

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ

Навчальний посібник

Київ 2020

ДК 343.132
ББК Х 629.3
О641

*Рекомендовано до друку Вченою радою Національної академії
внутрішніх справ (протокол № 16 від 07 липня 2020 року)*

Рецензенти:

М. С. Цуцкірідзе, доктор юридичних наук, заслужений юрист України, заступник Голови Національної поліції України — начальник Головного слідчого управління; *В. Я. Горбачевський*, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального процесу НАВС; *В. М. Плетенець*, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; *О. В. Кубарєва*, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального процесу НАВС.

Авторський колектив:

Удалова Лариса Давидівна — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, заслужений професор Національної академії внутрішніх справ, директор інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації; *Сухомлин Юлія Володимирівна* — кандидат юридичних наук, завідувач кафедри досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ; *Симчук Анатолій Степанович* — старший викладач кафедри досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ; *Кулик Марина Йосипівна* — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ; *Зарубей Вікторія Володимирівна* — кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ.

О641 **Організація роботи слідчо-оперативної групи:** навчальний посібник / Л. Д. Удалова, Ю. В. Сухомлин, А. С. Симчук, М. Й. Кулик, В. В. Зарубей. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. — 504 с.
ISBN ????????????????????

Підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Організація роботи слідчо-оперативної групи» у закладах вищої освіти МВС України.

У навчальному посібнику висвітлено порядок створення, склад, завдання слідчо-оперативної групи та повноваження її членів. Розкрито порядок організації дій працівників слідчо-оперативної групи щодо реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення та організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні.

Для курсантів, слухачів, студентів, ад'юнктів, аспірантів, науково педагогічних працівників, працівників органів досудового розслідування та інших підрозділів Національної поліції України, прокуратури, суду.

ДК 343.132
ББК Х 629.3

© Національна академія внутрішніх справ, 2020
© Л. Д. Удалова, Ю. В. Сухомлин, А. С. Симчук,
М. Й. Кулик, В. В. Зарубей, 2020
ISBN ????????????????????

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
--	---

ВСТУП	7
--------------------	---

РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ПРИ НАДХОДЖЕННІ ДО ОРГАНУ, ПІДРОЗДІЛУ ПОЛІЦІЇ ЗАЯВ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА РЕАГУВАННІ НА НИХ

1.1. Порядок створення, завдання та склад слідчо-оперативної групи, яка направляється на місце події	9
1.2. Порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події	18
1.3. Першочергові заходи та невідкладні слідчі (розшукові) дії, які проводяться після надходження до органу, підрозділу поліції інформації про вчинення кримінального правопорушення	26
1.4. Процесуальний порядок та тактичні особливості проведення огляду місця події	30
1.5. Організація взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до органу досудового розслідування	48

РОЗДІЛ 2. СТВОРЕННЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ДЛЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

2.1. Порядок створення слідчо-оперативних груп для досудового розслідування кримінальних правопорушень та організація їх роботи	56
2.2. Поняття, завдання, принципи та правові підстави взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами	61
2.3. Поняття та значення психологічної взаємодії в процесі спільної діяльності слідчого (дознавача) та оперативних підрозділів	69

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ВИКОНАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

- 3.1. Порядок виконання працівниками оперативного підрозділу, органу, підрозділу поліції доручень слідчих (дізнавачів) про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій 75
- 3.2. Організація взаємодії слідчого (дізнавача) з іншими підрозділами Національної поліції під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження 80
- 3.3. Підстави та процесуальний порядок зупинення досудового розслідування. Забезпечення взаємодії слідчого (дізнавача) з працівниками оперативних підрозділів при зупиненні досудового розслідування. Проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного 117
- 3.4. Процесуальний статус експерта та спеціаліста як учасників слідчо-оперативної групи у кримінальному провадженні. Порядок призначення судової експертизи та її види. 124
- 3.5. Порядок залучення органами досудового розслідування поліції працівників Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події та особливості їх взаємодії 139

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

- 4.1. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні вбивств 149
- 4.2. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні умисних тілесних ушкоджень 169
- 4.3. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених проти статевої свободи та статевої недоторканості особи 186
- 4.4. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні крадіжок 205
- 4.5. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні грабежів і розбоїв 229

4.6. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні підпалів та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із виникненням пожеж	241
4.7. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту особами, які керують ними.	264
4.8. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні кримінальних правопорушень за фактами повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами.	282
4.9. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	303
4.10. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (кіберзлочинів)	3319
4.11. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	337
4.12. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні протидії законній господарській діяльності . . .	355
4.13. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених членами організованих груп та злочинних організацій	372
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	387
ДОДАТКИ	403

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АКС	автоматизовані комп'ютерні системи
АПК	агропромисловий комплекс
ГУНП	Головне управління Національної поліції
ГРПП	група реагування патрульної поліції
ГСУ	Головне слідче управління
ДБР	Державне бюро розслідувань
ДВЛ	дослідно-випробувальна лабораторія
ДТП	дорожньо-транспортна пригода
ДСНС	Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ЕЗК	електронні засоби контролю
ЕОМ	електронно-обчислювальні машини
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄО	єдиний облік
ЗУ	Закон України
ЗМІ	засоби масової інформації
ЗО	злочинні організації
ІПНП	Інформаційний портал Національної поліції
ІТС ІПНП	Інформаційно-телекомунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України»
КК	Кримінальний кодекс України
КТЕ	комп'ютерно-технічна експертиза
КУ	Конституція України
КУпАП	Кодекс про адміністративні правопорушення України
КНС	контрольно-наглядова справа
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС	Міністерство внутрішніх справ України
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України

НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НДЕКЦ	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
НП	Національна поліція України
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії
ОГ	організовані групи
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
ОРЗ	оперативно-розшукові заходи
ОРС	оперативно-розшукова справа
ОМП	огляд місця події
ОГП	Офіс Генерального прокурора
ОКЦ	Оперативно-координаційний центр
ПДР	правила дорожнього руху
ПКЛ	пересувна криміналістична лабораторія
ПП	прізвище, ім'я, по батькові
РМЗП	розмір мінімальної заробітної плати
СБУ	Служба безпеки України
СМЕ	судово-медична експертиза
СОГ	слідчо-оперативна група
СТЗ	спеціально-технічні засоби
СРД	слідчі (розшукові) дії
СРПП	сектор реагування патрульної поліції
ТЗ	транспортні засоби
ТВП	територіальні (відокремлені) підрозділи
УкрНДЦЗ	Український науково-дослідний інститут цивільного захисту
УПП	Управління патрульної поліції Департаменту патрульної поліції Національної поліції України
УПО	Управління органів поліції охорони Національної поліції України
УІАП	Управління інформаційно-аналітичної підтримки ГУНП
ЦК	Цивільний кодекс України

ВСТУП

Діяльність підрозділів Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні спрямована на вирішення завдань кримінального провадження, що є неможливим без злагодженої спільної роботи слідчих, інших органів та підрозділів.

Сутність організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України передбачає спільні зусилля в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні шляхом поєднання наявних можливостей, притаманних цим підрозділам, при чіткому розподілі їх повноважень. Правильно організована співпраця повинна відповідати вимогам кримінального процесуального та оперативного-розшукового законодавства, в тому числі забезпечувати дотримання засад кримінального провадження; зберегти керівну роль та самостійність слідчого; передбачати використання методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень.

Основним завданням взаємодії слідчих підрозділів органів Національної поліції України з іншими структурними підрозділами апарату центрального органу управління поліцією, міжрегіональними територіальними органами Національної поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами, територіальними органами поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами є запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх вчинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб.

Важливою умовою вдосконалення діяльності органів досудового розслідування та підвищення на цій основі якості розслідування є вирішення питання про взаємодію органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України, зокрема в складі слідчо-оперативної групи (далі — СОГ), як найбільш вдалої та універсальної форми взаємодії, оскільки, як свідчить практика, розслідування

найнебезпечніших і здебільшого добре замаскованих або таких, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями кримінальних правопорушень, є не тільки складним, а інколи і неможливим без застосування колективних форм роботи різних підрозділів правоохоронних органів.

Відповідно до розділу IV «Створення СОГ для досудового розслідування кримінальних правопорушень» інструкції, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», для усебічного, повного і неупередженого досудового розслідування у складних та великих за обсягом кримінальних провадженнях, а також щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, вчинених в умовах неочевидності, кримінальних правопорушень, які набули суспільного резонансу або вчинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України, створюються СОГ.

Також метою створення та діяльності СОГ є здійснення ефективної взаємодії слідчих (дознавачів) та працівників оперативних підрозділів поліції під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях, у яких здійснення досудового розслідування доручено Генеральним прокурором, його заступниками, керівниками обласних прокуратур за вмотивованими постановами, у разі неефективного досудового розслідування.

Незважаючи на достатньо велику кількість нормативно-правових актів, які регламентують організацію взаємодії підрозділів органів Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, на практиці продовжує виникати чимало проблем, пов'язаних з обранням форми взаємодії, порядком її організації, в тому числі і в складі слідчо-оперативної групи. Існуючі ускладнення пов'язані з відсутністю сталої слідчої практики та достатньої кількості групових методичних розробок та навчальних праць з цієї тематики.

Навчальний посібник підготовлений авторським колективом кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ.

РОЗДІЛ

1

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ПРИ НАДХОДЖЕННІ ДО ОРГАНУ, ПІДРОЗДІЛУ ПОЛІЦІЇ ЗАЯВ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА РЕАГУВАННІ НА НИХ

1.1. Порядок створення, завдання та склад слідчо-оперативної групи, яка направляється на місце події

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК України) не передбачає порядок створення, формування, організацію роботи слідчо-оперативної групи (далі — СОГ), повноваження та особливості взаємодії членів СОГ, натомість ці питання знайшли свою регламентацію в наказах МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575¹, «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України від 27.04.2020 № 357².

Так, відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» від 27.04.2020 № 357, **СОГ** — організаційна форма взаємодії слідчих (дізнавачів), працівників оперативних та інших підрозділів поліції з метою виявлення, фіксації, вилучення слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, встановлення осіб, які його вчинили,

¹ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

² Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ МВС України від 27 квіт. 2020 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20>.

з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження. Видами СОГ є **основна** та **додаткова**.

Склад СОГ формується відповідно до вимог Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 № 575.

Метою створення СОГ є забезпечення реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події.

Завданням СОГ є виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

СОГ створюються при чергових частинах органів та підрозділів поліції. Поліцейські чергової служби органів (підрозділів) поліції та поліцейські, залучені до складу нарядів поліції, в тому числі і СОГ, повинні нести службу у визначеному однострої, мати при собі службове посвідчення та спеціальний жетон. Склад цих груп формується з числа працівників поліції відповідно до графіка (щотижневих або щомісячних) чергування, затвердженого керівником органу, підрозділу поліції та погодженого з керівником органу досудового розслідування.

До складу СОГ в обов'язковому порядку повинні входити:

- слідчий (дознавач). Слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дознавача старшим СОГ є дознавач;
- працівник оперативного підрозділу;
- інспектор-криміналіст (технік-криміналіст);
- кінолог зі службовим собакою (за необхідності).

Також до складу СОГ за необхідності можуть входити працівники інших підрозділів Національної поліції: дільничні офіцери поліції, працівники підрозділів кіберполіції, інших підрозділів поліції, психолог.

Наряди поліції забезпечуються планшетними пристроями з програмним забезпеченням, за допомогою якого здійснюється інформаційна взаємодія з інформаційними ресурсами системи Інформаційного порталу Національної поліції (далі — ПНП). Старший наряду поліції відповідає за збереження та роботу планшетного пристрою (за наявності) під час чергування.

Під час несення служби забороняється вимикати планшетний пристрій та змінювати будь-які налаштування. У разі виявлення збоїв у роботі планшетного пристрою старший наряду може використати інший вид зв'язку та інше кінцеве обладнання для інформування диспетчера й оперативного чергового. Налаштування планшетних пристроїв, під-

тримання їх програмного функціонування в робочому стані покладається на працівників управління інформаційно-аналітичної підтримки ГУНП (далі — УІАП).

При зміні з об'єктивних причин службового транспортного засобу, складу наряду, абонентського номера відповідні дані вносяться до системи ПНП за допомогою планшетного пристрою, про що старший наряду доповідає диспетчеру та оперативному черговому.

Поліцейські чергової служби органів (підрозділів) поліції під час чергування озброюються пістолетами з двома спорядженими магазинами, а поліцейські, що входять до складу нарядів поліції, крім зазначеного озброєння, — ще й засобами індивідуального захисту (бронежилетом та захисним шоломом), активної оборони (гумовим або пластиковим кийком, засобами, спорядженими речовинами сльозогінної та дратівної дії, засобами обмеження рухомості). За необхідності з дозволу начальника органу (підрозділу) поліції їм можуть видаватися автоматична зброя та інші спеціальні засоби, визначені Законом України «Про Національну поліцію».

Забороняється включати до складу нарядів поліції осіб, за якими не закріплена табельна вогнепальна зброя.

Наряд поліції, який прибув на місце події, повинен бути екіпірований відповідно до вищезазначених вимог. Контроль за екіпіруванням нарядів поліції при виїзді на місце події покладається: у ГУНП — на відповідального по ГУНП, у територіальних (відокремлених) підрозділах (далі — ТВП) — на начальника ТВП та відповідального по ТВП (начальника сектору реагування патрульної поліції) (далі — СРПП), в управліннях патрульної поліції Департаменту патрульної поліції Національної поліції України (далі — УПП) — на відповідального по УПП, в управліннях органів поліції охорони Національної поліції України (далі — УПО) — на відповідального по УПО.

Під час чергування поліцейські, які залучені до несення служби в складі нарядів поліції, повинні перебувати на дільниці, визначеній для несення служби (зона оперативного реагування наряду поліції). У виняткових випадках, за вказівками оперативного чергового чи відповідального по підрозділу, наряди поліції здійснюють реагування на правопорушення або події, які вчинені на іншій дільниці, після інформування диспетчера. Залишати зону реагування нарядом поліції без дозволу диспетчера забороняється. Працівники під час чергування, які входять до складу СОГ (основної та додаткової), повинні перебувати у службових кабінетах; якщо службові кабінети розміщені на значній відстані від адмінбудівлі, де розташована чергова служба органу (підрозділу) поліції, — кімнаті СОГ або приміщеннях чергової служби.

З урахуванням наявної штатної чисельності допускається перебування інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів), які входять до складу

СОГ, у робочий час у своїх службових кабінетах, у неробочий — за місцем проживання. СОГ чергують цілодобово. Начальник ТВП зі штатною чисельністю до 60 одиниць може дозволити членам СОГ після 20.00, з урахуванням оперативної обстановки, перебувати за місцем проживання за умови визначення порядку прибуття зазначених працівників до місця вчинення правопорушення або події.

За оперативність прибуття нарядів поліції на місце події, результати роботи на місці вчинення правопорушення або події відповідає старший наряду (для ГРПП — старший ГРПП, для СОГ — відповідальний по ТВП або слідчий (дізнавач), який входить до складу наряду).

Інструктаж чергової служби, СОГ та інших нарядів поліції ГУНП проводить щодня перед заступанням на службу начальник ГУНП або відповідальний по ГУНП.

У ТВП інструктаж чергової служби, СОГ, ГРПП та інших нарядів поліції в **робочі дні** проводить начальник ТВП або особа, яка виконує його обов'язки, та відповідальний по ТВП (начальник СРПП), у **вихідні та святкові дні** — відповідальний по ТВП (начальник СРПП).

Рекомендований час збору для основних і додаткових СОГ при:

- чергуванні за місцем розташування підрозділу — до 5 хвилин;
- перебуванні за місцем проживання — до 20 хвилин.

За організацію реагування на повідомлення про правопорушення або події, достовірність, повноту і своєчасність подання інформації до чергової служби вищого рівня, інших органів державної влади відповідають начальники органів (підрозділів) поліції або особи, які виконують їх обов'язки.

З метою організації належного реагування на правопорушення або події, подолання наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення взаємодії з іншими правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, своєчасного інформування **на місця подій виїжджають:**

- начальники ГУНП або особи, які виконують їх обов'язки, — під час отримання повідомлень, віднесених до категорії «Альфа», а також про вбивства, розбої, кримінальні правопорушення, учинені із застосуванням вогнепальної зброї чи вибухівки, та правопорушення або події, які можуть викликати суспільний резонанс;

- відповідальні по ГУНП, начальники ТВП або особи, які виконують їх обов'язки, — під час отримання повідомлень про кримінальні правопорушення або події, які можуть викликати суспільний резонанс, та особисто з місця події доповідають оперативному черговому ГУНП, начальникові ГУНП або особі, яка виконує його обов'язки;

- інші особи керівного складу ГУНП, ТВП — у випадках, передбачених Інструкцією чергової служби та Алгоритмом орієнтовних невідклад-

них дій працівника чергової служби затвердженої наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України» від 23.05.2017 № 440³ із змінами затвердженими наказом МВС України «Про затвердження Змін до Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України» від 06.02.2020 № 100⁴.

За фактами невийзду начальників органів (підрозділів) поліції або осіб, які виконують їхні обов'язки, інших посадових осіб органів (підрозділів) поліції на місця вчинених кримінальних правопорушень або подій, у вищезазначених випадках призначаються та проводяться службові розслідування.

У разі неможливості негайного реагування силами добового наряду на отримані повідомлення про правопорушення або події начальник органу (підрозділу) поліції або особа, яка виконує його обов'язки, визначає додаткові сили і засоби, які необхідно залучити до реагування на ці повідомлення, та дає доручення оперативному черговому щодо їх направлення на місце подій.

Після прибуття на місце події слідчий (дознавач) або уповноважена старшим СОГ особа негайно інформує оперативного чергового (диспетчера) про час фактичного прибуття, обставини та попередню кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення та за наявності підстав про залучення додаткових сил і засобів для документування обставин вчиненого кримінального правопорушення. З'ясувавши обставини події, слідчий (дознавач) або уповноважена старшим СОГ особа (за необхідності) додатково інформує оперативного чергового (диспетчера) щодо уточнення кваліфікації кримінального правопорушення. Після закінчення роботи на місці події старший СОГ доповідає про це оперативному черговому (диспетчеру) та діє за його вказівками.

Прибувши на місце події, члени СОГ з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, встановлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та ймовірні шляхи їх руху. У разі потреби вживають заходів для переслідування транспортних засобів, якими заволоділи особи, що вчинили кримінальне правопорушення, або тих, що використовувалися при його вчиненні. Беруть участь у розшуку та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні цих кримінальних правопорушень.

³ Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : наказ МВС України від 23 трав. 2017 р. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17>.

⁴ Про затвердження Змін до Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : наказ МВС України від 6 лют. 2020 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0392-20>.

На місці події члени СОГ та інші працівники поліції діють відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 р. № 575⁵.

Так, до початку досудового розслідування, тобто до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — ЄРДР), члени СОГ уповноважені на здійснення наступних процесуальних та організаційних дій:

1) слідчий (дізнавач) на місці події:

- керує діями інших членів СОГ та відповідає за якість проведення огляду місця події; разом з іншими членами СОГ, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілими, свідками та іншими учасниками кримінального провадження у встановленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин вчинення кримінального правопорушення; вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, забезпечує у встановленому порядку їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення судової експертизи; має право заборонити будь-якій особі перебувати на місці огляду або залишати його до закінчення огляду та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду;

- за наявності підстав інформує уповноваженого працівника чергової частини про залучення додаткових сил і засобів для фіксування всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення;

- за необхідності після початку кримінального провадження допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального провадження; надає письмові доручення працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

2) працівник оперативного підрозділу на місці події:

- здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків вчиненого кримінального правопорушення, збору відомостей, що можуть бути використані як докази;

- установлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки

⁵ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

викрадених речей; напрямок руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення;

- негайно інформує слідчого (дознавача) про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій;

- виконує письмові доручення слідчого (дознавача) про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого (дознавача).

3) інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) на місці події:

- надає консультації слідчому (дознавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

- з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;

- виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

- проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

- відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього.

4) дільничний офіцер поліції (поліцейський патрульної поліції) на місці події:

- до прибуття СОГ забезпечує охорону місця події, збереження слідів вчиненого кримінального правопорушення та у разі потреби організовує надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам;

- з'ясовує обставини вчиненого кримінального правопорушення, встановлює свідків, очевидців події, прикмети правопорушників, збирає інші відомості, що можуть бути використані як докази;

- інформує уповноваженого працівника чергової частини органу, підрозділу поліції про обставини вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для вжиття невідкладних заходів щодо їх затримання;

- з прибуттям СОГ негайно інформує слідчого (дознавача) про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

5) кінолог на місці події:

- за узгодженням зі слідчим (дознавачем) визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі наявної інформації визначає доцільність його застосування;

- уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення;

- бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

- позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

- доводить до відома керівника СОГ інформацію про можливе походження запахоносіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення;

- використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами;

- обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо);

- разом з іншими працівниками поліції бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, застосовує при цьому службового собаку;

- за відсутності можливостей застосування службового собаки або в разі втрати ним сліду діє за вказівкою керівника СОГ.

У разі вчинення особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, які викликають значний суспільний резонанс, керівник органу, підрозділу поліції (у разі його відсутності — особа, яка виконує його обов'язки) зобов'язаний особисто виїхати на місце пригоди, забезпечити проведення огляду місця події СОГ, організувати належну взаємодію між працівниками поліції при проведенні першочергових заходів та невідкладних слідчих (розшукових) дій, забезпечити залучення додаткових сил та засобів, надання іншої необхідної допомоги членам

СОГ для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Під час відпрацювання місця події слідчий (дознавач) або визначений ним член СОГ, старший ГРПП чи іншого наряду поліції з метою належного інформування чергової служби негайно передає додаткові уточнюючі дані про резонансне кримінальне правопорушення чи надзвичайну подію, попередню кваліфікацію правопорушення згідно з Кримінальним кодексом України (далі — КК України). Під час виникнення подій, які мають тривалий характер, оперативний черговий (диспетчер) інформується про їх розвиток через кожну годину, а у разі ускладнення — негайно.

Залучення спеціалізованої пересувної лабораторії та працівників Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України до огляду місця події за окремими видами вчинених кримінальних правопорушень здійснюється відповідно до вимог Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1339⁶.

Після закінчення обслуговування виклику слідчий (дознавач) або уповноважена старшим СОГ особа за допомогою планшетного пристрою вносить до системи ІПНП детальну інформацію про результати виїзду на місце події та вжиті заходи.

За відсутності (несправності) планшетного пристрою, нестійкого рухомого (мобільного) зв'язку інформацію в системі ІПНП про «призначення», «прийняття», «прибуття» та «виконання» завдання, результати виїзду на місце події та вжиті заходи вносить диспетчер (оперативний черговий) після доповіді слідчого (дознавача) або уповноваженого старшим СОГ працівника.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «СОГ»
2. Яка мета та завдання СОГ?
3. Які є види СОГ?
4. Хто входить до складу СОГ?
5. Які повноваження членів СОГ?
6. Який час збору до виїзду на місце події основних і додаткових СОГ?

⁶ Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 03 лист. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

1.2. Порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію»⁷ та наказу МВС України від 08.02.2019 № 100 затверджено Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події⁸.

Зазначений Порядок регулює ведення в центральному органі управління поліцією, міжрегіональних територіальних органах поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділах, головних управліннях Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях та м. Києві, територіальних (відокремлених) підрозділах (управліннях, відділах, відділеннях) поліції (далі — органи (підрозділи) поліції) єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події (далі — заяви (повідомлення) з використанням інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі — ІТС ІППП).

Відповідно до зазначеного Порядку терміни вживаються в таких значеннях:

єдиний облік (далі — ЄО) — прийняття та реєстрація органами (підрозділами) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події;

прийняття та реєстрація заяв (повідомлень) — отримання заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події та присвоєння їм порядкового номера уповноваженими службовими особами органів (підрозділів) поліції;

уповноважена службова особа — працівник чергової служби, у разі відсутності в структурі органу (підрозділу) поліції відповідної чергової служби — інший визначений керівництвом органу (підрозділу) поліції працівник, якого уповноважено на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події.

Джерелом інформації про кримінальні правопорушення та інші події, зокрема, є:

- заяви (повідомлення) осіб, які надходять до органу (підрозділу) поліції, особи, уповноваженої на здійснення досудового розслідування, або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв (повідомлень);

⁷ Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

⁸ Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 8 лют. 2019 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.

- самостійно виявлені слідчим або іншою посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини кримінального правопорушення;
- повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні;
- інше.

З метою інформування громадськості щодо порядку прийняття, реєстрації заяв (повідомлень) у приймальнях громадян або в іншому доступному для них місці органу (підрозділу) поліції розміщується пам'ятка щодо порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події.

Прийняття заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події в органах (підрозділах) поліції

Прийняття заяв (повідомлень) незалежно від місця і часу їх вчинення, повноти отриманих даних, особи заявника здійснює цілодобово, безперервно та невідкладно орган (підрозділ) поліції, до якого надійшла така інформація.

Заяви (повідомлення) можуть бути усні або письмові:

- усні заяви (повідомлення) від осіб уповноважена службова особа органу (підрозділу) поліції або інший поліцейський, до повноважень якого це належить, вносить до протоколу прийняття заяви про кримінальне правопорушення та іншу подію;

- під час особистого звернення заявника до органу (підрозділу) поліції із письмовою заявою (повідомленням) уповноважена службова особа органу (підрозділу) поліції її (його) приймає і реєструє.

Особу, яка заявляє або повідомляє про кримінальне правопорушення, уповноважена службова особа органу (підрозділу) поліції або інший поліцейський попереджає про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, передбачену ст. 383 КК України.

Уповноважена службова особа на лицьовому боці письмових заяв (повідомлень), протоколів прийняття заяв про кримінальне правопорушення та іншу подію, рапортів поліцейських проставляє штамп реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події.

Якщо заява (повідомлення) надійшла до органу (підрозділу) поліції під час особистого звернення заявника одночасно з її (його) реєстрацією в Інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі — ІТС ПНП)⁹ або журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події

⁹ Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України»: наказ МВС України від 3 серп. 2017 р. № 676. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17>.

(далі — журнал ЄО), уповноважена службова особа оформлює та видає заявникові талон-повідомлення ЄО про прийняття і реєстрацію заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення та іншу подію. Корінці талонів-повідомлень зберігаються в уповноваженої службової особи.

Заява (повідомлення), що надходить телефоном за скороченим номером екстреного виклику поліції «102», реєструється в ІТС ПНП з автоматичним присвоєнням порядкових номерів ЄО.

Поліцейський незалежно від місця свого перебування в разі виявлення або отримання інформації про кримінальне правопорушення та іншу подію чи звернення до нього громадян із заявою (повідомленням) невідкладно повідомляє про це за скороченим номером екстреного виклику поліції «102» і зобов'язаний вжити заходів щодо запобігання правопорушенню, його припинення, рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, встановлення і затримання осіб, які вчинили правопорушення, та охорони місця події.

У разі самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, поліцейський невідкладно, але не пізніше 24 годин, рапортом доповідає про це керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки.

За рішенням керівника органу (підрозділу) поліції або особи, яка виконує його обов'язки, відомості про виявлене кримінальне правопорушення уповноважена службова особа реєструє в ІТС ПНП (журнали ЄО в разі тимчасової відсутності технічних можливостей внесення таких відомостей до ІТС ПНП) та невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту реєстрації, **передаються:**

- до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до ЄРДР або передання цих відомостей до органів (підрозділів) поліції нижчого рівня та їх внесення до ЄРДР;
- у міжрегіональних територіальних органах поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділах — до органів (підрозділів) поліції, на території обслуговування яких сталася така подія, для прийняття відповідних рішень та внесення до ЄРДР.

Датою подання заяви (повідомлення) до органу (підрозділу) поліції вважається дата реєстрації такої заяви (повідомлення) в ІТС ПНП (журнали ЄО).

Інформацію, яка надійшла до органу (підрозділу) поліції, про кримінальне правопорушення та іншу подію, вчинені на території обслуговування іншого органу (підрозділу) поліції, уповноважена службова особа невідкладно реєструє в ІТС ПНП (журнали ЄО) та невідкладно інформує про це той орган (підрозділ) поліції, на території обслуговування якого сталася така подія. Орган (підрозділ) поліції, на території обслуговування якого сталася така подія, реєструє невідкладно вказане повідомлення

до ІТС ІПНП (журналі ЄО). Реєстраційний номер ІТС ІПНП (журналу ЄО) поінформованого органу (підрозділу) поліції уповноважена службовою особою також вносить в ІТС ІПНП (журнал ЄО).

Передавати з одного територіального (відокремленого) підрозділу (управління, відділу, відділення) поліції до іншого територіального (відокремленого) підрозділу (управління, відділу, відділення) поліції матеріали з відомостями, що вказують на кримінальне правопорушення, незалежно від місця його вчинення, без їх реєстрації в ІТС ІПНП (журнали ЄО) та внесення цих відомостей до ЄРДР заборонено. Поліцейський під час отримання від уповноваженої службової особи заяви (повідомлення) для подальшого їх розгляду засвідчує це своїм підписом у журналі отримання матеріалів єдиного обліку. Уповноважена службовою особою вносить інформацію про поліцейського, час і дату отримання ним матеріалів до ІТС ІПНП (журналу ЄО).

Поліцейський органу (підрозділу) поліції, якому доручено розгляд заяви або повідомлення про іншу подію та прийняття відповідного рішення в межах Закону України «Про звернення громадян»¹⁰ або Кодексу України про адміністративні правопорушення¹¹, у разі встановлення в матеріалах відомостей, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, невідкладно рапортом доповідає про це керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки.

Керівник органу (підрозділу) поліції або особа, яка виконує його обов'язки, доручає уповноваженій службовій особі невідкладно зареєструвати рапорт працівника поліції в ІТС ІПНП (журналі ЄО) та не пізніше 24 годин з моменту реєстрації надіслати зазначені матеріали до органу досудового розслідування органу (підрозділу) поліції для внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Заяви (повідомлення), що надійшли до органу (підрозділу) поліції з використанням засобів поштового зв'язку, мережі Інтернет, електронного зв'язку (електронні звернення), через контактні центри державної установи «Урядовий контактний центр» та телефонну «гарячу лінію» Національної поліції України, служби діловодства реєструють та невідкладно передають керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки.

Керівник органу (підрозділу) поліції або особа, яка виконує його обов'язки, невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту реєстрації в службах діловодства заяв (повідомлень), приймає рішення щодо їх

¹⁰ Про звернення громадян: Закон України від 2 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.

¹¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийм. 7 груд. 1984 р. № 8074-10. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

реєстрації в ІТС ПНП (журнали ЄО) для подальшого розгляду відповідно до законодавства України.

Анонімні заяви чи повідомлення, що містять відомості про кримінальне правопорушення чи іншу подію, які надійшли до органу (підрозділу) поліції, реєструються в ІТС ПНП (журнали ЄО), службах діловодства органу (підрозділу) поліції та за дорученням керівника органу (підрозділу) поліції або особи, яка виконує його обов'язки, передаються до структурного підрозділу органу (підрозділу) поліції за відповідним напрямом діяльності для вжиття необхідних заходів.

Поліцейський у разі встановлення в анонімних заявах чи повідомленнях відомостей, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, невідкладно рапортом доповідає про це керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки, який вживає заходів в межах Закону України «Про звернення громадян» або Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Реєстрація заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події в центральному органі управління поліцією, головних управліннях Національної поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділах (управліннях, відділах, відділеннях) поліції:

Заяви (повідомлення), що надійшли до чергових служб центрального органу управління поліцією, головних управлінь Національної поліції телефоном чи під час особистого звернення громадян, уповноважені службові особи реєструють в ІТС ПНП (журнали ЄО) та невідкладно передають до органів (підрозділів) поліції нижчого рівня, на території обслуговування яких сталася подія, із зазначенням в ІТС ПНП (журнали ЄО) номера реєстрації в ЄО відповідного органу (підрозділу) поліції. Про зареєстровані в ІТС ПНП (журнали ЄО) центрального органу управління поліцією, головних управлінь Національної поліції заяви (повідомлення) уповноважена службова особа невідкладно з моменту реєстрації інформує керівництво відповідного органу поліції. За дорученням керівництва центрального органу управління поліцією, головних управлінь Національної поліції уповноважена службова особа такі заяви і повідомлення та рапорти невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту реєстрації, надсилає до органів (підрозділів) поліції нижчого рівня за місцем вчинення кримінального правопорушення та іншої події.

Письмові заяви (повідомлення), що надійшли до центрального органу управління поліцією, головного управління Національної поліції, у яких є відомості, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, після їх реєстрації службою діловодства працівники підрозділів діловодства невідкладно доповідають керівникові відповідного органу, після чого за його резолюцією невідкладно, але не пізніше 24 годин із часу реєстрації заяви чи повідомлення, надсилають до органів (підрозділів)

поліції нижчого рівня, а копії цих матеріалів — до відповідного структурного підрозділу органу поліції за напрямом діяльності.

Структурний підрозділ органу поліції, якому передано копії матеріалів для опрацювання, зобов'язаний поінформувати заявника про надсилання його заяви чи повідомлення до органу (підрозділу) поліції нижчого рівня, а також забезпечити контроль за їх реєстрацією в ІТС ПНП (журналі ЄО) відповідного органу (підрозділу) поліції.

Чергові служби центрального органу управління поліцією або головних управлінь Національної поліції також реєструють в ІТС ПНП (журналі ЄО) заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення, за якими прийнято рішення щодо внесення їх до ЄРДР та здійснення досудового розслідування слідчими підрозділами, підрозділами дізнання або уповноваженою особою інших підрозділів цих органів. Заяви і повідомлення про інші події, що надійшли до чергової служби центрального органу управління поліцією, головних управлінь Національної поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділів (управлінь, відділів, відділень) поліції, у яких немає відомостей, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, уповноважена службова особа після реєстрації в ІТС ПНП (журнали ЄО) невідкладно, але не пізніше 24 годин, передає керівнику відповідного органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки, для розгляду та прийняття рішення згідно із Законом України «Про звернення громадян» або Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Керівник головного управління Національної поліції та його територіального (відокремленого) підрозділу (управління, відділу, відділення) поліції або особа, яка виконує його обов'язки, у разі встановлення в отриманій(ому) від уповноваженої службової особи заяві (повідомленні) відомостей, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, невідкладно повертає її (його) до чергової служби для передавання до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Заяви або повідомлення про кримінальні правопорушення, що надійшли до чергової служби головних управлінь Національної поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділів (управлінь, відділів, відділень) поліції, уповноважена службова особа після їх реєстрації в ІТС ПНП (журналі ЄО) невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту реєстрації, передає до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до ЄРДР та інформує про це керівника головного управління Національної поліції чи його територіального (відокремленого) підрозділу (управління, відділу, відділення) поліції або особу, яка виконує його обов'язки.

Керівник органу досудового розслідування або органу дізнання центрального органу управління поліцією, головних управлінь Національної

поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділів (управлінь, відділів, відділень) поліції невідкладно, але не пізніше 24 годин із часу передання слідчому або дізнавачу для внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення, інформує чергову службу про номер кримінального провадження, дату і час унесення відомостей до ЄРДР, попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України, прізвища, імені, по батькові слідчого (слідчих) чи дізнавача (дізнавачів).

Інформацію, отриману від керівника органу досудового розслідування або органу дізнання, уповноважена службова особа вносить до ІТС ПНП (журналу ЄО).

Реєстрація заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події в міжрегіональних територіальних органах Національної поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділах:

Заяви (повідомлення), що надійшли до міжрегіонального територіального органу поліції або його територіальних (відокремлених) підрозділів:

- засобами поштового зв'язку, мережі Інтернет, електронного зв'язку (електронні звернення), через контактні центри державної установи «Урядовий контактний центр» та телефонну «гарячу лінію» Національної поліції України, служби діловодства реєструють та невідкладно доповідають керівникові або особі, яка виконує його обов'язки, після чого уповноважена службова особа реєструє в ІТС ПНП (журналі ЄО);

- телефонним зв'язком або під час особистого звернення громадян, уповноважена службова особа реєструє в ІТС ПНП (журналі ЄО) та невідкладно інформує керівника або особу, яка виконує його обов'язки.

За дорученням керівника міжрегіонального територіального органу поліції чи територіального (відокремленого) підрозділу або особи, яка виконує його обов'язки, зареєстровані в ІТС ПНП (журналі ЄО) заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення уповноважена службова особа невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту реєстрації, надсилає до органів (підрозділів) поліції, на території обслуговування яких сталася така подія, для внесення цих відомостей до ЄРДР.

Копії надісланих матеріалів зберігаються у структурному підрозділі міжрегіонального територіального органу поліції або його територіального (відокремленого) підрозділу, до якого вони надійшли.

Надсилаючи заяви або повідомлення до органів (підрозділів) поліції, на території обслуговування яких сталася така подія, структурний підрозділ міжрегіонального територіального органу поліції або його територіального (відокремленого) підрозділу одночасно зобов'язаний поінформувати про це заявника.

Заяви і повідомлення, у яких відсутні відомості про кримінальні правопорушення, що надійшли до міжрегіонального територіального орга-

ну поліції або його територіальних (відокремлених) підрозділів, служба діловодства цього органу або його територіальних (відокремлених) підрозділів реєструє та невідкладно, але не пізніше 24 годин, передає керівникові або особі, яка виконує його обов'язки, для розгляду відповідно до Закону України «Про звернення громадян» або Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Особливості реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події в органах (підрозділах) поліції в журналі ЄО:

У разі тимчасової відсутності технічних можливостей реєстрації в ІТС ПНП заяв (повідомлень), що надходять до органів (підрозділів) поліції, їх реєструють у журналі ЄО, який веде уповноважена службова особа органів (підрозділів) поліції. Відомості із журналу ЄО уповноважена службова особа органу (підрозділу) поліції переносить до ІТС ПНП невідкладно в разі відновлення технічної можливості (в ІТС ПНП зазначає номер, за яким заяву (повідомлення) зареєстровано в журналі ЄО).

Журнали ЄО зберігаються в приміщенні чергової служби або службовому кабінеті уповноваженої службової особи органу (підрозділу) поліції, де вони зареєстровані в службах діловодства. Вносити журнали ЄО з адміністративної будівлі органу (підрозділу) поліції заборонено. Дані журнали мають бути пронумеровані, прошнуровані, скріплені печаткою та зареєстровані в службах діловодства органу (підрозділу) поліції.

Уповноважена службова особа органу (підрозділу) поліції закінчені журнали ЄО та корінці талонів-повідомлень формує в окрему номенклатурну справу й передає на зберігання до служби діловодства органу (підрозділу) поліції.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «єдиний облік».
2. Що є джерелом інформації про кримінальні правопорушення та інші події?
3. Який порядок прийняття заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події в органах (підрозділах) поліції?
4. Який порядок реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події в центральному органі управління поліцією, головних управліннях Національної поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділах (управліннях, відділах, відділеннях) поліції?
5. Який порядок реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події в міжрегіональних територіальних органах Національної поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділах?
6. Які особливості реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події в органах (підрозділах) поліції в журналі ЄО?

1.3. Першочергові заходи та невідкладні слідчі (розшукові) дії, які проводяться після надходження до органу, підрозділу поліції інформації про вчинення кримінального правопорушення

Відповідно до розділу II «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» інструкції, затвердженої наказом МВС України від 07.07. 2017 № 575, про надходження до органу, підрозділу поліції заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення уповноважений працівник чергової частини зобов'язаний негайно доповісти керівникові органу досудового розслідування (дізнання), який визначає слідчого (дознавача), що здійснюватиме досудове розслідування, а також поінформувати керівника органу, підрозділу поліції¹².

Відповідно до ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — ЄРДР), розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач — керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання — керівником органу досудового розслідування¹³.

Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Так, наказом Генерального прокурора України від 30.06.2020 № 298 затверджено «Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення»¹⁴, який погоджено з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства.

¹² Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

¹³ Кримінальний процесуальний кодекс України : прийм. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

¹⁴ Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:

- 1) відібрано пояснення;
- 2) проведено медичне освідування;
- 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

- дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
- інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;
- попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

- інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Слідчий (дізнавач) невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України.

Начальники ГУНП, їх територіальних (відокремлених) підрозділів є відповідальними за організацію своєчасного направлення на місце події слідчо-оперативної групи у повному складі, інших працівників органу, підрозділу поліції залежно від обставин та характеру вчиненого кримінального правопорушення та доставлення за необхідності до місця події спеціалістів інших органів.

Після надходження до органу, підрозділу поліції інформації про вчинення кримінального правопорушення та внесення інформації до ЄРДР під керівництвом начальника органу, підрозділу поліції здійснюється комплекс першочергових заходів та невідкладних слідчих (розшукових) дій, у тому числі за дорученням слідчого (дізнавача) спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та з'ясування всіх обставин події.

Першочергові заходи та невідкладні слідчі (розшукові) дії можуть передбачати:

- проведення огляду місця події;
- переслідування і затримання правопорушників за слідами або вказаними потерпілими і очевидцями напрямками переміщення правопорушника або за результатами роботи службового собаки, організація загороджувальних заходів, у тому числі в місцях можливого перебування або появи правопорушників;
- проведення розшукових заходів у місцях перебування осіб, схильних до вчинення правопорушень (у тому числі збуту викраденого майна);
- виявлення свідків та очевидців події, опитування (у разі внесення відомостей в ЄРДР — допит) з цією метою осіб, які проживають або працюють поблизу місця вчиненого діяння, а також осіб, які могли перебувати на можливих шляхах руху правопорушника до та від місця події;
- встановлення базових станцій операторів мобільного (рухомого) зв'язку, що обслуговують територію, на якій знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення, та можливих напрямків руху особи, яка його вчинила, а також інших місць з урахуванням обставин кримінального правопорушення;
- проведення поквартирного чи подвірного обходу для збирання відомостей про подію, обстеження місцевості в районі вчинення криміналь-

ного правопорушення, виявлення загублених, викинутих правопорушником знарядь вчиненого діяння, інших предметів, отримання додаткової інформації про подію та осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

- орієнтування особового складу органів та підрозділів поліції на території обслуговування, на якій вчинено кримінальне правопорушення, та суміжних територіях, а також (за необхідності) представників громадськості про характер, час, місце і спосіб вчинення кримінального правопорушення, кількість осіб, які його вчинили, їх зовнішність, прикмети викраденого та про інші відомості, що мають значення для встановлення правопорушників та їх розшуку;

- використання можливостей баз (банків) даних єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України та інших інформаційних ресурсів, а також засобів масової інформації;

- перевірку осіб за базами (банками) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, та іншими інформаційними ресурсами, передбаченими статтями 26, 27 Закону України «Про Національну поліцію»¹⁵;

- інші передбачені законодавством заходи та дії, необхідні для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

У разі, якщо в результаті проведених першочергових заходів і невідкладних слідчих (розшукових) дій не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, керівник органу, підрозділу поліції організовує і забезпечує подальшу роботу з розкриття цього кримінального правопорушення.

Запитання для самоконтролю

1. З якого моменту розпочинається досудове розслідування?
2. Хто має право вносити відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та в який строк?
3. Які відомості вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань?
4. Яким нормативно-правовим актом передбачений порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань?
5. Яка слідча (розшукова) дія може бути проведена до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань?
6. Які першочергові заходи та невідкладні слідчі (розшукові) дії можуть здійснюватися після надходження до органу, підрозділу поліції інформації про вчинення кримінального правопорушення та внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань?

¹⁵ Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

1.4. Процесуальний порядок та тактичні особливості проведення огляду місця події

Особливе місце серед усіх слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на збирання доказової інформації, займає огляд місця події. Указана слідча (розшукова) дія дозволяє слідчому (дознавачу), безпосередньо сприймати місце події, об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та з'ясування обставин події, що мають значення для кримінального провадження, скласти уявлення про механізм кримінального правопорушення та особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, висунути слідчі версії та правильно визначити напрями розслідування. Від своєчасності та якості проведення оглядів місця події у багатьох випадках залежить успіх у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Працівники підрозділів Національної поліції, зокрема, слідчі (дознавачі) співробітники оперативних підрозділів, інспектори-криміналісти (техніки-криміналісти), повинні широко застосовувати увесь арсенал загальних та спеціальних методів криміналістики, особливо технічних засобів й методів роботи зі слідами та іншими речовинами, об'єктами, що дозволить ефективно та якісно проводити дану слідчу (розшукову) дію.

Огляд належить до числа початкових, неповторних та незамінних слідчих (розшукових) дій. Під час огляду місця події оглядають усі об'єкти, які можуть мати відношення до кримінального правопорушення, залежно від конкретної слідчої ситуації, за внутрішнім переконанням слідчого (дознавача). Тому інформативність огляду місця події набагато вища ніж всі інші слідчі (розшукові) дії.

Процесуальний порядок проведення огляду місця події висвітлено у нормах Кримінального процесуального кодексу України. Так, **огляд** є слідчою (розшуковою) дією, що спрямована на отримання (збирання), доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України).

Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Слідчий, дознавач, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення огляду осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням огляду особам, які беруть у ньому участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом (ч. 3 ст. 223 КПК України).

Проведення огляду у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 223 КПК України).

Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування. При цьому, понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Поняті можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України).

Огляд місцевості, приміщення, речей та документів проводиться з метою виявлення і фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ст. 237 КПК України).

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, якщо об'єктом огляду є житло чи інше володіння особи, то його проведення здійснюється згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК України). А саме: огляд житла чи іншого володіння особи проводиться на підставі ухвали слідчого судді і надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ч. 1 ст. 235; ч. 2 ст. 237 КПК України). Тобто, при потребі проведення повторного чи додаткового огляду житла чи іншого володіння особи необхідна нова ухвала слідчого судді.

Ухвала слідчого судді щодо огляду житла чи іншого володіння особи, виготовляється у двох копіях і повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, а також містити відомості про:

- 1) строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали;
- 2) прокурора, дізнавача, слідчого, який подав клопотання про огляд;
- 3) положення закону, на підставі якого виноситься ухвала;
- 4) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, які мають бути піддані огляду;
- 5) особу, який належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 6) речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться огляд.

Для отримання такої ухвали, у разі необхідності провести огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237; ч. 3 ст. 234 КПК України), слідчий (дізнавач) за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

- 4) підстави для огляду;
- 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення огляду;
- 6) особу, який належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду (ч. 5 ст. 237 КПК України). Якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доки, не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

Слідчий (дознавач), прокурор має право заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

Слідчий (дознавач), прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 7 ст. 237 КПК України). Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Огляд, як процесуальна дія під час кримінального провадження може фіксуватися: 1) у протоколі; 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксована ця слідча (розшукова) дія (п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 103 КПК України). У випадках фіксування огляду за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Так, відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575, створюється склад СОГ¹⁶.

Завданням СОГ є виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що

¹⁶ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

До складу СОГ в обов'язковому порядку в повинні входити:

- слідчий (дознавач). Слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дізнавача старшим СОГ є дізнавач;
- працівник оперативного підрозділу;
- інспектор-криміналіст (технік-криміналіст);
- кінолог зі службовим собакою (за необхідності).

Також до складу СОГ за необхідності можуть входити працівники інших підрозділів Національної поліції: дільничні офіцери поліції, працівники підрозділів кіберполіції, інших підрозділів поліції, психолог.

Залучення спеціалізованої пересувної лабораторії та працівників Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України до огляду місця події за окремими видами вчинених кримінальних правопорушень здійснюється відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» від 03.11.2015 № 1339¹⁷.

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. Крім того, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий (дознавач), прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів (ч. 3 ст. 237 КПК України). Особи, які були присутні при проведенні огляду, мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

Тактичні прийоми та організаційні заходи проведення огляду місця події. Огляд проводиться з метою виявлення і фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК України).

Для досягнення цієї мети досліджується обстановка місця події, слідів кримінального правопорушення і особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та інші фактичні дані, що дозволяють у сукупності з іншими доказами зробити висновок про механізм кримінального правопорушення й інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. При огляді, слідчий (дознавач) безпосередньо сприймає, досліджує, фіксує, оцінює об'єкти на місцевості або в приміщенні, де виявлені ознаки кримінального правопорушення.

¹⁷ Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 03 лист. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

Та ділянка місцевості або приміщення, де виявлені сліди кримінального правопорушення є місцем події. На відміну від місця події, місцем кримінального правопорушення вважається район його вчинення або настання кримінально протиправного результату.

Якщо кримінальне правопорушення вчинене в одному місці, а сліди його виявлені в іншому, то це є і місце кримінального правопорушення і місце події. Якщо кримінальне правопорушення вчинене в тому ж місці, де були виявлені його сліди, то місце кримінального правопорушення і місце події збігаються.

Між місцем події і кримінальним правопорушенням, існує нерозривний зв'язок. В межах місця події цей зв'язок може відобразитися в тому, що:

- кримінальне правопорушення вчинено за допомогою знарядь, які залишилися на даному місці або знарядь, що були взяті з цього місця;
- кримінальне правопорушення направлене на один з об'єктів, що знаходяться на даному місці;
- на предметах залишилися сліди дій особи, яка вчинила кримінальне правопорушення або на самому місці залишилися предмети, що належать особі, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- кримінальне правопорушення вчинене в даній обстановці, але ця обстановка не зазнала змін у зв'язку з подією кримінального правопорушення.

Загальним тактичним завданням огляду є виявлення фактичних даних, за якими в сукупності з іншими даними кримінального провадження можна встановити механізм кримінального правопорушення у всіх деталях, тобто з'ясувати, що сталося на цьому місці.

Загальні тактичні завдання огляду розподіляються на ряд окремих завдань: вивчення і фіксація обстановки місця події; встановлення характеру дій особи, яка вчинила кримінальне правопорушення на навколишнє середовище; виявлення, фіксація і вилучення слідів кримінального правопорушення і особи, яка його вчинила; викриття цієї особи і мотивів кримінального правопорушення; отримання необхідних даних для планування і проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій.

Об'єктами, що підлягають дослідженню при огляді є:

- місце, з яким пов'язано уявлення про подію, тобто ділянка місцевості або приміщення;
- обстановка місця події;
- труп;
- сліди особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- інші предмети або документи, що знаходяться на місці огляду.

На місці події знаходяться різні предмети, характер яких і їх взаємне розташування один щодо одного є обстановкою місця події. Зміст обста-

новки місця події складається з характеристики об'єктів, що знаходяться тут, і з характеристики просторових зв'язків між цими об'єктами.

Огляд самого місця події і його обстановки є процесом вивчення і фіксації:

- рельєфу місцевості, природних і штучних меж місця події;
- характеру і розташування прилеглих споруд, наявних приміщень, шляхів, що ведуть до місця події та наявних перешкод;
- просторового розташування предметів їх взаєморозташування і відстані між ними;
- розташування предметів з погляду їх цільового призначення і положення при звичайній ситуації;
- слідів кримінального правопорушення і особи, яка його вчинила;
- відсутності необхідних слідів і предметів в даній обстановці;
- наявності предметів, які є у даній обстановці чужорідними, сам факт виявлення яких в даній обстановці незвичайний.

Останні дві групи фактичних даних відносяться до негативних обставин, під якими маються на увазі обставини, що суперечать уявленню про звичайний для даної ситуації хід подій¹⁸.

Необхідно зазначити, що зазвичай особи, які вчинили кримінальні правопорушення, намагаються спрямувати слідчого на хибний шлях, створюючи на місці події неправдиву обстановку. Відсутність необхідних та наявність зайвих у цій обстановці предметів являють собою негативні обставини, тобто фактичні дані, які суперечать їх логічному розв'язанню та звичайному поясненню.

Негативні обставини можуть виявитися під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії, але особливу увагу необхідно приділяти при проведенні оглядів місця події. Виявлення слідчим негативних обставин дозволяє встановити, наприклад, інсценування злочину¹⁹.

Інсценування — це штучне створення особою, яка зацікавлена в результатах розслідування, обстановки, не відповідної події, що фактично сталася²⁰.

На інсценування можуть вказувати такі типові ознаки:

- відсутність слідів кримінального правопорушення на тих ділянках, де вони повинні бути, і навпаки, наявність слідів у тих місцях, де їх не повинно бути;

¹⁸ Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій : наук.-метод. рек. : В. В. Кікінчук, К. Л. Бугайчук, В. О. Малярова, Т. П. Матюшкова. Харків : ХНУВС. 2018. С. 7–8.

¹⁹ Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. С. 43.

²⁰ Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій : наук.-метод. рек. : В. В. Кікінчук, К. Л. Бугайчук, В. О. Малярова, Т. П. Матюшкова. Харків : ХНУВС. 2018. С. 8.

- невідповідність розмірів викрадених об'єктів механізму вчинення кримінального правопорушення;
- невинуватий безлад на місці події;
- невідповідність ситуації, що розповідається учасником процесу (підозрюваним, свідком, потерпілим), механізму вчинення кримінального правопорушення;
- наявність зайвих, ні чим не пояснених численних пошкоджень на перешкодах та ін.²¹.

При цьому можуть переслідуватися різні цілі:

- створення видимості здійснення в цьому місці іншого, частіше менш тяжкого кримінального правопорушення і приховання ознак справжнього кримінального правопорушення;
- створення видимості події, що сталася на даному місці, як такої, що не має кримінального характеру, для приховання справжнього кримінального правопорушення (наприклад, інсценування самогубства або нещасного випадку для приховання убивства);
- створення видимості вчиненого кримінального правопорушення для приховання фактів провини, яка не має кримінального характеру, але може мати для особи негативні особисті наслідки;
- створення у слідчого помилкового уявлення про окремі деталі вчиненого або про окремі елементи складу кримінального правопорушення: вчинення кримінального правопорушення іншою особою, по інших мотивах, у іншому місці та в інший час.

Зазвичай негативні обставини мають велику доказову силу і тому дуже важливо виявити їх при огляді. Виявлення слідчим негативних обставин під час огляду місця події має важливе значення для кримінального провадження, дозволяє вчасно висунути слідчі версії та обрати правильний напрям розслідування.

Огляд місця події можна поділити на три етапи:

- 1) підготовчий** (підготовка до проведення огляду);
- 2) робочий** (безпосереднє проведення огляду);
- 3) заключний** (фіксація ходу та результатів огляду).

Таке поділення, не порушуючи єдність цієї слідчої (розшукової) дії, забезпечує насамперед реалізацію загальних положень тактики огляду. Сенс розділення огляду місця події на етапи, полягає в систематизації дій слідчого (дізнавача) на місці події, у встановленні послідовності цих дій для забезпечення якості огляду.

Підготовчий етап починається з моменту прийняття слідчим (дізнавачем) чи прокурором рішення про проведення огляду.

²¹ Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. С. 43–44.

До виїзду на місце події слідчий (дознавач) повинен здійснити наступні підготовчі дії:

- одержати вичерпну інформацію про обставини вчиненого кримінального правопорушення;
- забезпечити охорону місця події до прибуття слідчо-оперативної групи;
- встановити, які заходи вжиті щодо усунення наслідків кримінального правопорушення;
- організувати медичну допомогу потерпілим або особам, які вчинили кримінальне правопорушення;
- забезпечити до моменту прибуття слідчо-оперативної групи присутність поблизу від місця події осіб, які можуть дати необхідну інформацію про подію: очевидців кримінального правопорушення, свідків та ін.;
- визначити склад слідчо-оперативної групи (за необхідності залучити необхідних спеціалістів);
- заздалегідь у разі потреби забезпечити наявність понятих на місці події для проведення огляду та криміналістичних засобів, транспорту, зв'язку, тощо;
- вирішити питання щодо застосування службово-розшукової собаки;
- перевірити готовність технічних засобів огляду.

Прибувши на місце події слідчий (дознавач) повинен:

- зафіксувати час прибуття слідчо-оперативної групи;
- переконатися, що вжито заходи щодо охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків;
- вжити заходів щодо збереження речових доказів;
- зафіксувати зміни, які відбулися на місці події до його прибуття;
- визначитися з колом учасників огляду місця події і провести інструктивну нараду;
- встановити особу потерпілого (свідків) і в разі потреби опитати їх, дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб;
- визначити сліди, що залишені потерпілим, очевидцями та іншими особами, які не причетні до кримінального правопорушення;
- зафіксувати місцеположення потерпілого, у випадку необхідності його транспортування до медичного закладу (наприклад, окреслити крейдою);
- отримати оперативну інформацію для висунення слідчих версій;
- випроводити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані з проведенням огляду;
- забезпечити збереження слідів, речових об'єктів та охорону обстановки місця події;

- доручити працівникам оперативних підрозділів провести необхідні розшукові заходи (наприклад, встановлення очевидців, організувати переслідування і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тощо);

- оповістити територіальні органи поліції про прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

- організувати спостереження (засідки) у місцях можливої появи осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

- використовувати (за необхідності) засоби масової інформації;

- скласти план огляду місця події.

Під час проведення організаційно-підготовчих заходів працівники поліції повинні пам'ятати, що під час огляду місця події особи, які вчинили кримінальні правопорушення іноді намагаються спостерігати за діями слідчо-оперативної групи, запам'ятовуючи факти виявлення та вилучення тих чи інших об'єктів. Нерідко зацікавлені особи перебувають поблизу місця вчинення кримінального правопорушення з надією, що їх можуть запросити до участі у слідчій (розшуковій) дії як понятих, що необхідно враховувати під час досудового розслідування.

Після проведення організаційно-підготовчих заходів слідчий (дознавач) переходить до **робочого етапу** огляду місця події, який складається з низки тактичних заходів, що передують самому огляду та супроводжують його.

До основних **організаційно-тактичних заходів** огляду місця події можна віднести такі:

- правильне визначення меж огляду місця події;

- розстановка сил та засобів (їх використання);

- обрання найдоцільнішого порядку пересування місцем події під час огляду;

- визначення методу (тактичних прийомів) огляду обстановки місця події та окремих її елементів.

Визначення меж огляду:

Основною особливістю огляду місця події є специфіка визначення його меж. У визначенні меж огляду припускаються помилки саме у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, без їх осмислення. Але саме характер події і обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитися об'єкти, які безпосередньо пов'язані з кримінальним правопорушенням.

Тактика огляду місця події має певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації, або від того, що оглядається: місце вчинення кримінального правопорушення чи місце події.

У деяких випадках межі огляду місця події повинні бути розширені. Але підстави для розширення меж такого огляду повинні бути обґрунтовані та законні.

Отже, межі огляду місця події повинні охоплювати:

- місце, де відбулася подія кримінального правопорушення, виявлені сліди кримінального правопорушення або інші речові докази та предмети, що мають значення для кримінального провадження;
- приміщення або ділянка місцевості, де відбулася підготовка до вчинення кримінального правопорушення;
- шляхи підходу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення до місця події і шляхи її відходу;
- місце, де відбулося приховання кримінально протиправної діяльності;
- інші помешкання і ділянки місцевості, де можуть знаходитися предмети, що мають відношення до кримінального провадження.

Під час огляду місця події важливе значення має послідовність його проведення. Послідовність огляду обумовлюється обставинами кожного конкретного випадку. Проте, будучи обраною слідчим на початку огляду, вона повинна дотримуватися до кінця і забезпечити огляд всіх об'єктів, що мають значення для кримінальної справи²².

Під час огляду місця події необхідно виявити, дослідити та зафіксувати сліди, які вказують на:

1. Дії особи, до вчинення кримінального правопорушення (*наприклад*, спосіб прибуття на місце події, організація засідок або очікування потерпілого, безпосередня підготовка до вчинення кримінального правопорушення тощо).
2. Дії особи, що пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення (*наприклад*, спосіб вчинення кримінального правопорушення, механізм нанесення тілесних ушкоджень потерпілому, розподіл кримінально протиправних ролей тощо).
3. Дії особи після вчинення кримінального правопорушення (*наприклад*, спосіб зникнення з місця події та приховування або знищення слідів кримінального правопорушення тощо).
4. Бездіяльність особи, що викликала негативні кримінально протиправні наслідки.
5. Предмет (об'єкт) посягання.
6. Місце та час вчинення кримінального правопорушення (*зокрема*, проміжок часу знаходження осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на місці події).

²² Попов В. И. Осмотр места происшествия : учеб. пособ. для студентов : под ред. доц. Б. А. Хвана ; М-во высш. образования СССР; Казах. гос. ун-т им. С. М. Кирова; Юрид. фак. [2-е изд.]. Алма-Ата : Казгосиздат, 1957. С. 33.

7. Фізіологічні, психологічні та інші ознаки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення:

- сліди рук, взуття, зубів та інших частин тіла;
- сліди крові, поту, слини, сперми та інші виділення людини, волосся, частини епідермісу та ін.
- відомості, які вказують на характер одягу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та інших супутніх ознак (тобто предметів, що його супроводжують);
- сліди, які вказують на кількість осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, наявність кримінально протиправного досвіду, певних спеціальних (не обов'язково кримінально протиправних) вмінь й навичок, фізіологічний й психологічний стан здоров'я та ін.

Важливе значення для розслідування кримінальних правопорушень (особливо проти життя, здоров'я та статевої свободи) має виявлення мікрослідів, об'єктів зі слідами запаху та різних виділень людини.

8. Характер злочинних наслідків.

9. Обставини, що сприяли або перешкоджали вчиненню кримінального правопорушення.

10. Наявність негативних обставин.

Закінчивши проведення слідчої (розшукової) дії, слідчий переходить до заключного етапу — **фіксації ходу результатів огляду**.

На заключному етапі огляду місця події слідчий ще раз обходить місце події, щоб переконатися у тому, що кожна ділянка, яка відноситься до події злочину, повністю та ретельно оглянута, а потім з усіма учасниками оцінює результати огляду. Підбиваючи підсумки огляду місця події, вилучаються і упаковуються сліди злочину й речові докази, складається протокол огляду місця події та додатки до нього²³.

Огляд, як слідча (розшукова) дія набуває доказове значення лише в тому випадку, коли його результати відповідним чином процесуально оформлені.

З урахуванням вимог ст.ст. 103, 104 КПК України, протокол огляду складається з трьох частин: **вступної, описової і заключної**.

Вступна частина повинна містити відомості про:

- місце, час проведення та назву процесуальної дії;
- особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);
- всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місце проживання);
- інформацію про те, що особи які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації,

²³ Макаренко С. І., Негодченко О.В., Тертишник В. М. Огляд місця події : навч. посіб. Дніпропетровськ: ДЮІ МВС України, 2001. С. 64.

характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, умови і порядок їх використання.

Описова частина повинна містити відомості про:

- послідовність дій;
- отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані документи.

Заключна частина повинна містити відомості про:

- вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації;
- спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;
- зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Перед підписанням протоколу учасникам надається можливість ознайомлення із текстом протоколу. Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання.

Якщо особа, яка брала участь у процесуальній дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі та їй надається право надати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності — понятих.

Крім того, згідно зі ст. 105 КПК України особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу долучаються додатки.

Додатками до протоколу можуть бути:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фото таблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколу повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, дізнавача, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні додатків.

З тактичної точки зору протокол огляду повинен відповідати наступним вимогам:

- має бути складений в точній відповідності до вимог кримінального процесуального закону;

- повно і об'єктивно відображати всі обставини і об'єкти, що фіксуються, щоб можна було отримати чітке уявлення про обстановку місця події;

- відображати всі сліди і предмети, виявлені при огляді, які мають значення для кримінального провадження;

- дані, що містяться в протоколі, мають бути викладені таким чином, щоб за необхідності можна було здійснити реконструкцію місця події.

Для забезпечення високої якості протоколу огляду, під час проведення слідчої (розшукової) дії, рекомендується спочатку робити чорнові нотатки, а потім складати протокол.

Фотографування при огляді місця події сприяє фіксації обстановки. Виготовляються орієнтуючі, оглядові, вузлові і детальні знімки:

Завданням **орієнтуючих** знімків є відображення навколишнього оточення і самого місця події, шляхів підходу до нього, характерних прикмет і орієнтирів, які дозволяють по знімках з'ясувати положення місця події. Місця з яких ведеться зйомка і межі орієнтуючих знімків треба вибирати так, щоб по фотографіях можна було впізнати місце огляду на фоні навколишнього оточення. Коли в кадр не поміщається весь простір, який необхідно сфотографувати, застосовується метод **панорамної** зйомки.

При зйомці з близької відстані застосовується спосіб лінійної панорами, коли об'єкт фотографують по частках з декількох точок, розташованих на рівній відстані від об'єкту. При зйомці з далекої відстані використовують спосіб кругової панорами, коли об'єкт фотографують по частках, повертаючи фотоапарат навколо своєї осі. Кожен подальший знімок повинен повторювати частину попереднього (приблизно 10-15% площі кадру), що полегшує монтаж зображення.

На **оглядових** знімках відображається загальний вид місця події. Межі зображення на знімках повинні збігатися з межами місця події. При цьому місце події фотографується мінімум з двох сторін.

Оглядову зйомку за часом проведення бажано суміщати з вузловою. Об'єктами **вузлової** зйомки є місця локалізації слідів, тобто ділянки з предметами і слідами, які мають доказове значення для кримінального провадження.

При **детальній** зйомці сліди і предмети відображаються з масштабною лінійкою і займають все поле кадру. Детальні знімки повинні містити криміналістичну інформацію про сфотографовані об'єкти, відображати їх форму, розміри, індивідуальні ознаки і взаєморозташування їх частин.

Орієнтуючі, оглядові знімки і знімки найважливіших ділянок місця події (вузлові) доцільно виконувати на початковій стадії огляду, поки не

порушена обстановка місця події, а окремі її особливості доцільно фіксувати при детальному огляді.

Отже, у протоколі огляду місця події вся обстановка місця події повинна бути відображена таким чином, щоб кожен співробітник поліції, який не приймав участь безпосередньо в огляді, мав можливість повністю уявити місце кримінального правопорушення за його описом.

Від повноти, всебічності й об'єктивності огляду місця події та докладного описання його результатів багато у чому залежить доказове значення цієї слідчої (розшукової) дії. Неуважне та поверхневе проведення огляду тягне за собою втрату речових доказів.

Особливості огляду місця події в темну пору доби. Огляд є незамінною слідчою (розшуковою) дією, бо безпосереднє сприйняття слідчим (дознавачем) тих або інших об'єктів, їх розташування і взаємозв'язки, не можна замінити ні допитом осіб, що бачили дані об'єкти, ні реконструкцією обстановки при проведенні слідчого експерименту, ні іншими доступними слідчому (дознавачу) засобами збирання і дослідження доказів.

Всі об'єкти слідчий (дознавач) оглядає, як правило, по місцю їх виявлення і лише в тих випадках, коли для такого огляду потрібний тривалий час або необхідна спеціальна апаратура чи спеціальні умови — по місцю проведення досудового розслідування.

Як вище зазначалося, за загальними правилами не допускається проведення слідчих (розшукових) дій, в тому числі огляду місця події в нічний час (з 22 години до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного (ч. 4 ст. 223 КПК України).

Огляд приміщення нерідко проводиться в несприятливих умовах освітлення. Тому потрібні додаткові джерела освітлення для вивчення обстановки місця події, виявлення слабовидимих і невидимих слідів, плям, речовин і іншого.

Освітлювальні прилади можна поділити на:

- засоби освітлення у видимій частині спектру (електроліхтарі, переносні софіти, свічка, електроосвітлювачі і т.д.);
- засоби освітлення у невидимій частині спектра (ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні прилади).

Всі ці джерела світла мають автономне (від акумулятора або сухих елементів), мережеве або універсальне живлення.

При проведенні огляду місця події в темну пору доби слід виділити дві ситуації:

- 1) коли місцем огляду є будь-які освітлені приміщення (квартири, приміщення підприємств, установ, організацій і таке інше);
- 2) неосвітлені ділянки місцевості.

У першій ситуації основна вимога — наявність і застосування додаткових освітлювальних засобів і приладів.

Засоби освітлення — це різноманітні прилади, що дозволяють створити загальне розсіяне, спрямоване, моно- і поліхроматичне освітлення.

Як джерела світла використовуються переносні фотоосвітлювачі, побутові ліхтарики, електронні фотоспалахи й інша освітлювальна апаратура, найважливішими частинами якої є розсіювачі, відбивачі, світлофільтри, захисні екрани, що впливають на напрямок, інтенсивність, хвильовий діапазон і інші характеристики світлового потоку.

До спеціальних джерел відносяться ультрафіолетові освітлювачі, що дозволяють знайти слабовидимі або невидимі сліди крові, сперми, поту й інших виділень людини, деяких хімічних речовин (нафтопродуктів, клею й ін.). Під дією ультрафіолетових променів деякі з цих об'єктів люмінесцюють або сильно відрізняються за відтінку від об'єкта-носія. Однак, варто пам'ятати, що дія ультрафіолету повинна бути короткочасною (не більш 5 сек.), оскільки він може викликати необоротні зміни об'єкта.

Засоби освітлення (освітлювальна техніка) застосовують для штучного освітлення ділянок місцевості, закритих приміщень, предметів і людей під час огляду місця події. Для цього використовують стаціонарні й переносні джерела освітлення побутового та спеціального призначення.

Нині застосовують переважно прилади та пристрої електричного й газорозрядного освітлення (лампи розжарювання, газорозрядні люмінесцентні) — прилади розсіяного світла (звичайні лампи без арматури); прилади спрямованого освітлення, що мають арматуру-відбивачі (плоскі, кутові, сферичні, параболічні), — софіти, прожектори, імпульсні лампи-спалахи, переносні електричні ліхтарі та ін.; пристрої точкового освітлення, що дають змогу концентрувати світловий пучок. Такі засоби застосовують для виявлення маловидимих і невидимих слідів, мікрочасток.

За характером спектра випромінювання засоби освітлення поділяють на ультрафіолетові, звичайні та інфрачервоні. Джерела ультрафіолетового випромінювання — це пристрої з ртутними газорозрядними лампами (ПРК-7, ПУФ-5, УФО-4А, СВДШ-250, СВДШ-1000), спеціально виготовлені для криміналістичних досліджень (наприклад, УК-1 (ультрафіолетовий криміналістичний освітлювач), ОЛД-41 (освітлювач лабораторний діагностичний), «Таран» (стаціонарний ультрафіолетовий освітлювач), ультрафіолетовий освітлювач «Спектр-компакт» або «Portable Money Detector», настільний ультрафіолетовий освітлювач моделі «Regula mod. 4001» (верхнє світло).

Джерелами інфрачервоних променів є електронно-оптичні перетворювачі (ЕОП), що дозволяють виявити частки кіптяви, фарби, металу, сліди пострілу. Наприклад, прилад активної дії С-270 (має інфрачервоне джерело і систему спостереження), прилади пасивної дії НН-12, НН-112,

«Ореол» (мають систему спостереження у природному інфрачервоному фоні) і такі інші.

Крім того, слід звернути увагу і на інші криміналістичні засоби, які допомагають пошуку і фіксації слідів у прихованих місцях, в умовах поганої видимості під час огляду:

- оглядовий прилад «Лоза» моделі «Regula mod. 3001, 3002», призначений для здійснення візуального контролю прихованих місць, огляд яких неможливий через важкий доступ до них (ніші автомобіля, місця без освітлення, схованки тощо). Прилад містить телескопічну штангу довжиною від 400 до 1200 мм, жорсткий ендоскоп і відеокамери з вмонтованими джерелами звичайного і інфрачервоного підсвічування;

- лупа «Крот» моделі «Regula mod. 1011», вимірювально-кодувальна з ультрафіолетовим підсвічуванням, ретрорефлективним світлом та виносним зарядним пристроєм, яку носять у чохлах на поясному ремені і таке інше.

У другій ситуації основна вимога — максимальне освітлення території, яка підлягає огляду і, безумовно, використання засобів, які були перелічені в першій ситуації.

Із сучасних «польових» засобів освітлення, в тому числі великих за розмірами територій під час огляду, що використовуються працівниками експертної служби, найбільш ефективними є «Світлові Вежі»²⁴. Аварійна освітлювальна установка «Світлова Вежа» освітлює територію більше 10 тисяч квадратних метрів. Світильник виготовлений зі спеціальної тканини, яка в згорнутому стані являє собою компактний тканинний контейнер, який надувається насосом і піднімається на висоту від трьох до семи метрів у вигляді циліндра.

Джерело світла розташоване у верхній частині циліндра і являє собою натрієву лампу потужністю від 600 до 1000 ват. Так само є установки, що мають дві лампи, які стоять поруч, завдяки чому освітлювана площа має овальну форму. Такі світильники використовуються там, де роботи ведуться на витягнутих ділянках, наприклад, залізничне полотно. Установка приводиться в робочий стан однією людиною менш ніж за одну хвилину. При використанні установки з вбудованою електростанцією її

²⁴ «Світлова вежа» використовується під час огляду місця події спеціалістами НДЕКЦ при ГУНП.

потужність дозволяє підключити додаткові електроприлади та інструменти потужністю до 1,5 кВт.

Для фіксації слідів кримінального правопорушення під час проведення огляду місця події використовується криміналістична фотографія. Фотографування загального виду місця події на великих ділянках території в нічний час є складним і трудомістким процесом. При можливості воно переноситься на інший час.

Іноді на місці події обстановка, розміщення деталей, стан і місце розташування предметів під час огляду не можуть бути збережені в незмінному вигляді. При розслідуванні дорожньо-транспортної події, наприклад, важливо зафіксувати на місці події позу і положення трупа щодо транспортних засобів, розмітки дороги і тому подібне. Фотографування загального виду такого місця події в умовах несприятливого освітлення є обов'язковим. Характерною особливістю нічної фотозйомки є висока контрастність отримуваних фотознімків. Тому деталей ділянок об'єктів фотозйомки, розміщених поза межами дії джерел світла, зазвичай не видно.

У складних погодних умовах, у нічний час, щоб фотоапарат сфокусувався на об'єкті, сам об'єкт спеціаліст підсвічує ліхтарем.

При фотографуванні лампа спалаху фотоапарата освітлює лише обмежену ділянку місцевості або поверхні. Щоб відобразити характер розміщення об'єктів, його специфічні ознаки, характерні слідоутворення на дорожньому покритті (грунті, траві, снігові, піску), локалізацію слідової інформації, спеціалісти використовують додаткове підсвічування місцевості світлом фар одного або декількох автомобілів. Але не завжди це має позитивний результат через нерівномірну інтенсивність такого типу освітлення.

Використання «Світлової Вежі» для освітлення місця події дозволяє проводити огляд при «стабільному» розсіяному світлі. Освітлення рівномірне (розсіяне) по всій зоні огляду дозволяє якісно фотографувати сліди (об'єкти) в радіусі 50 метрів. Можливості використання будь-якого виду фотозйомки: орієнтуючої — оглядової — вузлової — детальної необмежені.

Також для огляду місця події в темну пору доби може використовуватися пересувна криміналістична лабораторія (далі — ПКЛ) — автомобіль спеціального призначення (як правило, мікроавтобус) із розміщеним у його кузові комплексом приладів і апаратів, різними криміналістичними комплектами для провадження досліджень на місці події.

Основними завданнями ПКЛ є: 1) своєчасне транспортування науково-технічних засобів до місця провадження слідчої дії; 2) забезпечення виїзду учасників слідчої дії на місце її проведення; 3) використання приміщення ПКЛ для провадження процесуальних дій із застосування техніко-криміналістичних методів, фіксації їх ходу і результатів; 4) провадження попередніх досліджень предметів, документів, слідів.

ПКЛ оснащена технічними засобами, які умовно поділяються на сім відділів: 1) електротехнічне устаткування; 2) засоби зв'язку і сигналізації; 3) засоби для виявлення, фіксації, вилучення і попереднього дослідження доказів; 4) фотовідділ; 5) протипожежні засоби й інструменти; 6) допоміжні технічні засоби; 7) спецодяг і санітарні засоби.

Типова ПКЛ містить такі комплекти науково-технічних засобів: комплект пошукових засобів; комплект для роботи зі слідами; комплект для роботи з мікрочастинами; комплект для огляду і дослідження документів; комплект для роботи з трупом; фотокомплекти; комплект відеоапаратури; комплект освітлювальної апаратури; набір інструментів; набір пакувальних засобів; комплект засобів сигналізації та зв'язку; комплект засобів забезпечення безпеки; комплект допоміжних засобів.

Сьогодні в криміналістиці з'являються нові сучасні технології і прилади, що дозволяють скоротити час огляду і створити об'єктивну цифрову модель місця події — лазерні сканери.

Система лазерного сканування при проведенні слідчих (розшукових) дій (огляду, слідчого експерименту) дозволяє отримувати:

- високу продуктивність і точність вимірів;
- можливість оперативного розгортання і установки;
- виконання вимірів при відсутності освітлення;
- моделювання траєкторії польоту кулі;
- сканування в приміщенні, а також сканування різних слідів кримінального правопорушення;
- захист від редагування і внесення змін.

Цим вимогам відповідає лазерний сканер Z+F IMAGER 5006 (Німеччина) у складі з цифровою камерою RolleiMetric і лазерна скануюча система Faro Focus 3D²⁵.

Використання сканера Z +F IMAGER 5006 дозволяє виконати збір даних при огляді місця події за лічені хвилини. Обстановка місця події може бути швидко зафіксована в цифровому вигляді, а оброблена вже в умовах кабінету.

У майбутньому протоколи у вигляді текстових файлів великого обсягу можуть бути доповнені або навіть замінені інформативними тривимірними зображеннями у поєднанні з даними цифрових фото- і відеозйомок. Використання лазерного сканування не залежить від освітлення і тому здійснювати огляд можливо навіть при повній темряві²⁶.

²⁵ Використовуються під час огляду місця події спеціалістами НДЕКЦ при ГУНП.

²⁶ Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій : наук.-метод. рек. : В.В. Кікінчук, К.Л. Бугайчук, В.О. Малярова, Т.П. Матюшкова. Харків : ХНУВС, 2018. С. 23.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що досягнення мети огляду місця події можливе за умови своєчасного його проведення, використання різноманітних тактичних прийомів, методів та сучасних технічних засобів фіксації. Для визначення послідовності проведення огляду необхідно враховувати слідчу ситуацію, що склалася, і використовувати наявну інформацію про вчинення кримінального правопорушення, визначаючи найбільш ймовірні місця знаходження слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів.

Огляд місця події можна вважати позитивним, якщо досягнута кінцева мета даної слідчої (розшукової) дії — виявлені сліди кримінального правопорушення, наявна достатня інформація для висунення загальних і окремих слідчих версій, отримані достатні відомості для організації розшуку й затримання осіб, які його вчинили, встановлені потерпілі, свідки, тощо.

Запитання для самоконтролю

1. Який процесуальний порядок проведення огляду місця події?
2. Які особливості взаємодії слідчого з іншими учасниками СОГ під час проведення огляду місця події?
3. Які особливості огляду місця події в темну пору доби?
4. З яких етапів складається огляд місця події?
5. Які види фотозйомки здійснюються при огляді місця події?
6. Що є додатками до протоколу огляду місця події?

1.5. Організація взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до органу досудового розслідування

Реалізація матеріалів оперативно-розшукової діяльності (далі — ОРД) займає особливе місце під час взаємодії оперативних підрозділів з органами досудового розслідування. Взаємодія в процесі реалізації матеріалів ОРД — один із найефективніших способів боротьби із злочинністю при виконанні завдань правоохоронної функції держави.

Нехтування основними принципами такої взаємодії у практичній діяльності поліції призводить до втрати переваги державних сил, засобів та методів у боротьбі з кримінальними правопорушеннями.

Оперативно-розшукова діяльність — це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здій-

снюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів (ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»)²⁷.

Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є:

1) наявність достатньої інформації, одержаної у встановленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- як приводи та підстави для початку досудового розслідування;
- для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні;
- для попередження, виявлення, припинення і розслідування злочинів, розвідувально-підривних посягань проти України, розшуку злочинців та осіб, які безвісти зникли;
- для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей;
- для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів;
- для інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

Для полегшення виконання оперативно-службових завдань уповноваженої особи оперативного підрозділу при передачі матеріалів за результатами ОРД до органу досудового розслідування для початку кримінального провадження, а також налагодження ефективної взаємодії вказаних підрозділів у правовому полі необхідно правильно підходити до розуміння основних положень такої взаємодії, зокрема це стосується наступного:

1. Ефективність взаємодії на початку кримінального провадження, тобто при направленні чи передачі матеріалів ОРД органу досудового розслідування починається з правильного розуміння процесу оперативного розшукового документування дій осіб з підготовки до вчинення кримінального правопорушення. Необхідно пам'ятати, що таке документування являє

²⁷ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

собою **збір, збереження та оцінку** даних у ході оперативно-службової діяльності уповноважених осіб оперативного підрозділу. **Збір** включає в себе **виявлення та фіксацію** даних, які підтверджують чи спростовують інформацію про факт підготовки вчинення кримінального правопорушення чи про причетність особи (осіб) до таких неправомірних дій. **Збереження** — це формування згідно з відомчими підзаконними нормативними документами масиву оперативно-розшукових справ (матеріалів) (ОРС). **Оцінка змісту матеріалів** — логічно-оціночна діяльність уповноваженого працівника оперативного підрозділу щодо з'ясування питання про наявність достатніх даних, які б вказували на вчинене кримінальне правопорушення.

2. Матеріали оперативно-розшукової діяльності повинні мати чіткий документальний вияв. Вся інформація, яка накопичується в матеріалах ОРС, повинна бути зафіксована у формі: пояснень, рапортів, довідок, протоколів, листів-відповідей на запити, постанов, протоколів. Крім того, у матеріалах ОРС можуть міститися і матеріальні носії інформації за результатами оперативно-технічних заходів (диски, касети, фотознімки, дискети, зліпки тощо).

3. **Реалізація** — сукупність прийомів і методів кримінального процесуального і оперативно-розшукового характеру із забезпечення можливості використання отриманих під час ОРД фактичних даних, які містять інформацію про участь у підготовці до вчинення кримінального правопорушення, підслідного слідчим підрозділам органів Національної поліції.

4. Особлива форма взаємодії при реалізації матеріалів ОРС, яка полягає у **спільній узгодженій діяльності, що передбачає ознайомлення з оперативно-розшуковими матеріалами з метою вирішення питання про можливість внесення відомостей до ЄРДР**.

Така форма взаємодії повинна містити два етапи:

- взаємодія в рамках активного документування;
- реалізація зібраного масиву матеріалів (матеріалів, що містяться в ОРС).

Взаємодія під час активного документування уповноваженою особою, яка веде ОРС, полягає у зверненні такої особи до слідчого за допомогою щодо:

- правової оцінки отриманої інформації;
- узгодження форми викладу отриманої інформації у відповідних документах ОРС;
- уточнення необхідності отримання додаткової інформації, яка матиме значення для кваліфікації діяння, встановлення обставин, що входять до предмета доказування тощо.

Форма такої взаємодії матиме не процесуальний характер. Такі узгоджені консультації повинні проводитися за участю слідчого, який у по-

дальшому буде розслідувати дані факти, і є можливою лише з дозволу начальника слідчого підрозділу (за останнім зберігається прерогатива призначення слідчого для розслідування конкретного кримінального провадження).

Необхідно звернути увагу на унеможливлення активних дій слідчого під час оперативного документування, наприклад, щоб слідчий не брав участі в самій роботі уповноваженої особи оперативного підрозділу: не мітив купюри, не складав описів купюр тощо, оскільки в такому разі в подальшому він не зможе проводити розслідування в кримінальному провадженні за даним фактом чи щодо конкретних осіб, тому що набуде статусу свідка.

Реалізація зібраного масиву матеріалів передбачає собою поєднання як процесуальних форм взаємодії, так і непроцесуальних. За своїм змістом такий етап являє собою спільний аналіз і передачу відповідних матеріалів від оперативного працівника до слідчого.

Спільний аналіз має являти собою повне ознайомлення з усіма матеріалами ОРС з метою:

- встановлення достатності зібраних матеріалів для початку кримінального провадження;
- належної об'єктивної оцінки слідчим правової кваліфікації задокументованого діяння;
- розроблення тактики і стратегії розслідування (особливо на початковому його етапі). Наприклад, це стосується проваджень щодо кримінальних правопорушень (злочинів) економічної спрямованості, яким передували документування в матеріалах ОРС з великим обсягом документів.

Спільний аналіз проводиться в межах робочої групи: уповноважений працівник оперативного підрозділу — слідчий — начальник органу досудового розслідування — начальник оперативного підрозділу (у необхідних випадках в т.ч. прокурор), або у форматі: уповноважений працівник оперативного підрозділу — слідчий з подальшим інформуванням зазначених вище осіб.

Такий аналіз слід проводити за всіма без винятку наявними матеріалами ОРС, що дозволить під час досудового розслідування уникнути слідчих помилок, порушень чи необґрунтованих обмежень прав і законних інтересів осіб у кримінальному провадженні чи проведенні необґрунтованого розслідування.

Передача матеріалів оперативно-розшукової діяльності проводиться з ініціативи оперативного підрозділу (фактично таким ініціатором є уповноважений працівник оперативного підрозділу або начальник оперативного підрозділу). Передача повинна включати в себе інформування про ознаки виявленого кримінального правопорушення — складання уповноваженим працівником оперативного підрозділу рапорту про факт

виявлення кримінального правопорушення під час його оперативно-службової діяльності. Такий рапорт є документальною підставою для внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Цей факт зумовлює і зміст такого рапорту. В ньому повинні міститися всі необхідні дані для повноти відображення інформації про виявлене кримінальне правопорушення у ЄРДР, за винятком визначених особливостей тактичного характеру реалізації оперативної інформації, що було обумовлено на етапі спільного ознайомлення з матеріалами ОРС.

Обсяг матеріалів, які направляються до органу досудового розслідування після реєстрації в ЄРДР інформації оперативного підрозділу, повинен відповідати наступним умовам:

- бути таким, щоб слідчий мав можливість прийняти правильне рішення щодо кваліфікації, побудови версій на початковому етапі розслідування, прийнятті правильних процесуальних рішень тощо;
- повнота матеріалів, що направлятимуться, матиме вплив на неупередженість слідчого при розслідуванні;
- дати можливість слідчому безпомилково визначити коло причетних, дії яких були задокументовані під час оперативно-розшукового документування;
- підтверджувати достовірність і об'єктивність відомостей і порядку отримання відповідних матеріалів;
- відображати повноту джерел отриманої інформації;
- розкривати потенціал можливостей для швидкого, неупередженого та об'єктивного розслідування;
- визначати коло процесуальних рішень, які можуть бути прийняті слідчим на їх основі;
- чи є наявне якісне і ефективне зашифрування сил та засобів ОРД і чи можуть бути позитивно вирішені дані питання.

При оцінці отриманих матеріалів слідчий повинен пам'ятати, що дані, отримані із порушенням законодавства, не можуть бути використані в кримінальній процесуальній діяльності.

Начальник оперативного підрозділу з дотриманням режиму таємності надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання в разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину.

У подальшому матеріали ОРС розглядаються під час оперативної наради за участю начальника оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР. Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується начальниками слідчого та оперативного підрозділів.

У разі встановлення під час проведення ОРЗ фактичних даних, що свідчать про ознаки злочину в діяннях окремих осіб та груп, але якщо їх припинення може негативно вплинути на результати кримінального провадження, начальник оперативного підрозділу інформує про це начальника слідчого підрозділу і лише після закінчення їх проведення матеріали ОРС виносяться на розгляд оперативної наради для розроблення спільних заходів з їх реалізації.

Слід наголосити, що якісний стан, результативність оперативно-розшукової діяльності, цілеспрямованість й обґрунтованість проведення конкретних заходів ОРД повинна відповідати положенням наказу Генеральної прокуратури України «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» від 03.12.2012 № 4/1Гн²⁸. Зокрема:

- відповідність оперативно-розшукових заходів цілям і завданням оперативно-розшукової діяльності, дотримання встановлених законодавством умов і порядку проведення оперативно-розшукових заходів, а також залучення громадян до їх здійснення на конфіденційній основі на засадах добровільності;
- застосування окремих обмежень прав і свобод людини, обґрунтованість клопотань до суду про надання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, зокрема пов'язаних із втручанням у приватне спілкування;
- своєчасність направлення відомостей про злочинну діяльність окремих осіб, які здобуті в ході оперативно-розшукової діяльності, органам досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «ОРД».
2. Які завдання ОРД?
3. Що є підставами для проведення ОРД?
4. У який строк у разі виявлення ознак кримінального правопорушення оперативний підрозділ, який здійснює ОРД, зобов'язаний направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування?

²⁸ Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність : наказ Генеральної прокуратури України від 03 січ. 2012 р. № 4/1Гн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004900-12>.

5. Яким умовам повинен відповідати обсяг матеріалів, які направляються до органу досудового розслідування після реєстрації в ЄДР інформації оперативного підрозділу?

6. У чому полягає взаємодія під час активного документування уповноваженою особою, яка веде ОРС при зверненні такої особи до слідчого за допомогою?

Список використаних джерел до 1 розділу

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: прийн. 7 груд. 1984 р. № 8074-10. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

2. Кримінальний кодекс України : прийн. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовт. 1996 р. №393/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.

5. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ від 03 лист. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

6. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : наказ Мністерства внутрішніх справ України від 23 трав. 2017 р. № 440. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17>.

7. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575 ; із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 564 від 11.07.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

8. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх України від 27 квіт. 2020 р. № 357. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20>.

9. Про затвердження Змін до Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 лют. 2020 р. № 100. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0392-20>.

10. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

11. Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03 серп. 2017 р. № 676. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17>.

12. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08 лют. 2019 р. № 100 ; із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства внутрішніх справ № 877 від 22.10.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.

13. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

14. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

15. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність : наказ Генеральної прокуратури України від 03 груд. 2012 р. № 4/1гн. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004900-12>.

16. Макаренко Є. І., Негодченко О. В., Тертишник В. М. Огляд місця події : навч. посіб. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України, 2001. 156 с.

17. Попов В. И. Осмотр места происшествия : учеб. пособ. для студентов / под ред. доц. Б. А. Хвана ; М-во высш. образования СССР ; Казах. гос. ун-т им. С. М. Кирова ; Юрид. фак. [2-е изд.]. Алма-Ата : Казгосиздат, 1957. 222 с.

18. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій : наук.-метод. рек. : В. В. Кікінчук, К. Л. Бугайчук, В. О. Малярова, Т. П. Магюшкова. Харків : ХНУВС. 2018. 101 с.

19. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.

2.1. Порядок створення слідчо-оперативних груп для досудового розслідування кримінальних правопорушень та організація їх роботи

Важливою умовою вдосконалення діяльності органів досудового розслідування та підвищення на цій основі якості розслідування є вирішення питання про взаємодію органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України, зокрема в складі СОГ, як найбільш вдалої та універсальної форми взаємодії, оскільки, як свідчить практика, розслідування найбільш небезпечних і здебільшого добре замаскованих або таких, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями кримінальних правопорушень, є не тільки складним, а інколи і не можливим без застосування колективних форм роботи різних підрозділів правоохоронних органів.

Відповідно до розділу IV «Створення СОГ для досудового розслідування кримінальних правопорушень» інструкції, затвердженої наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575, для усебічного, повного і неупередженого досудового розслідування у складних та великих за обсягом кримінальних провадженнях, а також щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, вчинених в умовах неочевидності, кримінальних правопорушень, які набули суспільного резонансу або вчинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України, створюються СОГ²⁹.

²⁹ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

Також метою створення та діяльності СОГ є здійснення ефективної взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів поліції під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях, у яких здійснення досудового розслідування доручено Генеральним прокурором, його заступниками, керівниками обласних прокуратур за вмотивованими постановами, у разі неефективного досудового розслідування.

Так, створення СОГ здійснюється наказом Голови Національної поліції України, першого заступника Голови Національної поліції України, заступника Голови Національної поліції України — начальника Головного слідчого управління, керівника територіального органу поліції, керівника територіального (відокремленого) підрозділу поліції або осіб, які виконують їх обов'язки.

Утворення СОГ наказом керівника територіального органу поліції, керівника територіального (відокремленого) підрозділу поліції погоджується з керівником органу досудового розслідування.

Створення СОГ за участю оперативних працівників міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України та їх територіальних (відокремлених) підрозділів здійснюється спільним наказом керівника органу досудового розслідування та керівника відповідного міжрегіонального територіального органу або його територіального (відокремленого) підрозділу.

До складу СОГ можуть залучатися працівники структурних підрозділів апарату центрального органу управління поліцією, територіальних органів поліції, у тому числі міжрегіональних територіальних органів поліції, їх територіальних (відокремлених) підрозділів.

Керівником СОГ є слідчий, визначений керівником органу досудового розслідування для проведення досудового розслідування кримінального правопорушення.

Забороняється здійснювати заміну оперативних працівників, що включені до складу СОГ, без узгодження зі слідчим (керівником групи) або керівником органу досудового розслідування.

Контроль за роботою СОГ покладається на керівника органу досудового розслідування, який за погодженням з керівником територіального органу, підрозділу поліції має право організовувати проведення оперативних нарад за участю слідчих та працівників інших органів, підрозділів поліції з питань виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі стану виконання доручень слідчих та взаємодії служб.

Для організації розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених у минулі роки, наказом керівника територіального органу, підрозділу поліції, погодженим з керівником органу досудового розслідування, створюються **спеціалізовані постійно діючі СОГ**.

Для досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох районів області (міста), наказом начальника ГУНП, погодженим з начальником слідчого управління ГУНП, може створюватися СОГ ГУНП. Контроль за її роботою покладається на слідче управління ГУНП.

Для досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох областей (регіонів), наказом Голови Національної поліції України або заступника Голови Національної поліції України — начальника Головного слідчого управління може створюватися міжрегіональна СОГ. Контроль за її роботою покладається на Головне слідче управління Національної поліції України.

Організація роботи СОГ під час досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Діяльність СОГ здійснюється на підставі плану проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій усіх працівників, включених до складу СОГ.

Планування розслідування злочинів — це розумова діяльність слідчого, спрямована на оцінювання інформації про злочин, висунення версій, визначення на їх підставі обставин, що підлягають установленню та необхідних для цього слідчих (розшукових) дій і термін їх проведення³⁰.

Планування являє собою метод упорядкування діяльності з розслідування злочинів, що є необхідною умовою успішного вирішення завдань кримінального провадження.

Сутність планування у будь-якій соціальній системі можна охарактеризувати за допомогою чотирьох його головних аспектів:

- 1) внесок планування у досягнення поставлених цілей і завдань;
- 2) провідна роль планування;
- 3) всюдисущність планування;
- 4) ефективність планування.

Роль планування полягає у тому, що воно забезпечує цілеспрямованість діяльності системи (органу, окремого виконавця), підвищує її ефективність, сприяє ефективному використанню сил та засобів, взаємодії органів і служб, створенню сприятливого психологічного впливу.

До основних принципів планування слід віднести: 1) наукову обґрунтованість; 2) законність; 3) актуальність; 4) реальність; 5) конкретність; 6) своєчасність; 7) інформативність. Розглянемо їх детальніше.

Принцип наукової обґрунтованості означає, що під час розроблення плану необхідно зважати на всебічний аналіз і врахування оператив-

³⁰Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 : [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярвої ; МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 15.

ної обстановки, реальних можливостей, найближчих та перспективних завдань розслідування. Науковість планів розслідування досягається: 1) збором достовірної і повної інформації про подію, що розслідується, та оперативну обстановку; 2) об'єктивним і всебічним вивченням та аналізом інформації; 3) науковим передбаченням (прогнозуванням) на основі аналізу інформації про стан розслідування в минулому та в сьогоденні, а також майбутнього його стану, що дає змогу своєчасно відреагувати на очікувані зміни; 4) використанням досягнень науки і техніки і у самому плануванні, і у здійсненні запланованих заходів.

Принцип законності передбачає, що всі заходи плану повинні перебувати у відповідному правовому полі.

Принцип актуальності означає важливість, істотність заходів, передбачених планом. Такі заходи насамперед повинні бути спрямовані на вирішення важливих питань, з'ясування обставин, що підлягають доказуванню.

Принцип реальності планів означає, що заплановані заходи повинні враховувати реальні можливості їх виконання особовим складом (відповідальною особою). Це забезпечується визначенням оптимального обсягу роботи, врахуванням наявних резервів часу, сил і засобів, можливості змін оперативної обстановки.

Принцип конкретності потребує того, щоб у плані було чітко та зрозуміло сформульовано завдання (заходи), які необхідно вирішити (провести), строки виконання кожного заходу і конкретного виконавця або відповідальну особу.

Принцип своєчасності також спрямований на успішне виконання плану. Досягнення поставлених у плані цілей і завдань повинні обов'язково передбачати відповідну підготовку, виділення необхідних сил та засобів, що досягаються своєчасністю складання плану та його доведенням до виконавців. План, складений із запізненням або недоведений виконавцям, втрачає свою актуальність та реальність виконання.

Принцип інформативності передбачає, що під час складання плану повинен бути обраний такий стиль викладення, за якого можливо закласифікувати якомога більше інформації, котра сприятиме успішному виконанню плану працівниками (виконавцями заходів).

Ключовим елементом планування є **план**, під яким розуміють різновид управлінського рішення, змістом якого є система взаємопов'язаних, об'єднаних загальною метою конкретно визначених завдань та заходів, котрі потрібно здійснити у визначеній послідовності й у встановлені строки конкретно вказаними виконавцями.

Так, у розділі V «Організація роботи СОГ під час досудового розслідування кримінальних правопорушень» інструкції, затвердженої наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної

поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575, зазначено, що план погоджується керівниками органу досудового розслідування і оперативного підрозділу та затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції. Якщо план проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій виконано, а кримінальне правопорушення залишається нерозкритим, розроблюється план додаткових заходів. Виконання зазначених планів контролюється керівниками органу досудового розслідування та відповідних оперативних підрозділів за напрямками роботи.

Складання плану розслідування кримінального правопорушення передувє збір інформації для планування (попереднє планування) та безпосередньо саме планування. Сам план може бути усний або письмовий. Хоча в КПК України не вказується про обов'язковість складання письмового плану, в практичній діяльності він використовується часто. Віддавати перевагу складанню письмового плану обов'язково потрібно:

- у конфліктних (проблемних, непрогнозованих) ситуаціях;
- під час розслідування багатоепізодних кримінальних проваджень із великою кількістю підозрюваних;
- у провадженнях, де багато непрямих доказів і обмаль прямих;
- під час проведення слідчих (розшукових) дій, що потребують участі різних спеціалістів.

Часто плани пов'язують з перевіркою висунутих у кримінальному провадженні версій. У зв'язку з цим основними елементами будь-якого плану розслідування є: 1) слідча версія; 2) обставини, які необхідно з'ясувати (встановити); 3) слідчі (розшукові) дії та інші заходи; 4) термін виконання та виконавці; 5) матеріали, що необхідно використати.

Оперативний супровід досудового розслідування забезпечується з моменту створення СОГ і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, або у разі закриття кримінального провадження.

Працівники оперативних підрозділів, включені до складу СОГ, щотижня інформують слідчого — керівника СОГ про стан виконання наданих письмових доручень та запланованих заходів, а на його вимогу надають документи, що підтверджують обсяги проведеної ними роботи.

Працівники оперативного підрозділу, включені до складу СОГ, самостійно надають слідчому обґрунтовані пропозиції щодо необхідності проведення конкретних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Результати роботи СОГ з виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, розглядаються на оперативних нарадах при керівникові територіального органу, підрозділу поліції за участю керівників органу досудового розслідування та інших структурних підрозділів органу, під-

розділу поліції щомісяця, а стан досудового розслідування кримінальних правопорушень, які викликали значний суспільний резонанс, — щотижня.

Таким чином, СОГ створюється для усебічного, повного і неупередженого досудового розслідування у складних та великих за обсягом кримінальних провадженнях, а також щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, вчинених в умовах неочевидності, кримінальних правопорушень, які набули суспільного резонансу або вчинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України. А ефективна організація роботи СОГ під час розслідування кримінальних правопорушень насамперед залежить від своєчасного й вдалого планування розслідування в цілому. Значення планування розслідування полягає у тому, що таким шляхом досягається впорядкування діяльності слідчого, тобто послідовне й чітке визначення завдань розслідування та засобів їх вирішення. Саме через планування досягається виконання завдання кримінального провадження — забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України).

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «планування розслідування кримінального правопорушення».
2. Які основні принципи планування?
3. Який порядок створення СОГ та її мета?
4. Хто входить до складу СОГ?
5. Хто складає план розслідування кримінального правопорушення?
6. З якого моменту забезпечується оперативний супровід досудового розслідування?

2.2. Поняття, завдання, принципи та правові підстави взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами

Належна організація взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні потребує постійного удосконалення і вважається одним із напрямів підвищення ефективності виконання завдань щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних

правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників провадження, швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден не винуватий не був обвинувачений або засуджений. Вирішальне значення у виконанні завдань кримінального провадження має комплексне використання всіх дієвих сил і засобів для ефективного розслідування кримінальних правопорушень, що потребує тісної взаємодії слідчого з оперативними підрозділами.

На сьогодні за надзвичайно великих обсягів кримінальних правопорушень неупереджене і кваліфіковане їх розслідування потребує щоденної взаємодії слідчого (дознавача) та оперативних працівників при розслідуванні кримінальних правопорушень.

На жаль, чинний КПК України не містить визначення терміна «взаємодія» слідчого (дознавача) та оперативного підрозділів під час розслідування кримінальних правопорушень.

Натомість термін «взаємодія» застосовується в п. 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що зобов'язує підрозділи, які проводять оперативно-розшукову діяльність, здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення злочинів³¹, а також у розділі V «Взаємодія спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю та інших державних органів» Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», яким визначено основні положення щодо взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю³².

Отже, взаємодія слідчого (дознавача) та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні — це заснована на законах та підзаконних нормативно-правових актах, взаємодопоміжна, спільна та узгоджена співпраця під час досудового розслідування із розподілом компетенцій, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, яка спрямована на розв'язання завдань кримінального судочинства.

У даному визначенні можна виділити два основних елементи: *поперше*, діяльність між підрозділами повинна бути узгодженою. Слідчі (дознавачі) й оперативні підрозділи, виконуючи кожний свої функції, на

³¹ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

³² Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

основі виробленої узгодженості доповнюють діяльність один одного, створюють взаємні умови для розв'язання конкретних завдань. Це підвищує ефективність заходів, що проводяться. Кожна зі сторін повинна розуміти і усвідомлювати, що від її дій певною мірою залежать результати всієї роботи і це позначається на розв'язанні загального завдання — підвищення почуття відповідальності співробітників взаємодіючих підрозділів. *По-друге*, дії кожної зі сторін, спрямовані на спільне розв'язання конкретних завдань, повинні базуватися на положеннях законів та інших підзаконних актів. Процесуальні дії здійснюються у суворій відповідності з положеннями процесуального закону, а оперативні заходи — Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. У діях кожної зі сторін недопустимі шантаж, провокація й інші подібні прийоми відносно підслідних та інших осіб, оскільки це може негативно вплинути на кінцевий результат спільної діяльності.

Взаємодія органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами поліції відбувається на основі Конституції України, КК України, КПК України, Закону України «Про Національну поліцію», актів Президента України, Кабінету Міністрів України, рішень Конституційного Суду України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших актів законодавства України з питань організації взаємодії між органами та підрозділами поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні.

Як будь-яка суспільно-правова діяльність, взаємодія органів і підрозділів при розслідуванні кримінальних правопорушень повинна здійснюватися відповідно до поставлених завдань, а також відповідати загальним засадам кримінального провадження.

Так, відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575 **основними завданнями** взаємодії органів і підрозділів при розслідуванні кримінальних правопорушень є:

- запобігання кримінальним правопорушенням;
- їх виявлення та розслідування;
- притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх вчинили;
- відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди;
- відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб.

Кримінальна процесуальна діяльність уповноважених службових осіб передусім врегульована нормами Конституції України, зокрема ст. 129, в якій закріплені основні засади кримінального судочинства: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення

доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості тощо³³. Разом із тим засади кримінального провадження закріплені у главі 2 КПК України (всього 22 загальні засади)³⁴.

Що ж стосується принципів, то цим поняттям здебільшого позначаються основні положення, наказ, категоричне веління щодо будь-якої діяльності. У перекладі з латинської мови термін «*принцип*» означає основне, вихідне положення будь-якої теорії, вчення, науки, діяльності, поведінки³⁵.

Взаємодія органів і підрозділів при розслідуванні кримінальних правопорушень має відповідати єдиній загальній вимозі — бути достатньо ефективною, оскільки інакше може виявитися, що вона або не потрібна, або її заходи навіть шкідливі.

Так, відповідно до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні **основними принципами взаємодії є:**

- швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень;
- самостійність слідчого в процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється;
- оптимальне використання наявних можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції України у запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;
- дотримання загальних засад кримінального провадження;
- забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування.

Швидке та повне розслідування і розкриття кримінальних правопорушень досягається шляхом поєднання зусиль усіх органів та підрозділів поліції, забезпечення належного рівня їх взаємодії відповідно до вимог законодавства щодо отримання, збирання, накопичення та використання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розслідуванню і розкриттю, що є невід’ємним завданням для всіх працівників поліції³⁶.

³³ Конституція України : Закон України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

³⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

³⁵ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 57.

³⁶ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575 ; із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства внутрішніх справ України № 564 від 11.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

Як свідчить аналіз практичної діяльності особливе місце в процесі взаємодії відводиться її формам.

Форми взаємодії — це способи співробітництва, що забезпечують узгоджений характер діяльності, конкретні способи зв'язку між суб'єктами взаємодії, комплекс способів і прийомів, система зв'язків і правовідносин суб'єктів, система галузево-предметних способів і прийомів виконання професійних функцій у процесі здійснення своїх повноважень на стадії досудового розслідування³⁷.

За характером відносин між слідчим (дознавачем) та оперативним підрозділом взаємодію можна поділити на *процесуальну* і *непроцесуальну (організаційну)*.

Процесуальні форми взаємодії є тим видом кримінальних процесуальних правовідносин, які регламентовані чинним законодавством, тобто закріплені в нормах права.

Ця форма взаємодії стосується таких питань:

1) виконання доручень слідчого (дознавача) щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

2) здійснення заходів щодо встановлення місцезнаходження особи підозрюваного, яка оголошена у розшук.

Усі інші форми взаємодії є непроцесуальними (організаційними). В юридичній літературі щодо їх видів не має однакового визначення та й самі вони є доволі різноманітними. Непроцесуальні (організаційні) форми взаємодії слідчого (дознавача) й оперативного підрозділу передбачені та визначаються внутрішньовідомчими актами, є частково формами адміністративного управління і не регламентуються кримінальним процесуальним законодавством, але водночас спрямовані на погодженість діяльності зазначених органів із розслідування кримінальних правопорушень та встановлення осіб, які їх вчинили.

До організаційних (непроцесуальних) форм взаємодії слідчого (дознавача) й оперативних підрозділів, тобто тих, які передбачені відомчими нормативними актами, належать:

1) обмін взаємодіючих суб'єктів інформацією, що надходить за повідомленнями про вчинені кримінальні правопорушення та такі, що готуються, а також з інших питань слідчої й оперативно-розшукової діяльності (зокрема використання можливостей автоматизованих банків даних, криміналістичних та оперативно-довідкових обліків тощо);

2) передачі слідчому (дознавачу) матеріалів про виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознаки кримінального правопорушення для вирішення питання про початок досудового розслідування;

³⁷ Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09.. Київ, 2005. С. 13.

3) погоджене планування спільних слідчих (розшукових) дій, негласних (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів;

4) проведення оперативно-розшукових заходів у провадженні, в якому не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення;

5) консультації;

6) спільний аналіз причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальному правопорушенню та обговорення профілактичних заходів;

7) спільна узгоджена діяльність у складі СОГ;

8) спільне використання техніки, засобів зв'язку і транспорту, що мають у своєму розпорядженні оперативні підрозділи тощо;

9) рекомендації тактики і методики розслідування при взаємодії.

Однак слід зважати на те, що таке розмежування, як і будь-яке інше, умовне, тому що процесуальні форми взаємодії мають більш детальне регламентування у відомчих нормативних актах, а організаційні або недостатньо повно визначені та регламентовані законом, або впливають із його змісту.

Законність і ефективність взаємодії слідчого (дознавача) й оперативного підрозділу під час розслідування кримінальних правопорушень забезпечується не тільки дотриманням кримінальних процесуальних норм, які безпосередньо регламентують відносини взаємодії, але і виконанням низки умов, що впливають з інших норм закону, які регулюють діяльність суб'єктів взаємодії. Цими умовами є:

1. Здійснення взаємодії слідчим (дознавачем) і оперативним підрозділом у межах, наданих їм законом повноважень. Це означає, що слідчий (дознавач) не вправі доручати та жадати від оперативного підрозділу виконання дій, що виходять за межі компетенції оперативного підрозділу, чи дій, здійснення яких законом віднесено до ведення слідчого (дознавача) (наприклад, повідомлення про підозру, складання обвинувального акту тощо).

Слідчий (дознавач) не може вимагати виконання дій методами та засобами, не передбаченими положенням про оперативний підрозділ, а також завжди зобов'язаний враховувати фактичну можливість здійснення пошукових дій, що доручаються, наявними в розпорядженні оперативного підрозділу засобами.

Діяльність кожного оперативного підрозділу, як і слідчого (дознавача), здійснюється в межах визначеної території. Територіальна ознака є одним з елементів компетенції і не може не братися до уваги під час організації взаємодії і слідчим (дознавачем), і оперативним підрозділом. Водночас КПК України, визначаючи місце провадження досудового розслідування за територіальною ознакою (тобто району, на території якого вчинено кримінальне правопорушення, зважає на специфіку розслідування конкретного виду кримінальних правопорушень.

Для слідчого (дознавача) взаємодія — це частина діяльності щодо розслідування та попередження кримінальних правопорушень, здійснювана з використанням допомоги оперативного підрозділу. Доручення слідчого (дознавача) виконати дії, що виходять за межі його повноважень, потрібно розглядати як грубе порушення ним своїх процесуальних обов'язків, а у разі, коли вони взагалі не пов'язані з розслідуванням (виявленням, припиненням кримінального правопорушення чи виконанням профілактичних заходів), то як зловживання службовим становищем, що передбачає дисциплінарну чи кримінальну відповідальність.

2. *Неприпустимість розголошення під час взаємодії відомостей про засоби та методи оперативно-розшукової роботи оперативних підрозділів і даних первинних матеріалів про правопорушення, що встановлені у процесі досудового розслідування.* Методи та засоби оперативно-розшукової роботи оперативних підрозділів не можуть розголошуватися, оскільки вони призначаються для багаторазового використання. Їхнє розголошення ускладнило б виявлення вчинених і тих кримінальних правопорушень, що готуються, поінформованість про методи і засоби оперативно-розшукової роботи могли б бути враховані іншими правопорушниками під час вчинення аналогічних кримінальних правопорушень. Потрібно також зважати і на те, що результати оперативно-розшукових заходів є елементами слідчої таємниці розслідуваного кримінального правопорушення. Тому оперативно-розшукові дії здійснюються, як правило, негласно, хоча деякі з них можуть виконуватися відкрито. Всім, наприклад, відомо, що використовується службово-розшукова собака. Не секрет, що практикується переслідування правопорушника, організуються засідки і т. д. В окремих випадках із врахуванням обставин конкретного провадження в оперативно-розшукових цілях використовується радіо та телебачення. Однак окремі виключення не впливають на загальне положення про неприпустимість розголошення методів і ресурсів оперативно-розшукової роботи. У зв'язку з цим залежно від шкоди, заподіяної інтересам правосуддя розголошенням даних досудового розслідування чи відомостей про оперативно-розшукову діяльність, щодо суб'єктів взаємодії порушується питання про дисциплінарну чи кримінальну відповідальність.

3. *Незалежність оперативного підрозділу у виборі засобів та методів, що застосовуються під час здійснення оперативно-розшукових заходів у процесі взаємодії.*

Ця умова передбачає право оперативного підрозділу самостійно вирішувати питання про те, якими методами та засобами виконати доручення слідчого (дознавача).

Це право безпосередньо впливає з тієї обставини, що оперативні підрозділи є спеціальними органами держави, на які покладене попередження і припинення кримінального правопорушення.

4. *Інші умови взаємодії.* Іншими умовами, які забезпечують успішну взаємодію, є: підготовка необхідних науково-технічних засобів для здійснення спільної діяльності та своєчасне прибуття слідчого (дознавача), оперативного працівника та інспектора-криміналіста на місце події; підтримування кожним із взаємодіючих суб'єктів під час здійснюваних заходів атмосфери взаємодопомоги та взаємовиручки; комунікабельна поведінка взаємодіючих суб'єктів; виключення суперництва, конкуренції, спрямованості до лідерства; взаєморозуміння між учасниками; уміння кожного з них перемагати психологічні бар'єри, що виникають, недоречне почуття сорому через відсутність певних знань або вмій тощо. Оперативний працівник, який бере участь у проведенні огляду місця події, підпорядковується слідчому (дознавачу) виконує його розпорядження, вказівки або доручення, зобов'язаний інформувати слідчого про всі факти, які матимуть значення для досудового розслідування. З дозволу слідчого (дознавача) він має право ставити учасникам цієї слідчої (розшукової) дії запитання. Оперативний працівник, як й інші учасники огляду місця події, несе відповідальність відповідно до ст. 387 КК України за розголошення без дозволу слідчого даних досудового розслідування.

Отже, взаємодія оперативних підрозділів та органів досудового розслідування під час розслідування кримінальних правопорушень є запорукою успіху в досягненні так званого принципу спільності інтересів (виявлення, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх вчинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб).

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами».
2. Які основні принципи взаємодії?
3. Як визначається поняття «форми взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами»?
4. Які форми взаємодії ви знаєте?
5. Назвіть процесуальні та непроцесуальні форми взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами?
6. Які умови забезпечення законності і ефективності взаємодії слідчого (дознавача) й оперативного підрозділу під час розслідування кримінальних правопорушень?

2.3. Поняття та значення психологічної взаємодії в процесі спільної діяльності слідчого (дознавача) та оперативних підрозділів

Вирішальне значення у виконанні завдань кримінального провадження має комплексне використання всіх сил і засобів, що потребує оптимальної взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами та розвитку певних соціально-психологічних взаємин між ними. Діяльність слідчого (дознавача) спрямована на організацію взаємодії з оперативними працівниками, як і вся його діяльність щодо розслідування кримінальних правопорушень, підпорядковується визначеним психологічним закономірностям. Спільна діяльність слідчого (дознавача) й оперативних працівників — це соціальна діяльність, тому на неї цілком поширюється положення соціальної психології. Тому доцільно насамперед зупинитись на понятті та значенні психологічної взаємодії.

Під **психологічною взаємодією** слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами слід розуміти заснований на законах та підзаконних нормативно-правових актах узгоджений та організований, психологічно обумовлений процес офіційних та неофіційних взаємин співробітництва шляхом доцільного поєднання методів і засобів притаманних цим службам на основі взаємодопомоги і взаєморозуміння з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства і забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Взаємодія у соціально-психологічному плані — це аспект спілкування, що виявляється в організації людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення певної спільної мети. Адже від правильної організації спілкування слідчого (дознавача) з оперативними працівниками, в тому числі з іншими учасниками кримінального провадження залежать результати успішного виконання поставлених перед ними завдань.

Спілкування слідчого (дознавача) і оперативного працівника в межах будь-якої форми взаємодії передбачає високу вимогливість один до одного, взаємну повагу і довіру, доброзичливість, прагнення тактично використати свої знання, професійний досвід та всі наявні засоби і методи боротьби із кримінальними правопорушеннями з метою вирішення поставленого перед ними спільного завдання. Всі вони зацікавлені в тактичному використанні можливостей один до одного. Виникає ніби «взаємний контроль» за якістю і кількістю виконуваної кожним із них роботи.

Отже, регламентація спілкування слідчого (дознавача) і оперативного працівника правовими нормами, спільність спрямованості й установок їхніх особистостей, цілей та інтересів взаємодії — це та основа, на якій формуються міжособистісні відносини слідчого (дознавача) й оперативного

працівника. Завдяки цим об'єктивно діючим чинникам під час взаємодії цих осіб зазвичай устанавлюються відносини товариської взаємодопомоги, розуміння і ділового співробітництва.

Необхідним елементом погодженої діяльності слідчого й оперативно-го працівника під час розслідування кримінальних правопорушень є системний обмін інформацією. До інформації, якою обмінюються зазначені особи, та її використання є такі вимоги:

- вона повинна бути взаємною, корисною і за можливістю точною;
- викладена у необхідній формі;
- рахуватися з думкою учасника взаємодії;
- результати використання інформації повинні бути повідомлені учаснику взаємодії, від якого вона надходила.

Використання будь-якої форми взаємодії має закінчуватися підбиттям підсумків спільної діяльності слідчого й оперативного працівника. «Сприйняття результатів спільної діяльності, тобто усвідомлення того, що сталий комунікативний зв'язок приносить відчутні, об'єктивні результати, дуже зміцнює відносини взаємодіючих слідчого й оперативного працівника і створює міцну основу для плідного співробітництва в майбутньому»³⁸.

Розрізняють два такі *інтегративні феномени* міжособистісної взаємодії, як *сумісність* і *спрацьованість*.

Спрацьованість — це феномен, що характеризує спільну діяльність людей з погляду її успішності: кількості, якості, швидкості. *Успішність* — це основний критерій спрацьованості. Спрацьованість характеризується оптимальною координацією дій партнерів, заснованої на взаємному сприйнятті.

Спрацьованість характеризується максимально можливою успішністю спільної діяльності, низькими емоційно-енергетичними витратами на взаємодію, високою задоволеністю результатами роботи, високою адекватністю взаєморозуміння партнерів.

На рівень і характер спілкування слідчого і оперативного працівника взаємодії суттєво може впливати співвідношення їх індивідуально-психологічних якостей. «Вимога сумісності висувається із міркувань забезпечення дружньої спільної роботи»³⁹. *Під сумісністю* розуміється співвідношення індивідів, яке дає максимально можливий результат під час здійснення взаємодії.

Розрізняють сумісність психофізіологічну і соціально-психологічну. У першому випадку здебільше йдеться про співвідношення темпераментів, які характеризують динамічні особливості психічної діяльності вза-

³⁸ Ломов Б. Ф. Общение и социальная регуляция поведения индивида. Психологические проблемы социальной регуляции поведения. М., 1976. С. 91.

³⁹ Китов А. Н. Психология управления. М., 1979. С. 169.

емодіючих людей. В іншому — йдеться про співвідношення професійних і морально-психологічних рис людей.

Для спілкування слідчого і оперативного працівника в умовах взаємодії щодо розслідування кримінальних правопорушень чимале значення має соціально-психологічна сумісність. Що стосується психофізіологічної сумісності, то в окремих випадках вона також може так чи інакше впливати на характер спілкування слідчого і оперативного працівника в умовах взаємодії. Так, в соціально-психологічній літературі зазначається, що особливості темпераменту, рухливість чи інертність впливають на особливості спілкування⁴⁰.

Несумісність (невідповідність) темпераментів ускладнює спілкування, спільну діяльність слідчого і оперативного працівника в умовах взаємодії, а саме специфіку завдань, що вирішуються, вимагає подібності властивих кожному з них психічних рис.

Характер міжособистісних відносин слідчого і оперативного працівника значною мірою визначається психологічними чинниками як суб'єктивного, так і об'єктивного порядку. Розглянемо деякі з цих чинників.

До психологічних чинників суб'єктивного порядку, які мають першочергове значення для міжособистісних відносин слідчого і оперативного працівника, варто віднести:

- єдине розуміння важливості та значення завдань, що вирішуються, для встановлення істини у кримінальному провадженні;
- пріоритет інтересів провадження над особистими інтересами;
- правильне розуміння своєї персональної ролі та обов'язків під час взаємодії та відповідність своїх дій і поведінки;
- відповідність особистісних можливостей і властивостей структури та змісту виконуваної діяльності в умовах взаємодії;
- повага один до одного за ділові якості та сумлінне ставлення до виконання своїх службових обов'язків;
- взаємні довіра і доброзичливість;
- готовність і здатність сприймати один від одного інформацію, об'єктивно і критично її оцінювати.

Наведений перелік чинників, що обумовлюють соціально-психологічну сумісність слідчого й оперативного працівника, не є вичерпним. Дуже важливо, щоб будь-яке сполучення цих чинників викликало в слідчого й оперативного працівника при їхньому спілкуванні в умовах взаємодії позитивні емоційні реакції. Психологи відзначають, що емоційні реакції беруть участь не тільки в організації окремих актів поведінки людини, але й у формуванні більш-менш стійких відносин до дійсності, що емоційні процеси «не просто супроводжують розумову діяльність і не тільки

⁴⁰ Кузьмин Е. С. Основы социальной психологии. Л., 1967. С. 16.

активізують чи гальмують її розвиток, а є найважливішими механізмами, що регулюють пошук рішення»⁴¹. Тому негативні емоційні реакції, які викликаються, скажімо, будь-якими вчинками і діями оперативного працівника, можуть сформувати в слідчого негативне ставлення до цього працівника взагалі, ускладнити його розумову діяльність у пошуках найбільш оптимального варіанта вирішення того чи іншого завдання взаємодії. Як, влучно зазначає В. Н. М'ясищев, «взаємодія, що супроводжується негативною емоційною реакцією чи станом, утворює потенціал негативного відношення, ворожнечі, антипатії. Взаємодія, що відбувається при позитивних емоціях, навпаки, створює між людьми зв'язок з позитивним знаком»⁴². Навіть нейтральний емоційний стан слідчого чи оперативного працівника як суб'єктів спілкування в умовах взаємодії може сформувати негативні елементи, оскільки певною мірою не стимулюватиме їх до максимального використання своїх можливостей для найбільш ефективного вирішення того чи іншого завдання взаємодії.

Почуття обов'язку та відповідальності за доручене завдання, розуміння професійної етики можуть і повинні проявлятися вище від взаємної антипатії і ворожості. У зв'язку з цим, коли йдеться про пошук шляхів підвищення ефективності взаємодії щодо розслідування кримінальних правопорушень, можна запропонувати наступне:

- виключення чи зведення до мінімуму випадків взаємодії тих слідчих (дізнавачів) і оперативних працівників, які мають істотні розходження в їхніх індивідуально-психологічних властивостях, а також (при спілкуванні в умовах взаємодії щодо розслідування кримінальних правопорушень) з інших причин викликають один у одного негативні емоційні реакції;

- формування в слідчих (дізнавачів) і оперативних підрозділах соціально-психологічного клімату та належної атмосфери для підвищення професійної діяльності, збереження фізичного та психічного здоров'я, підвищення психологічної стійкості, надійності та готовності. Адже сприятливий соціально-психологічний клімат колективу забезпечує працездатність його членів, взаємну підтримку в досягненні цілей та його згуртованість;

- безпосереднім керівникам слідчих (дізнавачів) і оперативних працівників варто підвищити вимогливість до своїх підлеглих, прагнути виховувати в них професійно важливі для взаємодії якості. Керівникам органу досудового розслідування (дізнання) та оперативних підрозділів або керівники слідчо-оперативних груп повинні усвідомлювати, що кон-

⁴¹ Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций. М., 1979. С. 175; Васильев Н. А., Поплужный В. Л., Тихомиров О. К. Эмоции и мышление. М., 1980. С. 128–129.

⁴² Мясищев В. Н. Дружба и вражда в их социально-психологической значимости. Социальная психология личности. Л., 1974. С. 16.

флікти в колективі легше попередити, ніж допустити їх розвиток, а вже потім вживати заходів до їх розв'язання;

- кожний слідчий (дознавач) і оперативний працівник повинен розвивати в собі здатність до самовиховання і саморегуляції тощо.

Отже, викладене дозволяє зробити висновки, що важливе значення у процесі спільної діяльності слідчого (дознавача) та оперативного працівника відіграє психологічна взаємодія, яка передбачає професійно-психологічну підготовку цих суб'єктів, належну психологічну культуру та професіоналізм, високу вимогливість один до одного, взаємну повагу та довіру, доброзичливість, а також використання психологічних знань, що буде сприяти успішному вирішенню завдань кримінального провадження.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «взаємодія у соціально-психологічному плані».
2. Що слід розуміти під психологічною взаємодією слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами?
3. Що виступає необхідним елементом погодженої діяльності слідчого (дознавача) й оперативного працівника під час розслідування кримінальних правопорушень?
4. Які інтегративні феномени міжособистісної взаємодії слідчого (дознавача) і працівника оперативного підрозділу? Охарактеризуйте їх.
5. Що слід віднести до психологічних чинників суб'єктивного порядку, які мають першочергове значення для міжособистісних відносин слідчого (дознавача) і оперативного працівника?
6. На які види поділяється сумісність?

Список використаних джерел до 2 розділу

1. Конституція України : Закон України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
3. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.
4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України

в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575 ; із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства внутрішніх справ України № 564 від 11.07.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

5. Васильев Н. А., Поплужный В. Л., Тихомиров О. К. Эмоции и мышление. М. : МГУ, 1980. 248 с.

6. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

7. Китов А. Н. Психология управления. М. : Акад. МВД СССР, 1979. 521 с.

8. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 : [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малиррової ; МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 312 с.

9. Кузьмин Е. С. Основы социальной психологии. Ленинград : ЛГУ, 1967. 248 с.

10. Ломов Б. Ф. Общение и социальная регуляция поведения индивида. *Психологические проблемы социальной регуляции поведения*. М. : Наука, 1976. С. 64–93.

11. Мясичев В. Н. Дружба и вражда в их социально-психологической значимости. *Социальная психология личности*. Ленинград, 1974. С. 13–19.

12. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций. М. : Прогресс, 1979. 392 с.

13. Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.

РОЗДІЛ

3

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ВИКОНАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1. Порядок виконання працівниками оперативного підрозділу, органу, підрозділу поліції доручень слідчих (дізнавачів) про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій

Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 40 та п. 3 ч. 2 ст. 40¹ КПК України під час судового розслідування кримінальних правопорушень слідчий, дізнавач уповноважені доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам⁴³.

Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Доручення слідчого, дізнавача, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом (ч. 2, 3 ст. 41 КПК України).

Правова основа виконання письмових доручень слідчого оперативними підрозділами, передбачена і у п. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»⁴⁴.

Крім того, порядок виконання доручень слідчого (дізнавача) оперативними підрозділами передбачений і у відомчих нормативно-правових актах. Зокрема, відповідно до розділу VI «Виконання працівниками оперативного підрозділу органу, підрозділу поліції доручень слідчих (дізнавачів) про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій» інструкції, затвердженої наказом МВС України

⁴³ Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

⁴⁴ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. 2135-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

«Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575, під час досудового розслідування злочинів слідчий дає уповноваженим оперативним підрозділам поліції письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (далі — доручення). У разі створення СОГ слідчий дає доручення про проведення слідчих (розшукових) дій працівником оперативного підрозділу, включеним до її складу.

Дізнавач дає доручення уповноваженим підрозділам поліції під час досудового розслідування кримінальних проступків.

Не допускається надання слідчим (дізнавачем) оперативному підрозділу (працівнику оперативного підрозділу — члену СОГ) неконкретизованих доручень та доручень без встановленого строку їх виконання⁴⁵.

Необхідність розгляду питання щодо виконання працівниками оперативного підрозділу поліції письмових доручень слідчого (дізнавача) про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій обумовлена його прикладним характером. Розгляд цього питання розпочнемо зі з'ясування визначення сутнісного змісту поняття «доручення».

Сучасний тлумачний словник української мови визначає доручення як:

1) дію за значенням доручати; справу, доручену кому — небудь; завдання;

2) документ, що дає кому-небудь право діяти від імені особи, яка видала цей документ; довіреність. Слово «доручати» тлумачиться як покласти на когось виконання чого-небудь⁴⁶.

Письмове доручення — це документ, яким один суб'єкт відповідно до закону покладає на іншого обов'язок (тим самим наділяє його своїми правами) провести певні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії⁴⁷.

Таким чином, дорученнями слідчого (дізнавача) є його пропозиція оперативному підрозділу провести при розслідуванні кримінального правопорушення певні слідчі (розшукові) дії, в тому числі й негласні.

Доручення, які даються оперативному підрозділу, **реєструються в канцелярії територіального органу**, підрозділу поліції та передають-

⁴⁵ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

⁴⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови : [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. С. 345.

⁴⁷ Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. : за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків, 2017. С. 79.

ся в порядку, передбаченому нормативним актом про організацію діловодства.

У дорученнях зазначаються:

- найменування кримінального провадження, його реєстраційний номер та дата початку досудового розслідування;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України;
- короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення;
- конкретний перелік слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, які потрібно виконати;
- інші відомості, необхідні для виконання цих дій.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій співробітники оперативних підрозділів зобов'язанні дотримуватися загальних вимог, які передбачені у ст. 223 КПК України.

Слід звернути увагу на правову позицію Верховного Суду, щодо неможливості передоручення виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи. Так, Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 466/896/17 від 29 січня 2019 року постановив, що за змістом ч. 1 ст. 236 КПК України виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України відповідним оперативним підрозділам. З метою одержання допомоги щодо питань, які потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку мають право запросити спеціалістів, однак це не звільняє слідчого, прокурора від обов'язку особисто проводити обшук. Якщо обшук проводять інші особи, окрім слідчого чи прокурора, то це слід вважати суттєвим порушенням умов обшуку, результати такого обшуку відповідно до вимог статей 86, 87 КПК України не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень, і суд не може посилається на них як на доказ при ухваленні обвинувального вироку⁴⁸.

Проте, певні особливості має організація виконання оперативним підрозділом доручень слідчого (дізнавача) про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій регламентується главою 21 КПК України, а також Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України,

⁴⁸ Постанова Верховного Суду від 29.01.2019 р. Номер судового провадження: 51-7795км18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140>.

Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5⁴⁹. Зазначена діяльність слідчого та оперативних підрозділів повинна здійснюватися з дотриманням вимог режиму таємності. До доручення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, крім загальних вимог, висуваються ще наступні: у дорученні повинно бути зазначено вид негласних слідчих (розшукових) дій (далі — НСРД), початок і тривалість його проведення; дані конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому ст. 252 КПК України.

Уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого (дознавача) з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення негласних слідчих (розшукових) дій залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи. При цьому оперативний підрозділ не має права передоручати виконання доручення іншим оперативним підрозділам.

За результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативний працівник уповноваженого оперативного підрозділу Національної поліції, якому було надано доручення в порядку ст.ст. 40, 40¹, 246 КПК України, складає, крім протоколу, до якого у разі потреби залучаються додатки (фотографії, відеозаписи та інше), ще і рапорт із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів, а начальник уповноваженого оперативного підрозділу приймає рішення шляхом накладення резолюції на рапорті стосовно можливості направлення протоколу та додатків до нього прокурору чи вжиття заходів до належного виконання доручення. Протокол про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше, ніж через двадцять чотири години з моменту припинення цієї дії передається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Прокурор вживає заходів щодо збереження одержаних під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати в кримінальному провадженні (ст. 252 КПК України).

Виконання доручень слідчих (дознавачів) повинно здійснюватися у строки, що зазначені у дорученнях. У разі неможливості своєчасного

⁴⁹ Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

виконання доручення продовження строку його виконання письмово погоджується зі слідчим (дознавачем), який дав доручення.

Матеріали про виконання доручень слідчих (дознавачів) надсилаються до органу досудового розслідування разом із супровідним листом залежно від рівня органу досудового розслідування за підписом керівника структурного підрозділу апарату центрального органу управління поліцією, керівника територіального органу поліції, керівника міжрегіонального територіального органу поліції, керівника територіального (відокремленого) підрозділу, яким виконувалося доручення слідчого. Вказані матеріали реєструються в канцелярії відповідного органу, підрозділу поліції.

Контроль за виконанням доручень слідчих (дознавачів) працівниками оперативних підрозділів територіального органу, підрозділу поліції покладається на керівника територіального органу, підрозділу поліції, який зобов'язаний:

- визначати конкретних осіб із числа працівників оперативних підрозділів, на яких покладаються обов'язки з виконання доручень слідчих (дознавачів) (за винятком доручень, які надаються працівникам оперативного підрозділу, включеним до складу СОГ);
- визначати шляхом видання наказу конкретних осіб із числа працівників оперативних підрозділів, на яких покладаються обов'язки щодо ведення обліку доручень слідчих (дознавачів) для їх своєчасного виконання;
- щотижня під час оперативних нарад керівництва територіального органу, підрозділу поліції інформувати про стан виконання доручень слідчих (дознавачів).

Керівник органу досудового розслідування (дознавання) розглядає матеріали виконаного доручення слідчого (дознавача), які надійшли від оперативного підрозділу. У разі його неналежного виконання повертає матеріали відповідно до вимог діловодства керівникові територіального органу, підрозділу поліції для усунення недоліків та вжиття до винних заходів дисциплінарного впливу у встановленому порядку.

У разі потреби проведення окремих слідчих (розшукових) дій на території іншої держави слідчий (дознавач) за погодженням з прокурором надсилає до уповноваженого (центрального) органу України запит про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні відповідно до розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК України. При прийнятті рішення про направлення цього запиту уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони слідчий (дознавач) інформує про направлення запиту про міжнародну правову допомогу Департамент міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України.

За необхідності проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на території декількох держав або

таких, що порушують інтереси цих держав, слідчий відповідно до статті 571 КПК України направляє запит до Офісу Генерального прокурора, який розглядає та вирішує питання про створення спільної слідчої групи. Про прийняття рішення щодо створення такої групи слідчий інформує Департамент міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «письмове доручення».
2. Який порядок направлення доручень слідчого (дізнавача) працівникам оперативного підрозділу?
3. Який порядок направлення до органу досудового розслідування матеріалів про виконання доручень слідчих (дізнавачів)?
4. Які відомості повинні бути зазначені у дорученні?
5. Які строки виконання доручень слідчого (дізнавача) оперативними працівниками?
6. Хто здійснює контроль за виконанням доручень слідчих (дізнавачів) працівниками оперативних підрозділів територіального органу, підрозділу поліції?

3.2. Організація взаємодії слідчого (дізнавача) з іншими підрозділами Національної поліції під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Для забезпечення завдань кримінального провадження визначених у ст. 2 КПК України, законодавець покладає на суб'єктів кримінального провадження певні обов'язки та визначає їх права. При цьому держава розраховує на те, що суб'єкти кримінального провадження будуть активно брати участь у кримінальному судочинстві, сприяти досягненню його завдань, та добросовісно виконувати процесуальні обов'язки. Втім, завдання кримінального судочинства не завжди співпадають з інтересами всіх сторін провадження, а тому суб'єкти провадження можуть перешкоджати досягненню визначених законом завдань шляхом невиконання процесуальних обов'язків чи зловживання наданими правами. А тому, для забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства, кримінально-процесуальне законодавство передбачає можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження є одним із видів примусу, який застосовується уповноваженими на те державними органами та посадовими особами у кримінальному процесі.

Заходи забезпечення кримінального провадження (заходи кримінально-процесуального примусу) — це передбачені кримінальним процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами, які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, які залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, з метою досягнення дієвості кримінального провадження⁵⁰.

Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до різних суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності — підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, свідка, а також інших осіб залежно від обставин кримінального провадження та поведінки його суб'єктів. Законодавець в нормах, які визначають порядок застосування кожного заходу забезпечення кримінального провадження, визначає коло осіб, щодо яких вони можуть бути застосовані та порядок їх обрання, зміни чи скасування.

Види заходів забезпечення кримінального провадження перераховані в ст. 131 КПК України:

1) виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід (статті 133-143 КПК України);

2) накладення грошового стягнення (статті 144-147 КПК України);

3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (статті 148-153 КПК України);

4) відсторонення від посади (статті 154-158 КПК України);

4¹) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя (ст. 155¹ КПК України);

5) тимчасовий доступ до речей і документів (статті 159-166 КПК України);

6) тимчасове вилучення майна (статті 167-169 КПК України);

7) арешт майна (статті 170-175 КПК України);

8) затримання особи (статті 188-192 КПК України, статті 207-213 України);

9) запобіжні заходи (глава 17 статі 176-213 КПК України).

У статті 132 КПК України передбачені загальні правила застосування заходів забезпечення кримінальною провадження, що має важливе значення для правозастосовної діяльності, адже сприяє її єдності, дотриманню прав учасників кримінальних процесуальних відносин і вирішенню завдань кримінального провадження, одним із яких відповідно до ст. 2 КПК України є забезпечення того, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

⁵⁰ Кримінальний процес України в питаннях і відповідях : навч. посіб. : Д. Л. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. [3-тє вид., допов.]. Київ : Скіф, 2013. С. 111–112.

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Виклик слідчим, прокурором; судовий виклик (статті 133-139 КПК України) є засобом забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає у виклику підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження для участі у процесуальній дії, що здійснюється під час досудового розслідування чи в судовому провадженні у встановленому законом порядку слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом у випадках, коли за законом участь учасника кримінального провадження при проведенні певної процесуальної дії є обов'язковою чи її визнали такою слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд.

Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом:

- вручення повістки про виклик;
- надіслання повістки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком;
- здійснення виклику по телефону або телеграмою.

Працівники органу Національної поліції відповідно до ст. 135 КПК України можуть вручати повістку про виклик, а повноваження щодо складання саме цього процесуального документу, покладається на органи досудового розслідування.

Строки отримання повістки про виклик чи повідомлення про нього іншим шляхом (ч. 8 ст. 135 КПК України):

- не пізніше ніж за 3 дні до дня, коли особа зобов'язана прибути за викликом;
- якщо здійснення процесуальних дій не дозволяють здійснити виклик в 3-денний строк, особа має бути повідомлена про виклик якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом.

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання, повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є (ст. 136 КПК України):

- розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні;
- відеозапис вручення особі повістки;
- будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом;
- отримання листа-підтвердження про отримання електронного листа.

Якщо особа не може з'явитися на виклик, вона має повідомити про поважні причини, що перешкоджають її своєчасному прибуттю.

Поважні причини неприбуття особи на виклик (ст. 138 КПК України):

- затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;
- тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- несвоечасне одержання повістки про виклик;
- інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

Якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, який був у встановленому КПК України порядку викликаний та не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, до нього застосовуються такі заходи юридичної відповідальності:

- 1) накладення грошового стягнення у розмірі:
 - від 0,25 до 0,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб — у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора;
 - від 0,5 до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб — у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду;
- 2) привід (статті 140-143 КПК України);
- 3) за злісне ухилення від явки свідок, потерпілий несе відповідальність, встановлену ст. 185⁴ КУпАП України.

Привід (статті 140-143 КПК) полягає у примусовому супроводженні підозрюваного, обвинуваченого, свідка, який раніше був викликаний у встановленому законом порядку і не з'явився за викликом без поважної причини або не повідомив причину свого неприбуття, що здійснюється особою, яка виконує ухвалу слідчого судді, суду про привід, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час⁵¹.

Привід може застосовуватися лише *до підозрюваного, обвинуваченого, свідка*.

Привід свідка **не може бути застосований** до:

- неповнолітніх;

⁵¹ Кримінальний процес : підручник : [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 266.

- вагітних жінок;
- інвалідів першої і другої груп;
- осіб, які одноосібно виховують дітей віком до шести років або дітей-інвалідів;

- осіб, які згідно із КПК України не можуть бути допитані як свідки.

Фактичною підставою для застосування приводу є сукупність даних про те, що:

- особа була викликана у порядку, встановленому КПК України;
- наявне підтвердження отримання повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом;
- особа не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття.

Юридичною підставою здійснення приводу є ухвала слідчого судді, суду, яка виноситься за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження — також за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Виконання ухвали про здійснення приводу може бути доручене відповідним підрозділам органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, Національного антикорупційного бюро України або Державного бюро розслідувань.

Підозрюваний, обвинувачений чи свідок, щодо яких прийняте рішення про здійснення приводу, зобов'язані прибути до місця виклику в зазначений час у супроводі особи, яка виконує ухвалу. У випадку невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику з дотриманням вимог, передбачених ч. 3 ст. 143 КПК України.

У разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання.

Накладення грошового стягнення (статті 144-147 КПК України) є заходом забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає у покладенні на учасника кримінального провадження обов'язку сплатити у встановленому законом розмірі грошову суму за невиконання ним у визначених законом випадках процесуальних обов'язків, що застосовується під час досудового розслідування за рішенням слідчого судді, а в судовому провадженні — суду⁵².

⁵² Кримінальний процес : підручник : [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 269.

Юридичною підставою накладення грошового стягнення є:

- під час досудового розслідування — ухвала слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою;
- під час судового провадження — ухвала суду за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою.

Клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення розглядається слідчим суддею не пізніше 3 днів із дня його надходження до суду.

Про час та місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

Слідчий суддя, суд накладає на особу грошове стягнення, якщо встановить, що:

- особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок;
- відсутність поважних причин його невиконання.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (статті 148-153 КПК України) — це захід забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає в обмеженні підозрюваного у користуванні спеціальним правом, що застосовується за рішенням слідчого судді на певний строк для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням⁵³.

Мета застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом полягає у:

- припиненні кримінального правопорушення чи запобіганні вчиненню іншого;
- припиненні або запобіганні протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню;
- забезпеченні відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують:

- право керування транспортним засобом або судном;
- право полювання;
- право на здійснення підприємницької діяльності;
- право на володіння та носіння зброї.

Прокурор, слідчий, за погодженням з прокурором під час досудового розслідування звертаються до слідчого судді із клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

⁵³ Кримінальний процес : підручник : [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 272.

У випадку тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді із відповідним клопотанням не пізніше 2 днів з моменту тимчасового вилучення. Пропуск зазначеного строку тягне за собою необхідність повернення тимчасово вилучених документів.

Строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом під час досудового розслідування — не більше 2 місяців. Цей строк може бути продовжений за рішенням слідчого судді, суду, прийнятого на підставі клопотання прокурора.

Відсторонення від посади (статті 154-158 КПК України) — це захід забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає у тимчасовому недопущенні підозрюваного, обвинуваченого до виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків протягом певного строку, який за загальним правилом здійснюється за рішенням слідчого судді, суду з метою припинення кримінального правопорушення підозрюваного, обвинуваченого; припинення протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого; запобігання протиправній поведінці підозрюваного, обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі чи документи, що мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином⁵⁴.

Відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується Президентом України на підставі клопотання прокурора в порядку, встановленому законодавством. Відсторонення від посади Директора Національного антикорупційного бюро України здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора в порядку, встановленому законом.

Клопотання про відсторонення особи від посади розглядається слідчим суддею, судом не пізніше трьох днів з дня його надходження до суду за участю слідчого, та/або прокурора та підозрюваного чи обвинуваченого, його захисника.

Строк відсторонення від посади — не більше 2 місяців. Продовження строку здійснюється за клопотанням прокурора відповідно до вимог ст. 158 КПК України.

Відсторонення від посади може бути скасовано за клопотанням прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, якого було відсторонено від посади, якщо в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба.

⁵⁴ Кримінальний процес : підручник : [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. С. 276.

Тимчасовий доступ до речей і документів (статті 159-166 КПК України) — це захід забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити з них копії та вилучити їх (здійснити виїмку).

Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення.

Тимчасовий доступ до речей і документів може здійснюватися такими способами:

- ознайомлення з речами та документами;
- виготовлення їх копій;
- вилучення речей і документів (виїмка);

• тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення.

Фактичною підставою тимчасового доступу до речей і документів є наявність достатніх даних про те, що речі і документи, які мають значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи.

Правовою підставою тимчасового доступу до речей і документів є *ухвала слідчого судді, суду.*

Судовий розгляд питання про тимчасовий доступ до речей і документів ініціюється відповідним клопотанням сторони кримінального провадження. При цьому клопотання слідчого має бути погоджено прокурором.

Речами і документами, до яких заборонено доступ, є:

- листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги;
- об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією (ст. 161 КПК України).

Обидві вказані групи речей і документів, доступ до яких при здійсненні кримінального провадження заборонено, стосуються різних форм обміну інформацією між захисником і його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги.

Така заборона є важливою гарантією забезпечення конституційного права людини на захист і на таємницю листування, телефонних розмов,

телеграфної та іншої кореспонденції, які гарантовані статтею 31 Основного Закону.

Встановлена ст. 161 КПК України — заборона доступу до інформації — заснована на практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) захищає фундаментальне право людини на приватність (і навіть конфіденційність) спілкування, яке, втім, не є абсолютним, а тому й за наявності законних підстав може бути обмежено. У багатьох рішеннях ЄСПЛ, які стосуються застосування ст. 8 Конвенції, постійно наголошується на недопустимості перлюстрації листування захисника зі своїм підзахисним. Коли створювався текст Конвенції, були відсутні такі сучасні форми комунікації, як електронна пошта чи факсимільний зв'язок. Втім формулювання в ній зазначеного права дозволяє застосовувати цей документ до будь-яких найсучасніших видів комунікації. Стаття 8 Конвенції, таким чином, охоплює комунікацію як за допомогою звичайних листів, так і електронної пошти, телефонних дзвінків, факсимільного та мобільного зв'язку тощо. ЄСПЛ у кількох своїх рішеннях зазначив, що спілкування адвоката з клієнтом є особливим видом комунікації, який потребує додаткового захисту. Найбільш докладно цю свою позицію Суд виклав у справі «Кемпбелл проти Сполученого Королівства» (25.03.1992 р.)⁵⁵.

До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, відповідно до ст. 162 КПК України належать:

- інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;
- відомості, які можуть становити лікарську таємницю;
- відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій;
- конфіденційна інформація, у тому числі така, що містить комерційну таємницю;
- відомості, які можуть становити банківську таємницю;
- особисте листування особи та інші записи особистого характеру;
- інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;

⁵⁵ Ефективність рішень Європейського суду з прав людини, або справи, розглянуті з 1959 по 1998 рік (Effects of Judgments or Cases 1959-1998). *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 1999. № 4. URL: <http://eurocourt.in.ua/JournalContents.asp?JNum=4&JYear=1999>.

- персональні дані особи, що знаходяться в її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних;

- державна таємниця;
- таємниця фінансового моніторингу.

Доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється в порядку, визначеному законом. Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону (ч. 6 ст. 163 КПК України).

З клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді, суду мають право звернутися сторони кримінального провадження.

У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями КПК України з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів (ч.1 ст. 166 КПК України).

Тимчасове вилучення майна (статті 167-169 КПК України) — захід забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає у фактичному позбавленні підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення⁵⁶.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

- підшукувані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;
- призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;
- є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом;
- одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено.

⁵⁶ Кримінальний процес : підручник : [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 287.

Тимчасове вилучення майна здійснюється:

- при затриманні особи у порядку, передбаченому статтями 207, 208, 298² КПК України;
- під час обшуку, огляду.

Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якої вилучено майно, або її представнику.

Тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено: 1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним; 2) за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна; 3) у випадках, передбачених ч. 5 ст. 171, ч. 6 ст. 173 КПК України; 4) у разі скасування арешту; 5) за вироком суду в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку. Копія судового рішення про відмову в задоволенні або про часткове задоволення клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, копія судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна негайно після його оголошення вручається слідчому, прокурору. У разі відсутності слідчого, прокурора під час оголошення судового рішення його копія надсилається таким особам не пізніше наступного робочого дня. Слідчий, прокурор після отримання судового рішення про відмову в задоволенні або про часткове задоволення клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна повинні негайно вжити заходів щодо виконання судового рішення та направити повідомлення про його виконання слідчому судді.

Арешт майна (статті 170-175 КПК України) — захід забезпечення кримінального провадження, суть якого полягає у тимчасовому до скасування у встановленому КПК України порядку позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження⁵⁷, розпорядження⁵⁸ та/або користування майном⁵⁹, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

⁵⁷ *Відчуження майна* — це один із способів здійснення власником правомочності розпоряджатися належним йому майном шляхом передачі цього майна у власність іншій особі.

⁵⁸ *Розпорядження майном* — це право власника визначити юридичну долю майна — встановити різні конкретні правовідносини з третіми особами з приводу майна, що йому належить, припинити або обмежити своє право власності.

⁵⁹ *Використання майна* — право власника вилучати корисні властивості речі для задоволення власних потреб чи потреб інших осіб.

Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження. Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб.

Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб.

Арешт майна допускається з метою забезпечення:

- збереження речових доказів;
- спеціальної конфіскації;
- конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;
- відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

З метою **збереження речових доказів** арешт накладається на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у статті 98 КПК України.

Арешт може бути накладений і на майно, на яке раніше накладено арешт відповідно до інших актів законодавства. У такому разі виконанню підлягає ухвала слідчого судді, суду про накладення арешту на майно відповідно до правил КПК України.

У разі **спеціальної конфіскації**, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК України.

Арешт накладається на майно третьої особи, якщо вона набула його безоплатно або за ціною, вищою чи нижчою за ринкову вартість, і знала або повинна була знати, що таке майно відповідає будь-якій з ознак, передбачених пунктами 1-4 частини першої статті 96² КК України.

У випадку **конфіскації майна**, як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, арешт накладається на

майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КК України, може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна.

У разі *відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди*, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову у кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження. У випадку задоволення цивільного позову або стягнення з юридичної особи розміру отриманої неправомірної вигоди суд за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про арешт майна для забезпечення цивільного позову або стягнення з юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, доведеного розміру отриманої неправомірної вигоди до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не було вжито раніше.

Вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову або стягнення отриманої неправомірної вигоди, повинна бути співмірною розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або зазначеної у цивільному позові, розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою.

Арешт може бути накладений у встановленому КПК України порядку на рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна.

Не може бути арештовано майно, якщо воно перебуває у власності добросовісного набувача, крім арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів.

Заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у разі, коли існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна.

Заборона використання житлового приміщення особам, які на законних підставах проживають у такому житловому приміщенні, не допускається.

Правовою підставою арешту майна є **ухвала слідчого судді** (під час досудового розслідування) або суду (у судовому провадженні), постановлена за клопотанням прокурора, слідчого за погодженням із прокурором, цивільного позивача.

У разі задоволення клопотання слідчий суддя, суд застосовує найменш обтяжливий спосіб арешту майна. Слідчий суддя, суд зобов'язаний застосувати такий спосіб арешту майна, який не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб.

Поняття та види запобіжних заходів

Запобіжні заходи — це різновид заходів забезпечення кримінального провадження попереджувального характеру, які застосовуються слідчим суддею або судом за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, відносно підозрюваного, обвинуваченого з метою забезпечення виконання покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам його можливої неправомірної поведінки⁶⁰.

Метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ч. 1 ст. 177 КПК України).

Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, які передбачені в ч. 1 ст. 177 КПК України.

⁶⁰ Кримінальний процес : підручник : [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 298.

Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав.

Система запобіжних заходів (ч. 1 ст. 176 КПК України):

- особисте зобов'язання (ст. 179 КПК України);
- особиста порука (ст. 180 КПК України);
- застава (ст. 182 КПК України);
- домашній арешт (ст. 181 КПК України);
- тримання під вартою (ст. 183 КПК України).
- затримання — тимчасовий запобіжний захід (статті 188-192, 207-213, 298² КПК України).

Найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, найбільш суворим — тримання під вартою (ч. 3 ст. 176 КПК України);

До неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених може також застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, — передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ч. 1 ст. 493 КПК України); до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування можуть застосовуватися передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом чи поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ч. 1 ст. 508 КПК України).

Під час досудового розслідування кримінальних проступків як тимчасовий запобіжний захід застосовується затримання особи на підставах та в порядку, визначених КПК України, а також такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука.

Підозрюваному роз'яснюється його обов'язок з'явитися за першим викликом до дізнавача, прокурора або суду (ст. 298 КПК України).

Особисте зобов'язання (ст. 179 КПК України) — це запобіжний захід, сутність якого полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені ст. 194 КПК України⁶¹.

До таких належать обов'язки:

- перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

⁶¹ Кримінальний процес : підручник : [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 310.

- утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

- не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;
- здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- носити електронний засіб контролю (далі — ЕЗК).

Порядок виконання слідчими та іншими поліцейськими органів (підрозділів) поліції ухвал слідчого судді, суду в частині застосування до підозрюваних, обвинувачених ЕЗК, організації діяльності органів (підрозділів) поліції щодо забезпечення контролю за місцезнаходженням осіб, які у встановленому законом порядку зобов'язані носити ЕЗК, передбачено в наказі МВС України «Про затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю» від 08.06.2017 № 480⁶².

Не допускається застосування ЕЗК, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності в їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує.

Забороняється застосовувати ЕЗК, які не отримали висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи.

Організація застосування електронних засобів контролю

Ухвали слідчого судді, суду про обрання щодо підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, або запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту з покладанням на підозрюваного, обвинуваченого обов'язку носити електронний браслет (далі — ухвала слідчого судді, суду) підлягають негайному виконанню після їх отримання органом (підрозділом) поліції.

Начальник органу (підрозділу) поліції при надходженні ухвали слідчого судді, суду, якою на підозрюваного, обвинуваченого покладено обов'язок носити ЕЗК, відповідно до ч. 2 ст. 195 КПК України приймає рішення щодо її невідкладного виконання:

- слідчим у межах його повноважень, якщо підозрюваному, обвинуваченому обрано запобіжний захід, не пов'язаний з позбавленням волі;
- поліцейськими органу (підрозділу) поліції, якщо підозрюваному, обвинуваченому обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

⁶² Про затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю : наказ МВС України від 8 черв. 2017 р. № 480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17>.

Поліцейський, якому доручено виконання ухвали, зобов'язаний негайно відомчою електронною поштою або факсимільним зв'язком із супровідним листом надіслати зазначену ухвалу до ГУНП для взяття підозрюваного, обвинуваченого на облік та забезпечення електронного контролю за його місцезнаходженням. У листі викладається клопотання про надання дозволу на отримання комплекту ЕЗК.

Керівництво ГУНП організовує перевірку технічної можливості застосування ЕЗК, проведення якої доручає працівникам підрозділів зв'язку та телекомунікацій ГУНП або поліцейським територіального підрозділу поліції, за результатами якої складається висновок.

Копія висновку передається під підпис поліцейському, якому доручено виконання ухвали слідчого судді, суду, який надалі надсилає його до уповноваженого підрозділу.

Поліцейський, який виконує ухвалу, зобов'язаний:

1) здійснити фотографування підозрюваного, обвинуваченого. Фотокартку в цифровому форматі відомчою електронною поштою надіслати на електронну адресу уповноваженого підрозділу;

2) роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому правила користування електронним пристроєм і техніки безпеки при поводженні з ним, наслідки його зняття або неправомірного втручання в його роботу з метою ухилення від контролю і скласти протокол про роз'яснення підозрюваному, обвинуваченому правил користування електронними засобами контролю.

Попередити підозрюваного, обвинуваченого про необхідність не пізніше ніж за 24 години поінформувати уповноважений підрозділ за телефоном, зазначеним у пам'ятці з експлуатації електронних засобів контролю, про наміри вчинити дії, які можуть призвести до порушення покладених ухвалою обов'язків, а саме: залишити житло, яке забороняється залишати, на виклик або за дозволом слідчого, прокурора, суду; за дозволом слідчого, прокурора, суду тимчасово залишити визначену адресу та/або порушити встановлені межі перебування внаслідок хвороби, виникнення сімейних чи інших обставин;

3) вручити підозрюваному, обвинуваченому копію протоколу про роз'яснення правил користування електронними засобами контролю разом із пам'яткою з експлуатації ЕЗК;

4) закріпити на тілі підозрюваного, обвинуваченого електронний браслет, дотримуючись при цьому таких правил:

- закріплення електронного браслета здійснюється особою такої самої статі, що й підозрюваний, обвинувачений;

- закріплення електронного браслета на тілі неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого здійснюється в присутності його батьків або законних представників;

- перед закріпленням електронного браслета обов'язково здійснюється його санітарна обробка;
- електронний браслет закріплюється на тілі підозрюваного, обвинуваченого в найвужчому місці гомілки або зап'ястя так, щоб не допустити суттєвого порушення нормального укладу життя особи, уникнути значних незручностей під час його носіння;
- використання ЕЗК з ознаками пошкодження, з простроченими або несправними елементами живлення, а також у разі порушення герметичності корпусу забороняється;

5) перевірити функціональну справність пристрою та здійснити його активацію. За допомогою засобів телефонного зв'язку переконатися у відображенні сигналу ЕЗК на стаціонарному пульті моніторингу;

6) скласти протокол про застосування електронного засобу контролю із зазначенням часу його активації. Копію зазначеного протоколу надіслати до уповноваженого підрозділу для приєднання до наглядової справи з контролю за підозрюваним, обвинуваченим, стосовно якого застосовано електронний засіб контролю.

Протокол про застосування електронного засобу контролю долучається до матеріалів кримінального провадження.

Якщо досудове розслідування здійснюється слідчими іншого за територіальністю органу (підрозділу) поліції або прокуратурою, слідчими органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів безпеки чи органів державного бюро розслідувань, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України (далі — детективи НАБУ), протокол про застосування електронного засобу контролю надсилається супровідним листом слідчому того органу чи підрозділу, яким здійснюється досудове розслідування, а якщо запобіжний захід застосовано під час судового розгляду, — до суду;

7) якщо підозрюваний, обвинувачений відмовляється від закріплення на тілі електронного браслета, зазначити про це в присутності двох понятих у протоколі про застосування електронного засобу контролю та запропонувати йому надати письмове пояснення із зазначенням причин такої відмови. Про зафіксований факт відмови підозрюваного, обвинуваченого від виконання ухвали в частині носіння електронного браслета поліцейський телефоном інформує слідчого, прокурора, а протокол про застосування електронного засобу контролю, у якому зафіксовано факт відмови та пояснення (за наявності) невідкладно супровідним листом надсилає слідчому, прокурору для розгляду питання щодо звернення до суду з клопотанням про зміну підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу або способу виконання покладеного слідчим суддею, судом обов'язку носити ЕЗК, або відкриття кримінального провадження за фактом невиконання судового рішення.

Слідчий органу (підрозділу) поліції, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів безпеки, органів державного бюро розслідувань, детектив НАБУ в разі отримання після судового засідання для виконання ухвали слідчого судді, суду про обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу з обов'язковим носінням електронного браслета вживають всіх можливих заходів з невідкладного надсилання такої ухвали до територіального підрозділу поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого (відповідно до територіальної юрисдикції).

У разі постановлення слідчим суддею, судом ухвали, якою підозрюваному, обвинуваченому обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту з обов'язковим носінням електронного браслета, слідчий, детектив НАБУ невідкладно надсилають таку ухвалу до підрозділу поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого за допомогою електронної пошти чи засобів зв'язку або доставляють її особисто.

Під час проведення досудового розслідування в кримінальному провадженні слідчий органу (підрозділу) поліції, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів безпеки, органів Державного бюро розслідувань, детектив НАБУ у межах своїх повноважень, а якщо справа перебуває у провадженні суду — тоді прокурор, співпрацюють зі службовими особами уповноваженого підрозділу щодо виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього ухвалою слідчого судді, суду обов'язків.

У разі виклику підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, для проведення процесуальних дій чи надання дозволу на тимчасовий виїзд за межі населеного пункту слідчий органу (підрозділу) поліції, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів безпеки, органів Державного бюро розслідувань, детектив НАБУ про виїзд обвинуваченого на судове засідання не пізніше ніж за 24 години телефоном з обов'язковим письмовим підтвердженням сповіщає уповноважений підрозділ.

З метою контролю за виконанням підозрюваним, обвинуваченим, який перебуває під домашнім арештом, покладених на нього ухвалою слідчого судді, суду обов'язків **поліцейський, якому доручено виконання ухвали, повинен:**

1) співпрацювати зі службовими особами уповноваженого підрозділу, періодично з'ясовувати інформацію про можливе надходження на стаціонарний пульт моніторингу електронних сигналів про порушення підозрюваним, обвинуваченим технічно встановлених меж об'єкта чи району перебування, що реєструються службовими особами уповноваженого підрозділу в журналі обліку порушень, виявлених за допомогою електронних засобів контролю;

2) при надходженні сигналів тривоги за дорученням керівництва органу (підрозділу) поліції невідкладно виїжджати особисто або у складі групи реагування до місця проживання підозрюваного, обвинуваченого для з'ясування питань, пов'язаних з невиконанням покладених на нього обов'язків, отримання відповідних пояснень;

3) про порушення покладених обов'язків підозрюваним, обвинуваченим, про вжиті заходи реагування та їх попередні результати невідкладно інформувати усно засобами зв'язку, а надалі — письмово слідчого, детектива НАБУ, який здійснює досудове розслідування в кримінальному провадженні, а якщо кримінальне провадження перебуває на розгляді в суді, інформувати прокурора і суд.

Після припинення дії ухвали слідчого судді, суду щодо застосування відповідного запобіжного заходу та покладеного на підозрюваного, обвинуваченого обов'язку носити електронний браслет (закінчення строку, на який на підозрюваного, обвинуваченого поклалися відповідні обов'язки, або постановлення слідчим суддею, судом ухвали про зміну запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження) поліцейський, якому доручено виконання ухвали слідчого судді, суду, зобов'язаний невідкладно забезпечити зняття електронного браслета та його повернення до органу (підрозділу) поліції, який видав ЕЗК.

Відповідно до ч. 6 ст. 194 КПК України строк дії покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків — не більше 2 місяців. У разі потреби цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора.

Контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду, — прокурор.

Особиста порука (ст. 180 КПК України) — сутність цього запобіжного заходу полягає в тому, що особи, які заслуговують на довіру, надають письмове зобов'язання про право на відмову від поручительства до виникнення підстав, які тягнуть за собою передбачену законом відповідальність. У такому разі поручитель забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про зміну йому запобіжного заходу на інший. Відмова від поручительства має бути оформлена у письмовій формі та приєднана до матеріалів кримінального провадження.

Особиста порука ґрунтується на тому, що за поведінку підозрюваного, (обвинуваченого) відповідають інші особи. Поручителі, як правило, мають особисті чи службові зв'язки з особою, за яку вони поручились, і морально можуть впливати на неї.

Умови застосування особистої поруки:

- поручителями можуть бути особи, що заслуговують на довіру;
- кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. КПК України не обмежує максимальну кількість

поручителів, але визначає, що наявність одного поручителя може бути визнано достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру (ч. 2 ст. 180 КПК України);

- застосовується тільки за згодою поручителів.

Поручителю роз'яснюється у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання, право на відмову від прийнятих на себе зобов'язань та порядок реалізації такого права.

Поручитель може відмовитись від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність. У такому разі він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для ви рішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший. У разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення.

Домашній арешт — запобіжний захід, сутність якого полягає у забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби (ч. 1 ст. 181 КПК України)⁶³.

Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом (ч. 2 ст. 233 КПК України).

Домашній арешт застосовується за умови, що особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Під час досудового розслідування кримінальних проступків запобіжний захід у вигляді домашнього арешту не застосовується. Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого.

Порядок та організацію виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та ухвал слідчого судді, суду про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту (далі — ухвала слідчого судді, суду) передбачена в Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді

⁶³ Кримінальний процес : підручник : [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 315.

домашнього арешту, затвердженої наказом МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту» від 13.07.2016 № 654⁶⁴.

Орган Національної поліції повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження.

Організація здійснення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом:

Начальник органу Національної поліції при отриманні ухвали слідчого судді, суду щодо підозрюваного, обвинуваченого, який проживає на території його обслуговування, з урахуванням особливостей кримінального провадження визначає підпорядкований структурний підрозділ, яким буде здійснюватися контроль за виконанням підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, покладених на нього ухвалою судді, суду, та невідкладно доручає його керівникові поставити на облік підозрюваного, обвинуваченого і забезпечити контроль за його поведінкою.

При надходженні ухвали слідчого судді, суду, у якій зазначено місце проживання підозрюваного, обвинуваченого, що не входить до територіальної юрисдикції органу поліції, його начальник зобов'язаний негайно вжити заходів щодо надсилання такої ухвали до органу Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого.

Поліцейський, якому доручено здійснювати безпосередній контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого:

1) зобов'язаний невідкладно з'явитися за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого з метою фіксації факту початку виконання ним покладених ухвалою слідчого судді, суду обов'язків, постановлення особи на облік і встановлення контролю;

2) під час першого відвідування підозрюваного, обвинуваченого роз'яснює йому сутність запобіжного заходу, обмежень і обов'язків, які зазначені в ухвалі слідчого судді, суду, та попереджає, що в разі невиконання покладених обов'язків прокурор, слідчий за погодженням з прокурором відповідно до ст. 200 КПК України має право звернутися до слідчого судді, суду із клопотанням про зміну запобіжного заходу, у тому числі про зміну або покладення додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України, чи про зміну способу їх виконання, про що складає

⁶⁴ Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту : наказ МВС України від 13 лип. 2016 р. № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16>.

протокол роз'яснення підозрюваному, обвинуваченому обов'язків, покладених на нього ухвалою слідчого судді, суду. Протокол долучає до контрольно-наглядової справи.

Повідомляє підозрюваного, обвинуваченого про необхідність інформування органу Національної поліції про наміри залишити житло в заборонений час, зокрема при отриманні виклику слідчого, прокурора, судового виклику; відлучення з дозволу слідчого, прокурора або суду; хворобу, виникнення стихійного лиха тощо;

3) негайно ставить на облік підозрюваного, обвинуваченого шляхом заповнення та внесення до комп'ютерного обліку бази даних МВС електронної картки на особу, про що робить відмітку в журналі обліку контрольно-наглядових справ щодо контролю за особами, які перебувають під домашнім арештом (далі — журнал обліку КНС);

4) про поставлення на облік підозрюваного, обвинуваченого протягом доби з моменту внесення відомостей до комп'ютерного обліку забезпечує письмове інформування слідчого або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження, копію листа-повідомлення долучає до контрольно-наглядової справи.

У листі-повідомленні слідчому або суду зазначається про службову необхідність письмового (факсимільним зв'язком, каналами електронної пошти) сповіщення органу Національної поліції про:

- виклик особи або надання їй дозволу на виїзд із населеного пункту — завчасно, але не пізніше ніж за добу до дати залишення місця відбування домашнього арешту;

- зміну запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження — невідкладно, але не пізніше 24 годин після отримання інформації про прийняте рішення.

У разі неможливості негайного поставлення на облік підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку з відсутністю його за адресою житла, зазначеного в ухвалі слідчого судді, суду, про це письмово повідомляється слідчий або суд, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження;

5) здійснює фотографування підозрюваного, обвинуваченого, заповнює анкетний лист. Протягом доби оформляє та реєструє контрольно-наглядову справу;

6) при покладенні ухвалою слідчого судді, суду на підозрюваного, обвинуваченого обов'язку носити електронний засіб контролю застосовує його в порядку, установленому законом, про що робить відмітку в електронній картці на особу;

7) у разі, якщо ухвалою слідчого судді, суду на підозрюваного, обвинуваченого не покладено обов'язку носити електронний засіб контролю або під час застосування електронних засобів контролю виникли

обставини, що унеможливають їх подальше використання (створення небезпеки для життя та здоров'я особи; технічна несправність системи електронного контролю тощо), перевірку виконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків здійснює шляхом відвідування місця його проживання, телефонних дзвінків та опитування сусідів і осіб, які проживають разом з ним.

За наявності в органі Національної поліції інформації про порушення підозрюваним, обвинуваченим умов застосованого запобіжного заходу відвідування його місця проживання може здійснюватися в нічний час.

Періодичність відвідування визначається начальником органу Національної поліції. При цьому, якщо згідно з умовами застосованого запобіжного заходу підозрюваному, обвинуваченому заборонено залишати житло цілодобово, відвідування його місця проживання повинно здійснюватися не рідше одного разу на сім днів;

8) забезпечує надсилання письмових звернень до підприємств, установ, організацій з проханням про сприяння в здійсненні контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, залучає до здійснення контролю місцеве населення та громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону;

9) складає рапорт про результати кожного відвідування житла підозрюваного, обвинуваченого, який після доповіді керівникові органу Національної поліції долучає до контрольної-наглядової справи.

Інформацію про результати вжитих заходів з перевірки поведінки підозрюваного, обвинуваченого, виявлені при цьому порушення та вжиті за ними заходи реагування відображає у відомостях про здійснення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, і робить відповідні відмітки в електронній картці на особу;

10) при надходженні ухвали слідчого судді, суду про продовження строку тримання під домашнім арештом або про заміну запобіжного заходу, у тому числі про скасування, зміну або покладення додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України, чи про зміну способу їх виконання, робить відповідну відмітку в електронній картці на особу та в журналу обліку КНС;

11) про припинення контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого доповідає вмотивованим рапортом начальникові органу Національної поліції. З письмового дозволу начальника органу поліції знімає особу з комп'ютерного обліку бази даних МВС шляхом внесення необхідної інформації до електронної картки на особу та закриває контрольну-наглядову справу, про що робить відповідну відмітку в журналу обліку КНС.

У разі встановлення обставин, що свідчать про порушення підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, поліцейський зобов'язаний:

1) зафіксувати факт порушення покладених обов'язків шляхом складання мотивованого рапорту. Взяти письмові пояснення з приводу виявлених порушень у підозрюваного, обвинуваченого, членів його сім'ї, сусідів або інших свідків події за їх згодою. Зміст складеного рапорту та взятих пояснень доповісти керівникові органу Національної поліції;

2) у разі відсутності підозрюваного, обвинуваченого за місцем проживання негайно повідомити про це орган Національної поліції та вжити заходів для встановлення місця його перебування;

3) забезпечити невідкладне інформування усно засобами зв'язку, а надалі — письмово про виявлені факти порушень слідчого та прокурора, а якщо кримінальне провадження перебуває на розгляді в суді, інформувати суд і прокурора.

Працівники органу Національної поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право:

- з'являтися в житло цієї особи;
- вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на особу зобов'язань;
- використовувати електронні засоби контролю (ч. 5 ст. 181 КПК України).

Застосовування електронного засобу контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії (ч. 1 ст. 195 КПК України).

Порядок виконання слідчими та іншими поліцейськими органів (підрозділів) поліції ухвал слідчого судді, суду в частині застосування до підозрюваних, обвинувачених ЕЗК, організації діяльності органів (підрозділів) поліції щодо забезпечення контролю за місцезнаходженням осіб, які в установленому законом порядку зобов'язані носити ЕЗК, передбачено в наказі МВС України «Про затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю» від 08.06.2017 р. № 480⁶⁵.

Строк тримання особи під домашнім арештом:

- не може перевищувати 2 місяців;
- може бути продовжений до 6 місяців (сукупний строк) в межах строку досудового розслідування.

⁶⁵ Про затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю : наказ МВС України від 8 черв. 2017 р. № 480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17>.

По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід скасовується.

Застава — запобіжний захід, що полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків (ч. 1 ст. 182 КПК України)⁶⁶.

Заставадавець можуть бути:

- підозрюваний, обвинувачений;
- фізична або юридичною особа;
- юридична особа.

Заставадавець не може бути юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить суб'єкту господарювання, що є у державній або комунальній власності.

Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених ст. 177 КПК України. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непропорційним для нього.

Розмір застави визначається розміром прожиткового мінімуму для працездатних осіб у таких межах:

1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, — від одного до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, — від двадцяти до вісімдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

3) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, — від вісімдесяти до трьохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена

⁶⁶ Кримінальний процес : підручник : [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 312.

у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно.

Підозрюваний, обвинувачений, який не тримається під вартою, не пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави зобов'язаний внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити їх внесення заставодавцем та надати документ, що це підтверджує, слідчому, прокурору, суду. Зазначені дії можуть бути здійснені пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, якщо на момент їх здійснення не буде прийнято рішення про зміну запобіжного заходу. З моменту обрання запобіжного заходу у вигляді застави щодо особи, яка не тримається під вартою, в тому числі до фактичного внесення коштів на відповідний рахунок, а також з моменту звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під варти внаслідок внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, підозрюваний, обвинувачений, заставодавець зобов'язані виконувати покладені на них обов'язки, пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у вигляді застави.

У випадках, передбачених ч. 3 ст. 183 КПК України, коли слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою визначив розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК України, крім випадків передбачених ч. 4 ст. 183 КПК України, коли слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачено ст.ст. 177 та 178 КПК України, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні, підозрюваний, обвинувачений або заставодавець мають право у будь-який момент внести заставу у розмірі, визначеному в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Відповідно до ч. 4 ст. 183 КПК України слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені ст.ст. 177 та 178 КПК України, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні:

- 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування;
- 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини;
- 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею.

У разі невиконання обов'язків заставодавцем, а також, якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без

поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору.

Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця, в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Неприбуття в судові засідання зазначених осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду питання, не перешкоджає проведенню судового засідання.

У разі звернення застави в дохід держави слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави у більшому розмірі або іншого запобіжного заходу з урахуванням положень ч. 7 ст. 194 КПК України.

Застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу. При цьому застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень. Застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою.

Відповідно до розділу VII «Організація взаємодії при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та виконанні заходів забезпечення кримінального провадження» інструкції, затвердженої наказом МВС України від «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575⁶⁷, за наявності достовірної інформації про наміри підозрюваного, до якого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, переховуватися від органів досудового розслідування, незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта, спеціаліста у тому самому кримінальному провадженні, вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому підозрюється, працівник оперативного підрозділу складає мотивований рапорт, який доповідає

⁶⁷ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575 : із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 564 від 11.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

слідчому для прийняття ним рішення про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на перевірку та фіксацію протиправних дій, та можливість змінити запобіжний захід на більш суворий у порядку, встановленому КПК України.

У разі затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення її дактилоскопічна карта надсилається до уповноваженого підрозділу інформаційного забезпечення.

У разі, якщо затримана особа підозрюється у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, дактилоскопічна карта затриманого обов'язково надсилається до Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України або підрозділів Інтерполу та Європолу ГУНП (в електронному форматі) для перевірки за обліками Генерального секретаріату Інтерполу.

Тримання під вартою (ст. 183 КПК України) є винятковим запобіжним заходом, сутність якого полягає у позбавленні волі на певний строк підозрюваного, обвинуваченого й утриманні його у місцях попереднього ув'язнення⁶⁸.

Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не може бути застосований, окрім як (ч. 2 ст. 183 КПК України):

1) до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, — виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує;

2) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

3) до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, — виключно у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде

⁶⁸ Кримінальний процес : підручник : [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 318.

доведено, що перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкождала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

4) до раніше не судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років;

5) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки;

6) до особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, в порядку і на підставах, передбачених розділом IX КПК України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Особливості застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою:

а) прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч.1 ст. 188 КПК України);

б) присутність підозрюваного, обвинуваченого є обов'язковою, за винятком випадків, коли прокурором буде доведено, що ця особа оголошена у міжнародний розшук (ч. 6 ст. 193 КПК України);

в) в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити дату закінчення її дії у межах строку передбаченого КПК України (ч. 4 ст. 196 КПК України);

г) слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою **зобов'язаний визначити розмір застави**. Розмір застави може не визначатися лише в таких випадках:

- щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування;
- щодо злочину, який спричинив загибель людини;
- щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею (п. 3 ч. 4 ст. 183 КПК України).

Підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варти відповідно до вимог ст. 202 КПК України у таких випадках:

а) після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

б) *при постановленні слідчим суддею, судом ухвали про:*

- відмову у продовженні строку тримання під вартою;
- скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;
- зміну тримання під вартою на інший запобіжний захід;

в) по закінченні строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою.

Підозрюваний, обвинувачений повинен бути негайно звільнений, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він знаходиться, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Затримання особи як тимчасовий запобіжний захід

Конституція України у ст. 29 гарантує право кожної людини на свободу та особисту недоторканність і передбачає, що затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України, суть якого полягає в поміщенні особи на короткий строк у спеціальне приміщення для тримання затриманих⁶⁹.

КПК України передбачає такі види затримання:

1) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст.ст. 187-191 КПК України);

2) затримання без ухвали слідчого судді, суду: законне затримання (ст. 207 КПК України), затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України) та затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (ст. 298² КПК України);

3) затримання з метою екстрадиції (ст. 582 КПК України). Ці види затримання відрізняються за цільовим призначенням, підставами та порядком застосування, а також суб'єктами, які уповноважені приймати таке рішення.

Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (у порядку статей 187-191 КПК України):

Метою такого затримання є забезпечення прибуття особи для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, оскільки для забезпечення об'єктивності такого розгляду необхідною умовою є особиста присутність на судовому засіданні підозрюваного, обвинуваченого.

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором звертається з клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого яке може бути подане:

⁶⁹ Кримінальний процес України в питаннях і відповідях : навч. посіб. : Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. [3-тє вид., допов.]. Київ : Скіф, 2013. С. 136.

- одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під вартою;

- після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику;

- після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю (ч. 2 ст. 188 КПК України).

Клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу розглядається слідчим суддею, судом **негайно** після його одержання. Розгляд клопотання здійснюється в закритому судовому засіданні за участю прокурора.

Службова особа, яка затримала особу, зобов'язана негайно вручити їй копію ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання. Про затримання негайно повідомляється слідчим прокурор, зазначені в ухвалі.

Не пізніше **36 годин** з моменту затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду затримана особа повинна:

- бути звільнена;
- або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу (ч. 1 ст. 191 КПК України).

Особа вважається затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК України).

Затримання без ухвали слідчого судді, суду здійснюється у таких випадках:

- 1) законне затримання (ст. 207 КПК України);
- 2) затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України);
- 3) затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (ст. 298² КПК України).

Законне затримання (ст. 207 КПК України)

Відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України **кожен має право затримати будь-яку особу**, крім осіб, зазначених у ст. 482 КПК України (судді, народного депутата України), за наявності таких підстав:

- при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

- безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

При цьому, кожен, хто не є уповноваженою службовою особою і затримав відповідну особу, зобов'язаний:

- негайно доставити її до уповноваженої службової особи;
- або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Підстави затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду є:

- якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

- якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин (ч. 1 ст. 208 КПК України).

- якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Мета затримання на підставі ч. 1 ст. 208 КПК України полягає у попередженні та припиненні протиправної діяльності особи, запобіганні її ухиленню від досудового розслідування та суду.

При затриманні уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України.

Затриманому негайно повідомляються зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, роз'яснюється право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК України, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК України; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по

батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору (ч. 5 ст. 208 КПК України).

Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості.

Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати **72 годин** з моменту затримання.

Не пізніше **60 годин** затримана без ухвали слідчого судді, суду особа повинна: а) бути звільнена; б) або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ст. 211 КПК України).

У підрозділі органу досудового розслідування мають бути призначені одна або декілька службових осіб, відповідальних за перебування затриманих. При цьому, відповідальними за перебування затриманих не можуть бути слідчі (ч. 1, ч. 2 ст. 212 КПК України).

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана **вжити заходів щодо повідомлення інших осіб про затримання, а саме:**

- надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо уповноважена службова особа, що здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності;

- у разі затримання неповнолітньої особи — негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування;

- у разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків — негайно повідомити про це відповідний розвідувальний орган;

- у разі затримання державного виконавця чи приватного виконавця уповноважена службова особа, яка здійснювала затримання, зобов'язана протягом 24 годин повідомити про це Міністерство юстиції України, а щодо осіб, які є приватними виконавцями, — Міністерство юстиції України та Раду приватних виконавців України;

- негайно повідомити про затримання орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги.

З метою недопущення порушень вимог кримінального процесуального законодавства під час затримання без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, підготовлено Інструкцію про заходи щодо дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу — тримання під вартою під час досудового розслідування, затверджену спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про заходи щодо дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу — тримання під вартою під час досудового розслідування» від 01.10.2018 № 806/3105/5⁷⁰.

Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (ст. 298² КПК України). Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, та лише за умови, що ця особа:

- відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;
- намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;
- під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;
- перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим.

Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюється не більш як на три години з моменту фактичного затримання.

Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ст. 286¹ КК України, з ознаками перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або перебування під впливом лікарських засобів, що знижують її увагу та швидкість реакції, здійснюється не більш як на три години з обов'язковим доставленням такої особи до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідування.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, та дізнавач повинні негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення вона

⁷⁰ Про затвердження Інструкції про заходи щодо дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу — тримання під вартою під час досудового розслідування : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України від 1 жовт. 2018 р. № 806/3105/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1190-18>.

підозрюється, а також роз'яснити її право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти неї, негайно повідомити інших осіб про своє затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Особу може бути затримано:

- до сімдесяти двох годин — за умов, передбачених пунктами 1-3 ч. 1 ст. 298² КПК України, та з дотриманням вимог ст. 211 КПК України;
- до двадцяти чотирьох годин — за умови, передбаченої п. 4 ч. 1 ст. 298² КПК України.

Копія протоколу затримання особи невідкладно надсилається прокурору.

Затриманому надається можливість повідомити інших осіб про затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, здійснює особистий обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 КПК України.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих за вчинення кримінального проступку, зобов'язана вчинити дії, передбачені ч. 3 ст. 212 КПК України.

Затримання з метою екстрадиції (ст. 582 КПК України):

Такий вид затримання передбачено законом для забезпечення можливості видачі осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (екстрадиції), а тому й відзначається певною специфікою, що обумовлена його метою та стосується підстав і порядку здійснення.

Мета такого затримання полягає у виконанні запиту іноземної держави про видачу особи (екстрадицію), яка перебуває на території України. **Підставою для затримання** з метою екстрадиції є оголошення іноземною державою у розшук особи у зв'язку із вчиненням нею кримінального правопорушення. Згідно з п. 9 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 «Поліція відповідно до покладених на неї завдань доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення»⁷¹.

Про затримання негайно інформується прокурор, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання. Повідомлення прокурору, до якого додається копія протоколу затримання, повинно містити докладну інформацію щодо підстав та мотивів затримання.

⁷¹ Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

Прокурор, отримавши повідомлення, перевіряє законність затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземних держав, та негайно інформує відповідну обласну прокуратуру.

Про затримання таких осіб відповідна обласна прокуратура протягом шістдесяти годин після затримання повідомляє відповідний центральний орган України, який протягом трьох днів інформує компетентний орган іноземної держави.

Про кожен випадок затримання громадянина іноземної держави, який вчинив злочин за межами України, відповідна обласна прокуратура також повідомляє Міністерство закордонних справ України.

Затримана особа негайно звільняється у разі, якщо:

1) протягом шістдесяти годин з моменту затримання вона не доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу тимчасового або екстрадиційного арешту;

2) встановлено обставини, за наявності яких видача (екстрадиція) не здійснюється.

Порядок затримання таких осіб та розгляду скарг про їх затримання здійснюється відповідно до ст.ст. 206, 208 КПК України.

Таким чином, чинний КПК України передбачає цілий спектр заходів процесуального примусу, який може бути застосований до підозрюваного для забезпечення дієвості кримінального провадження. З урахуванням міжнародного досвіду органам досудового розслідування та судам у кожному випадку слід ретельно підходити до обрання заходів забезпечення кримінального провадження з метою суворого і неухильного дотримання прав та інтересів як потерпілої сторони, так і сторони захисту.

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається:

1) до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, якщо інше не передбачено КПК України.

2) у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, — до Вищого антикорупційного суду.

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що:

1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора;

3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається із клопотанням.

Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

До клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «заходи забезпечення кримінального провадження».
2. Які є види заходів забезпечення кримінального провадження?
3. Які є види запобіжних заходів?
4. Які завдання, мета та порядок застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту майна?
5. Яка мета та підстави застосування запобіжних заходів?
6. Які особливості застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою?

3.3. Підстави та процесуальний порядок зупинення досудового розслідування. Забезпечення взаємодії слідчого (дізнавача) з працівниками оперативних підрозділів при зупиненні досудового розслідування. Проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного

Зупинення досудового розслідування — це вимушене тимчасове припинення слідчим або прокурором процесуальної діяльності у кримінальному провадженні, викликане наявністю обставин, які перешкоджають подальшому провадженню й закінченню досудового розслідування⁷².

⁷² Кримінальний процес України в питаннях і відповідях: навч. посіб. : Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. [3-тє вид., допов.]. Київ : Скіф, 2013. С. 175.

Підстави зупинення досудового розслідування:

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) оголошено в розшук підозрюваного;

2¹) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва (ч. 1 ст. 280 КПК України).

Зупинення досудового розслідування допускається тільки при виконанні таких умов:

- повідомлення особі про підозру;
- виконання всіх слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведення яких необхідне та можливе;
- виконання всіх дій для встановлення місцезнаходження особи, якщо досудове розслідування зупиняється у зв'язку з оголошенням в розшук підозрюваного.

Якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення стосуються не всіх, прокурор має право виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних.

Досудове розслідування зупиняється вмотивованою постановою прокурора або слідчого, дізнавача за погодженням з прокурором, відомості про що заносяться до ЄРДР (ч. 4 ст. 280, ч.ч. 3, 4 ст. 298⁵ КПК України).

Копія постанови про зупинення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які мають право оскаржити її слідчому судді протягом 10 днів з дня отримання копії (ч. 4 ст. 280, п. 2 ч. 1 ст. 303, ч. 1 ст. 304 КПК України). Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Забезпечення взаємодії при зупиненні досудового розслідування регламентується не тільки нормами КПК України, але й розділом VIII «Забезпечення взаємодії при зупиненні досудового розслідування» інструкції, затвердженої наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575⁷³.

⁷³ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

У разі якщо підозрюваний переховується від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме, слідчий (дознавач) виносить постанову про зупинення досудового розслідування, яка погоджується прокурором. Якщо досудове розслідування не зупиняється, слідчий (дознавач) виносить окрему постанову про оголошення розшуку підозрюваного та вживає заходів з його розшуку. У день прийняття такого процесуального рішення слідчий (дознавач) доповідає про оголошення розшуку підозрюваного керівникові органу досудового розслідування (дінанню) для їх погодження та подальшого направлення керівникові територіального органу, підрозділу поліції або міжрегіонального територіального органу Національної поліції України або його територіального (відокремленого) підрозділу, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження або матеріали діяльності якого стали підставою для початку кримінального провадження, для організації розшуку підозрюваного.

Зазначені матеріали повинні містити витяг із ЄРДР, копії письмового повідомлення про підозру, постанови про оголошення розшуку підозрюваного або постанови про зупинення досудового розслідування, ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу, довідку про особу або копію документа, який посвідчує особу.

У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим вносяться за погодженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу. Організація розшукової роботи покладається на керівників оперативних підрозділів. Після зупинення досудового розслідування в разі переховування підозрюваного від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності оперативний підрозділ щомісяця письмово інформує слідчого (дознавача) про заходи, ужиті для встановлення його місцезнаходження. У разі потреби керівникові органу досудового розслідування (дінанню), а також слідчому (дознавачу) надається можливість ознайомлення з матеріалами ОРС (з додержанням режиму секретності).

Керівник оперативного підрозділу:

- погоджує зняття особи з розшуку з керівником органу досудового розслідування (дінанню) шляхом візування ним відповідної облікової картки;
- забезпечує у встановленому законодавством порядку закриття ОРС лише за наявності копії постанови слідчого (дознавача) про відновлення досудового розслідування у зв'язку з установленням місцезнаходження підозрюваного, а якщо досудове розслідування не зупинялося — за наявності документів, які підтверджують встановлення місцеперебування

розшукуваної особи, а у випадках, коли особа підлягає видачі іншою державою, — після завершення проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Керівник територіального органу поліції (у разі, якщо оперативне супроводження досудового розслідування здійснюється територіальним (відокремленим) підрозділом — керівник цього територіального (відокремленого) підрозділу):

- координує оперативно-розшукову діяльність підпорядкованих органів, підрозділів поліції під час розшуку підозрюваних;
- щокварталу проводить оперативні наради з питань організації розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування.

Керівник територіального органу, підрозділу поліції спільно з керівниками органу досудового розслідування (дізнання) та оперативного підрозділу із залученням представників підрозділів інформаційного забезпечення щомісяця проводять взаємозвірку кількості підозрюваних, оголошених у розшук, та заведених ОРС, за результатами якого складається акт такої взаємозвірки, який затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції.

У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, у разі наявності достатніх підстав вважати, що особа може переховуватися за межами України, слідчий відповідно до законодавства вирішує питання про оголошення особи в міжнародний розшук. Після оголошення підозрюваного у міжнародний розшук відповідно до ч.6 ст. 193 КПК України слідчий звертається до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий (дізнавач) з метою отримання матеріалів, що характеризують особу підозрюваного, громадянина іншої держави, відповідно до вимог ст. 551 КПК України негайно направляє до країни його походження запит про міжнародну правову допомогу. У разі отримання інформації про те, що оголошений у розшук підозрюваний, який є громадянином іншої держави, перебуває на території цієї держави, слідчий у стислі строки відповідно до вимог розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК України у встановленому порядку надсилає запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або надсилає зазначене кримінальне провадження стосовно вказаної особи разом з клопотанням про передавання кримінального провадження.

Щодо міжнародного розшуку, то відповідно до Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затвердженої наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону Украї-

ни, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 09.01.1997 № 3/1/2/5/2/2, використовуючи систему міжнародного розшуку в межах Інтерполу, правоохоронні органи України мають змогу одержати інформацію про місцеперебування за кордоном та рід занять розшукуваних осіб — підозрюваних у вчиненні злочинів; встановити контроль за діяльністю та пересуванням осіб, які переховуються від правоохоронних органів за межами України⁷⁴.

При зупиненні досудового розслідування у зв'язку із захворюванням підозрюваного на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, медичний висновок про підтвердження діагнозу захворювання та неможливість участі підозрюваного в кримінальному провадженні поновлюється слідчим (дознавачем) не рідше одного разу на місяць.

Проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного

У межах регіонального (місцевого) розшуку з метою встановлення місця перебування підозрюваного, а також підтвердження факту відсутності інформації про цю обставину слідчому передусім доцільно провести такі слідчі (розшукові) дії, як допити, огляди, обшуки, проведення судових експертиз тощо.

Під час **допитів** важливо встановити дату та час останньої зустрічі з підозрюваним, фінансові можливості виїхати в інший регіон або за кордон, інформацію про рухоме та нерухоме майно, плани підозрюваного тощо. У разі отримання показань таких свідків важливо встановити час останньої зустрічі з підозрюваним, наміри підозрюваного щодо переховування, місця проведення дозвілля, інформацію про контактних осіб та інші відомості, які мають значення для процесу встановлення місцеперебування вказаного учасника кримінального провадження.

Огляд місця події може бути джерелом важливої для розшуку підозрюваного інформації. Він дає змогу виявити сліди рук, ніг, засоби та інструменти злочину, транспортні засоби, предмети та документи, біологічні об'єкти. Під час огляду останнього місця проживання, місця роботи можна виявити записники, щоденники, рахунки за телефонні розмови та інші документи, які можуть містити інформацію про зв'язки розшукуваного, його фотознімки, формулювання припущень щодо його намірів та інтересів.

⁷⁴ Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : наказ МВС України, Офісу Генерального прокурора, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної митної служби України, Державної фіскальної служби України від 9 січ.1997 р. № 3/1/2/5/2/2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97>.

Освідування надає змогу слідчому на підставі існування інформації щодо індивідуальних ознак особи, яку розшукують, ідентифікувати затриманого та встановити чи оголошено його розшук.

Кримінальним процесуальним законодавством встановлено, що така слідча (розшукова) дія, як **обшук** може бути проведена із метою встановлення місцеперебування розшукуваних осіб. Так, відповідно до вимог ст.ст. 234-236 КПК України слідчий чи прокурор на підставі ухвали слідчого судді можуть провести обшук житла чи іншого володіння особи, якщо доведуть наявність достатніх підстав вважати, що відшукувані особи перебувають у певному житлі чи іншому володінні.

Залучення експерта доцільне у разі необхідності встановлення розшукуваної особи, пошуку та перевірки даних, які вказують на ймовірне місцеперебування підозрюваного. Використання спеціальних знань може бути корисним для ідентифікації особи за ознаками зовнішності, проведення порівняльних досліджень зразків (почерку, відбитків пальців, мікробіологічних об'єктів), перевірки за криміналістичними обліками тощо. Судовими експертизами для досягнення таких цілей є криміналістичні (дактилоскопічні, трасологічні тощо), судово-медичні, комп'ютерно-технічні.

В умовах стрімкого розвитку комп'ютерної техніки, засобів телекомунікацій персональний комп'ютер як засіб обробки та збереження інформації став невід'ємним компонентом суспільного життя, а використання Інтернет-ресурсів — одним із найпотужніших каналів спілкування. У зв'язку з цим зростає роль комп'ютерно-технічної експертизи особистих та службових комп'ютерів, ноутбуків, нетбуків, смартфонів, інших особистих гаджетів, носіїв інформації, особистих профілів у соціальних мережах, форумах. Таке експертне дослідження дає змогу отримати інформацію про особу підозрюваного, оголошеного в розшук, його соціально-психологічну характеристику, вподобання, зв'язки, контакти, захоплення, відхилення у психіці. Дослідження історії Інтернет-браузерів не тільки дозволяє з'ясувати поточні інтереси особи (історію пошукових запитів), з'ясувати плани на майбутнє (вивчення та замовлення певних товарів і послуг), а й допомагає встановити, на яких Інтернет-ресурсах зареєстрований користувач і під яким іменем. Ця інформація може допомогти встановити місцеперебування розшукуваного. Вагоме значення може мати також зафіксована у комп'ютерній пам'яті інформація про використання електронних платіжних систем, електронні фото- та відеоальбоми, а іноді користувачі зберігають на персональному комп'ютері резервні копії вмісту мобільних телефонів, телефонні книги.

Із цією ж метою не менш суттєвими є можливості слідчого щодо ініціювання шляхом подання клопотання слідчому судді про надання дозволу на проведення або доручення оперативним підрозділам проведення негласних слідчих (розшукових) дій із метою виявлення інформації

про місце перебування підозрюваного (глава 21 КПК України). Зокрема негласними слідчими (розшуковими) діями, які найдоцільніше провести з врахування поставленого завдання, є:

- накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виїмка (з метою виявлення обміну повідомленнями, переписки підозрюваного із близькими родичами, членами сім'ї, з іншими контактуючими особами; виявлення зворотної адреси відправника поштово-телеграфної кореспонденції, яким може бути підозрюваний; виявлення вказівок, які б мали орієнтуюче значення для його пошуку; виявлення речей та документів, наприклад, квитків, паспортів, підготовлених для виїзду за кордон або пересування залізничним транспортом тощо);
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем (із метою виявлення обміну повідомленнями, переписки підозрюваного із близькими родичами, членами сім'ї, з іншими контактуючими особами; виявлення зворотної адреси відправника, яким є підозрюваний; виявлення вказівок, які б мали орієнтуюче значення для його пошуку);
- встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (наприклад, встановлення місцезнаходження мобільного телефону, який при собі носить підозрюваний);
- спостереження за особою, річчю, місцем (для пошуку, фіксації та перевірки відомостей про особу, яка може контактувати з підозрюваним);
- аудіо-, відеоконтроль місця (з метою фіксації появи підозрюваного у місцях проведення дозвілля, закладах громадського харчування, розважальних закладах тощо).

Перелік вказаних негласних слідчих (розшукових) дій, які можуть бути проведені для встановлення місцезнаходження підозрюваного, не є вичерпний. Інструкція з організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5, передбачає можливість проведення й інших негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на документування криміналістично-значущої інформації щодо контактів особи підозрюваного, її намірів, фінансових можливостей тощо⁷⁵.

⁷⁵ Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

Ще одним методом виявлення інформації про місцеперебування (проживання, пересування, переховування) підозрюваного є **скерування запитів** до підприємств, установ, організацій, які б могли засвідчити факт перебування особи у певному місці у певний час, вчинення дій, спрямованих на реалізацію наміру ухилитися від виконання обов'язків, визначених кримінальним процесуальним законодавством (лікарні, морги, військкомати, навчальні заклади, банківські установи, тощо).

Слідчий (дознавач), який здійснює кримінальне провадження, користується процесуальною самостійністю та несе відповідальність за швидке, повне та неупереджене досудове розслідування. Під час виконання таких функцій суттєвою є взаємодія слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами. Добре налагоджена співпраця є запорукою ефективного, своєчасного та якісного виконання завдань кримінального судочинства.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «зупинення досудового розслідування».
2. Які підстави та процесуальний порядок зупинення досудового розслідування?
3. Який процесуальний порядок оголошення розшуку підозрюваного?
4. Який порядок забезпечення взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними працівниками?
5. Проведення яких слідчих (розшукових) дій допускається після зупинення досудового розслідування?
6. У який строк після зупинення досудового розслідування в разі переховування підозрюваного від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності оперативний підрозділ зобов'язаний письмово інформувати слідчого (дознавача) про заходи, вжиті для встановлення його місцезнаходження?

3.4. Процесуальний статус експерта та спеціаліста як учасників слідчо-оперативної групи у кримінальному провадженні. Порядок призначення судової експертизи та її види

Під час кримінального провадження часто виникає необхідність застосовувати спеціальні знання для встановлення обставин, що підлягають доказуванню. Так, виявлення, фіксація та вилучення криміналістично-значущої інформації неможливі без застосування спеціальних знань.

Під **спеціальними знаннями** розуміють систему теоретичних знань та практичних навичок у галузі конкретної науки або техніки, мистецтва

та ремесла, які здобуваються шляхом спеціальної підготовки чи професійного досвіду та необхідні для вирішення питань, що виникають у процесі розслідування кримінального правопорушення.

Значення застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони:

- а) забезпечують можливість здобуття доказів;
- б) дають змогу встановлювати такі фактичні дані, які для органолептичного сприйняття та дослідження недоступні;
- в) надають змогу перевіряти достовірність фактів, установлених органолептичними засобами;
- г) дозволяє за матеріальними відображеннями вирішувати проблему ототожнення людей та речей.

Суб'єктами застосування спеціальних знань є спеціалісти та експерти, правовий статус яких визначає кримінальне процесуальне законодавство та Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р.⁷⁶.

Відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України **спеціалістом у кримінальному провадженні** є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом у процесі судового розгляду. Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги.

Спеціаліст має право:

- 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;
- 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;
- 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
- 4) ознайомлюватися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;

⁷⁶ Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

б) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Спеціаліст зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;

2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань;

3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;

4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України.

Відповідальність спеціаліста:

У разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні (ст. 72 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 69 КПК України **експертом у кримінальному провадженні** є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи й якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів» від 29 березня 2012 р. № 492/5 в Україні впроваджено електронну базу даних осіб, які отримали в порядку, передбаченому законом, кваліфікацію судового експерта. Реєстр охоплює відомості про атестованих судових експертів Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Адміністрації Державної прикордонної служби України⁷⁷.

Експерт має права:

1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;

2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;

⁷⁷ Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 29 берез. 2012 р. № 492/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12>.

3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;

4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;

5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;

6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;

7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу».

Експерт зобов'язаний:

1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності — роз'яснити його;

2) прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту;

3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про проведення експертизи та її результати;

5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України.

Експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів.

У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб.

Відповідальність експерта (ст. 70 КПК України). За завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених

обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе кримінальну відповідальність, встановлену ст.ст. 384, 385 КК України.

Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч. 2 ст. 69 КПК України).

Крім того, у ч. 1 ст. 77 КПК України передбачено **підстави для відводу**:

1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

2) якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач;

3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Експерт, спеціаліст не мають права брати участі у кримінальному провадженні та відводяться на підставах, передбачених ч. 1 ст. 77 КПК України, з тим обмеженням, що їхня попередня участь у цьому кримінальному провадженні як спеціаліста, перекладача, експерта і секретаря судового засідання не може бути підставою для відводу.

Експерт, спеціаліст, окрім того, не має права брати участь у кримінальному провадженні, якщо він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні.

У разі необхідності кримінальним процесуальним законом передбачено можливість проведення допиту експерта з метою отримання показань. **Показання експерта** — це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту експертом, щодо відомих йому обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (ч. 1 ст. 95 КПК України).

Предметом показань експерта є обставини, які підлягають доказуванню, проте з огляду на спеціалізовану діяльність експерта можна виокремити певну групу питань, які можуть бути йому поставлені: запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; застосованих методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт зробив висновок; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку (ч. 3 ст. 356 КПК України).

Найвдалішу класифікацію форм застосування спеціальних знань запропонував І. Когутич. Із урахуванням цієї класифікації, а також нового

кримінального процесуального законодавства доцільно розрізняти такі форми застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні:

1) залежно від доказового значення результатів застосування спеціальних знань:

- *процесуальні форми* (використання спеціалістів у проведенні слідчих (розшукових) чи судових дій, використання спеціалістів у межах проведення судових експертиз, застосування слідчим наявних у нього спеціальних техніко-криміналістичних знань);

- *непроцесуальні форми* (виконання попереднього дослідження об'єктів, консультативна діяльність фахівців, складання спеціалістом суб'єктивних портретів розшукуваних осіб, застосування криміналістичних обліків, виконання різноманітних доручень слідчого технічного характеру — роздрукування фотографій, розшифрування стереофотометричних зображень, виготовлення фототаблиць, макетів і моделей для проведення слідчих (розшукових) дій тощо, участь спеціалістів у оперативно-розшукових заходах, спільне вивчення матеріалів кримінального провадження із метою вжиття заходів щодо ефективного застосування слідів та інших речових доказів, технічний супровід дистанційного судового розслідування);

2) залежно від джерела регламентації застосування спеціальних знань:

- форми, безпосередньо передбачені законом;
- форми, про які є лише згадки у кримінальному процесуальному законодавстві;
- форми, що не передбачені КПК України;

3) залежно від підстав застосування спеціальних знань:

- форми обов'язкового застосування спеціальних знань під час проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, зокрема випадки обов'язкової участі спеціаліста — судово-медичного експерта чи лікаря в огляді трупа, перекладача під час допиту тощо, особи, яка не володіє мовою судочинства тощо);

- форми факультативного застосування, тобто винятково за оглядом особи, яка здійснює кримінальне провадження;

4) залежно від характеру дій, під час проведення яких застосовуються спеціальні знання:

- форми застосування спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій;

- форми застосування під час проведення інших процесуальних і непроцесуальних дій;

5) залежно від суб'єкта застосування спеціальних знань:

- форми, що застосовує слідчий;

- форми, що застосовує прокурор, суддя;

- форми, що застосовує спеціаліст, експерт чи інші учасники (адвокат, оперативний працівник);

б) залежно від характеру застосування спеціальних знань суб'єктом доказування, який застосовує в доказуванні пізнання:

- форми безпосереднього застосування суб'єктами доказування спеціальних знань, коли сам суб'єкт використовує такі знання, насамперед криміналістичні;

- форми опосередкованого застосування, коли залучають фахівців⁷⁸.

Порядок призначення судових експертиз

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» **судова експертиза** — це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду⁷⁹.

Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Судова експертиза призначається слідчим шляхом винесення постанови про призначення судової експертизи з обов'язковим зазначенням її виду: криміналістична, економічна, почеркознавча тощо. При цьому слід пам'ятати, що недопустимо призначати експертизу для вирішення питань, що виходять за межі професійної підготовки експерта. Тобто на вирішення експерту не ставляться питання правового характеру.

Головна відмінність експертизи від інших слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що факти, які мають істотне значення для кримінального провадження, можуть встановлюватися за відсутності слідчого (або суду). Враховуючи таку особливість, законодавець встановив систему додаткових процесуальних гарантій, дотримання яких покликано сприяти повному і об'єктивному встановленню фактів експертом та всебічній перевірці його висновків слідчим чи судом. Зокрема, експертиза призначається тільки тоді, коли дійсно є необхідність у спеціальних знаннях експерта, без яких неможливо встановити обставини і факти, що мають важливе значення для кримінального провадження.

Разом з тим, проведення експертизи, як і будь-якої слідчої (розшукової) дії (за виключенням ОМП), можливе лише у вже розпочатому кримінальному провадженні та не інакше як на підставі постанови слідчого, прокурора чи ухвали слідчого судді чи суду.

У кримінальному провадженні можуть бути назначені стандартні (традиційні, визначені) та нестандартні види експертиз.

⁷⁸ Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2009. С. 195.

⁷⁹ Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. №4038-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

До стандартних (традиційних) відносяться: дактилоскопічна, почеркознавча, авторознавча, судово-балістична, техніко-криміналістична експертизи документів та ін.

До нестандартних відносяться: експертиза матеріалів, речовин та виробів (нафтопродуктів, паливно-мастильних, лакофарбових матеріалів та покриття тощо), комплексна експертиза науково-технічної продукції, комплексна експертиза інноваційних технологій, експертиза біологічних видів тварин тощо.

Також слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо:

- 1) встановлення причин смерті;
- 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- 5) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Багатоманітність галузей спеціальних знань, які є в основі будь-якого експертного дослідження, існування різних методик, суб'єктів, завдань обумовлює чисельність судових експертиз. З метою упорядкування їх в єдину систему Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 24.02.2020 № 667/5) визначено основні види (підвиди) судових експертиз:

1. Криміналістична експертиза, яка охоплює такі підвиди експертиз: почеркознавча та авторознавча; технічна експертиза документів; балістична; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртотмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів; наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництва та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна.

2. Інженерно-технічна експертиза, яка охоплює такі підвиди експертиз: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна (оціночно-будівельна); земельно-технічна (оціночно-земельна); пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна; інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна. Поряд із вказаними видами інженерно-технічних експертиз експертними установами можуть проводитись також інші їх види (підвиди) та комплексні технічні дослідження із залученням відповідних фахівців у певних галузях знань, у тому числі авіаційного та водного транспорту.

3. Економічна експертиза, яка охоплює такі підвиди експертиз: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій.

4. Товарознавча експертиза, яка охоплює такі підвиди експертиз: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; авто-товарознавча; транспортно-товарознавча.

5. Експертиза у сфері інтелектуальної власності, яка охоплює такі підвиди експертиз: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності.

6. Психологічна.

7. Мистецтвознавча.

8. Екологічна.

З метою більш повної реалізації потреб слідчої та судової практики експертними установами організовується проведення інших видів експертизи (крім судово-медичної та судово-психіатричної).

Судово-медичні експертизи (далі — СМЕ) охоплюють такі підвиди: СМЕ трупів; СМЕ живих осіб; СМЕ речових доказів; судово-імунологічна експертиза, судово-цитологічна експертиза; медико-криміналістична експертиза тощо. Проведення цих та інших судово-медичних експертиз регламентує наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6 «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України»⁸⁰. Судово-психіатричні експертизи мають додатковий поділ на стаціонарні та амбулаторні судові експертизи.

⁸⁰ Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95>.

У науці є численні критерії для класифікації судових експертиз:

1) за характером вирішення завдань:

а) ситуаційні;

б) діагностичні;

2) за ступенем індивідуалізації:

а) класифікаційні;

б) ідентифікаційні;

3) за місцем проведення (проводяться в експертних установах; проводяться поза межами експертних установ, зокрема на місці події, за місцем перебування підекспертної особи).

Відповідно до Закону України від 25.02.1994 р. «Про судову експертизу» судові експертизи можна класифікувати за такими критеріями:

1) за послідовністю проведення експертизи:

а) первинні — експертизи, коли об'єкти досліджуються вперше;

б) повторні — експертизи, під час проведення яких досліджуються ті ж об'єкти і вирішуються ті ж питання, що й під час проведення первинної (попередніх) експертизи (експертиз);

2) за обсягом дослідження:

а) основні — експертизи, коли на вирішення експерту формулюється перелік основних питань щодо об'єкта, які потребують першочергового вирішення;

б) додаткові — експертизи, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який досліджувався під час проведення первинної експертизи, необхідно провести додаткові дослідження або дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експертові під час проведення первинної основної експертизи;

3) за колом суб'єктів, які проводять експертизу:

а) одноособові — експертизи, що проводяться одним експертом, який є фахівцем в одній галузі спеціальних знань;

б) комісійні — експертизи, які проводяться двома чи більше експертами, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), або керівником експертної установи;

б) комплексні — експертизи, що проводяться декількома суб'єктами із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання).

Перелік судових експертиз не може бути вичерпним у зв'язку із стрімким науково-технічним прогресом, упровадженням інноваційних технологій у сферу судової експертології, розробки нових методик мікро- та макроаналізу об'єктів, що дає змогу стверджувати про появу нових видів

(підвидів) експертних досліджень та використання їх результатів у процесі доказування.

У цілому процес підготовки призначення слідчим експертизи складається з кількох взаємопов'язаних етапів, а саме:

- 1) збирання необхідних матеріалів;
- 2) вибір моменту призначення експертизи;
- 3) визначення предмета судової експертизи;
- 4) формулювання запитань експерту;
- 5) вибір експертної установи або експерта.

Матеріалами, необхідними для проведення експертизи, є матеріальні об'єкти (зброя вчинення кримінального правопорушення, труп або його частини, майно, речовини рослинного походження та ін.), що мають значення для кримінального провадження і коли для з'ясування обставин їх приналежності до кримінального провадження необхідні спеціальні знання.

У певних випадках експерту необхідно надавати порівняльні зразки, тобто об'єкти, які ідентифікуються або діагностуються (зразки почерку, відбитки пальців рук, зіптки зубів, взуття, проби крові, слини тощо).

За способом отримання зразки поділяються на три групи: вільні, умовно-вільні та експериментальні.

Вільні зразки — це зразки, створені або отримані поза зв'язком із розслідуванням кримінального правопорушення і зазвичай — до його початку (наприклад, особисте листування особи, у якої відбираються зразки, її щоденники та інші рукописні документи, виконані до кримінального провадження. Наприклад: автобіографія із особової справи).

Умовно-вільні — виготовлені після реєстрації в ЄРДР (наприклад, підписи у протоколах, зроблені підозрюваним, свідком).

Експериментальні зразки — це зразки, що спеціально отримані для проведення конкретної експертизи.

Питання отримання зразків для проведення експертизи регулюється положеннями ст. 245 КПК України. Так, у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів, що регулюється ст.ст. 160-166 КПК України.

Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України. У разі відмови особи добровіль-

но надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст.ст. 160-166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

Стаття 274 КПК України передбачає процесуальний порядок проведення негласної слідчої (розшукової) дії, яка полягає у негласному отриманні зразків, необхідних для порівняльного дослідження. Зокрема згідно з положеннями цієї статті негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснене лише у разі, якщо їх отримання відповідно до ст. 245 КПК України неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження. Правовою підставою негласного отримання зразків є ухвала слідчого судді, постановлена за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором у порядку, передбаченому ст.ст. 246, 248 і 249 КПК України. У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати. Повторне отримання зразків здійснюється відкрито згідно з правилами КПК України, якщо немає необхідності зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

Вибір моменту призначення експертизи. За загальним правилом судова експертиза повинна бути призначена своєчасно. Своєчасність призначення експертизи забезпечується плануванням цієї слідчої (розшукової) дії. Визначаючи момент призначення експертизи, необхідно зважати на:

- 1) властивості та стан об'єктів експертного дослідження;
- 2) необхідність та можливість отримання порівняльних зразків;
- 3) особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення тощо);
- 4) слідчу ситуацію.

Вибір моменту призначення експертизи передбачає визначення її місця у системі інших слідчих (розшукових) дій. Визначення часу експертизи пов'язано з особливостями розслідуваного кримінального правопорушення, слідчою ситуацією, наявністю або відсутністю необхідних матеріалів для проведення експертизи. Зазвичай призначення експертизи належить до слідчих (розшукових) дій, які проводяться на початковому етапі розслідування.

Визначення предмета судової експертизи. *Предмет експертизи* — це ті обставини, які можуть бути з'ясовані в процесі експертного дослідження, та фактичні дані, що встановлюються на основі спеціальних знань і дослідження матеріалів провадження. Предмет експертизи визначають питання, що стоять перед експертом, слідчим або судом.

Формулювання питань експерту. Відповідно до закону перед експертом можуть стояти лише такі питання, для вирішення яких необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Є типові переліки питань щодо різних видів експертиз під час розслідування тих або інших категорій злочинів. Однак такі переліки є орієнтувальними.

Питання експерту повинні відповідати таким основним вимогам:

- 1) не виходити за межі спеціальних знань експерта і не мати правового характеру;
- 2) бути визначеними, конкретними та короткими;
- 3) мати логічну послідовність;
- 4) бути повними та мати комплексний характер.

Вибір експертної установи або експерта. Вибір експертної установи здійснюється з огляду на вид експертизи, об'єкти дослідження та характер питань, які підлягають вирішенню. В Україні наявна система судово-експертних установ, в яких проводяться судові експертизи. У разі проведення експертизи поза експертною установою в процесуальному рішенні вказується конкретний спеціаліст, якому доручається здійснення експертизи.

Судові експертизи проводять у спеціальних установах, а також за їх межами, спеціалісти, яких визначає слідчий, прокурор. У підпорядкуванні Міністерства юстиції України є шість науково-дослідних інститутів, які мають філіали у містах: Києві, Львові, Харкові, Дніпро, Донецьку та Одесі.

МВС України має мережу експертних установ у кожному обласному центрі. Головне завдання цих установ — надати допомогу органам досудового розслідування під час збирання, дослідження та оцінки доказів.

Сьогодні Експертна служба МВС, посівши чільне місце серед державних спеціалізованих судово-експертних установ, забезпечує майже 80% потреб досудового розслідування у проведенні експертиз у кримінальних провадженнях. Успіхи українських експертів-криміналістів отримують визнання міжнародною правоохоронною спільнотою.

Поняття висновку експерта та його оцінка слідчим:

Згідно зі ст. 101 КПК України **висновок експерта** — це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Для висновку експерта як джерела доказів характерно те, що він є результатом дослідження; виходить від особи, яка володіє певними спеціальними знаннями, без яких неможливе таке дослідження; складається з додержанням встановленого процесуального порядку; ґрунтується на зібраних у провадженні доказах.

Доказове значення висновку експерта відображає: по-перше, його місце в системі інших доказів, які є у кримінальному провадженні; по-друге, рівень аргументованості результатів експертних досліджень; по-третє, забезпечення можливості його логічного сприйняття та розуміння слідчим, прокурором, слідчим суддею, іншими учасниками кримінального процесу.

Доказове значення висновку експерта полягає також у тому, що він перешкоджає уповноваженій особі ухвалювати необґрунтоване процесуальне рішення у кримінальному провадженні, унеможливорює відхилення результатів експертизи без достатніх на це підстав. Тож у тексті висновку експерт має надати аргументовану оцінку результатів проведених досліджень, обґрунтувати висновки, сформуувати інтегровану картину опису перебігу та результатів дослідження.

Стосовно змісту висновку експерта у ч. 1 ст. 102 КПК України визначено перелік відомостей, які повинні бути зазначені у цьому джерелі доказової інформації:

1) вступна частина

- коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі провів експертизу;
- місце і час проведення експертизи;
- хто був присутній під час проведення експертизи;
- перелік питань, що були поставлені експертові;
- опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

2) описова частина

- докладний опис проведених досліджень, зокрема методів, застосованих у дослідженні, отриманих результатів та їх експертна оцінка;

3) резолютивна частина

- обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без вагомих причин від виконання покладених на нього обов'язків. Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження, і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у висновку. Висновок підписує експерт.

Висновок експерта повинен відповідати певним вимогам:

- він не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими;
- він надається у письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку;

- якщо для проведення експертизи залучають декілька експертів, вони мають право скласти один висновок або окремі висновки;
- експерт передає його сторони, за клопотанням якої здійснювалася експертиза.

Особливим є нормативно-правове положення стосовно висновку судово-психіатричної експертизи: експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що усуває відповідальність за кримінальне правопорушення.

Мета оцінки висновку експерта — це визначення фактів, обставин, із метою встановлення яких за допомогою спеціальних знань і була призначена та проведена судова експертиза. Мета перевірки висновку — це порівняння отриманих експертом даних, проміжних і остаточних висновків з іншими доказами у кримінальному провадженні.

Отже, можемо сформулювати такі висновки: по-перше, застосування спеціальних знань у сфері кримінального судочинства є неодмінним компонентом сучасної правозастосовної практики, яке повинно забезпечити всебічність, повноту, об'єктивність та достовірність дослідження обставин, які мають значення для кримінального провадження, а в умовах технічного, інформаційно-технологічного прогресу його роль тільки зростатиме; по-друге, класифікація форм застосування спеціальних знань, класифікація судових експертиз, класифікація висновків експертиз дають змогу стверджувати про значну варіативність та великі потенційні можливості застосування у пізнавальній діяльності органів досудового розслідування спеціальних знань; по-третє, досягнення позитивного результату дослідження, визнання конкретного висновку експерта джерелом доказів можливе тільки у разі суворого дотримання процедури підготовки, проведення та оформлення результатів цієї слідчої (розшукової) дії, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством України.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «експерт» та «спеціаліст».
2. Які права та обов'язки експерта та спеціаліста у кримінальному провадженні?
3. Який порядок призначення судових експертиз?
4. В яких випадках слідчий (дознавач) або прокурор зобов'язанні забезпечити проведення експертизи?
5. Який процесуальний документ складає експерт після проведення експертного дослідження?
6. Яким основним вимогам повинні відповідати питання, які ставляться експерту у постанові слідчого (дознавача) про призначення експертизи?

3.5. Порядок залучення органами досудового розслідування поліції працівників Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події та особливості їх взаємодії

Покращення рівня протидії злочинності може бути досягнуте способом удосконалення та оптимізації діяльності органів досудового розслідування. Якісна та ефективна слідча діяльність зумовлена насамперед застосуванням сучасних науково-технічних засобів і методів, спеціальних знань, що сприяє розширенню спектра джерел доказової інформації в кримінальному провадженні. Вагоме значення для належного техніко-криміналістичного забезпечення діяльності підрозділів досудового розслідування має належна взаємодія між слідчими та працівниками експертно-криміналістичних підрозділів системи МВС України.

Взаємодію слідчого з спеціалістом (експертом) слід розуміти, як засновану на законах та підзаконних нормативних актах взаємодопоміжну, спільну та узгоджену співпрацю при розслідуванні кримінальних правопорушень із розподілом компетенцій, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, яка спрямована на розв'язання завдань кримінального провадження.

Відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події спеціалісти — це особи, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок, та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування⁸¹.

У визначенні поняття «спеціаліст» чітко простежується мета участі спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій, а саме:

- 1) надання консультацій під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;
- 2) надання технічної допомоги (фотографування, відеофіксація, складення схем, планів, креслень);
- 3) допомога слідчому в зборі доказів (виявленні, фіксації та вилученні виявлених об'єктів);
- 4) надання перекладу пояснень, показань або документів.

⁸¹ Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 3 лист. 2015 р. № 1339. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

Спеціаліст також відіграє важливу роль під час відбору зразків для проведення експертизи.

Головними нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність щодо участі спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій, є такі:

- 1) Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.;
- 2) Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1343;
- 3) Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1339.

Так, у пунктах 3, 4 Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом МВС України від 03 листопада 2015 року № 1343, на Експертну службу МВС України покладені такі основні завдання та функції:

- 1) здійснення судово-експертної діяльності;
- 2) забезпечення залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування та судового розгляду;
- 3) у межах компетенції проведення експертних досліджень на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених Законом України «Про судову експертизу»;
- 4) проведення сертифікаційних та інших випробувань, а також оцінки відповідності продукції, процесів і послуг, виконання інших робіт у межах своєї компетенції;
- 5) проведення відповідно до законодавства оцінки майна, майнових прав та здійснення професійної оціночної діяльності;
- 6) забезпечення функціонування обліку знарядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів;
- 7) забезпечення функціонування інформаційно-пошукових систем, обробка персональних даних у межах повноважень, визначених законом, забезпечення режиму доступу до інформації;
- 8) здійснення спеціальних вибухотехнічних робіт з пошуку і знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються в терористичних цілях;
- 9) підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників Експертної служби МВС України як судових експертів, спеціалістів-криміналістів і спеціалістів-вибухотехніків.

Експертна служба МВС України відповідно до покладених на неї завдань:

- 1) здійснює організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності, у тому числі розробляє методики

проведення судових експертиз, стандарти, технічні регламенти, державні класифікатори, методичні рекомендації, довідкові посібники, програмні продукти;

2) проводить судову експертизу в кримінальному, виконавчому провадженні, адміністративних, цивільних та господарських справах, справах про адміністративні правопорушення, а також забезпечує в установленому порядку участь спеціалістів Експертної служби МВС України в слідчих (розшукових) діях;

3) проводить експертні дослідження на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб з урахуванням обмежень, передбачених Законом України «Про судову експертизу»;

4) проводить оцінку майна, майнових прав та здійснює професійну оціночну діяльність у межах повноважень, визначених законодавством України;

5) виконує інші роботи та надає платні послуги відповідно до законодавства України;

6) веде базу даних реєстру атестованих судових експертів Експертної служби МВС України, передає в установленому порядку інформацію до державного Реєстру атестованих судових експертів;

7) організовує роботу Експертно-кваліфікаційної комісії МВС України з проведення атестації, присвоєння особам та позбавлення осіб кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судового експерта, а також роботу з надання та позбавлення права участі як спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій, надання, позбавлення та підтвердження права самостійного проведення спеціальних вибухотехнічних робіт та видає відповідні свідоцтва;

8) здійснює інформаційно-аналітичне забезпечення, обробку персональних даних, складає статистичну звітність, забезпечує режим доступу до інформації;

9) забезпечує функціонування обліку знярядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів;

10) здійснює наукову та науково-технічну діяльність в галузі судової експертизи;

11) проводить сертифікаційні та інші види випробувань, а також оцінку відповідності продукції, процесів та послуг;

12) розробляє та вносить у встановленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства та нормативно-правової бази;

13) здійснює виявлення, експертний огляд, розрядження, транспортування та знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються в терористичних цілях;

14) організовує розгляд звернень громадян відповідно до Закону України «Про звернення громадян» з питань, що належать до її компетенції;

15) взаємодіє з вітчизняними та іноземними підприємствами, установами і організаціями з метою обміну досвідом роботи з питань, що належать до її компетенції;

16) організовує і бере участь у проведенні семінарів, «круглих столів», форумів, інших заходів;

17) здійснює інші повноваження, передбачені законодавством України⁸².

Відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339, як спеціалісти для участі у проведенні огляду місця події залучаються: інспектори-криміналісти, старші інспектори-криміналісти, техніки-криміналісти, а в разі утворення секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій — керівники зазначених секторів⁸³.

Порядок залучення інспекторів-криміналістів для участі у проведенні огляду місця події (ОМП) визначений Інструкцією передбачає, що інспектори-криміналісти у своїй діяльності безпосередньо підпорядковуються та підзвітні начальникові органу досудового розслідування й зобов'язані виконувати усні і письмові доручення начальника відповідного органу досудового розслідування, його заступників, слідчих у встановлені строки та у визначеному законодавством порядку.

Інспектори-криміналісти залучаються для участі у складі слідчо-оперативної групи для проведення ОМП за рішенням керівника слідчого підрозділу.

Інспектори-криміналісти, які залучені до участі у проведенні ОМП, повинні мати при собі комплект необхідних технічних засобів, призначених для фіксації обстановки на місці події, виявлення, фіксації, вилучення та упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації.

Під час проведення ОМП інспектори-криміналісти дотримуються вимог, визначених у розділі IV «Участь спеціалістів у проведенні огляду», відповідно до «Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події», затвердженої наказом МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця» від 03.11.2015 № 1339.

⁸² Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 3 лист. 2015 р. № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

⁸³ Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 3 лист. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

Режим їх роботи визначається керівництвом слідчого підрозділу відповідно до вимог чинного законодавства.

Крім того, відповідно до зазначеної Інструкції до участі у проведенні ОМП можуть залучатись працівники Експертної служби МВС України (тобто працівники науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (далі — НДЕКЦ) у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок, та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування.

Спеціалізовані пересувні лабораторії поділяються на:

- криміналістичну,
- автотехнічну,
- вибухотехнічну та інші, обумовлені потребами експертної практики.

Слід зауважити, що відповідно до вказаної Інструкції існують умови залучення до ОМП працівників НДЕКЦ у складі спеціалізованої пересувної лабораторії. Так, спеціалізована пересувна лабораторія НДЕКЦ може залучатися до участі у проведенні ОМП у кримінальному провадженні за письмовим (як виняток — за усним із подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням:

- 1) вбивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї;
- 2) розбою із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами;
- 3) зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або такого, що спричинило особливо тяжкі наслідки;
- 4) дорожньо-транспортної пригоди, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб;
- 5) пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб;
- 6) вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв.

За фактами вчинення інших кримінальних правопорушень спеціалізована пересувна лабораторія залучається за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки. При цьому рішення про доцільність залучення спеціалізованої пересувної лабораторії для участі у проведенні ОМП приймається керівництвом відповідного підрозділу Експертної служби МВС України спільно з керівництвом органів досудового розслідування, виходячи з категорії

вчиненого злочину, об'єктивних обставин та необхідності застосування відповідних спеціальних знань.

Таким чином, у більшості випадків проведення ОМП в якості спеціаліста залучається інспектор-криміналіст органу досудового розслідування, в якому працює слідчий, і вони підпорядковані одному й тому ж начальнику органу досудового розслідування.

Відповідно до вказаної Інструкції, слідчі, керівники слідчих підрозділів, інспектори-криміналісти органу досудового розслідування та працівники спеціалізованих пересувних лабораторій НДЕКЦ при ОМП дотримуються одних і тих же вимог, а саме:

- перед виїздом для участі в ОМП спеціалісти, у тому числі спеціалізованої пересувної лабораторії, повинні отримати інформацію про подію, інші відомі обставини та підготувати необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади;

- відомості про спеціалістів, які беруть участь у проведенні ОМП, про результати ОМП, а також інформація про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, що застосовуються при проведенні процесуальної дії, вносяться до протоколу ОМП;

- носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, додаються до протоколу ОМП;

- при виготовленні оригіналу документа в електронній формі (його відображення) після завершення ОМП спеціалістом за дорученням слідчого у довільній формі складається письмове пояснення, в якому зазначаються дата проведення процесуальної дії, дата виготовлення документа (відображення), номер та/або параметри технічних носіїв інформації, а також прізвище особи, яка виготовила копію запису. Письмове пояснення та відображення запису процесуальної дії приєднуються як додатки до протоколу ОМП;

- за результатами проведення ОМП залучені спеціалісти консультують слідчого з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок щодо порядку та особливостей пакування слідів і об'єктив-слідоносіїв, можливості дослідження виявлених слідів, об'єктів, речей, документів, доцільності вирішення тих чи інших питань, а також потреби залучення для цього інших спеціалістів;

- керівництво слідчих підрозділів забезпечує контроль за якістю роботи підлеглих та спеціалістів під час проведення ОМП і вживає заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання ними техніко-криміналістичних засобів.

Окрім того, вказана Інструкція надає методичні рекомендації щодо взаємодії слідчого та спеціаліста при проведенні ОМП, а саме:

- прибувши для участі в огляді місця події, спеціалісти отримують від слідчого необхідну інформацію про обставини кримінального право-

порушення, дії учасників ОМП, здійснені до їх прибуття, завдання, які необхідно вирішити, та надалі виконують доручення слідчого, які стосуються використання його спеціальних знань;

- на початку огляду місця події слідчий спільно зі спеціалістами визначає межі та порядок проведення огляду, після чого спеціаліст здійснює фотографування та відеозйомку місця події;

- після отримання доручення слідчого щодо проведення динамічної стадії ОМП та завдання на виявлення слідової інформації спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії зі слідчим та за його погодженням приступають до проведення ОМП;

- дії спеціалістів, які безпосередньо пов'язані з виявленням, фіксацією, закріпленням та вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики ОМП та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень;

- перед переміщенням об'єкта (з метою огляду та виявлення слідової інформації) спеціалістом здійснюється його вузлова фотозйомка;

- під час проведення пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби та використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату — руйнівні методи виявлення слідової інформації;

- перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися із пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах;

- про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації спеціалісти інформують слідчого. Під час огляду здійснюються фотографування та вилучення виявлених об'єктів, фіксуються методи їх виявлення із зазначенням про це у протоколі ОМП;

- під час фіксації виявленої слідової інформації у протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення);

- по можливості сліди вилучаються разом з об'єктами-слідоносцями. У разі неможливості вилучення слідової інформації з об'єкта-слідоносця спеціалістом здійснюється їх фотографування за правилами масштабної фотозйомки та виготовлення копій (відбитків та зліпків) цих слідів. Уся слідова інформація, об'єкти-слідоносці та інші предмети упаковуються за допомогою спеціаліста згідно з установленими вимогами та передаються слідчому, який здійснює огляд;

- спеціаліст відповідає за якість та повноту виконання отриманих від слідчого або керівника органу досудового розслідування доручень під час проведення ОМП.

Слід зазначити, що працівники НДЕКЦ — це переважно судові експерти, тобто особи, які внесені до державного Реєстру атестованих судових експертів. Проте судові експерти у складі пересувних лабораторій НДЕКЦ, які залучені в якості спеціалістів для ОМП, мають процесуальні права та обов'язки спеціаліста, а не експерта.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 71 КПК України під час проведення огляду місця події спеціаліст користується певними правами та наділяється обов'язками.

Зокрема, спеціаліст має такі права:

- 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;
- 2) користуватись технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;
- 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
- 4) ознайомлюватися з протоколами процесуальних дій, у яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
- 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Зі свого боку **спеціаліст наділений певними обов'язками, відповідно до ч. 5 ст. 71 КПК України, зокрема такими:**

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду та мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої й прилади;
- 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду та давати пояснення з поставлених запитань;
- 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження й процесуальних дій, що здійснюються (здійснювались) під час нього, та які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;
- 4) заявляти самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України.

Успішне розслідування кримінальних правопорушень є неможливим без використання слідчим допомоги спеціалістів під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Спеціаліст, використовуючи свої професійні знання, допомагає слідчому виявити, закріпити й вилучити докази, дає пояснення зі спеціальних питань, що виникають під час проведення слідчих (розшукових) дій, надає допомогу слідчому у підготовці до призначення експертиз. Це дає змогу слідчому дати правильну оцінку обставинам кримінального правопорушення, повніше висувати версії й організувати їх перевірку, правильно визначити технічні засоби, необхідні для виявлення, фіксації й вилучення слідів кримінального правопорушення, та направити їх на відповідну експертизу.

Запитання для самоконтролю

1. Яким відомчим нормативно-правовим актом регулюється порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України, як спеціалістів для участі у проведенні огляду місця події?
2. Які основні завдання Експертної служби МВС України?
3. Які повноваження Експертної служби МВС України?
4. Який порядок залучення інспекторів-криміналістів для участі у проведенні огляду місця події?
5. На які види поділяються пересувні лабораторії МВС України?
6. Який порядок залучення спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС України до участі у проведенні огляду місця події?

Список використаних джерел до 1 розділу

1. Кримінальний кодекс України : прийм. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийм. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної митної служби України, Державної фіскальної служби України від 9 січ. 1997 р. № 3/1/2/5/2/2. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97>.
4. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.
5. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 лист. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.
6. Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13 лип. 2016 р. № 654. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16>.
7. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України

в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575 ; із змінами, внесеними згідно з Наказом МВС України № 564 від 11.07.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

8. Про затвердження Інструкції про заходи щодо дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу — тримання під вартою під час досудового розслідування : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01 жовт. 2018 р. № 806/3105/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1190-18conv>.

9. Про затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 8 черв. 2017 р. № 480. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17>.

10. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 29 берез. 2012 р. № 492/5 ; із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 1059/5 від 25.06.2015 № 374/5 від 15.02.2018 № 283/5 від 27.01.2020. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12>.

11. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 лист. 2015 р. № 1343. *Верховна Рада України* : [сайт]. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

12. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

13. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. 2135-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

14. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 № 6. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95>.

15. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

16. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. : за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків, 2017. 152 с.

17. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

18. Ефективність рішень Європейського суду з прав людини, або справи, розглянуті з 1959 по 1998 рік (Effects of Judgments or Cases 1959–1998). *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 1999. № 4. URL: <http://eurocourt.in.ua/JournalContents.asp?JNum=4&JYear=1999>.

19. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2009. 888 с.

20. Кримінальний процес : підручник : [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

21. Кримінальний процес України в питаннях і відповідях : навч. посіб. : Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. [3-тє вид., допов.]. Київ : Скіф, 2013. 256 с.

4.1. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні вбивств

Вбивство належить до найбільш тяжких злочинів проти життя особи і відповідно до Кримінального кодексу України (далі — КК України) трактується як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині (ч. 1 ст. 115 КК України)⁸⁴.

Найважливішим завданням оперативних та слідчих підрозділів є швидке, повне та неупереджене розслідування вбивств, виявлення причин і умов, які сприяють їх вчиненню та вжиття заходів щодо їх усунення.

Так, зокрема **за формою умислу вбивства можна розділити на такі види:**

1) умисне вбивство:

- умисне вбивство без кваліфікуючих ознак (ч. 1 ст. 115 КК України);
- умисне вбивство з кваліфікуючими ознаками (ч. 2 ст. 115 КК України) (двох та більше осіб; малолітньої дитини або жінки, яка свідомо для винного перебувала у стані вагітності; заручника; вчинене з особливою жорстокістю тощо);

- умисне вбивство з обставинами, що пом'якшують вину (ст.ст. 116-117 КК України) (вчинене у стані сильного душевного хвилювання; матір'ю своєї новонародженої дитини);

- з перевищенням меж необхідної оборони або в разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 118 КК України);

2) вбивство через необережність (ст. 119 КК України):

- **за мотивом і метою:** вбивство з корисливих мотивів; вбивство з хуліганських мотивів; вбивство з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення тощо.

⁸⁴ Кримінальний кодекс України : прийм. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

• **за криміналістично значущими ознаками:** вбивство, що маскується під нещасний випадок; вбивство, що маскується під самогубство; вбивство, пов'язане із розчленуванням трупа; вбивство, вчинене в умовах неочевидності; вбивство, вчинене на релігійному ґрунті тощо. Вбивства також можна класифікувати на види за суб'єктивним складом, за способом вчинення, іншими критеріями.

Ефективному розслідуванню злочинів сприяє з'ясування даних, що становлять криміналістичну характеристику вбивств, тобто сукупності криміналістично значущих елементів, які сприяють найбільш швидкому розслідуванню. До елементів криміналістичної характеристики вбивств належать:

- спосіб вчинення вбивства;
- спосіб приховування;
- місце, час та обстановка;
- типові сліди;
- особа злочинця;
- особа потерпілого.

Так, при розгляді першого елемента характеристики — способу вчинення злочину — важливо з'ясувати, як саме вбивство було вчинено — в умовах **неочевидності або очевидності**. З'ясування цієї обставини впливає на планування та організацію розслідування. У першому випадку факт вчинення вбивства неочевидний, і особа, яка вчинила цей злочин, невідома. Завданням розслідування є встановлення особи злочинця, обставин вчинення злочину та особи потерпілого.

Вбивство, вчинене в умовах очевидності, характеризується тим, що особа злочинця відома, злочин вчинено в присутності інших осіб. Завданням розслідування є встановлення обставин злочину, виявлення речових доказів, встановлення особи потерпілого і мотивів убивства.

Розглянемо основні елементи криміналістичної характеристики вбивств.

Спосіб вчинення. Способи вбивств надзвичайно різноманітні: застосування вогнепальної і холодної зброї, удавлення зашморгом, дія високої температури, утоплення та ін. Спосіб вчинення часто вказує на особу злочинця і дозволяє висувати версії як щодо вбивці, так і щодо мотивів вчинення злочину. Спосіб вчинення злочину орієнтує слідчого на комплекс слідів і речових доказів, які можуть бути виявлені у процесі розслідування. Крім того, спосіб вчинення може сприяти встановленню особи потерпілого (йдеться про характер попередніх стосунків потерпілого зі злочинцем).

Спосіб приховування. Найбільш традиційними способами приховування є: знищення слідів злочину; приховування чи знищення зброя і засобів; інсценування вбивства під нещасний випадок чи самогубство;

знищення трупа (спалювання, утоплення, розчленування, закопування); спотворення трупа з метою приховування особи потерпілого. Як правило, такі дії пов'язані з бажанням вбивці уникнути відповідальності, приховати свою причетність до злочину.

Час, місце та обстановка події злочину. Зазвичай злочинець обирає час, коли немає свідків, коли потерпілий один у будинку, офісі або іншому місці, нерідко вечірній або нічний. Місце вчинення вбивства — найчастіше безлюдна місцевість чи квартира, в якій потерпілий може бути один. Також це можуть бути транспорт (автомобільний чи залізничний), зруйновані будинки або такі, що будуються, інші місця, куди через різні обставини потрапляє потерпілий. Місце злочину, як і обстановка, є надзвичайно важливим джерелом інформації, бо воно містить велику кількість слідів і речових доказів, що визначають напрям розслідування і висунення слідчих версій.

Типові сліди вбивства. Сліди вбивства можна групувати на такі основні комплекси: сліди насильницької смерті на трупі або на частинах розчленованого трупа (певні ушкодження залежно від способу вчинення вбивства, входні та вихідні вогнепальні отвори, сліди удушення шнурками, сліди опіків, сліди боротьби, мікрооб'єкти, зокрема волосся, кров, епітелій під нігтьовими пластинами, інші біологічні сліди вбивці, а також волокна з одягу злочинця, уламки керамічних, скляних виробів, які стали знаряддям злочину, паливно-мастильні матеріали та лакофарбові речовини тощо); сліди на місці (місцевості) вчинення злочину (зброя, гільзи, кулі, відбитки пальців рук, ніг, мікрооб'єкти, сліди транспортного засобу, сліди боротьби); сліди на місці (місцевості) приховання злочину (сліди волочіння трупа, сліди транспортного засобу, сліди крові потерпілого, залишені під час розчленування трупа) тощо; сліди на особі злочинця (сліди пороху та металізації у разі застосування вогнепальної зброї, сліди крові потерпілого, сліди боротьби, мікрооб'єкти).

Особа злочинця. Соціальний і психологічний портрет вбивці має різноманітні риси залежно від того, чи є злочин умисним або його вчинено з необережності. Злочинець, який вчинив убивство умисно, характеризується негативно, має такі якості, як агресивність, жорстокість, егоїзм, цинізм, зневага до чужих інтересів, розпущеність тощо. Серед злочинців цієї категорії переважають наркомани, сексуальні психопати, особи з психічними відхиленнями. У випадках необережних убивств злочинці здебільшого не мають таких якостей. Дії злочинця на місці події дозволяють дійти висновків щодо його обережності, продуманості дій, наявності фахових навичок, сили, жорстокості та ін.

Особа потерпілого. Особа потерпілого нерідко вказує на особу злочинця (зв'язки потерпілого зі злочинцем, характер їхніх стосунків, мотиви

вчиненого злочину). Тому вивчення особи потерпілого дозволяє висунути версії щодо вбивці, мотивів вчинення злочину, в окремих випадках щодо віктимної поведінки потерпілого.

Початковий етап розслідування

Зазвичай первинна інформація про вбивство надходить від громадян, які випадково виявили труп чи стали очевидцями вчиненого злочину, а також від рідних, колег та знайомих потерпілого про зникнення осіб за обставин, які можуть вказувати на можливість їх вбивства. Однак причинами для початку досудового розслідування можуть бути і безпосереднє виявлення працівниками правоохоронних органів тіла з ознаками насильницької смерті, і звернення особи злочинця із зізнанням про вчинене вбивство, характерне для випадків вчинення вбивств у стані сильного душевного хвилювання, через необережність або перевищення меж необхідної оборони чи затримання злочинця. Оперативним шляхом може бути виявлена інформація про те, що конкретна особа (потенційний замовник вбивства) намагається знайти особу виконавця злочину.

Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування вбивств та входять до предмета доказування (ст. 91 КПК України) можна групувати на такі комплекси:

- обставини, пов'язані із подією кримінального правопорушення (час, місце, обстановка готування, вчинення та приховання вбивства; час, причина смерті особи, характер та локалізація тілесних ушкоджень, встановлення, яке з нанесених ушкоджень було смертельним; знаряддя, засоби та спосіб убивства, послідовність виконання дій та заходів щодо вбивства потерпілого; особа потерпілого);
- обставини, пов'язані з особою злочинця (особа злочинця, співучасники вбивства, роль кожного з них на стадії готування, вчинення та приховання злочину; мотиви вбивства (помста, користь, ревнощі, бажання усунути конкурента, «розборки» організованих злочинних груп) та мета вбивства; причинно-наслідковий зв'язок між діями особи злочинця та смертю потерпілого);
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого вбивства, характеризують особу злочинця, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення вбивства та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення вбивства, фінансування

та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом підшуканим, виготовленим, пристосованим або використаним як засоби чи знаряддя вчинення вбивств⁸⁵.

Спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України та Генеральної прокуратури України «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини» від 29.09.2017 № 807/1193/279⁸⁶ врегульовано узгоджений порядок дій органів, підрозділів Національної поліції, закладів охорони здоров'я та органів прокуратури України у разі встановлення факту смерті людини.

Порядок дій працівників закладів охорони здоров'я

Працівники закладів охорони здоров'я у разі надходження повідомлення про смерть людини негайно повідомляють органи та підрозділи Національної поліції за телефоном екстреного виклику (102) про кожен випадок установлення ними факту смерті людини незалежно від місця її настання, у тому числі породіль та новонароджених дітей, за винятком смерті від захворювань у закладах охорони здоров'я.

У випадках повідомлення органів та підрозділів Національної поліції про смерть людини за наявності ознак насильницької смерті або підозри на таку до приїзду працівників поліції на місце події працівникам закладів охорони здоров'я забороняється порушувати обстановку за місцезнаходженням трупа, переміщати його, дозволяти такі дії присутнім на місці події особам, у тому числі родичам померлих, видавати лікарське свідоцтво про смерть за формою № 106/о або фельдшерську довідку про смерть за формою № 106-1/о, затвердженими наказом МОЗ України від 08 серпня 2006 року № 545, зареєстрованим у Мін'юсті України 25 жовтня 2006 року за № 1150/13024⁸⁷.

У разі смерті людини за місцем її проживання без ознак насильницької смерті або підозри на таку на місце події виїжджає лікар, а у випадках, передбачених наказом № 545, — фельдшер закладу охорони здоров'я,

⁸⁵ Криміналістика : підручник : [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. С. В. Пряхіна. [3-тє вид., переробл. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 578–579.

⁸⁶ Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України від 29.09.2017 № 807/1193/279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17>.

⁸⁷ Про впорядкування ведення медичної документації, яка засвідчує випадки народження і смерті : наказ МОЗ України від 8 серп. 2006 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1150-06>.

який констатує факт смерті, проводить огляд трупа, за результатами якого інформує органи та підрозділи Національної поліції та адміністрацію закладу охорони здоров'я, що забезпечує потреби населення у медичному обслуговуванні на відповідній території, про можливість встановлення причини смерті без патологоанатомічного розтину та видачі лікарського свідоцтва про смерть (фельдшерської довідки про смерть).

Якщо смерть людини настала поза межами закладів охорони здоров'я, коли лікарське свідоцтво про смерть (фельдшерську довідку про смерть) було видано без патологоанатомічного розтину, лікар (фельдшер) закладу охорони здоров'я, який видав свідоцтво (довідку), надсилає до органу та підрозділу Національної поліції, на території обслуговування якого знаходиться заклад охорони здоров'я, копію лікарського свідоцтва про смерть (фельдшерської довідки про смерть), завірену печаткою цього закладу охорони здоров'я, упродовж трьох днів з дати констатації факту смерті (за винятком смерті від захворювань у закладах охорони здоров'я).

Уповноважені працівники органів та підрозділів Національної поліції:

- здійснюють реєстрацію в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, форма якого наведена у Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженого наказом МВС від 08 лютого 2019 року № 100, зареєстрованої у Міністерстві юстиції України 05 березня 2019 року за № 223/33194⁸⁸, повідомлень про факт смерті людини, у тому числі повідомлень, що надійшли від закладів охорони здоров'я;

- виїжджають негайно при надходженні повідомлення про факт смерті людини за місцем її проживання без ознак насильницької смерті або підозри на таку відповідно до пункту 3 розділу II цього Порядку на місце події разом з лікарем, а у випадках, передбачених наказом № 545, — з фельдшером та за необхідності — з іншими спеціалістами;

- за результатами огляду трупа, після з'ясування обставин смерті та за відсутності ознак насильницької смерті чи підозри на таку складають висновок щодо ненасильницької смерті людини за місцем проживання до якого додаються фотознімки трупа та місця його виявлення.

У разі надходження повідомлення про факт насильницької смерті людини чи підозри на таку або встановлення таких фактів під час огляду трупа (частини трупа) людини, що померла раптово або при нез'ясованих обставинах, а також трупа невстановленої особи на місце події виїжджають СОГ, працівники Експертної служби МВС України та судово-ме-

⁸⁸ Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.

дичний експерт або лікар, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта, та за необхідності інші спеціалісти.

Про факт насильницької смерті людини невідкладно повідомляється прокурор.

Обов'язково направляють для проведення судово-медичної експертизи трупи (частини трупів) людей:

- з ознаками насильницької смерті або підозри на таку смерть;
- смерть яких настала раптово або при нез'ясованих обставинах;
- смерть яких настала поза місцем їхнього проживання;
- особу яких не встановлено.

Транспортування трупа людини з ознаками насильницької смерті чи підозри на таку до бюро судово-медичних експертиз здійснюється в установленому законодавством порядку обов'язково в супроводі працівника поліції.

У випадку смерті у закладі охорони здоров'я організація доставки трупа до моргу покладається на керівника цього закладу.

Висновок в обов'язковому порядку погоджується з керівниками слідчого підрозділу та іншого структурного підрозділу Національної поліції України, в якому працює посадова особа, яка його склала, та затверджується керівником територіального органу поліції у строк **не пізніше семи днів** з дати надходження повідомлення про смерть людини після перевірки якості та повноти складання висновку. При виявленні недоліків висновок повертається посадовій особі, яка його склала, для їх усунення та в установленому порядку подання для повторного погодження та затвердження.

Порядок дій працівників бюро судово-медичної експертизи:

Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта.

Працівники бюро судово-медичної експертизи:

- проводять розтин трупа впродовж доби з моменту його надходження до бюро судово-медичної експертизи;
- надають протягом **трьох діб** слідчому або прокурору, який направив труп для проведення експертизи, копію лікарського свідоцтва про смерть;
- проводять за призначенням слідчого, прокурора судово-медичну експертизу трупа з усіма необхідними лабораторними дослідженнями та у строк **не більше одного місяця** складають висновок експерта;
- надсилають висновок експерта слідчому або прокурору, який направив труп для проведення експертизи, протягом трьох діб після його складання;
- письмово інформують слідчого або прокурора, який направив труп на розтин, про перевищення строків проведення судово-медичної експертизи та надання висновку експерта;

- видають труп з письмового дозволу прокурора, який надається прокурором негайно після проведення судово-медичного розтину трупа та відібрання необхідних зразків з метою здійснення лабораторних досліджень.

Початкові дії розслідування вбивств включають **невідкладні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи**. До останніх належать: організація переслідування злочинця, опитування громадян, які першими виявили труп, або тих, які перебували на місці злочину, організація спостереження на вокзалах, аеропортах, пристанях, улаштування засідок тощо.

Огляд місця події — це єдина слідча (розшукова) дія, яка може бути проведена до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду. Отримавши підтвердження повідомлення про кримінальне правопорушення, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий невідкладно, але не пізніше 24 годин, зобов'язаний внести відомості про кримінальне правопорушення за заявою або повідомленням до ЄРДР. Після внесення та перевірки цих даних керівником прокуратури або органом досудового розслідування у Реєстрі автоматично фіксується дата обліку інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Подальший (основний або наступний) етап розслідування відповідно до ситуаційної обумовленості може мати два напрями розвитку:

1) якщо злочин не вдалося розкрити в максимально короткий строк, тоді виникає несприятлива слідча ситуація, типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи:

- надання доручень оперативним підрозділам провести слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії спрямовані на збирання доказів та встановлення обставин, які підлягають доказуванню, провести заходи щодо встановлення особи злочинця, свідків, повторне проведення побудинкових (поквартирних) обходів;

- застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- направлення запитів в органи та організації;

2) якщо злочин розкрито й є сприятлива слідча ситуація типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи:

- затримання особи;
- повідомлення про підозру;
- допит підозрюваного;
- вжиття заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення та арешту майна тощо.

Заключний етап розслідування відповідно до загальних положень криміналістичної методики також має два типові напрями, а саме:

1) якщо злочин не вдалося розкрити, то типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи:

- проведення повторних та додаткових оглядів;

- призначення повторних та додаткових судових експертиз;
- надання доручень оперативним підрозділам встановити особу злочинця, встановити свідків події, скерування запитів в органи державної влади, установи та організації з метою отримання криміналістично значущої інформації, проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- вирішення питання про зупинення кримінального провадження та оголошення підозрюваного в розшук у порядку, передбаченому ст.ст. 280, 281 КПК України, якщо несприятливий характер слідчої ситуації обумовлений обставиною, що особа підозрюваного — встановлена, проте немає відомостей про його місцезнаходження;
- проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження осіб, оголошених у розшук;

2) якщо злочин розкрито, то типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи:

- проведення повторних та додаткових слідчих (розшукових) дій;
- збір характеризуючих даних про особу злочинця;
- відкриття матеріалів кримінального провадження, підготовка обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, скерування обвинувального акта відповідно до кримінального процесуального законодавства до судових органів або звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 283 КПК України).

Що ж до особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій, то, безумовно, їхню специфіку обумовлює слідча ситуація, яка виникла, та вид (підвид) вбивства, на підставі чого розпочате кримінальне провадження. Важливе значення в розслідуванні умисних вбивств і забезпеченні повноцінного збирання інформації має **огляд місця події** як одна з найбільш важливих, першочергових і вирішальних слідчих (розшукових) дій, оскільки отримана інформація при огляді місця події може носити доказовий характер. При цьому нерідко фактичні дані, отримані в результаті огляду, неможливо отримати з інших джерел. Адже від своєчасності, повноти та об'єктивності огляду, а також від вмiлого використання надалі його результатів у багатьох випадках залежить успіх розслідування вбивств загалом.

Неналежно проведений огляд місця події є наслідком низки помилок, допущених під час його проведення, що й спричиняє необхідність повторно проводити цю слідчу (розшукову) дію. **Найтипovішими з них є:**

- а) недостатнє підготування до огляду (відсутність необхідних засобів криміналістичної техніки, освітлювальних приладів тощо);
- б) безсистемність, хаотичність огляду, а іноді вибіркoвість, коли слідчий керується лише однією версією вчинення злочину, що здається йому найбільш вірогідною;

в) поверхнєве проведення огляду, коли значна кількість слідів та інших речових доказів залишається поза полем зору слідчого, необґрунтовано звужуючи межі огляду;

г) недостатнє оцінювання під час огляду значення виявлених слідів, інших речових доказів і проведення детального, цілеспрямованого їх огляду;

г) ігнорування використання в огляді активної допомоги спеціалістів у галузі криміналістики та судової медицини;

д) незастосування в огляді необхідних науково-технічних засобів;

е) епізодичне використання до початку огляду службово-розшукової собаки;

є) неповна і нечітка фіксація ходу та результатів огляду в протоколі слідчої (розшукової) дії.

В ході проведення огляду місця події насамперед необхідно обмежити доступ до місця сторонніх осіб, встановити наявність слідів несанкціонованого доступу до приміщення злочинцями, провести фото-, відеофіксацію за правилами судової фотографії, з метою фіксації первинної обстановки, розташування слідів та предметів, що носять інформацію про вчинення злочину.

Розширення меж огляду місця події під час розслідування вбивств посприяло б виявленню таких відомостей, як: а) сліди переміщення трупа жертви (сліди волочиння на трупі у вигляді характерних забруднень одягу та подовжніх ран на тілі трупа, суцільні плями та смуги крові, смуги прим'ятої трави чи утрамбованого снігу, відсутність слідів крові на місці виявленого трупа у випадку, коли, з огляду на характер тілесних ушкоджень, вони обов'язково повинні бути тощо); б) виявлено сліди пошуку та вилучено цінності; в) не знайдено знаряддя вбивства; г) не виявлено слідів перебування злочинця на місці події; ґ) немає будь-яких слідів, окрім трупа. У приміщенні з розширенням меж огляду в зазначених межах обстежується ймовірний шлях приходу та відходу вбивці (сходові клітка, під'їзд будинку, двір дому, дільниця вулиці, що прилягає до нього) та розповсюджені місця приховання злочину (підвали, горища, надвірні будівлі тощо).

Для швидкого, повного та ефективного розслідування злочинів важливим є не лише тактика огляду, але й діяльність учасників СОГ на місці події щодо виявлення, фіксації та вилучення доказової інформації. Така узгоджена взаємодопомога у розслідуванні злочинів починається уже на початковому етапі, під час проведення огляду місця події у складі СОГ. Завданням останньої є виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослі-

дження та встановлення осіб, які його вчинили. Виходячи із завдань, що стоять перед СОГ, можна передбачити необхідність у комплексній взаємодії осіб, що входять до її складу. Відповідно до наказу МВС України від 07.07.2017 № 575 встановлено, що до складу слідчо-оперативної групи, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення проти життя, крім слідчого (дознавача) (слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дознавача старшим СОГ є дознавач), працівника оперативного підрозділу, інспектора криміналіста (техніка-криміналіста), за необхідності кінолога зі службовим собакою, включається слідчий територіального органу поліції, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії (є старшим СОГ), а також за необхідності — працівник підрозділу оперативно-технічних заходів, психолог, інші працівники поліції відповідної кваліфікації.

Огляд місця події і трупа здійснюється за обов'язкової участі спеціаліста у галузі судової медицини, оскільки саме він констатує смерть та допомагає виявити і правильно описати характер пошкоджень на відповідних частинах тіла.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 238 КПК України, огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил, передбачених в КПК України про огляд житла чи іншого володіння особи.

Відповідно до наказу МВС України від 03.11.2015 р. № 1339 до участі у проведенні ОМП у кримінальному провадженні за письмовим (як виняток за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних зі вчиненням вбивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї може залучатися спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС⁸⁹.

Роль кожного із зазначених вище суб'єктів дуже важлива та необхідна для швидкого, повного та ефективного збору доказової інформації під час огляду місця події.

Це пов'язано з тим, що вони спрямовують свою діяльність на виявлення, фіксацію, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення,

⁸⁹ Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 3 лист. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

Керівником органу досудового розслідування щомісяця складається графік цілодобового чергування слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень проти особи.

В апаратах ГУНП для оперативного виїзду на місце вчинення вбивств з обтяжливими обставинами чи кримінальних правопорушень проти особи, що викликали суспільний резонанс, стосовно або за участю представників центральних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, засобів масової інформації, депутатів усіх рівнів, суддів та працівників правоохоронних органів, створюються постійно діючі СОГ, які очолюють слідчі спеціалізованих підрозділів розслідування кримінальних правопорушень проти особи слідчого управління ГУНП.

У ГУНП, у яких у складі слідчих управлінь (відділів) відсутні спеціалізовані підрозділи з розслідування кримінальних правопорушень проти особи, до складу СОГ залучається слідчий, який спеціалізується на розслідуванні таких кримінальних правопорушень.

До складу цих груп включаються працівники підрозділів кримінальної поліції, інспектори-криміналісти (техніки-криміналісти).

Керівник органу досудового розслідування уповноважений:

- у разі вбивства особи або виявлення трупа людини, причини смерті якої на момент огляду місця події не встановлено, а також не здобуто достатніх даних, що свідчать про ненасильницький характер смерті, одразу забезпечити внесення до ЄРДР відомостей про вказане кримінальне правопорушення і його попередню кваліфікацію як умисного вбивства та вжити всіх передбачених КПК України заходів для всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження;

- протягом 24 годин після подання заяви, повідомлення про зникнення безвісти дитини, якщо за цей час не буде встановлено її місцезнаходження, а також у разі зникнення безвісти дорослої особи за обставин, що свідчать про можливість вчинення стосовно неї злочину, а також виявлення частин трупа невстановленої людини забезпечити обов'язкове внесення до ЄРДР відомостей про вказане кримінальне правопорушення і його попередню кваліфікацію як умисного вбивства та вжити всіх передбачених КПК України заходів для всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження.

Начальник слідчого управління ГУНП уповноважений:

- особисто виїжджати на місце події за кожним фактом умисного вбивства або тяжкого тілесного ушкодження зі смертельними наслідками, скоєних в умовах неочевидності, або з обтяжливими обставинами, чи

інших кримінальних правопорушень проти особи, які можуть викликати суспільний резонанс (у разі неможливості виїзду начальника слідчого управління ГУНП на місце події виїздить його заступник, на якого відповідно до функціональних обов'язків покладено організацію та контроль за розслідуванням злочинів указаної категорії); до проведення огляду місця події за такими фактами обов'язково залучати слідчих-криміналістів слідчого управління ГУНП;

- заслуховувати звіти членів СОГ, перевіряти якість складання протоколу огляду місця події та повноту фіксації обставин вчинення кримінального правопорушення; у разі встановлення неповноти цієї слідчої дії негайно організувати проведення повторного або додаткового огляду;

- організувати взаємодію слідчих та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України при вилученні, зберіганні та своєчасному і кваліфікованому призначенні судових експертиз по вилучених у ході досудового розслідування слідах, у тому числі біологічного походження, та їх перевірку за криміналістичними обліками Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України.

Слідчий-криміналіст уповноважений:

- особисто або у складі постійно діючої СОГ виїжджати на місце події за кожним фактом умисного вбивства або тяжкого тілесного ушкодження зі смертельними наслідками, скоєних в умовах неочевидності, або з обтяжливими обставинами, чи інших кримінальних правопорушень, вчинених проти особи, які можуть викликати суспільний резонанс;

- за відсутності на місці події керівництва слідчого управління ГУНП є старшим СОГ; зобов'язаний організувати проведення огляду місця події; має право у визначеному законодавством порядку залучати додаткові сили та засоби органів і підрозділів поліції для проведення першочергових слідчих (розшукових) дій з урахуванням обставин вчиненого кримінального правопорушення; надавати відповідні рекомендації керівникам територіальних органів, підрозділів поліції, іншим працівникам поліції;

- керувати діями інших слідчих під час огляду місця події; забезпечувати обмін інформацією між членами СОГ; надавати практичну та методологічну допомогу під час огляду місця події, контролювати складання протоколу огляду та додатків до нього, а в разі необхідності самостійно проводити огляд місця події; надалі надавати практичну допомогу при призначенні судових експертиз, а при здійсненні ним у складі СОГ досудового розслідування кримінальних правопорушень проти особи самостійно проводити найбільш складні слідчі (розшукові) дії, призначати судові експертизи;

- за результатами отриманої після проведення першочергових слідчих (розшукових) дій інформації надавати допомогу у складанні плану слідчих (розшукових) дій або самостійно складати такий план, у якому

висуває версії вчинення злочину, заходи щодо їх відпрацювання, зазначати терміни виконання кожної запланованої дії;

- надалі за вказівкою керівництва слідчого управління ГУНП контролювати стан досудового розслідування в розпочатому кримінальному провадженні; вести контрольню-наглядову справу; у разі виявлення недоліків в розслідуванні вносити керівництву слідчого управління ГУНП пропозиції щодо вжиття заходів для їх усунення.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) уповноважений:

- під час огляду місця події за дорученням слідчого проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, виготовляти відбитки та зліпки наявних слідів, за необхідності складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця події чи окремих речей;

- під час фіксації слідчим виявленої слідової інформації в протоколі огляду місця події надавати допомогу щодо опису специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, способи виявлення та фіксації);

- за дорученням слідчого виготовляти фототаблицю огляду місця події, стенограму, аудіо-, відеозапис процесуальної дії, схеми, зліпки, здійснювати упакування носіїв комп'ютерної інформації та інших об'єктів і матеріалів, які долучаються як додатки до протоколу огляду місця події.

Першочергові дії при розслідуванні вбивств включають **невідкладні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи**. Першочерговою невідкладною слідчою (розшуковою) дією є **огляд місця події і трупа**.

Криміналістикою сформовано й перелік основних питань, які з'ясовуються під час **огляду трупа** (ст. 238 КПК України) на місці події. Вивчення протоколів огляду місця події та трупа свідчить, що під час огляду трупа слідчими допускаються такі типові помилки: а) зовнішність потерпілого описується без дотримання вимог методу словесного портрета; б) недостатньо досліджуються одяг і взуття; в) не вилучається піднігтьовий вміст; г) не вживаються заходи для збереження мікронакладень та інших слідів на одязі; г) труп не дактилоскопіюється, а іноді й не фотографується з дотриманням вимог криміналістичної (судової) фотографії; д) погано досліджуються ушкодження на трупі; е) не враховуються особливості огляду трупа залежно від причин смерті; є) труп оглядається без одночасного дослідження навколишньої обстановки.

Особливості огляду місця події у кримінальних провадженнях цієї категорії впливають із специфіки характеру вбивства (застосування вогнепальної зброї, удавлення зашморгом, отруєння тощо). Важливими є також пошук і огляд слідів та речових доказів. Характер вбивства орієнтує слідчого на пошук слідів, характерних для застосування тих чи інших знарядь та засобів вчинення злочину. Так, слідами застосування вогнепальної зброї можуть бути гільзи, стріляні кулі, іноді пістолет, а також

сліди крові, сліди опору (боротьби) і, що особливо важливо, мікросліди та сліди нашарування. Аналіз таких слідів дозволить дійти висновку про вид зброї, з якої було здійснено постріл. При дослідженні мікрослідів (крупинок, ниток) можна встановити групову належність тканини одягу злочинця.

Під час допитів (ст. 224 КПК України) фіксуються ідеальні сліди, з'ясовуються характеристика потерпілого, спосіб життя, зв'язки, сфера діяльності, розпорядок дня, джерело доходів, із ким потерпілий перебував у ворожих стосунках, конфліктах, чому і коли ці конфлікти виникали. Свідків, очевидців допитують про зовнішні ознаки злочинця (злочинців), транспортний засіб, знаряддя, вигуки, імена, які вказували між собою співучасники, тощо. У кримінальних провадженнях про вбивства основними групами свідків є: очевидці вбивства; особи, які першими побачили (виявили) труп; особи, що повідомили про подію в поліцію; особи, котрі останніми бачили вбитого живим; особи, які незадовго до вбивства чи після нього бачили біля місця події громадян, що видалися підозрілими; особи, котрі перебували поблизу (в районі) події; водії транспорту; родичі; товариші; колеги; сусіди потерпілого; інші особи, що знали загиблого.

Допит кожної із перелічених груп осіб має свої тактичні особливості. Так, під час допиту осіб, що першими знайшли труп, з'ясовують: коли і як свідок опинився на цьому місці; хто ще був із ним; чи знає він загиблого; чи був на момент виявлення потерпілий ще живим; чи називав він злочинця; що було зроблено свідком для надання допомоги. Якою була поза потерпілого, стан його одягу, які зміни вніс свідок до прибуття СОГ (чи змінювалася поза, витиралася кров, які предмети бралися в руки, перекладалися на інші місця тощо). Під час допиту осіб, які останніми бачили вбитого живим, з'ясовують: коли, де, за яких обставин свідок бачив потерпілого, як він опинився на цьому місці, хто ще був із ним і з потерпілим; про що вони говорили, що робили, куди йшов потерпілий, куди йшли інші люди, які також були на цьому місці; кого свідок зустрічав до і після розставання з потерпілим. Під час допиту осіб, які були поблизу місця події, з'ясовують: як і чого вони там опинились, кого там бачили, що чули, які особи видались їм підозрілими і чому, які прикмети цих осіб, що вони робили, куди йшли, до кого зверталися, про що розмовляли між собою. Під час допиту осіб, які бачили подію (очевидців), з'ясовують: коли й як вони потрапили на місце події; за яких умов спостерігали подію; чи знають убитого або вбивцю; в яких відносинах допитувані були з ними; прикмети кожної особи (зовнішність нападника і жертви, їхні взуття, одяг тощо), як ці особи прибули на місце, як називали один одного, їхня зброя (чим були озброєні), дії кожного (в які частини тіла вони завдавали удари, чим саме, їх послідовність), поведінка потерпілого, чи не провокував потерпілий напад; чи чинив опір; що казав, кричав; що

злочинці взяли від жертви; що вони залишили на місці; яким шляхом пішли з місця нападу; чи не були вони поранені, чи не падали; яких змін зазнала обстановка місця події. Під час допиту членів сім'ї, сусідів, колег потерпілого з'ясовуються обставини його залишення місця помешкання, роботи, обставини, що передували вбивству; його відносини з оточенням; поведінка перед вбивством; його характеристика, зокрема емоційна стійкість; у якому одязі загиблій пішов із дому, які речі, гроші були в нього при собі; якими були його наміри; чи не було в нього останнім часом якихось відхилень від звичного способу життя; чи не казав він про наявні його життю, здоров'ю загрози або загрози іншим особам, про які йому було відомо; чи він комусь не погрожував; у якому стані були його комерційні та інші справи; чи були на цьому ґрунті певні конфлікти; кому була вигідною його смерть. Допитувані цієї групи можуть надати слідчому щоденники, записники, фотографії, документи, зразки викрадених речей, розповісти про зв'язки потерпілого, скласти схему цих зв'язків.

Під час допиту підозрюваного необхідно встановити: чи був у нього намір убити; чи він цього бажав, або завідомо допускав; у чому вбачає свою необережну вину (якщо є місце посилення на таку); які дії він чинив; де взяв знаряддя вбивства; в які ділянки тіла спрямовував удари; в якому положенні було тіло жертви та знаряддя на момент заподіяння ударів чи інших дій; чи чинив потерпілий опір; якою була поведінка потерпілого до завершення конфлікту; як давно знайомі підозрюваний і потерпілий, які їхні відносини та підґрунтя цього; чи були в них контрінтереси, як вони обговорювались і вирішувались або підлягали вирішенню; якщо були конфлікти, то чому підозрюваний вирішив розрядити їх вбивством, а не іншим способом.

Під час **одночасних допитів** з'ясовуються розбіжності у показаннях раніше допитаних осіб відповідно до ч. 9 ст. 224 КПК України.

Перед слідчою (розшуковою) дією **пред'явлення трупа для впізнання** (ст. 230 КПК України) проводиться туалет або реставрація трупа (це робиться лише тільки після дослідження), фотографування за правилами впізнавального фотознімання. Пред'являтися можуть також знаряддя злочину, якщо є свідки, які їх бачили; речі, які належали потерпілому чи підозрюваному. Також можливе пред'явлення для впізнання особи підозрюваного за зовнішнім виглядом, за фотозображенням, за матеріалами звуко- чи відеозапису, за ходою, якщо свідки під час допиту вказують, що бачили або чули голос злочинця, можуть вказати на якісь особливі функціональні ознаки.

Під час проведення **слідчого експерименту** (ст. 240 КПК України) за участю підозрюваної особи остання докладно висвітлює послідовність вчинених нею дій, свої рухи та рухи потерпілого, спосіб застосування знарядь та використання засобів, місця переміщення, розчленування,

транспортування трупа. Водночас може бути перевірено можливості особи, зокрема переносити самостійно труп, переміщати його через певну перешкоду. Якщо в ході слідчого експерименту буде встановлено, що особа не здатна здійснити такі дії, необхідно висунути версію самообмови особи з метою прикриття родича, співучасника (злочин вчинений групою осіб).

Особливої уваги заслуговує питання **залучення експерта** (ст. 242 КПК України) до кримінального провадження, розпочатого за фактом вчинення вбивства. Типовими для методики розслідування цієї категорії кримінальних проваджень є судово-медична експертиза трупа, судова цитологічна, судова імунологічна, молекулярно-генетична, комплексна медико-криміналістична, судова психіатрична та комплексна психолого-психіатрична експертизи. Останніми роками набуває поширення психофізіологічна експертиза, яка відображає результати інтерв'ювання особи із використанням поліграфа. Проте у зв'язку з відсутністю закріплення на законодавчому рівні визнання джерелом доказів результатів застосування цього технічного пристрою, отримані відомості внаслідок проведення такого заходу мають, як правило, тільки орієнтуюче значення. Із групи криміналістичних експертиз найпоширеніші є судова дактилоскопічна експертиза, судова трасологічна експертиза, судова біологічна експертиза, судова балістична експертиза, експертиза речовин та матеріалів, судова почеркознавча експертиза, судова фоноскопична, судова експертиза технічного стану транспортного засобу, експертиза холодної зброї.

Призначення експертизи віднесено на розсуд слідчого, слідчого судді або суду, що приймають рішення, орієнтуючись на конкретні обставини кримінального провадження та коли для вирішення певних питань потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами.

Призначення судово-медичної експертизи для встановлення причин смерті під час розслідування вбивств є обов'язковим компонентом окремої методики розслідування вбивств (п. 1 ч. 2 ст. 242 КПК України).

Проте перелік питань, які вирішує судово-медична експертиза, є значно ширшим. З'ясуванню підлягають такі обставини: що стало причиною смерті; коли настала смерть; чи спроможний був потерпілий після заподіяння йому ушкоджень (або інших зовнішніх впливів) чинити які-небудь самостійні дії (наприклад, пересуватися, кричати тощо); які ушкодження є на трупі, їхній характер і розташування; які з них завдані за життя, а які після смерті; яке саме ушкодження стало причиною смерті; яка послідовність нанесення ушкоджень; якщо одне з декількох ушкоджень не могло саме собою заподіяти смерть, то чи не обумовили смерть усі ушкодження у своїй сукупності; чи є прямий причинний зв'язок між отриманим ушкодженням або зовнішнім впливом і смертю; в якій приблизно позі

перебував постраждалий у момент травми; чи змінювалася поза трупа; яку кількість ушкоджень встановлено під час дослідження трупа та огляду його одягу; чи відповідають пошкодження одягу ушкодженням трупа; чи є на трупі сліди, що вказують на можливу боротьбу та самооборону; якими є групова належність і тип крові потерпілого; чи вживав потерпілий незадовго до смерті алкоголь і якщо приймав, то в якій кількості; чи вживав потерпілий незадовго до смерті їжу та яку саме; чи відповідають показання обвинуваченого (або свідка) про обставини смерті даним, встановленим у дослідженні трупа; яким є вік покійного.

Проведення обшуку також є однією із типових слідчих (розшукових) дій, які дозволяють виявити та зафіксувати відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукати знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення (ст. 234 КПК України). Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявності достатніх підстав уважати, що: 1) було вчинено кримінальне правопорушення; 2) відшукувані речі та документи мають значення для досудового розслідування; 3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; 4) відшукувані речі, документи або особи перебувають у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи. Об'єктами пошуку є знаряддя злочину, предмети побуту, одяг зі слідами.

Якщо в ході розслідування вбивства під час обшуку було виявлено предмети, які вилучені законом з обігу, то вони підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном (ч. 7 ст. 236 КПК України). Слідчий не пізніше наступного робочого дня відповідно до вимог ст. 171 КПК України зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт цього майна.

Слід пам'ятати правову позицію Верховного суду. Так, Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 466/896/17 від 29 січня 2019 року постановив, що за змістом ч. 1 ст. 236 КПК України виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України відповідним оперативним підрозділам. З метою одержання допомоги щодо питань, які потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку мають право запросити спеціалістів, однак це не звільняє слідчого, прокурора від обов'язку особисто проводити об-

шук. Якщо обшук проводять інші особи, окрім слідчого чи прокурора, то це слід вважати суттєвим порушенням умов обшуку, результати такого обшуку відповідно до вимог статей 86, 87 КПК України не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень, і суд не може посила-тися на них як на доказ при ухваленні обвинувального вироку⁹⁰.

Вбивства належать до категорії тяжких злочинів, тому під час роз-слідування можуть бути ініційовані та проведені всі з передбачених КПК України **негласні слідчі (розшукові) дії**. Типовим є втручання у приват-не спілкування (аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка корес-понденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем), тобто доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним (ч. 4 ст. 258 КПК Украї-ни). Зокрема зняття інформації з транспортних телекомунікаційних ме-реж (ст. 263 КПК України) дає змогу встановити зв'язок між замовником та виконавцем вбивства, підтвердити/спростувати наявність в особи зло-чинного умислу, мотиву та мети особи, зафіксувати форму розрахунку за виконану «роботу», відомості про посередника злочину тощо.

Серед інших видів негласних слідчих (розшукових) дій типовим є об-стеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), що дає змогу зафіксувати сліди вбивства, сліди контакту замовника та виконавця, отримати зразки для дослідження, встановити технічні засоби аудіо- та відеоконтролю особи. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) до-зволяє з використанням геоінформаційних технологій встановити локалі-зацію місцезнаходження радіоелектронного засобу, зокрема мобільного терміналу систем зв'язку, та інших радіовипромінювальних пристроїв (наприклад, тих, які належать підозрюваному) активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку. Документування вбивства на замовлення здійснюється також у межах проведення негласних слідчих (розшукових) дій — контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК Украї-ни). Затримання замовника відбувається тоді, коли виконавець передає йому фотографії з зображенням потерпілої особи з імітованими слідами спричинення насильницької смерті, а замовник після отримання такого підтвердження передає кошти (як правило, другу частину заздалегідь ви-значеної суми, оскільки перша частина передається як завдаток) чи інше майно (наприклад, документи, що підтверджують право власності на транспортний засіб). Таку операцію можна реалізувати тільки тоді, коли є особистий контакт співучасників вбивства. Якщо замовник використовує

⁹⁰ Постанова Верховного Суду від 19 берез. 2020 р. Справа № 314/1905/17. Провадження в апеляційному суді № 11-кп/807/500/19. Провадження № 51–5639км19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79601140>.

мережу Інтернет для обміну інформацією та проведення розрахунків, потрібно застосовувати інші процесуальні засоби.

Проведення вказаних та інших негласних слідчих (розшукових) дій регламентуються Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженою наказом Генеральної прокуратури України, Міністерство внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5⁹¹.

Необхідно пам'ятати, що кожний конкретний випадок вчинення вбивства є індивідуальним, має свою слідову картину, джерела доказів, тому їх не доречно шаблонно розслідувати. Пропонована методика є тільки алгоритмом розслідування типових ситуацій, які можуть виникнути у практичній діяльності правоохоронних органів.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «вбивство» відповідно до КК України.
2. Які елементи криміналістичної характеристики вбивств?
3. Кого терміново повідомляють про факт смерті людини з ознаками насильницької смерті людини?
4. Хто здійснює керівництво діями членів СОГ та несе персональну відповідальність за якість проведення огляду місця події?
5. Хто має право проводити огляд місця події та трупа, та за обов'язкової участі кого?
6. В обов'язковому супроводі кого здійснюється транспортування трупа людини з ознаками насильницької смерті чи підозри на таку, до бюро судово-медичної експертизи?
7. Які завдання СОГ на місці події?
8. Хто, крім встановленого складу учасників СОГ при вчиненні кримінального правопорушення проти життя, виїжджає на місце події?
9. Хто констатує смерть та допомагає слідчому виявити і правильно описати характер пошкоджень на відповідних частинах тіла при огляді місця події і трупа?
10. Чи може залучатися спеціальна пересувна лабораторія Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України при проведенні огляду місця події та трупа, пов'язаних зі вчиненням вбивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї?

⁹¹ Про затвердження Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

4.2. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні умисних тілесних ушкоджень

Одним із найважливіших особистих благ є здоров'я людини. Протиправне і винне порушення анатомічної цілості тканин, органів потерпілого та їхніх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи декількох зовнішніх ушкоджувальних факторів, тобто заподіяння тілесних ушкоджень, є одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи.

Законодавство України передбачає кримінальну відповідальність за такі види кримінально-протиправного діяння: умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України); умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України); умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123 КК України); умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 124 КК України); умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України); побої та мордування (ст. 126 КК України); домашнє насильство (ст. 126¹ КК України); катування (ст. 127 КК України); необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України)⁹².

За ступенем тяжкості умисні тілесні ушкодження КК України поділяє їх на три види: **тяжкі, середньої тяжкості і легкі тілесні ушкодження**.

Судово-медичне визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень проводиться на основі Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (затверджені наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6)⁹³.

Для того, щоб правильно кваліфікувати діяння і стверджувати про застосування певної підвидової методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, необхідно з'ясувати відмінності між основними правовими категоріями, які вживає законодавець у контексті перелічених статей.

Тяжке тілесне ушкодження — умисне ушкодження, що є небезпечним у момент заподіяння чи таке, що спричинило втрату будь-якого органа або його функції, психічну хворобу, інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя.

⁹² Кримінальний кодекс України : прийн. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

⁹³ Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95>.

Середньої тяжкості тілесне ушкодження — умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не має наслідків ст. 121 КК України, але таке, яке спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину.

Легке тілесне ушкодження — умисне ушкодження, яке не спричинило тяжких наслідків, а призвело до короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності.

Побої — умисне завдання удару або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю та не спричинили тілесних ушкоджень.

Мордування — багаторазове або тривале спричинення болю особі (щипання, шмагання, дія колючих предметів, термічних тощо).

Фізичне насильство — форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Катування — умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання, нанесенням побоїв, мордування та інших насильницьких дій із метою спонукати потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі⁹⁴.

Криміналістична класифікація цього виду кримінального правопорушення може формуватися на основі таких критеріїв:

- **за мотивом і метою:** тілесне ушкодження, заподіяне з мотивів помсти; тілесне ушкодження, заподіяне на ґрунті ревнощів; тілесне ушкодження, заподіяне на релігійному ґрунті; тілесне ушкодження, заподіяне з перевищенням меж необхідної оборони; тілесне ушкодження, заподіяне з метою усунення конкурента (опонента) у виборчому процесі, бізнесі, судових спорах тощо; тілесне ушкодження, заподіяне з хуліганських мотивів; тілесне ушкодження, заподіяне з метою полегшення вчинення іншого кримінального правопорушення; безмотивне заподіяння тілесного ушкодження (зазвичай характерне для випадків вчинення кримінального правопорушення в стані алкогольного сп'яніння) тощо;

- **за характером ушкодження та знаряддям:** ушкодження тупими предметами; ушкодження ріжучими предметами; ушкодження колючими предметами; ушкодження колючо-ріжучими предметами; ушкодження рубаючими предметами; ушкодження пиляючими предметами; вогнепальне ушкодження; ушкодження дією високих чи низьких температур;

⁹⁴ Криміналістика : підручник : [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [3-тє вид., переробл. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 598.

ушкодження дією отруйних чи небезпечних речовин; спричинення політравми тощо.

Розглянемо детальніше основні елементи криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень.

Спосіб готування. Стадія готування до заподіяння тілесних ушкоджень охоплює ретельне планування кримінального правопорушення, підшукування знарядь, засобів, співучасників кримінального правопорушення, прогнозування шляхів втечі з місця події, маскуванню слідів кримінального правопорушення, підготування, алібі тощо. Втім важливо зазначити, що готування для цієї категорії кримінальних правопорушень значною мірою не є характерним, оскільки зазвичай умисел заподіяння тілесних ушкоджень виникає раптово, на ґрунті особистих неприязних стосунків, сімейно-побутових конфліктів, тому заздалегідь не планується. Однак є категорія кримінальних проваджень, під час яких було встановлено, що виконавець кримінального правопорушення готувався до реалізації свого протиправного умислу у випадках, коли йшлося про намагання залякати таким способом потерпілого, примусити силовим методом повернути борг, відчужити певне майно, вчинити/не вчинити певні дії (наприклад, давати показання органам досудового розслідування (дізнання) чи в суді) тощо.

Спосіб вчинення. Найпоширенішими є заподіяння тілесних ушкоджень руками, ногами, головою особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також завдання тілесних ушкоджень із застосуванням тупих (плита, камінь, молоток, гирия, палка) та гострих (колючих, ріжучих, рубаючих, пиляючих і комбінованих) предметів, мотузок, електрошнурів, металевих і дерев'яних предметів господарського вжитку (праска, предмети посуду, стілець), вогнепальної, холодної зброї або вибухових пристроїв. Значно рідше трапляються випадки ушкоджень унаслідок дії високої або низької температур та отруєння. Найчастіше прослідковується чітка тенденція використання кухонних ножів, як основного знаряддя сімейно-побутових конфліктів і, як наслідок, вчинення умисних вбивств і спричинення тяжких тілесних ушкоджень. Типовим є заподіяння тілесних ушкоджень особою, яка вчинила кримінальне правопорушення руками, ногами, головою, які надалі судовою експертизою групофікуються як ушкодження, завдані тупими предметами.

Спосіб приховування. Приховання матеріальних слідів і знарядь кримінального правопорушення може проявлятися у формі викидання, спалення, прання, чищення, реставрації одягу та взуття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення зі слідами крові потерпілого, слідами боротьби; змивання мийними засобами слідів зі знарядь на місці події (крапель, патьоків крові, відбитків пальців, ніг); переховування знарядь, засобів і слідів діяння у схованках (наприклад, холодної чи вогнепальної

зброї), закопування у ґрунт тощо. Можливий терміновий виїзд особи, яка вчинила кримінальне правопорушення з місця постійного проживання до рідних, близьких, іншого населеного пункту, регіону з метою далі формувати алібі, якщо не було стадії готування та умисел на вчинення кримінального правопорушення виник раптово.

Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. У більшості випадків тілесні ушкодження потерпілому спричиняє одна особа, і лише третина з них — у групі. Найчастіше це молоді чоловіки, які не мають постійного місця роботи та заробітку, віком від 18 до 40 років, раніше притягувалися до кримінальної відповідальності, і на момент вчинення кримінального правопорушення знаходилися в стані алкогольного, наркотичного, токсичного чи іншого сп'яніння або перебували в стані сильного душевного хвилювання.

Вчинення даного виду кримінального правопорушення є нетиповим для жінок, а заподіяння тілесних ушкоджень групою жінок є досить рідкий випадок, хоча така поведінка більш характерна для неповнолітніх дівчат, які з'ясовують відносини в підлітковому віці.

Характерним для осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, що пов'язані з заподіянням тілесних ушкоджень, є така психологічна характеристика особистості: афективна напруга, виражений егоцентризм, завищена самооцінка, нетерпимість до обмежень, емоційна нестійкість, схильність до асоціальних форм поведінки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Особа потерпілого. Встановлення особи потерпілого — одне з найважливіших тактичних завдань на шляху розслідування умисних тілесних ушкоджень.

У методиці розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії використовуються закономірні зв'язки між особою, яка вчинила кримінальне правопорушення і потерпілим за схемою «кримінальне правопорушення — потерпілий — особа, яка вчинила кримінальне правопорушення». Зв'язок потерпілого та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення впливає на мету, мотив, місце, час і способи заподіяння тілесних ушкоджень.

Через наявність зв'язку між потерпілим і особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, вивчення особистості потерпілого є невід'ємною частиною діяльності слідчого (дознавача). Вона охоплює збирання даних, які характеризують особу, їх аналіз і фіксацію в процесуальних документах. У сукупності такі дані дозволяють визначити індивідуальну віктимність потерпілого (потенціальну здатність, обумовлену біофізичними, психологічними та соціальними якостями, стати постраждалим від кримінального правопорушення у відповідній життєвій ситуації). Значна кількість цих кримінальних правопорушень пов'язана з антисоціальним

способом життя самих потерпілих. Розповсюдженим є заподіяння тілесних ушкоджень під час сварок і бійок, які виникають на підґрунті побутових конфліктів, пияцтва та хуліганства, коли провокуючим фактором часто є поведінка потерпілих.

Час, місце, обстановка кримінального правопорушення. Здебільшого заподіяння тілесних ушкоджень вчиняють у вечірній та нічний час в умовах очевидності. Місцем вчинення кримінального правопорушення найчастіше є житлове приміщення, розважальні та заклади громадського харчування, місця культурно-масових чи спортивних заходів, рідше — ділянки відкритої місцевості, транспорт.

Що ж до сімейно-побутових кримінальних правопорушень, то у більшості випадків заподіяння тілесних ушкоджень вчиняють у квартирах чи приватних будинках, закритих приміщеннях тощо. Такі результати є закономірними, оскільки, з одного боку, такі приміщення здебільшого були місцем спільного проживання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і потерпілого або місцем спільного вживання спиртних напоїв, а тому майже всі сімейно-побутові конфлікти виникали саме в цих місцях; а з іншого — замкнутий простір та ізоляція від оточення залишає особу, яка вчинила кримінальне правопорушення і жертву сам на сам, створюючи ідеальні умови для вчинення кримінально-протиправного посягання.

Слідова картина кримінального правопорушення. Сліди заподіяння тілесних ушкоджень можна згрупувати в такі основні комплекси: *сліди на потерпілому* (садна, синці, переломи, вивихи, розриви внутрішніх органів, відриви та відділення частин тіла, колоті, різані, вогнепальні рани, інші ушкодження, сліди боротьби, розірваний та пошкоджений одяг, мікрооб'єкти, зокрема волосся, кров, епітелій під нігтьовими пластинами, інші біологічні сліди, а також волокна з одягу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, уламки керамічних, скляних, дерев'яних виробів, які стали знаряддям кримінального правопорушення); *сліди на місці кримінального правопорушення* (плями, потоки, помарки крові, знаряддя кримінального правопорушення, сліди взуття, відбитки пальців рук, мікрооб'єкти, сліди транспортного засобу тощо); *сліди на особі, яка вчинила кримінальне правопорушення* (сліди крові потерпілого, сліди боротьби тощо).

Особливості досудового розслідування заподіяння тілесних ушкоджень:

Найпоширенішими є випадки, коли первинна інформація про кримінальне правопорушення надходить від громадян, які отримали тілесні ушкодження чи стали очевидцями заподіяння тілесних ушкоджень потерпілій особі, а також повідомлення з травмунктів закладів МОЗ України. Значно рідше приводом для початку кримінального провадження

є безпосереднє виявлення кримінального правопорушення правоохоронними органами та з'явлення особи зі зізнанням.

Обставини, що підлягають з'ясуванню, можна групувати на такі комплекси:

- обставини, пов'язані із подією кримінального правопорушення (час, місце, обстановка готування, вчинення та приховання факту заподіяння тілесних ушкоджень; час, характер та локалізація тілесних ушкоджень, встановлення послідовності їх заподіяння та ступеня тяжкості; знаряддя, засоби та спосіб завдання тілесних ушкоджень, особа потерпілого);

- обставини, пов'язані із особою, яка вчинила кримінальне правопорушення (особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, співучасників, роль кожного з них на стадії готування, вчинення та приховання кримінального правопорушення; мотиви та мета заподіяння тілесних ушкоджень; причинно-наслідковий зв'язок між діями особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та ушкодженнями, отриманими потерпілим);

- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, зокрема документально підтверджені витрати на лікування потерпілого, реабілітації, втраченої вигоди та моральної шкоди, а також розмір процесуальних витрат;

- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, обтяжують чи пом'якшують покарання, що включають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, зокрема такі, що одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення проти здоров'я особи та/або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя заподіяння тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 91 КПК України).

Початковий етап розслідування залежить від слідчої ситуації, яка виникла, проте загальна видова окрема методика розслідування заподіяння ушкоджень передбачає проведення на початковому етапі розслідування таких слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій: огляд місця події; внесення відомостей в ЄРДР та початок досудового розслідування; життя заходів для розслідування кримінального право-

порушення одразу після його вчинення з метою встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; допити потерпілих осіб (осіб, які перебувають при тямі); призначення судово-медичної експертизи; допити свідків; пред'явлення речей для впізнання; огляд речей і документів (речових доказів таких, як зброя, предмети побуту, одяг, предмети побуту, які стали знаряддям спричинення ушкоджень); призначення судової цитологічної експертизи об'єктів, вилучених з місця події; призначення криміналістичних судових експертиз (трасологічної, балістичної, дактилоскопічної тощо) речових доказів, вилучених із місця події.

Подальший (основний або наступний) етап розслідування відповідно до ситуаційної обумовленості може мати два напрями розвитку:

- якщо під час розслідування кримінального правопорушення виникає несприятлива слідча ситуація (не є встановлена особа, яка вчинила кримінальне правопорушення), типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи: застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна (наприклад, матеріалів, зафіксованих камерами відеоспостереження, отримання медичної документації), скерування запитів в органи та організації, призначення повторних та додаткових судових експертиз; надання доручень оперативним підрозділам провести слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на збирання доказів та встановлення обставин, які підлягають доказуванню тощо.

- якщо під час розслідування кримінального правопорушення виникає сприятлива слідча ситуація типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи: затримання особи, повідомлення про підозру та допит підозрюваного; вжиття заходів забезпечення кримінального провадження, обрання запобіжних заходів; обшук житла підозрюваного, місця його роботи, навчання, тимчасового перебування, особистий обшук із метою виявлення слідів кримінального правопорушення або знарядь та засобів; огляд речей і документів, вилучених під час обшуку; пред'явлення підозрюваного для впізнання потерпілому, свідкам; пред'явлення речей підозрюваного, вилучених під час оглядів та обшуків, для впізнання потерпілому, свідкам; одночасні допити (за участю підозрюваного ↔ потерпілого, підозрюваного ↔ свідків); слідчі експерименти; відібрання зразків для проведення судових експертиз; призначення ідентифікаційних, судово-медичних експертиз, психіатричних та інших видів експертиз; інші слідчі (розшукові) дії.

Завершальний етап розслідування, відповідно до загальних положень криміналістичної методики, також має два типові напрями:

- за наявності несприятливої слідчої ситуації типовими є такі слідчі (розшукові) та процесуальні дії: проведення повторних та додаткових оглядів; призначення повторних та додаткових судових експертиз; скерування

запитів в органи державної влади, установи та організації з метою отримання криміналістично значущої інформації; проведення негласних слідчих (розшукових) дій; вирішення питання про зупинення кримінального провадження та оголошення підозрюваного в розшук у порядку, передбаченому ст.ст. 280 та 281 КПК України, якщо несприятливий характер слідчої ситуації обумовлений обставиною, що особа підозрюваного — встановлена, проте немає відомостей про його місцезнаходження; проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження осіб, оголошених у розшук;

- за наявності сприятливої слідчої ситуації типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи: проведення повторних та додаткових слідчих (розшукових) дій за клопотаннями учасників кримінального провадження; збір характеризуючих даних про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, відкриття матеріалів кримінального провадження, підготовка обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, скерування обвинувального акта відповідно до кримінального процесуального законодавства до судових органів або звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 283 КПК України).

Тактика проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування заподіяння тілесних ушкоджень загалом суттєво не відрізняється від тактики їх проведення в процесі розслідування вбивств. Організація та проведення огляду місця події (ст. 237 КПК України) під час розслідування заподіяння тілесних ушкоджень передбачає необхідність належної фіксації криміналістично значущої інформації, докладне вивчення матеріальної обстановки події, складання інформаційно-розшукових карт і схем місць виявлення слідів, речових доказів, здійснення фотозйомки за правилами судової фотографії. Слідча (розшукова) дія проводиться обов'язково із залученням спеціалістів-криміналістів, спеціалістів-біологів, які можуть на місці проводити оперативні дослідження, експрес-аналізи та висловити припущення про певні ознаки зовнішності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, ознаки знарядь кримінального правопорушення, транспортні засоби тощо. Крім того, оглядаючи місце події, необхідно діяти системно, штучно не звужувати меж огляду на підставі керування лише однією найбільш вірогідною версією, послідовно, повно, чітко і водночас лаконічно фіксувати весь хід і результати огляду в протоколі слідчої (розшукової) дії.

Спільним наказом МВС України та МОЗ України «Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції» від

06.07.2016 № 612/679⁹⁵ передбачено обов'язок керівників закладів охорони здоров'я невідкладно інформувати органи і підрозділи поліції про всі факти звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру (вогнепальних, колотих, різаних, рубаних, забитих поранень), а також визначати працівників, відповідальних за цю роботу, а начальникам головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, забезпечувати своєчасну реєстрацію в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події відповідно до Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, який затверджений наказом МВС України від 08 лютого 2019 року № 100, щодо повідомлень закладів охорони здоров'я про заподіяння особам тілесних ушкоджень кримінального характеру та негайне на них реагування⁹⁶.

Розслідування кримінальних правопорушень у зв'язку із заподіянням тілесних ушкоджень розпочинається, як правило, з **огляду місця події**. Найрезультативнішим він буває, коли здійснюється слідчо-оперативною групою. Так, відповідно до наказу МВС «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575⁹⁷, **до складу СОГ входять:**

- слідчий (дознавач). Слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дізнавача старшим СОГ є дізнавач;
- працівник оперативного підрозділу;
- інспектор-криміналіст (технік-криміналіст);
- кінолог зі службовим собакою (за необхідності);
- інші працівники поліції відповідної кваліфікації (за необхідності).

Завданням СОГ є:

- виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів;
- встановлення свідків та потерпілих;

⁹⁵ Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції : наказ МВС України, МОЗ України від 6 лип. 2016 р. № 612/679. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16>.

⁹⁶ Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.

⁹⁷ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

- з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

Права та обов'язки членів СОГ на місці події:

Слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дізнавача старшим СОГ є **дізнавач**.

На місці події слідчий (дізнавач):

- керує діями інших членів СОГ та відповідає за якість проведення огляду місця події; разом з іншими членами СОГ, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілими, свідками та іншими учасниками кримінального провадження в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин вчинення кримінального правопорушення; вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, забезпечує в установленому порядку їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення судової експертизи; має право заборонити будь-якій особі перебувати на місці огляду або залишати його до закінчення огляду та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду;

- за наявності підстав інформує уповноваженого працівника чергової частини про залучення додаткових сил і засобів для фіксування всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення;

- за необхідності після початку кримінального провадження допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального провадження; надає письмові доручення працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

Працівник оперативного підрозділу на місці події:

- здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків вчиненого кримінального правопорушення, збору відомостей, що можуть бути використані як докази;

- встановлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення;

- негайно інформує слідчого (дізнавача) про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчини-

ли, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій;

- виконує письмові доручення слідчого (дознавача) про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого (дознавача).

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) на місці події:

- надає консультації слідчому (дознавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

- з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;

- виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

- проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого (дознавача) на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

- відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього.

Дільничний офіцер поліції (поліцейський патрульної поліції) на місці події:

- до прибуття СОГ забезпечує охорону місця події, збереження слідів вчиненого кримінального правопорушення та в разі необхідності організовує надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам;

- з'ясовує обставини вчиненого кримінального правопорушення, встановлює свідків, очевидців події, прикмети правопорушників, збирає інші відомості, що можуть бути використані як докази;

- інформує уповноваженого працівника чергової частини органу, підрозділу поліції про обставини вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для вжиття невідкладних заходів щодо їх затримання;

- з прибуттям СОГ негайно інформує слідчого (дознавача) про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Кінолог на місці події:

- за узгодженням зі слідчим (дознавачем) визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі наявної інформації визначає доцільність його застосування;

- вживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення;

- бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

- позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

- доводить до відома керівника СОГ інформацію про можливе походження запахоносіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розслідування кримінального правопорушення;

- використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами;

- обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо);

- разом з іншими працівниками поліції бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, застосовує при цьому службового собаку;

- за відсутності можливостей застосування службового собаки або в разі втрати ним сліду діє за вказівкою керівника СОГ.

У разі заподіяння особі тілесного ушкодження кримінального характеру, що викликали значний суспільний резонанс, стосовно або за участю представників центральних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, засобів масової інформації, депутатів усіх рівнів, суддів та працівників правоохоронних органів, створюються постійно діючі СОГ, які очолюють слідчі спеціалізованих підрозділів розслідування кримінальних правопорушень проти особи слідчого управління ГУНП.

У ГУНП, у яких у складі слідчих управлінь (відділів) відсутні спеціалізовані підрозділи з розслідування кримінальних правопорушень проти особи, до складу СОГ залучається слідчий, який спеціалізується на розслідуванні таких кримінальних правопорушень.

У разі вчинення злочину, пов'язаного із заподіянням умисного тілесного ушкодження, що викликав значний суспільний резонанс, керівник

органу, підрозділу поліції (у разі його відсутності — особа, яка виконує його обов'язки) зобов'язаний особисто виїхати на місце пригоди, забезпечити проведення огляду місця події СОГ, організувати належну взаємодію між працівниками поліції при проведенні першочергових заходів та невідкладних слідчих (розшукових) дій, забезпечити залучення додаткових сил та засобів, надання іншої необхідної допомоги членам СОГ для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Так, на місці події слідчо-оперативною групою вилучаються такі об'єкти: сліди крові, сліди пальців рук, предмети побуту, які ймовірно були знаряддям заподіяння тілесних ушкоджень, предмети одягу із біологічними слідами та ознаками боротьби, ознаками ушкоджень. За необхідності під час кримінального провадження може бути проведено освідування особи — огляд тіла особи для виявлення слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу (ст. 241 КПК України).

Під час **допиту потерпілого** важливо з'ясувати: обставини, які передували кримінальному правопорушенню; місце, час, обстановку зустрічі з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення; хто міг бути свідком події; послідовність перебігу події, взаємних дій, висловлювань потерпілого та підозрюваного; час, послідовність, напрям, силу, кількість нанесених підозрюваним ударів; форма, розмір, зовнішній вигляд та інші характеристики використаного знаряддя; чи чинив потерпілий опір, у який спосіб, чи втрачав свідомість, падав; якими були дії після вчинення кримінального правопорушення; якими були дії потерпілого після заподіяння йому тілесних ушкоджень, кому він повідомив про подію, коли і до кого звернувся по допомогу; якими були витрати на лікування особи, якщо такий факт відбувся до повідомлення про кримінальне правопорушення.

Предмет **допиту підозрюваного** охоплює з'ясування по можливості перелічених обставин (якщо підозрюваний не відмовляється давати показання, а також якщо підозрюваний не перебував у стані сп'яніння, що обумовило спотворення, часткове відтворення або повну втрату можливості відтворення події минулого), а також питання, пов'язані із встановленням умислу, мотиву, мети вчинення кримінального правопорушення. Важливо зазначити, що трапляються випадки, коли у практиці розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень потерпілий, діючи у стані необхідної оборони, також завдає тілесні ушкодження особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, який під час допиту повідомляє про відсутність із його боку будь-яких насильницьких дій провокативного характеру, намагаючись водночас репрезентувати себе як жертву насильницьких дій із боку потерпілого. Підозрюваним виявляється особа,

яка справді заподіяла тілесні ушкодження, але у відповідь на насильство зі сторони потерпілого, що передувало вчиненню кримінального правопорушення. Тож важливо зафіксувати показання, які конкретизують насильницький характер дій учасників конфлікту, необхідно чітко з'ясувати співрозмірність суспільної небезпеки, яка виникла щодо жертви, та провадження ним заходів, спрямованих на усунення цієї небезпеки. Свідків допитують про обставини події (якщо вони були очевидцями); про обставини, за яких вони дізналися про кримінальне правопорушення; про дані, які характеризують потерпілого, підозрюваного, стосунки між ними тощо.

Під час **одночасних допитів** з'ясовуються розбіжності у показаннях раніше допитаних осіб відповідно до ч. 9 ст. 224 КПК України.

Під час **обшуку** працівники органу досудового розслідування виявляють та вилучають знаряддя кримінального правопорушення (предмети холодної, вогнепальної зброї), предмети одягу зі слідами крові, мікрооб'єктами. Доволі часто місце події є місцем спільного проживання підозрюваного та потерпілого, тож вказані об'єкти можуть бути вилучені і під час проведення первинного огляду.

Також слід пам'ятати про правову позицію Верховного Суду, щодо неможливості передоручення виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи. Так, Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 466/896/17 від 29 січня 2019 року постановив, що за змістом ч. 1 ст. 236 КПК України виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України відповідним оперативним підрозділам. З метою одержання допомоги щодо питань, які потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку мають право запросити спеціалістів, однак це не звільняє слідчого, прокурора від обов'язку особисто проводити обшук. Якщо обшук проводять інші особи, окрім слідчого чи прокурора, то це слід вважати суттєвим порушенням умов обшуку, результати такого обшуку відповідно до вимог статей 86, 87 КПК України не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень, і суд не може посилатися на них як на доказ при ухваленні обвинувального вироку⁹⁸.

В окремії методиці розслідування заподіяння тілесних ушкоджень особливе місце належить **судово-медичній експертизі**, оскільки саме на основі її висновку ґрунтується правова кваліфікація діяння. Судово-медична експертиза проводиться експертами обласних бюро судово-медичних експертиз Міністерства охорони здоров'я України на підставі зако-

⁹⁸ Постанова Верховного Суду від 29 січ. 2019 р. Судового провадження № 51-7795км18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140>.

нів, відомчих підзаконних нормативно-правових актів (певних інструкцій, правил, методик).

До типових питань судово-медичної експертизи належать:

- які ушкодження є на тілі потерпілого?
- до якого ступеня тяжкості тілесних ушкоджень належать тілесні ушкодження потерпілого?
 - яка давність заподіяння кожного ушкодження; чи мають виявлені ушкодження характерні (індивідуальні) ознаки, що дають змогу ідентифікувати знаряддя, яким заподіяно ушкодження?
 - яким знаряддям заподіяно тілесне ушкодження?
 - яка послідовність завдання ушкоджень (за наявності множинних ушкоджень)?
 - чи могла особа отримати такі тілесні ушкодження через падіння з висоти власного зросту на тверду поверхню?
 - чи могли ушкодження виникнути в результаті механічного самоушкодження?

Аналогічно, як і під час розслідування вбивств, призначаючи судово-медичну експертизу, важливо звернути увагу на додаткові переліки питань, які існують щодо різних типів і знарядь ушкодження, зокрема щодо ушкоджень тупими предметами, ушкоджень гострими предметами, ушкоджень транспортними засобами, вогнепальних ушкоджень тощо.

Особливо важливо для розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень правильно встановити ступінь тяжкості тілесних ушкоджень. Характеристика ушкоджень повинна бути підтверджена об'єктивними клінічними даними, результатами лабораторних чи інструментальних досліджень. В однієї особи можуть бути виявлені тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості. Водночас важливо виключити ймовірність отримання тілесних ушкоджень унаслідок падінні потерпілого з висоти власного зросту.

Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом МОЗ України «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України» від 17.01.1995 р. № 6, відносять до небезпечних для життя:

а) будь-яке ушкодження, яке викликало хоча б одне із зазначених нижче загрозливих для життя явищ: шок важкого ступеня, масивну крововтрату, глибоку кому, гостру ниркову чи печінкову недостатність, гостру недостатність кровообігу чи дихання, жирову чи газову емболію, гормональну дисфункцію, гострі розлади регіонального чи органного кровообігу за наявності відповідної об'єктивної клініки їх перебігу і даних лабораторних та інструментальних досліджень;

б) ті, що проникають у черепну порожнину, зокрема й без ушкодження мозку;

в) відкриті й закриті переломи кісток склепіння та основи черепа, за винятком кісток лицевого скелета та ізольованої тріщини тільки зовнішньої пластинки склепіння черепа;

г) забій головного мозку важкого ступеня як зі здавленням, так і без здавлення головного мозку; забій головного мозку середньої важкості за наявності симптомів ураження стовбурної ділянки⁹⁹.

Судово-медична експертиза з метою встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень проводиться судово-медичним експертом шляхом медичного обстеження потерпілих. Проведення цієї експертизи тільки за медичними документами (історії хвороби, індивідуальні карти амбулаторного хворого тощо) допускається у виняткових випадках і лише за наявності справжніх повноцінних документів, що містять вичерпні дані про характер ушкоджень, їх клінічний перебіг та інші необхідні відомості. У виключних випадках дозволяється використання копій і виписок, за умови відображення в останніх вичерпних відомостей про ушкодження та їх клінічний перебіг. Ці документи мають бути засвідчені підписом лікаря та печаткою лікувального закладу.

Судово-медичний експерт встановлює особу обстежуваного за паспортом чи іншим документом, що його замінює, з фотографією обстежуваного, з'ясовує у нього обставини заподіяння ушкоджень, скарги та за потребою інші відомості; ознайомлюється з матеріалами провадження та наявними медичними документами, якщо він звертався за медичною допомогою до судово-медичного обстеження, після чого проводить огляд усіх частин тіла обстежуваного з фіксацією всіх наявних тілесних ушкоджень; у разі необхідності обстежуваний направляється на консультацію до спеціалістів необхідного медичного профілю і необхідні інструментальні та лабораторні методи дослідження з подальшим наданням їх результатів судово-медичному експерту обстежуваним або представником судово-слідчих органів.

У разі вивчення тілесних ушкоджень з'ясовується місце можливого контакту з металевим предметом, форму його слідоутворювальної частини, топографію розташування слідів, розміщення основного знаряддя травми, яким було забруднено ударну поверхню, встановлюють сліди досліджуючи тіло та одяг потерпілого з використанням емісійного, спектрального, контактнo-дифузійного та електрографічного аналізу, кольорових мікрохімічних реакцій та застосування інших методів. За наявності слідів ковзання слідоутворювальної частини мікрорельєфу тупого предмета по краях забитої рани використовують методи трасологічного дослідження динамічних слідів.

Під час експертизи тілесних ушкоджень у висновку експерта повинні бути відображені: вид ушкоджень із медичного погляду (садно, си-

⁹⁹ Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України : наказ МОЗ України від 17 січ. 1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95>.

нець, рана, перелом кістки тощо), їх локалізація та властивості; характер травмуючого предмета, знаряддя чи засобу, яким могли бути спричинені ушкодження, або його слідоутворюючої частини; механізм виникнення ушкоджень; давність (термін) спричинення ушкоджень; ступінь тяжкості тілесних ушкоджень із посиланням на кваліфікуючу ознаку.

Під час розслідування заподіяння тілесних ушкоджень доцільно проводити **пред'явлення особи для впізнання** у тому випадку, коли свідок, потерпілий не перебувають у родинних зв'язках із підозрюваним, не є його сусідами, колегами. Пред'явлення для впізнання предметів доцільно проводити у разі вилучення знаряддя кримінального правопорушення, предметів одягу, особистих речей, що належать підозрюваному. Під час проведення слідчого експерименту підозрюваний чітко й докладно висвітлює послідовність вчинених ним дій, його рухи та рухи потерпілого, спосіб застосування знарядь і використання засобів.

У ході **слідчого експерименту** може бути встановлено, що особа не здатна вчинити певні дії (наприклад, підняти важке знаряддя), необхідно докладніше перевірити версію самообмови особи з метою прикриття співучасника кримінального правопорушення (наприклад, родича). Слідчі експерименти проводяться і з потерпілим, який докладно вказує на місце, механізм кримінального правопорушення, послідовність дій.

Під час досудового розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, які належать до категорії тяжких злочинів, можуть бути ініційовані та проведені **негласні слідчі (розшукові) дії**: втручання у приватне спілкування, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця тощо. Тактика їх проведення суттєво не відрізнятиметься від тактики проведення цих процесуальних дій під час розслідування вбивств із урахуванням тієї умови, що кримінальне провадження повинно бути розпочате за фактом вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Відтак під час розслідування, наприклад, заподіяння легких тілесних ушкоджень із усіх негласних слідчих (розшукових) дій можливо провести тільки установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), а при розслідуванні заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження слідчий має змогу ініційувати проведення та проводити всі негласні слідчі (розшукові) дії.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «тяжке тілесне ушкодження».
2. Які основні елементи криміналістичної характеристики заподіяння тяжких тілесних ушкоджень?

3. На які види за ступенем тяжкості відповідно до вимог КК України поділяються тілесні ушкодження?

4. Чи повинні керівники закладів охорони здоров'я невідкладно інформувати органи і підрозділи поліції про всі факти звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру (вогнепальних, колотих, різаних, рубаних, забитих поранень)?

5. Хто входить до складу СОГ при розслідуванні кримінальних правопорушень у зв'язку із заподіянням тілесних ушкоджень?

6. Які завдання СОГ на місці події?

7. Які права та обов'язки інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) на місці події?

8. Чи потрібно при розслідуванні умисних тілесних ушкоджень призначати судово-медичну експертизу?

9. Які типові питання судово-медичної експертизи для встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень?

10. Хто зобов'язаний особисто виїхати на місце пригоди при встановленні злочину, пов'язаного із заподіянням умисного тілесного ушкодження, що викликав суспільний резонанс?

4.3. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених проти статевої свободи та статевої недоторканості особи

Згвалтування є найбільш тяжким злочином проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що посягає на здоров'я, волю, честь і гідність людини.

Нерідко згвалтування пов'язане з вбивством або такими тяжкими наслідками, як самогубство потерпілої особи, заподіяння тілесних ушкоджень, зараження венеричною хворобою, вимушені аборти. Суто інтимний характер переживань потерпілих, глибокі психічні травми поряд з іншими чинниками надають винятково латентний характер багатьом із згвалтувань і серйозно ускладнюють їх розслідування.

Згвалтування — вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (ч. 1 ст. 152 КК України)¹⁰⁰.

Специфіка розслідування кримінальних правопорушень (злочинів) проти статевої свободи та недоторканості людини обумовлюється їхнім

¹⁰⁰ Кримінальний кодекс України : прийм. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

характером, необхідністю детального вивчення не тільки обставин самої події та потерпілої особи, підозрюваних (обвинувачених), а й різноманітних аспектів їхнього особистого життя, зокрема інтимного.

Складність розслідування цих злочинів полягає у тому, що:

а) потерпіла особа переважно заперечує проти розголошення факту зґвалтування і часто висуває клопотання про зберігання таємниці самої події від близьких та інших осіб (подруг, колег, членів родини). Таке клопотання, іноді доволі обґрунтоване, ускладнює загалом процес розслідування;

б) потерпіла особа зазвичай психологічно не підготовлена до викладення подробиць зґвалтування, на її поведінку часто впливають такі чинники, як сором, страх, що, своєю чергою, потребує особливого підходу до встановлення психологічного контакту між нею та слідчим;

в) потерпіла особа іноді тривалий час після зґвалтування не звертається із заявою до органів досудового розслідування, а несвоєчасність подання заяви ускладнює розшук злочинця та встановлення самого факту злочину;

г) одразу після зґвалтування (внаслідок психічного чи фізичного стану) потерпіла особа часто не може брати участь у деяких слідчих (розшукових) діях (пред'явленні для впізнання, одночасних допитах тощо), які дуже важливі для з'ясування обставин учиненого злочину та провини злочинця;

і) часто потерпілими від зґвалтування є неповнолітні, а насильниками — особи, які проживають в одній із ними родині, де стосунки між дорослими бувають надзвичайно складними;

д) особливо складно з'ясувати поведінку потерпілої особи, що передувала зґвалтуванню, оскільки іноді вона у випадках, коли існує реальна можливість сексуального нападу, поводить себе необережно, невимушено (вживання спиртного, усамітнення з насильником, прояви ласки, недостатньо активна протидія), що вводить насильника в оману;

е) після початку кримінального провадження на потерпілу особу часто здійснює вплив винний або його родичі (умовляння, обіцянка одружитися, пропонування грошей, подарунків тощо);

є) потерпіла на стадії досудового розслідування викриває винуватця, дає свідчення про факт зґвалтування, але в судовому засіданні, під впливом родичів чи інших зацікавлених осіб, відмовляється від наданих раніше показань.

Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за такі види кримінально протиправного діяння:

- зґвалтування (ст. 152 КК України);
- сексуальне насильство (ст. 153 КК України);
- примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК України);

- статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК України);
- розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України).

Для формування методики розслідування **зґвалтування** важливе значення мають такі елементи криміналістичної характеристики, як: спосіб готування, спосіб вчинення, спосіб приховування, особа злочинця, особа потерпілого, місце, час та обстановка вчинення злочину, слідова картина злочину.

Спосіб готування. Стадія готування до злочину проти статевої свободи та недоторканості особи зазвичай не є характерною, проте в окремих випадках може охоплювати планування нападу на жертву, підшукування місця злочину, підбирання засобів приведення потерпілої особи до безпорадного стану (придбання наркотичних засобів, спиртних напоїв, створення романтичної обстановки для заманювання потерпілої особи), маскування слідів злочину, підготування алібі тощо.

Спосіб вчинення. Серед злочинів проти статевої свободи та недоторканості особи найпоширенішими є зґвалтування (вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи; вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (економічне, психологічне, сексуальне, фізичне насильство); природні або неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені повнолітньою особою).

Вчинення статевих злочинів часто супроводжується заподіянням тілесних ушкоджень особою злочинця (руками, ногами), а також застосуванням тупих предметів, мотузок. Значно рідше і здебільшого для психологічного залякування жертви у вчиненні злочину застосовують гострі (колючі, різучі, комбіновані) знаряддя, вогнепальну, холодну зброю. Безпорадного стану потерпілої особи злочинці досягають шляхом спільного вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, підсилення, підливання у напої певних хімічних речовин, які здійснюють гальмівний вплив на нервову систему потерпілої особи. Під час групових злочинів типовими є випадки, коли, користуючись довірливим ставленням, потерпіла особа запрошується одним із її знайомих на зустріч (побачення, вечерю, святкування урочистої дати) за певною адресою (виїзд за межі населеного пункту), а надалі вчинюється зґвалтування групою осіб.

Спосіб приховування. Насамперед дії осіб злочинців передбачають приховування матеріальних слідів злочину, що може проявлятися у формі викидання на смітник, утоплення у воді, спалення, прання, перефар-

бовування, чищення, реставрації одягу та взуття злочинця зі слідами крові, біологічних виділень потерпілої особи, слідами боротьби; змивання мийними засобами слідів на місці події, наприклад, проведення повної хімічної чистки та миття транспортного засобу, в якому було здійснено згвалтування чи задоволення статевої пристрасті неприродним способом, переховування такого транспорту в гаражах друзів, знайомих, автомайстернях; переховування або знищення знарядь, засобів і слідів діяння (наприклад, склянок зі слідами використаних наркотичних засобів чи хімічних сполук для досягнення безпорадного стану потерпілої особи, холодної чи вогнепальної зброї, яку було використано для погрози застосування насильства) тощо. Маскування зовнішнього вигляду гвалтівника (підстригання волосся, вусів, бороди або їх відрощування, зміна їх кольору); залякування та погроза вбивством потерпілої особи, її близьких якщо вона повідомить про згвалтування кому-небудь; ретельне проведення туалету статевих органів з метою знищення слідів злочину; повідомлення неправдивих відомостей гвалтівником про себе та потерпілу особу; погроза з боку злочинця розказати знайомим та близьким (колегам по роботі, сусідам, чоловіку, нареченому тощо) про «негідну» поведінку потерпілої; користуючись безпорадним станом потерпілої особи, внаслідок нанесення травм у життєво важливі органи, споживанням спиртними напоями або введення в її організм наркотичних засобів, сильнодіючих препаратів. Можливий терміновий виїзд особи злочинця з місця постійного проживання до рідних, близьких, іншого населеного пункту, регіону з метою формування алібі, якщо умисел на вчинення злочину виник раптово. Часто особа злочинця, діючи замасковано, намагається справити враження випадкового свідка, надати потерпілій особі медичну чи іншу допомогу, привезти до місця проживання тощо.

Особа злочинця. Типові відомості про особу злочинця у кримінальних провадженнях про згвалтування характеризуються різноманітними віковими, соціальними, освітніми та іншими даними. Найчастіше згвалтування вчиняють молоді люди віком від 18 до 28 років. Значна частина гвалтівників негативно характеризується по роботі у зв'язку із вживанням спиртних напоїв, прогулами, запізненнями, неналежним ставленням до своїх обов'язків, відсутністю ділової ініціативи. Зазвичай, це грубі, егоїстичні люди, а інколи і люди з психічними вадами, які схильні до насильства для задоволення своїх примх будь-якими засобами.

Значній кількості осіб, що вчинили згвалтування, притаманні різні психічні аномалії: психопатія, хронічний алкоголізм, олігофренія, залишкові явища травм черепа. Для багатьох гвалтівників характерними є підвищена імпульсивність, високий рівень емоційної напруженості та фригідності. Разом з тим, нерідко злочинці, особливо це стосується серійних гвалтівників, на роботі і у сім'ї ведуть спокійне, розмірене життя,

із проявами деяких властивостей з комплексу неповноцінності у вольовій, інтелектуальній, сексуальній сферах.

Враховуючи, що зґвалтування вчиняють особи як психічно здорові, так і такі, що страждають на різні розлади психіки, можна виділити наступні групи гвалтівників:

1) *особи, які раніше мали взаємостосунки з потерпілою і вчинили насильницький статевий акт.* Серед них часто виявляються особи, які багато випили або були п'яні до моменту вчинення зґвалтування. В окремих випадках мотив насильства деякою мірою може бути зумовлений провокуючою поведінкою самої потерпілої особи;

2) *особи, які характеризуються цинічним ставленням до жінок, примітивними інтересами.* Як правило, це люди, що страждають на алкоголізм, вживають наркотики, раніше засуджені та ін.;

3) *особи, які мають патологічні прояви статевої зацікавленості* (фетишизм, садизм, педофілія та ін.). Зазначеним суб'єктам притаманні неадекватні вчинки, наприклад, викрадення в жертви інтимних предметів туалету, нанесення їй поранень у певні частини тіла, вирізання статевих органів тощо;

4) *особи, які мають різні аномалії психіки.* До зазначеної групи гвалтівників належать особи, що страждають на різні психози, слабоумство та ін.;

5) *неповнолітні* — найчастіше вчиняють зґвалтування групою, члени якої, як правило, є жителями одного мікрорайону або злочинною групою з іншої місцевості, знайомими по спільному проведенню вільного часу.

Особа потерпілої (потерпілого). У процесі розслідування зґвалтувань слід вивчити особу потерпілого і причини, за яких вона опинилася в такій ролі.

Варіанти взаємодії потерпілої особи і гвалтівника:

1) *потерпіла особа і гвалтівник не знайомі*, потерпіла не шукає ніяких пригод, напад на неї вчиняється в безлюдному місці, в інших випадках люди є, але вони не в змозі надати допомогу або не надають допомогу, бо не бажають втручатися; потерпіла особа перебуває в стані сорому і не кличе по допомогу, оточуючі з цієї причини її не надають; потерпіла особа з урахуванням психологічних особливостей своєї особистості налякалася погрози гвалтівника і через це боїться покликати по допомогу, хоча люди поруч є і вони могли б надати допомогу.

Такими потерпілими можуть бути: а) неповнолітні незаймані (непорочні), індіферентні в сексуальному плані, як правило, із нормальних сімей; б) не незаймані, сексуально активні, із сімей, де спрощено дивляться на сексуальні стосунки, живуть безладним статевим життям (не мають чоловіка, але живуть з тими чоловіками, які їм подобаються); в) матері сімейств, що мають дітей; г) літні (старі) жінки, які давно не мали стате-

вих зносин; г) маленькі дівчата, які ще не усвідомлюють, що таке сексуальне життя; д) жінки, які займаються проституцією; з) дівчини, які мали статевий акт єдиний раз у житті;

2) *потерпіла особа і гвалтівник знайомі*. Потерпіла особа довірлива, це може бути й доросла особа, й неповнолітня, малолітня особа. Вони довіряють різним людям з різних причин, іноді навіть незважаючи на свій незначний життєвий досвід. Часто така довірливість розцінюється як легковажна поведінка.

Потерпілими найчастіше стають особи жіночої статі, незбірливі в знайомствах, розбещені, а тому вони сприймаються оточуючими як легко доступні. Інша категорія жертв гвалтівників — недосвідчені дівчата, неповнолітні, малолітні, які через наївність не можуть розгадати наміру посягання на їх честь і вчинити необхідний опір. Слід обов'язково враховувати, що потерпілою особою від злочину може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі.

При розслідуванні зґвалтувань важливо мати на увазі *віктимологічний аспект*, тобто поведінку потерпілої особи, яка у деяких випадках провокує дії гвалтівників. Це необхідно для з'ясування суб'єктивної сторони злочину, оскільки в ряді випадків підозрюваний, орієнтуючись на поведінку потерпілої, розцінює її дії як згоду на вступ у статевий зв'язок. Разом із тим *віктимна (провокуюча) поведінка* потерпілого не виключає кримінальну відповідальність, однак може враховуватися при призначенні покарання.

Місце, час та обстановка вчинення злочину. Злочини проти статевої свободи та недоторканості особи найчастіше вчиняють на відкритій безлюдній місцевості, у підсобних приміщеннях, покинутих будинках, підвалах багатопверхових будинків, в автомобілях, лісових масивах, паркових зонах, полях, а іноді й у квартирах, в яких особа потерпілого спільно проживає з особою злочинця, гуртожитках, а також місць, куди потерпіла особа потрапила внаслідок обману з боку злочинця, наприклад, у готелях. Раптові напади на жертву, як правило, вчиняються на вулиці, у малолюдних місцях уночі або пізнім вечором. Іноді гвалтівник шляхом різних хитрувань (наприклад, пропонує підвести жертву, покатасти, запрошує до себе в гості та ін.) затягує жертву у відокремлене, глухе місце. Найбільш характерні періоди часу для вчинення зґвалтувань — це вечірній і нічний час вчинення злочину та умови неочевидності.

Слідова картина злочину. Сліди злочинних посягань проти статевої свободи та недоторканості особи необхідно розглядати крізь призму такої слідової інформації: сліди на потерпілій особі (садна, синці, переломи, вивихи, розриви тканин, рани, інші ушкодження, сліди боротьби, розірваний та ушкоджений одяг, мікрооб'єкти, зокрема волосся, кров, епітелій під нігтьовими пластинами, сперма та інші біологічні сліди

вбивці, а також волокна з одягу злочинця); сліди на місці злочину (плями, патьоки, помарки крові, фурнітура ушкодженого одягу, сліди взуття, відбитки пальців рук, мікрооб'єкти, сліди транспортного засобу та ін.); сліди на особі злочинця (сліди крові потерпілого, сліди боротьби тощо).

Підставою для початку кримінального провадження за ч. 1 ст. 152 КК України є заява постраждалої особи. Проте повідомлення про вчинення кримінального правопорушення можуть надійти і від осіб, які стали свідками чи потерпілими, повідомлення медичних установ, безпосереднє виявлення працівниками правоохоронних органів.

Обставинами, що підлягають з'ясуванню, є:

- обставини, пов'язані із подією злочину (час, місце, обстановка згвалтування чи іншого злочину проти статевої свободи і статевої недоторканості особи; послідовність виконання дій під час готування, вчинення та приховання; підтвердження факту статевого зносин особи потерпілого з особою злочинця, час спричинення, характер та локалізація заподіяних водночас тілесних ушкоджень, встановлення послідовності їх завдання та ступеня тяжкості; зняття, засоби та спосіб заподіяння тілесних ушкоджень; у чому виявлялось психологічне насильство, якими були ознаки та причини виникнення безпорадного стану потерпілої особи тощо);

- обставини, пов'язані із особою злочинця (особа злочинця або співучасників злочину, роль кожного з них на стадії готування, вчинення та приховання злочину; мотиви та мета вчинення злочину; причинно-наслідковий зв'язок між діями особи злочинця та тілесними ушкодженнями, отриманими потерпілою особою під час застосування насильства при вчиненні згвалтування, розбещення неповнолітньої особи чи іншого злочину проти статевої свободи та недоторканості);

- вид і розмір шкоди, завданої злочинцем, зокрема документально підтверджені витрати на лікування потерпілої особи, якщо таке проводилось, розмір моральної шкоди, а також розмір процесуальних витрат;

- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину, характеризують особу злочинця, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання та інші обставини, передбачені ч. 1 ст. 91 КПК України¹⁰¹.

Початковий етап розслідування передбачає проведення процесуальних та слідчих (розшукових) дій, зокрема, огляд місця події, внесення відомостей до ЄРДР; вжиття заходів зі встановлення, розшуку та затри-

¹⁰¹ Криміналістика : підручник : [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [3-тє вид., переробл. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 627–628.

мання злочинця; допит потерпілої особи; призначення судово-медичної експертизи потерпілої особи; допити свідків; огляд речей і документів; пред'явлення речей для впізнання; призначення судової цитологічної, імунологічної, молекулярно-генетичної експертиз об'єктів із біологічними слідами, вилученими з місця події, предметів одягу чи тіла потерпілої особи; призначення криміналістичних судових експертиз (трасологічної, дактилоскопічної тощо) речових доказів, вилучених із місця події.

Під час **подальшого (основного) етапу** розслідування, слід розглядати типові два напрями проведення досудового розслідування:

1) якщо є несприятлива слідча ситуація (не є встановлена особа злочинця), типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи: застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема тимчасовий доступ до речей і документів (наприклад, матеріалів, зафіксованих камерами відеоспостереження, отримання медичної документації), тимчасове вилучення майна, надання доручень оперативним підрозділам провести слідчі (розшукові) дії, вжити заходів щодо встановлення особи злочинця, свідків, скерування запитів в органи та організації, призначення повторних та додаткових судових експертиз; проведення негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання доказів та встановлення обставин, які підлягають доказуванню;

2) якщо є сприятлива слідча ситуація, типовими є такі слідчі (розшукові) дії та процесуальні заходи: затримання особи, повідомлення про підозру та допит підозрюваного; вжиття заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема обрання запобіжних заходів; відібрання біологічних та інших зразків для проведення судової експертизи; призначення ідентифікаційних криміналістичних, судово-медичних, психіатричних та інших видів експертиз; освідування особи злочинця (якщо потерпілий повідомляє про заподіяння ушкоджень злочинцеві, наявність на його тілі певних особливих прикмет); призначення судово-медичної експертизи підозрюваного (якщо необхідно підтвердити, наприклад, його здатність до статевих зносин); обшук житла підозрюваного, місця його роботи, навчання, тимчасового перебування, особистий обшук із метою виявлення слідів злочину або знарядь та засобів, використаних під час учинення насильницьких дій, відеоматеріалів, фотодокументів; огляд речей і документів, вилучених під час огляду, обшуку; пред'явлення підозрюваного для впізнання потерпілому, свідкам; пред'явлення речей підозрюваного, вилучених під час оглядів та обшуків, для впізнання потерпілому, свідкам; одночасні допити; слідчі експерименти; інші слідчі (розшукові) дії.

Завершальний етап розслідування відповідно до загальних положень криміналістичної методики також має два типові напрями:

1) у разі наявності несприятливої слідчої ситуації, обумовленої відсутністю достатніх даних про особу злочинця, типовими є такі слідчі

(розшукові) дії та процесуальні заходи: проведення повторних та додаткових слідчих (розшукових) дій (оглядів, допитів, судових експертиз); надання доручень оперативним підрозділам встановити особу злочинця, встановити свідків події, проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У тому випадку, коли несприятливість ситуації обумовлена відсутністю даних про місцеперебування особи злочинця, можливо ініціювати вирішення питання про зупинення кримінального провадження та оголошення підозрюваного в розшук у порядку, передбаченому ст.ст. 280, 281 КПК України;

2) у разі наявності сприятливої слідчої ситуації типовими є такі слідчі (розшукові) дії та процесуальні заходи: проведення повторних та додаткових слідчих (розшукових) дій за клопотаннями учасників кримінального провадження; збір характеризуючих даних про особу злочинця, відкриття матеріалів кримінального провадження, підготовка обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, скерування обвинувального акта відповідно до кримінального процесуального законодавства до судових органів або звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 283 КПК України).

Розслідування кримінальних правопорушень (злочинів), вчинених проти статевої свободи та статевої недоторканності особи розпочинається, як правило, з огляду місця події. У результаті **огляду місця події** можна виявити сліди, які вказують на наявність події злочину, а не статевого стосунків за добровільною згодою; сліди, придатні для ідентифікації особи злочинця; сліди, які свідчать про протидію потерпілої особи тощо. Особливої уваги потребує проведення слідчого огляду в разі виявлення трупа з ознаками сексуального насильства. Вбивство за сексуальними мотивами — злочин, наслідком якого є позбавлення життя потерпілої, пов'язане з порушенням її права на статево недоторканість. Типовими приводами для вбивства під час зґвалтування можуть бути: подолання опору жертви, спроба приховати злочин, попередження крику жертви, задоволення пристрасті неприродним способом (наприклад, садизм). Поширеними способами вбивства на сексуальному ґрунті є механічна асфіксія (здавлювання ший руками, закриття рота та носа) і травм голови, завданих тупим предметом. У разі встановлення факту вчинення опору жінки статево акту звичайно виявляють садна і синці на внутрішньому боці стегон, на зовнішніх статевих органах, а також типовими для зґвалтування є пошкодження одягу (розриви білизни, петель, замків, відірвані гудзики, пряжки тощо). Важливо звернути увагу на предмети, які можуть бути визнані речовими доказами у кримінальному провадженні.

Завданням учасників СОГ є виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, вста-

новлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили. Відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575 до складу слідчо-оперативної групи, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, крім слідчого (дознавача) (слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дознавача старшим СОГ є дознавач), працівника оперативного підрозділу, інспектора криміналіста (техніка-криміналіста), за необхідності — кінолога зі службовим собакою, включається слідчий територіального органу поліції, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії (є старшим СОГ), а також за необхідності — працівник підрозділу оперативно-технічних заходів, психолог, інші працівники поліції відповідної кваліфікації¹⁰².

Відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» від 03.11.2015 р. № 1339, до участі у проведенні ОМП у кримінальному провадженні за письмовим (як виняток за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних зі вчиненням згвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки, може залучатися спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС¹⁰³.

При проведенні ОМП слід дотримуватися таких вимог:

- перед виїздом для участі в ОМП спеціалісти, у тому числі спеціалізованої пересувної лабораторії, повинні отримати інформацію про подію, інші відомі обставини та підготувати необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади;

¹⁰² Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

¹⁰³ Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 03 лист. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

- відомості про спеціалістів, які беруть участь у проведенні ОМП, про результати ОМП, а також інформація про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, вносяться до протоколу ОМП;

- носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, додаються до протоколу ОМП;

- при виготовленні оригіналу документа в електронній формі (його відображення) після завершення ОМП спеціалістом за дорученням слідчого у довільній формі складається письмове пояснення, у якому зазначаються дата проведення процесуальної дії, дата виготовлення документа (відображення), номер та/або параметри технічних носіїв інформації, а також прізвище особи, яка виготовила копію запису. Письмове пояснення та відображення запису процесуальної дії приєднуються як додатки до протоколу ОМП;

- за результатами проведення ОМП залучені спеціалісти консультують слідчого з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок щодо порядку та особливостей пакування слідів та об'єктів-слідоносіїв, можливості дослідження виявлених слідів, об'єктів, речей, документів, доцільності вирішення тих чи інших питань, а також потреби залучення для цього інших спеціалістів;

- керівництво слідчих підрозділів забезпечує контроль за якістю роботи підлеглих та спеціалістів під час проведення ОМП і вживає заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання ними техніко-криміналістичних засобів.

Порядок проведення огляду місця події із залученням інспекторів-криміналістів спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС:

- відповідно до ч. 3 ст. 237 КПК України слідчий для участі в ОМП може запросити спеціалістів;

- прибувши для участі в огляді, спеціалісти отримують від слідчого необхідну інформацію про подію, дії учасників ОМП, здійснені до їх прибуття, завдання, які необхідно вирішити, та надалі виконують доручення слідчого, які стосуються використання його спеціальних знань;

- на початку огляду слідчий спільно зі спеціалістами визначають межі та порядок проведення огляду, після чого спеціаліст здійснює фотографування та відеозйомку місця події;

- після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії ОМП та завдання на виявлення слідової інформації спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії із слідчим та за його погодженням приступають до проведення ОМП;

- дії спеціалістів, які безпосередньо пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень;

- перед переміщенням об'єкта (з метою огляду та виявлення слідової інформації) спеціалістом здійснюється його вузлова фотозйомка;

- під час проведення пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби та використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату — руйнівні методи виявлення слідової інформації;

- перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах;

- про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації спеціалісти інформують слідчого. Під час огляду здійснюються фотографування та вилучення виявлених об'єктів, фіксуються методи їх виявлення із зазначенням про це у протоколі ОМП;

- під час фіксації виявленої слідової інформації в протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення);

- по можливості сліди вилучаються разом з об'єктами-слідоносцями. У разі неможливості вилучення слідової інформації з об'єктом-слідоносцем спеціалістом здійснюється їх фотографування за правилами масштабної фотозйомки та виготовлення копій (відбитків та зліпків) цих слідів. Уся слідова інформація, об'єкти-слідоносці та інші предмети упаковуються за допомогою спеціаліста згідно з установленими вимогами та передаються слідчому, який здійснює огляд;

- спеціаліст відповідає за якість та повноту виконання отриманих від слідчого або керівника органу досудового розслідування доручень під час проведення ОМП.

Керівником органу досудового розслідування щомісяця складається графік цілодобового чергування слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

В апаратах ГУНП для оперативного виїзду на місце вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що викликали суспільний резонанс, стосовно або за участю представників центральних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, засобів масової інформації, депутатів усіх рівнів, суддів та працівників правоохоронних органів, створюються постійно діючі СОГ,

які очолюють слідчі спеціалізованих підрозділів розслідування кримінальних правопорушень проти особи слідчого управління ГУНП.

У ГУНП, у яких у складі слідчих управлінь (відділів) відсутні спеціалізовані підрозділи з розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, до складу СОГ залучається слідчий, який спеціалізується на розслідуванні таких кримінальних правопорушень.

Начальник слідчого управління ГУНП уповноважений:

- особисто виїжджати на місце події за кожним фактом кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, які можуть викликати суспільний резонанс (у разі неможливості виїзду начальника слідчого управління ГУНП на місце події виїздить його заступник, на якого відповідно до функціональних обов'язків покладено організацію та контроль за розслідуванням злочинів вказаної категорії); до проведення огляду місця події за такими фактами обов'язково залучати слідчих-криміналістів слідчого управління ГУНП;

- заслуховувати звіти членів СОГ, перевіряти якість складання протоколу огляду місця події та повноту фіксації обставин вчинення кримінального правопорушення; у разі встановлення неповноти цієї слідчої (розшукової) дії негайно організувати проведення повторного або додаткового огляду;

- організувати взаємодію слідчих та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України при вилученні, зберіганні та своєчасному і кваліфікованому призначенні судових експертиз по вилучених у ході досудового розслідування слідах, у тому числі біологічного походження, та їх перевірку за криміналістичними обліками Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України.

Слідчий-криміналіст уповноважений:

- особисто або у складі постійно діючої СОГ виїжджати на місце події за кожним кримінальним правопорушенням, вчинених проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, які можуть викликати суспільний резонанс;

- за відсутності на місці події керівництва слідчого управління ГУНП є старшим СОГ; зобов'язаний організувати проведення огляду місця події; має право у визначеному законодавством порядку залучати додаткові сили та засоби органів і підрозділів поліції для проведення першочергових слідчих (розшукових) дій з урахуванням обставин вчиненого кримінального правопорушення; надавати відповідні рекомендації керівникам територіальних органів, підрозділів поліції, іншим працівникам поліції;

- керувати діями інших слідчих під час огляду місця події; забезпечувати обмін інформацією між членами СОГ; надавати практичну та мето-

дологічну допомогу під час огляду місця події, контролювати складання протоколу огляду та додатків до нього, а в разі необхідності самостійно проводити огляд місця події; надалі надавати практичну допомогу при призначенні судових експертиз, а при здійсненні ним у складі СОГ досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи самостійно проводити найбільш складні слідчі (розшукові) дії, призначати судові експертизи;

- за результатами отриманої після проведення першочергових слідчих (розшукових) дій інформації надавати допомогу у складанні плану слідчих (розшукових) дій або самостійно складати такий план, у якому висуває версії вчинення злочину, заходи щодо їх відпрацювання, зазначати терміни виконання кожної запланованої дії;

- надалі за вказівкою керівництва слідчого управління ГУНП контролювати стан досудового розслідування в розпочатому кримінальному провадженні; вести контрольню-наглядову справу; у разі виявлення недоліків в розслідуванні вносити керівництву слідчого управління ГУНП пропозиції щодо вжиття заходів для їх усунення.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) уповноважений:

- під час огляду місця події за дорученням слідчого проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, виготовляти відбитки та зліпки наявних слідів, за необхідності складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця події чи окремих речей;

- під час фіксації слідчим виявленої слідової інформації в протоколі огляду місця події надавати допомогу щодо опису специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, способи виявлення та фіксації);

- за дорученням слідчого виготовляти фототаблицю огляду місця події, стенограму, аудіо-, відеозапис процесуальної дії, схеми, зліпки, здійснювати упакування носіїв комп'ютерної інформації та інших об'єктів та матеріалів, які долучаються як додатки до протоколу огляду місця події.

В ході проведення огляду місця події насамперед необхідно обмежити доступ до місця сторонніх осіб до місця проведення огляду, встановити наявність слідів несанкціонованого доступу до приміщення злочинцями, провести фото-, відеофіксацію за правилами судової фотографії, з метою фіксації первинної обстановки, розташування слідів та предметів, що носять інформацію про вчинення злочину.

Огляд одягу. Після допиту потерпілої проводиться огляд одягу, що був на ній у момент злочину. Огляд полягає у виявленні слідів (плями крові, сперми, бруду, розриви тканини та ін.), за допомогою яких можна було б перевірити, чи мав місце злочин, а також чи причетний до нього підозрюваний. Якщо на одязі або білизні виявлено плями крові, сперми, волосся, частки ґрунту, сліди фарби та ін., їх слід упакувати так, аби

виключити можливість їх знищення. Вилучені предмети ретельно оглядаються в присутності понятих і описуються в протоколі огляду, після чого залучаються до матеріалів кримінального провадження як речові докази. У протоколі огляду мають бути відображені: зовнішній вигляд і розмір предмета, наявні на ньому сліди та пошкодження. Аби уникнути неточностей в описі предметів, для участі в зазначеній слідчій дії бажано залучати судового медика.

Згідно зі ст. 241 КПК України слідчий здійснює **освідування** підозрюваного чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню.

При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватись лише суду під час судового розгляду.

Під час **допиту** потерпілої особи необхідно з'ясувати обставини події злочину (час, місце, обстановка, спосіб вчинення злочину, дані про особу (осіб) злочинця тощо); з'ясувати чи чинила потерпіла опір гвалтівникові, в якій формі опір виявлявся, які сліди могли залишитися на одязі й тілі злочинця, як вона була одягнена в момент згвалтування, де був одяг після згвалтування, чи піддавався пранню та хімічності, у що був одягнений злочинець, прикмети його зовнішності та ін. Допит малолітніх чи неповнолітніх потерпілих ускладнюється небажанням обговорювати у присутності законних представників, педагогів (психологів) подробиці інтимних зав'язків зі злочинцем, почуттям сорому за вчинені дії, почуттям страху, невмінням долати стресові ситуації. Може виникнути підстава для заміни законного представника під час проведення цієї процесуальної дії, та залучання лікаря. Часом діти повною мірою не розуміють суті вчинених із ними дій, тому не здатні акцентувати на факті посягання, якщо він був завуальований під добре ставлення злочинця. Такою ж може бути ситуація стосовно осіб із психічними розладами. До допиту

підозрюваного також потрібно ретельно готуватися: проаналізувати свідчення потерпілої особи, результати огляду місця події, результати попередніх досліджень та експертиз, вивчити спосіб життя підозрюваного.

У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень (злочинів) проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо кримінальних правопорушень (злочинів), вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, **одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб** для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним.

Обшук може проводитися за місцем проживання, роботи підозрюваної особи з метою виявлення предметів одягу, в якому був одягнутий злочинець під час вчинення злочину, та взуття (зокрема той одяг, який випраний, висить на сушарках, закладений у барабан пральної машини, замочений у ємкостях із водою, взуття, яке виставлене для просушування тощо); предметів побуту (покривала, постільна білизна, рушники), з якими контактували потерпіла та злочинець під час або одразу після вчинення насильницьких дій сексуального характеру; знаряддя та засоби, які були використані для вчинення злочину (засоби зв'язування, засоби вчинення садистських дій, гострі чи тупі предмети, якими заподіявалися тілесні ушкодження або використовувалися для погроз застосування); предметів, які належать потерпілій особі, втрачені, забуті, залишені ювелірні вироби, наприклад, сережка, фрагменти розірваної біжутерії, кравецької фурнітури з одягу потерпілої особи (петлі, пряжки, шнурівки, залишені, забуті речі).

Для встановлення відомостей, які свідчать про статеві зносини, а також виявлення тілесних ушкоджень, які вказують на насильницьке вчинення статевих актів, призначається **судово-медична експертиза** потерпілої особи. За її допомогою визначають наявність факту злочину та наслідки зґвалтування. Загалом питання судово-медичної експертизи можна групувати в такі комплекси: про порушення незайманості, про статеві зносини, про сліди фізичного насильства, про статево зрілість, про вагітність, про зараження венеричною хворобою. Типовими є такі питання: чи досягла особа статевої зрілості; чи жила особа статевим життям; чи є на тілі потерпілої особи ушкодження, їхній характер, походження, давність заподіяння; чи припускають характер і локалізація ушкоджень в особі заподіяння їх власною рукою; чи порушено цілість незайманої пліви в потерпілої, і якщо так, то яка давність цього порушення; чи припускає будова незайманої пліви потерпілої здійснення статевих зносин без її порушення; чи є в статевих шляхах потерпілої або на інших частинах тіла сліди сперми, крові, до якої групи вони належать; чи є дані (й які саме) про введення статевого члена в піхву потерпілої; чи є на одязі

потерпілої сліди крові, сперми, їхня групова належність; чи спричинили статеві зносини з потерпілою які-небудь шкідливі для її здоров'я наслідки та які саме; чи є в потерпілої в ділянці статевих органів які-небудь ушкодження та їхнє походження; чи можливі насильницькі статеві зносини під час штучного сну, викликаного дією алкоголю, і якщо так, то чи можна такий стан розцінювати як безпорадний; з огляду на обставини події, чи був такий стан у потерпілої; чи є в підозрюваного в згвалтуванні які-небудь ушкодження, їхній характер і походження; чи є на одязі й тілі підозрюваного сліди крові та піхвових виділень, їхня групова належність; чи не страждає ця особа венеричним захворюванням, яким саме і до якого строку належить початок захворювання; чи могла ця особа не знати про наявність у неї венеричного захворювання; яка з двох осіб, що страждають на венеричне захворювання, занедужала раніше і могла заразити іншу; чи не могла ця особа, яка страждає на венеричне захворювання, наражати на небезпеку зараження цим захворюванням іншу особу певними діями, не пов'язаними зі статевими зносинами; чи здатна ця особа до статевих зносин і якщо ні, то з яких причин; чи здатна ця особа до запліднення; визначити, який термін вагітності в момент огляду і час зачаття; чи спроможна ця жінка до дітонародження; чи народжувала ця жінка; чи мала ця жінка вагітність; визначити засіб переривання вагітності в цієї жінки тощо. За наявності відповідних даних підозрюваний також скеровується на судово-медичну експертизу, де можуть бути поставлені такі запитання: а) чи є на тілі підозрюваного тілесні ушкодження (якщо так, то які, де, якої давності); б) якими предметами вони могли бути спричинені, чи не виникли вони під час подолання опору потерпілої особи; в) чи є у підозрюваного ознаки венеричної хвороби (якщо так, то якої, які строки її давності).

Під час розслідування згвалтувань, окрім указаних, можливим є проведення таких видів судових експертиз:

- *експертиза матеріалів, речовин і виробів, типовими питаннями якої є:* чи є на одязі потерпілої особи нашарування у вигляді волокон тканини (якщо так, то чи вони не з одягу підозрюваного); чи є на одязі підозрюваного волокна одягу потерпілої особи; чи відбувся факт контактної взаємодії одягу підозрюваного та потерпілої особи; чи є на їхньому одязі які-небудь частки, що мають загальну групову належність; чи є на знаряддях злочину мікрочастки (якщо так, то яка їхня групова належність); чи є в піднігтьовому вмісті підозрюваного текстильні волокна (якщо є, то чи мають вони спільну групову належність із волокнами одягу потерпілої особи);

- *судово-біологічна експертиза* (у разі потреби дослідити одяг, взуття, реміні, інші побутові предмети потерпілої особи або підозрюваного для виявлення групової належності плям крові, слини та інших виділень людського організму);

- *судово-цитологічна експертиза* (у разі вилучення речових доказів зі слідами крові людини для її групофікації, що здійснюється у випадках виявлення клітин з ядрами, дослідження яких дає змогу встановити ставу та групову приналежність);

- *судово-імунологічна експертиза* (у разі вилучення речових доказів зі слідами крові людини для її групофікації за серологічними показниками);

- *судово-психологічна експертиза* (призначається для вирішення питань, які стосуються психологічної характеристики потерпілої особи та насильника, особливо якщо вони неповнолітні). За її допомогою можна визначити: здатність указаних осіб правильно сприймати обставини, які мають значення для кримінального провадження, та давати про них свідчення; можливість запам'ятати в конкретній ситуації прикмети зовнішності людини, предметів, ділянок місцевості тощо; наявність або відсутність стану фізіологічного афекту або іншого емоційного стану; психологічні особливості особи (темперамент, характер, потреби, інтереси тощо), чи усвідомлювала потерпіла особа значення дій, які вчиняли з нею, та ін.; щодо неповнолітніх або малолітніх, то на вирішення судово-психологічної експертизи можуть бути поставлені такі питання: рівень розумового розвитку та його відповідність віку; чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати характер і значення своїх дій або дій, учинених стосовно нього; чи характерна йому схильність до навіювання і фантазування; чи здатен малолітній чи малолітня до логічного мислення і розповіді тощо.

Перед слідчою (розшуковою) дією **пред'явлення особи для впізнання** (ст. 228, 229 КПК України) необхідно з'ясувати, чи не були потерпілий та підозрюваний раніше знайомими, оскільки у разі, коли гвалтівником є член сім'ї потерпілої особи або давній знайомий доцільність проведення цієї процесуальної дії втрачається. Якщо злочинець приховував обличчя або внаслідок тимчасової втрати свідомості чи безпорадного стану потерпіла особа може пригадати тільки його голос чи інші функціональні ознаки можливе пред'явлення для впізнання особи підозрюваного за матеріалами звуко- чи відеозапису. З метою уникнення психологічного травмування потерпілої особи, зокрема якщо вона є неповнолітньою чи малолітньою, доцільно пред'являти підозрюваного для впізнання за фотографіями, відеозображенням або проводити слідчу (розшукову) дію поза візуальним спостереженням. Пред'явлення для впізнання предметів типовим є під час вилучення засобів зв'язування, предметів із допомогою яких здійснювалися погрози застосування насильства, інколи пред'являться можуть предмети одягу злочинця, а також приміщення, місцевість, де перебувала потерпіла особа під час вчинення злочину.

Під час проведення **слідчого експерименту** (ст. 240 КПК України) підозрюваний докладно висвітлює послідовність вчинених ним дій, його

рухи та рухи потерпілої особи, спосіб застосування знярядь та використання засобів, місця переміщення, дії після статевих зносин чи вчинення інших протиправних дій проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Слідчий експеримент може бути проведений і за участю потерпілої особи, якщо вона здатна докладно все відтворити на місці події, незважаючи на пережитий психологічний стрес.

У разі, коли кримінальне провадження розпочате за фактом вчинення тяжкого злочину, під час досудового розслідування можуть бути ініційовані та проведені **негласні слідчі (розшукові) дії**. Виняток із цього правила є тільки установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), яке може бути проведене під час розслідування злочину будь-якої тяжкості. Типовим є втручання у приватне спілкування (аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «зґвалтування».
2. Які основні елементи криміналістичної характеристики злочинів, вчинених проти статевої свободи та статевої недоторканості особи?
3. Хто, крім основних учасників СОГ, виїздить на місце події кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи?
4. Чи може залучатися до участі у проведенні ОМП пересувна лабораторія Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки?
5. Який порядок проведення ОМП із залученням інспекторів-криміналістів спеціалізованої лабораторії Експертної служби Міністерства внутрішніх справ при розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи?
6. Чи повинен керівник органу досудового розслідування щомісяця складати графік цілодобового чергування слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи?
7. Чи потрібно призначати судово-медичну експертизу при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених проти статевої свободи та статевої недоторканості особи?
8. Які види судових експертиз можуть призначатися під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти статевої свободи та статевої недоторканості особи?
9. Що є підставою для початку кримінального провадження?
10. Які основні завдання СОГ на місці події?

4.4. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні крадіжок

Крадіжка — таємне викрадення чужого майна (ст. 185 КК України)¹⁰⁴, найбільш поширене та небезпечне кримінальне правопорушення, що посягає на державне, колективне й особисте майно громадян.

Поняттям «крадіжка» охоплюється значне коло кримінальних правопорушень, що відрізняються предметом посягання, способом вчинення та приховування, місцем реалізації кримінально протиправного задуму. З огляду на це виокремлюють такі **види крадіжок**:

1) крадіжки з приміщень — крамниць, кіосків, складів, готелів, санаторіїв, гардеробів, гуртожитків, квартир, будинків, дач тощо;

2) крадіжки матеріальних цінностей із цехів промислових підприємств, підприємств АПК, комунального господарства і будівельних майданчиків, а також вантажів на залізничному, річковому, морському і повітряному транспорті;

3) крадіжки особистих речей громадян на вокзалах, із купе поїздів тощо;

4) кишенькові крадіжки (на базарах, торгівельних центрах, у громадському транспорті);

5) крадіжки транспортних засобів (автомобілів, мотоциклів, мопедів тощо).

Будь-яке кримінальне правопорушення, зокрема й крадіжка, є подією, що характеризується сукупністю тільки йому характерних властивостей і відмінних ознак. Водночас ці кримінальні правопорушення мають й спільні риси, які дозволяють дати їм узагальнену характеристику та виокремити певну специфіку розслідування деяких видів крадіжок.

Особливості розслідування цих кримінальних правопорушень визначаються їх криміналістичною характеристикою.

Важливими елементами криміналістичної характеристики крадіжок є: обстановка вчинення кримінального правопорушення; предмет кримінально протиправного посягання; спосіб вчинення; сліди кримінального правопорушення; особа, яка вчинила кримінальне правопорушення та потерпілого. Розглянемо їх детальніше.

Обстановка, в якій готуються та вчиняються ці кримінальні правопорушення, охоплює місце і час вчинення крадіжки, особливості предмета кримінально протиправних дій, елементи навколишнього середовища (доступність викраденого майна, наявність чи відсутність охорони, скупчення великої кількості людей і т. д.).

¹⁰⁴ Кримінальний кодекс України : прийм. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Вибір особами, які вчинили кримінальні правопорушення відповідного місця крадіжки визначається передусім доступністю предметів кримінально протиправного посягання, а також можливістю швидко і непомітно викрасти їх. Певну роль тут відіграє безпечність самих потерпілих (залишення ключа під килимком біля вхідних дверей, запрошення в будинок випадкових знайомих, залишення речей без нагляду на вокзали тощо) або осіб, відповідальних за збереження державного, громадського чи приватного майна. Треба зазначити, що під час вчинення крадіжок із квартир у кожному третьому випадку особи, які вчинили кримінальне правопорушення, обирали квартири, що розташовані на перших поверхах. Але трапляються випадки, коли вони «досягають певних висот» — пожежною драбиною чи водостічною трубою.

Слід також зауважити, що крадіжки належать до групи кримінальних правопорушень, місце вчинення яких локалізується просторово і здебільшого обмежене невеликою площею (ділянкою місцевості, приміщенням тощо). Так, безпосереднім місцем вчинення крадіжок чужого майна, як правило, є: квартири, приватні будинки, гуртожитки, приміщення підприємств (зокрема акціонованих та індивідуальних приватних), громадських організацій, державних і муніципальних установ, вокзали, станції, поїзди, вулиці, двори, автомобілі, місця громадського користування (гардероби, роздягальні, службові приміщення та інші місця скупчення людей) тощо. В містах і великих населених пунктах більшість крадіжок вчиняється з квартир, які через споживчий ажіотаж є об'єктами, в яких зосереджені найбільші матеріальні цінності та кошти. Для великих міст характерно вчинення серії квартирних крадіжок, до того як вони будуть розкриті органами поліції. У сільській місцевості найпоширеніші крадіжки з дачних і садових будинків, нежитлових будівель, присадибних ділянок.

За характером зв'язку кримінально протиправних дій з особливостями **місця їх вчинення** можна виокремити три різновиди крадіжок:

1) місце заздалегідь обирається особою, яка вчинила кримінальне правопорушення і є одним із чинників формування способу приготування та вчинення крадіжки. Так, квартирні крадіжки вчиняються здебільшого у містах, переважно у районах новобудов. Водночас використовуються зручні для злодія конструктивні особливості вхідних дверей (наявність щілин, відкривання всередину житла, недосконалість засувних пристроїв тощо), відсутність охоронної сигналізації, «вразливість» перших і останніх поверхів багатоквартирних будинків, обмежена кількість квартир на сходових площадках тощо;

2) місце, яке пов'язане з об'єктом кримінально протиправних дій (склади, будівельні майданчики тощо);

3) крадіжки, в яких вибір місця реалізації кримінально протиправних дій — випадковий (кишенькові крадіжки).

Таємний характер крадіжок обумовлює вибір відповідного часу їх вчинення, точне встановлення якого допомагає слідчому (дізнавачу) намітити шляхи пошуку доказів, окреслити коло підозрюваних осіб.

Більшість крадіжок, як показує практика, вчиняють у робочі дні з 8 до 16 години, більше половини — влітку; крадіжки з крамниць, комор — ввечері та вночі, а також в святкові або вихідні дні; значну кількість кишенькових крадіжок вчиняють вранці та ввечері, в години «пік», коли виникає сприятлива для цього ситуація у міському транспорті, крамницях, на ринках, у магазинах та в інших багатолюдних місцях. Тобто, коли основна маса громадян перебуває поза домом, працює більшість підприємств, установ і організацій, а на громадському транспорті, ринках, вулицях є велике скупчення людей. Це дає змогу багатьом особам, які вчинили кримінальне правопорушення, вільно переміщаючись з одного місця на інше, використовувати будь-який сприятливий момент для вчинення крадіжки. Найбільшу кількість крадіжок вчиняють у період з 10 до 13 годин. У деяких випадках вибір місця і часу вчинення кримінального правопорушення пов'язаний з умовами охорони предмета кримінально протиправного посягання. Так, крадіжки автомобілів із гаражів відбуваються, як правило, вночі, а з відкритих стоянок — вдень; значну кількість кишенькових крадіжок вчиняють в години пік, коли, як уже було зазначено, для них створюється сприятлива обстановка.

Предмет кримінально протиправного посягання. Під час квартирних крадіжок викрадаються: гроші (зокрема й іноземна валюта); вироби з коштовних металів і скла, антикваріат, предмети релігійного культу, імпортна відео-, аудіо, теле- і радіоапаратура, персональні комп'ютери, одяг, взуття та інші предмети господарсько-побутового призначення, в тому числі і продукти харчування. Предметом кишенькових крадіжок є гроші, банківські картки, а також коштовності, відеокамери, фотоапарати, мобільні телефони, планшети, безпроводні навушники, флеш-носії, які викрадають з сумок, рюкзаків, портфелів тощо.

Предметом крадіжок можуть бути автомобілі, мотоцикли, мопеди, квадроцикли, велосипеди, героскутери, як засіб пересування або як комплекти різних агрегатів та деталей, які можна розібрати (колеса, магнітофон та ін.). У сфері комунального господарства предметами крадіжок є електролічильники, телевізійні антени, агрегати ліфтів тощо. Щорічно збільшується кількість крадіжок вогнепальної зброї та вибухових речовин з військових частин, складів та інших сховищ. Варто зазначити, що на вибір предмета викраденого часто впливає не стільки його ціна, скільки можливість швидкої реалізації. Під час крадіжок із різних місць викрадають предмети, цінні речі, сировину, продукти переробки, будівельні матеріали тощо.

Саме така вибірковість предметів кримінально протиправного посягання надає суттєву допомогу у висуванні версій, оскільки дає змогу

визначити приблизний вік осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, їхні інтереси та схильності.

Викрадене майно зберігається, як правило, за місцем проживання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення або в безпосередній близькості від нього, а також у знайомих, родичів.

Також, викрадене майно збувають в комісійних магазинах, ломбардах, на ринках, вулицях, у місцях громадського харчування і торгівлі, на вокзалах.

Спосіб вчинення. Відомості про нього дають змогу визначити психофізіологічні дані (стать, вік, фізичні дані тощо), навички та професійну приналежність осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, що дуже важливо для їх встановлення. Це допомагає класифікувати злодіїв за способом вчинення ними крадіжок: на таких, які вчиняють кримінальні правопорушення некваліфікованими способами (шляхом злому з використанням підручних засобів) і таких, які вчиняють крадіжки з допомогою технічних засобів.

Останніми роками крадіжки державного, колективного й особистого майна набули рис організованої та професійної спрямованості, відрізняються кваліфікованими способами їх вчинення, що охоплюють різноманітні дії з підготовки до крадіжки, безпосереднє заволодіння матеріальними цінностями (майном), а також приховування слідів кримінально протиправного посягання.

До дій осіб, які вчинили кримінальне правопорушення щодо підготовки до вчинення крадіжки, належать:

1) вибір об'єкта крадіжки (квартири, будинку, дачі, крамниці, вагона, контейнера, автомобіля тощо) здебільшого здійснюється або проведенням розвідувальних дій, або завдяки прямій чи несвідомій наводці інших осіб, зокрема майбутньої жертви (потерпілого);

2) вивчення об'єкта крадіжки й обстановки, в якій злодію доведеться діяти. З цією метою використовуються різноманітні приводи для відвідування приміщень (наприклад, під виглядом соціального працівника, медичного працівника, страхового агента, слюсаря, електрика тощо). Під час такого «відвідування» особою, яка вчинила кримінальне правопорушення намічаються об'єкти крадіжки та визначаються місця їх зберігання, вивчається розташування приміщень (кімнат), особливості засувних пристроїв на дверях, вікнах тощо, а іноді створюються необхідні умови для реалізації кримінально протиправного задуму (пошкоджується охоронна сигналізація, телефонний кабель, викрадається ключ від замка входних дверей або робиться його зліпок тощо);

3) вибір найефективнішого способу безпосереднього заволодіння майном, а також підготовка необхідних технічних засобів, за допомогою яких буде вчинено кримінально протиправний намір (знарядь спеціаль-

ного призначення, що використовуються для подолання перешкод, виконання охоронної сигналізації, транспортних засобів для пересування до об'єкта крадіжки і перевезення викраденого та ін.);

4) вибір способу приховання слідів крадіжки, зокрема приховання чи збут викраденого;

5) попередню змову між співучасниками крадіжки, розподіл ролей і визначення ступеня участі кожного у підготовлюваному кримінальному правопорушенні, а також за необхідності — забезпечення «алібі» тощо.

Всі способи вчинення крадіжок, залежно від характеру дій осіб, які вчинили кримінальне правопорушення щодо досягнення мети кримінально протиправного посягання, поділяють на дві основні групи:

1. Способи, пов'язані з незаконним проникненням у помешкання, приміщення або інше сховище.

2. Способи, не пов'язані з проникненням у житло, приміщення або інше сховище.

Кожну з цих груп можна, своєю чергою, поділити на підгрупи.

Перед тим, як розглядати способи крадіжок, які пов'язані з незаконним проникненням у помешкання, приміщення або інше сховище, з'ясуємо, що розуміють під «проникненням». Отже, «проникнення» можна визначити як протиправне, недозволене вторгнення до приміщення, сховища чи житла з метою вчинення кримінально протиправних дій. Воно може вчинятися і таємно, і відкрито, з подоланням перешкод чи опору людей, або безперешкодно, а також із допомогою різних засобів, які дають змогу винній особі викрадати майно з приміщення, сховища чи житла без входження до них. Як було зазначено, способи вчинення крадіжок є різноманітними. На підставі вивчення слідчої практики щодо кримінальних проваджень про крадіжки з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище виявлено низку способів проникнення в житло, які класифікуються залежно від способу проникнення — відкритого або зі зломом. Слід зауважити, що серед усіх видів крадіжок найпоширенішими є квартирні крадіжки та крадіжки майна із закритих приміщень. Вони мають багато спільного: подібний характер слідів і знарядь злому, схожість обставин вчинення та інше, що дає змогу об'єднати способи безпосереднього проникнення у приміщення у чотири підгрупи першої основної групи.

До першої підгрупи належать способи, які виключають застосування будь-яких технічних засобів, — так званий «безінструментальний» метод. Злом вхідних дверей та засувних пристроїв, зокрема шляхом зруйнування корпусу дверей поштовхом плеча чи ноги, зняття їх із навісних петель, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення застосовує для руйнування перешкоди свою фізичну силу, наприклад, для злому дверей із силою навалюється на неї, домагаючись руйнування полотна або відділення пристроїв, що її замикають.

Другу підгрупу способів вчинення крадіжок із приміщень становлять дії, вчинені з застосуванням технічних засобів, що полегшують реалізацію кримінально протиправного наміру. Так відбувається велика частина крадіжок із квартир, приватних будинків, індивідуальних гаражів і т. д. Злому піддаються запірні пристрої, перепони (вікна, двері, стіни та ін). До технічних засобів належать: або спеціально виготовлені інструменти осіб, які вчинили кримінальне правопорушення («фомка», «гусяча лапа», «балерина», «слон», «пластир», «відмички», «вудочки», «крючки» та ін.), або інструменти і знаряддя, призначені для господарсько-побутових потреб (лом, сокира, цвяходер, монтировка, стамеска, пила, дріль, склоріз, клей, герметик тощо). За допомогою таких інструментів здійснюються віджимання або згинання ригеля врізного чи накладного замка та інших засувних пристроїв, виведення з ладу (розчинення) механізму замка концентрованою сумішшю азотної та соляної кислот (так званої «царської горілки»), висвердлювання пружинного механізму врізного циліндричного замка, зруйнування короба навісного замка, виривання, перепилування або перекушування його дужки, зруйнування конструктивних елементів будівель (зокрема стелі, стіни, підлоги), виставлення, вирізання або видавлювання віконного скла, зламування стулок віконної рами, кватирки чи дверей на лоджіях або балконах (особи, які вчинили кримінальне правопорушення проникають на лоджії чи балкони, спускаючись канатом з даху будинку, або перелазять із сусідніх балконів).

Третю підгрупу становлять способи вчинення крадіжок майна, матеріальних цінностей із приміщень, доступ до яких є вільним. До них належать: використання заздалегідь викраденого ключа від входних дверей; знайдення і використання ключа від входних дверей, «захованого» жертвою в обумовленому для членів сім'ї місці (під дверним килимком, у шафці електрощитка, у поштовій скриньці тощо); прохід через залишені відімкнутими входні двері квартир, господарських приміщень, лоджій і балконів, пролізання через сміттєпроводи, сантехнічні вентиляційні шахти.

До четвертої підгрупи належать крадіжки, вчинені шляхом відкритого проникнення в житло, приміщення або інше сховище (на виду або за згодою потерпілого, представника установи або підприємства). Проникнення в приміщення вчиняється шляхом обману або зловживання довірою малолітніх дітей або літніх людей, під виглядом співробітників поліції, сантехніків тощо. Іноді потерпілі самі приводять до себе додому малознайомих чи незнайомих осіб, які вчиняють у них крадіжки.

Розглянемо способи вчинення крадіжок, які належать до другої основної групи. Так, доволі поширеними є способи, непов'язані з проникненням у житло, приміщення або інше сховище, оскільки для вчинення таких кримінальних правопорушень не потрібно будь-яких навичок (за

винятком кишенькових крадіжок), попередньої підготовки. Особи, які вчинили кримінальне правопорушення викрадають те, що «погано лежить» або погано охороняється. Таким способом зазвичай відбуваються крадіжки на вокзалах (у сплячих пасажирів; ручної поклажі, залишеної без нагляду; шляхом зловживання довірою); з магазинів, коли є вільний доступ до предметів кримінально протиправного посягання; в осіб, які перебувають у громадських місцях у нетверезому вигляді; білизни, вивішеної для просушування; речей із сходових клітин та присадибних ділянок і т. д.

Із загальної кількості всіх крадіжок більше половини здійснюються імпульсивно, без певної підготовки. Це характерно для неповнолітніх, молоді й осіб, які не мають постійного місця проживання та роботи. В інших випадках зазначається фактор підготовки до вчинення крадіжки: вибір об'єкта кримінально протиправного посягання; попередній збір інформації про об'єкт посягання і наявні на ньому цінності; підшукування знарядь для вчинення кримінального правопорушення; підбір співучасників і розподіл ролей; розробка плану кримінального правопорушення.

Певні особливості мають й **способи приховування кримінального правопорушення**. Часто вживають заходів для знищення, маскування та фальсифікації слідів на місці кримінального правопорушення (рукавички, покриття долонь рук лаком або знежирювальним розчином, взуття більшого розміру або жіноче, зміна зовнішнього вигляду або призначення предмета крадіжки, знищення маркувальних і номерних знаків, обмова співучасників, створення фальшивих алібі тощо).

Сліди кримінального правопорушення. Механізм утворення слідів під час вчинення крадіжок обумовлюється характером взаємодії особи, яка вчинила кримінальне правопорушення з навколишньою матеріальною обстановкою. На місці події сліди залишають: а) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення (сліди рук, ніг, зубів, губ, крові, слини, інших виділень, губної помади, мікрочастинок одягу і взуття, запахові сліди та ін.) та б) знаряддя кримінального правопорушення.

Так, «безінструментальний» метод злому входних дверей характеризується значним пошкодженням поверхні дверей та дверної коробки, петель, замків, наявністю відбитків підшав взуття тощо. Характерними ознаками віджиму дверей і дверної коробки є наявність на чільній і засувній планці замка пошкоджень у вигляді вдавлених слідів від робочої частини знаряддя злому. Застосування особами, які вчинили кримінальне правопорушення, так званого методу «царської горілки» передбачає наявність слідів кислотної дії у вигляді плавлення та крапель металу (киплячої рідини) із замкової шпари і відповідних плям на підлозі під дверима. Сліди свідчать про певні навички, звички та інші якості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Крім того, на самій особі, яка

вчинила кримінальне правопорушення (на тілі, одязі, взутті) та на використуваних ним знаряддях також можуть залишитися сліди з місця події і від кримінально протиправних дій (пошкодження, нашарування фарби, штукатурки, ґрунту, металевих ошурків чи дерев'яної тирси, волокон тканини тощо).

Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. У криміналістичній характеристиці крадіжок особливе місце посідають відомості про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Для осіб, які вчиняють крадіжки, характерні наявність стійкої антигромадської спрямованості та звичок. Про це свідчить те, що більше половини всіх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, були раніше судимі, зокрема і за крадіжки. Багато хто з цих осіб зловживають алкоголем і наркотиками. Здебільшого особи-зłodії не мають своєї сім'ї, проживають самі або з випадковими знайомими. Часто в них немає постійного місця проживання та роботи. Зростанню кількості таких осіб сприяло витіснення зі сфери суспільного виробництва працездатного населення.

Особи, які вчиняють крадіжки, можна умовно поділити на дві групи:

1. Професіональні зłodії, для яких крадіжки є основним джерелом існування. Як правило, такі особи раніше були судимі за аналогічні кримінальні правопорушення і в цьому сенсі кримінально протиправна діяльність — одна з найбільш сталих і «рецидиво-небезпечних». Вони ж очолюють кримінально протиправні формування та мають певну спеціалізацію («кишенькарі», «техніки» проникають у приміщення, використовуючи «відмички» або підбираючи ключі, «слюсарі» і «шніфери» — шляхом злому дверей і засувних пристроїв; «склярі» — виставляючи або видавлюючи віконне скло). Взагалі, за способом вчинення крадіжки визначають такі кваліфікації професійних осіб, які вчинили кримінальне правопорушення: за допомогою розтину одягу, сумок спеціальними технічними пристроями («технарі»); під прикриттям рук різними предметами — плащами, букетами квітів, сумками тощо («ширмачі»); крадіжки із сумок та гаманців за допомогою спеціально виготовлених гачків («рибалки»); крадіжки за допомогою пінцетів, особливо з важкодоступних місць («хірурги»); крадіжки без використання технічних засобів та «ширма» групою осіб під час скупчення народу («щипачі»); крадіжки за допомогою вибивання предметів точними швидкими рухами («трясуни»); крадіжки з усіх видів жіночих сумок («сумочники»); крадіжки речей із господарських сумок («верхушечники»).

2. Особи, які вчинили крадіжку через певні конкретні обставини, що виникли (залишені без догляду особисті речі громадян або без належної охорони матеріальні цінності, незамкнені двері квартири чи автомашини тощо). Ці особи викрадають предмети, що перебувають на виду (здебільшого невелику кількість), і намагаються швидко залишити місце крадіж-

ки. Такі крадіжки відбуваються раптово, коли сама обстановка вчинення кримінального правопорушення не вимагає жодних підготовчих заходів.

Особа потерпілого. Вчинення крадіжок чужого майна окремими способами передбачає вибір не будь-якої, а певної особи потерпілого. Як свідчить практика, під час вчинення кожної четвертої крадіжки особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, знайомиться з жертвою напередодні вчинення кримінального правопорушення (часто знайомство виникає під час спільного вживання спиртних напоїв). Часто крадіжці передують сусідські або дружні відносини. В окремих випадках особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, і потерпілий є родичами. Взаємозв'язок «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення — потерпілий» часто посідає ключове місце у виявленні різноманітних обставин. Саме тому завданнями слідчого (дознавача) є встановлення взаємозв'язку елементів у системі «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення — потерпілий», акумуляція інформації про потерпілого та його поведінку, що дає змогу зробити висновки про специфіку його взаємин з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, та спосіб виникнення цього зв'язку. Так, важливого значення набувають відомості щодо потерпілого, яким могла скористатися особа, яка вчинила кримінальне правопорушення під час підготовки та вчинення квартирної крадіжки (майнове становище, місця схову грошей чи коштовностей, тривала відсутність тощо). Водночас вирізняються дані про віктимну поведінку потерпілого перед учиненням крадіжки (перебування у нетверезому стані, безтурботне ставлення до охорони свого житла від кримінально протиправних посягань, нерозбірливість і довірливість до незнайомих людей, демонстрування забезпеченого побуту, систематичне публікування оголошень про купівлю-продаж дорогих предметів чи коштовних речей, звичка мати при собі значні суми грошей, залишення речей без нагляду тощо).

Особливості досудового розслідування крадіжок. Під час організації розслідування крадіжок важливе значення має **початок досудового розслідування**. Початок розслідування завжди обумовлюється певним джерелом отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення. Повідомлення про вчинену крадіжку звичайно надходять від громадян або посадових осіб (директорів магазинів, завідувачів складами, керівників установ, працівників домоуправлінь тощо). Часто про вчинену крадіжку органам досудового розслідування стає відомо з оперативних джерел.

Отже, вихідними даними для початку досудового розслідування кримінального провадження за фактом вчинення крадіжок є заяви, повідомлення громадян, які стали потерпілими від злочину (злочинної діяльності), або були свідками його вчинення, а також безпосереднє виявлення

кримінального правопорушення працівниками правоохоронного органу, що може відбутися під час затримання особи «на гарячому» або затримання особи із майном, яке ймовірно (або точно відомо) є викраденим. Однак, у таких випадках отримується заява особи (представника особи), право власності якої було порушено, котра надалі матиме статус потерпілого.

Із заявою чи повідомленням про кримінальне правопорушення може звернутися заявник (ст. 60 КПК України) або потерпілий (ст. 55 КПК України). Потерпілим може бути особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода й у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Заяви або повідомлення про вчинену крадіжку можуть бути усні та письмові. Усні — оформлюються протоколом, який підписують заявник та посадова особа, яка прийняла заяву, при цьому особу, яка заявляє або повідомляє про кримінальне правопорушення, уповноважена службова особа органу (підрозділу) поліції або інший поліцейський попереджає про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України), про що відмічається в протоколі, крім випадків надходження заяви, повідомлення поштою, або іншими засобами зв'язку. Письмові — підписуються особою, якою вона подається, при цьому заявник попереджається про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення та йому зобов'язані надати відповідні документи (талон-повідомлення єдиного обліку (ЄО) про прийняття і реєстрацію заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення та іншу подію¹⁰⁵, повідомлення про початок розслідування), що підтверджує прийняття і реєстрацію заяви про крадіжку. Слід зазначити, що потерпілому також вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення злочину (ч. 2 ст. 55 КПК України).

Після подання відповідної заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення — остання реєструється в інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» (ІТС ШНП) або журналі єдиного обліку заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події (журнал ЄО). У разі отримання заяви, повідомлення про крадіжку черговий територіального (відокремленого) підрозділу поліції скеровує СОГ на місце події. Слід зауважити, що під час розслідування злочинів цієї категорії огляд місця події зазвичай проводиться до внесення відомостей до ЄРДР, яке здійснюється

¹⁰⁵ Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 8 лют. 2019 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.

негайно після завершення огляду. За умови встановлення обставин, які свідчать про вчинення крадіжки, досудове розслідування розпочинається невідкладно. Зазначена заява або повідомлення про кримінальне правопорушення, якщо містить ознаки злочину, надається керівнику органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України), а якщо кримінального проступку — керівнику органу дізнання (ст. 39¹ КПК України), який визначає попередню кваліфікацію кримінального правопорушення й якщо остання містить ознаки складу кримінального правопорушення (злочин чи кримінальний проступок) (у нашому випадку — крадіжка) — визначають відповідно слідчого (ст. 40 КПК України) або дізнавача (ст. 40¹ КПК України), який здійснюватиме розслідування. Після визначення керівником органу досудового розслідування (дізнання) слідчого (дізнавача), або співробітника іншого підрозділу поліції останні, отримавши підтвердження повідомлення про крадіжку, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України невідкладно, але не пізніше 24 годин:

- вносять відомості про це кримінальне правопорушення (за заявою або повідомленням) до ЄРДР за допомогою відповідного ключа;
- повідомляють заявника, потерпілого про початок розслідування;
- перевіряють наявність уже розпочатих досудових розслідувань щодо того ж кримінального правопорушення;
- невідкладно у письмовій формі повідомляють керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу досудового розслідування початку та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України.

Після внесення та перевірки цих даних керівником прокуратури або органом досудового розслідування (дізнання) в ЄРДР автоматично фіксується дата обліку інформації та присвоюється номер кримінального провадження. Якщо відомості про крадіжку до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, відповідно до підслідності, передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування. Отже, як уже було зазначено, керівник органу досудового розслідування (дізнання) визначає слідчого (слідчих) (дізнавача), який здійснюватиме досудове розслідування за фактом вчинення крадіжки, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою — визначає старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих.

Розслідування крадіжок пов'язане з усвідомленням слідчим (дізнавачем) системи та послідовності дій і засобів, які застосовуються для одержання позитивного результату, а саме чітким уявленням про його організацію. Під організацією розслідування крадіжок розуміють процес його впорядкування шляхом визначення мети, планування, створення умов для якісного проведення слідчих (розшукових) дій, процес співробітництва з учасниками розслідування та керівництвом розслідування.

Особливості організації розслідування крадіжок мають пов'язуватись не лише з керівним впливом на процес розслідування, але й з організацією роботи відповідальних за це осіб, зокрема слідчого. Організація діяльності з розслідування крадіжок здійснюється через сукупність використовуваних для цього заходів. Структура організації розслідування складається з таких основних елементів, як мета розслідування та дії учасників розслідування щодо досягнення цієї мети. Процес формування мети охоплює визначення предмета розслідування та конкретизацію предмета доказування за конкретним кримінальним провадженням.

Так, **обставинами, що підлягають встановленню під час розслідування крадіжок та згідно зі ст. 91 КПК України підлягають доказуванню, є:**

- час, місце, обстановка крадіжки, факт таємного заволодіння майном;
- знаряддя, засоби та спосіб готування, вчинення та приховування крадіжки;
- особа потерпілого, підтвердження існування майна (права на майно), яке виявилось викраденим;
- особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, винуватість підозрюваного, співучасників, роль кожного з них на стадії готування, вчинення та приховання кримінального правопорушення, послідовність та тривалість певних дій, обумовлених способом крадіжки, місця приховання, збуту, зберігання викраденого майна, інші епізоди кримінально протиправної діяльності підозрюваного;
- об'єкт крадіжки, його вартість, розмір завданої шкоди;
- обставини, які пом'якшують чи обтяжують кримінальну відповідальність, характеризують особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності¹⁰⁶.

Варто зауважити, що динамічним елементом організації розслідування крадіжок є функції слідчого (дознавача), які є значною організаційною основою для розслідування кримінального правопорушення.

Специфіка організації розслідування крадіжок пов'язана з певними чинниками:

- 1) необхідністю здійснення взаємодії між різними правоохоронними органами, громадськими організаціями тощо;
- 2) необхідністю створення слідчо-оперативних груп;
- 3) важливістю якісного та оперативного проведення ОМП;
- 4) здійсненням постійного взаємообміну інформацією між правоохоронними органами щодо крадіжок;

¹⁰⁶ Криміналістика : підручник : [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [3-тє вид., переробл. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 681–682.

5) необхідністю встановлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

До форм взаємодії слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами під час розслідування крадіжок можна віднести такі:

1) доручення слідчого (дізнавача) оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України, п. 3 ч. 2 ст. 40¹ КПК України);

2) узгоджене планування слідчих (розшукових) дій та ОРЗ;

3) взаємодію та обмін інформацією оперативних підрозділів та слідчого (дізнавача);

4) проведення оперативних нарад;

5) роботу слідчо-оперативних груп.

Крім того, необхідно здійснювати узгоджене планування слідчих і оперативно-розшукових заходів, формувати розслідування на плановій основі.

Ефективність розслідування крадіжок здебільшого обумовлена наявністю погоджених планів слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Планами розслідування передбачаються заходи щодо встановлення та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, виявлення співучасників, виявлення і вилучення викраденого, відшкодування шкоди, розпізнання інсценування тощо. План допомагає слідчому (дізнавачу) враховувати різні обставини, ефективно використовувати свої можливості. У плані потрібно передбачити участь усіх зацікавлених служб. План розслідування визначає напрями та порядок їх взаємодії.

Такі кримінальні правопорушення потребують оперативного реагування, оскільки виявлення викраденого перебуває під загрозою його ретельного приховування. Після цього (у разі, якщо минуло більше двох діб після вчинення кримінального правопорушення) шанси виявити викрадене майно суттєво зменшуються. Саме тому необхідно здійснювати пошук викраденого майна одразу після вчиненого кримінального правопорушення. Організаційна роль у цій діяльності належить слідчому (дізнавачу), який визначає пріоритетні напрями розслідування, дає окремі доручення оперативним підрозділам.

Отже, успішна організація розслідування крадіжок передбачає комплекс заходів різного рівня, переважно організаційного та інформаційного спрямування, які перебувають в арсеналі керівного впливу слідчого (дізнавача) та спрямованих на досягнення мети розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії.

Розслідування крадіжки розпочинається, як правило, з огляду місця події. Найрезультативнішим він буває, коли здійснюється слідчо-оперативною групою. Так, відповідно до наказу МВС від 07.07.2017 № 575 до складу СОГ входять:

- слідчий (дознавач). Слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дознавача старшим СОГ є дознавач;
- працівник оперативного підрозділу;
- інспектор-криміналіст (технік-криміналіст);
- кінолог зі службовим собакою (за необхідності);
- інші працівники поліції відповідної кваліфікації (за необхідності).

Завданням СОГ є:

- виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів;
- встановлення свідків та потерпілих;
- з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

Права та обов'язки членів СОГ на місці події:

Слідчий є старшим СОГ, а вразі включення до складу СОГ замість слідчого дознавача старшим СОГ є **дознавач**.

На місці події слідчий (дознавач):

- керує діями інших членів СОГ та відповідає за якість проведення огляду місця події; разом з іншими членами СОГ, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілими, свідками та іншими учасниками кримінального провадження в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин вчинення кримінального правопорушення; вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, забезпечує в установленому порядку їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення судової експертизи; має право заборонити будь-якій особі перебувати на місці огляду або залишати його до закінчення огляду та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду;

- за наявності підстав інформує уповноваженого працівника чергової частини про залучення додаткових сил і засобів для фіксування всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення;

- за необхідності після початку кримінального провадження допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального провадження; надає письмові доручення працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

Працівник оперативного підрозділу на місці події:

- здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збору відомостей, що можуть бути використані як докази;

- встановлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення;

- негайно інформує слідчого (дознавача) про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій;

- виконує письмові доручення слідчого (дознавача) про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого (дознавача).

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) на місці події:

- надає консультації слідчому (дознавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

- з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;

- виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

- проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого (дознавача) на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

- відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього.

Дільничний офіцер поліції (поліцейський патрульної поліції) на місці події:

- до прибуття СОГ забезпечує охорону місця події, збереження слідів вчиненого кримінального правопорушення та в разі необхідності організовує надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам;

- з'ясовує обставини вчиненого кримінального правопорушення, встановлює свідків, очевидців події, прикмети правопорушників, збирає інші відомості, що можуть бути використані як докази;

- інформує уповноваженого працівника чергової частини органу, підрозділу поліції про обставини вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для вжиття невідкладних заходів щодо їх затримання;

- з прибуттям СОГ негайно інформує слідчого (дізнавача) про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Кінолог на місці події:

- за узгодженням зі слідчим (дізнавачем) визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі наявної інформації визначає доцільність його застосування;

- вживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення;

- бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

- позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

- доводить до відома керівника СОГ інформацію про можливе походження запахоносіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення;

- використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами;

- обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо);

- разом з іншими працівниками поліції бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, застосовує при цьому службового собаку;

- за відсутності можливостей застосування службового собаки або в разі втрати ним сліду діє за вказівкою керівника СОГ¹⁰⁷.

¹⁰⁷ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

У разі вчинення крадіжки, що викликала значний суспільний резонанс, стосовно або за участю представників центральних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, засобів масової інформації, депутатів усіх рівнів, суддів та працівників правоохоронних органів, створюються постійно діючі СОГ, які очолюють слідчі спеціалізованих підрозділів розслідування кримінальних правопорушень проти особи слідчого управління ГУНП.

У ГУНП, у яких у складі слідчих управлінь (відділів) відсутні спеціалізовані підрозділи з розслідування кримінальних правопорушень проти особи, до складу СОГ залучається слідчий, який спеціалізується на розслідуванні таких кримінальних правопорушень.

У разі вчинення крадіжки, яка викликає значний суспільний резонанс, керівник органу, підрозділу поліції (у разі його відсутності — особа, яка виконує його обов'язки) зобов'язаний особисто виїхати на місце пригоди, забезпечити проведення огляду місця події СОГ, організувати належну взаємодію між працівниками поліції при проведенні першочергових заходів та невідкладних слідчих (розшукових) дій, забезпечити залучення додаткових сил та засобів, надання іншої необхідної допомоги членам СОГ для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Треба зазначити, що огляд місця події під час розслідування крадіжок є однією з найінформативніших слідчих (розшукових) дій. Результати огляду дають змогу вирішити питання про формування версії та скласти план їх перевірки. До виїзду на місце події необхідно забезпечити його охорону для того, щоб обстановка крадіжки залишилась недоторканою, потім визначити, хто, крім членів СОГ, повинен взяти участь в огляді (поняті, службові й матеріально відповідальні особи, потерпілі, свідки-очевидці тощо). Визначивши учасників огляду та його межі, здійснюють фотографування місця події, члени групи проводять коротке опитування (експрес-опитування) очевидців для з'ясування, хто першим виявив крадіжку, які зміни відбулися в обстановці, чи не бачив хто-небудь осіб, що здалися підозрілими. Якщо крадіжка виявлена одразу, організовується розшук винних осіб.

Огляд місця події під час розслідування крадіжок пов'язаний із необхідністю особливо ретельного вивчення слідової інформації, у разі крадіжки пов'язаної з проникненням у приміщення.

Під час проведення огляду місця події необхідно здійснювати фото-, відео фіксацію за правилами судової фотографії з метою фіксації первинної обстановки, розташування слідів та предметів, що носять інформацію про вчинення кримінального правопорушення.

Також, під час проведення огляду місця події **необхідно відпрацювати версію по інсценуванню кримінального правопорушення.** Для

викриття хибної заяви необхідно відшукати і зафіксувати негативні обставини. До них відносяться: ознаки зламу з середини, відсутність слідів там, де вони мають бути (якщо, наприклад, лише створена видимість того, що особи, які вчинили кримінальне правопорушення, проникли через вікно, то будуть відсутні сліди взуття під вікном, сліди рук і рукавичок на рамі, текстильні волокна в отворі і т. д.); наявність на переміщених об'єктах слідів рук заявника і відсутність інших слідів; ознаки, що свідчать про те, що викрадене неможливо винести при обставинах, вказаних заявником; неможливість проникнути в наявний отвір у вікні; цілісність пилового шару і павутини в місці проникнення; зайвий безлад в приміщенні, не відповідний характеру кримінального правопорушення; невідповідності в характері зв'язування потерпілого (міг зв'язати сам себе); невідповідність показань, отриманих до огляду місця події, характеру обстановки і показанням, отриманим пізніше.

Водночас під час розслідування крадіжок необхідним є **проведення допитів потерпілого, свідків, підозрюваного.**

Так, допит потерпілих і матеріально-відповідальних осіб у кримінальних провадженнях про крадіжки зазвичай починається зі з'ясування обставин, за яких їм стало відомо про те, що трапилося. З'ясовується, коли допитуваний востаннє бачив зниклі речі та цінності, і коли він виявив їх зникнення, а також вартість викраденого та його індивідуальні ознаки. Ці питання доцільно з'ясовувати також у членів родини і колег потерпілих та матеріально-відповідальних осіб. У допитуваних завжди слід дізнаватися, чи не підозрюють вони кого-небудь і чи бачили напередодні крадіжки підозрілих громадян.

Що стосується допиту свідків, то під час розслідування квартирних крадіжок свідками стають члени сім'ї та родичі, які можуть допомогти уточнити прикмети викрадених речей. Важливі дані можна отримати під час допиту пенсіонерів і сусідів, які чимало часу проводять на лавочках біля під'їздів або вікон.

У кримінальних провадженнях про крадіжки на підприємствах, установах та організаціях слід допитувати співробітників охорони: де вони перебували в той момент, чи не помічали поблизу об'єкта, що охороняється, підозрілих суб'єктів, коли це було, чим ті привернули їхню увагу тощо.

Допит підозрюваного проводиться після затримання, особистого обшуку, обшуку за місцем проживання, освідчування (в тих випадках, коли є підстави припустити, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення вчиняючи крадіжку, могла отримати ушкодження на тілі). Допитуючи осіб, які затримали особу на місці кримінального правопорушення, слід встановити, за яких обставин вони його помітили, чому вони вважають, що затриманий вчинив крадіжки, які дії вжиті ними для затримання, як

За фактами крадіжки особистого майна громадян, під час допиту потерпілого варто з'ясувати:

1) що саме викрадено, ознаки викраденого (паспорти, товарні чеки, фотографії цих речей), чи залишилися у потерпілого речі, аналогічні викраденим;

2) де знаходилися викрадені речі, хто знав про їх існування та місцезнаходження;

3) який час виявлення і вчинення крадіжки, за яких обставин вона вчинена;

4) чи не проживає по сусідству особа, яка могла знати про наявність у потерпілого цінностей;

5) які умови полегшили вчинення крадіжки і хто міг знати про ці сприятливі умови;

6) кого потерпілий підозрює у вчиненні крадіжки;

7) якщо допитуваний називає конкретних осіб, які, на його думку, могли вчинити крадіжку, то варто з'ясувати, на чому ґрунтується така підозра;

8) хто із сторонніх осіб був перед крадіжкою у нього в квартирі (будинку) і виявив інтерес до його майна.

За фактами крадіжки, під час допиту підозрюваного, варто з'ясувати:

1) чи має він алібі;

2) якщо допитуваний не визнає себе винним і заявляє про алібі, то слід уточнити подробиці його перебування в іншому місці (для викриття у вчиненому використовуються речові докази, виявлені на місці крадіжки, вилучені під час обшуку й огляду, а також показання свідків-очевидців та інших свідків, що спростовують заявлене алібі);

3) якщо підозрюваний визнає себе винним у крадіжці, то у нього слід з'ясувати подробиці її підготовки та вчинення;

4) коли, у зв'язку з чим виник намір вчинити крадіжку;

5) чи готувалися до неї;

6) хто сприяв вчиненню крадіжки або знав про неї;

7) яким способом вчинена крадіжка, чи використовувалися технічні засоби та які саме;

8) що викрадено, де знаходиться місце приховування викрадених речей і знарядь кримінального правопорушення;

9) якщо викрадені речі було продано, то через кого, де, на яку суму, чи витрачені ці гроші;

10) чи були співучасники вчинення крадіжки, хто саме, їх місцезнаходження;

11) чи не вчинив він інших крадіжок або інших кримінальних правопорушень, а у разі підтвердження цього припущення необхідно з'ясувати обставини для перевірки отриманої інформації.

Об'єктивність показань підозрюваного може бути підтверджена результатами пред'явлення для впізнання (особи чи речей), слідчого експерименту тощо.

Якщо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, вдалося затримати безпосередньо під час вчинення крадіжки (наприклад, у разі спрацювання охоронної сигналізації, виклику сусідами поліції) або під час переслідування, відразу після вчинення кримінального правопорушення (за результатами опитування потерпілих або свідків-очевидців, які прямо вказали на осіб, які могли вчинити крадіжку), то первинними слідчими (розшуковими) діями будуть особистий обшук і освідування підозрюваних, огляд їх одягу, обшуки за місцем проживання. Під час проведення цих слідчих (розшукових) дій вилучаються не тільки викрадені гроші та речі, але й їх упаковки, товарні ярлики, знаряддя злому, плани приміщень, одяг осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, до якої на місці крадіжки могли нашаруватися частинки ґрунту, фарби, побілки, інші мікрочастинки. Проводячи обшук, завжди потрібно зважати на те, що професійні особи, які вчинили кримінальне правопорушення, зазвичай детально продумують способи приховування викрадених речей. Тому необхідно обшукувати не тільки квартиру, але й усі підсобні приміщення, підвали, горища, гаражі, сараї тощо. Оскільки до затримання крадії часто встигають вчинити серію крадіжок, цю обставину необхідно враховувати під час обшуків. Тому вилучаються речі, викрадені не тільки щодо кримінального провадження, що розслідується, але й у кримінальних провадженнях про раніше вчинену крадіжку. Під час огляду підозрюваного, огляду його одягу та взуття можуть бути виявлені пил, ворсинки від килимових виробів та інші мікрочастинки, фарбувальні речовини, що використовуються в хімпастках, які встановлюються в сховищах матеріальних цінностей. Після огляду, взуття та одяг підлягають вилученню для направлення на експертизу матеріалів, речовин і виробів.

Як відомо, розслідування крадіжок потребує використання спеціальних знань. Водночас базових знань слідчого (дізнавача) у галузі криміналістики, судової медицини, психіатрії та інших наук зазвичай недостатньо для виконання завдань, що виникають під час розслідування.

Отже, розслідування крадіжок пов'язане з необхідністю проведення різних судових експертиз, які можуть бути поділені на дві групи:

- призначені для ідентифікації особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, знарядь кримінального правопорушення, взуття, транспортних засобів (або їх частин), дослідження способу подолання перешкод, укриття сховищ (дактилоскопічна, почеркознавча, трасологічна експертизи, зокрема встановлення цілого за частинами, експертиза слідів нашарування, молекулярно-генетична, імунологічна, цитологічна експертизи тощо);

- призначені для дослідження викраденого майна (експертиза матеріалів, речовин і виробів, товарознавча). Викрадене майно може також стати об'єктом хімічної або біологічної експертизи.

Трасологічна експертиза вирішує діагностичні та ідентифікаційні завдання і проводиться з метою ототожнення особи за слідами рук, ніг (взуття), а також різних знарядь (за їх слідами), що застосовувалися під час вчинення кримінальних правопорушень. На вирішення експертизи, зокрема, виносять запитання стосовно того, чи залишені сліди, вилучені на місці події і надані на дослідження, певним предметом (наприклад, взуттям, інструментом тощо) й яким є механізм їхнього утворення. У таких випадках може йтися про ідентифікацію і про групофікацію слідів (хоча об'єкти, надіслані на експертизу, можуть узагалі не мати спільних ознак).

Дактилоскопична експертиза у провадженнях про крадіжки обов'язково передбачає перевірку виявлених слідів за дактилообліками (її результати можуть бути і позитивними, і негативними, зокрема через відсутність відбитків чи відтисків слідів у базі даних).

Іноді у провадженнях про крадіжки призначається почеркознавча експертиза (наприклад, у разі виявлення на місці події записки або коли під час обшуку вдається знайти складений особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, план розташування приміщень, звідки була вчинена крадіжка).

Експертиза матеріалів, речовин і виробів дає змогу встановити спільну родову (групову) належність порівнюваних об'єктів. Зокрема за допомогою цієї експертизи можна встановити однорідність (чи неоднорідність) викрадених речовин (приміром, фарб, продуктів), виявлених у підозрюваних осіб, і зразків, вилучених під час огляду, обшуку тощо.

Об'єктами товарознавчої експертизи є промислові та продовольчі товари, цінники, ярлики тощо. У межах експертизи експерт вирішує питання про належність предметів до певного виду товару, їх сорт, якість, вартість, місце та час виготовлення, відповідність стандарту тощо.

Важливе значення у разі призначення будь-якої експертизи, зокрема у провадженнях про крадіжки, має правильне формулювання запитань, що вимагає від слідчого, дізнавача, прокурора або судді високої професійної майстерності. Водночас доцільним є залучення експертів як обізнаних осіб для надання допомоги (у формі консультації) у правильному формулюванні запитань (визначенні предмета експертизи), переліку необхідних об'єктів.

Використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок можливе не тільки шляхом отримання слідчим (дізнавачем) від експерта (спеціаліста) відповідного документа, а й шляхом допиту цієї особи. Проте допит експерта не повинен замінювати експертизи. А отже, непри-

пустимо на допиті ставити перед експертом нові запитання, які потребують додаткового дослідження.

Під час розслідування крадіжок суттєве значення має **слідчий експеримент**. Він може бути проведений і за ініціативою слідчого (дізнавача) чи прокурора, і за клопотанням підозрюваного, його захисника, потерпілого, свідка, інших учасників процесу. В разі проведення слідчого експерименту з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин вчинення крадіжки з житла чи іншого володіння особи, то це здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді. Якщо учасники кримінального провадження щодо розслідування крадіжки відмовляються від експериментальної перевірки можливості вчинення ними конкретних дій чи сприйняття певної інформації, то проведення слідчого експерименту стає об'єктивно неможливим. У процесі його проведення не повинні допускатися дії, які принижують честь і гідність його учасників і оточуючих, створюють небезпеку для їхнього життя та здоров'я.

Отже, слідчий експеримент проводиться тільки у разі, якщо у слідчого (дізнавача) чи прокурора є певні відомості, які необхідно уточнити та перевірити. Як правило, його проводять із метою встановлення реальної можливості сприйняти криміналістично-значущу інформацію чи виконати конкретні дії, про які дає показання підозрюваний. До таких дій належать здатність суб'єкта до вчинення крадіжки певним способом, до використання ним тих чи інших специфічних технічних знарядь; здатність особи проникнути у приміщення крізь певні отвори, лази, проломи, вікна, за наявності у неї певних фізичних даних (тілобудови, фізичної сили, зросту тощо).

Наведемо типові підстави для проведення слідчого експерименту з метою перевірення й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин вчинення крадіжки:

1. Слідчий експеримент *для перевірки можливості бачити у цих умовах*. Завдання такого експерименту іноді полягає у встановленні можливості не тільки бачити, а й можливості розрізняти деталі та особливості об'єктів у певних умовах.

2. Слідчий експеримент *для перевірки можливості чути в конкретних умовах*. У деяких випадках під час проведення слідчого експерименту на відкритій місцевості важливо встановити силу та напрямок вітру в момент події кримінального правопорушення, а також наскільки суттєво ці чинники впливають на можливість почути.

3. Слідчий експеримент *для перевірки можливості проникнути крізь певний отвір та вийняти через нього ті чи інші предмети*. Таким експериментом повинна бути встановлена й об'єктивна можливість вчинення дій (проникнення, витягування), і суб'єктивна здатність на це певної

особи або осіб. Важливо з'ясувати, чи може предмет певної конфігурації та об'єму пройти крізь цей отвір, а також, чи може вказана особа проникнути через виявлений пролом.

4. Слідчий експеримент *для перевірки можливості вчинення якоїсь дії за певний час*. Під час проведення такого експерименту головним чинником є час, оскільки викликає сумнів не сам факт можливості вчинення певних дій, а час, протягом якого вони були вчинені.

5. Слідчий експеримент *для перевірки можливості настання певних наслідків цих дій* (розгоряння, поламки тощо). Такі експерименти доцільно проводити у випадках, коли ці питання не вимагають експертного дослідження та застосування спеціальних знань.

6. Слідчий експеримент *для встановлення спеціальних та професійних навичок особи*. Такі експерименти рекомендують проводити тоді, коли підозрюваний або свідок стверджує, що він може виконати ту чи іншу дію. У разі заперечення ним цього проводити слідчий експеримент не рекомендується.

Основними тактичними вимогами до проведення слідчого експерименту є створення умов для проведення дій, максимально наближених до умов, що перевіряються, повторення цих дій і варіювання умов експерименту, кількаразове виконання їх у трохи змінених умовах. Умови проведення експерименту визначаються характером і метою дій, які перевіряються. Вони повинні провадитися, як правило, у тому ж місці, де відбулася подія, яка перевіряється (у тому приміщенні, на тій ділянці відкритої місцевості).

Експеримент бажано проводити в той же час доби, за такого ж за видом й інтенсивністю освітлення (денному, штучному), за таких ж погодних і кліматичних умов, у яких відбулася крадіжка. Так, якщо крадіжка сприймалася громадянином, показання якого перевіряються, за умов дощу, туману, снігопаду, в грозу, слідчий експеримент потрібно проводити за аналогічної погоди. Інакше достовірність досягнутих експериментальних результатів можна оскаржити.

Це важливо під час перевірки фізіологічних можливостей людини (бачити, пересуватися з певною швидкістю), характеру й швидкості зміни властивостей різних речовин. Дотримання ж звукових умов (сигнал, розмова, ступінь гучності, тембр, висота звуку) важливе під час встановлення можливості чути що-небудь на певній відстані й у певних умовах. Однак, оцінюючи результати таких експериментів, необхідно пам'ятати, що принципова можливість, здатність підозрюваного у крадіжці виконати ті чи інші дії, ще не означає, що саме вона їх насправді виконувала.

Аналіз статистичних даних судово-слідчої практики підтверджує, що проблема боротьби з крадіжками, зокрема вчиненими із проникненням у приміщення (крамниць, кіосків, складів, готелів, гардеробів, гуртожитків, квартир, будинків, дач тощо) не тільки не втрачає актуальності,

а й потребує постійного вивчення та вдосконалення. Зазначені фактори потребують адекватної реакції, актуалізують пошук ефективніших заходів боротьби з цими кримінальними правопорушеннями. Одним із таких напрямів підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів є оптимізація процесу техніко-криміналістичного забезпечення розслідування крадіжок із проникненням у житло, яка повинна досягатися завдяки інтеграції всіх видів спеціальних криміналістичних знань у межах моделі, чітко сфокусованої на протидію будь-якої кримінально протиправної діяльності.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «крадіжка».
2. Які елементи криміналістичної характеристики крадіжок?
3. Які особливості досудового розслідування крадіжок?
4. Хто входить до складу СОГ?
5. Які основні завдання СОГ?
6. Чи повинні створюватися постійно діючі СОГ, які очолюють слідчі спеціалізованих підрозділів розслідування кримінального правопорушення проти особи слідчого управління ГУНП у разі вчинення крадіжки, що викликала суспільний резонанс стосовно або за участю представників центральних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, засобів масової інформації, депутатів усіх рівнів, суддів та працівників правоохоронних органів?
7. Чи зобов'язаний особисто виїжджати на місце пригоди керівник органу, підрозділу поліції, (у разі його відсутності — особа, яка виконує його обов'язки) у разі вчинення крадіжки, яка викликала суспільний резонанс?
8. Які види судових експертиз можуть призначатися при розслідуванні крадіжок?
9. Які основні права та обов'язки слідчого (дознавача) на місці події?
10. Які основні права та обов'язки працівника оперативного підрозділу на місці події?

4.5. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні грабежів і розбоїв

Економічна основа життя суспільства є показником добробуту й особистого благополуччя громадян, тому охорона власності, чітке правове регулювання відносин у сфері власності, захист прав власників від будь-якого неправомірного втручання є одними із найважливіших завдань держави. Конституція України передбачає захист прав і свобод кожного громадянина й гарантує, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визначаються найбільшою соціальною цінністю.

Грабежі та розбої є тяжкими злочинами, покарання за які передбачено ст.ст. 186, 187 КК України¹⁰⁸. При їх вчиненні злочинці прагнуть заволодіти матеріальними цінностями та (або) спричинити шкоду здоров'ю потерпілій особі. Тому криміналістична характеристика цих злочинів охоплюється їх основними схожими особливостями. Законодавець розмежував грабежі та розбої, виходячи з міри небезпечності насильства, застосованого при їх вчиненні.

Відповідно до ст. 186 КК України, **грабіж** — це відкрите викрадення чужого майна, вчинене без насильства або із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого.

З об'єктивного боку вчинення грабежу можливе у формі:

1) відкритого викрадення чужого майна без застосування насильства або погрози його застосування (ненасильницький грабіж);

2) відкритого викрадення чужого майна із застосуванням насильства або погрози його застосування (насильницький грабіж).

При ненасильницькому грабежі винний під час вилучення майна не застосовує насильство або погрози до потерпілого чи інших осіб (не чинить цілеспрямованої дії на їхню психіку чи тілесну недоторканість), а обмежується докладанням певних зусиль лише безпосередньо для вилучення майна. Прикладом простого грабежу є так званий «ривок», коли грабіжник несподівано для потерпілого чи інших осіб захоплює майно (вихоплює із рук сумку, зриває з голови шапку тощо).

Під час насильницького грабежу винний не тільки докладає певних зусиль для того, щоб безпосередньо вилучити чуже майно, а ще й застосовує насильницький вплив на потерпілого чи інших осіб. Водночас, насильство застосовується як засіб протиправного вилучення або утримання такого майна.

Насильство у складі грабежу — це застосування до особи без її згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних та сильнодіючих речовин (газів), якщо вони не були небезпечними для її життя або здоров'я. Також до осіб може застосовуватись психічне насильство, яке полягає у залякуванні потерпілого щодо негайного застосування до нього фізичного насильства.

Відповідно до ст. 187 КК України, **розбій** — це напад із метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Розбій належить до найнебезпечніших корисливо-насильницьких злочинів. Він посягає на два об'єкти: право власності й особу (її здоров'я і життя).

¹⁰⁸ Кримінальний кодекс України : прийн. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Напад — раптова, несподівана для потерпілого, короткочасна, агресивна, насильницька дія, спрямована на протиправне заволодіння чужим майном. Напад може бути і відкритим, і таємним (наприклад, нанесення удару потерпілому ззаду). За цією ознакою розбій відрізняється, з одного боку, від крадіжки, а з іншого — від грабежу.

Насильство — небезпечне для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, заподіяння їй легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння (насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, здавлювання шиї, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо)¹⁰⁹.

Застосування до потерпілого без його згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) із метою заволодіння його майном потрібно розглядати як насильство і залежно від того, було воно небезпечним для життя або здоров'я чи не було.

Погроза застосування насильства під час розбою полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки), а під час грабежу — насильства, що не є небезпечним для його життя чи здоров'я.

Досудове розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, зокрема грабежів і розбоїв, буде ефективним, якщо воно ґрунтується на узагальненні слідчої практики, яка поєднується з використанням апробованих криміналістикою рекомендацій та наукових знань. Розглянемо детальніше окремі елементи криміналістичної характеристики грабежів і розбоїв.

Способи вчинення грабежів і розбоїв є різноманітними й правопорушники обирають той чи інший спосіб залежно від конкретних обставин.

Способами підготовки до вчинення грабежу чи розбою можуть бути:

- 1) підшукування об'єкта протиправного посягання;
- 2) розроблення плану вчинення злочинів;
- 3) підбір учасників і розподіл ролей між ними (у разі вчинення групою);
- 4) вибір вдалих місця та часу;

¹⁰⁹ Криміналістика : підручник : [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [3-тє вид., переробл. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 697–699.

5) підготовка засобів маскуванню зовнішності, зброї, знарядь зламу, транспортних засобів тощо;

б) купівля заздалегідь залізничних, авіаквитків із метою у найкоротші строки виїхати з місцевості, де було вчинено злочин.

До безпосередніх способів вчинення розбоїв і грабежів можна віднести:

- напади на відкритій місцевості або у приміщенні, без чинника раптовості та без застосування насильства;

- напади на відкритій місцевості (вулиця, сквер, парк, лісовий масив, під'їзди будинків тощо), із застосуванням чи загрозою застосування насильства;

- напади на громадян, у помешканнях із проникненням у ці приміщення (службові будинки, гуртожитки, житло громадян тощо), під легендою або із застосуванням насильства;

- напади на касирів, продавців, співробітників державних і комерційних банків, фінансових установ, приватних установ чи підприємств;

- напади на громадян, на залізничному, водному, громадському, приватному транспорті;

- напади на водіїв автотранспорту (таксі, особистий транспорт) із метою заволодіння авто, викрадення грошей, цінних вантажів;

- заволодіння майном у спосіб фізичного або психологічного тиску або ж із застосуванням зброї;

- заволодіння майном введенням в організм потерпілих отрути, сильнотоксичних наркотичних речовин тощо.

До безпосередніх способів вчинення грабежу також належать: виривання барсеток, сумок, портфелів, рюкзаків тощо; зривання цінних прикрас, головних уборів; заволодіння грошима, мобільними телефонами, гаджетами, предметами одягу тощо.

Особливу небезпеку становлять напади на банківські установи (пункти обміну валюти, відділення та філії ощадбанків), касирів, інкасаторів.

Якщо напад поєднаний із проникненням у приміщення, то способи такого проникнення з криміналістичного погляду можна розділити на дві основні групи: таємне проникнення правопорушників у житло, а до другої групи входять способи проникнення у житло під легендою або за допомогою недавніх довірливих відносин із потерпілим.

Знаряддя та засоби вчинення злочину. Знаряддями вчинення злочину є ті предмети, використовуючи які особа вчиняє фізичний вплив на матеріальні об'єкти (транспортні засоби, вогнепальна та холодна зброя, новітнє технічне устаткування, інструменти, відмичка, ломики, домкрат для віджимання дверей тощо). Засобами вчинення злочину називаються ті предмети, речі, за допомогою яких злочин було вчинено (алкогольні напої, наркотичні речовини, отрута, підроблені документи, формений одяг).

Серед способів приховування можна виокремити:

- 1) виїзд із населеного пункту, де було вчинено злочин або у віддалене місце;
- 2) збут майна, здобутого внаслідок грабежу чи розбою, або його укриття;
- 3) знищення чи приховування знарядь злочину;
- 4) давання неправдивих показань чи взагалі відмова їх давати;
- 5) активний вплив (тиск) на свідків, потерпілих щодо давання ними неправдивих свідчень чи відмови від них.

Час, місце й обстановка вчинення злочину. Інформація про час вчинення грабежів і розбоїв є одним із важливих елементів криміналістичної характеристики цих видів злочинів, який обов'язково підлягає встановленню та доказуванню. Найчастіше ці злочини відбуваються в багатолюдних місцях — на вокзалах, у парках, кафе, однак практика свідчить про те, що більшість їх відбувається у вечірній час, тобто коли відсутні свідки в безлюдних місцях, на дорогах, у квартирах, офісах під час відсутності мешканців і основних працівників. Місце й обстановка вчинення злочину мають важливе значення для своєчасного початку кримінального провадження, планування розслідування й формування слідчих версій, послідовності проведення окремих слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів.

Предметом злочинного посягання є майно, що має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), гроші, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру. Предмети зазіхання дуже різноманітні, але найчастіше посягають на ювелірні вироби, коштовне каміння, гроші, годинники, прикраси, хутра, одяг, мобільні телефони (смартфони), гаджети, відеоапаратуру, комп'ютерну техніку, радіотехніку, алкогольні вироби та продукти харчування.

Особа злочинця. Соціально-психологічний портрет злочинців, які вчиняють грабежі та розбої, характеризуються такими моральними якостями: цинізм, жорстокий і різкий характер, егоїстична спрямованість інтересів до ведення аморального життя, схильність до зловживання спиртними напоями та наркотичними речовинами.

Особа потерпілого. Під час розслідування грабежів і розбоїв потерпілий є важливим джерелом даних про особу злочинця й обставини вчинення злочину.

Коло потерпілих у таких кримінальних провадженнях — доволі широке, до якого слід віднести: осіб похилого віку; пенсіонерів; підлітків; осіб, які перебувають у нетверезому чи наркотичному сп'янінні; осіб, котрі через свій безпорадний стан неспроможні чинити опір (матері з дітьми, вагітні жінки, інваліди); а також осіб, які володіють значною сумою грошей (поштарі, інкасатори, валютчики), дорогими речами, предметами розкоші та антикваріатом.

Особливості досудового розслідування грабежів і розбоїв. Підставами та умовами початку досудового розслідування є:

- заява потерпілих, свідків, очевидців;
- заяви, повідомлення осіб, у підпорядкуванні або під охороною яких перебувають матеріальні цінності;
- заяви, повідомлення службових осіб підприємств, установ, організацій, звідки було викрадено майно;
- затримання з речовими доказами у момент вчинення злочину;
- повідомлення працівників медичних закладів, до яких у травмпункт поступили потерпілі від таких злочинів;
- інші джерела.

Під час розслідування грабежів і розбоїв до обставин, які необхідно з'ясувати, належать:

- чи відбувся факт грабежу чи розбою;
- місце, час, умови вчинення, наявність свідків, очевидців;
- особа злочинця (вік, професія, чи притягався раніше до кримінальної відповідальності, якщо так, тоді де він відбував покарання, коло його знайомих, злочинні зв'язки тощо);
- роль кожного співучасника злочину, вчиненого групою (організатор, виконавець, підбурювач, пособник);
- способи приховування злочину;
- який характер насилля застосовувався до потерпілого;
- якщо застосовувалась зброя (вогнепальна, холодна, хімічна), кому вона належить, де, коли і в кого придбана або відібрана тощо;
- особа потерпілого, його стан здоров'я і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, а також яка ступінь заподіяння моральної та матеріальної шкоди;
- що саме викрадено, кому воно належало, індивідуальні ознаки матеріальних цінностей та споживча вартість;
- які обставини сприяли вчиненню грабежу або розбою;
- де знаходиться майно в результаті нападу, які канали його збуту.

Ретельне дослідження сукупності вказаних обставин орієнтує слідчого на всебічне, повне й об'єктивне дослідження всіх обставин кримінального провадження.

Розслідування грабежів та розбоїв розпочинається, як правило, з огляду місця події. Найрезультативнішим він буває, коли здійснюється СОГ. Так, відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575 до складу СОГ входять:

- слідчий (дознавач). Слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дізнавача старшим СОГ є дізнавач;

- працівник оперативного підрозділу;
- інспектор-криміналіст (технік-криміналіст);
- кінолог зі службовим собакою (за необхідності);
- інші працівники поліції відповідної кваліфікації (за необхідності).

Завданням СОГ є:

- виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів;
- встановлення свідків та потерпілих;
- з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

Права та обов'язки членів СОГ на місці події:

Слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дізнавача старшим СОГ є **дізнавач**.

На місці події слідчий (дізнавач):

- керує діями інших членів СОГ та відповідає за якість проведення огляду місця події; разом з іншими членами СОГ, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілими, свідками та іншими учасниками кримінального провадження у встановленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин вчинення кримінального правопорушення; вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, забезпечує в установленому порядку їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення судової експертизи; має право заборонити будь-якій особі перебувати на місці огляду або залишати його до закінчення огляду та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду;
- за наявності підстав інформує уповноваженого працівника чергової частини про залучення додаткових сил і засобів для фіксування всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення;
- за необхідності після початку кримінального провадження допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального провадження; надає письмові доручення працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

Працівник оперативного підрозділу на місці події:

- здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків вчиненого кримінального правопорушення, збору відомостей, що можуть бути використані як докази;
- встановлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; наявність у них

зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення;

- негайно інформує слідчого (дознавача) про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій;

- виконує письмові доручення слідчого (дознавача) про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого (дознавача).

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) на місці події:

- надає консультації слідчому (дознавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

- з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;

- виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

- проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого (дознавача) на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

- відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображення про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього.

Дільничний офіцер поліції (поліцейський патрульної поліції) на місці події:

- до прибуття СОГ забезпечує охорону місця події, збереження слідів вчиненого кримінального правопорушення та в разі потреби організовує надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам;

- з'ясовує обставини вчиненого кримінального правопорушення, встановлює свідків, очевидців події, прикмети правопорушників, збирає інші відомості, що можуть бути використані як докази;

- інформує уповноваженого працівника чергової частини органу, підрозділу поліції про обставини вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для вжиття невідкладних заходів щодо їх затримання;

- з прибуттям СОГ негайно інформує слідчого (дознавача) про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Кінолог на місці події:

- за узгодженням зі слідчим (дознавачем) визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі наявної інформації визначає доцільність його застосування;

- вживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення;

- бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

- позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

- доводить до відома керівника СОГ інформацію про можливе походження запахосіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розслідування кримінального правопорушення;

- використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами;

- обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо);

- разом з іншими працівниками поліції бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, застосовує при цьому службового собаку;

- за відсутності можливостей застосування службового собаки або в разі втрати ним сліду діє за вказівкою керівника СОГ¹¹⁰.

¹¹⁰ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

У разі вчинення грабежу чи розбою, що викликали значний суспільний резонанс, стосовно або за участю представників центральних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, засобів масової інформації, депутатів усіх рівнів, суддів та працівників правоохоронних органів, створюються постійно діючі СОГ, які очолюють слідчі спеціалізованих підрозділів розслідування кримінальних правопорушень проти особи слідчого управління ГУНП.

У ГУНП, у яких у складі слідчих управлінь (відділів) відсутні спеціалізовані підрозділи з розслідування кримінальних правопорушень проти особи, до складу СОГ залучається слідчий, який спеціалізується на розслідуванні таких кримінальних правопорушень.

У разі вчинення грабежу чи розбою, що викликали значний суспільний резонанс, керівник органу, підрозділу поліції (у разі його відсутності — особа, яка виконує його обов'язки) зобов'язаний особисто виїхати на місце пригоди, забезпечити проведення огляду місця події СОГ, організувати належну взаємодію між працівниками поліції при проведенні першочергових заходів та невідкладних слідчих (розшукових) дій, забезпечити залучення додаткових сил та засобів, надання іншої необхідної допомоги членам СОГ для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

В процесі проведення огляду місця події **необхідно відпрацювати версію по інсценуванню злочину**. Відомі випадки, коли розбій інсценується з метою приховування розтрата, привласнення грошових коштів або іншого злочину. Для викриття хибної заяви необхідно відшукати і зафіксувати негативні обставини. До них відносяться: ознаки зламу з середини, відсутність слідів там, де вони мають бути (якщо, наприклад, лише створена видимість того, що злочинці проникли через вікно, то будуть відсутні сліди взуття під вікном, сліди рук і рукавичок на рамі, текстильні волокна в отворі і т.д.); наявність на переміщених об'єктах слідів рук заявника і відсутність інших слідів; ознаки, що свідчать про те, що викрадене неможливо винести при обставинах, вказаних заявником; неможливість проникнути в наявний отвір у вікні; цілісність пилового шару і павутини в місці проникнення; зайвий безлад в приміщенні, не відповідний характеру злочину; невідповідності в характері зв'язування потерпілого (міг зв'язати сам себе); невідповідність показань, отриманих до огляду місця події, характеру обстановки і показанням, отриманим пізніше.

Під час **огляду місцевості** слід звернути увагу на сліди зламу, боротьби, взуття, ніг, транспортних засобів, запахів сліди, мікрочастинки, біологічні сліди, сліди знаряддя, засобів учиненого злочину (зброя та сліди застосування), сліди знарядь зламу, деталі одягу, головні убори, гудзики, недопалки зі слідами слини, зубів, губної помади, жуйки зі слідами сли-

ни, волокна, документи тощо. З місця подій необхідно вилучати зразки ґрунту, дорожнього полотна, чи паркетного покриття — мікрочастинки пилу, бруду, адже це можна буде використати для встановлення факту перебування особи злочинця на місці вчинення злочину.

Ретельному оглядові підлягає одяг затриманих, під час якого виявляються частинки та речовини, які можуть бути винесені з місця пригоди (кров, волосся, волокна, частини скла тощо), а також необхідно вилучити частини речовини з-під нігтів підозрюваних. Під час особистого обшуку можна виявити докази, що свідчать про вчинення групового злочину, спосіб вчинення цього злочину тощо. Необхідно після затримання особи злочинця провести обшук за місцем проживання та роботи, де також можна виявити різні докази їхньої злочинної діяльності.

Під час **обшуку** потрібно шукати такі об'єкти:

- вогнепальну та холодну зброю;
- макети вогнепальної та холодної зброї;
- знаряддя, засоби вчинення злочину;
- речі та предмети, набуті злочинним шляхом;
- одяг зі слідами пошкоджень і забруднень;
- засоби маскуванню особи злочинця (балаклави, маски тощо);
- документи на речі, що не належать обшукуваній особі (паспорти, квитанції тощо).

Допит потерпілого у кримінальних провадженнях про грабежі чи розбої проводиться негайно, одразу після огляду місця події.

Допит у кримінальних провадженнях щодо грабежів та розбоїв є обов'язковою і найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією. Здебільшого особа, яка здійснює розслідування, отримує необхідну й повну інформацію на початковому етапі саме під час допиту потерпілого, який має найбільш повні відомості про злочин.

Під час допиту потерпілого слід з'ясувати такі обставини:

- який час і місце вчинення щодо нього злочину?
- з якої причини потерпілий перебував у вказаному місці та звідки він прибував?
- де й коли було вчинено злочин?
- який спосіб проникнення або появи на місці події злочинців?
- чи знайомий він із особою злочинця, якщо так, то де і за яких обставин вони познайомились?
- скільки було злочинців, роль кожного з них?
- інформація щодо індивідуальних ознак зовнішності злочинця (складання словесного портрета)
- які знаряддя та засоби використовувались злочинцями?
- чи чинив потерпілий опір, якщо так, то які сліди залишилися?
- чи спричинено тілесні ушкодження потерпілому?

- в якому напрямку зникли злочинці?
- які були дії потерпілого після вчиненого злочину?
- хто ще перебував на місці події?
- хто знав про наявність у нього матеріальних цінностей чи грошей, кого він підозрює?
- що саме викрадено, його ознаки, прикмети, де воно містилося?
- наявність документів на викрадене майно (технічні паспорти, квитанції, гарантійні талони)?

Під час допиту свідка, очевидців необхідно з'ясувати:

- який час і причини появи на місці вчинення грабежу чи розбою?
- за яких обставин відбувся грабіж або розбій?
- хто вчинив злочин чи відома будь-яка інформація про особу злочинця та його прикмети?
- в якому напрямку правопорушники покинули місце злочину?
- які знаряддя та засоби вчинення злочину?
- якими предметами заволоділи злочинці?
- за яких обставин допитувана особа опинилася на місці події? Хто ще міг бачити подію злочину?

Пред'явлення для впізнання затриманої особи потерпілим і свідкам під час розслідування грабежів і розбоїв рекомендується одразу ж після його затримання та допиту з цього приводу осіб, яким вона буде пред'являтися для впізнання. Можливе проведення пред'явлення речей, що були вилучені під час особистого огляду затриманого (цінності, знаряддя злочину тощо).

Під час розслідування грабежів та розбоїв найтиповішими є такі експертизи, як: судово-медична, судово-медична імунологія, судово-медична цитологія, судово-медична молекулярна біологія, дактилоскопічна, судово-трасологічна, фізико-хімічна, ґрунтознавча, товарознавча. За результатами призначення кожної з них слідчий може отримати відповіді, що мають значення для встановлення обставин події та підлягають доказуванню.

Наприклад, під час призначення **дактилоскопічної експертизи** експерту можна поставити такі запитання:

- чи придатні сліди до ідентифікації; якою рукою або яким пальцем вони були залишені?
- який приблизний вік та стать особи, яка їх залишила; який механізм утворення на предметі (натиск, захвати тощо)?
- які особливості будови руки людини, яка залишила відповідний слід (немає пальців, наявність мозолів, шрамів тощо)?
- чи відповідають вони дактилокартам або зразкам, що були відібрані у нього; якщо сліди були вилучені з різних місць, то чи належать вони одній особі?

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «грабіж» та «розбій».
2. Які елементи криміналістичної характеристики грабежів та розбоїв?
3. Що є підставами та умовами початку досудового розслідування грабежів та розбоїв?
4. Хто входить до складу СОГ при розслідуванні грабежів та розбоїв?
5. Які основні завдання СОГ при огляді місця події?
6. Які основні права та обов'язки членів СОГ на місці події?
7. Чи зобов'язаний особисто виїхати на місце пригоди керівник органу, підрозділу поліції (у разі його відсутності — особа, яка виконує його обов'язки) у разі вчинення грабежу чи розбою, що викликали значний суспільний резонанс?
8. Чи повинні створюватися постійно діючі СОГ, які очолюють слідчі спеціалізованих підрозділів розслідування кримінальних правопорушень проти особи слідчого управління ГУНП, у разі вчинення грабежу чи розбою, що викликали значний суспільний резонанс?
9. Які слідчі (розшукові) дії можуть проводитися при розслідуванні грабежів та розбоїв?
10. Які найтипівіші експертизи можуть призначатися при розслідуванні грабежів та розбоїв?

4.6. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні підпалів та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із виникненням пожеж

Підпали та інші злочини, пов'язані з виникненням пожеж, спричиняють збитки господарству, майну, життю та здоров'ю громадян. Основним завданням при розслідуванні цих злочинів є дослідження всіх обставин, пов'язаних з пожежою, встановленням причин, виявлення винних у її виникненні.

Кримінальне законодавство України передбачає низку злочинів, де за собом заподіяння шкоди є пожежа, а саме: диверсію (ст. 113 КК України), умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194 КК України), знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 252 КК України), терористичний акт (ст. 258 КК України), порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК України), масові заворушення (ст. 294 КК України), умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ч. 2 ст. 347 КК України), умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина,

який виконує громадський обов'язок (ч. 2 ст. 352 КК України), умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ч. 2 ст. 378 КК України), умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ч. 2 ст. 399 КК України) й умисне знищення або пошкодження військового майна (ч. 2 ст. 411 КК України)¹¹¹.

Прояв таких злочинів виражається в знищенні або пошкодженні матеріальних цінностей, спричиненні шкоди життю та здоров'ю людей або інших тяжких наслідків за допомогою вогню у тих випадках, коли він викликає виникнення пожежі.

Пожежею є неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується в часі та просторі. Тому не слід відносити до пожеж випадки горіння, зумовлені специфікою технологічних процесів виробництва або умовами роботи промислових установок та агрегатів, випадки, що є наслідком спроби потерпілого покінчити життя самогубством, вибухи та спалахи, що не спричинили розповсюдження вогню й розвитку пожежі¹¹².

Відповідно до кримінального закону пожежа є злочином у тих випадках, коли її виникнення та розвиток перебувають у причинному зв'язку з необережним або умисним кримінально караним діянням особи, у результаті чого настали суспільно небезпечні наслідки. Тому, з юридичної точки зору, **пожежу** слід визначити як неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, яке виникло внаслідок протиправного діяння особи, у результаті якого настають суспільно небезпечні наслідки. До таких наслідків належать заподіяння фізичної шкоди життю та здоров'ю людей та/або знищення й пошкодження майна.

Відповідальність за порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки передбачається в ст. 270 КК України. **Під встановленими законодавством вимогами пожежної безпеки** слід розуміти комплекс положень, що визначають порядок додержання норм і стандартів, спрямованих на запобігання пожежам, забезпечення в разі їх виникнення безпеки людей, оснащення об'єктів і населених пунктів засобами протипожежного захисту та пожежною технікою, а також інших правил пожежної безпеки.

Так, *підпал* є різновидом загально небезпечного способу вчинення різних злочинів, спрямованих на умисне знищення або пошкодження майна за допомогою вогню. У зв'язку із загальнодоступністю отримання вогню

¹¹¹ Кримінальний кодекс України : прийм. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

¹¹² Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 : [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 124.

саме його нерідко використовують злочинці для вчинення або приховання злочину.

Підпал у правовому значенні можна визначити як свідоме викликання пожежі шляхом застосування джерел вогню до певних об'єктів¹¹³.

Нерідко підпал може бути використаний злочинцем як засіб приховання слідів інших раніше вчинених злочинів, таких, наприклад, як розкрадання шляхом привласнення або розтрати державного чи колективного майна, крадіжка індивідуального майна громадян, вбивство та інші.

Елементами криміналістичної характеристики цього виду злочинів є спосіб вчинення злочину, спосіб приховування, типові сліди, особа злочинця, особа потерпілого.

Можна виділити підпали: а) від легкозаймистих речовин; б) з використанням спеціальних пристроїв; в) за створенням умов, що сприяють самозайманню; г) в результаті порушення правил пожежної безпеки.

Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки трапляються у разі: а) експлуатації опалювальних, освітлювальних, інших приладів; б) використання приладів, установок, устаткування, не обладнаного протипожежним захистом; в) ведення робіт з відкритим вогнем; г) порушення правил зберігання, перевезення, виготовлення різних легкозаймистих речовин та матеріалів.

До основних **способів приховування підпалів** належать: знищення слідів злочину, знарядь і засобів підпалу, інсценування обстановки, що вказує на випадкове виникнення пожежі.

Способи приховування пожежі внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки такі: маскування слідів (знищення приладу, внесенню змін в обстановку, фальсифікація документів, що підтверджують справність обладнання та наявність протипожежного захисту тощо), іноді — інсценування підпалу.

Залежно від того, де мали місце підпал чи пожежа внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (виробництво, сільськогосподарські об'єкти, установи та ін.), з'ясовуються обстановка, місце, час, шляхи проникнення відходу, способи вчинення підпалу, особи, які мають доступ до об'єктів. Такі дані дають змогу висунути версії про подію, її причини, осіб, які вчинили злочин, інсценування пожежі з метою приховання іншого злочину (вбивства, розкрадання, диверсії).

Найбільш **типовими слідами**, пов'язаними зі вчиненням названих злочинів, є сліди дії полум'я (попіл, залишки матеріалів, що не згоріли, сліди плавлення і пальних речовин), а також дії окремих осіб (сліди взуття, рук, знарядь злому, транспортних засобів тощо).

¹¹³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [4-те вид., переробл. та доповн.]. Київ : Юридична думка, 2007. С. 254.

Особу злочинця слід шукати серед осіб, інтереси яких пов'язані зі знищенням даного об'єкта чи майна. У деяких випадках підпал може здійснювати піроман. Відомості про **особу потерпілого** можуть зорієнтувати органи досудового розслідування відносно характеру події, її мотивів, особи злочинця, причин та умов, що сприяли вчиненню злочину.

У разі порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки коло осіб, які притягаються до відповідальності, обмежене суб'єктами, які мають відношення до діяльності та дій, що спричинили подібні порушення.

Основними джерелами відомостей про обставини злочину і особу злочинця можуть бути початкові слідчі (розшукові) дії такі, як: огляд місця події, допит свідків, призначення окремих видів експертиз та оперативно-розшукові заходи¹¹⁴.

Особливості досудового розслідування підпалів та інших злочинів, пов'язаних їх виникненням пожеж:

Приводами для внесення відомостей до ЄРДР можуть бути:

1) заяви і повідомлення окремих громадян, підприємств, установ, організацій;

2) повідомлення в ЗМІ;

3) виявлення пошкодження або знищення майна працівниками поліції, ДСНС (далі — Державна служба України з надзвичайних ситуацій) чи працівниками страхової фірми або банку.

Відповідно до правил підслідності слідчі органи Національної поліції здійснюють досудове розслідування підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж, а саме: умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194 КК України), знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 252 КК України), порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК України), масові заворушення (ст. 294 КК України), умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ч. 2 ст. 347 КК України), умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ч. 2 ст. 352 КК України), умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ч. 2 ст. 378 КК України), умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ч. 2 ст. 399 КК України) й умисне знищення або пошкодження військового майна (ч. 2 ст. 411 КК України).

¹¹⁴ Криміналістика : підручник : [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [3-тє вид., переробл. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 754–756.

Особливістю внесення відомостей до ЄРДР цих видів злочинів є отримання органами досудового розслідування чи прокурором відомостей про підпали та інші злочини, пов'язані із виникненням пожеж (умисне знищення або пошкодження майна із спричиненням матеріальної шкоди у великих розмірах, внаслідок підпалу, вибуху або інших загально небезпечних способів, або заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах, або спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків).

Обставини, що підлягають з'ясуванню у кримінальних провадженнях про підпали та інші злочини пов'язані із виникненням пожеж:

- подія злочину (час, місце, спосіб вчинення злочину та використані для цього засоби);
- об'єкт, що був умисно пошкоджений чи знищений;
- особа правопорушника та її винуватість у вчиненні злочину;
- співучасники злочину;
- мотив і мета цього злочину;
- чи не було вчинено інший злочин;
- наслідки злочину, вид та розмір спричиненої шкоди;
- причини та умови, що сприяли вчиненню цього злочину;
- обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження чи звільнення від кримінальної відповідальності або покарання¹¹⁵.

На початковому етапі розслідування зазвичай проводяться такі слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та процесуальні дії: а) огляд місця події; б) допит потерпілих осіб; в) допит свідків; г) призначення експертиз (товарознавчої, пожежно-технічної, судово-медичної, електротехнічної, криміналістичних експертиз, експертизи матеріалів, речовин та виробів); г) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (найпоширенішими з яких є: встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, аудіо-, відеоконтроль місця, особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних систем) відповідним оперативним підрозділам.

На подальшому етапі розслідування проводять такі процесуальні дії: а) затримання підозрюваного(их) осіб; б) повідомлення про підозру; в) допит підозрюваного(их); г) вирішення питання про обрання запобіжного заходу; г) проведення освідування підозрюваного(их); д) проведення обшуку за місцем проживання та роботи підозрюваного(их) осіб; е) застосування заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасовий доступ до речей та документів, тимчасове вилучення майна,

¹¹⁵ Криміналістика: підручник : [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [3-ге вид., переробл. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 759–760.

арешт майна; є) проведення слідчого експерименту; ж) у разі наявності суперечностей у показаннях — одночасний допит; з) призначення експертів (наркологічної, психіатричної).

Першою невідкладною слідчою (розшуковою) дією, що проводиться під час розслідування про підпали та інші злочини, пов'язані із виникненням пожеж, є **огляд місця події**, що може здійснюватися до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Після завершення такого огляду слідчий, прокурор зобов'язані негайно внести такі відомості до ЄРДР.

У наказі МВС України «Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами» від 24.07.2017 № 621 визначено склад та завдання слідчо-оперативної групи на місці пожежі¹¹⁶.

Так, СОГ створюється при чергових частинах територіальних підрозділів ГУНП. Їх склад формується з посадових осіб поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого начальником територіального підрозділу ГУНП, погодженого з керівником органу досудового розслідування.

Завданням СОГ є виявлення, фіксація, кваліфіковане вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження, та встановлення осіб, які його вчинили.

До складу СОГ обов'язково входять слідчий (керівник СОГ), працівник кримінальної поліції, технік-криміналіст, спеціаліст відповідного територіального органу ДСНС, у передбачених цим Порядком випадках — спеціаліст вибухотехнічного підрозділу та дільничний офіцер поліції (за необхідності).

Після прибуття на місце пожежі члени СОГ з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, встановлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та ймовірні шляхи їх відходу. У разі необхідності вживають заходів для переслідування транспортних засобів, які використовувалися особами, що вчинили кримінальне правопорушення. Беруть участь у розшуку та затриманні осіб, які підозрюються в учиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних з пожежами.

¹¹⁶ Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами : наказ МВС України від 24 лип. 2017 р. № 621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17>.

Для участі в огляді місця пожежі обов'язково залучаються спеціалісти з гасіння, ліквідації та дослідження пожежі, за потреби можуть залучатися відповідні спеціалісти газового господарства, енергонагляду та технічного нагляду, з ремонту побутової техніки, з контролю за устаткуванням, ремонтом та експлуатацією систем пічного опалення тощо. Керівництво територіальних органів поліції та ДСНС узгоджує з керівниками відповідних підприємств, установ та організацій, де працюють такі спеціалісти, порядок їх виклику та прибуття на місце пожежі.

Дії членів слідчо-оперативних груп на місці пожежі.

Слідчий на місці події (пожежі):

- керує діями членів СОГ;
- організовує збирання наявної в органах (підрозділах) поліції, ДСНС та інших організаціях попередньої інформації про стан і характерні особливості об'єкта, на якому виникла пожежа, встановлює дані про підрозділи ДСНС, які беруть участь у гасінні пожежі, отримує від них і фіксує (в процесуальних документах, рапорті, довідці) первинну інформацію про пожежу і хід її гасіння;
- під час отримання інформації від керівника гасіння пожежі про подію наголошує на необхідності виявлення в процесі гасіння пожежі обставин, що свідчать про місце і причину її виникнення, слідів, предметів і матеріалів, що можуть бути визнані речовими доказами, а також про вжиття заходів щодо їх схоронності і недопущення руйнування;
- після ліквідації пожежі з'ясовує в керівника гасіння можливість безпечної роботи членів СОГ під час огляду місця пожежі; встановлює, які зміни внесені в обстановку пожежі; ознайомлюється з місцем події з метою отримання загального уявлення про те, що трапилось, визначає межі огляду та складає план його проведення;
- вживає заходів для встановлення особи потерпілого, фіксує місце його перебування в момент виявлення пожежі;
- за наявності підстав інформує оперативного чергового територіального органу (підрозділу) поліції про залучення додаткових сил, засобів та спеціалістів для документування всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, пов'язаного з пожежею;
- разом із членами СОГ, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілими, свідками та іншими учасниками кримінального провадження проводить огляд місця події та складає протокол огляду місця події, пов'язаного з пожежею, під час якого у встановленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, проводить вимірювання. Не допускається викладення у протоколі будь-яких висновків, у ньому відображаються лише видимі результати огляду. До протоколу можуть долучатися письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні огляду. По можливості текст

набирається в електронному вигляді, роздруковується та підписується всіма учасниками огляду місця події;

- в обов'язковому порядку із залученням спеціаліста(ів) з дослідження пожежі складає плани і схеми до протоколу. Вилучає речі і документи, важливі для кримінального провадження, предмети, вилучені з обігу, а також матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню. Вилучені об'єкти оглядаються за участю спеціаліста, упаковуються та опечатуються, після чого пакунки та (або) закріплені на них бирки підписуються слідчим та особами, які брали участь у проведенні огляду. На упаковці вилученого об'єкта зазначаються його характерні ознаки, фізичні властивості та індивідуальні ознаки, а також точне місце, де його було виявлено та вилучено, про що робиться відповідний запис у протоколі. Вилучені з місця огляду речі та об'єкти вважаються тимчасово вилученим майном;

- місце виявлення речей і документів фіксує в протоколі й позначає на схемі з відповідною прив'язкою до об'єкта, що оглядається, забезпечує здійснення фотографування, відеозапису цих дій, що передбачено статтею 237 КПК України;

- забезпечує належне вилучення з місця події предметів, матеріалів, речей, документів та інших об'єктів у стані, придатному для проведення експертиз, їх своєчасну передачу відповідно до вимог глави 16 КПК України на схоронність уповноваженій службовій особі;

- має право заборонити будь-якій особі, залученій до проведення огляду місця події, залишати місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду;

- у разі потреби в проведенні огляду за участю спеціаліста(ів) з дослідження пожеж доповідає відповідальній особі або оперативному черговому по територіальному органу поліції про вжиття заходів із забезпечення збереження обстановки місця події (пожежі);

- за погодженням з начальником органу досудового розслідування залучає до огляду місця події осіб, які володіють спеціальними знаннями (інспектора-криміналіста, посадових осіб ДСНС, УкрНДІЦЗ (далі — Український науково-дослідний інститут цивільного захисту), вибухотехнічного підрозділу, інженера-електрика, хіміка, інженера-будівельника, інспектора з безпеки праці та інших), за допомогою яких докладно, вживаючи зрозумілі та коректні терміни, викладає в протоколі огляду місця події: відомості про об'єм пожежного навантаження в зоні пожежі, наявність речовин і матеріалів, здатних впливати на утворення теплових конвективних потоків та масопереносу під час пожежі, і фіксує спрямованість поширення вогню, наявність речовин і матеріалів, здатних до взаємодії з виділенням великої кількості тепла в результаті хімічної реакції з киснем повітря або при взаємодії поміж ними;

- спільно з членами СОГ та залученими спеціалістами на місці події (пожежі) визначає ознаки осередку пожежі (місце виникнення пожежі) за слідами, залишеними вогнем та іншими факторами пожежі, що відкладаються на вертикальних і горизонтальних поверхнях, за ознаками спрямованості горіння і зосередження первинних засобів пожежогасіння, за найбільшими руйнуваннями, максимальними прогарами, прогинами конструкцій, що виявляються під час проведення огляду місця події в зоні горіння, та за іншими ознаками;

- спільно із залученими спеціалістами зіставляє ознаки осередку пожежі з особливостями роботи устаткування, властивостями речовин і матеріалів, що застосовуються в технологічному процесі, їх поведінням в умовах пожежі, впливом на утворення осередкових ознак. Відшукує теплогенеруючі установки, електронагрівальні прилади тощо та фіксує їх стан;

- спільно із залученими спеціалістами фіксує стан засобів автоматичного виявлення і гасіння пожежі, наявність і місце розташування датчиків пожежної сигналізації та елементів автоматичних установок пожежогасіння, що спрацювали або ні;

- за вилученими з місця події речами, об'єктами, предметами, матеріалами та слідами, що можуть втратити доказове значення залежно від часу їхнього зберігання (грунт, пожежне сміття, ємності та інші предмети зі слідами легкозаймистої та горючої рідини, сліди пальців рук тощо), після внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР призначає відповідні експертизи;

- здійснює збирання документів і відповідної інформації, необхідних для правильної кваліфікації кримінального правопорушення та призначення пожежно-технічної експертизи, для чого долучає до матеріалів: акт про пожежу або звіт спеціаліста про причину виникнення пожежі; довідку про метеорологічні умови на момент виникнення і розвитку пожежі, видану відділами гідрометеорологічного центру; відповідний витяг з посиланнями на пункти, статті тощо, позначення та назву нормативно-правового акта, порушення якого могло мати відношення до пожежі; копію наказу про призначення конкретної особи відповідальною за виконання правил пожежної безпеки на об'єкті, її посадові обов'язки; акти об'єктових і цехових пожежно-технічних комісій; дані щодо проведення вогневих й інших пожежонебезпечних робіт, у тому числі ремонтних і профілактичних; схему електропроводки (якщо об'єкт був нею обладнаний і не був знеструмлений); документи, що підтверджують проведення робіт з виміру опору ізоляції провідників; діючі на підприємстві інструкції з пожежної безпеки; приписи посадових осіб ДСНС про усунення раніше виявлених порушень вимог пожежної безпеки на об'єкті; довідку про пожежу, що складається керівником гасіння пожежі, опис пожежі,

що складається спеціалістом ДСНС; запис переговорів керівника (керівників) гасіння пожежі з ОКЦ ДСНС (далі — оперативно-координаційний центр ДСНС), матеріали відео- та фотофіксації, виготовлені під час огляду місця події на електронному носії, та інші документи;

- здійснює повноваження, передбачені КПК України, у тому числі допитує особисто або доручає членам СОГ — посадовим особам оперативних підрозділів провести допити заявника, потерпілого, свідків про обставини вчиненого кримінального правопорушення, а за необхідності — спеціалістів з дослідження пожеж; надає письмові доручення посадовим особам оперативних підрозділів про проведення інших слідчих (розшукових) дій;

- за необхідності або за дорученням начальника підрозділу досудового розслідування проводить додатковий огляд місця події, для участі в якому може також залучити спеціалістів з гасіння та розслідування пожеж, свідків, потерпілих та підозрюваних;

- доручає посадовим особам оперативних підрозділів, які перебувають на місці події у складі СОГ, установити за автоматизованими обліками МВС та поліції осіб, схильних до вчинення правопорушень, пов'язаних з пожежами, які проживають у районі вчинення кримінального правопорушення. Організовує роботу з перевірки їх причетності до виникнення пожежі;

- при отриманні пропозицій від посадових осіб вибухотехнічних підрозділів щодо вжиття конкретних заходів безпеки при проведенні огляду місця події (пожежі) з метою запобігання загибелі або пораненню людей негайно інформує посадову особу або оперативного чергового територіального органу поліції про вжиття заходів;

- за необхідності та при отриманні пропозиції від посадової особи територіального органу ДСНС щодо залучення до складу СОГ для встановлення причин виникнення пожежі посадових осіб ДВЛ (далі — дослідно-випробувальна лабораторія) та УкрНДІЦЗ негайно інформує посадову особу або оперативного чергового територіального органу поліції про вжиття заходів та залучає спеціалістів зазначених установ до проведення огляду місця події (пожежі) після їх прибуття.

Посадова особа карного розшуку (кримінальної поліції):

- як член СОГ ознайомлюється з обставинами виникнення та розвитку пожежі;

- виконує доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій;

- здійснює квартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків вчинення кримінального правопорушення, збирання відомостей, що можуть бути використані як докази;

- встановлює причетних до вчинення пожежі осіб, їх прикмети; наявність у них засобів підпалу, інших предметів і матеріалів, що могли бути

використані для вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з пожежею, транспортних засобів; інші відомості, необхідні для встановлення осіб, які вчинили це правопорушення. Про виконану роботу інформує слідчого, складає докладний рапорт на ім'я керівника органу поліції про результати проведеної роботи та за наявності доручення слідчого проводить допити учасників огляду місця події (пожежі), свідків та очевидців;

- встановлює особи громадян, загиблих під час пожежі;
- негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та причетних до нього осіб для їх фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та надалі негласних слідчих (розшукових) дій;
- систематично, у міру отримання відомостей, що становлять оперативний інтерес для розслідування правопорушення, інформує про це слідчого, вживає заходів щодо затримання осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, за дорученням слідчого бере участь у проведенні обшуків та інших невідкладних слідчих (розшукових) дій;
- у взаємодії зі слідчим, іншими посадовими особами оперативних підрозділів поліції, дільничним офіцером поліції та спеціалістами з дослідження пожеж планує роботу із розслідування кримінального правопорушення;
- бере участь у складанні узгодженого плану слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Проводить усі необхідні заходи щодо встановлення і викриття причетних до кримінального правопорушення осіб;
- за дорученням слідчого, використовує можливості оперативних частин слідчих ізоляторів та установ виконання покарань, а також підрозділів оперативної служби і підрозділів з проведення оперативно-технічних заходів;
- вносить пропозиції слідчому шляхом складання ініціативного рапорту щодо необхідності проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій з встановлення обставин вчинення злочинів, пов'язаних з пожежами, та осіб, причетних до їх вчинення.

Посадова особа територіального органу ДСНС:

- після прибуття на місце пожежі інформує старшого СОГ про це та бере участь в огляді місця події як спеціаліст з дослідження пожеж;
- у взаємодії зі слідчим і спеціалістами інших залучених служб планує роботу на місці пожежі;
- як член СОГ з'ясовує обставини виникнення та розвитку пожежі;
- як спеціаліст надає допомогу в огляді місця пожежі з метою виявлення осередку та причин виникнення і розповсюдження пожежі, виявлення, фіксації та вилучення зразків, проб, технічної та іншої документації

і предметів, що надалі можуть бути використані як речові докази. Надає слідчому допомогу у фіксації в протоколі огляду місця події інформації щодо виявлених зразків, об'єктів, речовин тощо;

- встановлює стан і ефективність спрацювання засобів та систем протипожежного захисту, що є на об'єкті, виконання вимог пожежної безпеки, приписів та постанов посадових осіб ДСНС, якщо такі виносилися;

- у разі встановлення факту неспрацювання або невиконання своїх функцій системами протипожежного захисту повідомляє про це ДСНС;

- у взаємодії зі слідчим і спеціалістами інших залучених служб планує роботу на місці пожежі;

- вносить пропозиції слідчому щодо вжиття конкретних заходів для виявлення та усунення причин і умов, що призводять до вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами;

- у разі необхідності залучення для встановлення причин виникнення пожежі ДВЛ та УкрНДІЦЗ повідомляє слідчого, ОКЦ ДСНС та керівництво відповідного територіального органу ДСНС про необхідність організації їх виїзду на місце події (пожежі) для участі у складі СОГ;

- про результати перевірки стану і справності засобів протипожежного захисту, що є на об'єкті, надає інформацію керівнику СОГ;

- як член СОГ виконує доручення слідчого в межах своїх повноважень. За результатами роботи для здійснення слідчим попередньої правової кваліфікації кримінального правопорушення на місці події оформляє та надає слідчому акт про пожежу. **Протягом 3 діб надсилає до слідчого підрозділу разом із супровідним листом, який реєструється в канцелярії відповідного підрозділу, звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо);**

- включає до звіту про причину виникнення пожежі інформацію про виконання доручень слідчого щодо отриманих свідчень від очевидців пожежі для встановлення причин і обставин її виникнення, осіб, причетних до пожежі (інформація від очевидців відбирається в усній формі), з відповідними роз'ясненнями;

- у разі встановлення особи, яка володіє інформацією про пожежу та події, пов'язані з нею, повідомляє керівника СОГ;

- при виїзді на місце пожежі в разі не направлення територіальним органом поліції на місце події СОГ у зв'язку з відсутністю в події ознак кримінального правопорушення здійснює заходи щодо збирання інформації з метою повного та якісного обліку пожежі відповідно до Порядку обліку пожеж та їх наслідків, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2003 року № 2030¹¹⁷.

¹¹⁷ Про затвердження Порядку обліку пожеж та їх наслідків : постанова Кабінету Міністрів України від 26 груд. 2003 р. № 2030. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2030-2003-%D0%BF>.

Експерт Експертної служби МВС:

- залучається слідчим як спеціаліст для участі в проведенні огляду місця події (пожежі);
- під час проведення судової пожежно-технічної експертизи діє відповідно до КПК України та Закону України «Про судову експертизу».

Посадова особа вибухотехнічного підрозділу поліції:

- виїжджає до проведення огляду місця події (пожежі), унаслідок якої загинуло дві та більше, постраждало три і більше осіб; площа пожежі складає 1000 та більше метрів квадратних; завдано збитків у розмірі однієї тисячі та більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; відбулося загоряння більше двох транспортних засобів в одному місці, для організації проведення якісних оглядів місць подій, спільних дій з фіксації обстановки на місці пожежі та встановлення причин пожеж;
- бере участь в огляді місця події як спеціаліст;
- у взаємодії зі слідчим і спеціалістами інших залучених служб планує роботу на місці пожежі;
- як член СОГ з'ясовує обставини виникнення та розвитку пожежі;
- як спеціаліст надає допомогу в огляді місця пожежі з метою виявлення осередку та причин виникнення і розповсюдження пожежі, виявлення, фіксації та вилучення зразків, об'єктів, проб, технічної та іншої документації і предметів, що надалі можуть бути використані як речові докази. Надає слідчому допомогу у фіксації в протоколі огляду місця події інформації щодо виявлених зразків, об'єктів, речовин тощо, а в разі потреби в їх упакуванні;
- терміново інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та причетних до нього осіб для їх фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та подальших негласних слідчих (розшукових) дій;
- за необхідності за погодженням зі слідчим та іншими спеціалістами з дослідження пожеж проводить попередні дослідження вилучених під час огляду місця події (пожежі) зразків, об'єктів, речовин тощо;
- вносить пропозиції слідчому щодо вжиття конкретних заходів безпеки при поводженні з отруйними і сильнодіючими речовинами;
- вносить пропозиції слідчому, посадовій особі або черговому територіального органу поліції щодо вжиття конкретних заходів безпеки, спрямованих на запобігання загибелі або пораненню людей.

Посадові особи дослідно-випробувальних лабораторій територіальних органів ДСНС та УкрНДІЦЗ:

- посадова особа ДВЛ залучається до дослідження пожеж (участь в огляді місця події, фіксація обстановки на місці пожежі, проведення пожежно-технічних досліджень (експертизи) та встановлення обставин і причин виникнення пожежі) слідчим та посадовими особами територіальних

органів ДСНС через ОКЦ ДСНС, посадову особу територіального підрозділу ГУНП у разі, якщо: внаслідок пожежі загинуло три і більше або постраждало 5 і більше осіб; сталася пожежа із загибеллю або травмуванням людей на підприємствах, установах, в організаціях, закладах; площа пожежі складає 1000 та більше метрів квадратних; орієнтовні збитки внаслідок пожежі становлять 10 тисяч і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; наявна інша необхідність залучення за рішенням слідчого;

- посадова особа УкрНДІЦЗ за необхідності залучається до дослідження пожеж (участь в огляді місця події, фіксація обстановки на місці пожежі, проведення пожежно-технічних досліджень (експертизи) та встановлення обставин і причин виникнення пожежі) слідчим та посадовими особами територіальних органів ДСНС через ОКЦ ДСНС, посадову особу територіального підрозділу ГУНП у разі, якщо: унаслідок пожежі загинуло п'ять і більше або постраждало 10 і більше осіб; загинуло три і більше або постраждало 5 і більше людей на підприємствах, установах, в організаціях, закладах; площа пожежі складає 10 000 і більше метрів квадратних; орієнтовні збитки внаслідок пожежі становлять 100 000 і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; наявна інша необхідність залучення згідно з постановою слідчого;

- після прибуття на місце пожежі інформують старшого СОГ про це та надалі беруть участь в огляді місця події як спеціалісти з дослідження пожеж;

- на місці події (пожежі) як спеціалісти надають допомогу в огляді місця пожежі з метою виявлення осередку і причин виникнення та розповсюдження пожежі, виявлення, фіксації та вилучення предметів і матеріалів, що надалі можуть бути використані як речові докази. Надає слідчому допомогу у фіксації в протоколі огляду місця події інформації щодо виявлених предметів і матеріалів тощо;

- досліджують стан і справність систем протипожежного захисту та первинних засобів пожежогасіння, що є на об'єкті, можуть надавати роз'яснення щодо дотримання вимог пожежної безпеки, приписів та постанов посадових осіб ДСНС, якщо такі виносилися;

- у разі залучення слідчим беруть участь у додатковому огляді (оглядах) об'єкта дослідження (пожежі), під час якого виступають як спеціалісти з дослідження пожеж та надають допомогу у виявленні та вилученні предметів і матеріалів, необхідних для проведення дослідження щодо їх пожежної небезпеки;

- у разі зазначення слідчим у постанові про призначення пожежно-технічної експертизи або при погодженні слідчим клопотання експерта про необхідність залучення посадових осіб УкрНДІЦЗ та ДВЛ беруть участь у проведенні зазначеної експертизи;

- під час залучення до виконання судової пожежно-технічної експертизи, посадові особи УкрНДПЦЗ та ДВЛ користуються правами, визначеними КПК України та Законом України «Про судову експертизу».

Дільничний офіцер поліції на місці події (пожежі):

- забезпечує охорону місця події, збереження слідів вчиненого кримінального правопорушення та за необхідності організовує надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам;

- з'ясовує обставини події, встановлює свідків, очевидців, збирає інші відомості, що можуть бути використані як докази;

- інформує оперативного чергового відповідного територіального органу поліції про обставини події та причетних до неї осіб;

- негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин події та причетних до неї осіб для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) дій;

- після прибуття СОГ виконує усні доручення старшого СОГ.

Інспектор-кінолог на місці пожежі як спеціаліст:

- веде пошук різних предметів і слідів (вихідних точок), від яких можна застосувати службового собаку;

- доводить до відома членів СОГ інформацію про виявлення слідів з чітко виявленими особливостями взуття, а також будь-яких предметів, що можуть мати значення для розслідування кримінального правопорушення;

- бере участь (зі службовим собакою) в обстеженні місць можливого перебування підозрюваних (підвали, горища, сховища, лісопосадки тощо);

- здійснює пошук підозрюваних за виявленими на місці події речами, об'єктами та предметами з одорологічними (запаховими) ознаками із застосуванням службового собаки;

- складає акт про застосування службово-розшукового собаки.

Охорона місця пожежі знімається тільки за дорученням слідчого, але не раніше, ніж до закінчення оформлення результатів огляду в протоколах, актах, планах та схемах, а також після вилучення предметів та матеріалів.

У разі вчинення особливо тяжких злочинів, пов'язаних з пожежами, а також кримінальних правопорушень, що викликають значний суспільний резонанс, огляд місця події проводиться за участю начальників територіального органу поліції та слідчого підрозділу.

Після закінчення огляду місця пожежі та проведення першочергових слідчих (розшукових) дій члени СОГ звітують перед слідчим про проведеною ними роботу.

Подальша робота членів СОГ щодо встановлення причин пожежі та виявлення підозрюваних осіб здійснюється відповідно до плану слідчих (розшукових) дій.

Про несвоєчасне направлення або неприбуття на місце пожежі СОГ керівництво підрозділу ДСНС, в зоні відповідальності якого вона виникла, інформує керівництво відповідного територіального органу поліції для реагування та вжиття заходів щодо поліпшення спільних дій на цьому напрямі діяльності.

Про несвоєчасне направлення або неприбуття на місце пожежі посадових осіб ДСНС керівництво ГУНП, на території обслуговування якого вона виникла, інформує керівництво територіального органу ДСНС для реагування та вжиття заходів щодо поліпшення спільних дій на цьому напрямі діяльності.

Створення СОГ для розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з пожежами, планування слідчих (розшукових) дій.

Для швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з пожежами, створюються СОГ. **Створення СОГ** здійснюється в установленому порядку, за погодженням з начальником слідчого підрозділу територіального підрозділу ГУНП. При цьому керівником СОГ є слідчий, який спеціалізується на розслідуванні зазначеної категорії кримінальних правопорушень та визначений начальником слідчого підрозділу здійснювати їх розслідування.

До складу СОГ входять посадові особи, які брали участь в огляді місця події. У разі потреби залучаються дільничні офіцери поліції, на території обслуговування яких сталася пожежа, посадові особи інших органів і підрозділів поліції.

Забороняється здійснювати заміну оперативних працівників, включених до складу СОГ, без узгодження зі слідчим (керівником СОГ) або керівником органу досудового розслідування.

Контроль за роботою СОГ покладається на начальника слідчого підрозділу територіального підрозділу ГУНП, який за погодженням з начальником територіального підрозділу ГУНП має право організувати проведення оперативних нарад за участю слідчих та посадових осіб інших органів і підрозділів поліції з питань виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі стану виконання доручень слідчих і порядку взаємодії служб.

Робота з розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з пожежами, здійснюється відповідно до узгодженого плану слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, який складається в триденний строк з моменту внесення слідчим відповідних відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, затверджується начальником територіального органу поліції та органу досудового розслідування і приєднується слідчим до матеріалів кримінального провадження.

До підготовки плану залучаються посадові особи, які брали участь в огляді місця пожежі та проведенні невідкладних слідчих (розшукових) дій.

У плані зазначаються висунуті версії кримінального правопорушення, розподіляються обов'язки між виконавцями для перевірки висунутих версій, встановлюються строки виконання запланованих заходів.

Слідчі (розшукові) дії, доручення слідчого щодо розслідування кримінальних правопорушень плануються і виконуються на основі розмежування та чіткого дотримання умов діяльності в межах компетенції слідчого і посадових осіб інших служб територіальних органів поліції.

ГУНП є відповідальними за остаточні результати роботи з розслідування пожеж у межах установленої компетенції і беруть участь у цій роботі до закінчення розслідування.

Організація контролю за виконанням доручень слідчих у кримінальних провадженнях, пов'язаних з пожежами, планування роботи:

Контроль за виконанням доручень слідчих у кримінальних провадженнях про пожежі покладається на начальників територіальних підрозділів ГУНП, які зобов'язані:

- визначати конкретних осіб з числа співробітників оперативних підрозділів, на яких покласти обов'язки з виконання доручень слідчих;
- щотижня узагальнювати стан виконання доручень слідчих у кримінальних провадженнях про пожежі, стежити за якісним їх виконанням, вживати заходів щодо усунення недоліків;
- спільно з керівниками слідчих підрозділів заслуховувати звіти членів СОГ про результати огляду місця пожежі, проведення слідчих (розшукових) дій, вивчати зібрані ними матеріали. Враховуючи початкові дані, отримані під час проведення слідчих (розшукових) дій, спільно з членами СОГ за версіями та окремими напрямками подальших дій щодо встановлення й викриття осіб, причетних до виникнення пожежі, забезпечувати залучення представників усіх служб поліції для отримання остаточного результату, координувати роботу підлеглих, здійснювати повсякденний дієвий контроль за її проведенням;
- здійснювати контроль за своєчасністю передачі слідчому у встановленому порядку відомостей і матеріалів, зібраних за його дорученням. Тривалість виконання доручень слідчих не повинна перевищувати встановленого у дорученнях строку. У разі неможливості своєчасного виконання доручення продовження строку його виконання письмово погоджується начальником оперативного підрозділу з керівником органу досудового розслідування;
- забезпечувати належні умови зберігання вилучених з місць подій слідів, предметів і матеріалів, проведення за ними необхідних експертиз та їх повне і ефективне використання при розслідуванні кримінальних правопорушень.

Не допускається надання слідчими неконкретизованих доручень та доручень без встановлення строку їх виконання. Доручення, які даються

слідчими, реєструються в канцелярії органів (підрозділів) поліції та передаються в порядку, передбаченому чинним законодавством. Матеріали про виконання доручень слідчих посадовими особами органів (підрозділів) поліції надсилаються до слідчого підрозділу разом із супровідним листом за підписом начальника територіального підрозділу, що реєструється в канцелярії.

Для проведення огляду місця події крім учасників СОГ можуть залучатися судовий медик або лікар, товарознавець, інженер-електрик, інженер-будівельник, інженер-хімік тощо.

Під час огляду особливу увагу приділяють: об'єкту, що пошкоджено чи останкам, які залишилися внаслідок його знищення; в разі підпалу чи вибуху — осередку пожежі; обставинам, що сприяли поширенню вогню; обставинам, що конкретно вказують на підпал; часу виникнення пожежі; причинам пожежі; засобам підпалу; слідам винних осіб; характеру і розміру заподіяних збитків; стану протипожежних засобів.

Якщо під час огляду місця події виявлено труп, то він повинен бути ретельно оглянутий з участю судово-медичного експерта або лікаря. Під час огляду в такому випадку в протоколі огляду необхідно зафіксувати: а) в якому місці виявлено труп; б) поза трупа в момент виявлення (поза боксера свідчить про прижиттєвий характер ушкоджень); в) ушкодження на трупі; г) наявність на шкірі опіків, ознак прижиттєвого їх походження; г) стан одягу та знайдених біля трупа предметів; д) наявність слідів пальної рідини на одязі та поблизу трупа. Встановлення дійсної причини смерті та диференціації прижиттєвої чи посмертної дії полум'я можливі тільки під час повного судово-медичного дослідження трупа.

У разі підпалу чи вибуху огляд слід проводити у певній послідовності та починати ще до завершення гасіння пожежі, оскільки в такому випадку можливо виявити очевидців пожежі. Він розпочинається із загального огляду місцевості, де знаходиться об'єкт, і визначення меж території, яка підлягає огляду, а також підходів до неї. Доцільно провести фото- чи відеозйомку окремих стадій розвитку, поширення та локалізації пожежі. Одним із головних завдань є визначення осередку пожежі. Під час огляду слід детально оглянути пічки, каміни, димоходи, місця проведення зварювальних робіт. У протоколі слід відобразити все, що було виявлено під час огляду. До протоколу додається детальний план об'єкта, що згорів, і його електрична схема. Вилучені сліди, речовини та матеріали сортуються, упаковуються в герметичні ємкості, маркуються, а місця їх виявлення позначаються на план-схемі. Фрагменти електропроводки й елементи електроустановок, апарати захисту упаковуються окремо.

Потерпілими можуть бути визнані особи, що володіли таким майном, чи були відповідальним за його збереження, керівники підприємств, установ, організацій, якщо таке майно знаходилося на їхньому балансі,

представники банківських установ, в разі, якщо надавався кредит на майно чи представники страхової компанії, якщо майно було застраховане, близькі родичі (законні представники, опікуни чи піклувальники) особи, що загинули внаслідок пожеж.

Під час розслідування підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж можна розрізняти декілька груп **свідків**: 1) очевидці (зокрема особи, що брали участь у його ліквідації); 2) працівники ДСНС та інших служб, що брали участь у «врятуванні» майна, гасінні пожежі чи знешкодженні вибухового пристрою; 3) особи, які не є очевидцями підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж, проте їм відомі обставини вчинення злочину.

Допит свідків-очевидців проводиться з метою встановлення пожежної обстановки, яка охоплює відомості про обставини виникнення й розвитку пожежі та порядок її гасіння й використовувані при цьому засоби.

Під час **допиту свідків-очевидців виникнення пожежі** необхідно з'ясувати питання, спрямовані на встановлення часу виявлення або відчуття перших ознак горіння, місця початкового виникнення горіння, причини його виникнення, напрямки та шляхи поширення вогню, специфічні ознаки горіння, колір полум'я й диму, хто першим помітив пожежу, кого з підозрілих осіб бачили на об'єкті до виникнення пожежі.

Допит свідків-учасників гасіння пожежі. До таких належать працівники пожежної охорони, які брали участь у гасінні пожежі, та інші особи. Під час розслідування цієї категорії злочинів працівники пожежної охорони, які брали участь у гасінні пожежі, можуть надати значну допомогу, оскільки завдяки своїм професійним знанням і навичкам вони можуть набагато краще й повніше, ніж інші, оцінити та пояснити явища, які спостерігали під час гасіння пожежі. У них слід з'ясувати, коли та хто повідомив про пожежу, час прибуття на місце пожежі і початок гасіння, в якому напрямку почалося гасіння, які вогнегасні засоби застосовувалися, які зміни зроблено в обстановці, в якому положенні перебували заборони дверей і вікон у момент їх прибуття на місце пожежі, чи не знайшли вони якісь предмети, пристрої або їх частини, що могли бути засобами підпалу чи причиною виникнення пожежі, що їм відомо про ознаки й місця найбільш інтенсивного горіння, чи не було створено додаткових умов, які б забезпечували найсприятливіший розвиток пожежі, місця виявлення потерпілих і трупів загиблих, а також поведінку певних осіб у момент прибуття до місця пожежі.

Допит свідків, які володіють іншою інформацією, що має значення для провадження. Осіб, які не були очевидцями виникнення та розвитку пожежі й учасниками гасіння, але перебувають у певних відносинах із потерпілим чи мають стосунок до об'єкта, на якому сталася пожежа, необхідно також допитати з метою встановлення до пожежної

обстановки на об'єкті. До цієї категорії свідків слід віднести працівників підприємства, уповноважених осіб ДСНС, який обслуговує цей об'єкт, сусідів, родичів потерпілого й інших осіб, добре знайомих з об'єктом, на якому сталася пожежа. Вони можуть повідомити інформацію про специфіку місцевих умов і порядків та інші дані, що мають значення для кримінального провадження. Це може бути інформація про факти порушення протипожежного режиму на об'єкті, використання для обігріву різних небезпечних у пожежному плані пристроїв, факти, що стосуються порушення експлуатації різного технологічного устаткування, факти вилучення з об'єкта матеріальних цінностей, факти висловлення попередньої погрози підпалом на адресу потерпілого тощо.

Допит потерпілого має бути спрямований на встановлення такої інформації: про наявність, влаштування та порядок експлуатації систем опалення, електропостачання й нагрівальних електроприладів, їх справність і час останнього користування ними, чи були на об'єкті пожежонебезпечні речовини та матеріали, якщо так, то якими були місце й умови їх зберігання та використання, яке майно постраждало під час пожежі й чи було воно застраховане, якщо так, то коли та на яку суму укладено договір страхування; якою, на його думку, є причина виникнення пожежі, чи не було раніше випадків загоряння на об'єкті, хто перебував на об'єкті безпосередньо перед виникненням пожежі та чим займався, кого й у зв'язку з якими обставинами потерпілий підозрює в вчиненні підпалу, хто міг затаїти образу чи з ким він перебуває у неприязних стосунках і в зв'язку з чим.

Допит підозрюваного. Тактика допиту підозрюваного визначається відповідно до позиції, яку той зайняв. У випадку, коли підозрюваний визнає свою провину й дає правдиві показання, вибір тактики допиту не є особливо складним. При цьому слідчий повинен з'ясувати, як і в зв'язку з якими обставинами підозрюваний опинився на місці події, в яких стосунках перебуває з потерпілим, якими були мотиви злочину, коли виник намір на вчинення підпалу, які обставини цьому передували, які засоби використовувалися для скоєння злочину, яким було джерело походження засобів підпалу й інші факти.

Під час допиту підозрюваного в конфліктній ситуації слід ретельно вивчити його особистість, його культурний і загальноосвітній рівень, світоглядні та професійні схильності, психічні й інші особливості, з'ясувати його відносини з потерпілим, ознайомитися з відповідною технічною літературою, різними інструкціями, правилами й настановами, проконсультуватися з фахівцями та вивчити дані, що містяться у висновках експертів, вивчити, проаналізувати й систематизувати наявну інформацію й визначити її доказове значення з метою використання цих даних під час допиту.

У результаті допиту має бути отримана докладна інформація про час і місце первинного виникнення горіння, засобі використані для вчинення злочину, мотиви й мету його скоєння. При цьому необхідно враховувати, що поведінку підозрюваного та його свідчення про фактичні обставини виникнення пожежі, пояснення по факту висуненого обвинувачення й зібраних доказів іноді спрямовано на свою реабілітацію, пом'якшення провини.

Обшук. Під час розслідуванні пожеж мета обшуку полягає в відшуванні засобів запалювання й інших предметів, схожих на виявлені на місці пожежі.

Якщо з приміщення, де виникла пожежа, викрадено матеріальні цінності, речі, службові документи, прилади й інші подібні до них предмети, завданням обшуку поряд з пошуком засобів і знарядь підпалу є виявлення викраденого, а також слідів пальців рук палія на цих предметах. Під час обшуку слід також звертати увагу на листи, щоденники й інші документи, що можуть містити відомості про винуватця підпалу, мету й мотиви вчинення злочину.

До початкових невідкладних дій у кримінальному провадженні про підпал належить також тимчасовий доступ до речей і документів (виймка документів). Важливе доказове значення у кримінальному провадженні про підпал можуть мати такі документи: акти перевірки стану протипожежної безпеки на об'єкті, документи, що характеризують стан зберігання та транспортування вибухових, горючих і самозаймистих речовин, що є на об'єкті, акт про пожежу, що складається представниками пожежної охорони, які брали участь у її гасінні, місцеві інструкції по техніці безпеки та пожежній безпеці, інвентаризаційні списки майна згорілого об'єкта, матеріали відомчого розслідування попередніх випадків загоряння на об'єкті й інші документи, що мають значення для встановлення причини та винуватця пожежі.

У необхідних випадках необхідно витребувати довідку місцевої метеорологічної станції про стан погоди, температуру повітря, напрямок і силу вітру під час пожежі.

Освідування. Під час підготовки й вчинення злочину палій може забруднити горючою речовиною свої руки, одяг чи взуття, обпалити волосся або отримати опіки. У його кишенях можна знайти залишки запалювальних засобів, а одяг може зберегти запах пального й мати сліди опіку, плями кіптяви чи прогари. Тому ретельний огляд підозрюваного, його одягу та взуття можуть дати важливі речові докази. Оглядаючи одяг, взуття й тіло підозрюваного, необхідно точно зафіксувати, де і які плями виявлено, виміряти їх розмір, зафіксувати форму, колір, інтенсивність відкладення та запах.

Приховуючи сліди злочину, палій прагне знищити ознаки обпалення, очищає обпалену частину волосся й навіть вистригає їх. У разі виявлення

опіків на тілі підозрюваного необхідно вказати в протоколі огляду їх місцезнаходження, кількість і ступень тяжкості за затвердженою медичною класифікацією й направити підозрюваного на судово-медичну експертизу.

Призначення пожежно-технічної та інших видів судових експертиз. До основних видів експертиз по цій категорії кримінальних проваджень належать пожежно-технічна експертиза, експертиза речовин матеріалів і виробів, електротехнічна, криміналістична, товарознавча та інші. За наявності людських жертв і в разі загибелі худоби призначаються, відповідно, судово-медична та судово-ветеринарна експертизи.

Пожежно-технічна експертиза проводиться з метою встановлення місця й часу виникнення пожежі та напрямків поширення вогню, технічної причини пожежі, способу й засобів підпалу, якщо він стався, причин, що сприяли виникненню та поширенню вогню, визначення стану споруджень та устаткування, оцінювання протипожежного стану й пожежної охорони об'єкта на підставі виявлених фактів порушення правил пожежної безпеки, розробки рекомендацій з усунення причин та умов, що сприяли виникненню й поширенню пожежі.

Під час призначення пожежно-технічної експертизи доцільно ставити питання в такій послідовності. Насамперед необхідно порушити питання, спрямовані на встановлення осередку й часу виникнення пожежі: де і коли виникла пожежа, які предмети почали горіти раніше, чим пояснюється найбільше вигорання в тому чи іншому місці тощо.

Далі ставляться питання, спрямовані на встановлення особливостей поширення вогню й інших технічних даних, пов'язані з обставинами пожежі: як розповсюджувався вогонь, за який час згоряє певна кількість матеріалу, який час потрібен для займання конкретного предмета від певного джерела загоряння, чи могло статися займання конкретного матеріалу за певних умов, чи може відбуватись горіння в цьому апараті, залишками якого матеріалу є продукти згоряння (зола, попіл), якою була тривалість пожежі тощо.

Після цього з'ясовуються питання, пов'язані з встановленням фактів порушення правил пожежної безпеки: які правила пожежної безпеки регламентують протипожежний режим на цьому об'єкті, чи не були допущені порушення вимог технічних норм під час установки або експлуатації певного обладнання, чи всі заходи пожежної безпеки були витримані під час проведення певних робіт, хто з посадових осіб відповідальний за дотримання вимог пожежної безпеки, чи відповідали дії певних осіб в цій обстановці вимогам відповідних нормативних актів.

Потім ставляться питання, спрямовані на з'ясування безпосередньої причини виникнення пожежі: що було безпосередньою причиною виникнення пожежі, чи не могла пожежа виникнути внаслідок самозаймання матеріалів, які перебувають в осередку пожежі, чи не є причиною виник-

нення пожежі конкретні обставини, чи не сталася пожежа від вибуху або вибух став наслідком пожежі тощо, в якому стані перебували первинні засоби пожежогасіння, з якої причини не спрацювали пристрої автоматичного виявлення й гасіння пожежі тощо.

Заключними можуть бути поставлені питання, спрямовані на встановлення причинного зв'язку між діями тих або інших осіб і наслідками, що настали: чи існує причинний зв'язок між порушенням правил пожежної безпеки, причиною пожежі та її наслідками, які обставини ускладнювали гасіння пожежі.

Експертиза речовин матеріалів та виробів призначається для вирішення таких питань: що являє собою речовина того або іншого згорілого предмета, а також уміст осередку пожежі, чи не містять виявлені на місці пожежі предмети, що обвуглилися, а також попіл, зола слідів пального.

Судово-медична експертиза може відповісти на такі найбільш типові питання: чи настала смерть унаслідок опіків, задушення або з інших причин, жива людина або труп зазнали впливу вогню, чим викликано опіки (дією полум'я, горючої рідини або розжарених газів), чи немає на трупі інших пошкоджень, яким є характер цих пошкоджень, якими знаряддями їх нанесено, чи є виявлені на трупі пошкодження (наприклад, тріщини кісток черепа тощо) результатом впливу високої температури або вони виникли з механічних причин, якого ступеню опіки отримав потерпілий тощо.

Під час розслідування пожеж виникає велика кількість найрізноманітніших питань, які можна вирішити лише за допомогою використання комплексу спеціальних знань з різних галузей науки й техніки, пожежної та будівельної справи, хімії, фізики, електротехніки, піротехніки й криміналістики. У таких випадках призначається комплексна пожежно-технічна експертиза, під час якої використовуються спеціальні пізнання з різних галузей науки й техніки, але яка має єдиний предмет, об'єкт і мету дослідження.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «підпал» та «пожежа».
2. Які елементи криміналістичної характеристики підпалів та інших злочинів пов'язаних із виникненням пожеж?
3. Що є підставою для внесення відомостей до ЄРДР?
4. Хто входить до складу СОГ при розслідуванні підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж?
5. Які дії членів СОГ на місці пожежі?
6. Які обставини вчинення злочину з'ясовують члени СОГ після прибуття на місце пожежі?

7. Кого обов'язково залучають до участі в огляді місця події при розслідуванні підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожежі?
8. Які дії посадової особи територіального органу ДСНС на місці події?
9. Хто здійснює контроль за роботою СОГ?
10. Які види експертиз можуть призначатися при розслідуванні підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж?

4.7. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту особами, які керують ними

Порушення правил безпеки дорожнього руху характеризуються значною поширеністю і мають підвищену суспільну небезпечність. Кримінальну відповідальність за дорожньо-транспортні пригоди (далі — ДТП) передбачено в ст. 286 КК України («Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами»), ст. 287 КК України («Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації»), ст. 288 КК України («Порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху»), ст. 291 КК України («Порушення чинних на транспорті правил»).

Суспільні відносини у сфері безпеки дорожнього руху регулюють закони України «Про дорожній рух»¹¹⁸, «Про автомобільний транспорт»¹¹⁹, «Про міський електричний транспорт»¹²⁰ та інші нормативні акти, основним з яких є «Правила дорожнього руху», затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 № 1306¹²¹.

Дорожньо-транспортна подія — це злочинне порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, трамваїв, тролейбусів, тракторів, самохідних машин та інших механічних транспортних засобів, внаслідок якого завдані середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження чи настала смерть потерпілого¹²².

¹¹⁸ Про дорожній рух : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3353-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12>.

¹¹⁹ Про автомобільний транспорт : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2344-ІІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14>.

¹²⁰ Про міський електричний транспорт : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1914-ІV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-15>.

¹²¹ Про Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>.

¹²² Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів : [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2007. С. 441.

Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту — це дія або бездіяльність особи, яка керує транспортним засобом (далі — ТЗ), пов'язана з порушенням однієї або декількох вимог правил безпеки дорожнього руху або інших нормативних актів, що регламентують безпеку дорожнього руху чи експлуатацію транспорту.

ДТП залежно від механізму події поділяються на:

1. Зіткнення ТЗ один з одним (при зустрічному чи попутному рухові, бокові зіткнення).
2. Наїзд ТЗ (на пішохода, нерухомий транспортний засіб, перешкоду, велосипедиста, гужовий транспорт).
3. Перекидання ТЗ.
4. Падіння пасажирів з транспорту.
5. Інші ДТП, що стають наслідком грубого порушення правил руху чи експлуатації ТЗ самими постраждалими (падіння транспорту в урвище, з мосту, схід трамваю з рейок, що не спричинив зіткнення чи перекидання, тощо).

Найявні й інші класифікації дорожньо-транспортних подій, але найбільш повною та точною вважаємо вищенаведену.

Зіткнення — пригода, в якій транспортні засоби зіштовхнулись між собою або з рухомим складом залізних доріг. До цього виду належать зіткнення з транспортним засобом, що раптово зупинився (перед світлофором, під час затору руху, через технічні несправності) і зіткнення рухомого складу залізних доріг із транспортним засобом, що раптово зупинився (залишеним на залізничній колії).

Перекидання — пригода, в якій транспортний засіб, що рухається, перекинувся. До цього виду пригод не належать перекидання, яким передували інші види ДТП.

Наїзд на транспортний засіб, що стоїть — пригода, в якій транспортний засіб, який рухався, наїхав на транспортний засіб, що стоїть, а також на причіп чи напівпричіп (наїзд на транспортний засіб, що раптово зупинився, належить до зіткнення).

Наїзд на пішохода — пригода, в якій транспортний засіб наїхав на людину, або вона сама наштовхнулась на транспортний засіб, що рухався. Якщо зіткнення, перекидання транспортних засобів виникають здебільшого з вини водія, то наїзди на пішоходів, як правило, трапляються в результаті взаємної вини і пішохода, і водія.

До цього виду належать також пригоди, в яких пішоходи постраждали від вантажу або предмета (дошки, колоди, цегли тощо), що перевозився на транспортному засобі.

Наїзд на велосипедиста — пригода, за якої транспортний засіб наїхав на велосипедиста або сам наштовхнувся на транспортний засіб, що рухався.

Наїзд на перешкоду — пригода, в якій транспортний засіб наїхав або вдарився об нерухомий предмет (опору мосту, стовп, дерево, будівельні матеріали, огорожу тощо).

Наїзд на гужовий транспорт — пригода, в якій транспортний засіб наїхав на гужовий транспорт, а також на повозки, що транспортуються тваринами, або ж останні зіткнулись з транспортним засобом, що рухався.

Наїзд на тварин — пригода, в якій транспортний засіб наїхав на птахів, диких або домашніх тварин, або ж останні зіткнулись із транспортним засобом, внаслідок чого постраждали люди або завдано матеріальної шкоди.

Падіння пасажирів із рухомого транспортного засобу або в салоні рухомого транспортного засобу, як правило, відбувається в результаті різкої зміни швидкості або траєкторії руху.

Інші пригоди не належать до перелічених вище видів, до них входять:

- сходження трамваю з рейок (що не викликало зіткнення або перекидання);
- падіння вантажу або відкинутого колесом ТЗ предмета на людину, тварину, або на інший ТЗ;
- наїзд на осіб, що не є учасниками дорожнього руху;
- наїзд на перешкоду, що виникла зненацька (вантаж, що впав, колесо, котре відділилось) та ін.

Спосіб вчинення. Здебільшого ДТП виникають у результаті порушення правил дорожнього руху водіями, пішоходами, пасажирами, велосипедистами, а також унаслідок грубих порушень працівниками транспортних господарств правил технічної експлуатації й поганого контролю за станом доріг і організацією регулювання вуличного руху. Оскільки з кримінально-правового погляду цей вид злочину вчиняється з необережності, то немає підготовчого етапу до його вчинення.

Основними причинами ДТП є:

- 1) недотримання правил дорожнього руху його учасниками;
- 2) застосування водіями таких прийомів керування ТЗ, які призводять до їх перекидання або втрати керування під час руху та створюють можливість поломки і псування механізмів, через що виникають аварійні ситуації;
- 3) зниження працездатності водіїв унаслідок перевтоми, хвороби або під впливом факторів, що викликають зміну самопочуття та сприйняття обстановки руху;
- 4) незадовільний технічний стан ТЗ;
- 5) неправильне розміщення та кріплення вантажу, що призводить до втрати управління, стійкості, зміни режиму роботи механізмів, відмови в роботі;

6) незадовільні облаштування та утримання елементів дороги і дорожньої обстановки;

7) незадовільна організація дорожнього руху.

Окрім того, причини ДТП із криміналістичного погляду можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні.

Об'єктивні причини ДТП виникають через недобросовісність, небалість певних посадових осіб (дефекти деталей чи агрегатів ТЗ, неналежне освітлення вулиць, поганий стан проїжджої частини, неправильну та не якісну розмітку вулиць, неправильну установку дорожніх знаків, неправильний режим дії світлофорів) або несприятливі погодні умови.

Причинами ДТП із вини водіїв (суб'єктивні) є: перевищення швидкості; недотримання дистанції; недотримання правил обгону, повороту та рядності; недотримання черговості проїзду; виїзд на смугу зустрічного руху; неуважність, втома, хвороба, алкогольне та наркотичне сп'яніння; інші нестандартні причини (різке гальмування, не подача світлового вказівника маневру, ігнорування заборонних знаків).

Причинами ДТП з вини пішоходів є: перехід дороги у невстановленому місці; ходьба вздовж проїжджої частини; їзда на підніжках транспорту; недотримання вимог дорожніх знаків і сигналів світлофора; гра на проїжджій частині дороги; перебування у стані сп'яніння.

Елементами приховування вчинення цього злочину є: залишення водієм місця ДТП, учасником якого він став; неправдиві показання учасників ДТП; застосування погроз, підкупів до учасників ДТП, працівників поліції та експертів, зміна вигляду або властивостей транспортного засобу, фальсифікація технічної несправності транспортного засобу; зміна, знищення, приховування та штучне створення доказів із метою викривлення інформації, що сприяє встановленню істини у кримінальному провадженні, зміна положення потерпілого (трупа) внаслідок ДТП, заміна водія на пасажира у транспортному засобі (приховання факту керування особою у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння).

Час, місце та обстановка вчинення ДТП. Під час розслідування ДТП слідчий найперше стикається з реальною обстановкою, тобто місцем події. Саме в обстановці необхідно відшукати сліди, по яких можна зробити висновок про характер події, що відбулася, механізм його розвитку. Обстановка вчинення ДТП охоплює не тільки обстановку місця події, але і час, місце, додаткових чинників, що стосуються водія, транспортного засобу та дорожнього середовища на передаварійному, аварійному і післяаварійному етапах розвитку вказаної події. Тому можна зробити висновок, що до елементів дорожньої обстановки ДТП належать статичні та динамічні елементи.

Статичні елементи: планування доріг і вулиць, їх технічні характеристики (профіль, ширина проїжджої частини, тип і стан дорожнього покриття), наявність засобів автоматичного та іншого регулювання дорожнього

руху (огорожі, розмітки, дорожні знаки, зупинки міського транспорту), освітлення проїжджої частини в темний час доби, будови, споруди, зелені насадження, розміщені поруч із дорогою, тощо.

Динамічні елементи: інтенсивність і швидкість руху ТЗ та пішоходів, переміщення тварин дорожнім полотном; проведення ремонтних робіт на проїжджій частині, не дотримання правил дорожнього руху (далі — ПДР) пішоходами та водіями транспорту тощо. Необхідно зазначити, що кількість наїздів на пішоходів різко збільшується в період із 17.00 до 22.00 та суттєво зменшується з 1.00 до 7.00 ранку. Більше усіх перекидань вчиняється водіями мототранспорту, водночас основна їх частина припадає на вечірній і нічний час. У цей же період реєструється більше наїздів на перешкоду. Аналізуючи кількість ДТП за часом скоєння, слід зазначити, що пік аварійності припадає на вечірній час.

Більшість ДТП припадає на весняний період, що можна пояснити погіршенням стану доріг після зими та погодними умовами. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 286 КК України, визнають особу, яка керує транспортним засобом, незалежно від того, чи має вона на це право¹²³. Особи, що вчиняють ДТП, як правило, діють із необережності у формі злочинної самовпевненості або недбалості. Під час вивчення особи водія встановлюється його вік, фахова підготовка, наявність чи відсутність практичних навичок, стаж роботи, стан здоров'я, фізичні та психічні характеристики (наявність фізичних вад або захворювань зору, слуху), тривалість і характер роботи до моменту події, а також необхідно з'ясувати, чи не перебував водій у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Особа потерпілого. Беруться до уваги біографічні дані, стан здоров'я потерпілої особи, її вік, фізичні та психологічні характеристики, а також наявність захворювань: зору, слуху; перебування у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння тощо.

Предмет посягання. Подія ДТП завершується заподіянням шкоди здоров'ю, майну особи та матеріальному середовищу. Тому предмети безпосереднього посягання, що вступають у взаємодію, становлять низку об'єктів живої та неживої природи, які неможливо повністю назвати, їх можна характеризувати лише за агрегатним станом — це тверді тіла, що мають стійку зовнішню форму, механізми та пристрої, що рухаються; сипучі і рідкі речовини; біологічні об'єкти — тварини, рослини, та людина, її тілесна сутність як фізичне тіло.

Слідова картина відображає спосіб вчинення злочину та залежить від форми руху, що є в основі механізму простої контактної взаємодії. Під час зіткнення два транспортні засоби рухаються прямолінійно назустріч

¹²³ Кримінальний кодекс України : прийм. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

один одному — утворюються об'ємні сліди тиску; при наїздах на перешкоду транспорт рухається прямолінійно або поступально до нерухомого об'єкта — виникають сліди ковзання; при обгонах, об'їздах, крутих поворотах виникає обертальний момент, тобто обертально-поступальний рух, що створює концентричні сліди ковзання. Так, під час дотичного наїзду на перешкоду (людину, машину) остання одержує обертальний момент, у місці контакту з опорою (асфальт, ґрунт) утворюється концентричний слід ковзання. Під час екстреного гальмування утворюється слід «юзу», а при перекиданні, коли машина перевертається декілька разів, — сліди обертання, гойдання на узбіччі та полотні дороги.

Якщо взаємодіють біологічні або рідкі і сипучі неорганічні об'єкти з ТЗ, то виникають сліди, плями рідин, олії, крові; осипу — розбитого фарного скла, сипучих речовин; на ТЗ — сліди мікрочастинок маловидимі та невидимі. ДТП є складною та динамічною системою взаємодії різноманітних об'єктів таких, як транспортні засоби, дорога, предмети дорожньої обстановки, водій, пішохід, унаслідок чого утворюються багаточисельні сліди, типові для цього виду злочинів. До них належать такі:

Сліди на місці події, залишені ТЗ. Сліди коліс ТЗ точно вказують на траєкторію його руху, дають змогу встановити напрямок руху, а за наявності відповідних ознак — із високою точністю й місце зіткнення. До них належать сліди: кочення, юзу, заносу, буксування.

Сліди ковзання частин транспортного засобу дають змогу визначити місце завдання удару по транспортному засобу й напрямок його руху після удару (за наявності відповідних ознак):

- подряпини, вибоїни, потертості на покритті дороги, що залишаються пошкодженими частинами ТЗ (підвіскою, нижніми частинами двигуна, коробки передач тощо);
- подряпини, потертості лакофарбового покриття, що залишаються під час переміщення ТЗ після перекидання.

Частки, які могли відокремитися з ТЗ:

- місце розташування шматочків лакофарбових покриттів, що відокремилися;
- ділянки розсіювання осколків скла фар й інших приладів зовнішнього освітлення й сигналізації;
- місця розташування осколків скла бічних вікон під час перекидання транспортного засобу;
- плями, краплі рідини, що витекла з ТЗ;
- плями від вихлопних газів.

Сліди, залишені потерпілими під час наїзду:

- сліди волочіння тіла;
- місця розташування відкинутих речей, що знаходилися у постраждалого, розсипаних продуктів, розлитої рідини тощо.

Сліди та пошкодження, що виникають під час зіткнення транспортних засобів і наїзду їх на нерухомі перешкоди (стовпи, дерева, будівлі тощо):

- великі деформації частин транспортних засобів, якими вони увійшли в контакт із перешкодою, із слідами безпосереднього контакту на цих ділянках;
- відбитки окремих ділянок, деталей одного ТЗ на поверхні частин іншого;
- траси (сліди ковзання, тиску, подряпини), що виникають від контакту з іншим ТЗ;
- траси на деформованих нижніх частинах, що контактували з дорогою.

Сліди й пошкодження, що виникають під час наїзду на пішохода:

- деформації частин ТЗ, якими був завданий удар (ум'ятини на капоті, облицюванні радіатора, крилах та ін., пошкодження стійок кузова, руйнування скла);
- відбитки фактури тканини одягу на частинах ТЗ, якими був завданий удар;
- траси (потертості, сліди ковзання) на бічних поверхнях ТЗ;
- сліди крові, волосся, чи волокна, обривки тканини.

Сліди й пошкодження, що виникають під час перекидання транспортного засобу:

- деформації даху, стійок кузова, кабіни, капота, крил, дверей;
- сліди тертя об поверхню дороги (подряпини, траси, потертості лакофарбового покриття);
- руйнування скла, пошкодження дверей.

Сліди на одязі від удару по тілу пішохода:

- відбитки ободків фар, облицювання, декоративних й інших деталей передньої частини ТЗ у вигляді нашарувань пилу, бруду, прим'ятості тканини одягу відповідної форми;
- порізи осколками скла фар одягу в місцях завдання удару у вигляді поверхневих лінійних і точкових пошкоджень матеріалу;
- укралення часток лакофарбового покриття з місць його відшарування на передніх частинах ТЗ, якими був завданий удар, укралення дрібних часток (осколків) скла.

Сліди ковзання поверхнею дороги:

- нашарування пилу, бруду, потертість поверхневого шару і наскрізні пошкодження, що виникли в результаті стирання матеріалу одягу під час переміщення рівною поверхнею (асфальтом, бетоном);
- розриви матеріалу одягу під час переміщення тіла нерівною кам'янистою поверхнею;
- сліди тертя на підошвах взуття.

Особливості досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху.

Відповідно до вимог ст. 214 КПК України підставою для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР є виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Підставами для внесення відомостей до ЄРДР щодо ДТП будуть факти заподіяння середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень або настання смерті потерпілих внаслідок ДТП. Підставами та умовами внесення відомостей до ЄРДР є: подання заяви потерпілими чи їх родичів, очевидців, водіїв транспортних засобів, причетних до події; повідомлення посадових осіб транспортних організацій, працівників медичних закладів; безпосереднє виявлення органами Національної поліції та прокуратури ознак кримінального правопорушення.

Під час розслідування злочинів правил безпеки дорожнього руху необхідно з'ясувати такі обставини:

- 1) чи є ця подія дорожньо-транспортною подією, її вид;
- 2) дорожня обстановка в момент події (місце, час тощо);
- 3) які транспортні засоби були задіяні у події, їх технічний стан (і до події, і після неї), хто ними керував;
- 4) наслідки, що сталися внаслідок злочину правил безпеки дорожнього руху (смерть, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, характер і розміри матеріальної шкоди), що дуже важливо для кваліфікації злочину;
- 5) спосіб вчинення дорожньо-транспортної події;
- 6) хто постраждав, поведінка учасників події;
- 7) яка безпосередня причина дорожньо-транспортної події;
- 8) ступінь вини кожного учасника події (водія, працівника автопідприємства, пасажира, пішохода тощо);
- 9) які положення правил дорожнього руху чи експлуатації транспортних засобів були порушені винним;
- 10) чи є причинний зв'язок між допущеними порушеннями правил дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів і наслідками, що сталися;
- 11) обставини, що сприяли злочину (недоліки в організації руху транспорту і пішоходів, неналежний контроль за випуском транспорту і водія на лінію, недоліки в контролі за технічним станом доріг і вулиць, у підготовці водіїв транспортних засобів тощо);
- 12) чи відбулося інсценування ДТП.

Необхідно виокремити три типові слідчі ситуації, що трапляються на практиці:

- **сприятлива ситуація** — на місці події наявні джерела інформації: є водій, транспортний засіб, потерпілі та свідки (або їх з об'єктивних причин немає, але є достовірні відомості про них);

• **несприятливі ситуації:** 1) на місці події залишений у небезпеці потерпілий унаслідок ДТП (потерпілого направлено до лікувального закладу) є свідки, очевидці, дані про особу водія і ТЗ відсутні або недостатні для їх установлення; 2) на місці події наявний тільки потерпілий унаслідок ДТП (труп), інших джерел інформації немає, тобто відомостей про водія, ТЗ, час, місце вчинення події, наслідки.

Загальні версії про сутність і причини події, типовими з яких є:

1) порушення правил дорожнього руху, знаходження водія за кермом у нетверезому стані, перевищення припустимої швидкості, неправильний обгін тощо;

2) подія спричинена порушеннями правил руху самим постраждалим;

3) подія стала наслідком технічної несправності ТЗ (несправність гальм, рульового керування й інших вузлів);

4) подія пов'язана з порушеннями норм, стандартів утримання доріг;

5) подія сталася внаслідок випадкового збігу обставин, що не охоплюються передбаченням учасників руху;

6) подія інсценована з метою приховання іншого злочину;

7) транспортний засіб було використано як знаряддя для вчинення іншого злочину;

8) самогубство.

У **третій ситуації**, коли водій зник, а ТЗ залишився на місці події, то висуваються версії про суб'єкт злочину (автомобілем керував водій; автомобілем керувала стороння особа, викрадач).

Також можуть висуватись версії за механізмом досліджуваної події, за ступенем винуватості її учасників. Чільне місце посідають розшукові версії, які перевіряються паралельно, з допомогою окремих слідчих і оперативно-розшукових заходів.

Розглянемо послідовність дій слідчого у кожній із наведених ситуацій:

Під час **першої ситуації** проводяться:

- огляд місця події;

- огляд транспортного засобу;

- поверхнева перевірка та огляд водія, звертається увага на автомобільні ключі, документи на право керування, техпаспорт, поліс обов'язкового страхування;

- проведення допитів учасників ДТП;

- освідування водія (перевірка факту алкогольного та наркотичного сп'яніння);

- проведення впізнання, призначення судово-медичної експертизи або комплексної судово-медичної та автотехнічної експертизи тощо.

У **другій ситуації** необхідно:

- встановити ТЗ, особу, яка перебувала за кермом у момент події;

- вжити заходів щодо розшуку та затримання водія ТЗ;
- з'ясувати причини, зникнення водія з місця події;
- збір даних про особу злочинця та її зв'язки.

Для з'ясування цих обставин необхідно провести:

- огляд місця події;
- огляд ТЗ (звертаючи особливу увагу на ті вузли та деталі автомобіля, де повинні були залишитись сліди рук, крові, волокна одягу водія);
- встановити та допитати свідків та очевидців (особливу увагу приділити з'ясуванню прикмет транспортного засобу, водія, його одягу і можливості його упізнання), які бачили водія в момент аварії і коли він залишав місце події;
- встановити та допитати власника транспортного засобу;
- допит потерпілого, допит родичів, друзів водія, про місце його можливого знаходження;
- обшук житла та іншого володіння особи з метою встановлення слідів злочину (ТЗ, пошкодження частин або деталей, пошкодження одягу);
- проведення судово-медичної експертизи потерпілого, проведення інших видів експертиз залежно від речових доказів.

У **третій ситуації** основну увагу слідства потрібно зосередити на: встановленні факту ДТП; виявленні водія та ТЗ, що брав участь у події, можливих свідках, очевидцях.

Для цього проводиться:

- огляд місця події;
- допити потерпілих, свідків та очевидці про ознаки ТЗ і прикмети водія;
- організовуються заходи щодо перехоплення ТЗ;
- перевіряються підприємства з ремонту автомобілів, гаражі та автостоянки;
- якщо наявний реєстраційний номер ТЗ, то перевіряється власник та його місце проживання;
- для встановлення свідків проводиться обхід житлових будинків, підприємств та закладів, розміщених у районі події;
- призначення судово-медичної експертизи потерпілих.

Огляд місця ДТП повинен проводитись терміново після одержання повідомлення про подію. Це пояснюється тим, що такі події, як правило, відбуваються на проїжджій частині дороги, в місці інтенсивного руху транспорту або пішоходів і цей фактор може сприяти швидкому знищенню слідів і інших речових доказів. Гаяння часу може бути використане і водієм ТЗ, який має відношення до події. Щоб уникнути відповідальності, він може знищити, наприклад, сліди події на ТЗ (стерти кров, виправити пошкодження), або навмисно пошкодити окремі вузли транспортного засобу (гальма, рульове управління).

Відповідно до розділу X «Особливості організації взаємодії при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод» інструкції, затвердженої наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні розслідуванні» від 07.07.2017 № 575, на місце дорожньо-транспортної пригоди, внаслідок якої спричинено середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей, для проведення огляду направляється слідчий підрозділу з розслідування ДТП слідчого управління (відділу) ГУНП, слідчий територіального органу, підрозділу поліції, який спеціалізується на розслідуванні таких кримінальних правопорушень, інспектор-криміналіст, працівники уповноваженого підрозділу Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху¹²⁴.

Залучення спеціалізованої пересувної лабораторії та працівників Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, а також судово-медичних експертів до огляду місця ДТП, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб, здійснюється відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» від 03.11.2015 № 1339¹²⁵.

У разі залишення місця ДТП особою, яка його вчинила, на місце пригоди також направляються працівники уповноважених оперативних підрозділів територіального органу, підрозділу поліції та працівники відповідних оперативно-технічних підрозділів.

Проведення огляду місця ДТП, внаслідок якої її учасникам спричинено тілесні ушкодження або загибель людей, доручається слідчому за цією спеціалізацією, який безпосередньо складає протокол та схему до нього.

При надходженні повідомлення про ДТП уповноважений працівник чергової частини органу, підрозділу поліції забезпечує своєчасне інформування та виклик на місце ДТП відповідальних посадових осіб дорожніх або комунальних організацій, на території обслуговування яких сталася пригода.

¹²⁴ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

¹²⁵ Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 3 лист. 2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

Прибувши на місце ДТП, слідчий до початку огляду повинен:

- зафіксувати час прибуття на місце події;
- у разі потреби провести рятувальні роботи: надати першу домедичну допомогу постраждалим, застосувати заходи щодо доставляння їх у лікарню; загасити автомобілі в разі їх горіння або вжити заходів до запобігання загорянню (за неможливості — викликати пожежну охорону);
- записати дані постраждалих (максимально повні) та дані водія і ТЗ, яким постраждалих евакуюють із місця події;
- якщо постраждали були відправлені в лікарню до приїзду слідчо-оперативної групи, з'ясувати й записати їх дані, місце їх відправлення, яким ТЗ;
- визначити водіїв та інші документи (свідоцтво про реєстрацію ТЗ, техпаспорт, поліс обов'язкового страхування, шляховий лист, накладні на вантаж та інші);
- з'ясувати очевидців, працівників патрульної поліції, що першими прибули на місце події, й інших осіб, механізм вчинення ДТП (як відбувся наїзд, зіткнення тощо), а також як поводитися учасники події після її вчинення, й які зміни дорожньої обстановки сталися після ДТП;
- з урахуванням характеру ДТП, результатів попереднього огляду і наявних слідів необхідно визначити межі території огляду місця події; вжити заходів до видалення за ці межі осіб, які не були учасниками чи очевидцями події;
- визначити осіб з-поміж працівників патрульної поліції або членів слідчо-оперативної групи, відповідальних за недопущення в зону огляду місця події сторонніх осіб; проінструктувати цих працівників про порядок інформування старшого слідчо-оперативної групи в разі отримання важливої інформації про подію (роз'яснити перед цим, яка інформація є важливою);
- за несприятливих погодних умов ужити заходів для збереження слідів та речових доказів до проведення фіксації їх місце розташування;
- якщо у водія (водіїв) виявлено ознаки сп'яніння, то необхідно негайно відправити його (їх) для освідування в лікувально-профілактичний заклад у супроводі працівників патрульної поліції, якого необхідно проінструктувати про порядок такого освідування та зобов'язати доставити водія на місце події чи в інше місце (наприклад, орган поліції) після освідування.

Слідчий на місці ДТП:

- доручає інспектору-криміналісту проведення орієнтувального і оглядового фотографування та відеозапису на місці пригоди, а в разі необхідності — вилучення слідів кримінального правопорушення;
- за участю працівників уповноважених підрозділів Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та представників

дорожніх і комунальних організацій визначає на місці пригоди стан дорожнього покриття, погодні умови, видимість елементів дороги та конкретної перешкоди, наявність дорожніх умов, які могли стати супутньою або безпосередньою причиною скоєння ДТП; результати виявлення незадовільних дорожніх, погодних або інших умов, що могли стати супутньою або безпосередньою причиною скоєння ДТП; наявні порушення вимог, правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, фіксуються в протоколі огляду місця події, а також оформлюються спільним з представником власника дороги актом у разі виявлення недоліків в утриманні вулиць, доріг, залізничних переїздів або інших дорожніх споруд, що пов'язані з причинами ДТП;

- у встановленому порядку проводить огляд транспортних засобів на місці пригоди за участю інспектора-криміналіста та/або відповідного спеціаліста, зокрема для визначення їх технічного стану;

- приймає рішення про тимчасове затримання і доставляння транспортних засобів для зберігання на спеціальні майданчики чи стоянки; за відсутності заяви про добровільне надання транспортного засобу як речового доказу не пізніше наступного робочого дня за погодженням з прокурором звертається до слідчого судді з клопотанням про арешт транспортного засобу або тимчасовий доступ до транспортного засобу відповідно до КПК України.

Працівники уповноваженого підрозділу Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху за вказівкою слідчого забезпечують доставляння потерпілих, які отримали тілесні ушкодження, та загиблих унаслідок ДТП людей до медичних закладів, а також проведення у встановленому порядку огляду учасників ДТП на стан сп'яніння у закладі охорони здоров'я.

При внесенні до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306, в обов'язковому порядку вказуються відомості про всіх учасників ДТП та характер отриманих ними тілесних ушкоджень

Кримінальні провадження про ДТП, внаслідок яких спричинено тілесні ушкодження або загибель людей, а також ДТП, що набули суспільного резонансу і знаходяться на контролі Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції та Офісу Генерального прокурора, розслідуються спеціалізованими підрозділами з розслідування ДТП слідчого управління ГУНП після визначення прокурорами відповідного рівня юрисдикції місця вчинення цих кримінальних правопорушень за слідчим управлінням ГУНП.

У разі настання смерті учасника ДТП під час перебування у закладі охорони здоров'я керівник органу досудового розслідування невідклад-

но ініціює перед органами прокуратури розгляд питання про доручення подальшого розслідування у відповідному кримінальному провадженні спеціалізованому підрозділу з розслідування ДТП слідчого управління ГУНП.

Відповідно до п. 20 постанови Кабінету Міністрів України «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 19.11.2012 № 1104, зберігання речових доказів у вигляді автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів, здійснюється на спеціальних майданчиках і стоянках територіальних органів Національної поліції для зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів¹²⁶.

Місце дорожньо-транспортної пригоди й її матеріальна обстановка відображають наслідки події пригоди. Місце ДТП є найнасиченішим джерелом інформації. Здебільшого об'єктивність розслідування залежить від того, чи повною мірою використане джерело. Насамперед на місці події повинні бути встановлені й зафіксовані такі параметри дороги:

- назва й напрямок дороги;
- відстань від найближчого дорожнього знаку «Кілометровий знак», район та область, на території яких сталася ДТП;
- план дороги (пряма ділянка, перехрестя та його форма, повороти й закруглення дороги, їх напрямки й радіуси);
- характер поздовжнього профілю дороги (випуклий, горизонтальний, спуск, підйом) та його величина;
- характер поперечного профілю дороги (двоскатний, односкатний) та його величина;
- ширина проїзної частини дороги;
- тип дорожнього покриття (асфальтобетон, цементобетон, бруківка, гравій, пісок тощо);
- стан дорожнього покриття (сухе, зволожене, вологе, мокре, забруднене, ожеледь, сніг, льодовий покрив, їх вигляд, розміри та місце розташування та ін.);
- пошкодження дорожнього покриття (вибоїни, провали, напливи, тріщини тощо, їх місце розташування, конфігурація, розміри та вигляд країв і т. д.);
- ширина правого й лівого узбіччя; положення відносно проїзної частини (опущене, підняте);

¹²⁶ Про затвердження окремих положень Кримінального процесуального кодексу України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 лист. 2012 р. № 1104 ; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 437 від 13.07.2016, № 795 від 09.11.2016, № 1103 від 24.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF>.

- тип покриття узбіччя та його стан (укріплене, м'яке, укрите щебе-
нем, піском, травою, снігом, кригою тощо);
 - пошкодження на узбіччях;
 - ширина тротуарів, їх стан;
 - висота бордюрів; матеріал, з якого вони виготовлені; характер краю
з боку проїзної частини (затуплений, гострий, із вибоїнами тощо);
 - наявність перешкод на проїзній частині дороги, узбіччях, тротуарах
(нерухомі предмети, люки оглядових криниць, зупинені транспортні за-
соби тощо);
 - глибина кюветів;
 - ухил відкосів, кюветів, їх довжина;
 - дорожні знаки на відстані 300 м в обидва боки, зона дії знаків, пра-
вильність їх установлення, видимість із місця водія;
 - розмітка проїзної частини в зоні місця ДТП, її якісна характе-
ристика;
 - зовнішнє оточення місця ДТП (відкрита місцевість, бічна та поздо-
вжня видимість поверхні проїзної частини, дерева, будови, обриви і т. д.);
 - спосіб регулювання дорожнього руху на регульованому перехресті
(регулювальник; світлофори, їх тип, режим роботи, місцезнаходження,
справність);
 - штучне освітлення, його стан і справність (відстань між ліхтарями,
кількість ламп на кожному ліхтарі, які лампи не працюють тощо);
 - видимість елементів дороги в ближньому та дальньому світлі фар.
- Під час зовнішнього огляду ТЗ необхідно з'ясувати:**
- тип, марку, модель, модифікацію ТЗ, його номерний знак та номери
агрегатів;
 - наявність вантажу, його характер, загальну вагу та місцезнаход-
ження;
 - характер, локалізацію та розміри пошкоджень, виявлених на тран-
спортному засобі; під час описування пошкоджень указують відстань від
рівня дорожнього покриття та зовнішніх габаритів до початку пошко-
дження, площу пошкодження, напрямок деформації (спереду назад, зліва
направо, справа наліво тощо), глибину деформації, вигляд деформованої
ділянки, наявність характерних для контакту з певним предметом ознак,
нашарування певної речовини чи відшарування лакофарбового покриття;
 - наявність плям крові, волосся, мозкової речовини, частин чи від-
битків одягу із зазначенням розмірів і місця знаходження (від рівня до-
рожнього покриття і зовнішніх габаритів ТЗ);
 - наявність нашарування землі, листя, трави на зовнішніх деталях ТЗ;
 - кут, на який повернені передні колеса;
 - обстановка в салоні ТЗ, наявність предметів, непередбачених комп-
лектацією;

- положення важелів та перемикачів: світла, аварійної зупинки, покажчиків поворотів, склоочисників, передач, ручного гальма;
- наявність на рівних поверхнях у салоні автомобіля слідів рук (на рульовому колесі, важелях, передній панелі, дзеркалах заднього виду, рівних поверхнях дверних ручок тощо).

Тактика огляду трупа під час ДТП

Огляд трупа проводиться на місці його виявлення або в морзі, якщо потерпілий був раніше доставлений у лікувальну установу, де помер.

Огляд трупа загиблого та його одягу на місці події дає змогу встановити механізм ДТП, визначити тип і вид транспортного засобу, з'ясувати, які технічні пошкодження могли на ньому залишитися. Огляд трупа повинен проводитися за участю судово-медичного експерта або лікаря.

Насамперед необхідно зафіксувати положення трупа відносно меж проїзної частини та стійких орієнтирів. Якщо до початку огляду труп переміщався, але позначено місце, де він знаходився, потрібно це зазначити в протоколі огляду і на схемі.

Обов'язково потрібно зафіксувати сліди крові: розміщення, розміри, форму.

Далі оглядається й описується одяг і взуття загиблого, їх стан, ступінь зносу, забрудненість. Особливу увагу необхідно приділити відшукуванню слідів і пошкоджень: розривів тканини, наявності і розміщення частин лакофарбового покриття, осколків скла, крапель пально-мастильних матеріалів, відбитків протектора чи інших деталей транспортного засобу, наявності слідів волочиння, скручування тощо.

Під час огляду взуття потрібно уважно оглянути бокову частину, де могли залишитися сліди протектора, поверхню каблука та підошви, на яких можуть бути виявлені сліди ковзання у вигляді прямолінійних або дугоподібних трас (ознака наїзду), або сліди контакту з органами управління транспортним засобом (у водія); на взутті пасажира можуть залишатися сліди від килимка.

Після цього описуються ушкодження на відкритих ділянках тіла: садна, крововиливи, забої та рвані рани. Зазначається їх вигляд, характер, розміри і розміщення. З'ясовується наявність інших ушкоджень: верхніх і нижніх кінцівок, грудної клітини, інших органів. Зазначається характер трупних явищ (трупні плями, задубіння тощо).

Потрібно зауважити на наявність очевидних прижиттєвих дефектів (наприклад, відсутність ступні або кінцівки тощо) і зазначити це в протоколі.

Під час огляду вилучаються документи загиблого, цінності та предмети, які є при ньому (годинник, обручка, сережки, медальйон, інші прикраси).

Якщо особа загиблого на місці події не встановлена, необхідно повідомити територіальному органу поліції для вжиття відповідних заходів.

Під час проведення огляду важливим є і висновок судово-медичного експерта. Він звертає увагу на всі особливості, які мають значення для цього випадку, консультує слідчого з питань, пов'язаних із зовнішнім оглядом трупа на місці його виявлення та подальшого проведення експертизи, дає пояснення з приводу виконуваних ним дій.

Під час **допиту водія** необхідно з'ясувати такі обставини:

1. Біографічні дані, відомості про навчання, роботу, сімейний стан.
2. Стан здоров'я, перенесені хвороби, дату проходження останнього медичного огляду.
3. Водійський стаж, кваліфікацію, як часто керує транспортним засобом цієї категорії.
4. Чи був причетний до ДТП раніше, за які порушення і до якої відповідальності притягувався.
5. Місце (перехрестя, дорога, вулиця) вчиненого ДТП, дату, час і обстановку тощо.
6. Тип, марку, модель, модифікацію, номерний знак ТЗ, кому він належить.
7. Маршрут і мету руху.
8. Час перебування за кермом до ДТП, стан самопочуття, психоемоційний стан перед ДТП.
9. Чи вживав перед ДТП напої або речовини, що містять алкоголь, наркотики, токсичні або лікарські препарати.
10. Технічний стан ТЗ.

Допит потерпілого найчастіше здійснюється після його доставляння в медичну установу й одержання дозволу лікаря. У потерпілого-пішохода з'ясовується: чи він страждає якою-небудь фізичною недугою (наприклад, короткозорістю, частковою втратою слуху), що могла завадити йому швидко зорієнтуватися в сформованій аварійній обстановці: де він перебував у момент події; чи були поруч інші особи; як він діяв, чи бачив, що наближається транспортний засіб, які його відмінні ознаки (це необхідно особливо докладно з'ясувати, якщо транспортний засіб зник із місця події) й інші обумовлені характером події обставини. Під час допиту потерпілих з-поміж пасажирів, окрім зазначених обставин, треба з'ясувати, яка була швидкість автомашини, як поведився водій — чи не відволікався, чи не скаржився на втому, нездужання, чи не розповідав про несправності ТЗ; як поведився після ДТП.

Під час розслідування більшості кримінальних проваджень про ДТП призначаються такі експертизи: судово-медична експертиза, судова автотехнічна експертиза, судова транспортно-трасологічна експертиза, судова автодорожня експертиза, судово-психофізіологічна експертиза, судово-хімічна, криміналістична (насамперед трасологічна), комплексна (криміналістична, шляхово-транспортна й судово-психологічна) експертизи.

Судово-медична експертиза призначається у всіх випадках, коли в результаті ДТП гинуть люди та їм заподіюються тілесні ушкодження.

Типові питання, які ставляться перед судово-медичною експертизою:

1) смерть потерпілого настала у зв'язку з ДТП чи внаслідок події (іншої під час перевірки версії про інсценування загибелі в ДТП тощо);

2) не є ушкодження, виявлені на трупі (тілі потерпілого), транспортною травмою; якщо так, то який мають характер, локалізацію і механізм утворення;

3) яким видом транспортних засобів заподіяні травми;

4) в якому положенні перебував пішохід під час завдання первинного удару частинами транспортного засобу;

5) хто з потерпілих був за кермом транспортного засобу в момент події;

Для вирішення окремих питань рекомендується проводити комплексну автотехнічну та судово-медичну експертизу.

Судова автотехнічна експертиза проводиться з метою:

1) визначення технічного стану ТЗ (справність або несправність їх механізмів, агрегатів і вузлів), що брали участь у ДТП;

2) вирішення питання про виявлення технічного причинно-наслідкового зв'язку між діями водія та шкідливими наслідками;

3) встановлення швидкості автомобіля на різних етапах події, причини зміни напрямку руху, взаємного розташування ТЗ і пішоходів у різні моменти дорожньої обстановки тощо;

4) з'ясування технічної можливості запобігання ДТП.

Для проведення цієї експертизи слідчий повинен надати експерту: протокол огляду місця події; протокол огляду та перевірки технічного стану транспортного засобу; протокол слідчого експерименту; висновки інших експертів (трасологів, хіміків, медиків); довідки про профіль дороги і стан дорожнього покриття, про стан погоди в момент ДТП і про тривалість роботи фаз світлофорів; протоколи допитів свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, а також інші необхідні відомості.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «дорожньо-транспортна пригода».
2. Які елементи криміналістичної характеристики розслідування злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту особами, які керують ним?
3. Які особливості досудового розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху?
4. Які обставини необхідно з'ясувати під час розслідування злочинів правил безпеки дорожнього руху?

5. Хто проводить огляд місця події дорожньо-транспортної пригоди, внаслідок якої спричинено середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей, для проведення огляду з розслідування дорожньо-транспортної пригоди?

6. Чи залучається спеціалізована пересувна лабораторія та працівники Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, до огляду місця події дорожньо-транспортної пригоди під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'яти і більше осіб?

7. Хто направляється на місце пригоди у разі залишення місця дорожньо-транспортної пригоди особою, яка його вчинила?

8. Які види експертиз можуть призначатися внаслідок розслідування злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту особами, які керують ними?

9. Які питання можуть ставитися при призначенні судово-медичної експертизи?

10. Хто за вказівкою слідчого може забезпечувати доставлення потерпілих, які отримали тілесні ушкодження та загиблих людей внаслідок дорожньо-транспортної пригоди до медичних закладів?

4.8. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні кримінальних правопорушень за фактами повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами

Незаконний обіг зброї є одним із чинників, що негативно впливають на стан безпеки у країні загалом та відчуття громадянами особистої безпеки. Одним із небезпечних явищ сьогодення, які становлять загрозу розвитку держави, є злочини із використанням зброї, боєприпасів та вибухових речовин.

Такий обіг може заподіяти істотну шкоду інтересам, які охороняються законом. Останніми роками простежується тенденція до зростання озброєності злочинного світу та відкритої демонстрації зброї. Напружена ситуація на сході України, наявність відкритого протистояння з російським агресором, фактичне перебування у стані війни з Росією також впливають на зростання в Україні незаконного обігу зброї, бойових припасів та вибухівки серед пересічних громадян.

Зважаючи на це, існує об'єктивна необхідність в особливих умовах та правилах поводження зі зброєю, створення чіткої системи регулювання з метою встановлення та дотримання правопорядку у цій сфері праводносин. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, передбачена у ст. 263 КК України.

Крім того, до цієї ж групи злочинів (оскільки вони мають спільний предмет посягання), належать ті, що передбачені:

- ст. 262 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем»;

- ст. 263¹ КК України «Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв»;

- ст. 264 КК України «Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів»¹²⁷.

Основними елементами криміналістичної характеристики такого злочину, на нашу думку, є спосіб вчинення злочину, місце вчинення злочину, предмет злочинного посягання, особа злочинця та сліди злочину. Розглянемо їх детальніше.

Спосіб вчинення злочину. Цей вид злочинів можна назвати повноструктурним, і він охоплює собою спосіб підготовки, безпосередній спосіб вчинення та спосіб приховування.

Серед способів підготовки до вчинення злочину, пов'язаного з незаконним поводженням зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, слід назвати:

- 1) вивчення специфіки регулювання відносин у сфері обігу зброї;
- 2) збір інформації про певні види зброї, бойові припаси, вибухівки (наприклад, заходи безпеки, правила зберігання, попит та ціна на «чорному» ринку тощо);
- 3) виготовлення підроблених документів, що надають дозвіл на носіння зброї;
- 4) підшукування особи, у якої можна придбати зброю, бойові припаси чи вибухівку;
- 5) підшукування осіб, яким можна збути зброю, боєприпаси чи вибухівку (наприклад, розміщення оголошень в мережі Інтернет, через посередників чи знайомих);
- 6) підшукування або підготовка місця для зберігання зброї, обладнання для цього тайників (схованок);
- 7) пошук місць (приміщень), які можна пристосувати для виготовлення чи ремонту зброї, бойових припасів;
- 8) облаштування в одязі чи іншому місці тайника для носіння (зберігання) зброї;

¹²⁷ Кримінальний кодекс України : прийм. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

- 9) підшукування співучасників (за потреби), розподіл між ними ролей;
- 10) придбання знарядь для вчинення злочину (закупівлю метало-обробного обладнання, верстатів, інших необхідних матеріалів тощо);
- 11) розробку способів конспірації при спілкуванні (знаків, умовних слів, способів поведінки та легенди у разі затримання);
- 12) підбір місця для спілкування з потенційними покупцями та здійснення самого збуту зброї, бойових припасів, вибухівки.

У будь-якому випадку злочинцями вживатимуться заходи щодо зберігання зброї та підготовки її до продажу (ремонт, переробка, фарбування, змащування, пакування).

Способами безпосереднього вчинення злочину, відповідальність за який встановлено у ст. 263 КК України, є: носіння, зберігання придбання, виготовлення, ремонт, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу.

Що стосується холодної зброї, то способами вчинення злочину є: носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу. Слід зважити й на такий недолік, як те, що законодавець не передбачив кримінальної відповідальності за придбання холодної зброї.

Під **незаконним зберіганням** вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв розуміються умисні дії, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії будь-яким із зазначених предметів, що знаходиться не при особі, а в обраному нею місці. Незаконне носіння вогнепальної чи холодної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв є умисними, вчиненими без передбаченого законом дозволу діями щодо їх переміщення, транспортування особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо).

Незаконним придбанням вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід вважати умисні дії, пов'язані з їх набуттям (за винятком викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) всупереч передбаченому законом порядку — в результаті купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунка, на відшкодування боргу тощо.

Так, О. С. Тарасенко виокремлює такий типовий спосіб, як придбання шляхом: викрадення; привласнення під час пошуку в місцях ведення бойових дій; вимагання; заволодіння шляхом шахрайства; заволодіння шляхом зловживання службовим становищем; придбання деактивованих

зразків, макетів, основних частин з подальшим ремонтом, переробкою; купівля за підробленими документами; купівля на «чорному» ринку; купівля через мережу Інтернет-сайти тощо¹²⁸.

Під **незаконним виготовленням** холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв потрібно розуміти умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії щодо їх створення чи перероблення, внаслідок чого вони набувають відповідних характерних властивостей (наприклад, перероблення ракетниці, стартового, будівельного, газового пістолетів, інших пристроїв, пристосованих для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, у зброю, придатну до стрільби бойовими патронами; мисливської (зокрема гладкоствольної) рушниці — в обріз; виготовлення вибухових речовин, вибухових пристроїв чи боєприпасів з використанням будь-яких компонентів, які самі по собі не є вибухівкою, але внаслідок цих дій набувають здатності до вибуху, тощо.

Ремонт холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів або вибухових пристроїв — це таке відновлення характерних властивостей зазначених предметів шляхом заміни або реставрації зношених чи не придатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, внаслідок якого ці предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням.

Під **незаконною передачею** вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід розуміти надання цих предметів іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання за цільовим призначенням без передбаченого законом дозволу.

Незаконний збут холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв полягає в умисній передачі їх іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо.

Як показує практика, такий збут здійснюється способами: а) передачі зброї покупцеві особисто після визначених умов оплати; б) передачі основних частин зброї, вибухового пристрою у кілька етапів різними способами у різних місцях; в) залишення зброї в обумовленому місці («закладка»), яку покупець має самостійно забрати після виконання умов оплати; г) поштового відправлення за підробленими документами.

¹²⁸ Тарасенко О. С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняються злочинними об'єднаннями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. С. 64.

До **типового способу приховування** злочину, пов'язаного з незаконним поводженням зі зброєю, можна віднести:

1) носіння при собі заздалегідь підготовленої (написаної) заяви про те, що ця зброя особою знайдена і вона йде її здавати в поліцію;

2) приховування частин зброї у різних замаскованих місцях;

3) знищення серії та номера вогнепальної зброї (маркувальних позначень) чи пошкодження його частин;

4) знищення інших матеріальних слідів злочину (підроблених документів, зразків зброї та її частин, сировини для виготовлення бойових припасів тощо);

5) заяву про те, що особі не було нічого відомо про знаходження зброї у місці її виявлення;

6) посилення на те, що зброю підкинули чи вона належить власнику приміщення, яке особа винаймає, тощо.

Предметом злочинного посягання є: 1) вогнепальна зброя; 2) бойові припаси; 3) вибухові речовини; 4) вибухові пристрої; 5) кинджали, фінські ножі, кастети; 6) інші види холодної зброї.

У п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями и радіоактивними матеріалами» від 26.04.2002 № 3 вказано, що вогнепальна зброя — це усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюються при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей)¹²⁹.

Відповідно до положень цієї ж Постанови, **не можуть бути віднесені до предмета злочину:** пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей.

Бойовими припасами визнаються: патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби у зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. Патрони та набої до гладкоствольної мисливської

¹²⁹ Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями и радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квіт. 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, не є предметом злочину.

До **вибухових речовин** належать: порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню.

Під **вибуховими пристроями** слід розуміти: саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори — спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду — шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин.

До **холодної зброї** належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою.

У випадках, коли для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, а також для з'ясування їх придатності до використання за цільовим призначенням потрібно обов'язково призначати відповідну судову експертизу.

Особа злочинця. Як показує слідчо-судова практика, незаконний обіг вогнепальної зброї відноситься до розряду «чоловічих злочинів», тому що абсолютна їх більшість, як правило, вчиняється чоловіками. Бувають одиничні випадки, коли у вчиненні такого роду злочинів брала участь жінка, та зазвичай її роль полягала у вчиненні підготовчих дій чи зберігання (переховуванні) вогнепальної зброї.

Властивості вогнепальної зброї впливають на виникнення у певної категорії громадян злочинного інтересу до цих виробів. До таких злочинців, насамперед, слід віднести: 1) раніше судимих за тяжкі злочини проти особи і власності; 2) організовані групи чи злочинні організації, що викрадають вогнепальну зброю, вибухові речовини з метою продажу, як на території країни, так і для контрабандного вивозу за кордон; 3) осіб, які мають за мету зведення рахунків з мотивів ревнощів, ворожості до окремих громадян, зокрема до представників правоохоронних органів, інших владних структур; 4) осіб з числа хуліганів, намір яких спрямований на злісне порушення громадського порядку зі застосуванням вогнепальної зброї; 5) осіб, що заволодівають вогнепальною зброєю для вчинення

розправи над особами, які належать до іншої національності, релігії, політичної партії тощо; 6) осіб, які накопичують вогнепальну зброю, бойові припаси з метою їх колекціонування, використання під час полювання, рибної ловлі; 7) осіб, які заволодівають вогнепальною зброєю для самогубства; 8) осіб з психічними відхиленнями.

Однак, М. М. Майстренко наводить таку класифікацію осіб, які можуть вчиняти досліджуваній нами вид злочину:

1) особи, які для задоволення своїх естетичних та моральних потреб зберігають у себе зброю. До цієї категорії віднесено «колекціонерів» (купляють чи обмінюються між собою зброєю) та «копачів» (шукають зброю в місцях проведення бойових дій);

2) «винахідники», які з особистої ініціативи та зацікавленості займаються винахідництвом та виготовленням зразків зброї;

3) особи, що вчиняють аналізований нами вид злочину як підготовчий етап для подальшої злочинної діяльності¹³⁰.

У криміналістичній літературі переважає думка стосовно того, що розглядуваний злочин зазвичай вчиняється організованими групами чи злочинними організаціями. Ці групи (організації) мають таку структуру:

1) лідер групи (організаційно-управлінська ланка);

2) особи, які безпосередньо вчиняють злочин (виконавська ланка);

3) особи, які забезпечують систематичну злочинну діяльність (забезпечувальна ланка).

Сліди злочину. До такого виду злочинів, окрім традиційних криміналістичних слідів, таких як сліди рук, транспортних засобів, самої зброї, боєприпасів та вибухівки, слідів застосування зброї, доречно відносити:

1) сліди змащення зброї, пакувальні матеріали;

2) устаткування для ремонту і переробки зброї чи виготовлення бойових припасів;

3) окремі екземпляри боєприпасів, деталей вогнепальної зброї і вибухових пристроїв;

4) ємкості для зберігання і перевезення зброї і боєприпасів, а також їхніх частини;

5) документи (які, наприклад, свідчать про придбання певної сировини);

6) грошові кошти, отримані за збут зброї, боєприпасів чи вибухівки;

7) мобільні телефони (смартфони) з SIM-картами;

8) облаштовані схованки;

9) Інтернет-ресурси разом із ноутбуками, персональними комп'ютерами;

10) записи з камер відеоспостереження тощо.

¹³⁰ Майстренко М. М. Кримінологічна характеристика та попередження органами внутрішніх справ злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. С. 102-106.

Сліди можуть бути залишені злочинцями не тільки на місці злочину, а й за його межами, недалеко від нього, де зручно позбутися непотрібних предметів. Треба пам'ятати, що на викинутих об'єктах також можуть залишатися сліди пальців рук підозрюваних, мікрочастинки тощо.

Традиційними для такого виду злочинів залишаються й ідеальні сліди, про які ми можемо дізнатися в процесі допиту свідків, потерпілих, підозрюваних.

Так, С. П. Мельниченко наводить такі типові слідчі ситуації:

1) виявлено вогнепальну зброю під час її незаконного переміщення територією України з використанням транспортного засобу, шляхом поштових відправлень, але осіб, підозрюваних у його вчиненні, не затримано і не встановлено;

2) затримано особу, яка незаконно переміщує вогнепальну зброю, бойові припаси, вибухівку особисто (носіння), транспортним засобом (перевезення) чи пересилає поштою;

3) під час досудового розслідування (проведення СРД чи НСРД) отримано інформацію про вчинення злочину, який вже відбувся чи ще триває;

4) виявлено об'єкти та речі, які свідчать про вчинення злочину (упаковки, контейнери, цинкові ящики тощо)¹³¹.

Аналіз поглядів науковців з цього приводу дав можливість виокремити такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, бойових припасів чи вибухівки, залежно від джерела надходження інформації:

1) працівниками поліції затримано особу, яка порушує правила поведіння зі зброєю. Таке затримання сталося у результаті перевірки повідомлення громадян про те, що якась особа порушує правила поведіння зі зброєю (наприклад, носить зброю чи показує її та висловлює погрози її застосувати), або ж унаслідок пошуку та реалізації матеріалів ОРД (наприклад, інформацію було виявлено в ЗМІ, мережі Інтернет, від конфідентів тощо);

2) у поліцію звернувся громадянин (посадова особа) з повідомленням про виявлення вогнепальної чи холодної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи вибухового пристрою, або було виявлено приміщення з устаткуванням, яке використовується для їх виготовлення чи ремонту. Як підситуацію слід розглядати виявлення об'єктів, конструктивно пристосованих для доставки чи зберігання зброї, бойових припасів;

3) факт незаконного поведіння зі зброєю був виявлений у ході розслідування іншого злочину. Як приклад такої ситуації можна навести

¹³¹ Мельниченко С. П. Криміналістична характеристика та особливості досудового розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09. Дніпро, 2016. 223 с.

випадки повідомлення у поліцію з медичних закладів про те, що туди з вогнепальним (чи ножовим) пораненням надійшов пацієнт.

У кожній слідчій ситуації особа підозрюваного чи потерпілого може бути відома або не відома. Тому для кожної з них буде характерним свій алгоритм дій слідчого.

У першій слідчій ситуації доцільно провести такі процесуальні дії: 1) контроль за вчиненням злочину у формі оперативної закупки (ст. 271 КПК України); 2) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); 5) затримання особи з проведенням особистого обшуку (детально описати виявлені речі — зброю, бойові припаси, вибухівку); 6) огляд місця події; 7) огляд комп'ютера та відповідних веб-сторінок у мережі Інтернет, оголошень у ЗМІ (з подальшим допитом працівників ЗМІ, котрі причетні до розміщення оголошень); 8) вилучення у разі наявності записів з камер відеоспостереження (тимчасовий доступ до речей і документів); 9) допит свідків (працівників поліції та очевидців затримання); 10) призначення судової експертизи (балістичної чи вибухотехнічної); 11) перевірка виявленої зброї та боеприпасів за криміналістичними обліками; 12) допит підозрюваної особи.

У другій слідчій ситуації доцільно: 1) провести огляд місця події (у разі потреби — окремо огляд речей); 2) допитати заявника як свідка; 3) провести судову експертизу (судовобалістичну, вибухотехнічну); 4) перевірити виявлену зброю та боеприпаси за криміналістичним обліками; 5) вилучити у разі наявності записи з камер відеоспостереження (тимчасовий доступ до речей і документів); 6) дати доручення працівникам оперативних підрозділів на встановлення можливих свідків учинення злочину.

У третій слідчій ситуації доцільно: 1) допитати свідків (чи потерпілу особу); 2) оглянути місце події (за потреби — окремо огляд речей); 3) провести обшук (якщо відома особа підозрюваного); 4) призначити судову експертизу (судово-медичну, балістичну); 5) здійснити тимчасовий доступ до речей і документів (наприклад, з дозвільної системи, з камер відеоспостереження); 6) пред'явити для впізнання особу; 7) допитати у разі наявності підозрювану особу.

Типові слідчі версії на початковому етапі розслідування:

1. Вчинено злочин, пов'язаний із незаконним обігом зброї, бойових припасів чи вибухівки.

2. Вчинено інший злочин (наприклад, хуліганство з використанням макетів зброї).

3. Злочину вчинено не було.

4. Злочин був учинений однією особою (чи діяла група осіб або організована злочинна група).

5. Злочин було вчинено раніше не судимою чи судимою особою (або психічно хворою особою).

6. Особа знала (не знала), що в її речах знаходиться зброя, бойові припаси чи вибухівка.

7. Зброя, бойові припаси чи вибухівка належить (не належить) затриманій особі.

Крім того, можуть висуватися версії щодо мотивів вчинення злочину (для помсти, самогубства, самозахисту, вчинення іншого злочину тощо).

Якщо в певному місці буде виявлена зброя чи бойові припаси, то можна висунути такі версії: 1) виявлені зброя та бойові припаси загублені (скажімо, військовослужбовцем або правоохоронцем); 2) виявлені зброя та бойові припаси були покинуті «кілером» після вчинення злочину; 3) виявлені зброя та бойові припаси знаходились у «закладці» для збуту; 4) виявлено «схованку» зброї та бойових припасів.

У ситуації, коли працівниками поліції був виявлений Інтернет-ресурс, на якому розміщено інформацію про торгівлю зброєю, бойовими припасами чи вибухівкою, можна висунути та перевіряти такі слідчі версії: 1) Інтернет-ресурс створено заради цікавості; 2) Інтернет-ресурс створено професіоналами для отримання прибутку за користування ним іншими особами; 3) Інтернет-ресурс забезпечує канал незаконного збуту зброї, бойових припасів чи вибухівки. Для перевірки зазначених версій під час розслідування рекомендується залучати працівників підрозділів з боротьби з кіберзлочинами. Вони допоможуть у з'ясуванні питань щодо: мети створення Інтернет-ресурсу; осіб, які його створили; осіб, які ним користуються; інформаційної складової тощо.

Також можуть висуватися версії, наприклад, щодо показань затриманої особи:

а) показання затриманої особи є правдивими (неправдивими);

б) показання затриманої особи щодо визнання своєї вини зроблено з метою приховати і відвернути увагу від більш тяжкого злочину.

Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій:

Відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575¹³², у разі надходження повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поводження

¹³² Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами **уповноважений працівник чергової частини органу, підрозділу поліції:**

- діє відповідно до нормативно-правових актів з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів Національної поліції України;
- направляє на місце події найближчі наряди патрульної поліції, задіяні в системі єдиної дислокації, а також дільничного офіцера поліції;
- за рішенням керівника відповідного органу поліції забезпечує своєчасне інформування та виклик на місце спеціалістів-вибухотехніків, кінолога зі службовим собакою з пошуку вибухівки, інформує відповідні територіальні підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій та заклади охорони здоров'я України.

Працівники поліції, які першими прибувають на місце події за повідомленням про загрозу безпеці людей, забезпечують охорону місця події, а також за рішенням керівника відповідного органу поліції, яке приймається негайно, починають евакуацію людей. При цьому евакуація людей проводиться на безпечну відстань: на відкритій місцевості — не менше 100 метрів, у будівлі — не менше 50 метрів або на максимально можливу відстань з урахуванням властивостей місцевості; виставляється оточення на безпечній відстані та забезпечується охорона місця події.

До складу СОГ, яка виїздить на місце події у разі повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які можуть призвести до загибелі людей, знищенням чи пошкодженням об'єктів власності, іншими тяжкими наслідками, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами, крім слідчого (старший СОГ), працівника оперативного підрозділу, інспектора криміналіста (техніка-криміналіста), осіб, включають кінолога зі службовим собакою з пошуку вибухівки, спеціаліста-вибухотехніка (групу спеціалістів-вибухотехніків).

Працівники поліції, які задіяні в проведенні огляду місця події, пов'язаного з використанням (можливим використанням) вибухових матеріалів, повинні бути забезпечені засобами індивідуального захисту (бронежилети, шоломи тощо).

Розпорядження спеціалістів-вибухотехніків на місці події щодо визначення небезпечних зон для людей, безпечної поведінки та поводження з вибуховими матеріалами є обов'язковими для всіх працівників поліції.

Безпосереднє обстеження місця події при отриманні інформації про підготовку вибуху, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами проводять спеціалісти-вибухотехніки за участю кінолога зі спеціальним собакою з пошуку вибухівки. До прибуття спеціалістів-вибухотехніків огляд місця події (приміщення, транспорту, багажу тощо) не проводиться.

Спеціалісти-вибухотехніки:

- доповідають про прибуття на місце події керівнику органу, підрозділу поліції (відповідальному від керівництва, старшому СОГ);
- у разі зміни обстановки узгоджують безпосередньо на місці події зі старшим СОГ свої дії з метою недопущення втрати слідів вчиненого кримінального правопорушення;
- разом із членами СОГ та залученими іншими спеціалістами беруть участь у проведенні огляду, під час якого у встановленому КПК України порядку фіксують відомості щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення, у тому числі із застосуванням фото- та відеозйомки;
- оглядають вилучені боєприпаси, вибухові матеріали, пристрої, речовини, засоби ініціювання для визначення категорії небезпечності, надання рекомендацій щодо подальшого поводження із ними;
- приймають рішення про подальше поводження (розрядження, руйнування або знищення) з виявленими боєприпасами, вибуховими матеріалами, пристроями, речовинами, засобами ініціювання; видають на кожний виявлений вибуховий матеріал довідку про рівень його небезпечності; у разі знищення (знешкодження) вибухових матеріалів складають акт про їх знищення (знешкодження);
- упаковують вибухонебезпечні об'єкти кожний окремо, забезпечуючи надійну їх фіксацію в упаковці;
- після завершення огляду та при прийнятті рішення про можливість вилучення виявлених боєприпасів, вибухових матеріалів, пристроїв, речовин, засобів ініціювання за дорученням слідчого забезпечують транспортування вилучених об'єктів до спеціального приміщення вибухотехнічного підрозділу для зберігання до вирішення питання щодо подальшого проведення експертизи або знищення вилучених вибухонебезпечних об'єктів.

Слідчий (дізнавач):

- разом із членами СОГ та залученими спеціалістами невідкладно після надходження повідомлення про загрозу вибуху організовує проведення огляду за місцем можливого знаходження вибухового пристрою, після завершення якого (але не пізніше 24 годин після подання заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення) вносить відомості до ЄРДР;
- керує діями членів СОГ та залучає їх до проведення огляду місця події;
- за наявності підстав інформує уповноваженого працівника чергової частини територіального органу, підрозділу поліції про необхідність залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення та доповідає про це керівництву територіального органу, підрозділу поліції;

- у разі отримання за допомогою телефонного зв'язку анонімного повідомлення про загрозу вибуху із залученням спеціаліста проводить огляд чергової частини територіального органу, підрозділу поліції або іншого приміщення за місцезнаходженням системи документування мовленнєвої інформації, де отримано таке повідомлення, у ході якого у встановленому КПК України порядку організовує перезапис повідомлення із системи документування мовленнєвої інформації на носій запису, про що складає протокол відповідно до статті 104 КПК України, а виготовлені копії мовленнєвої інформації оформлює як додатки до протоколу згідно зі статтею 105 КПК України; до перезапису повідомлення із системи документування мовленнєвої інформації на носій запису залучаються відповідні працівники органу, підрозділу поліції, які є відповідальними за функціонування систем документування мовленнєвої інформації; перезапис повідомлення із системи документування мовленнєвої інформації на носій запису здійснюється без застосування алгоритмів стиснення;

- не пізніше 24 годин після вилучення носія запису із копією анонімного повідомлення із системи документування мовленнєвої інформації призначає фоноскопичну та інші необхідні судові експертизи;

- у триденний термін після отримання висновку експерта направляє до Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України для поставлення на облік та перевірки за центральним обліком голосів і мовлення людини записи анонімних повідомлень, якщо особу, що здійснила повідомлення, не встановлено; записи експериментальних зразків голосу та мовлення осіб, щодо яких встановлено факти таких повідомлень;

- у разі невстановлення особи, яка здійснила повідомлення, невідкладно, але не пізніше 24 годин після встановлення номера абонента стаціонарного чи рухомого (мобільного) зв'язку, з якого здійснено повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, та/або номера телефону абонента, на який прийнято таке повідомлення, у встановленому КПК України порядку звертається до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо.

Працівник оперативного підрозділу:

- встановлює та опитує громадян з метою отримання інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення;

- забезпечує невідкладне встановлення номера телефону абонента, на який здійснено повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, та/або номера телефону абонента, з якого здійснено таке повідомлення;

- встановлює наявність камер відеоспостереження на прилеглий до місця події території;
- здійснює спостереження за межами оточення з метою можливого виявлення осіб, причетних до завідомо неправдивого повідомлення;
- про результати вжитих заходів письмово інформує слідчого (дознавача) (старшого СОГ);
- за дорученням слідчого (дознавача) забезпечує виконання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів у найкоротші строки (за умови зазначення в ухвалі надання йому права тимчасового доступу до речей і документів).

Відповідальний по територіальному органу, підрозділу поліції за рекомендаціями керівника вибухотехнічної групи (спеціаліста-вибухотехніка) визначає безпечні маршрути евакуації людей та організовує їх виведення із зовнішньої та внутрішньої небезпечних зон.

В огляді місця події за фактом виявлення вибухових речовин, боєприпасів або таких, що їх нагадують, беруть участь працівники вибухотехнічного підрозділу Національної поліції України.

Після проведення спеціалістом-вибухотехніком огляду вибухових речовин, боєприпасів або таких, що їх нагадують, та отримання інформації від нього про відсутність небезпечних вибухових матеріалів за погодженням із керівником органу, підрозділу поліції (відповідальним від керівництва або старшим СОГ) керівник групи вибухотехніків надає дозвіл щодо входження до місця події членів СОГ та залучених спеціалістів.

Виявлені в ході огляду боєприпаси, вибухові матеріали, пристрої, речовини, засоби ініціювання вилучаються, описуються та упаковуються спеціалістами-вибухотехніками, про що слідчим вносяться відповідні відомості до протоколу огляду, в якому також зазначається установа, до якої спеціалісти-вибухотехніки надалі (після проведення огляду) доставлятимуть вилучене в безпечному стані для зберігання у спеціальному приміщенні. Під час вилучення указаних предметів та речовин проводиться фото- або відеозапис.

Керівник органу досудового розслідування (дознавання):

- з метою організації належного реагування на кримінальне правопорушення та забезпечення взаємодії виїжджає на місце події;
- проводить консультації з керівником вибухотехнічної групи щодо вилучення об'єктів та слідів, які мають доказове значення щодо вчиненого правопорушення;
- перевіряє якість складання протоколу огляду місця події та повноту фіксації обставин вчинення кримінального правопорушення, у разі встановлення неповноти проведеного огляду місця події негайно організовує проведення повторного або додаткового огляду, у тому числі за участю спеціалістів, працівників експертних установ;

- організовує своєчасне призначення експертиз щодо вилучених під час досудового розслідування об'єктів;
- після встановлення номера абонента, на який здійснювався дзвінок із завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, та/або номера телефону абонента, з якого здійснювався такий дзвінок, забезпечує якісну та своєчасну підготовку слідчим матеріалів, необхідних для внесення клопотання про здійснення тимчасового доступу до речей і документів;
- забезпечує виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів у найкоротші строки;
- заслуховує звіти членів СОГ, надає методичну та практичну допомогу слідчим (дізнавачам) у розслідуванні кримінальних правопорушень, під час розслідування яких виникали ускладнення.

Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України за письмовим зверненням слідчого, який проводить досудове розслідування в кримінальному провадженні, забезпечує проведення перевірок записів голосу і мовлення анонімного диктора з використанням центральної колекції голосів і мовлення людини та направлення результатів перевірок за належністю.

У разі встановлення збігу між голосом та мовленням анонімного диктора і зразком голосу та мовлення певної особи працівник Експертної служби МВС України, який виявив збіг, упродовж п'яти діб повідомляє про це слідчого, який ініціював проведення перевірки за центральною колекцією голосів і мовлення людини.

Після внесення відомостей до ЄРДР слідчий найперше повинен врахувати такі особливості:

- 1) чи є виявлений об'єкт зброєю (вогнепальною чи холодною), бойовим припасом або вибуховою речовиною, чи придатні вони для стрільби або застосування;
- 2) обов'язково перевірити обставини, що виключають провадження (наприклад, наявність відповідного дозволу, факт добровільної здачі зброї, наявність у діях адміністративного проступку тощо);
- 3) у всіх випадках виявлення зброї, що перебуває у незаконному обігу, проводиться її перевірка по відповідних криміналістичних обліках з метою виявлення фактів її використання у злочинних цілях раніше.

Під час розслідування злочинів, відповідальність за які передбачена у ст. 263 КК України, увагу, насамперед, має бути приділено з'ясуванню таких обставин:

- 1) у чому конкретно проявляється кримінально каране діяння: тільки в одній з перелічених у законі дій (виготовлення, придбання, носіння, зберігання або збут, а також розкрадання зазначених об'єктів) або їх сукупності; у детальній характеристиці кожної з цих дій (місце, час, інші обставини, за яких вони вчинені);

2) мали вони разовий характер чи вчинювалися неодноразово;
3) кількість і характер зброї (вона є вогнепальною, гладкоствольною мисливською або холодною), боєприпасів і вибухових речовин;

4) чи здала особа, яка зберігала вогнепальну зброю, боєприпаси або вибухові речовини без відповідного дозволу, добровільно;

5) чи не вчинено злочин за попередньою змовою групою осіб, особливо

небезпечним рецидивістом або особою, якій вогнепальна зброя, боєприпаси або вибухові речовини видані для службового користування;

6) винність особи у вчиненні злочину, його мотиви, наявність пом'якшувальних обставин, а також інші обставини, що характеризують особу обвинуваченого;

7) характер збитку, заподіяного злочином, його розмір;

8) обставини, що сприяли незаконному носінню, зберіганню, придбанню, виготовленню або збуту, а також розкраданню вогнепальної зброї, бойових припасів чи вибухових речовин.

На початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним поводженням зі зброєю, зазвичай проводяться такі невідкладні слідчі (розшукові) дії:

1) огляд місця події;

2) допит (підозрюваного, свідків);

3) обшук за місцем проживання, навчання чи роботи підозрюваного;

4) огляд, якщо цього не було зроблено, вилучених у ході проведення слідчих (розшукових) дій об'єктів (зброї та документів);

5) призначення судових експертиз (балістичної, холодної зброї, вибухових пристроїв, дактилоскопічної, технічної експертизи документів тощо).

Огляд місця події є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, і специфіка його проведення залежить від того, де саме і у зв'язку з яким способом вчинення цього виду злочину він проводиться.

Крім того, огляд місця події може проводитися у місці, де була затримана підозрювана особа, яка намагалася позбутися предметів злочину. У цьому випадку детально описується обстановка місця події, місце, де були виявлені речі, яких особа намагалася позбутися, а також ознаки виявлених речей. Також вживаються заходи, спрямовані на виявлення слідів (наприклад, пальців рук) підозрюваного на віднайденних речах чи упаковок до них.

Під час **огляду вогнепальної зброї** на місці події потрібно визначити та вказати в протоколі її калібр, систему, модель, зразок. Такий огляд треба здійснювати з дотриманням правил безпеки. Необхідно встановити, чи заряджена зброя, чи зведений курок, чи знятий запобіжник. В ході огляду вимірюють довжину і висоту (пістолета чи револьвера), діаметр

каналу ствола та патронника. Особливе значення мають заводські маркувальні позначення і клейма. На нарізну зброю зазвичай наносяться: державні збройові знаки — емблеми країни виробника; тексти різного змісту — найменування фірми або заводу виробника, країни, його номер і рік випуску, калібр.

У разі затримання особи зі зброєю проводиться особистий огляд і складається протокол, у якому вказується точне місце виявлення зброї та індивідуальні особливості самої зброї.

Під час огляду боєприпасу в протоколі детально фіксуються всі його зовнішні ознаки — форма, колір металу, розмір, спосіб кріплення кулі в гільзі, маркувальні позначки. Слід враховувати, що інколи під час такого огляду складно визначити, до вогнепальної зброї якої системи призначені боєприпаси, оскільки ті самі патрони можуть підходити до зброї різних систем.

Враховуючи викладене, зазначимо, що після закінчення огляду вибухових речовин, боєприпасів або таких, що їх нагадують, та внесення відомостей до ЄРДР слідчим виноситься постанова про призначення відповідної судової експертизи, надається письмове доручення спеціалістам-вибухотехнікам про транспортування вилучених речовин та боєприпасів до експертної установи (де наявне приміщення для їх зберігання) або до обладнаного приміщення вибухотехнічного підрозділу (де наявне таке приміщення) з подальшим транспортуванням до експертної установи.

На початковому етапі розслідування злочинів даної категорії проводяться допити підозрюваних і свідків.

Під час **допиту особи, затриманої зі зброєю**, треба з'ясувати таке:

- 1) з якого джерела вона отримала зброю (хто їй продав чи передав);
- 2) ким і де зброя була виготовлена (якщо виявлена зброя кустарного виробництва чи саморобна);
- 3) де вона зберігала зброю;
- 4) чи немає в особи ще зброї або боєприпасів, де вони зберігаються;
- 5) чи вчиняла затримана особа раніше злочини з використанням цієї зброї, коли саме, де і у який спосіб;
- 6) чи належить затримана особа до організованої групи чи злочинної організації, яку функцію вона там виконує, хто є її організатором і керівником.

Під час **допиту особи, яку було затримано за місцем виготовлення зброї**, крім вище перелічених питань, у неї слід з'ясувати таке:

- 1) з якого джерела, від кого конкретно було отримано комплектуючі для зброї (чи інші матеріали) і за яку ціну;
- 2) хто конкретно займався виготовленням зброї;
- 3) скільки одиниць зброї було виготовлено;
- 4) кому конкретно збувалася зброя, за якою ціною, чи був посередник;
- 5) що відомо про факти використання проданої зброї покупцями.

Під час допиту особи, яка незаконно зберігала зброю, слід з'ясувати таке:

- 1) коли, де, у кого і за яких обставин зброя була придбана, за яку ціну;
- 2) з якою метою купувалася зброя;
- 3) чи передавалася зброя тимчасово комусь у користування, коли, на який термін, на яких умовах, чи була вчасно повернута;
- 4) що відомо про використання цієї особою переданої зброї;
- 5) чи використовувала сама особа цю зброю, коли, де, за яких обставин, з якою метою;
- 6) чи не піддавалася зброя переробці, якій саме;
- 7) чи не перебивалися на зброї номери, хто саме це робив, з якою метою.

Головна мета допиту свідків під час розслідування розглядуваного виду злочину полягає у з'ясуванні відомих їм обставин, пов'язаних із незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами чи вибухівкою. До таких осіб зазвичай належать випадкові перехожі, працівники закладів торгівлі чи громадського харчування, особи, що проживають неподалік від місця вчинення злочину, а також родичі та знайомі підозрюваного.

До типових питань свідкові під час допиту можна віднести такі:

- 1) чи знає він підозрюваного, з якого часу та за яких обставин познайомився, у яких стосунках із ним перебуває;
- 2) за яких обставин стало відомо про вчинення злочину (особисто виявив, був присутній під час затримання особи тощо);
- 3) хто ще був присутній під час виявлення злочину, які дії вчиняв;
- 4) які дії вчиняв та що говорив затриманий.

Після проведення допитів між особами, в показаннях яких є істотні розбіжності, в подальшому можна провести одночасний допит, а свідкам (за потреби) — пред'явити для впізнання підозрюваного. Істотні розбіжності можуть переважно стосуватися безпосередньо предмета доказування чи інших обставин, які особа з різних причин сприйняла чи розтлумачила помилково.

Однією з обов'язкових невідкладних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів даної категорії є **обшук**. Він може бути проведений за місцем роботи, навчання та проживання підозрюваної особи, а також у осіб, з якими вона має ділові чи дружні стосунки, у її родичів. Готуючись до здійснення обшуку, рекомендується залучати інспекторів-криміналістів, які допоможуть у застосуванні пошукових приладів (металолоскача, пошукового магніту тощо).

Під час проведення обшуку основна увага звертається на пошук доказів, що свідчать про причетність підозрюваної особи до вчинення злочину (наприклад, вогнепальної зброї, її частин і механізмів, бойових припасів, вибухівки чи вибухових пристроїв, чорнових записів, інструментів чи матеріалів для виготовлення зброї чи бойових припасів, пред-

метів упакування чи зберігання тощо). Серед заходів, до яких вдаються підозрювані, найперше слід назвати переховування зброї не в зібраному, а в розібраному стані (приміром, коли окремі деталі пістолета ховають у різних місцях). Це стосується і боєприпасів (коли вони зберігаються не в одному місці, а по кілька штук в різних місцях).

Також уваги потребує і комп'ютерна техніка (у разі наявності фактів купівлі-продажу через мережу Інтернет). У таких випадках у протоколі обов'язково вказується місце її виявлення, кількість, ідентифікаційні ознаки та проводиться огляд і копіювання відповідної інформації.

Досить часто слідчому доводиться проводити обшук транспортних засобів. У цьому випадку пошук рекомендується здійснювати в такій послідовності:

1) передня частина транспортного засобу — бампер, радіатор, фари, підфарники, капот, крила, передні колеса, лобове скло, передні бічні стійки кузова або кабіни;

2) задня частина — кришка багажника, задні ліхтарі, бампер, багажне відділення;

3) верхня частина — дах, вентиляційний люк зовні;

4) бічні сторони — передні і задні двері зовні, ущільнювачі, брызговики та підніжка;

5) салон — внутрішня сторона передніх і задніх дверей, сидіння.

Під час проведення обшуку обов'язково застосовують безперервний відеозапис. У разі підозри, що до вчинення злочину причетна група осіб, рекомендується проводити одночасні обшуки за місцем їх проживання та роботи.

Важливо пам'ятати правову позицію Верховного Суду, щодо неможливості передоручення виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи¹³³.

У практичній діяльності трапляються випадки, коли обшук за місцем проживання особи проводиться на підставі розслідування злочину, не пов'язаного з незаконним поведінням зі зброєю чи боєприпасами. До цього треба бути готовим, належно описати виявлені речі, вилучити та упакувати і після проведення обшуку вирішувати питання про початок нового кримінального провадження за ст. 263 КК України.

Під час розслідування незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами чи вибухівкою обов'язково виникає необхідність у призначенні судових експертиз, оскільки важливо встановити, чи належить виявлений об'єкт до предмета злочину.

Як зазначено у наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та

¹³³ Постанова Верховного Суду від 29.01.2019 р. Судового провадження № 51-7795км18. URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140>.

експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 08.10.1998 р. № 53/5, для дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї призначається експертиза зброї та слідів і обставин її використання (**балістична експертиза**)¹³⁴.

До типових питань, що можна поставити на вирішення експертів, варто віднести:

1) чи є вогнепальною зброєю предмет, вилучений у особи (вказуються ППП та обставини вилучення);

2) яким способом (промисловим чи саморобним) виготовлено предмет, вилучений у особи (вказується ППП та обставини вилучення);

3) до якого виду, системи, моделі та калібру належить ця зброя;

4) чи придатна ця зброя для стрільби;

5) чи справна дана зброя. Якщо ні, то які вона має несправності. Чи виключають ці несправності можливість пострілу;

6) чи є подана деталь частиною наданою на дослідження зброї;

7) чи є бойовим припасом предмет, вилучений у особи (вказуються ППП та обставини вилучення);

8) до зброї якого виду, системи, моделі та калібру призначено бойовий припас, вилучений у особи (вказуються ППП та обставини вилучення);

9) яким способом (промисловим чи саморобним) виготовлено бойовий припас, вилучений у особи (вказуються ППП та обставини вилучення).

Для дослідження холодної зброї також призначається експертиза зброї та слідів і обставин її використання (**експертиза холодної зброї**). До типових питань, що можна поставити на вирішення експертів, доцільно віднести:

1) чи є предмет, вилучений у особи (вказуються ППП та обставини вилучення), холодною зброєю;

2) якщо так, то до якого виду і зразка холодної зброї він належить;

3) яким способом виготовлено предмет, вилучений у особи (вказуються ППП та обставини вилучення);

4) чи є цей предмет заготовкою холодної зброї.

У Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз зазначено, що зброя та боєприпаси упаковуються окремо. Мусить бути забезпечений захист їх від забруднення, пошкодження та взаємного контакту в процесі транспортування. Дульний зріз зброї закривається чистою білою тканиною і обв'язується. В установу, де буде проводитися судова експертиза, зброя та боєприпаси надаються

¹³⁴ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу, або його (її) представником. Їх пересилання поштою не допускається.

У разі виявлення предмета, конструктивно схожого на вибуховий пристрій, призначається **експертиза вибухового пристрою**. До типових питань, що можна поставити на вирішення експертів, доречно віднести:

1) чи належить до вибухового пристрою (чи боєприпасу) предмет, вилучений у особи або виявлений (вказуються ППІ та обставини вилучення чи виявлення);

2) чи придатний наданий предмет до використання за цільовим призначенням — до вибуху. Якщо ні, то з яких причин;

3) які вражаючі фактори притаманні наданому пристрою;

4) чи є предмети, знайдені на місці події, частинами вибухового пристрою. Якщо так, то до якого виду пристроїв вони належать;

5) яким способом (промисловим чи саморобним) виготовлено вибуховий пристрій;

6) який спосіб підризу вибухового пристрою був застосований;

7) до якого виду боєприпасу (гранати, міни, снаряду тощо) належить вилучений у особи або виявлений предмет (вказуються ППІ та обставини вилучення чи виявлення).

Експертиза вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) дає можливість слідчому з'ясувати такі питання:

1) чи є ця речовина вибуховою. Якщо так, якою саме;

2) чи можуть використовуватися для виготовлення вибухівки такі речовини. Якщо так, то в якому сполученні;

3) яким способом (промисловим чи саморобним) виготовлена ця вибухівка;

4) чи становили раніше ці вибухові речовини єдину масу.

На подальшому етапі розслідування залежно від слідчої ситуації можуть проводитись такі слідчі (розшукові) дії, як: допит свідків, одночасний допит, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, обшук, призначення судових експертиз (дактилоскопічної, технічної експертизи документів, психіатричної тощо), допит підозрюваного.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «вибухові пристрої».
2. Які дії уповноваженого працівника чергової частини органу, підрозділу поліції у разі надходження повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поведіння зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами?
3. Які дії працівників поліції, які першими прибули на місце події за повідомленням про загрозу безпеці людей?

4. Хто входить до складу СОГ, яка виїздить на місце події у разі повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей, знищенням чи пошкодженням об'єктів власності, іншими тяжкими наслідками, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами?

5. Чи повинні працівники поліції бути забезпечені засобами індивідуального захисту, які задіяні в проведенні огляду місця події пов'язаного з використанням (можливим використанням) вибухових матеріалів?

6. Які дії спеціалістів-вибухотехніків на місці події?

7. Які відомості слідчий повинен визначити та вказати у протоколі під час огляду вогнепальної зброї?

8. Які відомості потрібно з'ясувати слідчому при допиті особи, яку затримали зі зброєю?

9. Який вид судової експертизи потрібно призначити для дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї?

10. Який вид судової експертизи потрібно призначити у разі виявлення предмета, конструктивного схожого на вибуховий пристрій?

4.9. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

На сучасному етапі протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів вважається одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів, адже зростають темпи наркоманності, формуються організовані злочинні угруповання, які займаються наркобізнесом, значно збільшується кількість кримінально-протиправних діянь, вчинених під впливом наркотичних засобів чи у сфері обігу наркотичних речовин.

В Україні кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, встановлена статтями 305-320 КК України¹³⁵. Зважаючи на багатоманітність кримінально-протиправних діянь у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів, криміналістична класифікація цього виду кримінального правопорушення може формуватися на основі численних критеріїв: за способом вчинення кримінального правопорушення, за місцем збуту наркотичних засобів, за місцем і методикою виробництва (виготовлення) наркотичних засобів, за предметом незаконного обігу, за особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, за метою тощо.

¹³⁵ Кримінальний кодекс України : прийн. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Предмет кримінального правопорушення охоплює наркотичні засоби, психотропні речовини, їхні аналоги та прекурсори.

Наркотичні засоби — рослини, сировина або речовина природного, синтетичного та напівсинтетичного походження (фізична ознака), що мають властивість впливати на центральну нервову систему, призводять до стану особливого сп'яніння та наркотичної залежності (медична ознака), класифікуються в міжнародних конвенціях, спеціальних нормативних актах і віднесені до зазначеної категорії Комітетом з контролю наркотиків Міністерства охорони здоров'я України (далі — Комітет) (юридична ознака), а зловживання ними ставить під загрозу народне здоров'я (соціальна ознака).

Наркотичні засоби залежно від джерел їхнього походження доцільно поділяти на три групи:

- 1) наркотичні засоби рослинного походження;
- 2) наркотичні засоби синтетичного походження;
- 3) наркотичні засоби напівсинтетичного походження.

Психотропні речовини — будь-які природні та синтетичні речовини й матеріали, що здійснюють стимулюючий або депресивний вплив на нервову систему, викликають галюцинації, порушення моторної функції, мислення, сприйняття або настрою, призводять до стану залежності, класифікуються в міжнародних конвенціях і віднесені до цієї категорії Комітетом (наприклад, ЛСД–25, ДЕ, мескалін, фенолін пентобарбітал, седуксен, феназепам та ін.).

Прекурсори — речовини та їхні солі, які класифікуються в міжнародних конвенціях як хімічні матеріали, що використовуються для виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин, а так же хімічні речовини та їхні солі, що використовуються з тією ж метою і віднесені до зазначеної категорії Комітетом. До них належать такі хімічні речовини та їхні солі, як ефедрин, ергометрин, лезергінова кислота, псевдоефедрин, фенілацетон тощо. Прекурсорами так же визнаються ангідрит оцтової кислоти, ацетон, етиловий ефір, калію перманганат, сірчана кислота тощо¹³⁶.

Для України традиційними наркотичними засобами є макова соломка, опій та екстракційний опій, героїн, марихуана, гашиш (анаша) та кокаїн.

Макова солома — це всі частини (як цілі, так і подрібнені, як висушені, так і не висушені, за винятком дозрілого насіння) всіх сортів маку снотворного, зібраного у будь-які способи, що містять наркотично активні алкалоїди опію. Переробка висушених коробочок і стебел маку за допомогою м'ясорубки, кавомолки чи кулькового млина, а також шля-

¹³⁶ Криміналістика : підручник : [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [3-тє вид., переробл. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 346–347.

хом розтирання у ступці надає можливість отримати подрібнену соломку рослини маку.

Опій та екстракційний опій — це наркотики, одержані шляхом переробки молочного соку недостиглих коробочок маку, що містять наркотичні засоби — морфін, кодеїн, тебаїн. Екстракційний опій (екстракт макової соломки) — засіб, отримуваний з макової соломи у будь-який спосіб добування (екстракції) наркотично активних алкалоїдів водою або органічними розчинниками. Зовнішньо наркотики можуть мати вигляд твердих безформних грудок і таблеток від темно-коричневого до чорного кольору або рідини — від коричневого до темно-коричневого кольору.

Героїн — напівсинтетичний наркотичний засіб, похідний морфіну, який за наркотичною активністю перевищує його в декілька разів. Він являє собою порошок різних кольорів — від білого до коричневого (залежно від ступеня очистки).

Марихуана — це суміш висушених або невисушених верхівок рослин із листям і залишками стебла будь-яких сортів конопель без центрального стебла, інколи з певною кількістю насіння. Колір — світло-зелений, зелений, рідко — коричневий, залежно від часу та методу переробки сировини. Якість марихуани залежить від місця зростання конопель, місця збирання й навіть від часу доби, коли збирався «врожай».

Гашиш (анаша) — спеціально виготовлена суміш відокремленої смоли та пилку конопель або суміш, виготовлена шляхом обробки (подрібнення, пресування тощо) верхівок конопель із різними наповнювачами. Колір гашишу — від світло-зеленого до коричневого. Має характерний запах.

Кокаїн — це порошок або паста, одержані з листя рослини коки, що росте у Південній Америці, Африці, на островах Цейлон і Ява. Порошок — білого кольору, паста — білого, кремового чи бежевого. У медичній практиці застосовують лікарський препарат кокаїну — його гідрохлорид. Це безбарвні голчасті кристали або білий кристалічний порошок, гіркий на смак, який у разі нанесення на язик викликає відчуття заніміння (стерплості).

Спосіб готування. Сутність стадії готування залежить від конкретного виду злочину в цій сфері, оскільки уніфікувати весь комплекс кримінально-протиправних дій щодо підготування до всіх видів кримінальних правопорушень можливо тільки на загальнотеоретичному рівні (ретельне планування кримінального правопорушення, підшукування знарядь, засобів, співучасників кримінального правопорушення, маскування слідів кримінального правопорушення, підготування алібі тощо). Якщо говорити конкретніше, наприклад, про незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів без мети збуту

(ст. 309 КК України), то в цьому випадку стадія готування може охоплювати вибір часу, місця, обладнання чи інструментарію, необхідних хімічних речовин, предметів побуту для виробництва (виготовлення) наркотичних засобів; стадія готування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів (ст. 305 КК України) охоплюватиме виготовлення, пристосування спеціальних схованок у транспортному засобі, планування маскування предметів кримінального правопорушення в спеціальному упакуванні, під виглядом певного товару, підроблення документів на перевезення через кордон цього товару тощо; стадія готування для посіву або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК України) передбачатиме вибір земельної ділянки, зазвичай у сільській місцевості, підшукування та придбання насіння (розсади), вирішення питання охорони майбутнього «кримінального врожаю», планування способів збуту (перероблення) вирощеної сировини тощо.

Спосіб вчинення. Специфіка способу вчинення кримінального правопорушення обумовлюється певним складом кримінального правопорушення, який розслідується. Загалом можна зазначити, що серед усіх злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів найпоширенішими є:

- контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів;
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів;
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів без мети збуту;
- організація та утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів;
- незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Під час виготовлення наркотиків кустарним способом застосовується: розтирання зеленої маси; просіювання, пропарювання пилку коноплі; підсмажування пилку коноплі або готової анаші на соняшниковій олії; відварювання анаші чи маку на молоці; заварювання листя коноплі чи маку; просочування маковим соком тампонів марлі чи інших матеріалів; виготовлення настоянки з макової соломи та ін.

Спосіб приховання. Приховання матеріальних слідів і знарядь кримінального правопорушення може виявлятися у формі викидання безпосередньо під час затримання, огляду, обшуку паперових, поліетиленових

пакетів, шприців, банок, наповнених наркотичною речовиною; викидання, спалення відходів від виробництва чи вживання наркотичних речовин (шприців, ємностей зі слідами ацетилюваного опію, поліетиленових пакетів, мішків); прання, миття, чищення посуду та інших предметів побуту, засобів і знарядь, які використовувались у виробництві, виготовленні, розфасуванні, упакуванні наркотичних речовин; збут, обмін, переховування грошей, здобутих злочинним способом у сфері обігу наркотичних речовин; знищення рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин тощо. Приховування типове для контрабанди наркотичних засобів у разі, якщо предмет кримінального правопорушення переміщується через кордон у пунктах пропуску із маскуванням під (поміж) продуктами харчування, одягом, спеціально створених тайниках в автомобілях, ручні й поклажі або прикріплені на тілі особи під одягом, у взутті (каблуках, підошві) і т. д.

Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. Зважаючи на наявність різних складів кримінальних правопорушень, а відповідно і численність способів їх вчинення, відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність, розглядати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, надто складно у загальнотеоретичному аспекті. З огляду на це доцільно розглядати не соціально-демографічні та інші показники однієї категорії суб'єктів, а класифікацію осіб, які вчинили кримінальне правопорушення для окремих підвидів кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів:

- *для виробництва (виготовлення) наркотичних засобів* — є особи, які володіють технологією перероблення нарковмісних культур чи синтезу хімічних сполук на предмети незаконного обігу, тому часто це особи, які мають хімічну чи біологічну освіту, а самі зазвичай не вживають наркотичних засобів, за винятком тих випадків, коли виготовлення здійснюється для власного вживання без мети збуту;
- *для збуту наркотичних засобів* — є особи віком до 40 років, яких можна також класифікувати на групи: 1) продавці початківці (здебільшого не наркозалежні неповнолітні та молоді люди, студенти, які негативно характеризуються, ведуть «нічний» спосіб життя, збувають товар у нічних клубах і розважальних закладах); 2) роздрібні продавці (збувають наркотичні речовини свого виробництва у невеликих кількостях); 3) оптові продавці (зазвичай є учасниками злочинних угруповань, мають певні транспортні маршрути та налагоджені міжнародні зв'язки); 4) продавці сімейного типу (участь у розповсюдженні наркотичних речовин беруть декілька членів сім'ї, однієї родини, в якій може бути функціональний розподіл за місцем, часом збуту, видом і кількістю наркотичних засобів, деякі з цих осіб можуть бути наркозалежними);

- *для перевезення наркотичних засобів* — є особи, які є посередниками між виробником і збувальником, часто ці особи до перевезення наркотичних засобів можуть залучити через обман чи зловживання довірою своїх родичів чи знайомих, безумовно, не повідомивши про специфіку вантажу;

- *для зберігання наркотичних засобів без мети збуту* — є особи, які епізодично, періодично або систематично вживають наркотичні засоби;

- *для видачі рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин* — медичні працівники.

Час, місце, обстановка кримінального правопорушення. Вказані елементи криміналістичної характеристики цього виду кримінальних правопорушень необхідно розглядати з прив'язкою до конкретного складу кримінального правопорушення. Зважаючи на визначені способи вчинення кримінально-протиправних дій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів, найтипівішими є такі обставини часу, місця:

- контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів → будь-який час доби, в пунктах пропуску митного контролю або переміщення через кордон України поза митним контролем;

- незаконне виробництво, виготовлення з метою чи без мети збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів → вечірній та нічний час доби (у взятих в оренду квартирах, власних житлових чи підсобних приміщеннях виробників);

- зберігання з метою чи без мети збуту наркотичних засобів → будь-який час доби, зберігання у невеликих розмірах можливе в особистому одязі підозрюваного, особистих речах, що їх особа має при собі, у транспортному засобі, зберігання у великих розмірах можливе у транспорті, житлових і підсобних приміщеннях, спеціальних схованках;

- перевезення, пересилання наркотичних засобів → будь-який час доби (у спеціальних схованках у транспорті, ручній поклажі, в посылках);

- організація та утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів → будь-який час доби, у взятих в оренду квартирах, власних житлових чи підсобних приміщеннях виробників.

Слідова картина кримінального правопорушення. Матеріальні сліди вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів можна згрупувати в такі основні комплекси:

- сліди на особі, яка вчинила кримінальне правопорушення: сліди наркотичного засобу або сировини, з якої його виготовляють; сліди вживання наркотичного засобу (сліди ін'єкцій; наркотичний засіб, прихова-

ний в одязі, білизні; ознаки наркотичного сп'яніння в особи чи абстинентного синдрому тощо);

- сліди на місці кримінального правопорушення: *сліди виготовлення* наркотичних засобів: хімічні речовини, розчинники, рослинна сировина для виготовлення наркотичних засобів, посуд із залишками наркотичної речовини, розфасовані пакети (наповнені шприци) наркотичної речовини для збуту, марлі та бинти, просякнуті наркотичною речовиною; *сліди збуту*: наркотичний засіб, який став предметом збуту, гроші, одержані кримінально-протиправним шляхом; *сліди вживання*: використані шприци, відбитки пальців рук; *сліди перевезення (зберігання)* наркотичних речовин у транспортному засобі, приміщенні; *підроблені рецепти* на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин тощо).

Особливості досудового розслідування порушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів:

Як правило, інформація про вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів надходить оперативним шляхом і надалі під час розробки цієї інформації вдається задокументувати факт кримінально-протиправної діяльності відповідних суб'єктів.

Обставини, що підлягають з'ясуванню та входять до предмета доказування (ст. 91 КПК України), можна групувати на такі комплекси:

- обставини, пов'язані із подією кримінального правопорушення (час, місце, обстановка готування, вчинення та приховання, які залежать від конкретного складу кримінального правопорушення; предмет кримінального правопорушення, тобто який наркотичний засіб і в якій кількості було виявлено та вилучено, а також яким є походження цього наркотичного засобу (місце та інші обставини придбання, збуту, контрабандного ввезення з-за кордону, купівля незаконно виданим рецептом в аптечному закладі і т. д.); зняття, засоби та спосіб кримінально-протиправного діяння, послідовність виконання дій та заходів щодо виготовлення (виробництва), перевезення, пересилання наркотичних засобів;

- обставини, пов'язані із особою, яка вчинила кримінальне правопорушення (особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, співучасники, роль кожного з них на стадії готування, вчинення та приховання кримінального правопорушення, мотиви та мета);

- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу, яка вчинила кримінальне правопорушення обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом підшуканим, виготовленим, пристосованим або використаним як засоби чи знаряддя.

Для початкового етапу розслідування є характерними такі процесуальні та слідчі (розшукові) дії: огляд місця події; внесення відомостей до ЄРДР та початок досудового розслідування; затримання особи; освідування особи; вжиття заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема тимчасового вилучення майна, арешт майна; огляд речей і документів (речових доказів таких, як вилучені нарковмісні речовини, прекурсори, засоби та знаряддя їх виготовлення, бланки рецептів тощо); призначення криміналістичних судових експертиз (експертизи матеріалів та речовин, фізико-хімічної експертизи, ботанічної експертизи, техніко-криміналістичної експертизи документів, почеркознавчої експертизи тощо). Важливо зауважити, що коли йдеться про документування тяжкого або особливо тяжкого злочину початковий етап розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень передбачає можливість проведення тактичної операції, яка охоплює негласні слідчі (розшукові) дії (втручання у приватне спілкування, контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання тощо). Мета цього етапу — максимально зафіксувати сліди кримінального правопорушення, тому винятково важливе значення має якісне проведення огляду місця події, судових експертиз, вилучення речових доказів. Згідно з *оригіналом*

Відповідно до розділу XI «Особливості організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (далі — наркотичні засоби)» інструкції, затвердженої наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575 виключно при отриманні достовірної інформації оперативними підрозділами, у тому числі Департаментом протидії наркозлочинності Національної поліції України, під час проведення оперативно-розшукових заходів з документування злочинної діяльності особи чи осіб про вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, пов'язаного з незаконним збутом наркотичних засобів, їх керівники звертаються до керівників органів досудового розслідування

зі службовим листом про виявлені обставини кримінально-протиправної діяльності¹³⁷.

У службовому листі, який підписує керівник оперативного підрозділу, зазначаються час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення, а також відомості щодо використання доходів, одержаних кримінально-протиправним шляхом, та про майно осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

При направленні до органів досудового розслідування матеріалів за результатами проведення оперативно-розшукових заходів одночасно надається інформація про проведені оперативними підрозділами заходи з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та їх місцезнаходження.

У плані заходів з реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності з виявлення фактів збуту наркотичних засобів повинні бути передбачені:

- 1) місце і час проведення оперативної закупки;
- 2) задіяні сили та засоби для фіксації оперативної закупки, у тому числі за допомогою відеозапису;
- 3) розподіл дій залучених працівників поліції;
- 4) інші послідовні дії працівників оперативних підрозділів (з урахуванням специфіки кримінального правопорушення).

Відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575 **до складу СОГ входять:**

- слідчий (дознавач). Слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дізнавача старшим СОГ є дізнавач;
- працівник оперативного підрозділу;
- інспектор-криміналіст (технік-криміналіст);
- кінолог зі службовим собакою (за необхідності);
- інші працівники поліції відповідної кваліфікації (за необхідності).

Завданням СОГ є:

- виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів;
- встановлення свідків та потерпілих;
- з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

¹³⁷ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

Керівник оперативного підрозділу, оперативний працівник якого включений до складу СОГ або за матеріалами якого розпочато кримінальне провадження, забезпечує взаємодію з органом досудового розслідування Національної поліції України, який здійснює розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів.

Слідчий:

1) при проведенні огляду місця події або обшуку під час досудового розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, самостійно чи за його дорученням спеціаліст в установленому КПК України порядку застосовує відеофіксацію цих слідчих (розшукових) дій та складає плани-схеми, а також вилучає необхідні речі, предмети та документи;

2) за дорученням керівництва органу досудового розслідування бере участь в реалізації матеріалів ОРС;

3) у кримінальному провадженні про злочини у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів упродовж доби після вилучення наркотичних засобів виносить постанову про призначення експертизи та направляє її з відповідними додатками для виконання до державної спеціалізованої установи, що здійснює судово-експертну діяльність, та забезпечує направлення до експертної установи матеріалів, необхідних для проведення судової експертизи.

Дізнавач при розслідуванні кримінальних проступків у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів керується підпунктами 1, 4-6 пункту 3 розділу XI наказу МВС України № 575 від 07.07.2017, з урахуванням вимог, передбачених статтями 298¹ та 300 КПК України.

4) після отримання експертного висновку речові докази впродовж трьох діб направляє на зберігання відповідно до Порядку зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07 травня 2008 року № 422 (зі змінами)¹³⁸;

5) у разі отримання під час проведення слідчих (розшукових) дій інформації про осіб, які зловживають наркотичними засобами, повідомляє про це керівника органу, підрозділу поліції для вжиття відповідних заходів;

6) негайно після початку кримінального провадження вживає заходів щодо розшуку, зберігання майна, цінностей та коштів винних осіб з подальшим їх вилученням або накладенням арешту в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством;

¹³⁸ Про затвердження Порядку зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу : постанова Кабінету Міністрів України від 7 трав. 2008р. № 422 ; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 868 від 19.09.2012 № 150 від 02.03.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2008-%D0%BF>.

7) у кожному кримінальному провадженні про незаконний збут наркотичних засобів проводить всі можливі та необхідні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на повне, всебічне та неупереджене документування джерел отримання наркотичних засобів, використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, а не лише факту збуту наркотичних засобів; виключно за результатами отримання доказів, які свідчать про збут наркотичних засобів, за наявності для цього належних підстав ініціює питання про проведення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки;

8) у випадку повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 307 КК України, вживає вичерпних заходів для встановлення наявності ризиків, передбачених частиною першою статті 177 КПК України.

Керівник органу досудового розслідування (дізнання):

1) спільно з керівниками оперативних підрозділів органу, підрозділу поліції організує роботу з виявлення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів та забезпечує участь слідчого в реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності;

2) оцінює наявність ознак кримінального правопорушення при вивченні матеріалів за заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення та інші події, пов'язані з обігом наркотичних засобів, забезпечує своєчасне внесення слідчими (дізнавачами) відомостей про ці правопорушення до ЄРДР;

3) з метою забезпечення всебічного, повного і неупередженого розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів ініціює перед керівником територіального органу, підрозділу поліції питання щодо створення СОГ, до складу якої включаються працівники органу досудового розслідування та оперативних підрозділів, які мають досвід розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії (у разі вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів — одночасно із внесенням інформації до ЄРДР, а в кримінальних провадженнях про нетяжкі злочини — за необхідності), погоджує створення СОГ;

4) щомісяця розглядає на оперативних нарадах за участю керівника територіального органу, підрозділу поліції та керівників його структурних підрозділів результати роботи з виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, а стан досудового розслідування в кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини цієї категорії, які викликали суспільний резонанс, — щотижня;

5) при вивченні матеріалів за заявами або повідомленнями про злочини, за вчинення яких передбачено додаткове покарання у вигляді конфіскації майна, перевіряє наявність матеріалів про вжиті заходи, спрямовані

на встановлення майна особи, яка вчинила злочин, та коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів;

б) забезпечує своєчасне і повне виконання ухвал слідчого судді, суду про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій з метою встановлення обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, у строки, зазначені в ухвалі;

7) після внесення відповідних відомостей до ЄРДР забезпечує своєчасне направлення до експертної установи вилучених речовин та об'єктів для проведення судової експертизи;

8) за необхідності порушує клопотання перед керівником експертної установи про вжиття заходів щодо невідкладного проведення судової експертизи та отримання відповідного висновку;

9) з дотриманням вимог режиму секретності вивчає надані матеріали оперативно-розшукової діяльності та запропонований оперативним підрозділом план заходів з їх реалізації; у разі потреби вносить доповнення до нього та визначає слідчого, який у разі виявлення ознак кримінального правопорушення вніс відповідні відомості до ЄРДР та розпочинає досудове розслідування.

У плані заходів з реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності з виявлення фактів збуту наркотичних засобів повинні бути передбачені:

- 1) місце і час проведення оперативної закупки;
- 2) задіяні сили та засоби для фіксації оперативної закупки, у тому числі за допомогою відеозапису;
- 3) розподіл дій залучених працівників поліції;
- 4) інші послідовні дії працівників оперативних підрозділів (з урахуванням специфіки злочину).

Керівник оперативного підрозділу, оперативний працівник якого включений до складу СОГ або за матеріалами якого розпочато кримінальне провадження, забезпечує взаємодію з органом досудового розслідування Національної поліції України, який здійснює розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів.

Подальший (основний) етап розслідування зазвичай характеризується наявністю особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, чи хоча б одного зі співучасників. Наприклад, відома особа, яка придбала та зберігала наркотичний засіб без мети збуту, проте невідомою залишається особа, яка продала, тобто збула цей наркотичний засіб фігуранту кримінального провадження. Тому епізод, щодо якого залишилися нез'ясованими певні обставини, виділяється в окреме провадження відповідно до ч. 3 ст. 217 КПК України¹³⁹, в межах якого проводяться такі процесуальні дії: скерування доручень оперативним підрозділам встано-

¹³⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : прийм. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

вити особу, встановити свідків, проведення повторних оглядів місця події, оглядів речових доказів, скерування запитів в органи та організації, проведення повторних і додаткових допитів, судових експертиз тощо.

Що ж до слідчої ситуації, коли є затримана особа, то за наявності процесуальних підстав і відповідно до процесуального порядку їй повідомляється про підозру, проводиться допит підозрюваного та вирішується питання щодо обрання запобіжного заходу. За наявності достатніх підстав вважати, що нарковмісні речовини, аналоги чи прекурсори можуть знаходитися в житлі або іншому володінні особи, а також із метою виявлення слідів, предметів або знарядь і засобів кримінального правопорушення, проводяться обшуки за місцем проживання, праці. Вилучені під час оглядів і обшуків речі, предмети, документи, гроші, здобуті від наркобізнесу, мають статус тимчасово вилученого майна, тому вирішується питання про арешт цих матеріальних об'єктів. На цьому етапі стають відомими результати первинної фізико-хімічної експертизи, що можуть дати підстави для перекваліфікації діяння, оскільки здійснена групофікація речовин та встановлення їх розміру (ваги, об'єму) дозволяють зробити висновок, чи відповідає попередня кваліфікація кримінального правопорушення, внесена до ЄРДР, об'єктивній стороні кримінального правопорушення, чи вона потребує відповідного коригування. Для сприятливої слідчої ситуації типовими є одночасні допити (підозрюваний ↔ працівники поліції, які його затримали, підозрюваний ↔ свідки (свідками можуть бути запрошені до проведення оглядів та обшуків поняті; особи, які були очевидцями кримінального правопорушення), пред'явлення для впізнання, слідчі експерименти, призначення ідентифікаційних, судово-психіатричних та інших видів експертиз.

Завершальний етап розслідування також відповідно до загальних положень криміналістичної методики може мати два напрями розвитку:

1) якщо під час розслідування кримінального правопорушення не вдалося встановити особу, яка його вчинила, типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи: надання доручень оперативним підрозділам, встановити свідків події, скерування запитів в органи державної влади, установи та організації з метою отримання криміналістично значущої інформації, проведення негласних слідчих (розшукових) дій; вирішення питання про зупинення кримінального провадження та оголошення підозрюваного в розшук у порядку, передбаченому статтями 280 і 281 КПК України, якщо несприятливий характер слідчої ситуації обумовлений обставиною, що особа підозрюваного встановлена, проте немає відомостей про її місцезнаходження; проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження осіб, оголошених у розшук;

2) якщо особу встановлено, типовими є такі слідчі (розшукові) дії та заходи: проведення повторних та додаткових слідчих (розшукових) дій,

ініціаторами яких є сторона захисту чи потерпілий, збір характеризуючих даних про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, відкриття матеріалів кримінального провадження, підготовка обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, скерування обвинувального акта відповідно до кримінального процесуального законодавства до судових органів або звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 283 КПК України).

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів проведення окремих слідчих (розшукових) дій має свої особливості, обумовлені передусім об'єктивною стороною кримінального правопорушення.

Так, у протоколі огляду фіксуються:

- **у разі виявлення виробництва (виготовлення), зберігання чи збуту наркотичних засобів** — розташування місця події та речової обстановки; кількість, розфасування, вид, колір, запах, вага речовин, що можуть виявитися наркотичними засобами, вид упакування, в якому вони містилися; присутність готової до реалізації «продукції», розфасованої малими дозами або упакованої у транспортабельну тару, кількість, вигляд упакованої речовини, колір, запах, вага; наявність пристроїв для вживання наркотичних засобів, їх кількість, вигляд, наявність у них невикористаних залишків; виявлені залишки після вживання наркотичних засобів, їх кількість, вигляд, маркувальні написи на упакованих, наявність у них невикористаного наркотику; вигляд лабораторного або кустарного устаткування, пристосованого для виготовлення або перероблення наркотичних речовин, вигляд, колір і запах речовин, що містяться в ньому, а також реактивів, напівфабрикатів; записники, рецепти та інші документи, які можуть мати значення для кримінального провадження;

- **у разі виявлення незаконних посівів** — місце розташування та площа посівів, їхній стан; вид вирощуваних культур (мак, конопля); засіб маскування посівів, зокрема наявність серед рослин, що містять наркотики, їхнє місце розташування, біологічний вид; кількість рослин, що містять наркотики, на 1м² посівів; сторонні предмети, знаряддя, що перебувають поблизу посівів, їхні призначення, вигляд, кількість, наявні на них знаки, написи;

- **у разі виявлення зберігання підозрюваною особою при собі наркотичних засобів без мети збуту** — якісні та кількісні характеристики наркотичної речовини, психотропного засобу (вид, склад, консистенція, кількість, колір, запах, обсяг, вага), а також пакувальний матеріал (спосіб упакування, перев'язувальний матеріал тощо), в якому вони містилися;

- **у разі виявлення незаконної видачі рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин** — колір паперу блан-

ка рецепта; стан захисної сітки, наявність ушкоджень; наявність другого підпису (завідувача відділення або головного лікаря), обов'язкового для справжніх рецептів; кількість ліків, що містять наркотичний засіб, виписаних на одному бланку (дозволяється тільки один засіб); рецепти на наркотичні засоби, виписані приватним лікарем (заборонено); рецепти, виписані з порушенням правил: без обов'язкових реквізитів, із порушенням розміщення тексту на бланку, не латинською мовою; рецепти, виписані з граматичними помилками в тексті; сліди підчищення і травлення, особливо в тих місцях, де ставляться дата і кількість; стан відбитків печаток і штампів, невідповідність змісту штампа відбитку печатки (відмінність у телефонах, адресах, найменуваннях лікувальної установи).

Під час проведення **обшуків** типовими об'єктами пошуку є:

1) наркотичні речовини, психотропні засоби, рослини, що містять наркотики або їхні сліди;

2) предмети побуту, пристрої, ваги, пакувальний матеріал із залишеними частками наркотичних засобів, предмети, використані для вживання наркотиків (шприци, голки, спеціальні трубки, піпетки);

3) одяг, на якому могли залишитися частки наркотику;

4) документи й записи, з яких можна одержати інформацію про коло винних осіб, кримінально-протиправні операції, про взаєморозрахунки між учасниками кримінальних правопорушень, їхні зв'язки, записи з формулами хімічних сполук для одержання наркотичних або психотропних засобів;

5) майно, гроші та цінності, нажиті кримінально-протиправним способом, на які може бути накладений арешт; предмети, що зберігаються без належного дозволу або вилучені з цивільного обігу. Якщо під час обшуку були виявлені інші предмети, обіг яких обмежений або заборонений (наприклад, виявлено вогнепальну зброю, вибухові речовини тощо), підозрюваному може бути додатково інкриміновано вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Предмет і тактика **допиту підозрюваних, свідків** залежать від виду кримінального правопорушення в сфері незаконного обігу наркотичних засобів і характеру діянь, спрямованих на досягнення кримінально-протиправної мети. Підозрюваних допитують про відомі їм обставини, що входять до предмета доказування (час, місце, обстановка готування, вчинення та приховання), які залежать від конкретного складу кримінального правопорушення; предмет кримінального правопорушення, тобто який наркотичний засіб і в якій кількості було придбано, виготовлено, вироблено, передано і т. д., а також яким є походження цього наркотичного засобу; знаряддя, засоби та спосіб кримінально-протиправного діяння, послідовність виконання дій та заходів; співучасники кримінального правопорушення, роль кожного з них на стадії готування, вчинення та приховання кримінального правопорушення; мотиви та мета; обставини,

які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом підшуканим, виготовленим, пристосованим або використаним як засоби чи знаряддя. Свідки можуть бути допитані про обставини їх залучення до проведення слідчих (розшукових) дій (якщо свідками є поняті); про обставини затримання та вилучення предметів кримінального правопорушення, проведення слідчих (розшукових) дій (якщо свідками є працівники поліції); про обставини, які характеризують особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (якщо свідками є родичі, співмешканці підозрюваного, колеги). Для методики розслідування цього виду кримінальних правопорушень, як уже зазначалося, типовим є проведення одночасних допитів.

Під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень можуть бути призначені фізико-хімічна **експертиза** наркотичних засобів, судово-фармакологічна, агротехнічна, судово-ботанічна, хіміко-технологічна, медико-наркологічна, судово-психіатрична та інші судові експертизи.

Питаннями експертизи наркотичних засобів є:

1) яка природа поданої на дослідження речовини і чи є вона наркотичним засобом або психотропною речовиною;

2) якщо подана на дослідження речовина входить до наркотичних засобів або психотропних речовин, то до якої групи вона належить і якою є її вага;

3) чи є сліди наркотичних засобів або психотропних речовин на об'єктах, поданих на дослідження, якщо так, то яких саме;

4) чи виготовлено подані на дослідження наркотичні засоби чи психотропні речовини за єдиною технологією;

5) чи мають подані на дослідження наркотичні засоби загальну групуву належність за використаною для їх одержання сировиною;

6) чи не становили єдиної маси подані на дослідження зразки наркотичної речовини.

3-поміж **негласних слідчих (розшукових) дій** є втручання у приватне спілкування (аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем), тобто доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним (ч. 4 ст. 258 КПК України). Серед інших видів негласних слідчих (розшукових) дій типовим є обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, виконан-

ня спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Особливої уваги заслуговує контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), оскільки проведення цієї процесуальної дії у формі контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки забезпечує документування такої криміналістично значущої інформації, яку в інший спосіб отримати (зафіксувати) неможливо.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «наркотичні засоби» та «психотропні речовини».
2. Які елементи криміналістичної характеристики розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів?
3. Які особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів?
4. Хто входить до складу СОГ, яка виїздить на ОМП при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів?
5. Які повноваження слідчого на огляді місця події?
6. Які завдання СОГ на місці події?
7. Які відомості зазначаються у протоколі слідчого огляду?
8. Які види судових експертиз можуть бути призначені при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів?
9. Які питання слід зазначати у постанові про призначення експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів?
10. Які обставини повинен з'ясувати слідчий при допиті підозрюваних осіб, при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів?

4.10. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку (кіберзлочинів)

Одним із негативних наслідків науково-технічного та соціально-економічного прогресу, який супроводжується побічним явищем криміногенного характеру, є кримінальні правопорушення у сфері електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) (далі — ЕОМ) систем та комп'ютерних мереж або ж «комп'ютерна злочинність» чи «кіберзлочинність».

На сучасному етапі технологізації суспільства відбуваються негативні процеси — перехід від простої поодинокі комп'ютерної злочинності до організованої — складної.

Комп'ютерні злочини — криміналістичне поняття, яке об'єднує різноманітні кримінально карані діяння. У вузькому значенні слова до комп'ютерних можна віднести злочини, вказані в розділі XVI КК України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку». У широкому значенні слова до комп'ютерних належать і злочини, в яких використання комп'ютерних засобів — спеціалізована частина протиправних дій¹⁴⁰.

Під **комп'ютерною технологією** розуміється сукупність технічних засобів і програм, об'єднаних у єдиний технологічний процес, спрямований на зберігання, записування, обробку, відтворення, передання, прийом, зміну та перезапис комп'ютерної інформації (програм і даних).

Усі **елементи комп'ютерних технологій** можна поділити на три групи:

- 1) технічні (апаратні) засоби (ЕОМ, носії комп'ютерної інформації, засоби комунікації та зв'язку);
- 2) програмні засоби;
- 3) інформаційні дані.

Сукупність усіх даних і програм, які оброблюються та використовуються в комп'ютерній системі, утворює **комп'ютерну інформацію**.

У структурному плані криміналістична характеристика злочину, вчиненого у сфері використання ЕОМ, охоплює п'ять основних елементів: 1) спосіб вчинення комп'ютерного злочину; 2) знаряддя вчинення злочину; 3) предмет злочинного посягання; 4) сліди злочину; 5) особа комп'ютерного злочинця. Розглянемо їх детальніше.

Способи вчинення комп'ютерних злочинів. Ці способи фактично покладено в підґрунтя диспозицій статей 361-363¹ КК України: несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерної системи (ст. 361 КК України), створення, розповсюдження, збут шкідливих програмних чи технічних засобів (ст. 361¹ КК України), несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом (ст. 361² КК України), несанкціоновані зміна, знищення, блокування, перехоплення, копіювання комп'ютерної інформації (ст. 362 КК України), порушення правил експлуатації комп'ютерних систем або порядку чи правил захисту комп'ютерної інформації в них (ст. 363 КК України), масове розповсюдження повідомлень електрозв'язку (ст. 363¹ КК України)¹⁴¹.

¹⁴⁰ Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 : [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 265.

¹⁴¹ Кримінальний кодекс України : прийм. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Проте за допомогою використання ЕОМ та комп'ютерних мереж вчиняють низку інших злочинів, зокрема злочини проти власності, у сфері господарської діяльності, злочини проти громадського порядку, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та навіть злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерної системи (ст. 361 КК України) є багатокомпонентним і найскладнішим у реалізації, і тому саме цей спосіб заслуговує окремого аналізу. Під несанкціонованим доступом треба розуміти не тільки саме проникнення до комп'ютерної системи, але й дії щодо використання, внесення змін чи знищення комп'ютерної інформації особою, яка не мала права це робити.

Типова послідовність дій злочинця при цьому складається з таких трьох етапів:

1) підготовчого, який охоплює збір необхідної інформації й отримання доступу (прямого чи віддаленого) до носіїв інформації і до самої інформації;

2) основного, у процесі якого здійснюється шкідливий вплив на оброблювану в системі інформацію або впровадження шкідливих програм;

3) заключного, на якому відбувається приховання слідів злочину.

На підготовчому етапі злочинець вивчає спеціальну літературу, посібники й моделі програм; здійснює «копання в смітті», тобто вивчає інформацію, залишену користувачем після роботи з комп'ютерною технікою; аналізує, зчитує та відновлює інформацію на різноманітних носіях, вивчає фотознімки комп'ютерних екранів і т. ін. На цьому етапі вчинення злочину використовуються різноманітні комп'ютерні технології прямого (безпосереднього) або віддаленого доступу до носіїв та до самої комп'ютерної інформації, що охоплюють технічні (ЕОМ, периферійне обладнання, мережеве устаткування та ін.) та програмні (програмне забезпечення) засоби. До них можна віднести активне й пасивне перехоплення комп'ютерної інформації, отримання несанкціонованого доступу без подолання та з подоланням програмних засобів захисту системи тощо.

На основному етапі вчинення злочину після отримання доступу до комп'ютерної системи зловмисник виконує дії, спрямовані на досягнення злочинної мети, віддаючи відповідні команди зі свого комп'ютера в реальному часі. У такий спосіб здійснюються перекручення чи знищення комп'ютерної інформації шляхом внесення змін у файли, їх видалення, впровадження шкідливих програм та ін.

Способи приховання слідів комп'ютерних злочинів вимагають глибоких професійних знань у зловмисників, і їх можна поділити на три групи:

1) способи маскуванню, що застосовуються під час основного етапу злочину: відвертання уваги від основної злочинної дії, приховання процесів або комп'ютерної інформації, відключення засобів активного захисту (аудиту);

2) способи зачистки, які використовуються на заключному етапі: видалення змін у системі, руйнація комп'ютерної інформації;

3) універсальні способи, що застосовуються на будь-якому етапі вчинення злочину й ґрунтуються на відновленні первинного стану інформаційного середовища (дозволяють практично повністю видалити сліди злочину).

Знаряддям вчинення злочину є засоби комп'ютерної техніки, зокрема спеціальне програмне забезпечення, за допомогою якого здійснюється безпосередній або опосередкований (віддалений) доступ. До знарядь безпосереднього доступу можна віднести: носії комп'ютерної інформації (USB Flash накопичувачі, лазерні диски, дискети тощо), різноманітне периферійне устаткування (друкуючий пристрій, CD-ROM — накопичувач, стример, дисководи), а також електронні ключі, особисті ідентифікаційні коди тощо.

До знарядь опосередкованого (віддаленого) доступу належать насамперед мережне устаткування, а також засоби доступу до віддалених мереж (модеми, засоби телефонного та супутникового зв'язку).

Предметом злочинного посягання є комп'ютерна інформація, що є основною цінністю у комплексі засобів обчислювальної техніки, до якої входять: ЕОМ; автоматизовані комп'ютерні системи (АКС); комп'ютерні мережі; носії комп'ютерної інформації.

Сліди комп'ютерних злочинів являють собою зміни комп'ютерної інформації, що виникли в результаті протиправних дій із застосуванням комп'ютерних технологій. Специфіка механізму утворення комп'ютерних слідів визначається особливостями таких факторів:

1) середовища, в якому відбувається процес відображення (кіберпростору);

2) слідоутворюючого об'єкта — комп'ютерної технології;

3) слідосприймаючого об'єкта — комп'ютерної інформації (програм і даних).

Залежно від характеру змін сліди можуть бути поділені на такі групи:

1) якісні зміни — зміни вмісту або атрибутів комп'ютерної інформації;

2) кількісні зміни — зміни кількості одиниць або розміру одиниць комп'ютерної інформації.

Залежно від місцезнаходження доцільно поділяти їх на такі:

1) локальні, що містяться на носіях комп'ютерної інформації, які використовувались для вчинення злочину або були предметом посягання;

2) мережеві, розташовані на серверах і комунікаційному обладнанні, які створюють канал зв'язку між знаряддям та предметом злочину.

Несанкціонований доступ має багато різновидів, але до основних слідів його застосування відносять такі:

1) з подоланням захисту — присутність слідів перекручення та/або блокування програмних засобів захисту;

2) у разі віддаленого доступу — мережеві сліди;

3) локальні сліди — сліди опосередкованої дії у файлах-журналах, що реєструють підключення до мережі, та сліди прямої дії у вигляді змін настрійок доступу до ЕОМ із мережі.

На дію шкідливих програм указують:

1) наявність файлів цих програм як у комп'ютерній системі — «жертві», так і в комп'ютерному засобі зловмисника;

2) наявність специфічних слідів дії таких програм, які в конкретному випадку можуть виражатися в будь-якому вигляді.

Дії шкідливих програм зовні проявляються у вигляді відеоефектів або повідомлень, що виводяться в роздруківках документів, чи аудіоефектів.

Сліди інших злочинів, під час учинення яких використовуються комп'ютерні технології (наприклад, шахрайство, що вчиняється шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки — ч. 3 ст. 190 КК України), характеризуються наявністю таких змін комп'ютерної інформації, які відповідають меті зловмисника. Зокрема, використовуються методи підроблення, і тому слідами злочину є файли, що містять ознаки інтелектуального (неправильну, неправдиву інформацію) або матеріального підроблення (бланки документів із внесеними в комп'ютерний спосіб змінами).

Особа комп'ютерного злочинця. Злочинці цієї категорії за відношенням до організації-власника комп'ютерної системи, яка зазнала злочинного втручання, поділяються на «внутрішніх» (співробітники організації) та «зовнішніх». До переліку «внутрішніх» злочинців належать оператори, програмісти, експлуатаційники (інженери та техніки) та користувачі. Слідча практика свідчить, що основна загроза вчинення комп'ютерного злочину походить саме від співробітників організації, якими вчиняється переважна більшість злочинів.

«Зовнішні» злочинці можуть бути розділені на три групи залежно від професійного рівня:

1) особи, які володіють спеціальними знаннями у галузі комп'ютерної техніки та програмування, які поєднують з елементами своєрідного фанатизму і винахідливості (вони характеризуються відсутністю чітко продуманого плану підготовки до вчинення злочину, використанням універсальних широко розповсюджених технічних і програмних засобів та нежиттям заходів щодо приховування слідів злочину);

2) особи, які страждають на новий вид психічних захворювань — інформаційні хвороби, комп'ютерні фобії (вони здебільшого вчиняють злочинні дії, спрямовані на пошкодження засобів комп'ютерної техніки або програмних засобів за відсутності конкретного мотиву);

3) професіонали, які спеціалізуються на вчиненні комп'ютерних злочинів з обов'язковою їх підготовкою та приховуванням (зазвичай це спеціалісти високого класу, які використовують сучасне спеціалізоване технічне обладнання та програмне забезпечення, мають високий рівень організації, взаємодії та кооперації й чітко налагоджений порядок обміну інформацією, добре приховують свою протиправну діяльність).

За метою та сферою злочинної діяльності комп'ютерних злочинців поділяють на окремі підгрупи:

1) **хакери** — отримують задоволення від вторгнення та вивчення великих комп'ютерних систем за допомогою телекомунікаційних технологій, зокрема комп'ютерних мереж (хакери, як правило, не завдають шкоди системі та даним, отримуючи задоволення тільки від почуття своєї влади над комп'ютерною системою);

2) **крекери** — це більш серйозні порушники, здатні завдати шкоду будь-якій комп'ютерній системі та програмі (на першому плані в них стоїть корислива мета, пов'язана з цінністю комп'ютерної інформації, заради якої вони отримають доступ до будь-якого її виду);

3) **фріки** — спеціалізуються на використанні телефонних систем із метою уникнення від оплати телекомунікаційних послуг;

4) **кібершахраї** — злочинці, які спеціалізуються на безготівкових розрахунках (використовують комп'ютери для заволодіння грошовими коштами та іншими цінностями шляхом використання номерів рахунків, кредитних карток та іншої інформації);

5) **пірати** — спеціалізуються на збиранні та торгівлі піратським програмним забезпеченням.

Найбільшою загрозою для комп'ютерної системи є організована група комп'ютерних злочинців, яка охоплює і зовнішніх, і внутрішніх суб'єктів комп'ютерної системи.

Особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання ЕОМ. Процес розслідування цього виду злочинів розпочинається із встановлення факту неправомірного доступу до інформаційної системи або мережі. Факти такого доступу зазвичай виявляють самі користувачі або відповідальні за це посадові особи підприємств, установ чи організацій (адміністратори).

На ознаки несанкціонованого доступу можуть вказувати три групи обставин: технічні, поведінкові та логіко-арифметичні.

До **технічних ознак** належать: поява в комп'ютері сторонніх даних; часті збої в роботі; повільне відновлення кодів та роботи захисної систе-

ми. До поведінкових ознак входять: понаднормова робота окремих членів персоналу; вихід із відпустки чи відвідування роботи під час відпустки; підвищений інтерес окремих працівників до змісту чужих роздруківток тощо. До логіко-арифметичних ознак належать: невідповідність даних у роздруківках та первинних документах, суперечності між однойменними бухгалтерськими документами тощо.

Неправомірний доступ до комп'ютерної інформації може бути виявлений: під час реалізації комп'ютерної інформації незаконним користувачем; під час перегляду запису, що автоматично фіксується комп'ютером у «журналі оператора»; при фіксації законним користувачем на своєму комп'ютері даних про особу, що здійснює «передачу» інформації через мережу.

Для вирішення слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування, зазвичай проводяться такі слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії: огляд, допит свідків, допит підозрюваного, обшук, пред'явлення для впізнання, призначення експертиз тощо.

Огляд. Організація та технологія проведення огляду в провадженнях про «комп'ютерні» злочини відрізняються від аналогічної слідчої (розшукової) дії під час розслідування традиційних злочинів. Це обумовлено не тільки небезпекою навмисного знищення інформації, яка має доказове значення, з боку ще не виявлених учасників злочину, інших зацікавлених осіб, але і необережним поведінням слідчого й інших членів слідчо-оперативної групи, які можуть зашкодити інформації, знищити сліди внаслідок неправильного, некваліфікованого поведіння з програмно-апаратними засобами.

Однією з найважливіших умов проведення огляду є суворе дотримання встановлених правил поведіння з комп'ютерною технікою та носіями інформації, технічно грамотне проведення пошуку доказів, потрібної інформації. Також рекомендується обов'язково залучати до огляду спеціаліста в галузі інформатики та обчислювальної техніки.

Огляд місця події. Нагадаємо, що лише огляд місця події у виняткових випадках може бути проведений до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, і після завершення такого огляду слідчий, прокурор зобов'язаний негайно внести такі відомості до ЄРДР. Саме ця слідча (розшукова) дія сприяє вирішенню низки важливих питань, а саме:

- на якому об'єкті (на якому конкретно комп'ютері, в якому структурному підрозділі установи) сталася подія;
- до якого виду можна віднести комп'ютерний злочин, що відбувся;
- яким способом вчинено злочин;
- які сліди чи інші речові докази вказують на причетність до злочину певної особи;

- яким є під час огляду стан засобів захисту інформації, охорони приміщень, обладнання та низка інших питань.

Огляд місця події вимагає ретельної підготовки та вирішення низки організаційних і технічних питань:

1. Забезпечення цілісності та охорони місця проведення огляду (відмова від допомоги осіб з-поміж співробітників постраждалої організації, блокування й охорона приміщень тощо).

Також з'ясується: а) як комп'ютерна техніка була використана під час вчинення злочину (як знаряддя, засіб учинення злочину або є об'єктом злочинного посягання); б) яке програмне забезпечення й які носії інформації необхідно вилучати; в) про особу (особи), підозрювану у вчиненні злочину, її (їх) професійні навички з володіння комп'ютерною технікою з урахуванням засобів вчинення злочину та способів подолання інформаційного захисту, можливих дій зі знищення інформації та приховання слідів злочину; г) про кількість та розташування приміщень, наявності мережі в місці, де має бути проведено огляд; г) про види електронної інформації, яка зберігається, і її місцезнаходження.

2. Отримання інформації про комп'ютерну систему, яка підлягає огляду (одиначний комп'ютер, робоча станція, сервер; яка операційна система та програмне забезпечення використовується).

Відповідно до розділу XV «Особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (кіберзлочинів)» інструкції, затвердженої наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні розслідуванні» від 07.07.2017 № 575, досудове розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку здійснюється слідчими, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеного виду¹⁴².

Слідчому доцільно використовувати знання спеціаліста-криміналіста, до завдань якого входить надання допомоги у виявленні та фіксації слідів кримінального правопорушення та виконуватиме обов'язки з відеодокументування чи фотозйомки, а також спеціаліста в сфері інформаційних технологій, допомога якого полягатиме в роботі з комп'ютерними об'єктами.

¹⁴² Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

До складу СОГ входять:

- слідчий (дознавач). Слідчий є старшим СОГ, а в разі включення до складу СОГ замість слідчого дізнавача старшим СОГ є дізнавач;
- інспектор-криміналіст (технік-криміналіст);
- кінолог зі службовим собакою (за необхідності);
- інші працівники поліції відповідної кваліфікації (за необхідності).

До складу слідчо-оперативної групи має входити також оперативний працівник підрозділу боротьби із злочинами в сфері комп'ютерних технологій та оперативний працівник, якому ввірена територія або об'єкт, котрий є місцем події.

Матеріали оперативного підрозділу, у тому числі Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурного підрозділу, який діє за міжрегіональним принципом, де зафіксовано фактичні дані про кримінальні правопорушення, механізм підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, що направляються до слідчого підрозділу для початку та здійснення досудового розслідування, **мають містити:**

1) письмове пояснення заявника, в якому зафіксовані відомі заявнику дані про вчинення кримінального правопорушення з відповідними додатками, що містять відомості, які підтверджують його вчинення (роздруківки або скріншоти (програмне фотографування зображення з екрана монітора) вікон програм), а також у разі наявності документи, що підтверджують право власності потерпілого на комп'ютерну інформацію та інформацію, що передається мережами електрозв'язку, чи програмно-технічні засоби;

2) встановлені ідентифікаційні дані про використані електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), системи та комп'ютерні мережі та мережі електрозв'язку (логін і пароль для доступу до мережі Інтернет, IP-адреса, WEB-адреса, номер абонента мережі електрозв'язку чи номер телефону, за допомогою яких було здійснено такий доступ, тощо).

Утворення СОГ за участю оперативних працівників Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурних підрозділів, які діють за міжрегіональним принципом, для розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку здійснюється за спільним наказом керівників органу досудового розслідування та Департаменту кіберполіції Національної поліції України. Створення СОГ у кримінальному провадженні, досудове розслідування у якому здійснюється Головним слідчим управлінням Національної поліції України, здійснюється за наказом Голови Національної поліції України або за наказом заступника Голови Національної поліції України — начальника Головного слідчого

управління, погодженим керівництвом Департаменту кіберполіції Національної поліції України. Старшим СОГ є слідчий, якого керівником органу досудового розслідування визначено здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення.

Керівник Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурного підрозділу, який діє за міжрегіональним принципом, оперативний працівник якого включений до складу СОГ або за матеріалами якого розпочато кримінальне провадження, забезпечує взаємодію з органом досудового розслідування Національної поліції України, який здійснює розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

Залучення понятих, що розуміються на комп'ютерній техніці хоча б на рівні користувача є бажаним. Недоцільно залучати як понятих для участі у проведенні огляду місця події співробітників чи керівників тих структурних підрозділів установи, організації, де було вчинено комп'ютерний злочин.

Основні складнощі під час проведення огляду за цією категорією злочинів полягають у тому, що інформаційні сліди можуть бути виявлені та вилучені тільки у разі використання спеціального апаратного і програмного забезпечення. Крім того, застосування таких засобів не врегульовано в кримінальному процесуальному законі.

Робочий етап огляду характеризується такими особливостями:

1) усі дії з комп'ютерною технікою проводяться в присутності спеціаліста; 2) передусім огляду підлягає комп'ютерна техніка, яка знаходиться в робочому (увімкненому) стані; 3) необхідно встановити наявність у комп'ютера зовнішніх пристроїв віддаленого доступу до системи (підключення до локальної мережі, наявність модему); 4) по можливості необхідно зробити точну інформаційну копію машинного носія; 5) використання в протоколі слідчої (розшукової) дії огляду комп'ютерної термінології; 6) усі дії з комп'ютерною технікою фіксуються за допомогою фото- та/або відеотехніки.

Світові фахівці в галузі комп'ютерно-технічних технологій не рекомендують під час проведення слідчих (розшукових) дій безпосередньо перевіряти зміст інформації на комп'ютерному носіїві, тому що завжди є ризик пошкодження та зміни інформації. Цілком слушно зазначено, що інформація, яка міститься в комп'ютерних засобах та на носіях, повинна залишатися незмінною. Тому й рекомендується зняти точну копію і всі дослідницькі процедури проводити з цією копією.

Для уникнення можливих негативних наслідків збереження доказової інформації сформовано певні правила дій на завершальній стадії огляду: вилучення, упакування, опечатування об'єктів і, за необхідності, транспортування до місця зберігання. На цьому етапі оформляється протокол огляду, до якого додаються плани та схеми приміщення, що оглядаєть-

ся, і розташування комп'ютерного обладнання. До специфічних завдань огляду місця події на завершальному етапі можна віднести вилучення документів та інформації з автоматизованих охоронних систем відеоспостереження й контролю доступу, а також фіксацію та вилучення в разі наявності такої потреби спеціальних технічних пристроїв, що призначені або пристосовані й запрограмовані для негласного отримання, знищення, копіювання чи модифікації або блокування комп'ютерної інформації.

Особливостями **проведення обшуку**, пов'язаного з комп'ютерною технікою, є:

- використання принципу раптовості під час прибуття та входження до приміщення, в якому буде проводитись обшук, або в якому знаходиться комп'ютерна техніка, що підлягає обшукові;

- об'єктом пошуку є не тільки технічний пристрій чи матеріальний носій комп'ютерної інформації, якими можуть бути жорсткий диск комп'ютера, дискета, оптичний диск, флеш-карта тощо, а й інформація, яка зберігається на них і яка, власне, й є основним об'єктом пошуку та вилучення з метою встановлення обставин вчинення комп'ютерного злочину;

- місцем проведення слідчої (розшукової) дії в такому разі буде не просто приміщення, в якому є носій комп'ютерної інформації, а приміщення, технічний засіб та інформаційний масив конкретного комп'ютерного об'єкта;

- вилучення комп'ютерних об'єктів, що містять інформаційні дані, може здійснюватися по-різному. Можуть бути вилучені носії інформації або навіть комп'ютерна система загалом чи окремі її частини, якщо дані не можуть бути доступні для їх копіювання або вивчення на іншому обладнанні. Для відновлення таких даних потрібні спеціальні програми, інколи — додаткове обладнання, а сам процес відновлення може займати чимало часу. В цих випадках провадити фактично дії з дослідження програмного продукту під час проведення обшуку не доцільно. За певних обставин можна визнати припустимим вилучення даних шляхом їх копіювання на окремі носії інформації. В таких випадках необхідно вжити спеціальних заходів, що забезпечують цілісність і збереження вилучених даних, а використані для копіювання носії не повинні містити жодної інформації. Не доцільно копіювати вилучену інформацію на носії, що містять інформацію, яка стосується цього провадження і навіть, якщо ця інформація ідентична або містить фрагменти тієї, котра підлягає вилученню. Повинні бути створені умови та гарантії ідентичності копії оригіналу на момент проведення обшуку та вилучення і подальшого зберігання протягом всього розслідування;

- неможливість використання у процесі пошуку тайників із магнітними носіями металолукачів або рентгенівської установки, оскільки їх застосування може призвести до знищення інформації на цих носіях;

- необхідність швидко проаналізувати великий обсяг інформації, яку було виявлено під час проведення обшуку з метою встановлення її цінності для досудового розслідування;

- проведення обшуку лише на одному або декількох комп'ютерах, які входять до локальної комп'ютерної мережі.

Не варто обмежуватися пошуком інформації тільки в комп'ютері або на певному носіїві, який виявлено в приміщенні. Слід ретельно вивчити наявну документацію, різноманітні записи, які можуть містити програми, паролі, відомості щодо змін у конфігурації системи, особливостей побудови інформаційної бази комп'ютера тощо. Зважаючи на специфіку об'єктів, де будуть здійснюватися пошукові дії у кримінальних провадженнях про комп'ютерні злочини, загальне правило щодо присутності обшукуваної особи повинно стосуватися не тієї особи, яка займає приміщення, а тієї, яка є власником або законним користувачем засобів комп'ютерної техніки. Адже пошукові дії здійснюватимуться, крім території приміщення, на «специфічній території», якою є інформаційний масив комп'ютера. Пропозиція слідчого видати добровільно зазначені в ухвалі предмети або документи повинна враховувати ту обставину, що власноручне відкриття файлу особою, яку обшуковують, може призвести до втрати потрібних слідчому даних. На знищення інформації, яка знаходиться у файлі, зловмиснику потрібен час від декількох хвилин до секунд і на припинення цього шкідливого процесу слідчий не матиме часу. Тому треба пропонувати вказати місце зберігання та порядок доступу до інформаційних даних, які підлягають вилученню в результаті обшуку. І навіть після цього доступ до інформації повинен здійснити залучений слідчим спеціаліст із дотриманням відповідних правил, що унеможливають знищення або спотворення інформації, адже і вказаний підозрюваним або іншою особою шлях доступу до інформації може містити приховані способи її знищення.

Під час допиту підозрюваного необхідно встановити такі обставини:

- 1) де і ким він працює;
- 2) до якої комп'ютерної інформації має доступ, які операції з інформацією він має право поводити;
- 3) який його рівень підготовки як програміста, досвід роботи зі створення програм, які мови програмування він знає;
- 4) які ідентифікаційні коди та паролі закріплені за ним;
- 5) до яких видів програмного забезпечення він має доступ;
- 6) які операції він виконував у досліджуваній час;
- 7) з якого джерела або від кого він дізнався про інформацію, що зберігається на комп'ютері;
- 8) від кого була отримана інформація про засоби захисту комп'ютерної інформації, які способи для їх подолання;

9) як вчинявся неправомірний доступ, які засоби для цього застосовувалися;

10) кому була передана (або планувалося передати) отриману інформацію, з якою метою;

11) яку мали мету під час вчинення злочину, яка матеріальна вигода за це була отримана;

12) як знищувалися сліди неправомірного доступу до комп'ютера;

13) як часто вчинявся неправомірний доступ до комп'ютерної інформації;

14) хто сприяв підозрюваному у вчиненні злочину й як.

Необхідно зауважити, що під час первинного допиту підозрюваний може спробувати пояснити факт неправомірного доступу до комп'ютерної інформації некримінальними причинами (випадковістю, збігом визначених обставин, стороннім впливом і т. д.). Може зазначати про неправомірний доступ до комп'ютерної інформації, як про факт, що вчинився за відсутності злочинного умислу. Для викриття таких осіб позитивні результати дає правильна реалізація інформації про злочинну діяльність цієї особи, отриманої під час проведення інших слідчих (розшукових) дій, зокрема пред'явлення речей та документів, що належать підозрюваному та використовувалися для неправомірного доступу до комп'ютерної інформації. Вміле використання зазначених прийомів допиту впливає на допитуваного і дає змогу одержати правдиві показання під час допиту.

Під час допиту представників потерпілої сторони слід з'ясувати:

1) який на об'єкті режим і фактичний стан охорони;

2) який на об'єкті режим роботи з комп'ютерною технікою: чи є служба безпеки інформації; як організований доступ до комп'ютерів та їх мережі; яка організація доступу до кодів, паролів; яка періодика створення резервних копій; як здійснюється антивірусний захист; як ведеться облік користувачів; як організований доступ до мережі ззовні;

3) чи були порушені правила експлуатації комп'ютерної техніки з боку користувачів;

4) хто мав доступ до приміщень, де розташована комп'ютерна техніка;

5) які сліди чи предмети могли залишити злочинці на місці вчинення злочину;

6) які обставини передували вчиненню злочину, чи були спроби встановлення контакту з працівниками фірми;

7) яка інформація зазнала впливу, її значення та зміст;

8) які розміри збитків, спричинених незаконним втручанням в роботу ЕОМ.

Ухвалюючи рішення про допит конкретної особи як свідка, слідчий повинний заздалегідь прогнозувати, яку інформацію (насамперед технічного

характеру) він може одержати від допитуваного. Зважаючи на це, і необхідно підготувати комплекс питань.

Під час розслідування кримінальних проваджень у сфері використання ЕОМ, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, свідками можуть бути: особи, яким відомий факт неправомірного доступу до комп'ютерної інформації; оператори ЕОМ; програмісти; співробітник, що відповідає за інформаційну безпеку, чи адміністратори комп'ютерної мережі; співробітники, що займаються технічним обслуговуванням обчислювальної техніки; керівники обчислювального центру.

Під час допиту свідків перелік питань, що з'ясовуються, буде варіюватися залежно від конкретної особи та способу вчинення злочину.

У разі, коли допитується свідок, якому відомий факт неправомірного доступу до комп'ютерної інформації, то в нього необхідно з'ясувати: що конкретно йому відомо з приводу події, яка відбулася; чи часто трапляються подібні прояви в цій установі (підприємстві, організації, фірмі, компанії; де під час здійснення зазначених випадків неправомірного доступу до комп'ютерної інформації знаходився свідок; до якої інформації отримано доступ; чи могли наслідки у вигляді знищення (блокування, модифікації, копіювання) інформації (порушення роботи ЕОМ, системи ЕОМ) стати результатом дії іншої особи несправності роботи ЕОМ, системи ЕОМ, збоїв програмного забезпечення т. д.; чи відома йому особа підозрюваного, та в який він із ним відносинах перебуває; чи здогадується він, яку має мету підозрюваний, вчиняючи неправомірний доступ до комп'ютерної інформації; чи не був неправомірний доступ підозрюваного до комп'ютерної інформації підготуванням до вчинення іншого злочину (якого саме, що відомо про це); чи міг підозрюваний для вчинення злочину використовувати своє службове становище; чи мав підозрюваний відповідно до виконання своїх службових обов'язків доступ до ЕОМ; чи відомі особи, що мають доступ до інформації (скопійованої, знищеної, заблокованої, модифікованої) підозрюваним; чи відомі особи, здатні надати безпосередню допомогу підозрюваному і в акті неправомірного доступу до комп'ютерної інформації, і в реалізації подальших планів, а також обізнані про діяльність підозрюваного; кому можуть бути вигідні дії підозрюваного; який характер змін інформації, що виникли після дій підозрюваного; хто конкретно постраждав від дій підозрюваного; хто є власником (чи законним користувачем) інформації (скопійованої, знищеної, заблокованої, модифікованої) підозрюваним; чи можливе вчинення подібних дій внаслідок необережного поводження людини або випадково; чи здогадується він як підозрюваний міг використовувати інформацію, отриману ним у результаті неправомірного доступу до неї; чи розповідав підозрюваний, скільки разів і за яких обставин він вчиняв подібні дії; чи відомо, де можуть зберігатися зроблені підозрюваним копії інформації тощо.

Під час допитів операторів ЕОМ варто з'ясувати: правила ведення журналів операторів, порядок прийому-здачі змін, режим роботи операторів; порядок ідентифікації операторів; правила експлуатації, збереження, знищення комп'ютерних роздруківок, категорію осіб, що мають до них доступ; порядок доступу в приміщення, де знаходиться комп'ютерна техніка, категорію працівників, допущених до роботи з нею, тощо.

У процесі допитів програмістів з'ясовується: перелік використовуваного програмного забезпечення в установі, щодо якої було вчинено злочин, його класифікація (ліцензійне чи власного виробництва); паролі захисту програм, окремих пристроїв комп'ютера, частота їхніх змін; технічні характеристики комп'ютерної мережі (у разі її наявності), хто є адміністратором мережі; порядок придбання та супроводу програмного забезпечення; існування ідентифікаційних програм, наявність у робочих програмах спеціальних файлів протоколів, що реєструють входження у комп'ютер користувачів, який їхній зміст тощо.

У співробітника, що відповідає за інформаційну безпеку, чи адміністратора комп'ютерної мережі (за їх наявності) з'ясовують: наявність спеціальних технічних засобів захисту інформації; порядок доступу користувачів у комп'ютерну мережу; порядок ідентифікації користувачів комп'ютерів; розпорядок робочого дня користувачів комп'ютерної мережі; порядок доступу співробітників до комп'ютерної техніки у неробочий час; порядок присвоєння та зміни паролів користувачів; характеристики заходів для захисту інформації.

У співробітників, що займаються технічним обслуговуванням обчислювальної техніки, з'ясовують: перелік і технічні характеристики засобів комп'ютерної техніки, встановлених в організації, а також перелік захисних технічних засобів; періодичність технічного обслуговування, проведення профілактичних і ремонтних робіт; відомості про випадки виходу, що відбулися за останній час, апаратури з ладу; випадки незаконного підключення до телефонних ліній зв'язку, установка якогонебудь додаткового електроустаткування.

У начальника обчислювального центра варто з'ясувати: чи діють в установі спеціальні служби з експлуатації мереж і служби безпеки, їхній склад і обов'язки; чи сертифіковані програми системного захисту; організаційну структуру обчислювального центра; чи сертифіковані технічні пристрої обчислювальної техніки; чи діють внутрішньовідомчі правила експлуатації ЕОМ і мережі, який порядок ознайомлення з ними і контролю за їх виконанням; які співробітники установи (організації) були звільнені протягом певного періоду і через які причини; чи були раніше випадки незаконного проникнення в приміщення, де встановлена комп'ютерна техніка, несанкціонованого доступу до комп'ютерної інформації та ін.

Слід зазначити, що злочини у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж належать до тяжких злочинів і під час їх розслідування слідчим можуть призначатися всі види негласних слідчих (розшукових) дій. Найчастішими є випадки призначення зняття інформації з електронних інформаційних систем та транспортних телекомунікаційних мереж, а також установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.

Також, під час розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації можуть призначатися та проводитися і традиційні криміналістичні (трасологічна, почеркознавча, експертиза речовин і матеріалів), економічні, судово-бухгалтерські, спеціальні — комп'ютерно-технічні експертизи (далі — КТЕ).

Об'єктами комп'ютерно-технічного дослідження є: цифрові носії інформації (накопичувачі на гнучких і жорстких магнітних дисках, диски для лазерних систем читування, флеш-накопичувачі, картки пам'яті), комп'ютер загалом, його окремі блоки та пристрої, комп'ютерні комплекси, програмні продукти.

До основних завдань експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів належать:

- встановлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів;
- встановлення обставин, пов'язаних із використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; що містяться на комп'ютерних носіях;
- встановлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- чи міститься на цьому носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) й у якому вигляді?
- чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача?
- які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст)?
- чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера певне (зазначити, яке саме — встановлене, не встановлене) програмне забезпечення?
- які функціональні несправності має це комп'ютерне обладнання або його окремі складові та пристрої й як ці несправності впливають на роботу обладнання?
- чи можливе виконання певних дій за допомогою цього програмного продукту?
- чи можливе вирішення певного завдання за допомогою цього програмного продукту?

- чи реалізовані в означеному програмному продукті (програмному коді) функції, передбачені технічним завданням на його розробку?

Серед КТЕ можна виокремити: апаратно-комп'ютерну експертизу; програмно-комп'ютерну експертизу; інформаційно-комп'ютерну експертизу (даних) та комп'ютерно-мережеву експертизу для дослідження фактів і обставин, пов'язаних із використанням мережевих і телекомунікаційних технологій.

Сутність апаратно-комп'ютерної експертизи полягає насамперед у проведенні діагностичного дослідження технічних (апаратних) засобів комп'ютерної системи, визначенні функціональних можливостей, фактичного і початкового стану, технології виготовлення, експлуатаційних режимів і т. д. Апаратні об'єкти охоплюють такі класи: персональні комп'ютери; периферійні пристрої, мережеві апаратні засоби; інтегровані системи (органайзери, мобільні телефони тощо); вбудовані системи на основі різних мікропроцесорних контролерів; будь-які комплектуючі всіх зазначених компонент (апаратні блоки, плати розширення, мікросхеми тощо). У криміналістичному аспекті найважливіший підклас запам'ятовуючих пристроїв і носіїв даних включає відомі на момент проведення КТЕ електронні носії даних: мікросхеми пам'яті, магнітні, лазерні, магнітооптичні диски, магнітні стрічки, карти.

Інший вид КТЕ — програмно-комп'ютерна експертиза. Її метою є вивчення функціонального призначення, характеристик і реалізованих вимог, алгоритму та структурних особливостей, користувальницького (споживчого) стану наданого на дослідження системного, прикладного та авторського програмного забезпечення комп'ютерної системи як видохов об'єктів експертизи.

Інформаційно-комп'ютерна експертиза (даних) є основним видом КТЕ, оскільки дає змогу отримати цінну доказову інформацію шляхом остаточного вирішення більшості діагностичних та ідентифікаційних питань, пов'язаних із комп'ютерною інформацією. Метою цього виду є пошук, виявлення, відновлення, аналіз і оцінка інформації, підготовленої користувачем або створеної програмами для організації інформаційних процесів в комп'ютерній системі. Інформаційні об'єкти (дані) охоплюють: текстові та графічні документи (в паперовій та електронній формі), виготовлені з використанням комп'ютерних засобів; дані у форматах мультимедіа; інформацію у форматах баз даних, інших додатків прикладного характеру.

Четвертий вид КТЕ — комп'ютерно-мережева експертиза — на відміну від попередніх, ґрунтується насамперед на функціональному призначенні комп'ютерних засобів, що реалізують будь-яку мережеву інформаційну технологію (зокрема Інтернет). Окрім того, тут окремим підвидом є телематична експертиза для дослідження засобів телекомунікацій та

рухомого зв'язку як матеріальних носіїв інформації про факт або подію. А також під час таких досліджень іноді виникає потреба використання інших наукових сфер (криптографії, захисту інформації тощо).

Міжнародна класифікація та коди комп'ютерних злочинів

QA	Втручання або перехоплення
QAN	Незаконний доступ
QAI	Перехоплення
QAT	Викрадення часу
QAZ	Інші випадки несанкціонованого доступу або перехоплення
QD	Зміна або пошкодження інформації
QDL	«Логічна бомба»
QDT	«Троянський кінь»
QDV	Програми-віруси
QDW	«Черв'яки»
QDZ	Інші випадки пошкодження інформації
QF	Комп'ютерне шахрайство
QFC	Шахрайство з автоматами по видачі готівки
QFF	Комп'ютерна підробка
QFG	Шахрайство з ігровими автоматами
QFM	Шахрайство шляхом неправильного вводу/ виводу або маніпуляції програмами
QFP	Шахрайство з платіжними засобами
QFT	Телефонне шахрайство
QFZ	Інші випадки комп'ютерного шахрайства
QR	Несанкціоноване копіювання
QRS	Несанкціоноване тиражування комп'ютерних ігор
QRS	Несанкціоноване тиражування програмного забезпечення
QRT	Несанкціоноване тиражування напівпровідникової продукції
QRZ	Інші випадки несанкціонованого копіювання
QS	Комп'ютерний саботаж
QSH	Саботаж технічного забезпечення
QSS	Саботаж програмного забезпечення
QSZ	Інші види комп'ютерного саботажу
QZ	Злочини, пов'язані з комп'ютерами
QZB	Незаконне використання дошки електронних оголошень
QZE	Викрадення комерційної тасмниці
QZS	Зберігання або розповсюдження матеріалів, які є об'єктом судового переслідування
QZZ	Інші випадки вчинення злочинів, пов'язаних із комп'ютерами

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «комп'ютерні злочини».
2. Які елементи криміналістичної характеристики розслідування злочинів у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (кіберзлочинів)?
3. Якими способами можуть вчинятися злочини у сфері електронно-обчислюваних машин?
4. На які категорії поділяються групи злочинців за цілями, які вони досягають при вчиненні злочинів у сфері електронно-обчислюваних машин?
5. Які особливості досудового розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислюваних машин?
6. Хто входить до складу СОГ у даній категорії злочинів?
7. Які завдання СОГ у даній категорії злочинів?
8. Які обставини необхідно встановити під час допиту підозрюваного при розслідуванні злочинів у сфері використання електронно-обчислюваних машин?
9. Які особливості проведення обшуку пов'язаного із комп'ютерною технікою?
10. Які основні завдання експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів?

4.11. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

У структурі сучасної економічної злочинної діяльності значне місце посідають посягання на чуже майно шляхом його привласнення, розтрати або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Такий склад злочину передбачено ст. 191 розділу VI «Кримінальні правопорушення проти власності» КК України. Це, по суті, так звані «службові розкрадання», тобто навмисне, протиправне безоплатне звернення чужого майна на свою користь або на користь інших осіб, особою, якій таке майно було ввірено. У такий спосіб кримінальний закон називає три форми розкрадання, об'єднані ст. 191 КК України:

Привласнення полягає у протиправному і безоплатному вилученні (утриманні, неповерненні) винним чужого майна, яке знаходилось у його правомірному володінні, з наміром у подальшому обернути його на свою користь чи користь третіх осіб. У результаті привласнення чужого майна винний починає незаконно володіти і користуватись вилученим майном, поліпшуючи безпосередньо за рахунок викраденого своє матеріальне становище¹⁴³.

¹⁴³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [4-те вид., переробл. та допов.]. Київ : Юридична думка, 2007. С. 491.

Розтрата передбачає незаконне і безоплатне витрачання (споживання, продаж, безоплатну передачу, обмін, передачу в рахунок погашення боргу тощо) винним чужого майна, яке йому ввірене чи перебувало в його віданні. В результаті розтрата винний поліпшує майнове становище інших осіб шляхом безпосереднього споживання ними незаконно вилученого майна, позбавлення їх за рахунок витрачання такого майна певних матеріальних витрат, збільшення доходів інших осіб¹⁴⁴.

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем має місце тоді, коли службова особа незаконно обертає чуже майно на свою користь чи користь третіх осіб, використовуючи при цьому своє службове становище. Його особливістю є те, що, на відміну від привласнення чи розтрата, предметом заволодіння чужим майном шляхом службового зловживання може бути і майно, яке безпосередньо не було ввірене винному чи не перебувало в його віданні. У зазначений спосіб винний може заволодівати майном, щодо якого в силу своєї посади він наділений правомочністю управління чи розпорядження майном через інших осіб. Тобто він має певні владні повноваження щодо впливу на осіб, яким це майно ввірене чи перебуває у їх віданні. Предметом такого протиправного заволодіння може бути також майно, щодо якого ані сам винний, ані його підлеглі не були наділені певною правомочністю. На відміну від привласнення і розтрата для заволодіння чужим майном шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем основною ознакою є не наявність чи відсутність у винного певної правомочності щодо майна, яке є предметом злочину, а використання для заволодіння чужим майном офіційно наданих йому за посадою службових повноважень.

Ці посягання в криміналістиці іноді йменують службовими розкраданнями. Дана категорія злочинів передбачає наявність особливого ставлення суб'єкта злочину до майна, яке йому ввірене, перебуває в його віданні, або особа внаслідок службового становища має певні повноваження щодо цього майна.

Діяння може кваліфікуватися як привласнення чи розтрата лише у разі, коли його предметом виступає майно, яке було ввірене винному чи було в його віданні, тобто воно знаходилося у правомірному володінні винного, який був наділений правомочністю по розпорядженню, управлінню, доставці або зберіганню такого майна. Така правомочність може обумовлюватись службовими обов'язками, договірними відносинами або спеціальним дорученням. Ця правомочність може виникати не лише в осіб, які перебувають в трудових відносинах з підприємством, уста-

¹⁴⁴ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [4-те вид., переробл. та допов.]. Київ : Юридична думка, 2007. С. 491.

новою чи організацією незалежно від форми власності (комірник, експедитор, агент з постачання, продавець, касир). Такою правомочністю можуть наділитися і будь-які інші (приватні) особи, яким власник майна відповідно до закону передає певні повноваження щодо розпоряджання, управління, доставки чи зберігання майна. Така правомочність у особи може виникнути на підставі цивільно-правових угод підряду, найму, оренди, комісії, прокату, перевезення, зберігання. При цьому не має значення, яким саме власником — юридичною чи фізичною особою — винний був наділений певною правомочністю щодо відповідного майна.

Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (службове розкрадання) є злочином проти власності, який відрізняється від інших змістом елементів криміналістичної характеристики, що обумовлює особливості його виявлення та розслідування.

Предметом посягання є майно у вигляді грошей і матеріальних цінностей, переданих у відання найманому працівнику для виконання певних трудових обов'язків щодо їх обслуговування. Гроші можуть бути предметом злочину в готівковій (банкноти) або у безготівковій (записи на рахунках у банках) формах, у національній чи іноземній валюті. Матеріальними цінностями можуть бути коштовні речі, цілісні майнові комплекси, партії певного товару, сировини, промислової продукції тощо. Особливістю цього майна є те, що воно, як правило, обліковується у документах, у яких багаторазово відображається його обіг.

Суб'єктом цього виду злочинів може бути лише найманий працівник підприємства, організації або установи, до функціональних обов'язків якого входять повноваження щодо обслуговування переданого у його відання майна (трудоий договір, договір про повну матеріальну відповідальність тощо).

За службовим статусом вони можуть бути:

- 1) матеріально відповідальними особами (завідувачі складів, продавці, касири тощо);
- 2) службовими особами (керівники, головні бухгалтери тощо).

Названі особи в основному мають досить високий віковий та освітній рівень, професійну підготовку та досвід роботи, впливові соціальні зв'язки, вони добре знайомі з умовами й особливостями функціонування підприємств та організацій, де працюють. Їх професійне (службове) становище надає доступ до виготовлення, зберігання, транспортування, використання, розподілу або збуту майна, яке привласнюється або розтрачується. Їх діяльність характеризується неналежним виконанням (невиконанням) своїх професійних функцій або повноважень. Серед морально-психологічних якостей цих злочинців виділяється гіпертрофована корислива тенденція в орієнтації особистості (накопичування грошей,

цінностей, придбання коштовних речей). Нерідко зустрічаються особи, схильні до зловживання алкоголем та до азартних ігор, що стимулює мотивацію злочинної поведінки.

Заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем нерідко вчиняється злочинними групами, в тому числі організованими, до складу яких разом із матеріально відповідальними (службовими) можуть входити й інші особи, зокрема підприємці, працівники банків, чиновники тощо.

Місце, обстановка й час вчинення злочину. Місцем вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем зазвичай є робоче місце матеріально відповідальної чи службової особи. У криміналістичному аспекті таким місцем вважається також і місцезнаходження слідів злочину (місце зберігання майна, місце зберігання облікових документів). Обстановка злочину насамперед розглядається як певна сукупність умов і факторів, які впливають на поведінку особи під час вчинення злочину та його відображення в навколишньому середовищі. До них належать установлені на підприємстві документообіг, стан службової дисципліни та стосунки між працівниками підприємства (організації)¹⁴⁵.

Умовами цього виду злочинів є особливості та недоліки ведення обліку й звітності в установі, зберігання та руху майна, внутрішнього та зовнішнього контролю, нормативного регулювання відповідної сфери господарювання. Для цих злочинів характерними є значний проміжок часу (місяць, квартал, півроку, рік, кілька років), протягом якого вчиняються протиправні дії з метою заволодіння чужим майном.

Способи вчинення злочину. Способи привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем є різноманітними, що обумовлюється специфікою тієї сфери діяльності, де вони здійснюються. У криміналістичній літературі використовується узагальнена класифікація способів цього виду злочину з поділом за документальним оформленням його предмета на **дві групи**:

- 1) способи розкрадання облікованого в документах майна;
- 2) способи розкрадання необлікованого майна (виведеного з обліку).

Способи першої групи полягають у вилученні облікованого майна в результаті наявності у матеріально відповідальної особи прямого доступу до нього (касир бере й витрачає на особисті потреби гроші з каси, завідуючий складом привласнює матеріальні цінності, що зберігаються на складі, тощо). Для таких способів є характерним утворення недостачі грошей або матеріальних цінностей (різниця між облікованою та наяв-

¹⁴⁵ Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 : [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України ; Харків. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 168–169.

ною їх кількістю). Способи поділяються на «прості» (приводять до відображення в документах недостачі грошей або матеріальних цінностей) і «замасковані» (в разі обрання яких злочинці приховують недостачу підробленими документами).

Способи другої групи охоплюють дії злочинців щодо попереднього виведення майна з обліку (створення резерву для викрадення) з подальшим його вилученням. Ці способи вчинення злочину є досить різноманітними й залежать від профілю діяльності підприємства чи організації та характеру майна. Так, резерви для викрадення можуть створюватися шляхом списання майна на втрати, обману під час його продажу (передання), порушення технології зберігання й виробництва тощо. Наприклад, необліковані надлишки можуть створюватися під час здійснення виробничих операцій завдяки порушенню технології виготовлення певного товару (недовкладення або використання менш якісної сировини, недотримання температурних умов виготовлення тощо). До таких способів належить і приховування від обліку частини виробленого продукту (наприклад, сільськогосподарського врожаю після його збирання). Після створення надлишків майно обертається на власну користь або продається (матеріальні цінності).

Для механізму привласнення, розтрати або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем характерним є приховування наслідків. Способами їх приховування є внесення неправдивих відомостей до облікових документів, їх знищення з імітацією втрати, оформлення фіктивних документів про видачу чи списання грошей або матеріальних цінностей, підміна товару на час інвентаризації або ревізій, інсценування крадіжки чи іншого злочину щодо підзвітного майна, підпали місця зберігання майна (складу, магазину, каси тощо), застосування заходів впливу (погрози, підкуп тощо) на очевидців протиправних дій, ревізорів та інших осіб, які здійснюють контрольні функції. Обрання винною особою конкретного способу зумовлюється низкою обставин: її службовим становищем, характером господарської діяльності підприємства, установи чи організації, станом внутрішнього й зовнішнього контролю, наявністю співучасників, а також досвіду та знань у відповідній сфері тощо.

Сліди злочину. Кожному способу привласнення або розтрати майна відповідають певні сліди, які містяться, перш за все, у документах. Тому їх дослідження дозволяє встановити конкретний спосіб, обраний злочинцями. Слідами-ознаками злочинів цього виду є виявлення нестачі майна або його надлишків, що поєднується з ознаками підроблення документів, порушення встановленого порядку перевезення матеріальних цінностей і документообігу, порушень у здійсненні операцій із готівковими та безготівковими грошовими коштами тощо.

Характерними документами-носіями матеріальних слідів є такі: первинні та зведені документи бухгалтерського обліку, фінансової звітності (серед них підроблені), чорнові записи матеріально відповідальних або службових осіб, причетних до злочинів, і ділове листування. Найсуттєвішими властивостями документації в цьому аспекті є, по-перше, складання багатьох документів у кількох екземплярах та їх зберігання у різних місцях, а по-друге — необхідність узагальненого відображення відомостей із первинних документів в облікових реєстрах і звітах. Унаслідок злочинної діяльності в документах виникають невідповідності, виявлення яких є важливим завданням розслідування.

Слідами-ознаками злочину можуть бути і предмети (наприклад, зразки продукції, устаткування). Своєрідними слідами злочину виступають гроші та матеріальні цінності, здобуті злочинним шляхом. Важливими носіями інформації про ознаки злочину є також очевидці протиправних дій на цьому підприємстві (працівники установи, де вчинено злочин: водії, вантажники, експедитори, бухгалтери, секретарі тощо), а також службові особи та працівники підприємств-контрагентів. Їх свідчення є важливим джерелом доказів у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Особливості початкового етапу розслідування. Типовими джерелами інформації про можливий злочин, передбачений ст. 191 КК України, виступають заяви та повідомлення засновників, власників, керівників, службових осіб, акціонерів і працівників суб'єктів господарювання, майно яких було привласнено; повідомлення службових осіб контролюючих органів, які виявили правопорушення під час проведення ревізій чи інвентаризацій; самостійне виявлення ознак злочину слідчим або іншими посадовими особами органу поліції, Національного антикорупційного бюро або іншого правоохоронного органу; повідомлення представників засобів масової інформації. Інформація про злочин за зазначеними заявами чи повідомленнями невідкладно (але не пізніше 24 годин) має бути внесена слідчим чи прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Ознаки обставин, що можуть свідчити про злочин, можна встановити під час проведення ревізії фінансово-господарської діяльності підприємства, установи чи організації. Такі ревізії можуть проводитись ревізійними органами підприємств, де вчинено порушення (внутрішня ревізія), відомчими ревізійними службами (відомча ревізія) або органами Державної фінансової інспекції України (позавідомче планове чи позапланове інспектування). У випадках звернень до правоохоронних органів власників чи керівників постраждалих підприємств вони можуть надати матеріали раніше проведених аудиторських перевірок, які в цьому випадку мають стати предметом ретельного вивчення з метою виявлення ознак привласнення, розтрати чи заволодіння майном.

Під час аналізу ознак розкрадання, вчиненого певними особами, необхідно враховувати обставини, які впливають на їх поведінку в сфері фінансово-господарської діяльності в обстановці виробничого ризику та призводять до порушення вимог нормативів, які регламентують рух матеріальних цінностей, грошових коштів та оформлення документів. Сам характер таких дій та їх наслідки суб'єктивно можуть сприйматись як очевидні ознаки порушень, пов'язаних із привласненням або розтратою майна. У зв'язку з цим важливим є повний та об'єктивний аналіз пояснень матеріально відповідальних і службових осіб ревізорам із приводу виявлених порушень, з'ясування обставин, що призвели до цього, й висунення на цій основі всіх можливих для цієї ситуації слідчих версій про характер події та мотиви дій осіб, яким було ввірене майно. Під час аналізу висновків ревізорів слід звертати увагу на наявність усіх необхідних реквізитів, супровідних документів і додатків; персональний склад ревізійної групи та їх компетенцію, застосовані методи та повноту виконання поставлених завдань; на те, на підставі яких фактів порушень господарської діяльності зроблено висновки й наскільки вони документально підтверджені, які пояснення з приводу виявлених порушень надали матеріально відповідальні чи службові особи, чи спростовано їх заперечення аргументами ревізорів, на підставі яких документів і розрахунків визначено розмір матеріальних збитків, чи не містить акт ревізії помилок і неточностей.

Відповідно до розділу XII «Особливості взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, у сфері господарської та службової діяльності» інструкції, затвердженої наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575, досудове розслідування злочинів у сфері службової діяльності здійснюється спеціалізованими підрозділами слідчих управлінь ГУНП та слідчими територіальних органів, підрозділів поліції, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії, після визначення прокурорами відповідного рівня за слідчим управлінням ГУНП юрисдикції місця вчинення таких кримінальних правопорушень¹⁴⁶.

Матеріали оперативного підрозділу Національної поліції України, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння у сфері службової діяльності окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена

¹⁴⁶ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

КК України, що направляються до органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування, повинні містити відомості про проведену роботу із забезпечення відшкодування завданої шкоди, у тому числі вжиті заходи з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та про їх місцезнаходження.

Керівник органу досудового розслідування:

- вивчає кримінальні провадження про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, в яких не встановлено осіб, що їх вчинили, забезпечує виконання слідчим всіх необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на їх встановлення;

- щомісяця під час здачі звітів про роботу органу досудового розслідування надає до слідчого управління ГУНП для вивчення кримінальні провадження про кримінальні правопорушення вказаної категорії, відомості про які внесено до ЄРДР у звітному періоді та за якими не повідомлено про підозру, за результатами вивчення зазначених кримінальних проваджень начальником слідчого управління ГУНП надаються письмові вказівки та забезпечується контроль за їх виконанням.

Утворення СОГ для розслідування злочинів у сфері господарської чи службової діяльності здійснюється за спільним наказом керівника органу досудового розслідування та керівника відповідного оперативного підрозділу. Старшим СОГ є слідчий, якого керівником органу досудового розслідування визначено здійснювати досудове розслідування злочину.

Керівник відповідного оперативного підрозділу, оперативний працівник якого включено до складу СОГ або за матеріалами якого розпочато кримінальне провадження, забезпечує взаємодію з органом досудового розслідування, який здійснює розслідування злочинів у сфері господарської чи службової діяльності.

Головними завданнями слідчого після початку кримінального провадження є встановлення:

- переліку та місцезнаходження документів — джерел доказів, предметів — засобів злочину й забезпечення їх збереження;
- свідків злочинних дій;
- місцезнаходження грошей і матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом, і вжиття заходів щодо їх збереження.

Для вирішення цих завдань проводяться слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші заходи, послідовність яких залежить у першу чергу від слідчої ситуації, що склалась. Найпоширенішими є дві типові слідчі ситуації залежно від характеру й повноти одержаних матеріалів про злочин, а також наявності у матеріально відповідальних або службових осіб інформації про виявлення їхньої злочинної діяльності та ймовірний початок досудового розслідування.

Суттєве значення на початковому етапі розслідування має виконання слідчим (слідчо-оперативною групою) певних дій не лише процесуального, а і підготовчого й організаційного характеру, до яких належать такі:

1) ознайомлення з характером, структурою й особливостями діяльності підприємства, установи чи організації, де вчинено злочин;

2) вивчення документів, зокрема нормативно-правових актів, що регламентують відповідну діяльність та її документальне оформлення, документації підприємства, установи чи організації, де вчинено злочин, документації підприємств — контрагентів тощо;

3) збір відомостей про осіб, які підозрюються у вчиненні злочину;

4) виявлення всіх підприємств, установ чи організацій, діяльність яких пов'язана з вчиненням злочином;

5) організація проведення ревізій, інвентаризацій;

6) добір обізнаних осіб, допомога яких потрібна в процесі розслідування;

7) проведення негласних слідчих (розшукових) дій із метою встановлення інших злочинних епізодів, співучасників, місцезнаходження майна, здобутого злочинним шляхом, тощо;

8) організація роботи слідчої або слідчо-оперативної групи (за необхідності).

Планування розслідування цих злочинів відрізняє від інших наявність певних специфічних рис. Зокрема, для процесу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем характерною є необхідність складання не тільки загального плану розслідування, але й планів проведення окремих тактичних операцій та окремих слідчих (розшукових) дій. У разі планування багатоепізодних проваджень план доцільно складати за епізодами. Також існує потреба у складанні графічних зображень (схем), які відображають зв'язки між епізодами й об'єктами, де вчинено злочинні дії, та між співучасниками, і дають уявлення про документообіг та рух грошей і матеріальних цінностей.

Обставини, що підлягають з'ясуванню:

У процесі розслідування розкрадань слід виходити із предмета доказування у кримінальному провадженні. Типовими обставинами, що підлягають з'ясуванню в перебігу розслідування розкрадань, є:

1) чи мало місце вилучення чужого майна; чи встановлені нестача або надлишки товарно-матеріальних цінностей;

2) яка форма розкрадання обрана злочинцем (привласнення, розтрата, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем);

3) який спосіб розкрадання було застосовано; чи використовувалися і які саме підготовчі дії та дії щодо приховування злочину;

4) що з'явилося предметом злочинного посягання (грошові кошти, цінні папери, готова продукція, сировина та ін.); чи вчинено розкрадання оприбуткованого або неоприбуткованого майна;

5) хто є розкрадачем; яке коло осіб, що беруть участь у розкраданнях; яким чином розподілялися функції серед учасників розкрадання; чи вчинено розкрадання організованою групою чи злочинною організацією та ін.;

6) яка тривалість злочинної діяльності; чи вчинено розкрадання повторно; який загальний часовий період розкрадання, час вчинення окремих епізодів злочинної діяльності;

7) де були вчинені різні епізоди розкрадань; яка поширеність розкрадання;

8) які розміри викраденого та заподіяної шкоди;

9) чи існує зв'язок розкрадання з іншими злочинами (даванням хабарів, зловживанням службовим становищем, ухиленням від сплати податків та ін.);

10) чи був зв'язок розкрадачів з корумпованими особами контролюючих і правоохоронних органів;

11) як чинники обстановки злочину вплинули на вчинення розкрадання;

12) які причини та умови, що сприяли вчиненню розкрадань.

Після повідомлення матеріально-відповідальній або службовій особі про підозру хоча б за одним епізодом розслідування здійснюється у більш сприятливих умовах порівняно з початковим етапом, оскільки вже є сукупність доказів вчинення злочину саме цією особою, обрано запобіжний захід, проведено арешт майна тощо.

На цьому етапі перед слідчим постають такі основні завдання:

1) формування системи доказів щодо висунення підозри особі в повному обсязі у вчиненні розкрадання майна та інших пов'язаних із ним злочинів;

2) встановлення всіх співучасників злочину, збір доказів для висунення підозри;

3) встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, і вжиття заходів щодо їх усунення;

4) забезпечення відшкодування матеріальних збитків, заподіяних злочиним, та можливої конфіскації майна (якщо це завдання не було повністю вирішено на початковому етапі);

5) збір інформації про особистість підозрюваного, необхідної для висення судом обґрунтованого та справедливого вироку.

Послідовність проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів на наступному етапі також значною мірою зумовлюється специфікою слідчої ситуації, характер якої визначається позицією сторони захисту.

Ситуація 1. Підозрюваний визнає свою вину у вчиненні злочину. Поряд із викладеними вище у цій ситуації постають завдання щодо збереження безконфліктності, одержання від підозрюваного максимально повних показань, недопущення впливу на нього співучасників, недобросовісних захисників і корумпованих чиновників.

Ця ситуація визначає необхідність проведення таких дій: 1) детальний допит підозрюваного щодо обставин вчинення злочину; 2) допит свідків, які раніше не були допитані; 3) одночасні допити раніше допитаних осіб, у показаннях яких є суперечності; 4) слідчі експерименти; 5) призначення судових експертиз; 6) збір документів, що характеризують особу підозрюваного; 7) проведення негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів із метою встановлення місцезнаходження співучасників, причетності підозрюваного до інших злочинів, одержання інформації про його особистість тощо.

Ситуація 2. Підозрюваний не визнає своєї вини (повністю або частково). Така ситуація трапляється у випадках заперечення підозрюваним причетності до злочину взагалі, спроб перекладання вини на інших осіб, пояснення своїх дій винятковими обставинами (форс-мажором, невідкладними потребами підприємства), оспорювання розміру заподіяної шкоди тощо.

Основними тактичними завданнями розслідування в зазначеній ситуації є виявлення суперечностей у показаннях підозрюваного встановленим у кримінальному провадженні фактам, спростування алібі, нейтралізація можливої протидії розслідуванню тощо.

Алгоритм дій у цій ситуації виглядає таким чином: 1) допит підозрюваного щодо аргументації його непричетності до злочину; 2) проведення заходів, спрямованих на перевірку обставин, на які посиляється підозрюваний; 3) призначення судових експертиз; 4) проведення негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів із метою встановлення місцезнаходження майна, одержаного злочинним шляхом, співучасників, причетності підозрюваного до інших злочинів, одержання інформації про його особистість тощо; 5) вжиття заходів щодо ізолювання від впливу підозрюваного свідків, чий свідчення є ключовими для розслідування; 6) проведення одночасних допитів підозрюваних і свідків, у показаннях яких є суперечності, тощо.

Для більш ефективного планування заходів, спрямованих на встановлення всіх співучасників злочину, слідчому необхідно ретельно розібратись у специфіці здійснення господарських операцій, пов'язаних із розкраданням. Так, необхідно висувати та перевіряти версії щодо причетності до злочину осіб, які підписували в порядку узгодження недостовірні документи, здійснювали безпосередні операції з майном-предметом злочину (експедитори, виконроби) та виконували функції з безпосереднього контролю за цією діяльністю.

Установлення причин вчинення злочину тісно пов'язується з вивченням особистості підозрюваного та з'ясуванням мотиву його протиправної діяльності. Такими причинами можуть бути негативні риси особи: надмірні матеріальні потреби, ставлення до грошей, як до найвищої цінності в житті, зневажливе ставлення до встановлених нормативними актами правил діяльності, авантюризм, необґрунтована довірливість, схильність до ухвалення рішень і дій під впливом інших осіб тощо. Вони встановлюються під час спілкування з підозрюваним у процесі допиту шляхом збору й вивчення документів, що характеризують його особу, допиту родичів, друзів, близьких знайомих, колег по роботі тощо. Профілактичні заходи слідчого полягають у виховному впливі на особу з метою її схилення до каяття та відшкодування заподіяної шкоди.

Виявлення умов, які сприяли вчиненню злочину, вимагає під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема допитів (ревізорів, свідків, які брали участь у здійсненні певних господарських операцій, підозрюваних), установлювати обставини, які полегшили привласнення, розтрату або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Під час підготовки та проведенні вилучення документів може бути з'ясовано, що умови належного їх оформлення, реєстрації та/або зберігання на підприємстві, в установі чи організації порушуються, і це є однією з умов, що сприяє вчиненню злочинів. Відповідні завдання необхідно ставити й перед судовими експертами. Такий комплексний підхід дозволяє найбільш повно визначити коло зазначених обставин та обрати дієві заходи, яких доцільно вжити для їх усунення.

Типовими умовами, що сприяють вчиненню привласнень і розтрат майна, є такі:

- 1) недоліки в організації внутрішнього або зовнішнього контролю за виробничими або товарно-грошовими операціями;
- 2) недоліки у документальному оформленні операцій із грошима та матеріальними цінностями;
- 3) недоліки в організації охорони майна;
- 4) необґрунтована лояльність вищих службових осіб щодо підлеглих під час вирішення питання про притягнення їх до відповідальності за вчинені порушення трудової (службової) дисципліни, відсутність роз'яснювальної роботи з ними;
- 5) некомпетентність осіб, які зобов'язані здійснювати поточне контролювання дотримання встановлених правил під час здійснення відповідних операцій з майном (керівники, працівники бухгалтерії, юрисконсульти);
- 6) прорахунки у складанні штатних розписів і розподілі функцій між різними матеріально відповідальними та службовими особами;
- 7) вчинення правопорушень з боку інших осіб (погрози та насильство, халатність, вимагання неправомірної вигоди тощо).

Дії щодо забезпечення відшкодування матеріальних збитків, заподіяних злочином, і можливої конфіскації мають полягати у виявленні майна підозрюваного шляхом проведення допитів, обшуків, негласних слідчих (розшукових) дій, запитів до органів реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, нерухомого майна й особистих транспортних засобів і наявності депозитних рахунків у банках. Щодо виявленого майна у встановленому законом порядку здійснюється арешт.

Найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями у кримінальному провадженні за цією категорією злочинів є допит, обшук, огляд приміщень, предметів і документів, проведення судових експертиз, а також такий захід забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до майна (документів) із подальшим їх вивченням та, за необхідності, вилученням.

Допити не лише відіграють суттєву роль у встановленні обставин привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, але й дозволяють у багатьох випадках визначити оптимальну послідовність проведення інших слідчих (розшукових) дій.

Допити свідків. В багатьох випадках після початку досудового розслідування доцільним є допит ревізорів, членів інвентаризаційних комісій або осіб, які проводили службові перевірки. Підставами для проведення таких допитів є виявлення у поданих матеріалах неточностей, суперечностей або прогалин. На допиті встановлюються кваліфікація таких осіб та їх досвід, а також обставини проведення перевірочних заходів, а саме: методи, що ними застосовувались; які конкретно порушення виявлено та якою є їхня сутність; якими документами підтверджуються порушення і які ще не були вилучені; якою була поведінка матеріально-відповідальних (службових) осіб, діяльність яких перевірялась, які вони надавали пояснення, чи спростовуються ці пояснення документами або іншими даними; хто перешкоджав або намагався втручатись у перевірочну роботу; кому доповідалося про виявлені порушення, якою була реакція на це; які обставини сприяли порушенням і яких заходів треба вжити для їх недопущення в майбутньому.

Як свідки також допитуються: працівники установи, підприємства чи організації, де працює підозрюваний; працівники підприємств-контрагентів; близькі знайомі, родичі та друзі підозрюваного й інші особи, яким відомо обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Під час допиту працівників підприємства (установи), де працює підозрюваний, з'ясовуються такі питання: яким є порядок здійснення відповідної діяльності та якими є функції свідка та інших осіб під час її проведення, обставини конкретних операцій; про які факти порушень відомо свідку та якими є їхні обставини, яким чином йому стало відомо про ці порушення, у яких документах вони відображені, кому ще відомо про

порушення; що, на думку свідка, сприяло зловживанням і яких заходів доцільно вжити для їх недопущення в майбутньому; як свідок може охарактеризувати особистість підозрюваного. На ситуацію допиту значною мірою впливає така обставина, як можливість порушення самим свідком своїх обов'язків, неналежного ставлення до них тощо. Характерним є намагання приховати таку інформацію, що може ускладнити допит.

Працівники підприємств-контрагентів допитуються з метою з'ясування обставин укладання та виконання відповідних угод. При цьому необхідно звертати увагу й на те, які саме особи діяли від імені контрагента (вели переговори, підписували документи, одержували гроші тощо).

Родичі, близькі, друзі та сусіди підозрюваного допитуються головним чином щодо обставин, які характеризують матеріальне становище, спосіб життя та особистість останнього.

Обираючи тактику допиту свідків, слід враховувати особисті стосунки свідка з підозрюваним (нейтральні, дружні, ворожі), можливість перебування свідка під тиском з боку підозрюваного, його співучасників або корумпованих чиновників.

Допит підозрюваних. Підготовка до допиту підозрюваних обов'язково має передбачати вивчення слідчим особливостей господарської діяльності підприємства, установи чи організації, службових повноважень допитуваного та наявних даних про його особистість. Також необхідно заздалегідь підібрати документи, що будуть пред'являтися допитуваному, зробити закладки у матеріалах кримінального провадження та скласти письмовий план допиту.

Тактичні прийоми допиту або їх комбінації обираються залежно від ситуації цієї слідчої (розшукової) дії. Так, у безконфліктній ситуації (коли допитуваний бажає давати правдиві й повні показання) головним завданням допиту є одержання максимально повних показань. Труднощі можуть бути зумовлені природним забуванням певних обставин, їх неправильним сприйняттям з об'єктивних або суб'єктивних причин. Тактичні прийоми, що застосовуються у цій ситуації, мають бути спрямовані на встановлення психологічного контакту, актуалізацію у пам'яті забутого тощо. Це можуть бути такі прийоми: відновлення у пам'яті певних обставин (звернення до суміжних фактів, пропонування намалювати схему події), деталізація свідчень, стимулювання позитивних якостей особи тощо. Треба з'ясувати такі обставини: ставлення допитуваного до виявлених порушень, розміру заподіяної шкоди, яким чином здійснювалась підготовка до злочину, якими були детальні обставини щодо прийомів та операцій з вчинення та приховування злочину, куди збувалось привласнене майно, спрямовувались кошти тощо; хто, крім допитуваного, і яким чином (ролі співучасників) брав участь у підготовці, вчиненні та приховуванні злочину; хто сприяв злочину і з яких причин, як розподілялись «прибутки» між

співучасниками злочину, які не долали у діяльності підприємства, установи, організації, окремих осіб або в нормативно-правовому регулюванні діяльності сприяли вчиненню злочину, яким є сімейне й матеріальне становище допитуваного, у яких відносинах він перебуває зі свідками, якими документами й ким можуть бути підтверджені надані свідчення.

У конфліктній ситуації, коли особа не бажає говорити правду, головне завдання слідчого полягає у викритті неправдивості показань і спонуканні до каяття та добровільного відшкодування заподіяних збитків (звичайно, за наявності доказів вини особи). Відповідно, **тактичними прийомами допиту** можуть бути такі:

- 1) пред'явлення доказів;
- 2) деталізація показань;
- 3) використання суперечностей у показаннях;
- 4) залучення спеціаліста (бухгалтера, технолога, інженера) до участі в допиті;
- 5) акцентуація позитивних якостей особи.

Слід враховувати, що для матеріально відповідальних і службових осіб суттєве значення мають доводи, підкріплені даними, зафіксованими в документах, тому найдієвішими є тактичні прийоми та комбінації, пов'язані з пред'явленням під час допиту документів-доказів.

Обшук, тимчасовий доступ до документів та їх вилучення:

Завданнями зазначених дій і заходів є виявлення й вилучення документів і предметів, що мають значення для кримінального провадження. Обшуки проводяться, як правило, за місцем роботи та проживання підозрюваних, в інших приміщеннях, що їм належать, їхніх транспортних засобах, житлі та іншому володінні їхніх родичів. Під час затримання здійснюється особистий обшук.

Найбільш типовими об'єктами пошуку є документи, що мають значення для кримінального провадження, особливо ті, що містять сліди злочину (зокрема чорнові записи, неофіційні листи тощо), технічні засоби підрозроблення документів (обладнання, бланки, печатки тощо), матеріальні цінності, гроші й документи, що підтверджують права власності на майно, предмети, вилучені з обігу, та поштово-телеграфна кореспонденція. Під час підготовки та проведення обшуку важливо пам'ятати про необхідність вилучення електронних носіїв інформації. Також слід ураховувати, що матеріальні можливості підозрюваних нерідко дозволяють їм обладнувати складні тайники й придбавати на підставних осіб житло та інші приміщення для зберігання майна, здобутого злочинним шляхом. Тому до проведення обшуків доцільно залучати співробітників оперативних підрозділів, спеціалістів і допоміжний персонал.

Серед **тактичних прийомів обшуку** треба відзначити такі: 1) проведення одночасних обшуків у всіх співучасників; 2) проведення повторних

обшуків; 3) одночасне проведення допиту підозрюваного одним слідчим та обшуку за його місцем роботи чи проживання іншим; 4) використання технічних засобів пошуку.

Тимчасовий доступ до майна як захід забезпечення кримінального провадження проводиться для одержання документів і предметів, місцезнаходження яких є точно відомим. Зокрема, цей захід проводиться в структурних підрозділах підприємства, установи чи організації, де було вчинено злочин, контролюючих органах, вищих установах, підприємствах-контрагентах, державних органах, що проводили реєстрацію суб'єкта господарювання, видавали ліцензії чи патенти, у банках, податкових органах, фондах, архівах та установах поштового зв'язку.

Під час планування зазначеного заходу доцільно скласти письмовий перелік документів і предметів, з якими слід ознайомитись та які необхідно буде згодом вилучити за відповідним рішенням слідчого судді. У деяких випадках слід залучати до заходу спеціаліста-бухгалтера, який може надати слідчому допомогу у визначенні кола документів, які необхідно буде вилучити, виходячи зі специфіки ведення бухгалтерського обліку на цьому підприємстві, в установі чи організації.

Огляд. Огляд приміщень або ділянок місцевості проводиться, як правило, у виробничих приміщеннях і місцях, де проводились або мали проводитись відповідні роботи (будівництво, ремонт тощо), а також місцях зберігання матеріальних цінностей, що були привласнені або розтрачені. Безпосередніми завданнями вказаних видів огляду у кримінальному провадженні за цією категорією злочинів найчастіше виступають перевірка стану відповідних приміщень і місцевості з точки зору можливості втрати майна з природних причин, перевірка заяв про крадіжки майна сторонніми особами, перевірка дотримання технології виробництва, встановлення й фіксація стану приміщень чи місцевості, які мали зазнати змін унаслідок операцій, під час здійснення яких вчинено злочин (збудовані, відремонтовані, засіяні тощо).

Огляд також проводиться стосовно документів, які мають ознаки підроблення. Підготовка до нього вимагає від слідчого ознайомлення з основними способами підроблення документів, запросити спеціаліста й визначити технічні засоби, що будуть застосовуватись під час огляду. У протоколі обов'язково вказуються ознаки, які індивідуалізують документ і можуть мати значення для кримінального провадження (ознаки внесення змін, підписання певною особою, вказані грошові суми тощо).

Призначення експертиз. Суттєву роль у доказуванні обставин привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем відіграють судові експертизи: технічна експертиза документів, почеркознавча, товарознавча та судово-економічна експертизи.

Технічна експертиза документів призначається з метою встановлення способу виготовлення документа та використаного обладнання, давності його виготовлення, наявності внесення змін, відновлення тексту документа тощо.

Почеркознавча експертиза вирішує питання про виконання підписів або рукописних записів певною особою. Призначати її треба навіть у ситуації, коли особа визнає факт виконання нею рукописного тексту чи підпису (в подальшому вона може відмовитися від такої заяви).

Товарознавча експертиза призначається для визначення найменування та характеристики товару (вид, сорт, артикул, наявність дефектів), умов зберігання та транспортування, їх впливу на товар, можливості й обсягів природної втрати, матеріалу, з якого виготовлено товар, його якості тощо.

Судово-економічна експертиза бухгалтерського обліку призначається для вирішення завдань, пов'язаних із дослідженням документів бухгалтерського обліку та звітності, зокрема для:

1) встановлення правильності та повноти застосованих ревізією методів і прийомів дослідження даних бухгалтерського обліку під час виконання поставлених перед нею завдань;

2) визначення документальної обґрунтованості операцій з одержання, зберігання та витрачання матеріальних цінностей і грошей, наявності їх нестачі або надлишків, періоду, місця їх утворення та розміру;

3) встановлення правильності ведення в установі (на підприємстві) бухгалтерського обліку та звітності, його відповідності вимогам чинних нормативних актів;

4) з'ясування кола осіб, на яких покладено обов'язок забезпечити дотримання вимог нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку та контролю;

5) визначення недоліків в організації бухгалтерського обліку та контролю, що сприяли вчиненню порушень, заходів бухгалтерського порядку, які необхідно здійснити для усунення цих недоліків, та ін.

У складних випадках може призначатись комплексна судово-економічна експертиза, яка, крім дослідження документів бухгалтерського обліку, охоплює дослідження фінансово-кредитних операцій і фінансово-господарської діяльності підприємства. Дослідження документів про фінансово-кредитні операції дозволяють вирішити питання, пов'язані з визначенням правильності формування й використання фінансових ресурсів. Дослідження фінансово-господарської діяльності підприємства надає можливість вирішити питання правильності формування статутних фондів та ефективності господарської діяльності. У разі призначення судово-економічних експертиз слід уникати постановки правових запитань, які експерти вирішувати не вправі.

Під час досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в окремих сферах господарювання, залежно від обставин провадження може виникати потреба у призначенні інших видів експертиз. Наприклад, для розслідування розкрадань у будівництві характерним є призначення будівельно-технічної експертизи, у виробництві — технологічної тощо.

Будь-який злочин є унікальним та індивідуальним. Не існує тотожних злочинів. Водночас, компетентність слідчого в кримінальному провадженні визначається його розумінням та вмільм застосуванням методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Дотримання слідчим криміналістичної методики, вмілье використання в своїй діяльності наукових рекомендацій з розслідування та здійснення ефективної взаємодії з органами та підрозділами Національної поліції, є запорукою успішного розвідування злочинів пов'язаних з привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем».
2. Які елементи криміналістичної характеристики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем?
3. Які особливості початкового етапу досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем?
4. Хто здійснює розслідування злочинів про привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем?
5. Які повноваження керівника органу досудового розслідування при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем?
6. Як створюються СОГ для розслідування злочинів у сфері господарської чи службової діяльності?
7. Хто входить до складу СОГ?
8. Які види експертиз можуть призначатися при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем?
9. Які завдання вирішує судово-економічна експертиза?
10. Які обставини підлягають з'ясуванню при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем?

4.12. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні протидії законній господарській діяльності

Серед актуальних проблем сьогодення однією з важливих і складних для суспільства є проблема протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, яка передбачена розділом VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» КК України та включає таку різнопланову незаконну кримінальну діяльність, як: виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів (ст. 199 КК України); контрабанда (ст. 201 КК України); переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України (ст. 201¹ КК України); незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ст. 203¹ КК України); протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК України); протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206² КК України); ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК України); порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213 КК України); незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок (ст. 216 КК України); доведення до банкрутства (ст. 219 КК України); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України); маніпулювання на фондовому ринку (ст. 222¹ КК України); порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів (ст. 223² КК України); виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України); умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції (ст. 227 КК України); незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231 КК України); незаконна приватизація державного, комунального майна (ст. 233 КК України) тощо¹⁴⁷.

Враховуючи таку різноплановість, у межах даної наукової праці ми розглянемо лише таку, як протидія законній господарській діяльності.

¹⁴⁷ Кримінальний кодекс України : прийн. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Характеристику «господарської діяльності» надано у статті 3 Господарського кодексу України, де її визначено, як діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є **підприємництвом**, а суб'єкти підприємництва — **підприємцями**. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (**некомерційна господарська діяльність**).

Діяльність негосподарюючих суб'єктів, яка спрямована на створення і підтримання необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за участі або без участі суб'єктів господарювання, є господарчим забезпеченням діяльності негосподарюючих суб'єктів.

Сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.

Господарсько-виробничими є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності.

Під **організаційно-господарськими** відносинами розуміються відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю.

Внутрішньогосподарськими є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами¹⁴⁸.

Протидія законній господарській діяльності — протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальну шкоду або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна за відсутності ознак вимагання. Кримінальна відповідальність за вчинення таких дій передбачена ст. 206 КК України.

Стадія готування протидії законній господарській діяльності охоплює:

- 1) планування злочину;
- 2) підшукування інформації юридичного й особистого характеру (наприклад, про цінні активи підприємства, фінансовий стан, структуру ста-

¹⁴⁸ Господарський кодекс України : прийм. 16 січ. 2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

тутного капіталу, кредиторів, дебіторів, засновників, керівництво), що дає змогу чинити тиск;

3) створення умов для заміни власників;

4) скуповування через підставних осіб акцій підприємства у дрібних акціонерів;

5) крадіжку та підробку документів;

6) створення негативної інформації через засоби масової інформації (ЗМІ) для дискредитації перед менеджерами та акціонерами.

Спосіб вчинення злочину полягає у висуненні протиправної вимоги, поєднаної з погрозою застосування насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна.

Вимога може полягати у висловленій пропозиції:

- припинити займатися господарською діяльністю;
- обмежити таку діяльність;
- укласти угоду;
- не виконувати укладену угоду.

Вимога припинити господарську діяльність може передбачати:

- ліквідацію юридичної особи, діяльність якої контролює (або ж на діяльність якої істотно впливає) потерпілий;
- продаж (передачу) її іншим особам;
- подання до відповідного органу заяви про анулювання реєстрації потерпілого як індивідуального підприємця;
- припинення господарської діяльності.

Вимога обмежити господарську діяльність може передбачати:

- зменшення обсягу промислового виробництва, торговельних операцій чи послуг;
- припинення такої діяльності у певних пунктах чи регіонах;
- припинення заняття окремими видами господарської діяльності або хоча б одним із таких видів;
- розірвання або обмеження ділових зав'язків із певними партнерами.

Вимога укласти угоду може стосуватися укладання угоди (цивільно-правовий договір, трудовий договір чи будь-яку іншу угоду):

- яка у разі її виконання прямо призведе до заподіяння потерпілому чи іншим особам майнової шкоди;
- про повну чи часткову передачу потерпілим належних йому прав щодо управління юридичною особою (наприклад, угода про продаж, іншу сплатну уступку акцій акціонерного товариства, частки в статутному фонді іншого господарського товариства);
- про продаж чи іншу сплатну передачу засобів виробництва, приміщень чи іншого майна, необхідного для ведення підприємницької діяльності;

- про відмову потерпілого чи відповідної юридичної особи від ведення певних видів діяльності, від діяльності у певних пунктах чи регіонах, обмеження обсягів такої діяльності;
- про продаж потерпілим чи організацією, яку він представляє, своєї продукції лише певним особам;
- про прийняття небажаної потерпілому особи на певну посаду на відповідному підприємстві.

Вимога не виконувати укладеної угоди відбувається у разі, коли винний пропонує потерпілому відмовитися від виконання відповідної угоди, що може призвести до матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси потерпілого чи іншої особи, яка займається господарською діяльністю.

Погроза насильством над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження їхнього майна за відсутності ознак вимагання. Сенс погрози полягає у залякуванні особи, до якої пред'явлена вимога, з метою забезпечити вигідну для винного поведінку. Погроза повинна бути дійсною і реальною. При визначенні дійсності і реальності погрози необхідно виходити з суб'єктивного ставлення до неї винного і суб'єктивного сприйняття її потерпілим.

Відповідно до ст. 206 КК України **погроза знищити чи пошкодити майно має** місце тоді, коли вона стосується: а) майна, яке належить потерпілому або близьким родичам за правом власності; б) майна, що перебуває у їхньому віданні чи під охороною. Погрозу пошкодження чи знищення майна можна визначити як залякування потерпілого приведення у повну чи часткову непридатність майна, у збереженні якого він зацікавлений. Спосіб, яким винний погрожує привести майно у непридатність, характер кількість, розмір у грошовому вимірі тощо, значення для правової оцінки дій винного не мають.

Дія ст. 206 КК України поширюється не лише на випадки, коли від потерпілого вимагають дій на шкоду його особистим інтересам, а й на ті ситуації, коли від потерпілого (наприклад, директора відповідної фірми, який не є її власником) вимагають вчинення дій, які зашкодять інтересам певної юридичної особи, також мають кваліфікуватися і ті випадки, коли винний висуває відповідні вимоги, поєднані із зазначеними погрозами щодо особи, яка неспроможна виконати ці вимоги, помилково вважаючи, що вона наділена більшими повноваженнями або має більший, ніж це є насправді, вплив на власників чи керівників юридичної особи — суб'єкта господарської діяльності¹⁴⁹.

¹⁴⁹ Методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. : [О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [2-ге вид., перероб. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 788–790.

Дії з приховування слідів протидії законній господарській діяльності можуть виявлятися у:

1) повному чи частковому знищенні слідів злочину чи злочинця — слідів пальців рук, ніг, крові, біологічних слідів, одягу, речей злочинців і потерпілого, що залишилися на місці події; відновленні первісної обстановки на місці злочину до його вчинення, знищенні документів, які містять елементи вимагання;

2) здійсненні психологічного, психічного, фізичного впливів на потерпілих під час вчинення злочину, щоб запобігти їх зверненню до правоохоронних органів;

3) вбивстві потерпілого;

4) примушенні потерпілого після припинення діяльності до написання розписки про борг, який нібито у нього був, і для погашення якого він це майно і передав.

Предметом злочинного посягання є державна, колективна та приватна власність, а саме: товарно-матеріальні цінності в будь-якому стані та вигляді, що володіють економічною властивістю вартості, а також немайнові та речові (майнові) права і гроші як загальний еквівалент вартості, як особливий товар, що виражає ціну будь-яких інших видів майна.

Окремі види майна становлять форми існування вартості, що відрізняються за цільовим призначенням. Загальні ознаки майна, як предмета досліджуваного злочину, містяться в цивільному законодавстві. Згідно зі ст. 177 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) об'єктами цивільних прав є речі, зокрема гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага, тобто ЦК України визначає речі, гроші та цінні папери як різновиди майна, а гроші та цінні папери — як різновид речей¹⁵⁰. Також предметом цього злочину може бути не отриманий дохід внаслідок не укладення угоди, чи укладення явно збиткової угоди для суб'єкта господарювання.

За предметом господарської діяльності розрізняють виробничу, торговельну, банківську, страхову, інноваційну, концесійну діяльність, спільне інвестування та ін.

Особа злочинця. Залежно від кількісного складу злочинна діяльність у сфері господарських правовідносин, а саме протидія законній господарській діяльності може здійснюватися суб'єктом одноособово та злочинною групою. Що стосується одноособового суб'єкта, то ці особи обіймають посади, пов'язані з розпорядженням або управлінням майном, керівництвом діяльністю учасників корпоративних відносин (мають

¹⁵⁰ Цивільний кодекс України : прийн. 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

вплив на організацію та планування роботи, здійснення операцій, виводок контрактів від імені організації, встановлення порядку реалізації майна облік і контроль за витратою матеріальних цінностей, підбір і розстановку кадрів, їх звільнення, дачу вказівок і контроль за їх виконання), тобто виконують організаційно-розпорядчі функції й адміністративно-господарські обов'язки в межах цієї юридичної особи (члени ради директорів, директори, керівники, голови управлінь керівників організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів, начальники планово-виробничих, фінансових служб).

Вік злочинця, який протидіє законній господарській діяльності, коливається від 36 до 45 років. Особливістю суб'єкта злочину є його високий освітній рівень.

Злочинні угруповання в процесі протидії законній господарській діяльності вчинюють й інші злочини, такі як вимагання, самоправство, примушування до виконання або невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Серед гравців-агресорів найпоширенішими є такі:

- олігархи та фінансово-промислові групи, які розвивають власний бізнес чи для диверсифікації наявних своїх бізнес-імперій і створення нових галузевих холдингів;

- інвестиційні компанії, які протидіють законній господарській діяльності через власний бізнес (надалі компанії продаються зацікавленим особам за максимально високими цінами або залишаються у власному бізнесі);

- інвестиційні компанії-посередники, що діють в інтересах замовника;
- інвестиційні компанії — професійні гринмейлери¹⁵¹.

Отже, усіх осіб, які беруть участь у вчиненні протидії законній господарській діяльності, можна умовно поділити на **такі категорії**:

1) фізичні особи, які безпосередньо непов'язані з господарською діяльністю;

2) особи з досвідом роботи в різних сферах господарської діяльності (вони є організаторами злочину, наділені правами керування людьми та розпорядження коштами, особисто не беруть участь у його вчиненні);

3) особи, які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють юридично значущі дії, що мають значення на етапі підготовки, вчинення та приховування злочину (нотаріуси, митники, податківці, банківські службовці та ін.);

4) особи, які виконують технічні й допоміжні функції (бухгалтери, економісти тощо);

¹⁵¹ «Гринмейл» — блокування та перешкоджання роботі підприємства внаслідок шантажу з боку дрібних пакетів акцій.

5) високопосадовці чиновники різних відомств, а також представники фінансово-промислових груп (холдингов), які забезпечують загальне прикриття злочинної діяльності.

Потерпілою особою у злочинах щодо протидії законній господарській діяльності є і державні підприємства, і окремі фізичні особи-підприємці, керівник або власник (співвласник) приватного підприємства, особа, яка входить до органу правління господарського товариства, юридичні особи (відкриті акціонерні товариства, закриті акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю).

Окрім посягання на потерпілого, диспозиція ч. 1 ст. 206 КК України передбачає можливість погрози насильством щодо близьких йому осіб. Під близькими особами потрібно розуміти батьків, дітей, дружин або чоловіків, братів, сестер, дідів, баб, онуків та інших осіб, життя, здоров'я та благополуччя яких з різних підстав не байдуже потерпілому (наречена, особа, з якою потерпілий перебуває у цивільному шлюбі, особа, в якій потерпілий є опікуном (піклувальником) тощо).

До кола осіб, які можуть бути потерпілими від злочину, передбаченого ст. 206 КК України, також належать, окрім власне суб'єктів господарювання (приватних підприємців, власників чи засновників суб'єктів господарської діяльності) й інші особи, які здатні самостійно ухвалювати рішення або суттєво впливати на ухвалення рішень про припинення чи обмеження діяльності, укладання або неукладання угод суб'єктом господарської діяльності (такими особами, зокрема, можуть бути службові особи, які входять до правління, дирекції або іншого виконавчого органу підприємства, установи, організації).

Об'єкт злочинного зазіхання характеризується такими ознаками:

- суб'єкти господарювання (малого чи середнього бізнесу), власники яких не можуть забезпечити кваліфікований захист через відсутність коштів, що значно знижує ризик злочинців;
- суб'єкти господарювання, що інтенсивно розвиваються, мають перспективний, високоліквідний бізнес, цінні активи (нерухомість, пакети акцій з високими котировками, значна дебіторська заборгованість, внески в іноземних банках тощо);
- суб'єкти господарювання, що володіють значними земельними ресурсами, які розташовані в привабливих для користування місцях;
- суб'єкти господарювання, на які отримано відповідне «замовлення» від великої компанії, що має намір приєднати захоплене підприємство до своєї структури.

Обстановка вчинення злочину охоплює широке коло явищ на певному об'єкті (підприємстві, установі, організації), де вчиняється злочин.

До них можна віднести: територію здійснення окремих видів господарської діяльності; режим роботи на цій території; майно, що знаходиться

диться у власності, управління та його види; структуру та профіль роботи підприємства, його ділові, виробничі та інші зв'язки; особливості технологічного процесу виготовлення та реалізації продукції, характер і вид виконуваних господарських та банківських операцій; документообіг, облік, звітність, контроль, охорону; склад, службове становище працівників, їхні професійні та особисті якості, ділові та особисті зв'язки між ними; діяльність окремих працівників; наявність (відсутність) різних недоліків у діяльності, контролі, обліку окремих видів господарської діяльності.

Найпоширеніше **місце** вчинення злочинів, пов'язаних із протидією законній господарській діяльності — це робоче місце посадової особи, причетної до незаконного втручання в діяльність господарюючого суб'єкта. До інших місць вчинення злочинів належать: місця відпочинку (ресторан, кафе, готель, сауна, розважальний комплекс і т. д.); автомобіль винної посадової особи; відкрита ділянка місцевості або приміщення, доступна для відвідування значною кількістю людей (парк, приміщення різних торгових комплексів та ін.); місце знаходження юридичної особи або індивідуального підприємця, потерпілого від цього злочину; фірма однопенка або інша фірма, зареєстрована на довірену або підконтрольну винному особу; місця проживання чи іншого постійного перебування винних осіб; інші.

Слідова картина. Матеріальні сліди вчинення цього виду злочину можуть залишатися: на місці, де встановлювалися вимоги про припинення потерпілим діяльності та на місці вчинення щодо нього психічного чи фізичного насильства (місце, де озвучувалися вимоги потерпілому), на потерпілому, його одязі, на злочинцях та їхньому одязі, у транспортних засобах.

Найхарактернішими матеріальними слідами протидії законній господарській діяльності є: зміни в обстановці місця вчинення злочину (порушення нормального порядку розташування певних предметів, відсутність деяких із них, наявність предметів, нехарактерних цій обстановці); сліди пальців рук на різних предметах, що залишені злочинцями, потерпілим під час контакту з ними; сліди ніг; предмети, а також хімічні речовини, що використовувалися під час вчинення злочину й залишилися на місці вчинення злочину, і відповідно, сліди, утворені ними в матеріальній обстановці в результаті їх впливу; сліди, що утворилися внаслідок пошкодження, знищення майна потерпілого чи інших осіб, яке знаходилося в його віданні або під його охороною; сліди, що утворилися в результаті застосування насильства щодо потерпілого (різні тілесні ушкодження, кров, волосся, пошкодження одягу); сліди вчинення опору потерпілого злочинцям, що утворилися на злочинцях у вигляді тілесних ушкоджень, слідів крові, пошкоджень одягу; сліди транспортних засобів;

різні мікросліди (волокна тканини одягу потерпілого, злочинців, залишки на одязі, тілі злочинців і потерпілого хімічних речовин); аудіо-, відео-запис встановлення вимог потерпілому; документи, що містять відомості, які потерпілий або його родичі бажають приховати.

Матеріальні сліди діяльності з підготовки та вчинення протидії законній господарській діяльності можуть міститися в:

- документах (письмових, на комп'ютерних носіях), що свідчать про планування вчинення злочину певним способом і містять інформацію про осіб, стосовно яких буде вчинено злочин, про розподіл ролей між членами злочинної групи під час виконання запланованих дій;

- документах (аудіо-, фото-, відео-, письмових, на комп'ютерних носіях), що містять відомості про потерпілого або його родичів, а також дії щодо пошкодження чи знищення їхнього майна. А також до них належать предмети, хімічні речовини, що можуть бути використані для погрози вчинення психічного насильства над потерпілим (вогнепальна, холодна зброя, спеціальні засоби, підривні пристрої, вибухові речовини, предмети, що спеціально пристосовані до заподіяння тілесних ушкоджень, отруйні, пальні речовини).

Розглянемо документи: їх форму, порядок складання, зміст (час та послідовність). Кримінальний зміст економічної діяльності в господарських, фінансових і інших операціях фіксуються саме в них. Вказані документи можуть знаходитися у: Управлінні державної реєстрації; Державній фіскальній службі України, Обласному відділенні Фонду соціального страхування, Головному управлінні статистики, Господарському суді області, управління дозвільної системи та ліцензування ГУНП у областях, банківських установах, нотаріусах. Цей перелік установ є не остаточним. Усе залежить від напряму діяльності конкретного суб'єкта господарювання.

Особливості досудового розслідування протидії законній господарській діяльності. Під час внесення відомостей про злочин до ЄРДР слідчому, прокурору слід з'ясувати, чи воно охоплюється ознаками кримінально караної протидії законній господарській діяльності.

Зокрема, відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 р. № 10, при розмежуванні вимагання і злочину, передбаченого ст. 206 КК України (протидія законній господарській діяльності), чи злочину, передбаченого ст. 355 КК України (примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань), треба зважати на те, що під час вимагання винна особа керується корисливим умислом на заволодіння не належним їй майном чи правом на таке майно, або бажає вчинення на її користь дій майнового характеру. Якщо винна особа, застосовуючи відповідні погрози чи насильство, такого умислу не має, а її

мета — примусити потерпілого припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальну шкоду або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, вчинене потрібно розглядати як протидію законній господарській діяльності і кваліфікувати залежно від обставин, за відповідною частиною ст. 206 КК України¹⁵².

Підставами початку досудового розслідування можуть бути:

- 1) заяви, повідомлення потерпілого, свідків та очевидців;
- 2) заяви юридичних осіб;
- 3) матеріали оперативних підрозділів Національної поліції, Служби безпеки України, Державної фіскальної служби України;
- 4) матеріали гласних перевірочних заходів фіскальної, банківської, ревізійної служб, внутрішнього службового розслідування чи документальної ревізії, судового розгляду позовів у порядку господарського судочинства, оприлюднених у пресі або інших офіційних джерелах тощо;
- 5) матеріали, одержані внаслідок розслідування іншого злочину.

Відповідно до розділу XII «Особливості взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської та службової діяльності» інструкції, затвердженої наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575, досудове розслідування злочинів у сфері господарської діяльності здійснюється спеціалізованими підрозділами слідчих управлінь ГУНП та слідчими територіальних органів, підрозділів поліції, які спеціалізуються на розслідуванні злочинів зазначеної категорії, після визначення прокурорами відповідного рівня за слідчим управлінням ГУНП юрисдикції місця вчинення таких злочинів¹⁵³.

Матеріали оперативного підрозділу, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння у сфері господарської діяльності окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, що направляються до органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування, повинні містити відомості про проведену роботу із забезпечення відшкодування завданої шкоди, у тому числі вжиті заходи

¹⁵² Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 6 листоп. 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

¹⁵³ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575 ; із змінами, внесеними згідно з Наказом МВС України № 564 від 11.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та про їх місцезнаходження.

Керівник органу досудового розслідування:

1) вивчає кримінальні провадження про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, в яких не встановлено осіб, що їх вчинили, забезпечує виконання слідчим всіх необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на їх встановлення;

2) щомісяця під час здачі звітів про роботу органу досудового розслідування надає до слідчого управління ГУНП для вивчення кримінальні провадження про кримінальні правопорушення вказаної категорії, відомості про які внесено до ЄРДР у звітному періоді та за якими не повідомлено про підозру, за результатами вивчення зазначених кримінальних проваджень начальником слідчого управління ГУНП надаються письмові вказівки та забезпечується контроль за їх виконанням.

Утворення СОГ для розслідування злочинів у сфері господарської чи службової діяльності здійснюється за спільним наказом керівника органу досудового розслідування та керівника відповідного оперативного підрозділу. Старшим СОГ є слідчий, якого керівником органу досудового розслідування визначено здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення.

Керівник відповідного оперативного підрозділу, оперативний працівник якого включено до складу СОГ або за матеріалами якого розпочато кримінальне провадження, забезпечує взаємодію з органом досудового розслідування, який здійснює розслідування злочинів у сфері господарської чи службової діяльності.

Розслідування злочинів є якісним тоді, коли в матеріалах кримінального провадження встановлені всі обставини кримінальних діянь. Їх встановлення неможливе без з'ясування механізму реалізації злочинного наміру.

Під час складання плану розслідування злочинів, пов'язаних із протидією законній господарській діяльності, слідчий повинен визначити **коло обставин**, які підлягають обов'язковому з'ясуванню, до яких належать:

- чи була протидія законній господарській діяльності;
- на яких підставах і у якому порядку фізична чи юридична особи провадить господарську діяльність і чи вона здійснюється на законних підставах;
- мотиви та мета вчиненого злочину;
- послідовність етапів планування, підготовки, способів вчинення, приховування;
- визначення наявності та характеру висловлення протиправних вимог;
- форма застосування психологічного насильства (усно, письмово, замасковано);

- особа злочинця (вік, професія, чи притягався раніше до кримінальної відповідальності, якщо так, тоді де він відбував покарання, коло його знайомих, злочинні зв'язки тощо);

- роль кожного співучасника під час вчинення злочину групою (замовник, організатор, виконавці);

- характеристика суб'єкта господарської діяльності (найменування, місцезнаходження, види діяльності, структура, його мета та завдання);

- встановлення компаній-конкурентів;

- активи підприємства (нерухоме майно, дороге устаткування);

- інтелектуальна власність (торгова марка, комерційне найменування), чи належно зареєстровано;

- чи були конфлікти між акціонерами (засновниками) підприємства;

- наявність родинних/товариських/подружніх відносин між засновниками і чи закріплені корпоративні відносини у відповідних документах;

- внутрішні конфлікти на підприємстві (тобто між власником і менеджерами);

- наявний порядок державної реєстрації та видачі ліцензій на види господарської діяльності, що підпадають під дозвільну систему, а також на банківську діяльність або окремі банківські операції;

- з'ясування виду та розміру шкоди, завданої злочинцем.

Перспектива розслідування злочинної діяльності, регламентованої нормами корпоративного права, можлива тільки під час виконання умов, коли слідчий володіє якісною інформацією про всю систему обставин, що формує обстановку (внутрішню і зовнішню), правильно оцінює слідчі ситуації, що виникли, з урахуванням яких здійснює планування та проведення слідчих (розшукових) дій з установами обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Перелік слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів на досудовому розслідуванні, результати яких є джерелами доказової інформації:

- огляд місця події;

- допит потерпілих, свідків;

- допит підозрюваних про обставини здійснення ними протидії законній господарській діяльності;

- з'ясування всіх можливих зв'язків підозрюваного, їх перевірка й подальші допити;

- організація та проведення обшуку за місцем роботи та проживання підозрюваного;

- огляд документів, записників, блокнотів, гаджетів, комп'ютерної техніки тощо, які належали особі злочинця;

- пред'явлення для впізнання;

- проведення одночасних допитів;
- проведення слідчих експериментів;
- накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем;
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;
- витребування інформації із криміналістичних обліків та автоматизованих інформаційно-довідникових систем;
- використання конфіденційного співробітництва;
- призначення та проведення судово-дактилоскопічної, судово-балістичної, судово-одорологічної, судово-медичної, судово-фоноскопичної, судово-почеркознавчої, судово-авторознавчої, техніко-криміналістичної, судово-бухгалтерської, товарознавчої, будівельно-технічної, комп'ютерної техніки і програмних продуктів, фінансово-економічної та інших видів судових експертиз;
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Огляд документів. Відповідно до ст.ст. 98, 99 КПК України документи, які є об'єктами огляду, можуть бути двох видів: документи — речові докази та документи — джерела доказів. Тому метою огляду документів є виявлення та фіксація ознак, які надають документам значення речових доказів, а також встановлення викладених або засвідчених у них обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Якщо документ є об'єктом злочинних дій, то під час вилучення насамперед його необхідно оглянути. Порядок проведення огляду регламентується ст.ст. 223, 237 КПК України. Документ може бути сфотографований масштабним методом, а ознаки підробки — макроскопічним.

Під час огляду документів не слід застосовувати методи і прийоми, які призводять до зміни зовнішнього вигляду й стану документа (оскільки вони переважно є речовими доказами у кримінальному провадженні). У зв'язку з цим існують **правила, яких необхідно дотримуватись під час поводження з документами**, а саме:

- забороняється на документах робити надписи, помітки, перегинати їх чи фіксувати за допомогою клейких речовин;
- документи, що втратили свої попередні властивості, слід зберігати між двома шарами прозорого матеріалу на зразок файлу;
- необхідно берегти документи від вологи, світла, фізичного та хімічного впливів;
- поводитись із документами так, щоб не залишати на них будь-яких слідів, а також не пошкодити ймовірно наявні сліди;

- документи повинні бути вміщені в конверт (конверти), які вшиваються в кримінальне провадження та нумеруються.

Завдання огляду полягають у:

- з'ясуванні характеру та призначення документа;
- аналізі зовнішнього вигляду і стану документа;
- вивченні змісту документа;
- аналізі його реквізитів;
- виявленні ознак підробки документа;
- вивченні матеріалу, з якого виготовлено документ.

Рекомендується негайне призначення технічної експертизи документів.

Зазначимо, що сфера вивчення документів криміналістичними методами надзвичайно різноманітна, що обумовлене способами їх виготовлення та підробки, а також можливостями їх використання для вчинення злочинів.

Зауважимо на основну складність, пов'язану насамперед із проведенням вибірки із загального масиву документації, що містить сліди злочинної діяльності.

Для детальнішого аналізу змісту документів, в яких можуть міститися сліди злочину, рекомендовано призначення судово-бухгалтерських та інших експертиз, які повинні слідувати за техніко-криміналістичними дослідженнями.

Огляд мобільного телефону. Мобільний телефон є невід'ємною частиною життя багатьох людей, особливо тих, хто займається підприємницькою діяльністю. Постійно маючи телефон при собі, його використовують як первинний накопичувач значущої та несуттєвої інформації. Така інформація, якщо вона вчасно не видалена підозрюваним, може істотно доповнити портрет його особи. Так, важливі відомості містяться в записній книжці або у контактах, що дає змогу встановити особисті та ділові зв'язки досліджуваного суб'єкта; текстову та мультимедійну інформацію про його зв'язки, відносини, справи, зустрічі можна отримати в розділі повідомлень. Певні відомості про ціннісні установки, пристрасті та інші властивості й спрямованості особистості можна одержати, вивчивши галерею з фото- і відеозображеннями. За списком справ в органайзері встановлюються значущі для підозрюваного події, зустрічі, нотатки тощо.

Найпоширенішим під час розслідування злочинів у сфері господарської діяльності є **допит** — один із основних джерел отримання та перевірки інформації про розслідувану подію.

Під час допиту потерпілого необхідно з'ясувати такі обставини:

- який вид господарської діяльності здійснюється потерпілим;
- подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину);
- за яких обставин було укладено угоду;

- форма вимоги (усна чи письмова), предмет вимоги;
- коли була пред'явлена вимога припинити чи обмежити господарську діяльність, скільки часу дав злочинець потерпілому на укладення угоди;
- чи знайомий він із особою злочинця, якщо так, то де і за яких обставин вони познайомились;
- скільки було злочинців, роль кожного з них;
- інформація щодо індивідуальних ознак зовнішності злочинця (складання словесного портрета);
- чи була погроза пошкодження або знищення майна, якщо так, то якого, як;
- вартість майна, чи має воно індивідуальні ознаки, чи є документ, що підтверджує власність на майно;
- якщо діяла група, у чому полягали дії кожного зі співучасників;
- який розмір збитку заподіяний унаслідок вчинення злочину;
- хто може підтвердити, що у потерпілого було це майно, в яких документах відобразився цей факт;
- хто ще перебував на місці події;
- які дії виконувалися після того, як злочинці залишили місце злочину.

Також, відповідно до ч. 9 ст. 224 КПК України, слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. На початку такого допиту встановлюється, чи знають запрошені особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілі — за давання завідомо неправдивих показань. Викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких здійснюється допит, після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання. Особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту.

Одним із засобів отримання доказової інформації під час розслідування злочинів, передбачених ст. 206 КК України, є проведення обшуку. Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України, метою цієї слідчої (розшукової) дії є виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення злочину, відшукування знаряддя злочину або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

З цього питання слід пам'ятати правову позицію Верховного суду. Так, Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 466/896/17 від 29 січня 2019 року постановив, що за змістом ч. 1 ст. 236 Кримінального процесуального кодексу

України виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України відповідним оперативним підрозділом¹⁵⁴.

За даними практики розслідування протидії законній господарській діяльності, що вчинена службовою особою, найчастіше виникає потреба у проведенні таких видів обшуків:

- обшук житла підозрюваного;
- обшук службового приміщення, де працює (працював) підозрюваний;
- особистий обшук затриманого (підозрюваного).

Обшук житла підозрюваного. Згідно з ч. 1 ст. 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, крім добровільної згоди особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених ч. 3 цієї статті. До останніх належать невідкладні випадки, пов'язані із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Під час підготовки до обшуку житла підозрюваного варто ретельно визначити коло об'єктів пошуку, зокрема, їх групові та індивідуальні ознаки. Особливу увагу треба приділити складанню переліку документів, які можуть свідчити про вчинення протидії законній господарській діяльності та становлять інтерес для досудового слідства. До них належать: договори, накази, розпорядження, акти, накладні, службові подання тощо.

Варто мати на увазі, що документація може зберігатися в електронному вигляді і підозрюваний може здійснити спробу щодо її знищення. Тому доцільним буде запросити до участі в обшуку спеціаліста з комп'ютерних технологій.

Обшук службового приміщення. Вкрай виважено варто підійти до проведення обшуку приміщення (кабінету, робочого місця), де працює чи працювала особа, що підозрюється в протидії законній господарській діяльності з використанням службового становища.

Слідчий має бути готовий до того, що багато часу буде витрачено на підготовку до проведення цього виду обшуку.

Після проникнення до службового приміщення та початку обшуку слідчий має бути готовий до негативної реакції з боку працівників, що перебувають у службовому приміщенні, та конфліктності обшуку. Надзвичайно важливо «заморозити ситуацію» та вжити заходів, щоб жодна інформація, зокрема електронна, не була знищена, змінена.

¹⁵⁴ Постанова Верховного Суду від 29 січ. .2019 р. Судове провадження № 51-7795км18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140>.

Особистий обшук затриманого (підозрюваного). Як свідчить слідча практика, двома основними підставами проведення особистого обшуку відповідно до вимог КПК України є:

- затримання особи (ч. 3 ст. 208 КПК України);
- обшук особи, яка перебуває в житлі чи іншому володінні і стосовно якої є причини вважати, що вона переховує на собі предмети або документи, що мають значення для кримінального провадження (ч. 5 ст. 236 КПК України).

Характерною особливістю особистого обшуку затриманого (підозрюваного) під час розслідування злочину, передбаченого ст. 206 КК України, є його підвищена конфліктність, що може виражатися у фізичному опорі або ж намаганні вплинути на психіку особи, яка проводить обшук шляхом погроз, образ.

Крім того, часто обшукуваний намагається знищити, приховати документи, які має при собі, та видалити інформацію, що знаходиться на різних гаджетах (смартфонах, плеєрах, планшетах тощо). Тому першочерговими мають бути дії, спрямовані на вилучення паперових документів та зазначених пристроїв.

Отже, проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук, під час розслідування протидії законній господарській діяльності, що вчинена службовою особою, являє собою складний розумово-дієвий акт, який вимагає від осіб, що беруть участь у його проведенні, чіткого дотримання вимог кримінального процесуального законодавства України.

Слідчий повинен знати методику розслідування даного злочину та вміло використовувати її у своїй діяльності. А успішна та ефективна взаємодія з органами та підрозділами Національної поліції забезпечить належне і своєчасне розвідування злочинів пов'язаних з протидією законній господарській діяльності.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «господарська діяльність».
2. Які елементи криміналістичної характеристики розслідування протидії законній господарській діяльності?
3. Які особливості досудового розслідування протидії законній господарській діяльності?
4. Хто здійснює досудове розслідування злочинів у сфері господарської діяльності?
5. Кому направляються матеріали оперативного підрозділу Національної поліції України в яких зафіксовані фактичні дані про протиправні діяння осіб або груп у сфері господарської діяльності?
6. Який порядок створення СОГ для розслідування злочинів у сфері господарської діяльності?
7. Яке коло обставин, які підлягають обов'язковому з'ясуванню, повинен визначити слідчий під час складання плану розслідування злочинів, пов'язаних із протидією законній господарській діяльності?

8. Який процесуальний порядок огляду документів при розслідуванні протидії законній господарській діяльності?

9. Які обставини потрібно з'ясувати під час допиту потерпілого при розслідуванні протидії законній господарській діяльності?

10. Який порядок обшуку житла підозрюваного при розслідуванні протидії законній господарській діяльності?

4.13. Особливості організації роботи слідчо-оперативної групи при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених членами організованих груп та злочинних організацій

Останніми роками одним із найнебезпечніших кримінальних явищ в Україні залишається професійна організована злочинність. В нашій державі вона проникла майже у всі сфери економічного й політичного життя, і більш того, діє як проти інститутів держави і суспільства, так і заміщає легальні інститути, використовуючи їх у своїх цілях, любляючи власні інтереси. Така злочинність є досить динамічною, вона адаптивна, швидко реагує на зовнішні фактори й удосконалює свою діяльність відповідно до прогресивності життєдіяльності суспільства.

Організована злочинність — це групова діяльність п'яти або більше осіб, яка характеризується ієрархічними зв'язками або особистими відносинами, які дають змогу їхнім ватажкам витягати прибуток або контролювати території та ринки, внутрішні та зовнішні, за допомогою насильства, залякування або корупції як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення у легальну економіку¹⁵⁵.

Кримінальні правопорушення, які вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, відрізняються тривалою й ретельною організацією, що дозволяє не тільки досягти злочинної мети й результату, але й залишити на місці кримінального правопорушення найменшу кількість слідів, як матеріальних, так і ідеальних. Все це негативно впливає на процес розслідування кримінальних правопорушень, значно ускладнюючи його, а в деяких випадках може призвести й до того, що таке розслідування затягується на досить тривалий час.

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України кримінальне правопорушення вважається **організованою групою**, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій

¹⁵⁵ Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності : підпис. 21 лип. 1997 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786.

учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи¹⁵⁶.

Слід зазначити, що організована злочинна група характеризується стабільністю складу, жорсткою дисципліною, певними правилами поведінки. Ознаки організованості і стійкості злочинної групи можуть виявлятися у стабільності її складу; труднощах для осіб, які бажають вийти з групи; швидкій заміні співучасників, які вибувають; систематичності зустрічей і контактів злочинців поміж собою; у наявності в групі певної структури (ієрархії); наявності суворого порядку, дисципліни, безумовного підкорення лідеру, системи заходів заохочення і покарання; постійно здійснюваній кримінально-протиправній діяльності, розширенні її масштабів і підвищенні технічної оснащеності; наявності спільно використовуваної зброї, технічних засобів, автотранспорту; плануванні кримінально-протиправній діяльності. Майже не допускається появи нових членів у групі або вихід із неї. Відносини між членами групи підтримуються й у період між вчиненням кримінального правопорушення. При успішній діяльності злочинна група (поки вона вдало вчиняє кримінальне правопорушення й залишається невикритою) являє собою психологічно спаяне формування, у якому переважає згуртованість його членів.

У структурі організованих груп можуть бути особи, які здійснюють функції: лідера; ідеологічного забезпечення; охорони лідера; бойовиків; забезпечення дисципліни; переслідування осіб, які намагаються припинити кримінально-протиправну діяльність; реалізації викраденого; підтримання зв'язків із корумпованими представниками владних структур.

Сучасні організовані злочинні групи, що діють в Україні, за своєю внутрішньою структурою нагадують сицилійські й американські мафіозні «родини» з їх ієрархічністю та кримінальним лідерством. Очолює групу одна людина — лідер, основним обов'язком якого є керівництво групою, підтримка в ній порядку, розподіл доходів. У нього є один або декілька помічників — найбільш активних членів групи, «авторитетів». Вони збирають інформацію для керівника, передають його розпорядження підлеглим, виконують функції консультантів. Далі йдуть виконавці — рядові члени групи, які безпосередньо здійснюють кримінально-протиправні операції.

У організованій групі найважливіші управлінські функції здійснює її керівник, який займається організацією діяльності й керівництвом групою в цілому, розробляє «сценарій» конкретного кримінального правопорушення, визначає місце, час і способи його вчинення, здійснює його підтримку, інструктаж виконавців, контролює хід кримінально-протиправної

¹⁵⁶ Кримінальний кодекс України : прийн. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

діяльності. Він вирішує кадрові питання, підбирає членів групи, розподіляє ролі між ними, забезпечує кримінально-протиправну підготовку членів організації, здійснює координацію й контроль за їх діяльністю, у тому числі й за діяльністю виконавців. Важливою функцією керівника є забезпечення безпеки організованої групи, захист її від викриття й притягнення членів групи до кримінальної відповідальності.

Керівник також акумулює кошти злочинної групи, здійснює збереження й визначає порядок їх використання на потреби організації, займається розподілом доходів між учасниками групи відповідно до їх становища й виконуваної роботи.

Організовані злочинні групи можуть вчиняти різні кримінальні правопорушення. Залежно від сфери кримінально-протиправної діяльності розрізняють злочинні групи: 1) з обмеженою сферою кримінально-протиправної діяльності (наприклад, шахрайство з фінансовими ресурсами); 2) з універсальною кримінально-протиправною діяльністю (декілька видів кримінально-протиправної діяльності, пов'язаних поміж собою). Злочинні групи можуть відрізнятися вузькою спеціалізацією і зосереджувати свою діяльність на якій-небудь сфері; діяльність інших може мати поширеність у декількох галузях, характеризуватися універсальністю.

Особливості розслідування кримінальних правопорушень, які мають таку кваліфікаційну обставину, як вчинення кримінального правопорушення організованою групою осіб, обумовлені не тільки більш активною протидією, але й більш широким предметом доказування.

Згідно з ч. 4 ст. 28 КК України **злочинна організація** — це стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп¹⁵⁷.

Таки чином, злочинною організацією визначається об'єднання осіб (суб'єктів кримінального правопорушення), яке:

- є стійким;
- є ієрархічним;
- об'єднує декількох осіб (п'яти і більше);
- за попередньою змовою зорганізоване його членами або структурними частинами для спільної діяльності;
- метою такої діяльності є:
 - а) безпосереднє вчинення ними тяжких або особливо тяжких злочинів;

¹⁵⁷ Кримінальний кодекс України : прийм. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

б) керівництво чи координація кримінально протиправної діяльності інших осіб;

в) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп.

Злочинна організація відрізняється від організованої групи:

• ієрархічністю, що свідчить про високий рівень зорганізованості такого об'єднання;

• спрямованістю на вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів;

• можливістю визнання нею об'єднання, зорганізованого не лише для безпосереднього вчинення його учасниками зазначених кримінальних правопорушень, а й керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп.

Особливістю злочинної організації є також те, що вона може складатися з відповідних структурних частин, бути утвореною на базі кількох організованих груп (бути об'єднанням таких груп).

Обставини, що підлягають з'ясуванню. Правильне визначення предмета доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями, має важливе значення. Можна виділити дві групи обставин, що підлягають встановленню:

1) обставини, що свідчать про організований характер кримінального правопорушення;

2) обставини, що сприяють доказуванню кожного окремого кримінального правопорушення, вчиненого організованою групою чи злочинною організацією (місце і час вчинення кримінального правопорушення; спосіб вчинення кримінального правопорушення; обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання; обставини, що сприяли вчиненню даного кримінального правопорушення тощо).

При розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями необхідно встановити:

1) груповий характер кримінального правопорушення (кількість учасників, їх участь у вчиненні кримінальних правопорушень, тривалість вчинення кримінального правопорушення групою та злочинною організацією);

2) організованість і стійкість злочинної групи та злочинної організації (наявність ієрархії у групі (організації), склад групи (організації), планування групою (організацією) кримінально протиправної діяльності, стабільність складу групи (організації), підтримання дисципліни у групі (організації), існування певних правил поведінки, застосування заходів заохочення і покарання у групі (організації), чи мали місце випадки виходу з групи (організації), причини такого виходу та ін.);

3) мету створення організованої злочинної групи та злочинної організації (для вчинення яких кримінальних правопорушень створена група (організація), хто є ініціатором створення групи (організації), чого хотіли досягнути особи, які вчинили кримінальне правопорушення тощо);

4) визначальну кримінально протиправну діяльність групи (організації) (які основні напрями кримінально протиправної діяльності групи (організації), у чому полягав основний кримінально протиправний бізнес, чи вчинялися злочинною групою (організацією) нетипові діяння, чи вчинювалися діяння допоміжного характеру: спрямовані на забезпечення зброєю, підробленими документами та ін.);

5) озброєність злочинної групи (організації) (наявність вогнепальної, холодної зброї або зброї вибухової дії, чи всі учасники групи (організації) були усвідомлені про наявність зброї та її застосування, хто придбав зброю, яким чином вона використовувалась та ін.);

6) керівництво (лідерство) у злочинній групі та злочинної організації (хто ініціював вчинення кримінальних правопорушень, хто планував діяльність групи (організації) та окремі дії, хто одержував найбільшу долю кримінально протиправних доходів, у кого найбільший кримінально протиправний досвід, хто справляв вплив на інших членів групи (організації), у чому він виявлявся тощо);

7) корумпованість із посадовими особами владних структур (з якими владними структурами взаємодіяли члени злочинної групи та злочинної організації та чи існували зв'язки із працівниками правоохоронних органів, хто в групі (організації) відповідав за зв'язки із працівниками владних структур, які засоби використовувалися для корумпування посадових осіб та ін.);

8) використання групою технічних засобів та транспорту (які технічні засоби використовували особи, які вчинили кримінальні правопорушення: комп'ютерну техніку, засоби зв'язку, грабери¹⁵⁸, прилади нічного бачення, приціли, глушителі; чи використовувався транспорт під час вчинення кримінальних правопорушень, кому належить техніка або транспорт, коли і в яких умовах використовувався та ін.);

9) місце злочинної групи (організації) в організованій злочинній діяльності (чи взаємодіяла злочинна група (організація) з іншими злочинними угрупованнями, характер стосунків з іншими групами (організаціями), чи були конфлікти, кримінально протиправні «розборки» з іншими групами (організаціями) тощо);

10) коло активних учасників злочинної групи (організації) (хто користувався довірою лідера, хто добровільно входив до групи, які функції активного учасника групи, чи впливав на інших учасників групи (організа-

¹⁵⁸ «Грабер» — прилад для сканування сигналізації в авто.

ції), чи мав судимість, чи підтримував кримінально протиправні традиції та ін.);

11) причини і умови, що сприяли створенню організованої групи або злочинної організації (відсутність спеціальних профілактичних заходів, недостатня робота працівників поліції щодо виявлення і попередження злочинної діяльності тих чи інших формувань тощо).

Особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених членами організованих груп та злочинних організацій. Під час організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених членами організованих груп та злочинних організацій важливе значення має початок досудового розслідування.

Початок розслідування завжди обумовлюється певним джерелом отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення.

Підставами початку досудового розслідування про вчинення кримінального правопорушення членами організованих груп та злочинних організацій є:

- заява потерпілих, свідків;
- заяви, повідомлення осіб, у підпорядкуванні або під охороною яких перебувають матеріальні цінності;
- заяви, повідомлення службових осіб підприємств, установ, організацій, де було вчинено кримінальне правопорушення;
- затримання з речовими доказами у момент вчинення кримінального правопорушення;
- повідомлення працівників медичних закладів, до яких у травм-пункт поступили потерпілі від таких кримінальних правопорушень;
- інші джерела.

Розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями, має певні особливості. Висунення версій про вчинення кримінальних правопорушень організованою групою та злочинною організацією може бути здійснене на початку розслідування. Причому виявленню організованої групи (організації) здебільшого сприяють результати оперативно-розшукової діяльності. Так, розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами та/або злочинними організаціями, передбачає наявність взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими підрозділами Національної поліції. Така взаємодія може здійснюватися за різними напрямками: обмін інформацією, надання доручень оперативним працівникам, спільне проведення відповідних заходів, створення слідчо-оперативних груп та ін.

Розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняють організовані злочинні групи та/або злочинні організації, передбачає проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій у певному

взаємозв'язку, у тих або інших комплексах. Саме комплексний підхід дає змогу виконувати завдання розслідування.

Складність розслідування за даною категорією злочинів обумовлює необхідність спільної погодженої діяльності слідчих, оперативних працівників і спеціалістів у межах слідчо-оперативної групи.

Так, відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» № 575 від 07.07.2017, а саме розділу інструкції XIII «Особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених членами організованих груп та злочинних організацій, досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами організованих груп та злочинних організацій» (далі — ОГ та ЗО), здійснюється слідчими управліннями ГУНП після визначення прокурорами відповідного рівня за слідчим управлінням ГУНП юрисдикції місця вчинення таких кримінальних правопорушень¹⁵⁹.

За наявності в оперативного підрозділу достатньої інформації про готування до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину особами у складі ОГ та ЗО зібрані матеріали із зафіксованими фактичними даними про це надаються начальникові слідчого управління ГУНП для планування погоджених дій під час їх реалізації.

Матеріали оперативного підрозділу, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння членів ОГ та ЗО, відповідальність за які передбачена КК України, що направляються до органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування, повинні містити відомості про наявність та місцезнаходження доказів (у тому числі речових доказів), бухгалтерських документів, викрадених або здобутих кримінально-протиправним шляхом коштів, майна та інших цінностей.

Начальник слідчого управління ГУНП:

1) здійснює контроль за ходом виконання запланованих заходів з реалізації зібраних матеріалів, внесенням слідчим відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та подальшим здійсненням досудового розслідування;

2) забезпечує якісну підготовку слідчим матеріалів, необхідних для внесення клопотання про застосування запобіжного заходу стосовно осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, вчинених у складі ОГ та ЗО;

¹⁵⁹ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

3) забезпечує щоквартальний аналіз тактики і методики досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у складі ОГ та ЗО, судової практики розгляду вказаних кримінальних проваджень, у тому числі причин невідтвердження судом кваліфікуючих ознак вчинення кримінальних правопорушень у складі ОГ та ЗО;

4) з метою своєчасного прийняття до провадження слідчими спеціалізованого слідчого підрозділу слідчих управлінь ГУНП кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинені членами ОГ та ЗО, організовує постійний моніторинг кримінальних проваджень, розслідування в яких проводиться слідчими територіальних органів і підрозділів поліції, а також слідчого управління ГУНП.

Посадова особа органу, підрозділу поліції, **до функціональних обов'язків** якої відповідно до вимог частини другої статті 16 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»¹⁶⁰ входить здійснення взаємодії у питаннях боротьби з організованою злочинністю:

1) є відповідальною за своєчасний обмін інформацією між оперативним підрозділом і слідчим, який здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених ОГ та ЗО, про наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню;

2) запроваджує дієву систему контролю, яка дасть змогу оцінити об'єктивність обліку ОГ та ЗО, відслідковувати стан виявлення та знешкодження кожної такої групи чи організації з часу отримання первинної інформації про її діяльність до направлення матеріалів кримінального провадження щодо їх організаторів та учасників до суду та прийняття судом остаточного рішення.

Важливе значення на початковому етапі розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями, має огляд місця події. Це першочергова, невідкладна слідча (розшукова) дія, яка відповідно до ст. 237 КПК України проводиться з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, з'ясування обстановки кримінального правопорушення, а також інших обставин, які мають значення для кримінального провадження. Аналіз окремих слідів на місці події, змін в обстановці під час вчинення кримінального правопорушення дозволяє висунути версію про вчинення кримінального правопорушення групою осіб (організованою групою). Встановлення групового характеру кримінального правопорушення є важливим завданням огляду місця події, впливає на дії слідчого, визначає

¹⁶⁰ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. *Верховної Ради України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

наступні оперативно-розшукові заходи та слідчі (розшукові) дії. Уже в процесі огляду місця події можуть бути встановлені ознаки, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення організованою злочинною групою або злочинною організацією. До числа таких ознак можуть належати: зухвалість діяння, його продуманість за місцем і часом; складний спосіб вчинення кримінального правопорушення, можливість його безпечного вчинення; наявність матеріальних наслідків, що свідчать про високу технічну оснащеність і озброєність виконавців; не випадкове обрання об'єкта кримінально протиправного посягання; наявність кримінально протиправного почерку та ін.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються організованими групами або злочинними організаціями, важливе місце займає **допит**, що дає змогу слідчому отримати найбільш повне уявлення про все, що трапилося.

Допит — це процес передання слідчому допитуваним інформації про розслідувану подію або пов'язані з нею обставини чи осіб. Мета допиту полягає в одержанні повних показань, що об'єктивно відображають дійсність.

Цілеспрямованість допиту членів організованих злочинних груп та злочинних організацій пов'язана з правильним визначенням предмета допиту.

Предмет допиту організаторів (керівників) злочинної групи та/або злочинної організації **може** охоплювати такі **обставини**:

- 1) у кого виник задум організувати злочинну групу та/або злочинну організацію;
- 2) яка кримінально протиправна діяльність передбачалась;
- 3) хто є учасником кримінально протиправної діяльності;
- 4) які способи застосовувались при вчиненні кримінальних правопорушень;
- 5) чи брав участь у вчиненні кримінальних правопорушень сам організатор групи (організації), які його функції;
- 6) яка ієрархія у злочинній групі та/або злочинній організації;
- 7) які заходи конспірації;
- 8) чи мали місце корумповані зв'язки, хто надавав допомогу в існуванні злочинної групи та/або злочинної організації;
- 9) які способи втягнення у групи (організації) нових членів;
- 10) які канали одержання розвідувальної інформації;
- 11) у чому полягали дії групи захисту;
- 12) яким чином були одержані кримінально протиправні доходи;
- 13) як здійснювався розподіл незаконних доходів серед членів злочинної групи та/або злочинної організації;
- 14) чи мали місце конфліктні стосунки в групі (організації);
- 15) чи були конфлікти, протистояння з іншими угрупованнями.

Під час допиту організатора групи (організації) можуть бути з'ясовані й інші обставини. **Предмет допиту** виконавця має свої особливості та охоплює **такі обставини**:

- 1) у вчиненні яких кримінальних правопорушень брав участь допитуваний;
- 2) у чому виявлялись його дії;
- 3) яким чином розподілялись ролі у злочинній групі (організації);
- 4) чи здійснювалось планування кримінальних правопорушень;
- 5) яким чином приховувалися кримінальні правопорушення;
- 6) які стосунки у допитуваного з іншими учасниками групи (організації);
- 7) як був втягнутий до злочинної групи та/або злочинної організації;
- 8) чому вчинив кримінальне правопорушення.

До допиту члена організованої злочинної групи та/або злочинної організації необхідна ретельна підготовка, яка охоплює складання письмового плану допиту, в процесі планування важливо визначити «слабку ланку», послідовність допиту декількох осіб, тактику допиту. На обрання моменту допиту впливають такі обставини, як інтереси збереження слідчої таємниці, завдання забезпечення безпеки свідків і потерпілих, позиція допитуваного.

Доцільно переконувати допитуваного у непотрібності його для угруповання, спробі перекласти відповідальність на нього, наявності відомостей, які можуть скомпрометувати його в очах інших членів групи (організації). Члени організованої злочинної групи та/або злочинної організації здебільшого визнають свою вину тільки тоді, коли у них немає іншого виходу.

Важливе місце під час розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняють організовані злочинні групи та злочинні організації, посідає **обшук**, що сприяє виявленню доказової та орієнтувальної інформації. Відповідно до ст. 234 КПК України, обшук здійснюється у випадках, коли є достатні підстави вважати, що зняття кримінального правопорушення, речі й цінності, здобуті кримінально протиправним шляхом, а також інші предмети та документи, які мають значення для кримінального провадження.

Обшук при розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими групами та/або злочинними організаціями, має свою специфіку. Це пов'язано перш за все з предметом пошуку. При розслідуванні даної категорії кримінальних правопорушень об'єктами пошуку достатньо часто виступають: вогнепальна і холодна зброя; вибухівка; предмети, вилучені із законного обігу; предмети, за виготовлення, зберігання та збут яких передбачено кримінальну відповідальність; предмети, що мають на собі сліди кримінального правопорушення; трупи

або частини розчленованого трупа; речі і цінності, здобуті кримінально протиправним шляхом; різного роду документи та ін. У роботі правоохоронних органів відзначається і поява нового об'єкта пошуку за даною категорією кримінальних правопорушень — особи, яких переховують у тих чи інших місцях.

Проведення обшуків при розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, пов'язано з реальною загрозою надання озброєного опору. Тому проведення обшуку може бути пов'язане з усуненням протидії і затриманням тих чи інших осіб.

Достатньо часто при проведенні обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень (злочинів) даної категорії існує необхідність у проведенні пошукових дій одночасно у декількох осіб або в різних місцях (тактична операція «Груповий обшук»). Застосування цієї тактичної операції обумовлено такими обставинами: наявність стійкої злочинної групи; члени групи не взяті під варту; розосередженість об'єктів обшуку; наявність налагодженої системи взаємодії між членами угруповання; присутність керівних засад у діяльності злочинної групи. Для успішного проведення групового обшуку необхідно створити декілька слідчо-оперативних (пошукових) груп — залежно від кількості об'єктів, що підлягають обшуку.

Важливо пам'ятати правову позицію Верховного Суду, так, колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі №466/896/17 від 29 січня 2019 року постановив, що за змістом ч. 1 ст. 236 Кримінального процесуального кодексу України виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України відповідним оперативним підрозділам¹⁶¹.

Під час **пред'явлення для впізнання** при розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами та/або злочинними організаціями, доцільно використовувати впізнання. З метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням.

Відповідно до ст. 232 КПК України під час досудового розслідування передбачено можливість проведення впізнання у режимі відеоконференції.

Слід зазначити, що при розслідуванні даної категорії кримінальних правопорушень використовуються не тільки традиційні **спеціальні знання**, а й нетрадиційні (складання психологічного портрета (профіля), за-

¹⁶¹ Постанова Верховного Суду від 29 січ. 2019 р. Судове провадження № 51-7795км18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140>.

прошення спеціалістів-аналітиків, комплексні консультації). Під час розслідування можуть бути призначені різні судові експертизи (судово-медична, судово-імунологічна, судово-біологічна, судово-балістична, вибухотехнічна, трасологічна, судово-психологічна, фоноскопична та ін.).

Документування кримінальних правопорушень вчинених членами організованих груп та злочинних організацій здійснюється також у межах проведення негласних слідчих (розшукових) дій: контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) тощо.

Проведення вказаних та інших негласних слідчих (розшукових) дій регламентуються наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5¹⁶².

Необхідно пам'ятати, що кожний конкретний випадок вчинення кримінального правопорушення членами ОГ та ЗО є індивідуальним, має свою слідову картину, джерела доказів, тому їх не доречно шаблонно розслідувати.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «організована злочинність».
2. Дайте визначення поняття «злочинна організація».
3. Хто здійснює найважливіші управлінські функції, займається організацією діяльності й керівництвом організованою групою?
4. Хто може входити до структури організованих груп?
5. Чим відрізняється злочинна організація від організованої групи?
6. Які обставини підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених членами організованих груп та злочинних організацій?
7. Які особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених членами організованих груп та злочинних організацій?

¹⁶² Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

8. Хто здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених членами організованих груп та злочинних організацій?

9. Які повноваження начальника слідчого управління ГУНП при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених членами організованих груп та злочинних організацій?

10. Що є підставами до початку досудового розслідування при вчиненні кримінальних правопорушень членами організованих груп та злочинних організацій?

Список використаних джерел до 1 розділу

1. Господарський кодекс України : прийн. 16 січ. 2003 р. № 436-IV ; із змінами, внесеними згідно із Законами : № 367-IX від 12.12.2019, ВВР, 2020, №15, Ст. 92, від 14.01.2020 р., № 540-IX від 30.03.2020 р. № 113-IX від 19.09.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15.440-IX>

2. Кримінальний кодекс України : прийн. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів : [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2007. 728 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [4-те вид., переробл. та допов.]. Київ : Юрична думка, 2007. 1184 с.

6. Постанова Верховного Суду від 19 берез. 2020 р. Справа № 314/1905/17. Провадження в апеляційному суді № 11-кп/807/500/19. Провадження № 51 — 5639 км19. *Verdictum. ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79601140>.

7. Про автомобільний транспорт : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2344-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14>.

8. Про впорядкування ведення медичної документації, яка засвідчує випадки народження і смерті : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 8 серп. 2006 р. № 545. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1150-06>.

9. Про затвердження Порядку обліку пожеж та їх наслідків : постанова Кабінету Міністрів України від 26 груд. 2003 р. № 2030. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2030-2003-%D0%BF>.

10. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України від 29 верес. 2017 р. № 807/1193/279. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17>.

11. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх

справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03 лист. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

12. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.

13. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

14. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

15. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575 ; із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 564 від 11.07.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

16. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27 квіт. 2020 р. № 357. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20>.

17. Про затвердження Порядку зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу : постанова Кабінету Міністрів України від 07 трав. 2008 р. № 422 ; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 868 від 19.09.2012 № 150 від 02.03.2016. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2008-%D0%BF>.

18. Про затвердження окремих положень Кримінального процесуального кодексу України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 лист. 2012 р. № 1104 ; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 437 від 13.07.2016, № 795 від 09.11.2016, № 1103 від 24.12.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF>.

19. Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24 лип. 2017 р. № 621. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17>.

20. Про дорожній рух : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3353-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12>.

21. Про міський електричний транспорт : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1914-ІV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-15>.

22. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

23. Про Правила дорожнього руху : постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>.

24. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України : наказ Міністерства охорони здоров'я від 17 січ. 1995 р. № 6. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95>.

25. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями і радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квіт. 2002 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

26. Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду № 10 від 06 лист. 2009. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

27. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності : підпис. 21 лип. 1997 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786.

28. Цивільний кодекс України : прийм. 16 січ. 2003 р. № 435-ІV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

29. Криміналістика : підручник : [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. [4-е вид. перероб. і допов.]. Харків : Право, 2008. 464 с.

30. Криміналістика : підручник : [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [3-тє вид., переробл. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

31. Криміналістика : підручник : у 2 т. : [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. Т. 2. 312 с.

32. Майстренко М. М. Кримінологічна характеристика та попередження органами внутрішніх справ злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 285 с.

33. Мельниченко С. П. Криміналістична характеристика та особливості до судового розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро. 2016. 223 с.

34. Методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. : [О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [2-ге вид., перероб. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

35. Тарасенко О. С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняються злочинними об'єднаннями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 283 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є., Абламська В. В. Окремі дискусійні питання унормування повноважень керівника органу досудового розслідування. *Journal ScieceRise: Juridical Science*. 2019. № 4. С. 43–48.
2. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків, 2017. 152 с.
3. Аброськін В. В. Оптимізація законодавчого регулювання виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. *Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 19 лют. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 19–22.
4. Адміністративне право України : підручник / [В. В. Галупько та ін.]. Херсон : ХМД, 2013. Т. 1. Загальне адміністративне право. Академічний курс. 393 с.
5. Азаров Ю. І., Рафальський Є. О. Особливості взаємодії слідчого з експертом (спеціалістом) на початковому етапі досудового розслідування. *Юридична наука*. 2014. № 10. С. 87–96.
6. Акашев А. Б. Юридическая психология : хрестоматия. Усть Каменогорск : ВКГУ, 2008. 331 с.
7. Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету*. Серія : юридична. 2013. Вип. 57. С. 315–321.
8. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Основы психологии управления : учебник. Харьков : Фортуна-пресс, 1998. 464 с.
9. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. [2-ге вид., допов. і переробл.]. Київ : МАУП, 2004. 436 с.
10. Бортун М. І. Поняття «взаємодія» в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2017. № 9–10. С. 52–58.
11. Брус І. І. Спеціальні знання як підґрунтя для ефективного проведення судових експертиз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 217–220.
12. Васильев Н. А., Поплужный В. Л., Тихомиров О. К. Эмоции и мышление. М. : МГУ, 1980. 192 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
14. Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів : монографія / [А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Харків : Курсор, 2009. 320 с.
15. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 426 с.
16. Волобуєв А. Ф. Проблемні питання початку досудового розслідування. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 1 листоп. 2013 р.). Одеса : Фенікс, 2013. С. 237–240.

17. Вологин С. М., Сивачев А. В. Взаимодействие следователя, оперативного работника уголовного розыска и эксперта-криминалиста при установлении лица, совершившего квартирную кражу. М. : ВНИИ МВД СССР, 1985. 78 с.

18. Галаган В. І., Кулик М. Й. Проведення екстимації група у кримінальному судочинстві України : монографія. Луганськ : Резніков В. С., 2012. 196 с.

19. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

20. Головкін Б. М. Поняття злочинності у сфері економіки. / Б. М. Головкін. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2013. № 3. С. 128–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_3_24.

21. Господарський кодекс України : прийн. 16 січ. 2003 р. № 436-IV ; із змінами, внесеними згідно із Законами : № 367-IX від 12.12.2019, ВВР. 2020. № 15. Ст. 92, № 440-IX від 14.01.2020 ; № 540-IX від 30.03.2020 ; № 113-IX від 19.09.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

22. Гребенькова М. С., Удовенко Ж. В. Принципи взаємодії слідчого з працівниками експертної служби. *Теорія і практика судової експертизи* : зб. матеріалів круглого столу / [редкол.: О. Л. Кобилянський, О. М. Черноус, Э. Ю. Свобода] ; Київ. ННІ № 2 НАВС. Київ : Навчально-науковий інститут № 2 Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 118–119.

23. Грибовський О. В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 246–254.

24. Гула Л. Ф. Особливості розслідування злочинів учинених організованими злочинними групами. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2015. № 3. С. 270–281.

25. Гумін О. М. Організація роботи слідчо-оперативної групи під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 102–106.

26. *Дорошенко В. Т.* Організація роботи слідчо-оперативної групи при розслідуванні умисних вбивств, скоєних організованими злочинними угрупованнями і на замовлення. *Слідча практика України*. Харків, 2003. № 3. С. 65–67.

27. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / [С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.

28. Дрозд В. Г. Процесуальна самостійність слідчого: питання теорії та практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 190–194.

29. Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 268–272.

30. Ефективність рішень Європейського суду з прав людини, або справи, розглянуті з 1959 по 1998 рік (EffectsofJudgmentsorCases 1959–1998). *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 1999. № 4. URL: <http://eurcourts.in.ua/JournalContents.asp?JNum=4&JYear=1999>.

31. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах : підпис. 15 трав. 1972 р. № ETS. № 73. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008

32. Заболотний І. Прокурорський нагляд та судовий контроль у механізмі забезпечення права людини на свободу і особисту недоторканність. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 121–126.

33. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена в резолюції 217 А (III) ГА ООН 10 груд. 1948 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

34. Зинин А. М. Введение в судебную экспертизу. М. : Моск. психолого-социальный ин-т ; Воронеж : МОДЭК. 2002. 240 с.

35. Зразки процесуальних документів кримінального провадження / [уклад. О. П. Кучинська]. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 560 с.

36. Зразки процесуальних документів та бланків у кримінальному провадженні (з коментарями та поясненнями) / [уклад. Л. Удалова, С. Чернявський, С. Петков, В. Стратонов]. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 350 с.

37. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні / [уклад. С. С. Чернявський]. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 92 с.

38. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні : практич. посіб. / [А. В. Григоренко, Л. С. Григоренко, М. І. Леоненко та ін.]. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 238 с.

39. Іванцова О. В. Особливості проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва. *Науковий вісник публічного та приватного права* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 4. С. 194–198.

40. Іванцова О. В. Особливості криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються у сфері економічної діяльності. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженні молодих учених* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 17 трав. 2016 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 82–86.

41. Іванцова О. В. Особливості призначення та проведення судових експертиз в ході розслідування злочинів, що вчиняються у сфері економічної діяльності. *Priority a strategie pre rozvoj právnej vedy vo svete vedy* : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckj-praktická konferencia — Vysoká škola Danubius, Fakulta práva Janka Jesenského, Sládkovičovo, Slovenská republika, 28–29 októbra 2016. S. 180–183.

42. Канцідайло О. О., Нагорський Ф. М. Деякі актуальні проблеми в діяльності підрозділів оперативно-технічних заходів щодо виявлення та припинення злочинів. *Актуальні проблеми виявлення та припинення злочинів* : матеріали круглого столу (Київ, 27 листоп. 2014 р.) / [ред. кол.: С. С. Чернявський, М. М. Алексійчук, О. В. Хуторянський та ін.]. Київ : Кандиба Т. П., 2014. 83 с.

43. Каркач Г. І. Деякі питання взаємодії органів досудового розслідування і оперативних підрозділів. *Вісник прокуратури*. 2013. № 8. С. 153–142.

44. Карпова С. А. Участь спеціаліста у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. Харків, 2012. С. 193–195.

45. Керевич О. В. Основні напрямки взаємодії слідчих та оперативних підрозділів ОВС при оголошенні в розшук підозрюваного. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 49–53.

46. Китов А. Н. Психология управления. М. : Акад. МВД СССР, 1979. 521 с.

47. Климчук М. П. Виконання доручень, як форма взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 54–58.

48. Клопотання прокурора у кримінальному провадженні : наук.-практ. посіб. / [Ю. Г. Севрук, А. В. Столітній, О. В. Санін, О. В. Єні, М. С. Туркот та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук А. В. Столітнього. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. 346 с.

49. Князев С. Взаємодія слідчого зі співробітником оперативного підрозділу у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 295–300.

50. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 49 с.

51. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2009. 888 с.

52. Кодекс адміністративного судочинства України : прийм. 6 лип. 2005 р. № 2747-IV ; із змінами, внесеними згідно із Законами: № 113-IX від 19.09.2019, ВВР, 2019, № 42, ст.238 ; № 142-IX від 02.10.2019. ВВР, 2019, № 45, ст.291 ; № 155-IX від 03.10.2019. ВВР, 2019, № 48, Ст. 325 — щодо набрання чинності див. пункт 1 розділу XII, № 198-IX від 17.10.2019. ВВР, 2019, № 50, Ст. 356 ; № 390-IX від 18.12.2019, № 394-IX від 19.12.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

53. Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийм. 7 груд. 1984 р. № 8074-10. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

54. Кожушко С. Взаємодія як філософське й психологічне поняття. *Освіта регіону* : український наук. журн. 2013. № 4. С. 261–263.

55. Кокурин Г. А. Криминалистические и организационные основы деятельности следственно-оперативных групп по раскрытию и расследованию преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Свердловск, 1991. 24 с.

56. Колесник В. А., Гора І. В. Криміналістика в протидії незаконному використанню вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та обігу наркотиків : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 400 с.

57. Комарова М. В. Правові та організаційні засади обшуку у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 256 с.

58. Конвенція про захист прав людини і основних свобод : підпис. 04 лист. 1950 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

59. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : підпис. 10 груд. 1984 р. № 995-085. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

60. Конституція України : Закон України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

61. Кошинець В. В., Марчак В. Я. Спеціальні психологічні знання в кримінальному процесі: теоретичні засади та практичні проблеми : навч. посіб. Чернівці : Рута, 2007. 215 с.

62. Кошинець В. В. Мотивація злочинної поведінки та судово-психологічна експертиза. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2001. Вип. 6. С. 195–204.

63. Криміналістика : підручник / [В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін.] Київ : Центр учбової літератури, 2015. 704 с.

64. Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. [4-е вид. перероб. і допов.]. Харків : Право, 2008. 464 с.
65. Криміналістика : підручник / [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [3-тє вид., переробл. та допов.]. Львів : ЛьВДУВС, 2016. 948 с.
66. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 312 с.
67. Кримінальне судочинство. Процесуальні документи. Практичний коментар та зразки. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 184 с.
68. Кримінальний кодекс України : прийн. 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
69. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, І. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
70. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
71. Кримінальний процес України в питаннях і відповідях : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. [3-тє вид., допов.]. Київ : Скіф, 2013. 256 с.
72. Кримінальний процес. Загальна частина (альбом схем) : навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 144 с.
73. Кримінальний процес. Особлива частина (альбом схем) : навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, О. Є. Омельченко та ін.]. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 224 с.
74. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одісей, 2013. 1104 с.
75. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстиніан, 2012. 1224 с.
76. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 768 с.
77. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
78. Кузьмин Е. С. Основы социальной психологии. Ленинград : ЛГУ им. А. А. Жданова, 1967. 173 с.
79. Кулик М. Й., Моргун Н. С., Терещенко Ю. В. Учасники проведення процесуальних дій, спрямованих на позбавлення або обмеження права власності. *Юридична наука*. № 10 (52). 2015. С. 207–213.
80. Кулик М. Й., Кулик С. С. Проведення огляду (при розслідуванні привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем). *Митна справа* : наук.-аналіт. журн. № 5 (101). 2015. С. 55–61.
81. Ломов Б. Ф. Общение и социальная регуляция поведения индивида. *Психологические проблемы социальной регуляции поведения*. М. : Наука, 1976. С. 64–93.

82. Ломов Б. Ф. Совместная (групповая) деятельность людей, формирование трудовых коллективов и психологические аспекты управления. *Правовые и социально-психологические аспекты управления* / под ред. Б. Ф. Ломова. М. : Наука, 1972. С. 211–240.

83. Любчинський О. В. Основи організації і проведення огляду місця події під час розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2016. № 845. С. 536–541.

84. Майстренко М. М. Кримінологічна характеристика та попередження органами внутрішніх справ злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 285 с.

85. Макаренко Є. І., Негодченко О. В., Тертишник В. М. Огляд місця події : навч. посіб. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України, 2001. 156 с.

86. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві : монографія. Чернівці: Рута, 2005. 152 с.

87. Мельниченко С. П. Криміналістична характеристика та особливості досудового розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2016. 223 с.

88. Методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / [О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. [2-ге вид., перероб. та допов.]. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

89. Мириська А., Патик Л. Роль деяких учасників слідчо-оперативної групи в діяльності щодо збору криміналістично значущої інформації під час огляду місця події. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 204–208.

90. Міщенко Т. М. Правові гарантії особистої безпеки працівників експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 81–84.

91. Мясищев В. Н. Дружба и вражда в их социально-психологической значимости. *Социальная психология личности*. Ленинград, 1974. С. 13–19.

92. Нагорнюк-Данилюк О. О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 239 с.

93. Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2007. 728 с.

94. Настільна книга слідчого : практич. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 446 с.

95. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [4-те вид., переробл. та допов.]. Київ : Юридична думка, 2007. 1184 с.

96. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні. Станом на 15 березня 2019 року / за заг. ред. М. В. Лошицького. Київ : Професіонал, 2019. 1272 с.

97. Недоторканість права власності під час досудового розслідування: мультимед. навч. посіб. / [В. І. Галаган, Н. С. Моргун, М. Й. Кулик, Ю. В. Терещенко, А. С. Симчук, В. В. Підвисоцький]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. URL: https://www.naiu.kiev.ua/books/real_ned_pr_vlasn/start.html.

98. Нечваль А. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами під час проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 333–339.

99. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посіб. / за ред. Н. І. Клименко. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

100. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у кримінальному провадженні України : навч. посіб. / В. І. Галаган, М. Й. Кулик, Н. С. Моргун, Ю. В. Терещенко. Київ, 2018. 113 с.

101. Організація взаємодії підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування : навч. посіб. / О. П. Бойко, О. Ф. Кобзар, В. Б. Рогальська, Н. П. Черняк. Дніпро : ДДУВС, 2017. 84 с.

102. Організація взаємодії підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування : навч. посіб. / О. П. Бойко, О. Ф. Кобзар, В. В. Рогальська, Н. П. Черняк. Дніпро : ДДУВС, 2017. 84 с.

103. Організація розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / [А. Ф. Волобуєв, О. Є. Користін, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. проф., д-ра юрид. наук А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2010. 568 с.

104. Особливості взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень за фактами вибуху, загрози вибуху або виявленні саморобних вибухових пристроїв : наук.-метод. рек. / В. В. Кікінчук, Р. Л. Степанюк, Т. А. Пазинич, С. І. Перлін. Харків : ХНУВС. 2018. 39 с.

105. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: матеріали II Круглого столу, 3 листоп. 2017 р. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. 124 с.

106. Охріменко І. М. Організаційно-психологічні особливості професійної компетентності слідчого як суб'єкта призначення судово-психологічних експертиз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. Вип. 28, т. 3. С. 86–90.

107. Пати́к А. А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 233 с.

108. Перлін С. І. Правові та організаційні особливості взаємодії слідчого з підрозділами Еспертної служби МВС України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1. С. 270–277.

109. Пилипенко Г. М. Оцінка компетентності експерта. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 2. С. 159–164.

110. Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу : постанова Кабінету Міністрів від 17 верес. 2014 р. № 465 ; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ №110 від 11.03.2015, № 1048 від 21.12.2016, № 1049 від 20.12.2017, № 511 від 20.06.2018, № 945 від 15.11.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2014-%D0%BF>.

111. Подобний О. О. Нейтралізація протидії учасників організованих злочинних угруповань — складова оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2015. №. 16 (2). С. 90–92.

112. Подобний О. О. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження про корисливо-насильницьку організовану злочинну діяльність. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2013. №. 4. С. 300–305.

113. Поляруш А. Участь спеціаліста в огляді місця події за злочинами, пов'язаними з незаконним обігом підакцизних товарів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 272–275.

114. Попов В. И. Осмотр места происшествия : учеб. пособ. для студентов / под ред. доц. Б. А. Хвана ; М-во высш. образования СССР ; Казах. гос. ун-т им. С. М. Кирова. Юрид. фак. [2-е изд.]. Алма-Ата : Казгосиздат, 1957. 222 с.

115. Постанова Верховного Суду від 19 берез. 2020 р. Справа № 314/1905/17. Провадження в апеляційному суді № 11-кп/807/500/19. Провадження № 51–5639км19. *Verdictum. ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79601140>.

116. Правові засади протидії корупції: навч. посіб. / за ред. М. В. Лошицького. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2019. 342 с.

117. Про автомобільний транспорт : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2344-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14>.

118. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

119. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02 черв. 2011 р. № 3460-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

120. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 груд. 2006 р. № 3477-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

121. Про впорядкування ведення медичної документації, яка засвідчує випадки народження і смерті : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 8 серп. 2006 р. № 545. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1150-06>.

122. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. №3781-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

123. Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.

124. Про дорожній рух : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3353-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12>.

125. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. №2939-VI ; із змінами, внесеними згідно із Законами : № 319-VIII від 09.04.2015, ВВР, 2015, № 25, ст.192, № 199-IX від 17.10.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

126. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. №3782-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.

127. Про запобігання корупції : Закон України від 14 квіт. 2014 р. № 3206-VI ; редакція від 02 січ. 2020 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

128. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 груд. 2019 р. № 361-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>.

129. Про затвердження Змін до Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 лют. 2020 р. № 100. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0392-20>.

130. Про затвердження Змін до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генеральної прокурорки України від 31 січ. 2019 р. № 16. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0179-19#n2>.

131. Про затвердження Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

132. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575 ; із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 564 від 11.07.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

133. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23 трав. 2017 р. № 440. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17>.

134. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17 лип. 2017 р. № 591. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>.

135. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 груд. 2017 № 1044. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>.

136. Про затвердження Інструкції про заходи щодо дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу — тримання під вартою під час досудового розслідування : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01 жовт. 2018 р. № 806/3105/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1190-18conv>.

137. Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13 лип. 2016 р. № 654. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16>.

138. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні

у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : наказ МВС України, Офісу Генерального прокурора, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної митної служби України, Державної фіскальної служби України від 9 січ.1997 р. № 3/1/2/5/2/2. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97>.

139. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС від 03 лист. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

140. Про затвердження Інструкції про порядок проведення криміналістичних досліджень транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують, працівниками Експертної служби МВС України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31 трав. 2013 р. № 537. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1309-13>.

141. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

142. Про затвердження окремих положень Кримінального процесуального кодексу України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 лист. 2012 р. № 1104 ; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 437 від 13.07.2016, № 795 від 09.11.2016, № 1103 від 24.12.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF>.

143. Про затвердження окремих положень Кримінального процесуального кодексу України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 лист. 2012 р. № 1104 ; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 437 від 13.07.2016, № 795 від 09.11.2016, № 1103 від 24.12.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF>.

144. Про затвердження Положення про Департамент міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 чер. 2019 р. № 460. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MVS923>.

145. Про затвердження Положення про Департамент процесуального керівництва в особливо важливих кримінальних провадженнях Генеральної прокуратури України : наказ Генеральної прокуратури України від 11 жовт. 2019 р. № 229. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/polstr.html>.

146. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 8 лют. 2017 № 102. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0275-17>.

147. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 лист. 2015 р. № 1343. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

148. Про затвердження Положення про інформаційну-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України : наказ Міністер-

ства внутрішніх справ України від 03 серп. 2017 р. № 676. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17>.

149. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 878. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF>.

150. Про затвердження Положення про Національну поліцію : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 877 ; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 496 від 12.07.2017 № 1146 від 27.12.2018, № 370 від 17.04.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF>.

151. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС : наказ МВС України від 02 лип. 2015 р. № 796. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15>.

152. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

153. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 29 берез. 2012 р. № 492/5 ; із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 1059/5 від 25.06.2015 № 374/5 від 15.02.2018 № 283/5 від 27.01.2020. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12>.

154. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08 лют. 2019 р. № 100 ; із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства внутрішніх справ № 877 від 22.10.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.

155. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України від 29 верес. 2017 р. № 807/1193/279. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17>.

156. Про затвердження Порядку взаємодії органів (підрозділів) поліції з підрозділами акціонерного товариства «Українська залізниця» : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства інфраструктури України від 2 берез. 2020 р. № 204/175. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0386-20>.

157. Про затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю : наказ МВС України від 8 черв. 2017 р. № 480. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17>.

158. Про затвердження Порядку зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу : постанова Кабінету Міністрів України від 07 трав. 2008 р. № 422 ; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 868 від 19.09.2012 № 150 від 02.03.2016. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2008-%D0%BF>.

159. Про затвердження Порядку і умов укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі та договорів

з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі : постанова Кабінету Міністрів України від 11 січ. 2012 р. № 8 ; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ№ 504 від 06.06.2012, № 1144 від 05.12.2012, № 1214 від 19.12.2012, № 110 від 11.03.2015, № 881 від 23.10.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2012-%D0%BF>.

160. Про затвердження Порядку обліку пожеж та їх наслідків : постанова Кабінету Міністрів України від 26 груд. 2003 р. № 2030. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2030-2003-%D0%BF>.

161. Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24 лип. 2017 р. № 621. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17>.

162. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовт. 1996 р. №393/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.

163. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-ІУ ; із змінами, внесеними згідно із Законами № 1323-VII від 05.06.2014. ВВР. 2014. № 34. Ст. 1166, № 113-IX від 19.09.2019, ВВР. 2019. № 42. Ст. 238. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

164. Про міський електричний транспорт : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1914-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-15>.

165. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10 лют. 1995р. № 51/95-ВР ; із змінами, внесеними згідно із Законами : № 1069-XIV від 21.09.99. ВВР. 1999. № 45. Ст. 400, № 3421-IV від 09.02.2006. ВВР. 2006. № 22. Ст.199, № 5460-VI від 16.10.2012. ВВР. 2014. № 2-3 Ст. 41. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80>.

166. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

167. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

168. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

169. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України від 06 лип. 2017 р. № 570. МВС України; Наказ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>.

170. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність : наказ Генеральної прокуратури України від 03 січ. 2012 р. № 4/1гн. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004900-12>.

171. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 черв. 1993р. № 3352-XII ; із змінами, внесеними згідно із Законами № 113-IX від 19.09.2019, ВВР. 2019. № 42. Ст. 238, № 372-IX від 12.12.2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>.

172. Про Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>.

173. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 № 6. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95>.

174. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

175. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями і радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 3. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

176. Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду № 10 від 06 лист. 2009 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

177. Прокурорський нагляд за додержанням законів у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру пов'язаних з обмеженнях особистої свободи громадян : навч. посіб. / [В. Г. Неділько, В. С. Кожухар, О. М. Подільчак та ін.]. Київ : Нац. акад. прокуратури, 2019. 202 с.

178. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій : наук.-метод. рек. / В. В. Кікінчук, К. Л. Бугайчук, В. О. Малярова, Т. П. Матюшкова. Харків : ХНУВС. 2018. 101 с.

179. Процесуальні документи досудового розслідування (слідчого, прокурора, адвоката та слідчого судді) : наук.- практ. посіб. / за ред. професорів М. А. Погорельського та О. П. Кучинської. [2-ге вид., перероб. та допов.]. Київ : Алерта, 2018. 274 с.

180. Прядкін Д. В. Проблемні питання взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів Національної поліції України під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні питання забезпечення публічної безпеки...* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 12 трав. 2018 р.). Маріуполь, 2018. С. 60-64. URL: http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/19512/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%92%D0%9D%D0%9F%D0%9A_%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%83%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C_2018_p60-64.pdf?sequence=5.

181. Психологія : учебник для гуманит. вузов / под общей ред. В. Н. Дружинина. СПб. : Питер, 2005. 651 с.

182. Разумов Э. А., Молибога Н. П. Осмотр места происшествия. Киев : РИО МВД Украины, 1994. 672 с.

183. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності : підпис. 21 лип. 1997 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786.

184. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций. М. : Пргресс, 1979. 392 с.

185. Римарчук Г. С., Римарчук Р. М. Особливості організації взаємодії при розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 14. С. 174–175.

186. Рішення Європейського суду з прав людини в кримінальних справах. Захист життя, здоров'я, честі та гідності / за заг. В. С. Ковальського. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 296 с.

187. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : навч. посіб. Київ : Аванпост-Прим, 2010. 303 с.

188. Руденко М. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 160–168.

189. Сакал В. Правовий статус керівника органу досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2 (10). С. 182–192.

190. Сало О. Реалізація повноважень керівником органу досудового розслідування при проведенні НСРД : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 241 с.

191. Самойленко О. А. Початок кримінального провадження (з позиції криміналістичної науки). *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 226–231.

192. Симчук А. С. Окремі проблемні питання тимчасового вилучення й арешту майна в діючому кримінальному процесуальному законодавстві. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 5 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 235–241.

193. Симчук А. С., Кулик М. Й. Затримання уповноваженою службовою особою: окремі проблемні питання. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : тези доп. міжнар. наук.-практ. інтерн.-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 30 лист. 2019 р.). Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 194–196. URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/uk/conf/71/cat/10>.

194. Симчук А. С. Процесуальна форма початку досудового розслідування у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 6. С. 152–159.

195. Сініціна Я. О. Шляхи запобігання контамінації об'єктів біологічного походження працівниками слідчо-оперативної групи при огляді місця події. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6 С. 396–399.

196. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні : мультимед. навч. посіб. у схемах і таблицях / [А. В. Самодін, Г. М. Степанова, О. С. Степанов, Ю. В. Сухомлин, А. С. Симчук, В. В. Підвисоцький]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/slidchi_rozdii/index.html.

197. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні : навч. наочн. посіб. у схемах і таблицях / [О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М. Степанова та ін.]. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 140 с.

198. Сорока С. О., Римарчук Г. С. Взаємодія слідчого із співробітниками інших підрозділів під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2015. № 825. С. 347–354.

199. Статонов В. М., Захарченко О. В. Загальні положення взаємодії слідчого з органом дізнання в процесі розшуку та встановлення місця знаходження обвинуваченого. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2011. № 1. С. 982–988.

200. Стащак М. В. Форми оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції у протидії злочинності: концептуальні засади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 42 с.

201. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 491 с.

202. Степанюк Р. Л., Заяць Д. Д. Взаємодія під час досудового розслідування економічних злочинів. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2014. № 1. С. 460–465.
203. Субботін С. Ю. Огляд місяця події, як невідкладна слідча (розшукова) дія. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 13 трав. 2016 р.). Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний ун-т внутр. справ, 2016. 194 с.
204. Суворов О. Поняття та форми взаємодії слідчих з оперативними підрозділами з протидії службовим злочинам корупційної спрямованості. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Вип. 2 (30). С. 102–111.
205. Сухомлин Ю. В. Клопотання про проведення негласних слічих (розшукових) дій: теоретичні та практичні аспекти. *Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 19 лют. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 140–145.
206. Сухомлин Ю. В. Окремі процесуальні аспекти подання органами досудового розслідування клопотань щодо застосування запобіжних заходів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 5. С. 123–128.
207. Тарасенко О. С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняються злочинними об'єднаннями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 283 с.
208. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. [12-ге вид. допов. і перероб.]. Київ : Алерта, 2016. 810 с.
209. Тимофеева Н. В. Участь спеціаліста в огляді документів під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 278–287.
210. Тополя Р. В. Адміністративно-правовий статус експерта під час здійснення експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2018. № 36, т. 1. С. 124–126.
211. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів у складі слідчо-оперативних груп. *Юридичний вісник*. 2014. № 4 (33). С. 138–143.
212. Топчій В. В. Форми взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами МВС України. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 111–121.
213. Туркот М., Лазукова О. Особливості організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням у умовах дії особливих правових режимів. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2019. № 2. С. 44–59.
214. Улимаев Р. Ю. Следственно-оперативные группы: правовой статус, организация и деятельность : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1999. 25 с.
215. Федченко В. М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові та організаційні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 24 с.
216. Цивільний кодекс України : прийм. 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
217. Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.
218. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.

219. Черней В. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : монографія / Нац. акад. внутр. справ. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 454 с.

220. Черней В. В. Теоретичні та практичні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 36 с.

221. Черноус Ю. М. Особливості взаємодії при розслідуванні злочинів міжнародного характеру. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 231–237.

222. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология : учеб. пособ. М. : Право и Закон, 1997. 320 с.

223. Чухраєва Г. В. Стреси та дистреси в психологічній діяльності працівників поліції. *Вісник Харківського національного університету*. 2016. Вип. 59. С. 94–97.

224. Шульга Ю. О. Особливості залучення спеціаліста на початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 189–199.

225. Шумило М. Є. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проєкті КПК України (проблеми унормування і правозастосування). *Право України*. 2012. № 3–4. С. 452–462.

226. Щадило А. А. Правові та організаційні засади діяльності оперативних підрозділів у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 244 с.

227. Щербаковський М. Г., Топоров С. О. Нормативне регулювання використання спеціальних знань в новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 209–213.

228. Щербаковський М. Г., Чернець М. Г. Особливості залучення спеціаліста до участі у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі*. Харків, 2012. С. 405–406.

229. Энциклопедия судебной экспертизы / под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. М. : Юрист, 1999. 552 с.

230. Юридична психологія : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак. / [В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв та ін.] ; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Ін Юре, 1999. 352 с.

231. Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 218–224.

232. Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Електронний Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (13). С. 217–224.

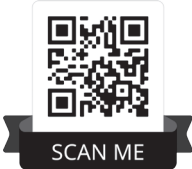
233. Яремчук Б. О. Участь спеціаліста в діяльності слідчо-оперативних груп. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 144–150.

234. Ярмак О. Поняття, сутність взаємодії та її роль у розвитку соціальної системи. *Право і безпека*. 2006. № 5. С. 46–49.

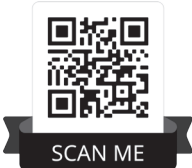
235. Яцюк О. В. Непроцесуальні форми взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів під час розкриття і розслідування злочинів, скоєних організованими групами. *Вісник Академії митної служби України*. Серія : Право. 2009. № 1. С. 134–140.

ДОДАТКИ

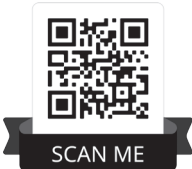
Нормативно правові акти

	<p>Наказ МОЗ України «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України» від 17.01.95 № 6</p>
---	--

<p>«Інструкція про проведення судово-медичної експертизи», затверджена наказом МОЗ України в від 17.01.95 № 6</p>	
---	---

	<p>«Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної криміналістики бюро судово-медичної експертизи», затверджених наказом МОЗ України в від 17.01.95 № 6</p>
---	--

<p>«Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів», затверджена спільним наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, СБУ, Державним комітет у справах охорони державного кордону України, ДМС України, ДПА України від 09.01.97 № 3/1/2/5/2/2</p>	
--	--

	<p>Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» 08.10.98 № 53/5</p>
---	---

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства юстиції
України 08.10.1998 № 53/5
(у редакції наказу
Міністерства юстиції України
26.12.2012 № 1950/5)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
з питань підготовки та призначення судових експертиз
та експертних досліджень

I. Криміналістичні експертизи

1. Почеркознавча експертиза

1.1. Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо).

Об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань.

Для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів надаються оригінали документів.

{Пункт 1.1 глави 1 розділу I в редакції Наказу Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

1.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) певною особою?

Чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) у документі (документах) (назва документа та його реквізити, графа, рядок) однією особою?

Чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою?

Чи виконано рукописний текст у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?

Чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?

{Абзац сьомий пункту 1.2 глави 1 розділу I виключено на підставі Наказу Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

{Абзац восьмий пункту 1.2 глави 1 розділу I виключено на підставі Наказу Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Особою якої статі виконано рукописний текст?

До якої групи за віком належить виконавець рукописного тексту?

1.3. Для проведення досліджень орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) надати експерту вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації.

Вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами; умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами; експериментальні зразки почерку та (або) підпису, що виконані за завданням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у зв'язку з призначенням такої експертизи.

{Абзац другий пункту 1.3 глави 1 розділу I в редакції Наказу Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

1.4. Перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів справи орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), має пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації. У документі, що є підставою для проведення експертизи, орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), зобов'язаний (зобов'язана) зазначити документи, у яких містяться вільні, умовно-вільні зразки почерку та (або) підпису особи.

{Абзац перший пункту 1.4 глави 1 розділу I в редакції Наказу Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

У разі неможливості пред'явити зазначені зразки (смерть виконавця, від'їзд тощо) як зразки слід надавати документи або інші папери, на яких рукописні тексти (підписи) достовірно виконані особою, щодо якої ставиться питання з ідентифікації її як виконавця досліджуваного рукопису (наприклад, заяву про отримання паспорта (форма № 1), паспорт, різного роду посвідчення, на яких є власноручний підпис, тощо).

1.5. Вільні зразки по змозі повинні відповідати об'єкту, який досліджується, за часом виконання, за видом матеріалів письма (папір, олівець, кулькова ручка тощо), за формою документа (накладні, відомості тощо), за його змістом та цільовим призначенням.

Якщо текст (підпис), що досліджується, виконано друкованими літерами або спеціальним шрифтом, слід по змозі надати вільні зразки аналогічного характеру.

1.6. Відбирати експериментальні зразки почерку необхідно у два етапи. На першому етапі особа, почерк якої підлягає ідентифікації, виконує текст за тематикою, близькою до досліджувального об'єкта, у звичних умовах (сидячи за столом, із звичним приладдям письма, при денному освітленні). На другому етапі зразки відбираються під диктовку тексту, аналогічного за змістом тому, що досліджується, або спеціально складеного тексту, який містить фрази, слова і цифри, узяті з рукописного тексту, що досліджується. На цьому етапі зразки відбираються в умовах, що максимально наближаються до тих, у яких виконувався рукописний текст, що досліджується, тобто в тій самій позі (лежачи, стоячи тощо), таким самим приладдям письма та на папері того самого виду (за розміром, лінуванням, характером поверхні тощо), що й документ, який досліджується. Якщо буде помічено, що той, хто пише, намагається змінити свій почерк, темп диктовки слід прискорити.

У разі коли тексти, що досліджуються, і особливо підписи виконувалися на бланках (касові ордери, квитанції, поштові перекази, платіжні відомості тощо), експериментальні зразки слід відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений відповідно до бланка.

Якщо розташування підпису, що досліджується, не визначається характером документа, експериментальні зразки відбираються на окремих аркушах як лінованого, так і нелінованого паперу.

Після нанесення 10–15 експериментальних підписів аркуші паперу треба міняти.

Якщо рукописний текст, що досліджується, виконано друкованими літерами і цифрами або спеціальним шрифтом (креслярським, бібліотечним тощо), експериментальні зразки на другому етапі також повинні бути виконані друкованими літерами і цифрами або відповідним шрифтом.

Переписування з документа, що досліджується, або з машинописного (друкарського) тексту неприпустиме.

Якщо вбачаються підстави, що виконавець досліджуваного рукописного тексту намагався змінити свій почерк (писав лівою рукою, з іншим нахилом тощо), додатково відбираються зразки, виконані таким самим чином.

Якщо дослідженню підлягає рукописний текст, то вільні та експериментальні зразки надаються у вигляді текстів. При дослідженні підписів та обмежених за обсягом рукописних записів (буквених та цифрових) вільні та експериментальні зразки надаються як у вигляді відповідних текстів (записів), так і у вигляді підписів.

1.7. Експериментальні зразки посвідчуються органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). У посвідчувальному написі зазначаються прізвище, ім'я та по батькові виконавця, а також особливості зразка (написані лівою рукою, спеціальним шрифтом тощо).

1.8. Як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше ніж на 15 аркушах. Чим коротший досліджуваний текст (запис), тим більша потреба у вільних зразках. Вільні зразки

підпису надаються по змозі не менше ніж на 15 документах, експериментальні — у кількості не менше 5–8 аркушів.

1.9. Якщо необхідно встановити, чи виконаний підпис від імені певної особи іншою особою, надаються вільні та експериментальні зразки почерку та підписів обох осіб. При цьому додатково відбираються експериментальні зразки почерку передбачуваного виконавця не менше ніж на 10 - 15 аркушах у вигляді записів прізвища та ініціалів особи, від імені якої виконано підпис.

1.10. При вилученні вільних зразків підписів особи, від імені якої виконано досліджуваний підпис, слід відшукувати документи з варіантом підпису, найбільш схожим на підпис, що досліджується. Такі підписи найчастіше зустрічаються у документах, аналогічних досліджуваному.

При відібранні експериментальних зразків підпису особи, від імені якої виконано підпис, слід запропонувати їй розписатися всіма застосовуваними нею варіантами підписів.

Якщо з певних причин виконати будь-які вимоги, що стосуються відбирання та надання зразків, не було можливості, про це слід указати в документі про призначення експертизи (залучення експерта).

1.11. Якщо необхідно дослідити велику кількість почеркових об'єктів, їх доцільно розділити на групи (за особами, від імені яких виконано підписи, епізодами справи, видами документів тощо) і за кожною групою призначити окрему експертизу.

{Абзац перший пункту 1.11 глави 1 розділу I із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Документи кожної групи доцільно пронумерувати (у вільних від тексту місцях), вказати один раз у документі про призначення експертизи (залучення експерта) назву документа і його порядковий номер і надалі посилатись тільки на порядковий номер документа.

Якщо виникають труднощі, пов'язані з призначенням багатооб'єктних експертиз підписів, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста).

1.12. У документі про призначення експертизи (залучення експерта) слід указати на встановлені органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), особливі обставини виконання рукописного тексту, які могли вплинути на змінення ознак почерку (незвична поза або незвичний стан виконавця тощо). Якщо є дані, що виконавцем є особа, у якої порушена координація рухів, про це також слід повідомити експерта. У разі виконання рукописного тексту особою похилого або старечого віку потрібно надати відомості про рік її народження і стан здоров'я на момент можливого виконання об'єкта почерку, що досліджується.

1.13. Достатність та якість наданих для проведення експертизи зразків почерку та підпису особи визначаються експертом у кожній конкретній експертній ситуації.

Критерієм достатності обсягу порівняльного матеріалу вважається надання такої його кількості, за якою можливо виявити індивідуальність,

варіаційність та стійкість ознак в досліджуваному об'єкті і зразках почерку (підпису) певного виконавця.

{Главу 1 розділу I доповнено новим пунктом 1.13 згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

2. Лінгвістична експертиза мовлення.

Лінгвістична експертиза мовлення поділяється на підвиди: лінгвістична експертиза писемного мовлення та лінгвістична експертиза усного мовлення.

Об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи писемного мовлення є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній формі.

Об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи усного мовлення є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений в усній формі і зафіксований у (відео) фонограмі.

У межах лінгвістичної експертизи писемного мовлення проводяться авторознавчі та семантико-текстуальні дослідження.

У межах лінгвістичної експертизи усного мовлення проводяться ідентифікаційні та діагностичні дослідження усного мовлення особи та семантичні дослідження усного мовлення.

2.1. Лінгвістична експертиза писемного мовлення поділяється на авторознавчу експертизу та семантико-текстуальну експертизу.

2.1.1. Основним завданням авторознавчої експертизи є ідентифікація автора тексту.

Авторознавчою експертизою вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо ототожнення особи автора тексту), а також діагностичні завдання (щодо умов, особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа тощо).

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

Чи є певна особа автором наданого на дослідження тексту?

Чи є певна особа автором декількох різних текстів?

Чи є автор та виконавець тексту однією або різними особами?

Чи даний текст складений кількома авторами?

Які риси соціально-біографічного портрета автора можна встановити за даним текстом?

Якою є основна мова спілкування певної особи — автора даного тексту?

Яким є місце формування мовленнєвих навичок (рідна мова) певної особи — автора даного тексту?

Чи спостерігаються в тексті ознаки, які свідчать про складання тексту автором під впливом будь-яких збиваючих факторів?

Чи складено текст документа особою самостійно або під диктування чи його виконано шляхом переписування?

Чи складений текст документа зі свідомим перекручуванням ознак писемного мовлення?

Авторознавчою експертизою можуть вирішуватися також інші питання.

Вирішення питань, поставлених перед авторознавчою експертизою, можливе за наявності обсягу досліджуваного тексту орієнтовно не менше ніж 100 слів.

Під час підготовки матеріалів для проведення авторознавчої експертизи з метою встановлення авторства орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) зібрати вільні, умовно-вільні й експериментальні зразки писемного мовлення особи, яка підлягає ідентифікації.

Органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), необхідно позначити кожний зразок, тобто указати, що це вільний або умовно-вільний зразок писемного мовлення певної особи (вказати її прізвище, ім'я, по батькові), та позначити це своїм підписом.

Вільні зразки повинні відповідати досліджуваному тексту за мовою, якою його складено, і, по змозі — за часом виконання; за характером документа, виходячи з його призначення і сфери обігу (доповідна записка, особистий лист, скарга тощо); за іншими суттєвими обставинами, які могли вплинути на формування ознак.

Умовно-вільні зразки — це тексти, самостійно складені особою, яка підлягає ідентифікації, пов'язані з провадженням у справі (пояснення, скарги, заяви тощо), а також тексти, складені після створення досліджуваного документа.

Експериментальні зразки повинні виконуватись мовою документа, що досліджується, у вигляді самостійного твору.

Під час відбирання експериментальних зразків особі, яка підлягає ідентифікації, пропонується скласти текст на вільно обрану нею тему, аналогічну досліджуваному тексту за функціональним призначенням (скарга, особистий лист, службовий лист тощо). Після цього відбираються зразки, аналогічні досліджуваному тексту за функціональним призначенням та за темою тексту. Наприклад, пропонують написати скаргу на дії службової особи.

Мінімальний обсяг кожного зразка орієнтовно 100 слів. Якщо текст зразка виявився меншим за мінімальний, відбираються зразки у вигляді текстів на інші теми.

За клопотанням експерта можуть відбиратися експериментальні зразки, які за стилем і деякими іншими характеристиками відрізняються від документа, що досліджується.

При визначенні характеру й обсягу експериментальних зразків орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), враховує, наскільки повно зібрані вільні та умовно-вільні зразки, і поповнює їх нестачу за рахунок експериментальних зразків.

Загальний обсяг експериментальних зразків має складати не менше ніж 5 самостійно складених текстів на вільну тему, а також на тему, близьку до теми досліджуваного тексту.

Остаточо достатність (та якість) порівняльного матеріалу оцінює експерт з урахуванням конкретної експертної ситуації.

До документа про призначення експертизи (залучення експерта) бажано додавати соціально-біографічну характеристику ймовірного автора тексту.

2.1.2. Семантико-текстуальна експертиза писемного мовлення.

Семантико-текстуальною експертизою вирішуються завдання із встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних в тих або інших текстах, їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в текстах (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) тощо), тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних із встановленням фактичних даних про автора.

Питання, поставлені перед експертом, вирішуються ним за допомогою спеціальних знань у галузі лінгвістики на основі загальних і окремих норм мови з використанням посібників, академічних наукових праць, словників, довідників та інших наукових джерел.

Експерт у галузі семантико-текстуальної експертизи, не виходячи за межі своїх спеціальних знань (базових та отриманих під час спеціальної підготовки), відповідає на питання про наявність чи відсутність висловлювань, які містять заклики до певних дій (вказується, яких саме дій), на основі спеціальних знань у галузі мовознавства. Висновок експерта за результатами таких досліджень не є правовою кваліфікацією, а є констатацією об'єктивного змісту тексту з позиції спеціальних знань у галузі семантико-текстуальних експертних досліджень.

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

Які значення мають слова, словосполучення, фрази, зафіксовані в досліджуваному тексті?

Яким є об'єктивний зміст досліджуваного словосполучення, речення, тексту, групи текстів?

Чи містяться у тексті висловлювання, виражені у формі закликів до певних дій (вказати, яких саме)? Якщо так, то чи є ці заклики публічними (або який характер та форму мають ці заклики)?

Чи міститься в тексті інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?

Чи містяться в тексті висловлювання образливого характеру щодо певної особи?

Чи є висловлювання фактичним твердженням або оціночним судженням?

Вказане коло питань, що вирішується експертами-лінгвістами, не є вичерпним. Під час проведення семантико-текстуальної експертизи можуть вирішуватись і інші питання, що стосуються її предмета.

2.2. Лінгвістична експертиза усного мовлення.

У межах лінгвістичної експертизи усного мовлення проводяться ідентифікаційні, діагностичні дослідження усного мовлення особи та семантичне дослідження усного мовлення.

2.2.1. Під час проведення ідентифікаційних та діагностичних досліджень усного мовлення особи вирішуються питання, що стосуються:

отожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення;

визначення типу висловлювання (спонтанне, неспонтанне мовлення, читання тексту тощо);

визначення в мовленні ознак імітації, рідної мови тощо.

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

Чи брала участь особа у досліджуваній розмові, зафіксованій на (відео) фонограмі? Якщо так, то які слова та висловлювання промовлені саме нею?

Чи одна й та сама особа брала участь у досліджуваних розмовах?

Скільки осіб брали участь у розмові, зафіксованій на фонограмі?

Чи є мовлення досліджуваної особи спонтанним підготовленим (завченим) чи спонтанним непередготовленим? Чи є в мовленні досліджуваної особи ознаки читання тексту?

Чи є в мовленні досліджуваної особи ознаки імітації мовленнєвих навичок іншої людини або спотворення своїх?

Чи є в мовленні особи ознаки іншої мови?

Чи є в мовленні особи лінгвістичні ознаки, що характеризують соціально-біографічні риси її особистості?

2.2.2. Під час проведення семантичних досліджень вирішуються питання, пов'язані з аналізом змісту мовлення особи (розмови), — тобто питання, не пов'язані зі встановленням фактичних даних про особу мовця.

Орієнтовний перелік питань та завдань, що вирішуються:

Чи є ознаки підтекстового (або двоякого) тлумачення слів та висловлювань в усному мовленні досліджуваної особи?

Чи містяться в мовленні досліджуваної особи публічні заклики (висловлювання) до певних дій (вказати, яких саме)?

Чи міститься в мовленні особи інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?

Чи є висловлювання особи фактичним твердженням або оціночним судженням?

2.2.3. Для ототожнення досліджуваної особи з конкретною особою за ознаками мовлення надаються:

(відео) фонограма досліджуваної розмови, в якій могла брати участь певна особа;

(відео) фонограма зразків усного мовлення особи, що перевіряється, у формі спонтанного діалогу або монологу.

Для встановлення ознак читання тексту в мовленні досліджуваної особи надаються зразки читання нею тексту, як правило, аналогічної тематики.

2.2.4. Вимоги щодо зразків усного мовлення особи, що перевіряється:

збіг за мовою мовлення досліджуваної особи та особи, зразки мовлення якої надані для ототожнення;

дотримання технічних (звукозаписуючий пристрій у робочому стані, відстань до його мікрофона і розташування відносно нього тощо) та акустичних умов (негулке середовище, відсутність сторонніх шумів, неодноразове мовлення декількох осіб тощо) для якісного запису зразків, достатньо високої гучності мовлення особи для забезпечення розбірливості мовлення;

достатній обсяг мовленнєвого матеріалу (орієнтовно 5-10 хвилин мовлення особи, що перевіряється);

створення умов для отримання зразків у формі розгорнутих висловлювань (але не коротких реплік-відповідей на питання).

2.2.5. Експерту також обов'язково надаються протокол огляду та прослуховування фонограм досліджуваного розмов з їх надрукованим текстом, оформлений відповідно до процесуальних вимог.

2.2.6. Встановлення текстового змісту розмов, що зафіксовані у (відео) фонограмі, не є окремою експертною задачею, оскільки не потребує застосування спеціальних знань.

{Глава 2 розділу I в редакції Наказу Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

3. Технічна експертиза документів

3.1. Технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів, експертизу друкарських форм та експертизу матеріалів документів.

3.2. Основними завданнями технічної експертизи реквізитів документів є:

3.2.1. Установлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту.

Для проведення дослідження щодо встановлення факту внесення змін у первинний зміст документів надаються оригінали документів.

3.2.2. Виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень) на обгорілих та згорілих документах за умови, що папір, на якому вони зображені, не перетворився на попіл.

3.2.3. Установлення виду та ідентифікація приладів письма за штрихами.

3.2.4. Визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються.

3.2.5. Установлення цілого за частинами документа.

3.2.6. Установлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки.

3.2.7. Ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст, виготовила зображення відтиску печатки за особливостями навичок виконавця.

3.3. Основними завданнями експертизи друкарських форм є:

3.3.1. Установлення особливостей виготовлення друкарських засобів (форм) і відображення їх у відбитках.

3.3.2. Установлення належності літер певному комплекту шрифту.

3.3.3. Установлення типу, системи, марки, моделі та інших класифікаційних категорій друкарської техніки (друкарські машинки, касові, телеграфні, інші літерно-цифрові апарати), ідентифікація цих засобів за відбитками їх знаків; установлення зміни первинного тексту документа, виконаного на друкарській машинці.

3.3.4. Установлення типу та ідентифікація комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки за виготовленими за їх допомогою матеріальними документами.

3.3.5. Установлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле; ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їх відтисками; відповідність часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа.

Для дослідження документів щодо ідентифікації печаток, штампів (у тому числі факсиміле) та встановлення відповідності часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа надаються оригінали документів.

3.4. Основними завданнями експертизи матеріалів документів є:

3.4.1. Установлення роду, виду (іншої класифікаційної категорії) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлявся) документ (папір, барвники, клейкі речовини тощо), та їх спільної (різної) родової (групової) належності.

3.4.2. Визначення абсолютного часу виконання штрихів рукописних записів у документах.

3.5. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

До підпункту 3.2.1:

Чи вносились у текст документа зміни? Якщо вносилися, то яким чином (підчистка, дописка, травлення, виправлення тощо) і який зміст первинного тексту?

Чи була замінена в документі фотокартка?

Чи замінювались у документі (договорі, зошиті, книзі, медичній картці тощо) аркуші?

До підпункту 3.2.2:

Який зміст замаскованого (зафарбованого, забрудненого, замазаного тощо) тексту?

Який зміст знебарвленого тексту?

Чи є в даному документі (аркуші паперу) невидимий текст і якщо є, то який саме?

Чи є на документі (аркуші паперу) удавлені штрихи, утворені писальним приладом (знакодрукуювальним пристроєм тощо)? Якщо є, то який зміст тексту, що утворений удавленими штрихами?

Чи є на обгорілих аркушах який-небудь текст і (або) зображення? Якщо є, то який (яке) саме?

До підпункту 3.2.3:

Писальним приладом якого типу виконано рукописні тексти (підписи) у наданому документі?

Яким чином виконаний підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові), текст документа (за допомогою технічних засобів чи писальним приладом)?

Чи виконані записи писальним приладом (кульковою ручкою, ручкою з пером, олівцем тощо), наданим на дослідження?

До підпункту 3.2.4:

Чи виготовлені (виконані) дані документи (фрагменти документа) у різний час?

У якій послідовності виконувались реквізити даного документа (підпис, відтиск печатки тощо)?

До підпункту 3.2.5:

Чи становили раніше одне ціле надані на експертизу частини документа?

Чи належали надані на експертизу частини документа визначеному документу (накладній, видавничому касовому ордеру тощо)?

До підпункту 3.2.6:

Чи виготовлено наданий документ шляхом монтажу за допомогою комп'ютерної або копіювально-розмножувальної техніки?

Чи використані для створення змонтованого документа документи, вилучені у особи (прізвище, ім'я, по батькові)?

До підпункту 3.2.7:

Чи намальовано бланк документа даною особою?

Чи вирізана печатка, відтиск якої є на даному документі, певною особою?

Чи певною особою надруковано наданий машинописний текст?

До підпункту 3.3.1:

Який (які) спосіб (способи) поліграфічного друку використано під час виготовлення даного документа?

Яким способом (з використанням набору друкарського шрифту, шляхом рисування тощо) виготовлена дана друкарська форма?

Чи з одного набору (одного стереотипу, одним кліше) надруковані дані документи (наводяться їх найменування)?

Чи відповідає даний цінний папір (акція, облігація, сертифікат, вексель тощо) за своїми характеристиками аналогічним цінним паперам, що виготовляються Держзнаком України (або вказати іншого виробника)?

Чи відповідає надана банкнота за своїми характеристиками аналогічним банкнотам, що випущені в обіг Національним банком України?

До підпункту 3.3.2:

Чи є літери, знайдені в даній особі, частиною шрифтової каси (зазначаються гарнітура, кегль) даної друкарні?

До підпункту 3.3.3:

Яким друкарським засобом (тип, марка, модель) виготовлено текст (зображення) у даному документі?

До підпункту 3.3.4:

Який тип принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою), на якому виготовлений наданий документ?

Чи виготовлено наданий документ за допомогою принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою), зразки друку якого надані для порівняльного дослідження?

Чи виготовлені надані документи на одному або різних принтерах (копіювальних апаратах, багатофункціональних пристроях)?

До підпункту 3.3.5:

Яким способом нанесений відтиск печатки (штампа, факсиміле)?

Чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в даному документі наданою печаткою (штампом, факсиміле)?

Чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в наданому документі печаткою (штампом, факсиміле), експериментальні та вільні зразки відтисків якої (якого) надані для порівняльного дослідження?

Чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в наданих документах однією і тією самою печаткою (штампом, факсиміле)?

Чи нанесений відтиск печатки (штампа) у той час, яким датований документ?

До підпункту 3.4.1:

До якого роду, виду (іншої класифікаційної категорії) належить матеріал документа (папір, клей, фарбувальна речовина штрихів записів тощо)?

Чи мають спільну родову (групову) належність матеріали даного примірника друкованої продукції або документа (папір, клей, картон, фарбувальна речовина тощо) з матеріалами, вилученими з певного місця (склад, цех, квартира тощо)?

Чи належать надані аркуші паперу до різних партій випуску?

Чи написано текст фарбою з даної ємності?

До підпункту 3.4.2:

Чи виготовлений рукописний текст у той час, яким датований документ?

У який період часу був виконаний рукописний текст у наданому документі?

В один чи різні періоди часу виконано рукописні тексти в наданих документах?

Чи в один період часу були виконані рукописні текст та підпис у наданому документі?

3.6. Призначаючи експертизу з метою ідентифікації друкарських засобів, до експертної установи слід надіслати порівняльні матеріали: вільні, а також експериментальні зразки — відбитки, виготовлені за допомогою цих засобів. Вільні зразки надаються по змозі, експериментальні — в обов'язковому порядку. Кожний вид зразків потрібно надавати не менше ніж у трьох примірниках.

Вільні зразки слід відшукувати серед відбитків, які за часом виконання якомога більше наближені до досліджуваного відбитка.

Призначаючи експертизу з метою встановлення відносної давності виготовлення документа (встановлення відповідності дати, зазначеної на документі, періоду часу нанесення на нього відтиску печатки), до експертної установи органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), обов'язково надаються вільні зразки відтисків печатки з їх супровідним листом.

Вільними зразками є такі, що створюються до відкриття провадження у справі і не пов'язані з нею.

Вільні зразки повинні відповідати таким вимогам:

безсумнівність походження;

належна якість і кількість, що відповідають методичним вимогам такого дослідження (репрезентативність);

порівнянність (відсутність відмінностей зображень, які порівнюються, однакова якість паперу).

Для проведення експертизи необхідно надавати документи з відтисками печатки, які подавались до органів виконавчої влади, органів реєстрації, дозвільної системи, банківських установ, контролюючих органів (податкової інспекції), з відміткою про надходження до них (штамп канцелярії установи, дата надходження, вхідний номер, підпис працівника канцелярії) у період, якому відповідає дата на документі, що підлягає дослідженню.

Зразки надаються за кожен місяць, за різні дати, у тому числі й за дату, якою датований наданий на дослідження документ.

Достатність кількості та придатність зразків визначаються експертом під час їх дослідження.

3.7. Якщо для ідентифікації друкарських машинок неможливо вишукати вільні зразки, які б збігалися за часом виконання з текстом, що досліджується, слід з'ясувати, чи не ремонтувалась машинка в період між виконанням досліджуваного тексту та виконанням вільних зразків, що саме ремонтувалось, зокрема чи не замінювався шрифт (повністю, частина, яка саме)?

Експериментальні зразки друкарських машинок повинні мати всі знаки в порядку їх розміщення на клавіатурі машинки, показувати максимальну довжину рядків та всіх інтервалів між ними.

Доцільно також при виготовленні експериментальних зразків друкувати знаки у тих комбінаціях, у яких вони наявні в досліджуваному тексті.

Якщо текст, що досліджується, надрукований через копіювальний папір, слід додатково надати зразки, виконані через копіювальний папір.

3.8. Для ідентифікації печаток та штампів експертові направляються вільні зразки на п'яти-шести документах та експериментальні зразки у вигляді максимально чітких відбитків на білому гладкому папері, нанесених з різним натиском та з різною кількістю мастики.

Вільні зразки відтисків печаток (штампів) повинні бути порівнянними за часом нанесення з наданими на дослідження відтисками.

3.9. Для ідентифікації касових апаратів експериментальні зразки повинні мати всі знаки чека, що досліджується. Як вільні зразки направляються чеки, які вибиті на даному апараті і мають якомога більше знаків досліджуваного чека. Важливо, щоб зразки і досліджуваний чек мали якомога менший розрив у часі їх виготовлення.

3.10. Для ідентифікації засобів копіювально-розмножувальної техніки повинні надаватися виготовлені за їх допомогою експериментальні відбитки не менше ніж у п'яти примірниках та вільні, порівнянні за часом виготовлення із наданими для дослідження документами.

3.11. Для ідентифікації особи за ознаками навичок роботи на друкарській машинці (розміщення заголовка, ширина полів, виділення абзаців, розміщення виносок тощо) надаються:

вільні зразки на декількох аркушах у вигляді текстів, однотипних з досліджуваним (службові листи, статті тощо), надруковані даною особою приблизно в той самий час, що й досліджуваний текст;

експериментальні зразки тексту обсягом у два-три аркуші, однотипно-го з тим, що досліджується, надруковані під диктовку особою, що підлягає ідентифікації.

Експериментальні зразки відбираються не менше ніж у три прийоми з невеликим розривом у часі. Це підвищує можливість виявлення відносно стійких ознак навичок виконавця.

3.12. Для ідентифікації особи, яка нарисувала (вирізала) друкарську форму, надаються вільні зразки відтисків, однотипних з досліджуваним (по змозі), та експериментальні — виконані особою, яка підлягає ідентифікації, з пам'яті і шляхом зарисовування з оригіналу.

До відбору зразків доцільно залучати експерта (спеціаліста).

3.13. Призначаючи експертизу з метою встановлення відповідності способу виготовлення бланка, іншої поліграфічної продукції зразкам, як порівняльний матеріал надаються бланки справжніх документів з такими самими поліграфічними даними (підприємство-виробник, рік видання, тираж, номер замовлення).

3.14. Для запобігання пошкодженням кожний з досліджуваних документів слід зберігати в окремому конверті; невеликі — у розгорнутому вигляді, а великі — згорнутими за наявними складками. Прошивати документи, робити на них будь-які написи, підкреслювати або обводити фрагменти, які підлягають дослідженню, забороняється.

3.15. При призначенні експертиз стосовно документів, виготовлених за допомогою копіювально-розмножувальної техніки, необхідно вжити заходів для збереження її у такому стані, у якому вона перебувала на час вилучення. Не дозволяється здійснювати будь-які операції з такою технікою до її направлення на експертизу.

3.16. Для розв'язання ідентифікаційних завдань щодо документів, виготовлених за допомогою комп'ютерної техніки, ця техніка надається в комплекті (системний блок комп'ютера, інсталяційний диск з драйвером принтера або багатофункціонального пристрою, з'єднувальні та мережеві кабелі, принтер). До направлення комп'ютерної техніки на експертизу будь-яка робота на ній не дозволяється. Вирішення ідентифікаційних питань проводиться в межах комплексної комп'ютерно-технічної експертизи та технічної експертизи документів за наявності електронного оригіналу документа (файла). Вилучення комп'ютерної техніки, її огляд мають проводитися за участю спеціаліста у галузі комп'ютерно-технічних досліджень.

3.17. Принтери (особливо струминні) слід направляти на експертизу у найкоротший термін, оскільки застигання барвника може призвести до змін у вигляді та характері нанесення барвника на папір.

3.18. При призначенні експертиз стосовно документів, виготовлених за допомогою комп'ютерної техніки, необхідно з'ясувати, чи змінювались знімні частини (картриджі) або чи піддавались ремонту які-небудь вузли принтерів. Якщо картриджі лазерних принтерів змінювались, необхідно вжити заходів щодо розшуку відпрацьованих картриджів та подати їх на дослідження. Для проведення експертизи необхідно також вилучити вільні зразки, які були виготовлені на вилученому принтері в період, що відповідає періоду виготовлення досліджувальних документів.

4. Експертиза зброї та слідів і обставин її використання.

4.1. Експертиза зброї та слідів її використання поділяється на: дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї; дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу;

дослідження холодної зброї;

дослідження зброї з некінетичним принципом ураження;

дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї;

дослідження ракетно-реактивної зброї.

Дослідження слідів пострілу, зброї та засобів з некінетичним принципом ураження, ракетно-реактивної зброї, як правило, потребує проведення комплексної судової експертизи. Головою експертної комісії у таких випадках призначається особа, атестована як судовий експерт з експертизи зброї та слідів її використання.

4.2. До основних завдань досліджень вогнепальної зброї та бойових припасів до неї належать:

установлення належності об'єктів до вогнепальної зброї або конструктивно подібних до неї стріляючих виробів;

установлення належності об'єктів до боеприпасів вогнепальної стрілецької зброї або конструктивно подібних до них виробів;

визначення виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї та боеприпасів до неї, а також конструктивно подібних до них виробів;

визначення стану (справності) зброї, боеприпасів до неї та придатності їх до стрільби;

установлення способу виготовлення або факту переробки вогнепальної зброї, боеприпасів до неї та конструктивно подібних до них виробів;

встановлення належності об'єктів до частин (деталей) вогнепальної зброї тощо.

Об'єктами досліджень є вогнепальна зброя та подібні до неї стріляючі пристрої з ураженням цілі за рахунок кінетичної енергії стріляного снаряда як фізичного тіла, а також бойові припаси до вогнепальної зброї.

4.3. До основних завдань досліджень слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу належать:

установлення за слідами на стріляних кулях, шроті, картечі, гільзах конкретного екземпляра вогнепальної зброї або конструктивно подібного до неї виробу;

установлення можливості пострілу без натискання на спусковий гачок за певних умов (наприклад, при падінні зброї на ґрунт, підлогу тощо);

установлення обставин, пов'язаних з використанням зброї або конструктивно подібних до неї виробів (факту стрільби після останнього чищення і змащування зброї, кількості пострілів, відстані, з якої стріляли, напрямку пострілу, взаємного положення зброї та перешкоди та інше) тощо.

4.4. Основними завданнями дослідження холодної зброї є установлення належності до холодної зброї виробів колючої, ріжучої, рублячої, ударно-роздробляючої дії, способу їх виготовлення, визначення типу, виду, зразка (для виробів промислового виробництва) холодної зброї або конструктивно подібного до неї виробу тощо.

4.5. Основними завданнями дослідження зброї з некінетичним принципом ураження є установлення належності об'єктів до зброї, спеціальних засобів активної оборони, засобів нелетального ураження або інших конструктивних подібних до них виробів, визначення їх типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням тощо.

Об'єктами дослідження є зброя та подібні до неї пристрої з іншими принципами ураження цілі, ніж ураження за рахунок кінетичної енергії стріляного снаряда як фізичного тіла — термічний вплив, уражаючі фактори електричного струму та інші уражаючі фактори. До таких об'єктів дослідження належать нереактивні вогнемети, електрошокові пристрої тощо.

4.6. Основними завданнями дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї є установлення їх належності до вогнепальної або реактивної зброї, визначення їх типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням.

Об'єктами дослідження є гранатомети реактивні та нереактивні, міномети, артилерійські гармати тощо.

4.7. Основними завданнями дослідження ракетно-реактивної зброї є установлення її належності до ракетної або реактивної зброї, визначення її типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням.

Об'єктами дослідження є протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-ракетні комплекси тощо.

4.8. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

До пункту 4.2:

Чи є вогнепальною зброєю (пневматичною зброєю, газовим пістолетом чи револьвером, пристроєм вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами) предмет, вилучений у підозрюваного?

Яким способом (промисловим чи саморобним) виготовлено предмет (зброя, патрон), вилучений у підозрюваного?

До якого виду, системи, моделі, калібру належить дана зброя?

Чи придатна дана зброя до стрільби?

Чи справна дана зброя? Якщо ні, то які вона має несправності? Чи виключають ці несправності можливість пострілу?

Чи є боєприпасом патрон, вилучений у підозрюваного?

До зброї якого виду, системи, моделі, калібру призначено патрон, вилучений у підозрюваного?

До якого патрона (вид, модель) належить відстріляна гільза?

До пункту 4.3:

Чи міг з даної зброї за певних умов (наприклад, при падінні її на ґрунт, підлогу тощо) відбутися постріл без натискання на спусковий гачок?

Чи вистріляна куля (шрот, картеч) з даного екземпляра зброї?

Чи відстріляні дані гільзи зі зброї, наданої для дослідження?

Чи вистріляні дані кулі (гільзи) з одного екземпляра зброї?

З якої зброї (вид, система, модель) вистріляна дана куля?

Чи були надані куля і гільза до пострілу частинами одного патрона?

Якою кулею (шротом, картеччу) зроблено останній постріл з гладкоствольної рушниці (обріза рушниці)?

З гладкоствольної зброї якого калібру вистріляно кулю (шрот, картеч, піж), вилучену на місці події (з трупа потерпілого)?

Чи є дане пошкодження вогнепальним?

Кулею якого калібру, типу (оболонковою, напівоболонковою тощо) утворено пошкодження?

Яким є дане пошкодження — вхідним чи вихідним?

У якому напрямку і з якої відстані зроблено постріл, що утворив пошкодження на об'єкті, вилученому з місця події?

Яким було положення зброї відносно потерпілого (перешкоди)?

Дослідження вогнепальних пошкоджень на одязі, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень людині, належить до компетенції судово-медичної експертизи. В окремих випадках (коли визначаються дистанція, напрямок пострілу тощо) такі питання вирішуються комплексною судово-медичною та судово-балістичною експертизою. Провідною установою слід призначити бюро судово-медичної експертизи.

До пункту 4.4:

Чи є даний предмет холодною зброєю?

Якщо є, то до якого виду холодної зброї він належить?

Яким способом виготовлено предмет, вилучений у підозрюваного?

До якого зразка належить наданий штик (кортик, шабля тощо)?

Чи є даний предмет заготовкою холодної зброї?

До пункту 4.5:

Чи є наданий об'єкт зброєю (спеціальним засобом активної оборони)? До якого саме типу зброї (спеціального засобу активної оборони) він належить?

Чи є наданий об'єкт вогнеметом? Якщо так, чи є він зброєю? До якого саме типу зброї він належить?

Чи є наданий об'єкт електрошоковим пристроєм? Якщо так, чи є він зброєю або спеціальним засобом активної оборони? До якого саме типу зброї він належить?

Яким способом виготовлено наданий вогнемет (електрошоковий пристрій)?

До якого типу, виду, зразка належить наданий вогнемет (електрошоковий пристрій)?

Чи придатний наданий вогнемет (електрошоковий пристрій) до використання за призначенням?

Якщо ні, то за яких причин? Чи є ця причина наслідком пошкодження предмета? Якщо ні, за яких умов можливе використання наданого електрошокового пристрою за призначенням?

Чи має наданий вогнемет (електрошоковий пристрій) ознаки пошкодження? Чи виключають ці пошкодження можливість використання його за призначенням?

До пункту 4.6:

Чи є наданий об'єкт зброєю? До якого саме типу зброї він належить?

Чи є наданий гранатомет вогнепальною (реактивною) зброєю?

Чи є наданий міномет (гармата) вогнепальною зброєю? До якого саме типу зброї він належить?

Яким способом виготовлено наданий гранатомет (міномет, гармату)?

До якого типу, виду, зразка належить наданий гранатомет (міномет, гармата)?

Чи придатний наданий гранатомет (міномет, гармата) до стрільби?

Чи має наданий гранатомет (міномет, гармата) ознаки пошкодження? Чи виключають ці пошкодження можливість проведення стрільби?

До пункту 4.7:

Чи є наданий об'єкт зброєю? До якого саме типу зброї він належить?

Чи є наданий об'єкт ракетною (реактивною) зброєю? До якого саме типу зразка, моделі він належить?

Яким способом виготовлено наданий об'єкт?

Чи придатний наданий ПЗРК (ПТРК, прицільно-пусковий пристрій ПЗРК або ПРТК) до стрільби?

Чи має наданий об'єкт ознаки пошкодження? Чи виключають ці пошкодження можливість проведення стрільби?

4.9. Експертові з урахуванням змісту питання надаються: зброя або конструктивно подібні до неї вироби, патрони, гільзи, кулі, шрот, пижі, які приєднані до справи як речові докази, порівняльні матеріали, предмети зі слідами пострілу.

Усі надані об'єкти повинні мати на упаковці або на прикріплених до них бирках індивідуальні позначки (найменування, кількість, місця виявлення, наприклад: «шрот, що вилучений з трупа А., 4 шротини»). На предметах з пошкодженнями мають бути орієнтувальні позначки (зовнішній, внутрішній бік, верх, низ тощо).

4.10. Для вирішення питань про обставини пострілу (напрямок, дистанція, взаємне положення зброї та перешкоди тощо) експерту надаються предмети, на яких є сліди пострілу.

Крім об'єкта дослідження, експерту надсилаються протоколи слідчих оглядів, відтворення обстановки й обставин події, інших слідчих дій або виписки з них, що містять відомості, які можуть мати значення для вирішення поставлених питань. Допускається виклад цих відомостей у документі про призначення експертизи (залучення експерта).

Якщо орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), не має можливості самостійно визначити дані, про які треба повідомити експерта, або сформулювати питання, для отримання відповідних роз'яснень (консультацій) залучається спеціаліст з відповідною підготовкою.

Якщо у справі раніше проводились судово-медичні та інші експертизи, пов'язані з даною експертизою, експерту надаються акти цих експертиз, фотознімки, рентгенограми, схеми тощо.

4.11. Вогнепальну стрілецьку зброю, пістолети та револьвери для відстрілу патронів «травматичної» дії, пневматичні гвинтівки, пістолети та револьвери, газові, сигнальні пістолети та револьвери тощо, які направляються на експертизу, необхідно розрядити. Якщо прийомами, які звичайно застосовуються, розрядити їх неможливо, то частини ударно-спускового механізму приводяться в положення, яке унеможливує випадковий постріл. На упаковці мають бути зроблені попереджувальні написи.

Для розряджання гранатометів, мінометів, гармат, вогнеметів, реактивної, ракетної зброї повинні залучатися спеціалісти з відповідною підготовкою.

4.12. Речові докази упаковуються окремо. При цьому повинен бути забезпечений захист їх від забруднення, пошкоджень та взаємного контакту у процесі транспортування. Дульний зріз зброї закривається чистою білою тканиною і обв'язується.

4.13. Зброя та боєприпаси до неї надаються на експертизу органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), особисто або його (її) представником. Їх пересилка поштою не допускається.

{Глава 4 розділу I в редакції Наказу Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

5. Трасологічна експертиза

5.1. Основними завданнями трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами — відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностика (установлення властивостей, станів) об'єктів; ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення тощо).

Трасологічною експертизою можна також установлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів.

Перед трасологічною експертизою можуть ставитись питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність у цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

5.2. Для вирішення ідентифікаційних завдань експерту необхідно надати: предмети зі слідами, а якщо вилучити їх неможливо, то копії слідів (зліпки, фотознімки); об'єкти, якими, за припущенням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), могли бути залишені ці сліди; дані про час виявлення слідів, умови, у яких були об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу.

Якщо експертів надсилається копія сліду на дактилоплівці або інша копія сліду, необхідно надати схему його розміщення на поверхні предмета (місцевості).

5.3. Об'єкти дослідження направляються в упаковці, яка забезпечує їх збереження. Речові докази і порівняльні зразки упаковуються окремо.

Поверхня предмета, на якому є сліди, що легко пошкоджуються, наприклад сліди рук, різного роду нашарування тощо, не повинна контактувати з матеріалом упаковки.

Порівняльні зразки позначаються індивідуальними позначками і посвідчуються підписом органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). Рекомендації, що стосуються підготовки порівняльних зразків за підвидами трасологічної експертизи, викладені у відповідних частинах цього розділу.

5.4. Розрізняються такі основні підвиди трасологічної експертизи: експертиза слідів рук людини; експертиза слідів ніг людини, її взуття, шкарпеток, панчіх; експертиза слідів рукавичок, одягу людини, слідів пошкоджень на об'єктах, слідів нашарувань на об'єктах; експертиза слідів ніг (лап) тварини; експертиза знарядь, агрегатів, інструментів, холодної зброї і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами, експертиза слідів знаряддя та інструментів; експертиза слідів транспортних засобів; експертиза замкальних та контрольних засобів; експертиза слідів поділу цілого на частини; експертиза рельєфних знаків на металі, пластмасі та інших матеріалах; експертиза вузлів та петель.

Не виключається можливість проведення трасологічної експертизи за слідами інших слідоутворювальних об'єктів, зокрема зубів (інших частин тіла людини або тварини), різного роду предметів масового виробництва тощо. З приводу можливостей експертизи і підготовки матеріалів для їх проведення слід отримувати консультації від експерта (спеціаліста).

{Пункт 5.4 глави 1 розділу I із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

6. Експертиза слідів рук (дактилоскопічна експертиза)

6.1. Основним завданням дактилоскопічної експертизи є ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на місці події. Якщо версія про особу, що залишила слід, ще не висунута, а також якщо слідчий вважає за потрібне

встановити, чи є на предметах обстановки місця події невидимі або слабо-видимі сліди, перед експертом може постати питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації особи.

Експертиза слідів рук вирішує і ряд неідентифікаційних завдань, пов'язаних з визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови руки, яка залишила слід, деякими іншими характеристиками слідоутворювального об'єкта.

6.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на об'єкті сліди рук?

Чи придатні дані сліди для ідентифікації особи?

Чи залишені сліди рук конкретною (однією) особою?

Чи залишені однією особою сліди рук, вилучені в різних місцях?

Чи є на даному предметі сліди рук і якщо так, то чи придатні вони для ідентифікації?

Якою рукою і якими пальцями руки залишено сліди?

Які особливості мають руки людини, що залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів тощо)?

Якими ділянками поверхні долоні залишено сліди?

У результаті якої дії залишено слід (захват, торкання тощо)?

Чи були сліди до вилучення на поверхні конкретного об'єкта?

Чи є ознаки перенесення вилучених слідів з однієї поверхні на іншу?

6.3. Об'єктами дослідження з метою ідентифікації особи за папілярними лініями рук є сліди пальців та (або) долонь.

Речові докази, на яких знайдено сліди рук або припускається їх наявність, мають надсилатися експерту в якомога коротші строки.

Експертиза може бути проведена також шляхом дослідження копії сліду на слідокопіювальній плівці, зліпка об'ємного сліду або масштабного фотознімка сліду.

6.4. Як порівняльні зразки надаються експериментальні відбитки нігтьових фаланг пальців або відбитки долонь осіб, які підлягають перевірці.

До кола осіб, що перевіряються, слід включати і тих, що не причетні до скоєння злочину, якщо вони могли залишити сліди на місці події, наприклад мешканців квартири, в якій скоєно крадіжку. Установлення того факту, що слід залишила саме ця особа, виключить пошук нових підозрюваних і призначення зайвих експертиз.

Якщо в процесі слідчого огляду не було встановлено, якою частиною руки залишено слід, експерту направляються експериментальні відбитки всіх трьох фаланг пальців рук, а також відбитки долонь. Коли є дані, які вказують на те, що слід залишено крайньою верхньою ділянкою нігтьової фаланги, крім відбитків нігтьових фаланг, додатково відбираються відбитки цих ділянок.

6.5. Якщо мається на увазі, що сліди рук після проведення дактилоскопічної експертизи будуть направлені на судово-медичну експертизу (для встановлення групи крові тощо), про це слід зазначити в документі про при-

значення дактилоскопічної експертизи (залучення експерта), що дасть змогу уникнути застосування методів, які виключають надалі проведення судово-медичного дослідження об'єкта.

7. Експертиза слідів ніг людини та взуття

7.1. Основними завданнями цього виду трасологічної експертизи є ідентифікація людини за слідами: босих ніг, шкарпеток, панчіх, взуття та вирішення діагностичних завдань з установлення особливостей пересування людини, розміру взуття, зросту людини тощо.

7.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на даній поверхні (даному предметі) сліди босих ніг (панчіх, шкарпеток, взуття) людини та чи придатні ці сліди для ідентифікації людини (панчіх, шкарпеток, взуття)?

Чи залишені сліди даною особою чи це сліди від шкарпеток, панчіх чи взуття, вилучених у певної особи?

Чи залишені сліди ніг (шкарпеток, панчіх, взуття), виявлені в різних місцях, однією особою (сліди тих самих шкарпеток, панчіх, взуття)?

Взуттям якого виду залишені дані сліди і які його характеристики і особливі ознаки (розмір, ступінь зношування тощо)?

Який орієнтовно зріст людини, яка залишила сліди?

Які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів»?

Який механізм утворення слідів взуття?

7.3. Якщо об'єктом експертизи є зліпок об'ємного сліду або поверхневий відбиток босої ноги, для порівняльного дослідження виготовляються 2-3 експериментальні зліпки (відбитки) з босої ноги особи, що підлягає дослідженню

Коли об'єктом експертизи є зліпок (відбиток) сліду взуття, то експерту, крім цього об'єкта, направляється і саме взуття. У цьому разі порівняльні зразки виготовляються експертом.

7.4. Якщо об'єктом експертизи є зліпок (відбиток) сліду шкарпеток (панчіх), надітих на ноги, то на експертизу, крім зазначеного об'єкта, надаються 2-3 експериментальні зразки зліпків (відбитків) шкарпеток (панчіх), надітих на ноги особи, що перевіряється, а також самі шкарпетки або панчохи.

7.5. Взуття направляється на дослідження в тому вигляді, у якому воно було виявлене.

Якщо взуття після події і до моменту вилучення носилось або ремонтувалось, то про це слід повідомити експерта.

8. Експертиза слідів ніг (лап) та зубів тварин

8.1. Експертиза слідів ніг (лап) та зубів тварин проводиться з метою ідентифікації конкретної тварини за слідами її ніг (лап), зубів та вирішення діагностичних і ситуаційних завдань (установлення властивостей, станів слідоутворювальних об'єктів, механізму утворення слідів).

8.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи залишені дані сліди ногами (лапами), зубами даної тварини?

Чи є залишені сліди підков коня слідами даних підков?

Чи залишені сліди, знайдені в різних місцях, ногами (лапами), зубами однієї і тієї самої тварини?

Як порівняльні матеріали надаються експериментальні зліпки слідів ніг (лап), зубів тварини, яка ідентифікується, якщо слід об'ємний, або відбитки ніг (лап), якщо слід поверхневий.

На експертизу направляються фотознімки та/або зліпки слідів ніг (лап), зубів, виявлених на місці події.

Якщо сліди залишені ногами підкованого коня, то після виготовлення порівняльних зліпків підкови необхідно зняти і також направити експерту.

9. Експертиза слідів злому, інструментів, виробів масового виробництва

9.1. Основним завданням експертизи є:

установлення конкретного екземпляра або виду (характерних особливостей) знаряддя, інструмента, агрегату за слідами його дії;

установлення механізму (способу) злому (іншої дії), напрямку, в якому проводився злом перешкоди (з внутрішнього або зовнішнього боку), типу (виду) виробу, що залишив слід, способу його виготовлення тощо.

9.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи даним знаряддям (інструментом) було вчинено злом або іншу дію (зрубано дерево, спиляно гілку, перекушено дріт тощо)?

Чи не залишено сліди злому, вилучені з різних місць подій, тим самим знаряддям?

Одним чи декількома знаряддями було вчинено злом?

Знаряддям якого виду вчинено злом?

З якого боку (внутрішнього чи зовнішнього) було вчинено злом перешкоди (стіни, вікна, ґрат тощо)?

Яким способом розділено предмет (шляхом розрізування, розрубання, розпилювання, свердління тощо)?

Чи виготовлено виріб за допомогою заводського обладнання?

Чи виготовлений(і) даний виріб (дані виробу) масового виробництва на певному агрегаті (прес-формі, штампі тощо)?

Знаряддям (інструментом) якого виду проведено обробку виробу?

Заводським чи саморобним способом закупорені пляшки?

Яким способом відкривались або закупорювались пляшки (інша тара)?

Яким способом (заводським чи саморобним) наклеювались етикетки (контрольні марки)?

Чи переклеювались етикетки (контрольні марки)?

9.3. Для дослідження, як правило, експерту надається(ються) предмет (предмети) зі слідами.

Як виняток, можуть бути надані зліпки з об'ємних об'єктів. Якщо об'єкт є громіздким (наприклад, прес), надаються його слідоутворювальні деталі. Вилучення частин об'єктів доцільно проводити за участю експерта-спеціаліста.

9.4. Якщо об'єктом дослідження є сліди свердління, розпилювання, роздроблення, експерту слід надавати також стружки, ошурки, тирсу, тріски,

що знайдені на місці події, і вказати їх локалізацію відносно перешкоди чи іншого об'єкта. Якщо з обставин справи видно, що згадані частки можуть утворитися внаслідок дії не лише тих знарядь, які перевіряються, про це слід повідомити експерта.

9.5. На частинах предметів зі слідами необхідно позначити їх просторове положення (верх, низ, зовнішній або внутрішній бік тощо).

9.6. Якщо потрібно встановити напрямок зруйнування віконного скла, експерту надається рама із залишками уламків, а також усі уламки з місця події.

9.7. Якщо завданням експертизи є ідентифікація агрегату (штампа, прес-форми тощо), на якому виготовлено виріб масового виробництва, то експерту бажано надати, крім виробу, також і можливість оглянути агрегат, який ідентифікується.

Орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) з'ясувати, чи не піддавався агрегат, який підлягає ідентифікації, ремонту або налагодженню, і при позитивній відповіді на це питання повідомити експерта, у чому полягав ремонт (налагодження), коли він проводився, які деталі замінювались. У цих випадках бажано надати виробу, виготовлені на даному агрегаті до його ремонту.

10. Експертиза замкальних та запобіжних (контрольних) пристроїв (засобів)

10.1. Об'єктами експертизи є замки та інші замкальні пристрої, пломби, контрольні пристрої (засоби).

10.2. Основними завданнями експертизи є встановлення факту і способу відмикання (злому) пристрою, видів предметів, що були використані для цього, ідентифікація цих предметів, а для пломб, крім того, — ідентифікація пломбувальних лещат, факту переклеювання паперових контрольних засобів.

10.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи справний механізм замка? Якщо ні, то в чому полягає несправність?

Чи був відімкнений замок сторонніми предметами (відмичками, підібраними або підробленими ключами)?

У який спосіб відімкнений (зламаний) замок?

Чи одним способом відімкнені (зламані) надані замки?

У якому стані (замкненому, відімкненому) був замок у момент його пошкодження?

Чи можливо відімкнути даний контрольний замок без пошкодження контрольного вкладиша?

Чи можливо відімкнути даний замок за допомогою інструмента (предмета), що був вилучений у особи (прізвище, ім'я, по батькові)?

Знаряддям якого виду зламано замок?

Чи зламано замок знаряддям, вилученим у особи (прізвище, ім'я, по батькові)?

Чи відмикався замок за допомогою даного ключа (відмички)?

Чи є на ключі-оригіналі ознаки, характерні для виготовлення його копії або зліпка?

Чи була обтиснена пломба даними пломбувальними лещатами?

Чи одними пломбувальними лещатами були обтиснені пломби?

Чи розкривалась і обтискувалась повторно пломба після її обтиснення пломбувальними лещатами?

У який спосіб і за допомогою якого знаряддя була розкрита і повторно обтиснена пломба?

Чи можливо з даної пломби витягти матеріал, що використовувався при опломбуванні (дріт, шпагат, шнур), без порушення її цілісності?

Знаряддям якого виду розкривалась пломба?

Який зміст цифрових та буквених знаків на контактних поверхнях пломби?

Чи не розкривалась пломба наданим знаряддям?

Чи були додержані правила пломбування при накладанні даної пломби?

У який спосіб відмикався (знімався) та повертався на місце даний контрольний пристрій?

10.4. Якщо об'єктом дослідження є замки, експерту, крім замків, направляються відмички й інші предмети, які могли використовуватися для відмикавання або злому замка, а також усі ключі від цих замків.

Замки надаються на дослідження у тому стані, у якому вони знайдені на місці події та вилучені. Устромляти у замкову щілину будь-які предмети (у тому числі штатні ключі), а також проводити інші експерименти із замками до їх експертного дослідження забороняється.

Вилучення замків із сейфів та інших сховищ слід доручати експертові (спеціалістові).

10.5. Для вирішення питання про те, чи розкривалась пломба, експертові надаються сама пломба, пломбувальні лещата, якими її повинні були пломбувати, або експериментальні пломби, обтиснені цими лещатами.

Щоб забезпечити проведення експертних експериментів, слід надати експертові 10-15 необтиснених пломб, аналогічних тим, що досліджуються, а також зразки матеріалів (дріт, шпагат, шнур), які використовувались при опломбуванні.

11. Експертиза цілого за частинами

11.1. Експертизою встановлюється, чи мають частини предмета (знайдені уламки, шматки, осколки тощо) спільну лінію (поверхню) розділення, тобто чи становили вони раніше одне ціле.

11.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи становили знайдені частини єдине ціле (чи є осколки скла частинами розсіювача фар даного автомобіля, чи відколота дана тріска від певного поліна тощо)?

Яким способом відокремлено від предмета його частину?

Який механізм відокремлення від предмета його частини (частин)?

Чи становили складно-складове ціле конструктивні частини об'єкта?

До якого виду належить предмет, частина якого вилучена з місця події?

11.3. На експертизу надаються всі знайдені частини, які, можливо, раніше склали один предмет.

{Главу 12 розділу I виключено на підставі Наказу Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

12. Експертиза вузлів та петель

12.1. У більшості випадків об'єктами досліджень є вузли та петлі, що виконані (утворені) на мотузках, ремнях тощо.

12.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

До якого виду належить даний вузол, чи не має він ознак, що вказують на професію виконавця?

Чи не належать декілька вузлів до одного виду?

Чи є вузол простим (професійним)?

Які професійні навички має особа, що зробила вузол (петлю)?

Чи є особа, що зробила вузол (петлю), правшею (шульгою)?

Чи є однаковим спосіб виконання вузлів (петель)?

12.3. Перед направленням об'єкта на експертизу доцільно сфотографувати вузол з усіх боків за правилами масштабної зйомки для усунення труднощів дослідження у випадках, коли в процесі експертизи проводитимуться експерименти (розв'язування і зав'язування вузла тощо).

Слідчому розв'язувати вузол забороняється.

Коли знімають петлю з трупа, мотузку розрізають, не пошкоджуючи вузол. Кінці мотузки у місцях відрізу перев'язують мотузком.

13. Експертиза рельєфних знаків

13.1. Об'єктами досліджень цього виду можуть бути відновлені спилані (забиті), слабовидимі номери та інші рельєфні зображення на різного роду виробах. Експертизою встановлюються факт та спосіб змінення зображень.

13.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи піддавався зміні номер на даному екземплярі зброї, агрегатах транспортного засобу тощо?

Яким був первісний номер на об'єкті дослідження?

Яким способом був знищений або змінений номер (знак) на даному об'єкті?

Чи були на даному об'єкті маркувальні позначення?

Чи піддавались зміні маркувальні позначення на даному об'єкті?

Чи виконане маркування об'єкта із застосуванням конкретних засобів?

13.3. Об'єкти, які підлягають дослідженню, не можна очищати від забруднень, фарби чи іржі.

14. Експертиза механічних пошкоджень одягу

14.1. Проведення даного підвиду трасологічної експертизи дає змогу вирішувати ідентифікаційні, діагностичні та ситуаційні завдання. У процесі дослідження встановлюються характер пошкоджень та механізм їх утворення, вирішуються питання, пов'язані з ідентифікацією (ототожненням) знаряддя за пошкодженнями, що є на даному одязі тощо. Окрему групу становлять

питання, що пов'язані з установленням належності єдиному цілому частин одягу, що досліджується.

14.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на одязі, що наданий для дослідження, пошкодження?

Який механізм утворення пошкоджень на одязі?

Чи є пошкодження на одязі розривом, розрізом, розрубом тощо?

Знаряддям (предметом) якого виду утворені пошкодження одягу?

Чи є сліди тертя, тиску, волочіння тощо на одязі, що наданий для дослідження?

Чи утворені пошкодження на одязі предметами, що надані для дослідження?

Чи належать одному цілому частини одягу, що надані для дослідження?

14.3. Дослідження пошкоджень одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень людині, належить до компетенції судово-медичної експертизи.

Якщо стосовно одягу проводилися судово-хімічні, судово-біологічні, судово-медичні та інші експертизи, треба про це вказувати, а за необхідності надавати результати досліджень експерту.

Одяг, що надається для дослідження, повинен бути в сухому вигляді. Потрібно вказувати, чи піддавався одяг, що наданий для дослідження, після події пранню, ремонту, чищенню тощо.

15. Експертиза нашарувань на одязі (взутті)

15.1. Трасологічною експертизою у комплексі з експертами інших спеціальностей можуть вирішуватися питання щодо дослідження нашарувань на одязі (взутті) — ґрунту, плям зелені, фарби, паливно-мастильних матеріалів тощо.

15.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Який механізм утворення нашарувань ґрунту (плям зелені, фарби, паливно-мастильних матеріалів тощо)?

Яка послідовність утворення нашарувань на одязі?

16. Експертиза слідів транспортних засобів

16.1. Основними завданнями трасологічної експертизи слідів транспортних засобів є ідентифікація (ототожнення) конкретної одиниці транспортного засобу за частинами та слідами, що залишені його частинами; діагностика (установлення властивостей та стану об'єктів) та ситуаційні завдання (установлення механізму слідоутворення, механізму взаємодії транспортного засобу з іншими об'єктами).

Сліди транспортних засобів містять значний обсяг інформації, яка може бути використана для встановлення виду (типу), марки транспортного засобу, напрямку його руху тощо.

16.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Яким видом (типом, моделлю) та якими частинами транспортного засобу залишені сліди?

Чи залишені сліди даним транспортним засобом (його частинами)?

Яким колесом транспортного засобу залишені сліди (правим, лівим, переднім, заднім)?

Якою моделлю шини залишені сліди?

Чи піддавалася покришка шини транспортного засобу, слід якої виявленої на місці події та наданий для дослідження, відновлювальному ремонту?

Чи є на даному об'єкті (одязі потерпілого, огорожі дороги, дорожньому покритті тощо) сліди транспортного засобу?

Чи утворилися сліди на об'єкті в результаті його переїзду колесами транспортного засобу?

Яка послідовність утворення пошкоджень на транспортному засобі?

Який механізм утворення слідів на транспортному засобі?

Чи є знайдений предмет (його фрагмент) (уламки кронштейна, гайки, фрагменти фарного розсіювача або вітрового скла, фрагменти лакофарбового покриття) частиною наданого для дослідження транспортного засобу?

Який механізм утворення пошкоджень на вітровому склі транспортного засобу?

На який вид транспортного засобу був установлений розсіювач, уламки якого надані для дослідження?

Яка причина руйнування (механічний удар, термічний вплив, вибух тощо) скла, розсіювача?

Яке взаємне розташування транспортного засобу і пішохода у момент наїзду?

Чи мав місце факт контактної взаємодії транспортного засобу з іншим об'єктом (ділянкою місця події)?

Надані в переліку питання можуть вирішуватися під час проведення комплексного дослідження разом з іншими спеціалістами.

17. Фототехнічна експертиза

17.1. Основними завданнями фототехнічної експертизи є:

17.1.1. Ідентифікація знімальної апаратури за негативами, а також апаратури, яка застосовувалась для виготовлення позитивів (збільшувачі, кадрувальні рамки, глянсувачі тощо).

17.1.2. Ідентифікація негатива за позитивом.

17.1.3. Ідентифікація типу (марки) фото- і кіноматеріалів, які застосовуються для зйомки і для виготовлення фотознімків і кінофільмів.

17.1.4. Ідентифікація предметів, приміщень та ділянок місцевості, відображених на знімках (негативах) та відеозаписах.

17.1.5. Визначення технологічних і технічних характеристик зйомки та виготовлення фотознімків, кінофільмів та відеозаписів.

17.1.6. Визначення розмірних характеристик зображень на фотознімках (кінокадрах, відеокадрах) або їх негативах.

17.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

До підпункту 17.1.1.:

Чи відзнятий наданий негатив даним фотоапаратом (кінознімальною камерою)?

Чи відзняті кадри наданих негативів одним і тим самим знімальним апаратом?

Апарат якого типу (моделі) застосовувався для виготовлення даного фотознімка (кінофільму, кінокадрів)?

Чи виготовлявся даний фотознімок (фотокопія мікрофільму) за допомогою наданих технічних засобів (збільшувача, кадрувальної рамки тощо)?

Чи застосовувалась певна апаратура (фотозбільшувач, фотоглянсувач, ризак) при виготовленні даного фотознімка?

До підпункту 17.1.2:

Чи виготовлено наданий фото- або кінодокумент з даного негатива?

Чи виготовлені дані знімки з одного негатива?

Чи виготовлено (походять) дані знімки від одного і того самого первинного зображення?

До підпункту 17.1.3:

Якого типу (марки) фотопапір (кіноплівка, фотоплівка) використовувався для виготовлення даного зображення?

Чи має спільну родову (групову) належність фотоплівка, що використана для виготовлення даного негатива, та фотоплівка, знайдена в певної особи (за типом, місцем виготовлення, іншими характеристиками)?

До підпункту 17.1.4:

Той самий чи інший об'єкт (предмет, приміщення, ділянка місцевості тощо) зафіксовано на даних фотознімках (кінокадрах, відеозаписах), що надані для проведення експертизи?

До підпункту 17.1.5:

Який вид зйомки використовувався для виготовлення даного фотознімка (натурний, репродукційний, комбінований)?

Чи виготовлено даний знімок із застосуванням фотомонтажу?

Який об'єктив застосовувався для зйомки даного об'єкта (нормальний, ширококутний, довгофокусний)?

З якої відстані знято зафіксований на фотознімку об'єкт?

При якому освітленні (природному або штучному) проводилась зйомка?

Чи виготовлено фотознімок з додержанням технології фотографічних процесів?

Чи використовувались при виготовленні фотознімка ті чи інші технічні прийоми (глянсування, ретушування, тонування тощо)?

Які дата і час виготовлення фотознімка та дата і час його редагування?

До підпункту 17.1.6:

Які розміри об'єктів, зафіксованих на фотознімку?

На якій відстані один від одного були два (декілька) зображених на знімку об'єкти?

До підпункту 17.1.7:

Яке зображення було на вицвілому фотознімку?

17.3. Залежно від поставлених питань експерту надається фото- та кіноапаратура, фотознімки, кінофільми, фото- та кіноматеріали.

17.4. Якщо в певної особи фото- і кінознімальна апаратура не знайдена, але відомо, що вона в неї була, факт використання цієї апаратури для виготовлення негатива, який досліджується, може бути встановлено шляхом порівняння цього негатива з негативами, щодо яких достовірно відомо, що вони проявлені з плівок (пластинок), якими була заряджена дана апаратура.

17.5. Фото- і кіноапаратуру, яка пересилається до експертної установи, слід ретельно упакувати з метою збереження від пошкоджень під час транспортування.

18. Портретна експертиза

18.1. Основним завданням портретної експертизи є ідентифікація особи (трупа) за фотознімком (фотокарткою, негативом) та відеозаписом.

18.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи зображена на даному фотознімку особа (прізвище, ім'я, по батькові), фотокартки якої надано як зразки?

Одна чи різні особи зображені на даних фотознімках?

Чи зображена на фотознімку невпізаного трупа особа (прізвище, ім'я, по батькові), фотокартки якої надано як зразки?

18.3. Порівняльними матеріалами для ідентифікації особи за фотознімком можуть бути достовірні фотографії та відеозапис цієї особи (любительські, професійні, а також експериментальні). Доцільно, щоб серед порівняльних зразків були знімки, близькі до досліджуваного за часом зйомки і ракурсом зображення.

18.4. Ідентифікація трупа проводиться шляхом порівняння фотознімка трупа з прижиттєвими знітками. Знімки самого трупа повинні бути зроблені не тільки у фас, профіль, але й у декількох інших ракурсах, оскільки серед прижиттєвих знімків може не бути зразків, на яких особа зображена у фас або профіль.

18.5. Експериментальні порівняльні зразки не слід ретушувати.

Для проведення портретної експертизи трупа перед фотозйомкою слід зробити йому туалет (змити зі шкіри обличчя нашарування бруду та крові, зробити зачіску).

19. Експертиза голограм

19.1. Об'єктами експертизи є голографічні захисні елементи; голограми, які використовуються як засоби контролю; іміджеві, образотворчі голограми; проміжні продукти голографічного виробництва, такі як програмне забезпечення, фотошаблони та макети, первинні голограми, рельєфно-фазові голограми-оригінали, майстер-матриці голограм, металеві матриці для тиражування голограм.

19.2. Основними завданнями експертизи голограм є:
встановлення типу голограм;
встановлення рівнів захисту голограм;
встановлення тотожності голограм або відповідності голограм її опису (технічному завданню, паспорту на голограму);
визначення, з наданої чи з іншої матриці тиражувались голограми, надані для проведення експертизи;

встановлення відповідності наданих фотошаблонів та макетів зображенням елементів логотипа, які відтворюються голограмою;

встановлення відповідності оригіналу первинної голограми райдужній голограмі;

встановлення відповідності наданого програмного забезпечення та графічного файла голограми синтезованій голограмі.

19.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Яким способом виготовлені голограми, надані для проведення експертизи?

Чи відповідають надані для проведення експертизи голограми зразкам та технічним описам голограм, занесених до Єдиного реєстру виготовлення голографічних захисних елементів? Якщо не відповідають, то яким способом вони виготовлені?

За допомогою наданої чи з іншої матриці тиражувались голограми, надані для проведення експертизи?

Чи виготовлена голограма з використанням проміжних продуктів голографічного виробництва, наданих для проведення експертизи?

Чи зазнали голограми, які надані для проведення експертизи, будь-яких хімічних, механічних чи інших змін, якщо так, яких саме?

Які з наданих на дослідження голограм мають вищий рівень захисту від підробки?

Яким способом на голограму нанесене індивідуальне маркування?

20. Експертиза відеозвукозапису

20.1. Основними завданнями експертизи відеозвукозапису є:

20.1.1. Встановлення технічних умов та технології отримання відеозвукозапису.

20.1.2. Ототожнення особи за фізичними параметрами голосу.

20.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

До *підпункту 20.1.1.*:

Чи за допомогою даного технічного пристрою (відеомагнітофона, диктофона, відеокамери, спеціального засобу тощо) зафіксовані відеофонограма (фонограма) та її фрагменти?

За допомогою одного чи декількох технічних пристроїв зафіксовані конкретні фрагменти відеофонограми (фонограми)?

Чи є надана відеофонограма (фонограма) оригіналом чи копією?

Чи проводився запис відеофонограми (фонограми) безперервно?

Чи зазнавала змін надана відеофонограма (фонограма)?

Чи одночасно проводився запис відеозображення та звуку у відеофонограмі та чи відповідає зміст відеозображення запису звуку?

За допомогою одного чи декількох технічних пристроїв зафіксовані конкретні фрагменти відеофонограми (фонограми)?

Які відеофонограми (фонограми) містять область видаленої інформації технічного пристрою (цифрового диктофона, змінного носія інформації, іншого пристрою відео-, звукозапису тощо)?

Чи можливо відновити в повному обсязі або частково відеофонограму (фонограму) із змінного носія інформації?

До підпункту 20.1.2:

Чи брали перелічені особи участь у зафіксованій на фонограмі розмові та які конкретно слова та фрази ними промовлені?

Скільки осіб брало участь у зафіксованій на фонограмі розмові?

20.3. Для встановлення технічних умов та технології отримання відеозвукозапису на дослідження надається:

оригінальна фонограма;

оригінальний пристрій, яким фонограма зафіксована;

додаткове обладнання, яке використовувалось для запису фонограми, у повному складі: мікрофон, джерело живлення, прилади керування тощо;

повні відомості про внесення конструктивних змін у пристрій запису та додаткове обладнання із зазначенням хронології таких змін та опис тракту запису від передавача (мікрофона, відеокамери) до приймача (технічного засобу фіксації) із зазначенням кількості каналів та інших технічних супутніх засобів.

20.4. Для ототожнення осіб за усним мовленням, зафіксованим у фонограмі, експерту надаються фонограми з порівняльними зразками у формі бесіди: діалогу, монологу. Зразки з усним мовленням повинні бути зафіксовані з достатнім рівнем запису, виконані на якісній апаратурі та носіях, які відповідають установленим стандартам, та з невеликим терміном використання, мати мовну співставність із досліджуваними фонограмами та достатній об'єм (10 хвилин розмови без пауз для кожної особи, чия мова ототожнюється). У разі потреби для відбирання зразків запису залучається спеціаліст. Експерту також обов'язково надається протокол прослуховування фонограм з роздрукованим текстом розмов.

20.5. Встановлення текстового змісту розмов, що зафіксовані у фонограмі, не є окремою експертною задачею, оскільки не потребує застосування спеціальних знань та може проводитись спеціалістом при вирішенні питань персоніфікації мовленнєвого матеріалу чи застосуванні спеціальних методів покращення розбірливості усного мовлення.

21. Експертиза вибухових пристроїв

21.1. Основними завданнями експертизи вибухових пристроїв є:

визначення факту вибуху вибухового пристрою на місці події;

визначення виду вибуху;

визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою;

визначення потужності вибуху вибухового пристрою;

визначення (опис) конструкції пристрою та способу його виготовлення;

установлення здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо);

установлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію.

21.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи належить до вибухових пристроїв (боєприпасів) предмет, вилучений (вказати — у кого або де)?

Чи придатний наданий предмет до використання за цільовим призначенням — до вибуху? Якщо не придатний, то з яких причин?

Які вражаючі фактори притаманні наданому пристрою?

Чи підірвано в даному місці вибуховий пристрій? Якщо так, то до якого виду пристроїв він належить (які особливості його конструкції, країна-виробник тощо)?

Чи є предмети, знайдені на місці події (в тілі потерпілого), частинами вибухового пристрою?

Якщо так, то до якого виду пристроїв вони належать?

Яким способом, саморобним чи промисловим, виготовлено вибуховий пристрій?

Який спосіб підризу був застосований у даному випадку?

Якщо підірвано боєприпаси, до якого виду вони належать (гранати, міни, снаряди тощо)?

Чи містять надані експертів матеріали дані, що вказують на характерні риси особистості виготовлювача вибухового пристрою (професійні навички, ступінь обізнаності з технологією виготовлення і використання вибухових пристроїв тощо)?

Чи однакова конструкція саморобного вибухового пристрою, частини якого знайдені на місці події, та макета, виготовленого особою (прізвище, ім'я, по батькові)?

21.3. Готуючи об'єкти для дослідження, необхідно дотримуватись таких правил:

Вибухові пристрої необхідно розрядити (роз'єднати засоби підризу). Здійснення цієї операції виконують спеціалісти з пошуку, розрядження та знищення вибухових пристроїв ВТУ НДЕКЦ МВС або військові піротехніки.

Експерту слід направити всі деталі (частини, уламки) вибухового пристрою (боєприпасів), знайдені на місці події.

Експертів разом з об'єктами, зібраними на місці події, включаючи об'єкти, вилучені з трупа потерпілого, обов'язково направляються протоколи огляду місця події, протоколи огляду трупів, окремих речових доказів з усіма додатками до цих протоколів (планами, схемами, фотознімками тощо), протоколи допиту свідків.

21.4. Об'єкти з місця події, на яких є свіжа кров, не можна упакувати в герметичну тару, оскільки продукти її гниття можуть перешкодити дослідженню слідів вибухових речовин.

22. Експертиза вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу)

22.1. До основних завдань експертизи вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) належать:

установлення факту належності даного об'єкта до вибухових речовин або речовин, які можна використати як компоненти для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів або піротехнічних засобів;

установлення способу виготовлення вибухових речовин;

виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях;

установлення за продуктами розкладу вибухових речовин вихідної речовини, яка була використана для вибуху (пострілу);

установлення спільної родової (групової) приналежності вибухових речовин (порохових зарядів).

22.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є дана речовина вибуховою? Якщо так, якою саме?

Чи можуть використовуватись для виготовлення вибухівки дані речовини? Якщо так, у якому сполученні?

Яким способом — промисловим чи саморобним виготовлена дана вибухівка?

Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди вибухових речовин? Якщо так, яких саме?

Чи є на даному предметі продукти розкладу вибухівки? Якщо так, унаслідок розкладу якої вибухової речовини вони утворились?

Чи мають дані вибухові речовини (зазначаються порівнювані об'єкти) спільну родову (групову) належність?

Чи становили раніше вибухові речовини, надіслані на дослідження, єдину масу?

Чи мають спільну родову (групову) належність надані зразки шроту за номером, способом виготовлення, хімічним складом?

Чи однаковий хімічний склад наданих дробу і шматка металу?

Чи мають спільну родову (групову) належність або єдине джерело походження частини патронів (шріт, кулі, картечі, пижа, прокладки), знайдені на місці події, з частинами патронів, вилучених у певної особи (за видом та складом матеріалу, кольором, розмірами, формою, способом виготовлення тощо)?

22.3. У справах, пов'язаних з вибухами, з місця події слід вилучати всі предмети або їх частини, на яких є сліди кіптяви. З епіцентру вибуху збираються зразки ґрунту (при вибуху на ґрунті), залишки штукатурки, бетону (при вибуху в приміщенні), деталі зі слідами оплавлення (при вибуху в автомобілі) тощо. Зразки упаковуються в герметичну тару (скляні ємності, поліетиленові мішки тощо).

Обов'язково надається протокол огляду місця події з планом-схемою і фотографіями. Орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), має перевірити, чи є в цих матеріалах відомості про пошкодження на предметах, що оточують місце події; наявність чи відсутність воронки та її параметри: діаметр, глибина, матеріал, на якому утворилась воронка (ґрунт, асфальт, залізобетон, деревина тощо); руйнування скла у вікнах (повне чи

часткове) та відстані цих вікон від місця вибуху; сліди вибуху на предметах (наявність кіптяви, характер та інтенсивність її розподілу тощо).

За потреби поповнення вихідних даних для проведення експертизи слід провести повторний огляд місця події, допит та інші процесуальні дії.

Вибухові речовини, виявлені в невеликій масі, направляються повністю, в інших випадках — у зразках. Кожний об'єкт упакується в окрему герметичну тару з дотриманням вимог, що стосуються транспортування вибухових речовин.

Якщо виникають утруднення, слід проконсультуватись з експертом (спеціалістом).

23. Експертиза дослідження обставин і механізму техногенних вибухів

23.1. Об'єктами експертизи з дослідження обставин і механізму техногенних вибухів є технологічне обладнання та устаткування, технологічні процеси, відображені в технологічній документації, технічна та службова документація, матеріали перевірок та інші документи, які стосуються досліджуваної події.

23.2. Основними завданнями експертизи з дослідження обставин і механізму техногенних вибухів є:

- установлення відповідності кваліфікації суб'єкта технологічного процесу характеру роботи, яку він виконує;

- визначення відповідності фактичних умов здійснення технологічного процесу на підприємстві нормативним вимогам;

- установлення причин та наслідків техногенного вибуху;

- установлення механізму техногенного вибуху;

- установлення відповідності дій певних осіб вимогам нормативно-технічних документів, що регламентують технологічний процес;

- установлення з технічної точки зору причинно-наслідкового зв'язку між діями (бездіяльністю) певних осіб та настанням техногенного вибуху.

Перед експертизою з дослідження обставин і механізму техногенних вибухів можуть ставитись й інші завдання, пов'язані з провадженням у справі, якщо для розв'язання цих завдань необхідні спеціальні знання в галузі техногенної безпеки.

23.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи відповідає кваліфікація суб'єкта технологічного процесу характеру роботи, яку він виконує?

Чи відповідав стан технологічного обладнання та устаткування встановленим нормативно-технічним вимогам?

Чи було оснащено технологічне обладнання та устаткування засобами контролю параметрів, управління й протипаварійного захисту, якщо так, — якими?

Чи були передбачені заходи щодо зниження вибухонебезпеки технологічної системи та технологічних блоків, що входили до неї?

Чи відповідали організація та виконання робіт (навести яких) вимогам технологічного процесу?

Чи відповідав порядок організації і проведення робіт з технічного обслуговування та ремонту технологічного обладнання й устаткування вимогам нормативно-технічної документації?

Чи відповідав порядок проведення протиаварійних тренувань встановленим вимогам?

Які обставини спричинили виникнення техногенного вибуху та його наслідки?

Де розташовувався епіцентр техногенного вибуху?

Що було першопричиною виникнення техногенного вибуху?

Який механізм виникнення техногенного вибуху?

Невиконання яких вимог нормативних актів перебуває у причинно-наслідковому зв'язку з настанням події техногенного вибуху?

Дії (бездіяльність) яких осіб з технічної точки зору перебувають у причинно-наслідковому зв'язку з настанням події техногенного вибуху?

23.4. Експерту слід надати протокол огляду місця техногенного вибуху з усіма додатками, протоколи відтворення обстановки й обставин події, а також речові докази.

{Розділ I доповнено новою главою 23 згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

24. Експертиза матеріалів, речовин та виробів

24.1. В експертизі матеріалів, речовин та виробів розрізняють такі основні підвиди експертизи:

24.1.1. Волокон і волокнистих матеріалів.

24.1.2. Лакофарбових матеріалів і покриттів.

24.1.3. Нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів.

24.1.4. Ґрунтів.

24.1.5. Наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (дослідження рослин (їх частин) з метою встановлення належності до об'єктів, що містять наркотичні речовини, становить компетенцію біологічної експертизи).

24.1.6. Сильнодійних і отруйних речовин.

24.1.7. Рідин, що містять спирт.

24.1.8. Металів і сплавів та виробів з них.

{Підпункт 24.1.8 пункту 24.1 глави 24 розділу I із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

24.1.9. Полімерних матеріалів.

24.1.10. Скла, кераміки.

24.1.11. Речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин.

24.1.12. Встановлення наявності пестицидів у навколишньому середовищі.

{Підпункт 24.1.12 пункту 24.1 глави 24 розділу I в редакції Наказу Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

24.2. Основними завданнями, спільними для всіх підвидів експертиз матеріалів і речовин, є:

24.2.1. Виявлення на предметах обстановки місця події (предметах-носіях) мікрочастинок або мікрослідів певних матеріалів і речовин (частинок фарби, слідів паливно-мастильних матеріалів, слідів металізації, мікрОВОЛОКОН, частинок наркотичних засобів тощо).

24.2.2. Визначення роду (виду) матеріалів і речовин за класифікаціями, що існують у науці, техніці та на виробництві (за хімічним складом, фізичними властивостями, призначенням тощо).

24.2.3. Установлення спільної родової (групової) належності матеріалів і речовин.

24.2.4. Установлення походження матеріалів і речовин з певного джерела.

Вирішення питання про походження матеріалів і речовин з певного джерела залежить від ряду особливостей об'єкта, а також від наявності в конкретній установі потрібного обладнання та спеціалістів. Тому з приводу постановки цього питання доцільно попередньо отримати консультацію у експерта (спеціаліста).

До підпункту 24.1.1:

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сторонні волокна-нашарування (мікрочастинки волокон), яка їх природа?

Чи є на одязі (зазначається предмет одягу, кому він належить) волокна — нашарування спільної родової (групової) належності з волокнами, з яких виготовлена тканина іншого одягу (зазначається її назва, кому вона належить)?

Чи були в контакті дані предмети одягу (інші об'єкти волокнистої природи)?

Чи є клаптик тканини, знайдений на місці події, частиною даного предмета одягу?

Чи є в піднігтьових зрізах даної особи мікрочастинки волокон спільної родової (групової) належності з волокнами, з яких виготовлена тканина даного предмета одягу?

Які пошкодження (механічні, термічні, хімічні) існують на наданому виробі?

Чи є ці пошкодження на виробі експлуатаційними, виробничими дефектами чи наслідком хімічного чищення?

Чи відповідає фактичний волокнистий склад виробу, визначеному на маркірувальній стрічці?

До підпункту 24.1.2:

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди (нашарування, плями, бризки) або частинки лакофарбових матеріалів (покриттів)?

Чи є дана речовина фарбою, до якого виду фарби вона належить?

Чи походять дані частинки від стандартного лакофарбового покриття легкового (вантажного) автомобіля?

Чи придатні частинки фарби, знайдені на місці події (предметі-носії), для ідентифікації за ними конкретної пофарбованої поверхні?

Чи мають надані зразки лакофарбових речовин (частинок покриттів) спільну родову (групову) належність?

Чи не становили раніше окремі частини лакофарбового покриття одну пофарбовану поверхню?

Яким способом пофарбовано даний предмет?

Чи проводилось перефарбування даного предмета?

До підпункту 24.1.3:

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на предметі-носії сліди нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів? Якщо є, яких саме?

Чи належать дані речовини (рідини) до нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів? Якщо належать, то до якого їх роду (виду)?

Чи мають дані нафтопродукти та паливно-мастильні матеріали спільну родову (групову) належність?

Чи не походять дані нафтопродукти та паливно-мастильні матеріали з однієї ємності?

До підпункту 24.1.4:

Основними завданнями ґрунтознавчої експертизи є:

виявлення на предметах-носіях мікронашарувань (часток) ґрунтового походження, визначення їх природи, а також установлення спільної родової (групової) належності з наданими зразками;

установлення походження ґрунту на предметах-носіях з певної ділянки місцевості (іншого місця події);

установлення механізму утворення ґрунтових нашарувань.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є нашарування ґрунту (об'єктів ґрунтово-мінерального походження) на предметі-носії (зазначається, на якому саме)?

Чи мають порівнювані об'єкти (нашарування на предметі-носії та ґрунт з місця події) спільну родову (групову) належність?

Чи походять дані нашарування (зазначається, які саме) з певної ділянки місцевості?

Який механізм утворення нашарувань ґрунту?

Яка характеристика місцевості, з якої походять нашарування ґрунту на об'єктах-носіях?

При підготовці і призначенні ґрунтознавчої експертизи слід дотримуватись таких правил:

при дослідженнях ґрунтових об'єктів з метою встановлення їх походження з певної ділянки місцевості для порівняння направляються зразки ґрунту з місця, де за припущенням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), знаходився предмет-носії (місце виявлення трупа, слідів взуття тощо), та інших місць у межах ділянки, яка ідентифікується. Крім того, слід надавати контрольні зразки із суміжних ділянок, аналогічних і таких, які відрізняються від тієї, яка ідентифікується, наприклад із сусіднього

поля, яке засіяно іншою культурою, з ділянки, яка має інший характер рослинності, інший профіль тощо;

відбір зразків проводиться з урахуванням особливостей ділянки, яка ідентифікується;

якщо ділянка має відносно однорідну поверхню, то відбираються чотири-п'ять індивідуальних зразків з поверхневого шару місця контакту предметності з ґрунтом і не менше двох контрольних зразків із суміжних ділянок (змішаних з 4–5 пробами, відібраними в радіусі 2–5 м);

зразки відбираються з поверхневого шару ґрунту на глибині не більше 5 см масою 100–150 г і упаковуються в паперові пакети;

якщо ділянка являє собою западину (яр, канаву, яму тощо), зразки відбираються з дна і різних генетичних горизонтів стін, відкосів, а контрольні — з поверхні ґрунту біля западин та із суміжних ділянок місцевості;

усі зразки висушують на повітрі і поміщують у пакети;

з питань відбору зразків, якщо є така необхідність, слід проконсультуватися з експертом (спеціалістом) або запросити його для участі в цій дії;

до документа про призначення експертизи (залучення експерта) слід додати протокол огляду місця події з планом-схемою. Якщо огляд предметності ґрунту оформлено окремим протоколом, він також додається. Важливо, щоб у наданих експерту матеріалах були позначені місця відбору зразків ґрунту. Крім того, слід надати довідки про метеоумови та характер використання об'єктів з нашаруваннями ґрунту в період від часу події до часу відбору зразків та призначення експертизи (залучення експерта). Якщо в цей період на місці події проводились роботи, які могли змінити характеристики ґрунту (перекопування, будівельні, вантажні та інші роботи, унаслідок яких на ґрунті могли залишитись сторонні домішки), про це також слід повідомити експерта;

кожний предмет, на якому виявлені нашарування ґрунту, упаковується окремо. До упаковок зразків має прикріплюватись бирка із зазначенням його номера і місця його вилучення. Останні дані слід узгоджувати з планом-схемою місця події.

До підпункту 24.1.5:

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів? Якщо є, то яких саме?

Чи є даний засіб наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом або прекурсором і яким (якою) саме?

Чи мають дані наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори спільну родову (групову) належність?

Чи мають дані наркотичні засоби, психотропні речовини спільне джерело походження за якісним та відносним кількісним складом?

До підпункту 24.1.6:

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на предметі носії (зазначається, на якому саме) сліди сильнодійних чи отруйних речовин?

Чи є даний засіб сильнодіюною чи отруйною речовиною і яким (якою) саме?

Чи мають дані сильнодіюні чи отруйні речовини спільну родову (групову) належність?

Чи мають дані сильнодіюні чи отруйні речовини спільне джерело походження за якісним та відносним кількісним складом?

До підпункту 24.1.7:

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є в даній ємності (склянці, банці тощо) або на поверхні предмета (на одязі, папері) сліди рідин, що містять спирт?

Чи належить дана рідина до міцних алкогольних напоїв? Якщо належить, то до якого їх виду, та чи відповідає ця рідина вимогам ДСТУ?

Чи є дана рідина етиловим спиртом та чи відповідає вона вимогам ДСТУ?

Чи мають дані зразки спиртових рідин спільну родову (групову) належність?

Промисловим чи саморобним способом виготовлена спиртова рідина?

Чи придатний даний пристрій для виготовлення міцних спиртних напоїв?

Чи відповідає за своїми характеристиками алкогольний напій у даній пляшці характеристикам напою, зазначеним на етикетці?

До підпункту 24.1.8:

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на об'єкті-носії (зазначається, на якому саме) сліди або мікрочастинки металу (сплаву) і якого (яких) саме?

З якого металу (сплаву) виготовлено даний об'єкт?

Чи мають дані металеві об'єкти (зазначається, які саме) спільну родову (групову) належність за матеріалом виготовлення?

Яка марка металу (сплаву) виготовленого виробу?

Чи виготовлена деталь промисловим способом чи в непромислових умовах?

Чи відповідає якісний і кількісний хімічний склад виробу технічним умовам (ТУ, ДСТУ)?

До підпункту 24.1.9:

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на предметі-носії мікрочастинки полімерного матеріалу?

До якого роду (виду) належить даний полімерний матеріал?

З якого виду полімерного матеріалу виготовлено даний предмет?

Чи мають дані зразки полімерних матеріалів спільну родову (групову) належність?

До підпункту 24.1.10:

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є на предметі-носії мікрочастинки скла (кераміки)?

До якого роду (виду) належить дане скло (кераміка)?

З якого виду скла (кераміки) виготовлено даний предмет?

Чи мають дані зразки скла (кераміки) спільну родову (групову) належність?

До підпункту 24.1.11:

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Яка природа речовини, наданої на дослідження?

Чи є нашарування спеціальних хімічних речовин на предметах-носіях (грошових купюрах, змивах з рук тощо)?

Чи мають надані речовини спільну родову належність?

До підпункту 24.1.12:

У межах експертизи встановлення шкідливих речовин у навколишньому середовищі проводиться експертиза пестицидів.

Основними завданнями експертизи встановлення шкідливих речовин у навколишньому середовищі (пестицидів) є:

встановлення належності пестицидів до стандартизованої групи (виробничої, хімічної, гігієнічної тощо) відповідно до існуючої класифікації;

встановлення спільної (різної) родової (групової) належності, єдиного джерела походження, належності до єдиної маси тощо.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є дана речовина пестицидом? Якщо так, яким саме?

Чи містяться в зразках рослин (грунту, води) пестициди?

Чи мають спільну родову (групову) належність надані зразки пестицидів?

До якої групи небезпеки згідно з гігієнічною класифікацією належать надані зразки пестицидів?

Чи дозволено використання в Україні наданих пестицидів?

24.3. При підготовці об'єктів для проведення експертизи матеріалів, речовин та виробів слід дотримуватись таких правил:

якщо матеріали і речовини виявлені у великій кількості, на дослідження направляються їх зразки. У випадках, коли вони (матеріали і речовини) становлять об'єми рідин або сипкі маси, зразки надаються у вигляді середніх проб;

при відборі середньої проби рідини останню потрібно збовтати, а потім відлити не менше ніж 1 л в окрему ємність. Середня проба сипких речовин (піску, цементу тощо) відбирається виїмками за допомогою щупа з різних за глибиною місць кожної ємності (три-п'ять виїмок загальною масою 1,5–2 кг). При великих розмірах сховища проби слід відбирати в місцях, з яких найімовірніше походить частина сипкої речовини, яка досліджується (біля дверей, вікна, пролому тощо);

зразки ниток, мотузок, шпагатів надаються загальною довжиною не менше ніж 3 м, відрізками з різних місць об'єктів;

зразок тканини повинен мати довжину 50 — 100 см. Якщо тканина має малюнок, він повинен повторюватись на зразку не менше трьох разів;

якщо досліджуються нашарування або плями на предметах, експерту необхідно надати сам предмет. Нашарування і плями необхідно прикрити аркушем білого паперу або тканиною, закріпленою по краях;

якщо вилучити предмет неможливо, надаються вирізки з плямами;

предмети одягу та взуття, на яких припускається наявність волокон (інших мікрочастинок і нашарувань), необхідно загорнути кожний окремо

у щільний білий папір (забороняється упакувати їх у поліетиленові мішки, оскільки поліетилен має електростатичні властивості, під впливом яких локалізація мікрочастин на об'єкті може зазнати змін);

рідини слід наливати для транспортування в чистий скляний товстостінний посуд і закривати притертою склянню пробкою. Посуд, у якому пересилаються луги, закривається гумовою пробкою;

предмети, просочені маслами, жирами і мастильними матеріалами, а також предмети, яким властиві специфічні запахи, поміщують у скляний щільно закритий посуд або в поліетиленові мішки, що заклеюються;

наркотичні засоби саморобного виробництва, які мають певну форму (брикет, грудка тощо), поміщують в окремі упаковки, щоб зберегти їх форму.

25. Біологічна експертиза

25.1. Біологічна експертиза досліджує об'єкти рослинного та тваринного походження. Ними найчастіше бувають:

листя, стебла, квіти, сіно, солома, кора, деревина, коріння, плоди, насіння, зерно, спори, пилок тощо;

похідні шкірних покривів тваринного походження (волосся, пір'я, луска тощо);

продукти переробки рослинних та тваринних організмів (корми для тварин та птахів, борошно, шматки хутра та шкіри тощо);

продукти життєдіяльності рослинних і тваринних організмів (мед, камень, екскременти тощо).

25.2. Основними завданнями біологічної експертизи є:

установлення належності об'єктів тваринного та рослинного походження (далі — біологічне походження) до конкретного біологічного таксона (родини, роду, виду тощо), а також виявлення мікрооб'єктів зазначеного походження в будь-якій масі або на предметах обстановки місця події (предметах-носіях);

установлення спільної родової (групової) належності декількох порівнюваних об'єктів;

установлення належності об'єктів біологічного походження до одного цілого;

визначення біологічних характеристик стану об'єкта, у тому числі зернових та зернобобових культур (стадії розвитку організму, причин та часу змін його стану, механізму пошкодження тощо);

установлення належності об'єктів рослинного походження до наркотичних засобів.

25.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Яка природа даного об'єкта? Якщо він біологічного походження, то яка його таксономічна належність?

Чи є на предметі-носії (зазначається, якому саме) мікрооб'єкти (частки) біологічного походження? Якщо є, то яка їх таксономічна належність?

Чи мають дана маса (наприклад, зерно в мішку, вилучене в особи) та зразки, вилучені в конкретному місці (наприклад, зразки зерна з певного сховища), спільну родову (групову) належність?

Чи відповідають зразки зернових (зернобобових) культур, що надані на дослідження, вимогам ДСТУ за показниками: масова частка білка; масова частка сиріої клейковини; якість клейковини; число падіння; вологість; сміттєва та зернова домішки; сажкове зерно; маса 1000 насінин (зерен) (натура)?

Чи відповідають зразки зернових (зернобобових) культур, що надані на дослідження, за їх характеристиками умовам контракту на поставку?

Чи є дані об'єкти частинами одного цілого (наприклад, гілля та стовбур, дві частини листка рослини тощо)?

Чи могли за певний строк статися ті або інші зміни в розвитку рослинного (тваринного) об'єкта (чи могла рослина за певний час вирости до наявних розмірів, чи могла комаха за певний час досягти стадії розвитку, у якій вона була виявлена, тощо)?

Яка давність заселення трупа знайденими на ньому комахами (личинками комах)?

Чи є волосся, знайдене на предметі-носії (указується, на якому), волоссям людини (тварини)? Якщо це волосся тварини, то чи має воно спільну родову (групову) належність до волосся даної особини?

Який вік рослини, її частин?

Чи належить дана рослина (подрібнені частки рослини) до таких, що містять наркотичні речовини? Якщо так, яка її таксономічна належність?

Чи складали раніше дані зразки наркотичних засобів одну масу?

Чи мають дані зразки наркотичних засобів спільну родову (групову) належність (за способом виготовлення, місцем вирощування тощо)?

25.4. Готуючи матеріали для дослідження, слід дотримуватись таких основних правил:

якщо досліджувані об'єкти та об'єкти для порівняльного дослідження мають великі об'єми або маси, вони направляються експертові у вигляді зразків;

зразки сипких мас (зерно, борошно тощо) відбираються у вигляді середніх проб (див. пункт 24.3);

відбираючи зразки волосся з волосяного покриву тварин, слід виривати (вичісувати) їх з різних частин тіла (спини, шиї, ніг, боків, черева і, зокрема, у зоні пошкодженої частини тіла) по 50 — 100 волосин з кожного місця;

якщо досліджується сіно або солома, то їх зразки повинні мати масу в межах 0,5 — 1 кг. Відібрані зразки загортають у папір, не придавлюючи та не згинаючи стебел;

екскременти тварин та гній висушують і по 100 — 120 г транспортують у закритих банках;

при дослідженні мікрооб'єктів експертові слід надсилати предмет-носії;

місця на предметах-носіях, де знайдені плями або сліди біологічного походження, слід закрити чистим папером, закріпивши його краї на предметі. Так само діють, коли сліди в процесі слідчого огляду не виявлені, але їх наявність у певному місці припускається;

якщо предмет-носії надати експерту немає змоги, йому слід надати можливість оглянути цей предмет чи провести його дослідження за місцезнаходженням.

II. Інженерно-технічні експертизи

{Назва розділу II в редакції Наказу Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

1. Автотехнічна експертиза

1.1. Основними завданнями автотехнічної експертизи є:

1.1.1. Установлення несправностей транспортного засобу (далі — ТЗ), які загрожували безпеці руху, причин їх утворення та часу виникнення (до дорожньо-транспортної пригоди (далі — ДТП) чи внаслідок неї або після неї), можливості виявлення несправності звичайно застосованими методами контролю за технічним станом ТЗ; визначення механізму впливу несправності на виникнення та розвиток пригоди.

1.1.2. Установлення механізму ДТП та її елементів: швидкості руху (за наявності слідів гальмування та за пошкодженнями), гальмового та зупинного шляхів, траєкторії руху, відстані, пройденої ТЗ за певні проміжки часу, та інших просторово-динамічних характеристик пригоди.

Швидкість руху транспортних засобів, виходячи з їх пошкоджень, може визначатися за допомогою програмних комплексів з дослідження механізму ДТП, що рекомендовані для впровадження в експертну практику.

1.1.3. Установлення відповідності дій водія ТЗ у даній дорожній ситуації технічним вимогам Правил дорожнього руху, наявності у водія технічної можливості запобігти пригоді з моменту виникнення небезпеки, відповідності з технічної точки зору дій водія вимогам Правил дорожнього руху, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями водія та ДТП.

Момент виникнення небезпеки для руху, як правило, має зазначатися у документі про призначення експертизи (залучення експерта). Якщо у документі про призначення експертизи (залучення експерта) момент виникнення небезпеки не зазначений, то експерт, виходячи з аналізу дорожньої обстановки, може визначити його за даними, що містяться в матеріалах справи.

Коли експерт вважає, що небезпека для руху виникла не в той момент, який зазначено в документі про призначення експертизи (залучення експерта), у висновку він має вказати мотиви незгоди з позицією органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), і дати відповідні варіанти розв'язання поставленого питання.

Перед автотехнічною експертизою можуть бути поставлені й інші завдання, вирішення яких пов'язане з дослідженням технічного стану ТЗ, дорожньої обстановки і дій учасників дорожньої події.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

До пункту 1.1.1:

Які несправності, виходячи з вимог Правил дорожнього руху до технічного стану ТЗ, мала (мав) система (механізм, вузол, агрегат) даного ТЗ?

Чи є в досліджуваному ТЗ несправності, які могли бути технічною причиною виникнення ДТП?

Коли, відносно моменту ДТП, її настання чи в процесі її розвитку, виникли дані несправності?

Яка причина відмови даного механізму, системи (рульового управління, гальмової системи тощо) ТЗ?

Чи мав водій можливість виявити несправність до моменту ДТП?

Чи мав водій технічну можливість запобігти пригоді за наявності даної несправності?

До пункту 1.1.2:

Якою була швидкість ТЗ у різні моменти розвитку ДТП (якщо сліди різної довжини або перериваються, на це слід указати)?

Яка була швидкість ТЗ з урахуванням пошкоджень, які він отримав при зіткненні?

Яка максимально припустима швидкість ТЗ за умови даної видимості дороги (зазначається, якою була видимість дороги)?

Яка максимально припустима швидкість ТЗ на закругленні дороги даного радіуса?

Яка найменша безпечна дистанція між ТЗ в умовах даної дорожньої обстановки?

Яка відстань необхідна для безпечного обгону попутного ТЗ в умовах даної дорожньої обстановки?

Який гальмовий та (або) зупинний шлях ТЗ за певної швидкості його руху в умовах даної дорожньої обстановки?

До пункту 1.1.3:

Як повинен був діяти водій у даній дорожній обстановці згідно з технічними вимогами Правил дорожнього руху?

Чи мав водій технічну можливість запобігти наїзду з моменту виникнення небезпеки для руху або з моменту виявлення перешкоди для руху?

Чи відповідали дії водія технічним вимогам Правил дорожнього руху?

Чи були з технічної точки зору дії водія ТЗ у причинному зв'язку з виникненням ДТП?

До пунктів 1.1.2 і 1.1.3:

З якою швидкістю рухався ТЗ? Якщо ця швидкість перевищувала встановлені обмеження (зазначається, які саме), то чи мав водій технічну можливість уникнути контакту з перешкодою (зазначається, якою саме), якщо ця швидкість не перевищувала припустиму?

Чи мав водій технічну можливість шляхом екстреного гальмування зупинити ТЗ з моменту виникнення небезпеки для руху (указується момент виникнення небезпеки), не доїжджаючи до перешкоди (пішохода)?

1.3. У документі про призначення автотехнічної експертизи (залучення експерта) повинні бути зазначені дані про параметри і стан дорожньої обстановки, дорожнього покриття та обставини щодо дій учасників події, з яких має виходити експерт при проведенні досліджень (вихідні дані).

При призначенні експертизи обставин ДТП необхідно, зокрема, вказувати: тип покриття дороги (асфальт, ґрунтова тощо), його стан (сухе, мокре, ожеледиця тощо), ширину проїзної частини, наявність і величину ухилів, наявність дорожніх знаків і розміток у районі ДТП, технічний стан ТЗ та

його завантаженість; видимість і оглядовість дороги з місця водія, а в умовах обмеженої видимості — ще й видимість перешкоди; розташування ТЗ по ширині дороги, швидкість його руху (швидкість руху вказується, якщо немає сліду гальмування); момент виникнення небезпеки для руху; відстань, яку подолав пішохід з моменту виникнення небезпеки для руху до моменту наїзду, швидкість руху пішохода або час його руху з моменту виникнення небезпеки до моменту наїзду; чи застосовував водій термінове гальмування і якщо застосовував, то яка довжина сліду гальмування до задніх коліс автомобіля (якщо сліди розташовані на ділянках дороги з різним покриттям, наприклад на проїзній частині й узбіччі, потрібно зазначити довжину сліду окремо на кожній з ділянок); місце наїзду відносно слідів гальмування (яку відстань пройшов ТЗ у стані гальмування до наїзду чи після наїзду на пішохода; якою частиною ТЗ контактував з пішоходом або якими частинами зіткнулись транспортні засоби; якщо ТЗ після залишення сліду гальмування до його остаточної зупинки рухався накатом, то яку відстань він пройшов у цьому стані).

Якщо ДТП скоїв водій мотоцикла, крім того, зазначаються: ручним та ножним гальмом чи одним з них (яким саме) гальмував водій; якщо на мотоциклі з коляскою був один пасажир, то де він перебував (у колясці чи на задньому сидінні); якщо мотоцикл без коляски рухався в перекинутому стані, залишаючи сліди на дорозі, — то відстань, на яку він перемістився в такому стані.

1.4. Якщо призначається експертиза технічного стану ТЗ, у документі про призначення експертизи (залучення експерта) достатньо викласти факти справи і обставини, які стосуються особливостей об'єкта дослідження, знання яких може мати значення для експерта, наприклад, чи експлуатувався ТЗ після події; у якому стані були деталі (вузли), сполучені з деталями (вузлами), що досліджуються, тощо.

1.5. Якщо до моменту призначення експертизи (залучення експерта) органу (особі), що її призначає, не вдалося усунути протиріччя у вихідних даних, що були в справі, він (вона) може зазначити в документі про призначення експертизи (залучення експерта) варіанти їх значень і отримати висновки щодо кожного з них.

1.6. Орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), не має права вимагати від експерта, щоб той самостійно вибирав зі справи вихідні дані для проведення експертизи. Разом з тим вказані особи можуть поставити перед експертом питання про технічну спроможність (неспроможність) тих чи інших даних, які є у справі.

1.7. Разом з документом про призначення експертизи (залучення експерта) експерту за потреби надаються всі матеріали кримінального провадження, справи про адміністративне правопорушення, цивільної, господарської, адміністративної справи.

Якщо орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), не може направити експерту всі матеріали справи, він повинен надати: протокол огляду місця події разом зі схемою та іншими додатками; протокол огляду ТЗ; протокол відтворення обстановки й обставин події.

2. Транспортно-трасологічна експертиза

2.1. Основним завданням транспортно-трасологічної експертизи є:

ідентифікація за слідами, залишеними ТЗ, певного його екземпляра або встановлення його типу, моделі;

визначення взаємного розташування ТЗ у момент їх контактування;

визначення місця зіткнення ТЗ і місця наїзду на перешкоду (пішохода), встановлення механізму утворення слідів;

розташування ТЗ відносно проїзної частини на момент контактування.

Вирішення цих завдань здійснюється шляхом дослідження слідів, виявлених на місці ДТП, пошкоджень транспортних засобів. Тому призначати транспортно-трасологічну експертизу доцільно лише тоді, коли є можливість надати експертові об'єкти, які перебували в контакті, або матеріали справи, у яких зафіксовано сліди.

2.2 Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи залишені певні сліди (указується, які саме і на чому) ходовими частинами (колесами, шинами, гусеницями тощо) даного ТЗ?

Який механізм контактування ТЗ?

Чи залишені сліди певними частинами даного ТЗ, що виступають?

До якого типу (марки, моделі) належить ТЗ, яким залишено дані сліди?

Яким було взаємне розташування транспортних засобів під час їх зіткнення?

Яким було взаємне розташування ТЗ і перешкоди (пішохода) під час наїзду на останню (останнього)? Який механізм контактування пішохода та ТЗ? Хто з осіб, які перебували в ТЗ під час ДТП (вказуються прізвища, імена та по батькові осіб), перебував за кермом (для вирішення питань про взаємне розташування ТЗ і потерпілого та про особу, яка керувала ТЗ, призначається комплексна судово-медична, транспортно-трасологічна експертиза)?

Який з транспортних засобів під час їх зіткнення стояв, а який рухався?

На якому місці дороги сталося зіткнення транспортних засобів (наїзд на пішохода)?

Який механізм утворення слідів (удар, ковзання тощо)?

У якому напрямку відносно слідосприймальної поверхні рухався ТЗ?

2.3. Для вирішення зазначених питань експерту надаються самі слідоутворювальні об'єкти (шини, деталі, що виступають, тощо) або експериментальні зліпки цих об'єктів (експериментальні відбитки шин на папері); предмети, на яких залишились сліди зазначених об'єктів, або зліпки (масштабні фотознімки) цих слідів, а також протоколи огляду місця події з усіма додатками до них.

Якщо досліджуються сліди ТЗ на одязі (взутті) потерпілого, надається також акт судово-медичного дослідження пошкоджень на його тілі.

3. залізнично-транспортна експертиза

3.1. Основними завданнями залізнично-транспортної експертизи є:

3.1.1. Вирішення діагностичних задач:

дослідження технічного стану елементів інженерного обладнання верхньої та нижньої будов залізничної колії;

дослідження технічного стану ходових частин та конструкцій рухомого складу залізничного транспорту;

дослідження технічного стану вузлів (конструкцій) рухомого складу, а також верхньої та нижньої будови колії при втраті надійності (міцності, жорсткості, стійкості) їх окремих елементів;

дослідження технічного стану елементів пристроїв автоматики, телемеханіки, зв'язку та електропостачання залізниць з метою встановлення

відповідності технічного стану досліджуваних об'єктів вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України.

3.1.2. Вирішення ситуаційних задач:

дослідження обставин залізнично-транспортної пригоди (далі — ЗТП) при «класичному» сходженні з рейок рухомого складу (дослідження взаємодії колії та рухомого складу; дослідження режиму ведення поїзда; дослідження фактичних дій учасників ЗТП та встановлення відповідності цих дій вимогам нормативних документів);

дослідження обставин залізнично-транспортної пригоди при зіткненнях залізнично-транспортних засобів, наїздів на нерухомі перешкоди та людей (дослідження процесів взаємодії транспортних засобів під час зіткнення; визначення швидкостей зіткнення; дослідження фактичних дій учасників ЗТП та встановлення відповідності цих дій вимогам нормативних документів);

дослідження обставин залізнично-транспортної пригоди при втраті міцності елементів верхньої будови колії, ходових частин та конструкцій рухомого складу (дослідження процесів взаємодії колії та рухомого складу; дослідження дій учасників ЗТП та встановлення відповідності цих дій вимогам нормативних документів);

дослідження обставин залізнично-транспортної пригоди при відмові механізму керування процесами перевезень (дослідження фактичних дій учасників ЗТП та встановлення відповідності цих дій вимогам нормативних документів);

дослідження обставин залізнично-транспортної пригоди при відмові пристроїв автоматики, телемеханіки, зв'язку та електропостачання (дослідження дій учасників ЗТП та встановлення відповідності цих дій вимогам нормативних документів);

дослідження обставин залізнично-транспортної пригоди при втраті стійкості рейко-шпальної решітки, стихійних лихах тощо (дослідження процесів, що пов'язані з виникненням критичних внутрішніх (температурних) та зовнішніх сил, при яких відбувається поперечний до осі колії зсув рейко-шпальної решітки; дослідження взаємодії шпальної основи з баластом; дослідження фактичних дій учасників ЗТП та встановлення відповідності цих дій вимогам нормативних документів).

Дослідження реалізованого механізму залізнично-транспортної пригоди з метою встановлення безпосередньої технічної причини ЗТП та можливості її запобігання.

Перед залізнично-транспортною експертизою можуть бути поставлені також інші завдання, вирішення яких пов'язане з дослідженням технічного стану рухомого складу залізниць, елементів верхньої та нижньої будов колії, пристроїв сигналізації, централізації, блокування тощо, а також дій учасників залізнично-транспортної пригоди.

3.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

До підпункту 3.1.1:

У якому технічному стані були елементи верхньої (нижньої) будови колії на n-му пікеті n-го кілометра перегону А-В у момент сходження з рейок рухомого складу і чи відповідав цей стан вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України (якщо технічний стан не відповідав вимогам нормативних документів, то у чому саме полягає ця невідповідність)?

У якому технічному стані були елементи ходових частин і конструкцій рухомого складу, який зійшов з рейок, і чи відповідав цей стан вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України (якщо технічний стан не відповідав вимогам нормативних документів, то у чому саме полягає ця невідповідність)?

У якому технічному стані була гальмівна система рухомого складу і чи відповідав цей стан вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України (якщо технічний стан не відповідав вимогам нормативних документів, то у чому саме полягає ця невідповідність)?

У якому технічному стані була система сигналізації, централізації та блокування (або її окремі елементи) на станції А (на перегоні А-В) і чи відповідав цей стан вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України (якщо технічний стан не відповідав вимогам нормативних документів, то у чому саме полягає ця невідповідність)?

У якому технічному стані була система попередження зіткнень на залізничному переїзді і чи відповідав цей стан вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України (якщо технічний стан системи не відповідав вимогам нормативних документів, то у чому саме полягає ця невідповідність)?

Чи відповідало розташування та облаштування залізничного переїзду вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України (якщо ні, то у чому саме ця невідповідність проявилась)?

До пункту 3.1.2:

Якими положеннями нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, повинні були керуватися посадові особи господарства перевезень при формуванні поїзда, у якому відбулося сходження з рейок рухомого складу?

Чи мала місце невідповідність дій посадових осіб господарства перевезень вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, при формуванні поїзда, у якому відбулося сходження з рейок рухомого складу (якщо мала, то у чому саме полягає ця невідповідність)?

Якими положеннями нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, повинні були керуватися члени локомотивної бригади до сходження з рейок (зіткнення, наїзду), у момент сходження з рейок (зіткнення, наїзду) та після сходження з рейок (зіткнення, наїзду) рухомого складу?

Чи мала місце невідповідність дій членів локомотивної бригади вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, при веденні поїзда, в якому відбулося сходження з рейок рухомого складу (зіткнення, наїзд) (якщо мала, то у чому саме полягає ця невідповідність)?

Якими положеннями нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, повинні були керуватися посадові особи господарства перевезень у процесі виконання поїзної (маневрової) роботи?

Чи мала місце невідповідність дій посадових осіб господарства перевезень вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, у процесі виконання поїзної (маневрової) роботи (якщо мала, то у чому саме полягає ця невідповідність)?

Якими положеннями нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, повинні були керуватися посадові особи колійного господарства у процесі технічного утримання (ремонту) залізничної колії на n-му пікеті n-го кілометра перегону А-В?

Чи мала місце невідповідність дій посадових осіб колійного господарства вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, у процесі технічного утримання (ремонту) залізничної колії на n-му пікеті n-го кілометра перегону А-В (якщо мала, то у чому саме ця невідповідність полягає)?

Якими положеннями нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, повинні були керуватися посадові особи локомотивного (вагонного) господарства у процесі технічного утримання (ремонту) рухомого складу?

Чи мала місце невідповідність дій посадових осіб локомотивного (вагонного) господарства вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, в процесі технічного утримання (ремонту) рухомого складу (якщо мала, то у чому саме полягає ця невідповідність)?

Якими положеннями нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, повинні були керуватися посадові особи господарства сигналізації, централізації та блокування у процесі технічного утримання (ремонту) системи попередження зіткнень на залізничному переїзді?

Чи мала місце невідповідність дій посадових осіб господарства сигналізації, централізації та блокування вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, у процесі технічного утримання (ремонту) системи попередження зіткнень на залізничному переїзді (якщо мала, то у чому саме полягає ця невідповідність)?

Яка безпосередня технічна причина сходження з рейок (зіткнення, наїзду) рухомого складу (вказати кількість вагонів, що зійшли, номер поїзда, місце та час сходження, зіткнення, наїзду)?

Яка послідовність проміжних технічних причин, що призвели до формування безпосередньої технічної причини сходження з рейок (зіткнення, наїзду) рухомого складу?

Чи можливо було з технічної точки зору запобігти залізнично-транспортній пригоді?

3.3. У документі про призначення залізнично-транспортної експертизи (залучення експерта) зазначаються фактичні дії учасників залізнично-транспортної пригоди.

Для виконання експертизи залежно від задач, які вирішуються, повинні бути надані:

різноманітні деталі, вилучені з місця події у зв'язку з відновлювальними роботами;

фотознімки загального вигляду місця пригоди, пошкодженої ділянки колії і рухомого складу, окремих їх вузлів та деталей;

фотознімки сторонніх предметів;

ескізи зламаних деталей із зазначенням дефектів, тріщин тощо;

фотознімки вагонів, завантаження яких не відповідає вимогам нормативних документів;

акти огляду та вимірювання параметрів рейкової колії, стрілочних переводів, вагонів, які зійшли з рейок, пристроїв та споруд, тягового рухомого складу тощо із зазначенням відхилень від норм їх утримання та пошкоджень, що утворились у результаті спрацювання механізму ЗТП;

акти контрольної перевірки автогальм вагонів, які залишились (утримались) на рейках;

акти технічного стану та роботи технічних засобів безпеки руху (сигналізації, централізації, блокування, радіозв'язку, автоматичної локомотивної сигналізації тощо), що мають стосунок до ЗТП;

акти про пошкодження рухомого складу;

натурний лист поїзда;

швидкостемірна стрічка поїзда та результати її розшифрування (із зазначенням місця зберігання оригіналу);

довідка ВУ- 45 про забезпечення поїзда автогальмами;

документ «Попередження про обмеження швидкості руху на ділянці», де відбулася ЗТП;

результати розрахунків та експериментів, виконані під час службового розслідування; технічні висновки спеціалістів (науковців);

фрагменти графіка виконаного руху поїздів на ділянці, де відбулася ЗТП; журнали диспетчерських розпоряджень; журнали огляду рейкової колії та стрілочних переводів; книга ревізорських вказівок у частині, що стосується ЗТП; журнали ВУ-100, ДУ-2 (ДУ-3), ДУ-46, ТУ-152;

план та профіль залізничної ділянки, на якій відбулася ЗТП; довідка про результати останньої перевірки технічного стану рейкової колії колієвимірювальними та дефектоскопічними засобами; стрічки перевірки технічного стану рейкової колії вагоном-вимірювачем; журнали ПУ-28 та ПУ-29 про результати натурних перевірок рейкової колії;

накладні дорожні відомості (у випадку ЗТП з вантажними поїздами);
довідка з найближчої метеостанції;
довідка про пошкодження вантажів;
довідка про матеріальний збиток, який виник у результаті пошкодження елементів верхньої та нижньої будов колії, рухомого складу, пристроїв сигналізації, централізації та блокування, контактної мережі, втрати та пошкодження вантажів, а також затрат, пов'язаних з ліквідацією наслідків ЗТП;

пояснювальні записки посадових осіб-учасників ЗТП, відомості про перебування їх на роботі та про час їх відпочинку перед роботою; результати останніх випробувань про знання посадових інструкцій та нормативних документів, медичні огляди;

архіваторні записи переговорів посадових осіб за час розвитку ЗТП;
акти службового розслідування форми РБУ-1 чи РБУ-3; технічний висновок про причини ЗТП;

протоколи оперативних нарад відповідних структурних підрозділів; протокол оперативної наради дирекції залізничних перевезень; протокол та наказ начальника відповідної служби залізниці;

протокол оперативної наради начальника залізниці та наказ начальника залізниці;

протоколи допиту свідків, постраждалих, обвинувачених; протоколи інших слідчих дій;

висновки експертів інших спеціальностей.

4. Експертиза стану доріг і дорожніх умов у місцях ДТП

4.1. Основними завданнями даної експертизи є визначення відповідності техніко-експлуатаційних, геометричних та технічних показників автомобільних доріг нормативно-технічним вимогам. Визначення відповідності робіт з організації дорожнього руху вимогам безпеки руху.

4.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи відповідали фактичні техніко-експлуатаційні показники (рівність, коефіцієнти зчеплення та шорсткості тощо) автомобільної дороги вимогам безпеки дорожнього руху?

Чи відповідали роботи з проведення ремонту, експлуатації та утримання доріг вимогам безпеки дорожнього руху?

Чи були невідповідності дорожніх умов вимогам нормативних документів у причинному зв'язку з подією ДТП?

Чи забезпечує організація дорожнього руху на дослідній ділянці дороги безпеку дорожнього руху?

Чи відповідали геометричні параметри автомобільної дороги вимогам нормативної документації?

5. Будівельно-технічна та оціночно-будівельна експертизи

5.1. Основними завданнями будівельно-технічної експертизи є:

визначення відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

визначення відповідності виконаних будівельних робіт, окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій, виробів та матеріалів проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

визначення, перевірка обсягів і вартості виконаних будівельних робіт та складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проектно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

визначення групи капітальності, категорії складності, ступеня вогнестійкості будівель і споруд та ступеня будівельної готовності незавершених будівництвом об'єктів;

визначення технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів;

визначення вартості будівельних робіт, пов'язаних з переобладнанням, усуненням наслідків залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо;

визначення можливості та розробка варіантів розподілу (виділення частки; порядку користування) об'єктів нерухомого майна.

5.1.1. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи відповідає розроблена проектно-кошторисна документація вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНИП тощо)? Якщо не відповідає, то в чому полягають невідповідності?

Чи відповідають виконані будівельні роботи проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

Чи відповідають об'єкти (будівлі, споруди тощо) проектно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва. Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

Чи відповідають виконані будівельні роботи (або окремі елементи об'єктів нерухомого майна, конструкції, вироби, матеріали тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНИП, стандартам, технічним умовам тощо)? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

Який перелік та об'єми фактично виконаних будівельних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції)?

Яка вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів?

Чи відповідають обсяги та вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або первинною звітною документацією з будівництва?

Чи відповідає первинна звітна документація (форми КБ-2в, КБ-3 тощо) з будівництва (ремонту, реконструкції) за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва? Якщо не відповідає, то в чому полягають невідповідності?

Який вид будівництва (нове будівництво, реконструкція, капітальний ремонт тощо) фактично виконаний на об'єкті?

Чи є об'єкт (результат виконання робіт) нерухомим майном?

Який ступінь будівельної готовності незавершеного будівництвом об'єкта?

Яка група капітальності (категорія складності, ступінь вогнестійкості) об'єкта?

Який технічний стан (ступінь фізичного зношення) об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди тощо)?

Чи є об'єкт нерухомого майна (будівля, споруда) аварійним?

Які пошкодження об'єкта (будівлі, квартири, приміщення, оздоблення тощо) виникли внаслідок залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту на підроблюваних територіях тощо?

Яка технічна причина пошкоджень та руйнувань об'єкта нерухомого майна (елементів, конструкцій, інженерних мереж тощо)?

Яка вартість ремонтно-будівельних робіт, проведення яких необхідне для усунення пошкоджень унаслідок залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту тощо?

Який розмір завданої матеріальної шкоди об'єкту (будівлі, квартирі, приміщенню, оздобленню тощо) унаслідок його залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту тощо?

Яке функціональне призначення приміщень? Чи належать приміщення будинку до нежитлових (допоміжних)?

Чи є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів у галузі будівництва розділити (виділити частку; визначити користування) об'єкт нерухомого майна відповідно до часток співвласників (вказати частки)?

Які варіанти розподілу (виділення частки; визначення порядку користування) об'єкта нерухомого майна можливо визначити відповідно до часток співвласників (вказати частки) та вимог нормативно-правових актів?

Чи належить будівля за архітектурним вирішенням (стилем) до категорії культових споруд: храмів, церковних споруд? (Зазначене питання може вирішуватись шляхом проведення комплексної експертизи із залученням відповідних фахівців.)

5.1.2. Питання відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва, а також питання визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва можуть бути вирішені за наявності у експерта (експертів) відповідних

фахових знань, в тому числі з вузько направлених питань, з проектування, будівництва та експлуатації об'єктів будівництва з урахуванням об'ємності матеріалів і складності об'єкта та інших його особливостей.

5.1.3. Для вирішення питань: про відповідність розробленої проектно-кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНиП тощо); відповідність фактично виконаних будівельних робіт проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення переліку та об'ємів фактично виконаних робіт з будівництва (ремонт, реконструкції) об'єктів; визначення вартості фактично виконаних робіт з будівництва об'єктів; визначення відповідності обсягів та вартості фактично виконаних будівельних робіт обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або первинною звітною документацією; відповідності первинної звітної документації з порядком будівництва за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва — експерту необхідно надати договірну документацію (договори підряду та додатки до них, додаткові угоди тощо), а також проектно-кошторисну та первинну звітну і виробничу документацію (форми КБ-2в, КБ-3, відомості списання матеріалів, журнал виконання робіт, акти огляду прихованих робіт, акти випробувань тощо) на виконання будівельних робіт.

5.1.4. Для вирішення питань: про відповідність об'єктів нерухомого майна проектно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (містобудівним, протипожежним, санітарно-гігієнічним тощо); відповідність виконаних будівельних робіт (окремим елементам об'єктів, конструкцій, виробів, матеріалів) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНиП, стандартам, технічним умовам тощо) — експерту необхідно надати проектну та первинну звітну та виробничу документацію на будівництво об'єкта, документ про приймання в експлуатацію об'єкта будівництва, матеріали технічної інвентаризації на об'єкт, стандарти та технічні умови на виготовлення конструкцій, виробів та матеріалів тощо.

5.1.5. Для вирішення питань щодо визначення технічного стану (ступеня фізичного зношення), аварійності, групи капітальності, категорії складності, ступеня вогнестійкості об'єкта нерухомого майна, а також визначення пошкоджень та руйнувань об'єкта і його конструктивних елементів та причин їх виникнення експерту необхідно надати проектну документацію на будівництво об'єкта, документ про приймання його в експлуатацію, матеріали технічної інвентаризації, акти і звіти попередніх обстежень та досліджень тощо.

5.1.6. Для вирішення питань щодо визначення технічної можливості розподілу (виділу частки; визначення порядку користування) об'єктів нерухомого майна (житлових будинків, квартир, об'єктів комерційного та промислового призначення) та надання варіантів такого розподілу експерту

необхідно надати правовстановлювальні документи на об'єкт нерухомості, дані щодо часток співвласників, документ про приймання в експлуатацію об'єкта, матеріали технічної інвентаризації, дані щодо фактичного використання нерухомого майна.

У разі якщо орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), вважає за необхідне врахувати при підготовці варіантів поділу пропозиції учасників судового процесу, то такі пропозиції повинні бути викладені в документі про призначення експертизи (залучення експерта).

5.2. Основними завданнями оціночно-будівельної експертизи є: визначення різних видів вартості поліпшень земельних ділянок (будівель та їх частин, споруд, передавальних пристроїв тощо);

визначення відповідності виконаної оцінки нерухомого майна (поліпшень земельної ділянки) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

5.2.1. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, залишкова, ліквідаційна, вартість ліквідації, спеціальна, інвестиційна тощо) об'єкта нерухомого майна (зазначити об'єкт: будівля, приміщення, квартира, споруда тощо)?

Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, залишкова, ліквідаційна, вартість ліквідації, спеціальна, інвестиційна тощо) частки (зазначити частку: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ тощо) об'єкта нерухомого майна (зазначити об'єкт: будівля, приміщення, квартира, споруда тощо)?

Чи відповідає виконана оцінка нерухомого майна (зазначити об'єкт) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам?

5.2.2. Для вирішення питання з визначення вартості поліпшень земельної ділянки експерту необхідно надати правовстановлювальну документацію та матеріали технічної інвентаризації на ці об'єкти, а також правовстановлювальну та технічну документацію на земельну ділянку, на якій розміщений об'єкт оцінки, станом на дату оцінки. У разі виконання ретроспективної оцінки на дослідження необхідно надати матеріали з вихідними даними щодо показників (функціонального використання, об'ємно-планувального рішення, технічного стану тощо) об'єкта на дату оцінки.

{Глава 5 розділу II в редакції Наказу Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

6. Земельно-технічна та оціночно-земельна експертизи

6.1. Основними завданнями земельно-технічної експертизи є:

визначення фактичного землекористування земельними ділянками, а саме фізичних характеристик земельних ділянок (конфігурації, площі, промірів тощо);

визначення відповідності фактичного розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок їх розташуванню у відповідній технічній документації;

визначення відповідності фактичного землекористування в частині порушення меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів та документації із землеустрою на ці земельні ділянки;

визначення можливості розподілу (порядку користування) земельними ділянками, розробка варіантів їх розподілу (порядку користування);

визначення можливих варіантів підходу та проїзду до земельних ділянок, встановлення земельного сервітуту.

6.1.1. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Який фактичний порядок користування земельною ділянкою? Яка конфігурація, проміри та площа земельної ділянки, що перебуває у користуванні співвласника (співвласників)?

Чи відповідає фактичне розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок технічній документації?

Чи є порушення меж (або накладання) земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів та документації із землеустрою на ці земельні ділянки?

Чи є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів розділити земельну ділянку (встановити порядок її користування) відповідно до часток співвласників (вказати частки)?

Які варіанти розподілу земельної ділянки (порядку її користування) можливі відповідно до часток співвласників (вказати частки) та вимог нормативно-правових актів?

Які варіанти технічно можливі для влаштування проїзду (проходу) на земельну ділянку?

Чи є технічна можливість встановлення земельного сервітуту на ділянці? Якщо так, то надати варіанти встановлення земельного сервітуту.

6.1.2. Зазначені питання земельно-технічної експертизи вирішуються за наявності відповідної правовстановлювальної та технічної документації, зокрема результатів виконання топографо-геодезичних робіт, які проводяться відповідними фахівцями з використанням відповідного обладнання та бази даних.

6.1.3. Для вирішення питань земельно-технічної експертизи експерту необхідно надати оригінали або завірених якісних копій відповідної правовстановлювальної та технічної документації із землеустрою на земельну ділянку. У разі неможливості експертом самостійно виконати топографо-геодезичні роботи результати таких робіт повинні бути надані на дослідження органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

Для вирішення питань щодо визначення технічної можливості розподілу (порядку користування) земельними ділянками та надання варіантів такого розподілу (порядку користування) експерту, крім зазначених документів, необхідно надати правовстановлювальні документи на об'єкти нерухомого майна (будівлі, споруди тощо), що розташовані на земельній ділянці, дані про користування співвласників цими об'єктами або їх частинами, дані про частки співвласників, матеріали технічної інвентаризації.

У разі якщо орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), вважає за необхідне врахувати при підготовці варіантів розподілу пропозиції учасників судового процесу, такі пропозиції повинні бути викладені в документі про призначення експертизи (залучення експерта).

6.2. Основними завданнями оціночно-земельної експертизи є:
експертна грошова оцінка земельних ділянок;
експертна грошова оцінка прав на земельні ділянки;
визначення відповідності виконаної оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

6.2.1. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна тощо) земельної ділянки?

Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна тощо) частки (зазначити частку: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ тощо) земельної ділянки?

Яка вартість права користування (зазначити право: постійного користування, оренди тощо) земельною ділянкою?

Чи відповідає виконана оцінка земельної ділянки (або права користування земельною ділянкою) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам?

6.2.2. Для вирішення питання з визначення вартості земельної ділянки або прав на неї експерту необхідно надати правовстановлювальну та технічну документацію із землеустрою на земельну ділянку із зазначенням адреси місцезнаходження ділянки, її кадастрового номера, площі, цільового призначення, плану (схеми), даних щодо зовнішніх меж земельної ділянки, а також даних щодо наявності обмежень та обтяжень на дату оцінки. У разі наявності на земельній ділянці поліпшень (будівель, споруд тощо) на дослідження необхідно надати правовстановлювальну документацію на такі об'єкти, матеріали технічної інвентаризації, а також іншу документацію та інформацію, необхідну для проведення оцінки.

{Глава 6 розділу II в редакції Наказу Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

7. Експертиза з питань землеустрою

7.1. Основними завданнями експертизи з питань землеустрою є:

визначення відповідності розробленої документації із землеустрою та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування;

визначення відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування;

визначення відповідності фактичного землекористування правовстановлювальним документам, документації із землеустрою на земельні ділянки та нормативно-правовим актам;

визначення відповідності виконаної нормативної грошової оцінки земель вимогам нормативно-правових актів.

7.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи відповідають розроблена документація із землеустрою на земельну ділянку та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

Чи змінено та затверджено цільове призначення земельної ділянки відповідно до вимог земельного законодавства та інших нормативних документів з питань землеустрою та землекористування? Якщо ні, то в чому полягають невідповідності?

Чи відповідає фактичне землекористування правовстановлювальним документам, документації із землеустрою на земельні ділянки та нормативно-правовим актам?

Чи відповідає виконана нормативна грошова оцінка земель вимогам нормативно-правових актів?

7.3. Для вирішення питань експертизи з питань землеустрою експерту необхідно надати оригінали або завірени якісні копії відповідної правовстановлювальної документації та документації із землеустрою на земельні ділянки.

7.4. У разі неможливості експертом самостійно виконати топографо-геодезичні роботи результати таких робіт повинні бути надані на дослідження органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

{Розділ II доповнено новою главою 7 згідно з Наказом Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

8. Пожежно-технічна експертиза

8.1. Основними завданнями пожежно-технічної експертизи є:

визначення причин, умов та процесів виникнення пожежі;

визначення часу та шляхів розповсюдження пожежі;

визначення обставин, які сприяли виникненню та розповсюдженню пожежі;

оцінка умов, засобів і способів гасіння пожежі;

відповідність технічного стану об'єкта протипожежним нормам.

Перед пожежно-технічною експертизою можуть ставитись і інші завдання, пов'язані з провадженням у справі про пожежі, якщо для розв'язання цих завдань необхідні спеціальні знання в галузі пожежної справи.

8.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Де був осередок пожежі (місце виникнення початкового горіння)?

Якими шляхами поширювався вогонь від осередку пожежі?

Яка причина виникнення пожежі?

Чи відповідав стан об'єкта вимогам Правил пожежної безпеки?

Який час тривала пожежа?

Чим пояснюється найбільш інтенсивне горіння в даному місці об'єкта?

Чи можливе загорання даної речовини (матеріалу) від даного джерела запалювання?

Чи можливе самозаймання даних речовин (матеріалів) за певних умов конкретного випадку?

Яка температура самоспалахування даної речовини (матеріалу)?

Яка максимальна температура горіння даних матеріалів?

Чи не є причиною виникнення пожежі аварійний стан електричної мережі (коротке замикання, перевантаження тощо)?

Що було первинним: пожежа чи вибух?

З якої причини не спрацював автоматичний протипожежний пристрій?

Чи належним чином використовувалась протипожежна техніка під час гасіння даної пожежі?

Де розміщувались зони розвитку горіння, теплового впливу та задимлення з урахуванням наданих фактичних даних про речову обстановку місця пожежі?

Яке джерело запалювання зумовило займання наявного горючого середовища (матеріалу, речовини) у місці формування осередку пожежі?

Який механізм виникнення пожежі?

Які обставини події пожежі зумовили її наслідки?

Якими вибухо-, пожежонебезпечними властивостями характеризуються надані на дослідження матеріали (речовини)?

8.3. Експерту слід надати протокол огляду місця пожежі з усіма додатками, протоколи відтворення обстановки й обставин події, акт про пожежу та інші документи, складені службами пожежної охорони, а також речові докази.

9. Експертиза з дослідження причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці

9.1. Основними завданнями експертизи з охорони праці та безпеки життєдіяльності є:

установлення причин та наслідків нещасного випадку, аварії;

установлення механізму нещасного випадку, аварії;

установлення відповідності дій певних осіб вимогам нормативно-технічних документів, що регламентують безпечний хід виконання робіт, тощо;

установлення причинно-наслідкового зв'язку між діями певних осіб та настанням нещасного випадку, аварії;

визначення кола осіб, діяльність (або бездіяльність) яких пов'язана з нещасним випадком;

установлення відповідності кваліфікації суб'єкта технологічного процесу характеру роботи, яка ним виконується;

установлення з технічної точки зору причинно-наслідкових зв'язків між діями (бездіяльністю) осіб та настанням події нещасного випадку, аварії тощо;

визначення відповідності фактичних умов праці на підприємстві нормативним вимогам охорони праці.

9.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи відповідає конструкція механізму (обладнання, устаткування) вимогам правил охорони праці та безпеки життєдіяльності?

Чи відповідає стан механізму (обладнання, устаткування) вимогам правил охорони праці та безпеки життєдіяльності?

Чи відповідає устаткування, що досліджується, вимогам правил електробезпеки?

Чи у справному стані перебувають запобіжні механізми блокування устаткування (обладнання) від виникнення нештатних умов його функціонування?

Чи у відповідності з вимогами нормативних актів з питань охорони праці було введення в експлуатацію нового (або відремонтованого) устаткування?

Чи були забезпечені працівники необхідними засобами індивідуального та колективного захисту? Якщо так, то чи були ці засоби належним чином випробувані?

Яка причина нещасного випадку, аварії та які обставини її обумовили?

Невиконання яких вимог нормативних актів з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності перебуває у причинному зв'язку з настанням події?

Дії (бездіяльність) яких осіб з технічної точки зору перебувають у причинному зв'язку з настанням події нещасного випадку (аварії тощо)?

Чи відповідає організація робіт на даній виробничій ділянці вимогам охорони праці?

Чи відповідають організація та проведення інструктажу конкретних працівників нормативним вимогам?

Чи відповідає порядок виконання робіт нормативно-технічним вимогам?

Які заходи безпеки повинні бути вжиті в конкретній ситуації?

Які види навчання з охорони праці повинні проходити працівники, що виконують конкретну роботу?

Чи належить конкретна робота до категорії робіт з підвищеною небезпекою?

Чи належить об'єкт (підприємство, виробнича ділянка) до об'єктів з підвищеною небезпекою?

Чи є певна машина, механізм, устаткування машиною, механізмом, устаткуванням підвищеної небезпеки?

На яку особу покладено забезпечення виконання тих чи інших правил охорони праці та безпеки життєдіяльності?

Чи відповідають умови застосування конкретних речовин та матеріалів вимогам промислової санітарії?

Який клас безпеки речовин, що застосовуються на підприємстві?

Чи створює дане технологічне устаткування шум або вібрацію, що перевищують допустимі норми?

10. Гірничотехнічна експертиза

10.1. Об'єктами гірничотехнічної експертизи є: матеріальні й матеріалізовані джерела інформації (речові докази, фрагменти місця події, зразки,

гірничі виробки, комунікації, способи і засоби виробництва, системи керування, контролю та захисту, документи тощо).

10.2. Основними завданнями гірничотехнічної експертизи є:

верифікація виду техногенної аварії на гірничому підприємстві (рудникова ендегенна чи екзогенна пожежа, обвалення порід покрівлі, вибух пилومتаноповітряної суміші, затоплення підземних виробок, газодинамічні явища, гірничий удар тощо), встановлення її причин та обставин, а також ступеня тяжкості матеріально-технічних і екологічних наслідків; з'ясування причин порушень технологічного гірничого процесу; визначення відповідності фактичних умов експлуатації гірничих машин, механізмів, обладнання, інструментів вимогам нормативно-технічної документації, їх технічного стану й придатності для виконання конкретних технологічних та технічних операцій;

виявлення наявності дефектів гірничих машин, обладнання й механізмів, технічних причин і часу їх виникнення;

встановлення відповідності кваліфікації суб'єкта технологічного процесу характеру роботи, яка ним виконується;

визначення об'єктивної можливості виконання певних дій у заданих гірничогеологічних та гірничотехнічних умовах;

встановлення недоліків організаційно-технічного характеру у виробничому процесі гірничого підприємства;

визначення відповідності умов праці на гірничому підприємстві й певному робочому місці правилам і нормам техніки безпеки;

виявлення обставин, наслідком яких стало професійне захворювання, виробниче травмування чи аварія на підприємстві гірничої промисловості;

встановлення послідовності явищ, що призвели до надзвичайної ситуації на шахті;

встановлення придатності (якості) використовуваних матеріалів та інструментів відповідно до безпеки ведення певного виду робіт;

встановлення природних або гірничогеологічних явищ, які могли обумовити виникнення досліджуваної події, з урахуванням впливу людського фактора;

оцінка адекватності дій причетних до події осіб у певній виробничій ситуації;

встановлення відповідності поведінки осіб, причетних до події, вимогам нормативно-правових актів з охорони праці, що регламентують дії гірників та інженерно-технічних працівників у нормальних та екстремальних виробничих умовах;

виявлення дій осіб, що не відповідали вимогам нормативно-правових актів з охорони праці і які знаходилися у прямому (безпосередньому) причинно-наслідковому зв'язку з настанням події або ускладненням та розвитком негативних наслідків певної надзвичайної ситуації.

10.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Які організаційні та технічні причини виникнення надзвичайної ситуації?

Які особи, причетні до події, мали технічну можливість запобігти настанню надзвичайної ситуації та які їх дії (бездіяльність) з технічної точки зору знаходились в прямому (безпосередньому) причинно-наслідковому зв'язку з настанням події та її негативними наслідками?

Чи відповідають дії осіб, причетних до створення загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків на виробництві, вимогам відповідних нормативно-правових актів з охорони праці?

Що стало причиною загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків на виробництві?

Дії яких осіб у даній виробничій ситуації не відповідають вимогам нормативно-правових актів з охорони праці?

Чи відповідає стан охорони праці на виробництві вимогам нормативних актів з охорони праці?

{Пункт 10.3 глави 10 розділу II доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Чи відповідає організація роботи на виробництві вимогам нормативних актів з охорони праці?

{Пункт 10.3 глави 10 розділу II доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Чи відповідає порядок виконання робіт на виробництві вимогам технічної документації (експлуатаційна інструкція, паспорт, технологічний регламент)?

{Пункт 10.3 глави 10 розділу II доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Невиконання яких вимог безпеки з технічної точки зору перебуває у причинно-наслідковому зв'язку зі створенням загрози загибелі людей чи настанням інших тяжких наслідків на виробництві?

{Пункт 10.3 глави 10 розділу II доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Які порушення вимог нормативно-правових актів з охорони праці допущені особами, причетними до створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків?

{Пункт 10.3 глави 10 розділу II доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Чи відповідають матеріали розслідування аварії або нещасного випадку вимогам нормативних актів з охорони праці?

{Пункт 10.3 глави 10 розділу II доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Вимоги яких нормативних актів з питань охорони праці не забезпечені особами технічного персоналу під час виконання робіт в досліджуваній виробничій ситуації?

{Пункт 10.3 глави 10 розділу II доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Чи відповідає технічний стан устаткування, механізмів, гірничих машин вимогам технічних регламентів та експлуатаційних інструкцій?

{Пункт 10.3 глави 10 розділу II доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Чи відповідає технічний стан устаткування, механізмів, гірничих машин умов виробничого середовища, в якому вони експлуатуються?

{Пункт 10.3 глави 10 розділу II доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Невиконання яких вимог нормативних актів з охорони праці та технологічного процесу технічним персоналом спричинило небезпечну виробничу ситуацію та настання в її умовах аварії, нещасного випадку?

{Пункт 10.3 глави 10 розділу II доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Чи відповідав стан та вид кріплення гірничих виробок, в яких сталася аварія, розробленому паспорту кріплення?

{Пункт 10.3 глави 10 розділу II доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

11. Інженерно-екологічна експертиза

11.1. Об'єктом інженерно-екологічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації, у тому числі речові докази, фрагменти місця події, устаткування, комунікації, засоби виробництва, що забезпечують екологічно безпечне функціонування підприємства, а також будь-які інші обставини події, зафіксовані (описані, відображені у схемах, фотографіях, планах тощо) в матеріалах справи.

11.2. До основних завдань інженерно-екологічної експертизи належать: визначення обставин, що пов'язані з настанням надзвичайної екологічної ситуації;

встановлення технічних та організаційних причин порушень технологічного процесу виробництва, якщо це сприяло виділенню забруднюючих речовин, енергії та викидам інших шкідливих речовин і накопиченню промислових відходів;

встановлення відповідності дій осіб (або їх бездіяльності), причетних до надзвичайної екологічної ситуації, вимогам нормативних актів у сфері екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів;

встановлення причинно-наслідкових залежностей між діями/бездіяльністю спеціально уповноважених осіб (у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та екологічної безпеки) і наслідками, що настали.

11.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Які причини виникнення надзвичайної екологічної ситуації та які обставини їх обумовили?

Недотримання вимог яких нормативних актів з охорони навколишнього природного середовища допущені у досліджуваному випадку надзвичайної екологічної ситуації?

Дії яких осіб не відповідали вимогам нормативних актів з охорони навколишнього природного середовища?

Дії (бездіяльність) яких осіб знаходяться з технічної точки зору у причинному зв'язку з настанням досліджуваної події?

Наведений перелік не є вичерпним. Перед інженерно-екологічною експертизою можуть бути поставлені й інші питання в межах предмета експертного дослідження.

12. Електротехнічна експертиза

12.1. Об'єктами електротехнічної експертизи є електрообладнання, електроприлади, їх частини, фрагменти електропроводів і кабелів, улаштування електрозахисту, електрокомутаційне влаштування, електричні схеми тощо.

12.2. До основних завдань електротехнічної експертизи належать: встановлення причин виникнення аварійних режимів в електричних мережах та електрообладнанні, вплив цих режимів на роботу електроприладів та електробезпеку людини, аналіз роботи електроустановок та їх відповідність нормативним вимогам.

12.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи відповідає виконання електрообладнання даному середовищу?

Визначити технічні характеристики електрообладнання, що надане на дослідження?

Чи були електроустановка, електроприлад чи електромережа у справному стані? Якщо ні, то які причини несправності?

Чи виникли несправності внаслідок заводських дефектів, чи до несправностей призвела експлуатація з порушенням вимог заводу-виробника?

Чи суперечить стан електропроводки об'єкта нормативним вимогам?

Чи відповідає перетин жил електропроводів струмовому навантаженню та потужності об'єктів споживача?

Чи відповідають характеристики влаштувань електрозахисту (плавкого запобіжника, автоматичного вимикача тощо) нормативним вимогам?

Чи мають улаштування електрозахисту зміни та переробки конструкції? Якщо так, то як це позначилось на їх характеристиках?

У якому стані були на об'єкті пристрої заземлення та захисту від блискавки? Чи відповідали вони нормативним вимогам?

Чи мають струмопровідні частини електрообладнання ознаки аварійних явищ (оплавлення, сліди струмоперевантаження, короткого замикання тощо)?

Яка причина виникнення короткого замикання в електрообладнанні споживача?

Який механізм виникнення та розвитку аварійного режиму роботи електроустановки?

Чи спрацювало улаштування електрозахисту при аварійному режимі електроустановки? Якщо ні, то чим це викликано?

Чи відповідають електромережа та підключення електрорічильника споживача нормативним вимогам?

Чи дозволяла схема підключення споживача користуватися електроенергією поза приладом обліку?

Які межі відхилення напруги в мережі споживача допускаються нормативними документами?

Чи відповідає електрообладнання з існуючими елементами електрозахисту нормативним документам?

13. Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів

13.1. До основних завдань експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів належать:

установлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів;

установлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення;

виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях;

установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку.

13.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи міститься на даному носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) і у якому вигляді?

Чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача?

Чи піддавався досліджуваній накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації?

Чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері чи вона перенесена з іншого носія?

Яким чином інформація (зазначити, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія)?

Яка технологія та хронологія створення електронного документа (зазначити електронний документ та певний зміст)?

Які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст)?

Чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера певне (зазначити, яке саме — встановлене, не встановлене) програмне забезпечення?

Які функціональні несправності мають дане комп'ютерне обладнання або його окремі складові та пристрої і як ці несправності впливають на роботу обладнання в цілому?

Чи можливо виконання певних дій за допомогою даного програмного продукту?

Чи можливе вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту?

Чи реалізовані у даному програмному продукті (програмному коді) функції, передбачені технічним завданням на його розробку?

13.3. Для дослідження інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, експерту надається сам комп'ютерний носій, а за потреби комп'ютерний

блок (комплекс комп'ютерних засобів, до складу якого входить досліджуваний носій).

13.4. Для збереження наданих на дослідження носіїв інформації в робочому стані вони надаються в окремих пакуваннях. Системні блоки персональних комп'ютерів надаються в пакуваннях, що унеможливають доступ до носіїв інформації безпосередньо чи підключення системного блока до мережі живлення.

13.5. Для встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам експерту надається носій з копією досліджуваного програмного продукту або програмного коду.

13.6. Для дослідження робочого стану комп'ютерно-технічних засобів експерту надаються ці комп'ютерно-технічні засоби, а також технічна документація до них.

13.7. З метою визначення, які саме об'єкти слід надати експерту в кожному конкретному випадку, а також як їх відбирати для дослідження, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) в галузі комп'ютерної техніки.

14. Експертиза телекомунікаційних систем та засобів

14.1. Об'єктами експертизи телекомунікаційних систем та засобів є телекомунікаційні системи, засоби, мережі і їх складові частини та інформація, що ними передається, приймається та обробляється.

14.2. Основними завданнями експертизи телекомунікаційних систем та засобів є:

- визначення характеристик та параметрів телекомунікаційних систем та засобів;

- встановлення фактів та способів передачі (отримання) інформації в телекомунікаційних системах;

- встановлення фактів та способів доступу до систем, ресурсів та інформації у сфері телекомунікацій;

- визначення якості надання телекомунікаційних послуг на рівні їх споживання;

- встановлення конфігурації та робочого стану телекомунікаційних систем та засобів;

- встановлення типу, марки, моделі та інших класифікаційних категорій телекомунікаційних систем та засобів;

- дослідження алгоритмів обробки інформації та її захисту у сфері телекомунікацій.

14.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Які тип, марка, модель телекомунікаційного засобу (системи)?

Чи в робочому стані знаходиться телекомунікаційний засіб (об'єкт)?

Які характеристики підключень до мережі має телекомунікаційний засіб?

Чи змінювались користувачем телекомунікаційної мережі налаштування окремих пристроїв, у який час, які їх значення?

Який загальний характер підключень до телекомунікаційної мережі виконував об'єкт (телекомунікаційна система, засіб)?

За допомогою яких програмних засобів здійснювалось підключення до телекомунікаційної мережі?

Яка топологія апаратних засобів, об'єднаних у телекомунікаційну систему?

Чи відповідає функціонування телекомунікаційного засобу (системи) технічній документації?

Які технічні характеристики (параметри) має телекомунікаційний засіб (система)?

Чи мав місце факт доступу до телекомунікаційної системи та в який спосіб?

Чи мало місце використання ресурсів та інформації в телекомунікаційній системі та в який спосіб?

Чи мав місце факт передачі (отримання) інформації в телекомунікаційній системі та в який спосіб?

Чи є ознаки втручання в роботу телекомунікаційної системи?

Чи могли апаратні засоби об'єднуватись у телекомунікаційну мережу та за якими ознаками?

Які шляхи маршрутизації даних у телекомунікаційній системі?

Чи можливо використання телекомунікаційного засобу (обладнання) для вказаних цілей?

15. Електротранспортна експертиза

15.1. Об'єктами електротранспортної експертизи є трамваї, рейкові колії, тролейбуси.

15.2 Основними завданнями електротранспортної експертизи є установлення:

несправностей трамвая, рейкової колії, тролейбуса, що загрожували безпеці руху, причин їх утворення та часу виникнення (до дорожньо-транспортної пригоди (далі — ДТП), внаслідок неї або після неї), можливості виявлення несправностей зазвичай застосовуваними методами контролю за технічним станом трамвая, тролейбуса; визначення механізму впливу несправності на виникнення та розвиток події;

відповідності дій водія трамвая (тролейбуса) у цій дорожній ситуації технічним вимогам Правил дорожнього руху, наявності у водія технічної можливості запобігти ДТП з моменту виникнення небезпеки, відповідності з технічної точки зору дій водія трамвая (тролейбуса) вимогам Правил дорожнього руху, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями водія трамвая (тролейбуса) та ДТП.

15.3 Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Які несправності, зважаючи на вимоги Правил технічної експлуатації трамвая (тролейбуса) та Правил дорожнього руху, мала (мав) система (механізм, вузол, агрегат) цього трамвая (тролейбуса)?

Які несправності, зважаючи на вимоги Правил технічної експлуатації трамвая, мала (мав) рейкова колія (стрілочний перевід) в місці ДТП?

Чи має досліджуваний трамвай (тролейбус) несправності, які могли бути технічною причиною виникнення ДТП?

Коли відносно моменту ДТП (до її настання чи в процесі її розвитку) виникли несправності?

Яка причина відмови певного механізму, системи (гальмової системи, ходової частини тощо) трамвая?

Яка причина виникнення несправності рейкової колії (стрілочного переводу) в місці ДТП?

Яка причина відмови певного механізму, системи (рульового керування, гальмової системи, ходової частини тощо) тролейбуса?

Чи мав водій трамвая (тролейбуса) можливість виявити несправність керованого ним трамвая (тролейбуса) до моменту ДТП?

Чи мав водій трамвая можливість виявити несправність рейкової колії (стрілочного переводу) до моменту ДТП?

Яка максимально допустима швидкість руху трамвая (тролейбуса) на закругленні рейкової колії (дороги) цього радіуса?

Який гальмівний та (або) зупинний шлях трамвая (тролейбуса) за певної швидкості його руху в умовах цієї дорожньої обстановки?

Як повинен був діяти водій трамвая (тролейбуса) у цій дорожній обстановці згідно з технічними вимогами Правил технічної експлуатації трамвая (тролейбуса) та Правил дорожнього руху?

Чи мав водій трамвая (тролейбуса) технічну можливість запобігти ДТП з моменту виникнення небезпеки для руху або з моменту виявлення перешкоди для руху?

Чи відповідали дії водія трамвая (тролейбуса) технічним вимогам Правил технічної експлуатації трамвая (тролейбуса) та Правил дорожнього руху?

Чи знаходяться з технічної точки зору дії водія трамвая (тролейбуса) у причинно-наслідковому зв'язку з виникненням ДТП?

{Розділ II доповнено новою главою 15 згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

16. Експертиза технічного стану ліфтів

16.1. Об'єктами експертизи з дослідження технічного стану ліфтів є ліфтове устаткування та обладнання, технологічні процеси його експлуатації, відображені в технологічній документації, технічна та службова документація, матеріали перевірок та інші документи, що стосуються досліджуваної події.

16.2. Основними завданнями експертизи технічного стану ліфтів є установлення:

технічного стану та відповідності умов безпечної експлуатації ліфтів вимогам нормативно-технічних документів;

відповідності фактичних умов експлуатації ліфтів нормативним вимогам;

причин настання нещасних випадків, пов'язаних з експлуатацією ліфтів;

механізму настання нещасних випадків, пов'язаних з експлуатацією ліфтів;

відповідності дій певних осіб вимогам нормативно-технічних документів, що регламентують безпечну експлуатацію ліфтів;

з технічної точки зору причинно-наслідкового зв'язку між причиною події, діями (бездіяльністю) певних осіб та наслідками досліджуваного випадку.

Перед експертизою технічного стану ліфтів можуть ставитись й інші завдання, пов'язані з провадженням у справі.

16.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи відповідав стан ліфтового обладнання та устаткування встановленим нормативно-технічним вимогам?

Чи було оснащено ліфтове обладнання та устаткування засобами контролю параметрів, управління й протиаварійного захисту, якщо так, - якими?

Чи відповідали організація та виконання ремонтних робіт (навести яких) вимогам технічних регламентів безпеки?

Чи відповідав порядок технічного обслуговування та діагностування ліфтів вимогам нормативних актів?

Чи відповідав порядок організації і проведення робіт з технічного обслуговування та ремонту ліфтового обладнання й устаткування вимогам нормативно-технічної документації?

Які обставини спричинили виникнення досліджуваної події?

Який механізм виникнення досліджуваної події?

Невиконання яких вимог нормативно-технічних актів перебуває у причинно-наслідковому зв'язку з настанням досліджуваної події?

Дії (бездіяльність) яких осіб з технічної точки зору перебувають у причинно-наслідковому зв'язку з настанням досліджуваної події?

16.4. Експерту слід надати можливість натурального огляду місця події.

{Розділ II доповнено новою главою 16 згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

III. Економічна експертиза

1. Експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності

1.1. Основними завданнями експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності є визначення:

документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення;

документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, у тому числі грошових, основних засобів, надання послуг;

документальної обґрунтованості відображення в обліку грошових коштів, цінних паперів;

документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат;

відповідності нормативно-правовим актам відображення в податковому обліку доходів та витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток;

відповідності нормативно-правовим актам відображення в податковому обліку податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість.

Проведення ревізійних дій (визначення експертами-економістами будь-яких економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктом контролю) не належить до завдань економічної експертизи.

1.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи підтверджується документально встановлена за актом інвентаризації від (зазначаються реквізити акта) нестача (надлишки) грошових коштів у касі на суму (зазначається сума) на підприємстві (найменування установи, організації) на дату (зазначається дата)?

Чи підтверджується документально нестача товарно-матеріальних цінностей, встановлена за актом інвентаризації на підприємстві (найменування установи, організації), у розмірі (зазначаються кількісні та вартісні показники) на дату (зазначається дата)?

Чи підтверджується документально нестача основних засобів (найменування установи, організації, кількісні та вартісні показники)?

Чи підтверджується документально розмір безпідставно виплаченої та списаної по касі (найменування установи, організації) заробітної плати з урахуванням даних, наданих органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), та висновків почеркознавчої експертизи про те, що підписи в платіжних документах про одержання заробітної плати (номер відомості, період) учинені не особами, які в них зазначені?

Чи обґрунтовано відшкодовано (зазначається кому і за який період) витрати на відрядження (у якій сумі)?

Чи підтверджуються документально висновки перевірки (зазначаються реквізити акта перевірки) у частині, що стосується завищення обсягу і вартості виконаних робіт, з урахуванням висновків інших видів експертизи?

Чи підтверджується документально заявлений у позовних вимогах позивача (найменування підприємства) розмір заборгованості за поставлені підприємству (найменування підприємства) товарно-матеріальні цінності, виконані роботи (надані послуги) за договором (номер та дата договору) за період (зазначається період), у тому числі з урахуванням висновків інших видів експертизи?

Чи підтверджується документально зазначене в акті контролюючого органу (зазначаються реквізити акта) заниження об'єкта оподаткування (зазначається найменування установи, організації) за період (зазначається період) і донарахування до сплати податків та обов'язкових платежів до бюджету (зазначається яких)?

Чи відповідають визначені та задекларовані підприємством (найменування підприємства) доходи за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України?

Чи відповідають визначені та задекларовані витрати підприємством (найменування підприємства) за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України?

Чи підтверджуються документально витрати підприємства (найменування підприємства) за період (зазначається період), що формують собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг?

Чи підтверджується документально та нормативно відображення у податковому обліку підприємства (найменування підприємства) нарахування амортизації за період (зазначається період)?

Чи підтверджуються документально обсяги господарських операцій та проведення розрахунків з нерезидентами?

Чи підтверджуються документально висновки акта державної податкової інспекції (номер, дата) про завищення підприємством (найменування підприємства) заявленої суми бюджетного відшкодування з податку на додану вартість за період (зазначається період)?

Чи підтверджується документально встановлений за актом перевірки контролюючого органу фінансовий результат за операціями з цінними паперами і корпоративними правами (найменування підприємства) за період (зазначається період) у розмірі (наводиться сума)?

Чи підтверджується документально визначений об'єкт оподаткування з доходів, виплачених підприємством (найменування підприємства) нерезиденту (найменування нерезидента), із джерелом їх походження з України у періоді (зазначається період)?

Подібні питання можуть бути поставлені за іншими видами податків та обов'язкових платежів.

2. Експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій

2.1. Основними завданнями експертизи документів про економічну діяльність підприємств й організацій є:

1) проведення аналізу:

показників фінансово-економічного стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості тощо) підприємства/організації;
структури майна та джерел його придбання;

2) визначення:

документальної обґрунтованості розрахунків з дебіторами і кредиторами;
документальної обґрунтованості аналізу складу витрат;
документальної обґрунтованості розрахунків у разі приватизації й оренди майна, що приватизується;

документальної обґрунтованості розрахунків частки майна у разі виходу учасника зі складу засновників;

документальної обґрунтованості розрахунків втраченого заробітку (від несвоєчасної виплати компенсації заподіяної шкоди у разі втрати працездатності та в інших випадках);

документальної обґрунтованості цільового витрачання бюджетних коштів;
документальної обґрунтованості розрахунків втраченої вигоди.

Вирішення питань щодо дотримання комітетами з конкурсних торгів вимог законодавства, що регламентує проведення закупівлі товарів (робіт,

послуг) за державні кошти, не належить до завдань судово-економічної експертизи.

Вирішення питань щодо документальної обґрунтованості збитків показниками фінансової звітності підприємства/організації за певний період (визнання поточної дебіторської заборгованості безнадійною) не належить до завдань економічної експертизи.

2.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Як основні економічні показники (ліквідності, платоспроможності і прибутковості тощо) фінансово-господарського стану (найменування організації) на дату укладання або закінчення терміну дії угоди (реквізити) характеризують господарсько-фінансову діяльність (найменування організації)?

Чи підтверджується документально сума внеску до статутного фонду (найменування організації або учасника) та розрахунок розміру частини майна, що підлягає поверненню особі, яка вибула зі складу засновників (зазначається дата виходу)?

Чи підтверджується документально розмір необґрунтованого заниження (несплати) орендної плати (найменування організації) у сумі (зазначається сума) за період (зазначається період), визначений в акті перевірки контролюючого органу? Якщо так, - у якій сумі?

Чи підтверджується документально зазначена в акті перевірки контролюючого органу у вартості об'єктів нерухомості (яких саме), що підлягали приватизації, частка фінансування споруд за рахунок державних коштів відповідно до наданих установчих та первинних документів?

Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки щодо нецільового використання бюджетних коштів, отриманих підприємством (найменування) за бюджетною програмою (назва програми)?

Чи підтверджується документально розрахунок пенсійних виплат громадянину (прізвище, ім'я, по батькові), проведений установами Пенсійного фонду України за період (зазначається період)?

Чи мають показники фінансово-економічного стану підприємства (найменування) за період (зазначається період) ознаки доведення до банкрутства, фіктивного банкрутства, прихованого банкрутства?

Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки щодо наявності у підприємства (найменування) заборгованості з виплати заробітної плати станом на (зазначається дата)?

Чи підтверджується документально та нормативно розрахунок дивідендів до виплати, здійснений підприємством (найменування) власнику корпоративних прав (найменування юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи) за період (зазначається період)?

Чи підтверджуються документально висновки, зазначені в акті перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо завищення обсягів державної закупівлі (назва товарів, робіт, послуг) на суму (зазначається сума) порівняно з умовами договору (номер, дата), укладеного за результатами конкурсних торгів?

Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо необґрунтованого перерахування бюджетних коштів на суму (зазначається сума) з урахуванням висновків інших видів експертиз?

3. Експертиза документів фінансово-кредитних операцій

3.1. Основними завданнями експертизи документів фінансово-кредитних операцій є визначення:

документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках;

документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів;

документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку банків їх фінансово-господарської діяльності;

відповідності відображення фінансово-господарських операцій банків вимогам нормативних актів з ведення обліку і подання звітності;

документальної обґрунтованості відображення фінансово-господарських операцій щодо нарахування та сплати банками податків та їх відповідності даним обліку та звітності, чинному законодавству;

документальної обґрунтованості проведення операцій за депозитними вкладками у банківських та інших фінансових установах.

3.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки щодо відповідності вимогам чинного законодавства документального оформлення операцій (найменування установи) з надання кредитів, повноти нарахування і сплати відсотків та інших платежів за користування кредитами позичальником (найменування юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи) за кредитною угодою (номер, дата)?

Чи відповідає перелік документів, наданих банку підприємством (найменування) для отримання кредитних коштів за кредитною угодою, чинному Положенню про кредитування?

Чи підтверджується документами бухгалтерського обліку вартість активів (майна) у підприємства (позичальника), наданих в заставу за кредитною угодою?

Чи підтверджується документально розмір збитків банку, визначений в акті перевірки (зазначається суб'єкт контролю), внаслідок необґрунтованої видачі, неповернення кредиту за угодою (номер, дата)?

Чи підтверджується бухгалтерськими та первинними документами нецільове використання кредитних коштів за угодою (номер, дата)?

Чи відповідає наявний у матеріалах справи розрахунок заборгованості позичальника (зі сплати процентів за кредит та погашення основної суми боргу) перед банком умовам укладеного між зазначеними сторонами кредитного договору та розрахунковим документам щодо видачі та погашення кредиту за цим кредитним договором?

Чи відповідає метод нарахування банком процентів за кредитним договором (реквізити договору) вимогам Положення про кредитування банку (наймаювання установи)?

Чи підтверджується первинними документами та даними бухгалтерського обліку банку внесення вкладником (П.І.Б.) грошових коштів у сумі (зазначається сума) за депозитним договором (номер, дата)?

3.3. Разом з документом про призначення експертизи (залучення експерта) експерту слід надати документи бухгалтерського та податкового обліку, які містять вихідні дані для вирішення поставлених питань. Такими документами можуть бути прибуткові та видаткові накладні, податкові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, картки складського обліку, касові книжки, матеріали інвентаризації, акти ревізій, таблиці, наряди, акти приймання виконаних робіт, трудові договори, розрахункові платіжні відомості, виписки банку, платіжні доручення і вимоги, договори про матеріальну відповідальність, накопичувальні (оборотні) відомості, журнали-ордери, меморіальні ордери за балансовими рахунками, головні книги, реєстри податкових накладних, податкові декларації, баланси та інші первинні і зведені документи бухгалтерського та податкового обліку і звітності.

Якщо ведення бухгалтерського та податкового обліку здійснювалось в електронно-обчислювальному вигляді, експерту надаються реєстри бухгалтерського та податкового обліку у роздрукованому вигляді, обов'язково завірені в установленому порядку. Додатково вони можуть бути надані на вимогу експерта на електронних носіях інформації.

Якщо експертиза призначається з метою перевірки висновків документальної ревізії, у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначається, які саме висновки і з яких причин викликають сумнів (суперечать іншим матеріалам справи, непереконливо обґрунтовані фінансовими інспекторами тощо).

У разі потреби для визначення, які саме документи слід надати експерту на дослідження в кожному конкретному випадку, доцільно отримати консультацію експерта-економіста.

Для проведення дослідження необхідно надати оригінали документів або належним чином завірені їх якісні копії.

Документи мають бути систематизованими в хронологічному порядку (за відповідними періодами), підшитими, прошнурованими та пронумерованими.

{Розділ III в редакції Наказу Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

IV. Товарознавча експертиза

1. Експертиза машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання

1.1. До числа об'єктів товарознавчої експертизи належать: товари народного споживання, обладнання та сировина. Об'єктами експертизи цього виду можуть бути й інші товари.

Різновидом товарознавчої експертизи є автомобільно-товарознавча експертиза (автотоварознавча та транспортно-товарознавча експертиза), об'єктами якої є колісні транспортні засоби і їх комплектуючі.

1.2. Основними завданнями товарознавчої експертизи є:

визначення вартості товарної продукції;

визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері;

визначення характеристик об'єктів дослідження відповідно до вимог Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності;

визначення змін показників якості товарної продукції;

установлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника;

визначення відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил.

1.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Яка вартість об'єктів дослідження як на території України, так і за її межами?

Яке найменування та призначення товарів?

Чи відповідають маркувальні дані дійсним товарним характеристикам товару?

Чи відповідає якість виробу вимогам стандартів, технічних умов, наданим зразкам за органолептичними показниками?

Які дефекти має конкретний товар? Чи є ці дефекти істотними? Чи можлива реалізація (експлуатація) товару за наявності виявлених дефектів?

Які умови приймання, зберігання та відпуску товару?

Чи правильно виконані маркування та пакування товару? Чи відповідає маркування та пакування товару вимогам нормативно-технічної документації або зразкам?

Яким підприємством і коли виготовлено товар (за умови наявності маркувальної інформації або відповідних супровідних документів)?

Яким характеристикам відповідає товар згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності?

Який розмір матеріальної шкоди, заподіяної власнику майна внаслідок пошкодження цього майна (при пожежі, залитті тощо)?

Яка ринкова вартість зерна (зернобобових культур) станом на дату укладення контракту (на поточну дату) з урахуванням його якісних показників?

1.4. У документі про призначення експертизи (залучення експерта) слід зазначити суть позовних вимог або обставини кримінального провадження, за яким призначено експертизу.

Разом з документом про призначення експертизи (залучення експерта) експерту надається об'єкт дослідження. Громіздкі предмети досліджуються за місцезнаходженням. Якщо доступ до об'єктів обмежений, то орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), зобов'язаний(а) забезпечити експерту можливість їх огляду. Огляд за потреби проводиться у присутності сторін у справі (інших зацікавлених осіб).

Об'єкти дослідження направляються експерту в упаковці, що забезпечує їх збереження.

Якщо перед експертом поставлено питання про вартість товару (майна), орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), як правило, зазначає, станом на який час належить вирішувати поставлене питання.

1.5. На експертизу може бути поставлене питання про вартість відсутнього товару (майна). У таких випадках у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначається про відсутність об'єкта та вказуються матеріали справи, на підставі яких повинна проводитись експертиза (рахунки, товарно-транспортні накладні, описи в позовних заявах, протоколах допиту потерпілих тощо).

2. Автотоварознавча та транспортно-товарознавча експертиза

2.1. До числа основних завдань автотоварознавчої та транспортно-товарознавчої експертизи належить визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів (далі — КТЗ), їх складових, а також розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику або володільцю колісних транспортних засобів, їх складових унаслідок пошкодження останнього.

Перед автотоварознавчою та транспортно-товарознавчою експертизою можуть ставитись також питання про складові основного завдання або споріднені з ним, якщо такі питання пов'язані з придбанням та експлуатацією колісних транспортних засобів.

2.2. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Яка ринкова вартість КТЗ (зазначаються його марка, модель і державний реєстраційний номер) на дату оцінки (зазначається дата, на яку визначається його вартість)?

Яка вартість КТЗ (зазначаються марка, модель КТЗ, ідентифікаційний номер), його складових, що ввозяться на митну територію України, на дату оцінки (зазначається дата, на яку визначається його вартість)?

Яка ринкова вартість сільськогосподарської та будівельної техніки? Примітка: визначається вартість техніки, обладнаної силовим агрегатом та самостійним шасі, зокрема тракторів, комбайнів тощо.

Яке значення становить величина втрати товарної вартості КТЗ на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

Яка утилізаційна вартість КТЗ (зазначаються його марка, модель і державний реєстраційний або ідентифікаційний номер) на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

Яка скрапова вартість КТЗ (зазначаються марка, модель і державний реєстраційний або ідентифікаційний номер) на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

Яка ліквідаційна вартість КТЗ (зазначаються його марка, модель і державний або ідентифікаційний номер) на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

Яка вартість матеріального збитку (шкоди), завданого(ї) власнику КТЗ (зазначаються прізвище, ім'я та по батькові власника, марка, модель КТЗ,

його державний реєстраційний номер) унаслідок (зазначається подія, що призвела до матеріальної шкоди) на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється вартість)?

Чи укомплектовано КТЗ відповідно до нормативно-технічної документації підприємства-виробника? Якщо ні, то в чому саме полягає неуплектованість?

Яка дата виготовлення даного КТЗ (його складової)?

До якого типу належить даний двигун, які його основні характеристики?

Чи можливо провести ремонтно-відновлювальні роботи пошкодженого КТЗ (його складових)? Якщо можливо, то який обсяг, характер і вартість цих робіт на дату оцінки (зазначається дата, на яку проводиться оцінка майна)?

Яке значення становить коефіцієнт фізичного зносу складових зазначеного КТЗ?

Яке значення становить процентний показник ринкової вартості КТЗ?

Чи відповідають виконані ремонтно-відновлювальні роботи нормативним вимогам?

Яким характеристикам (у тому числі типу) відповідає КТЗ згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності?

2.3. На дослідження експерту надаються КТЗ та документація, що стосується його реєстрації, матеріали розслідування події, що призвела до матеріальної шкоди, а також документи, у яких зафіксовані інші вихідні дані, необхідні для вирішення поставленого питання.

У разі потреби виклик зацікавлених осіб на технічний огляд КТЗ здійснюється замовником експертизи із зазначенням дати, місця та часу проведення огляду (після їх узгодження з експертом).

Орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) забезпечити можливість огляду КТЗ та належні безпечні умови (освітлення, вільний доступ, можливість огляду КТЗ з різних боків тощо).

3. Товарознавча експертиза військового майна, техніки та озброєння

3.1. До об'єктів товарознавчої експертизи військового майна, техніки та озброєння належать: військове майно, військова техніка та озброєння.

3.2. Завдання, що ставляться перед товарознавчою експертизою військового майна, техніки та озброєння:

визначення вартості наданих на дослідження об'єктів, які використовуються як військове майно;

визначення типу та призначення наданих на дослідження об'єктів;

визначення характеристик та властивостей наданих на дослідження об'єктів відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності;

визначення виробника, країни походження, року виготовлення (комплексно з трасологічним дослідженням) наданих на дослідження об'єктів;

визначення змін показників якості наданих на дослідження об'єктів (комплексно з відповідними фахівцями з експлуатації подібного майна).

3.3. Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

Яке найменування та призначення наданого на дослідження об'єкта?

Яким підприємством і коли виготовлений наданий на дослідження об'єкт (за умови наявності маркувальної інформації або відповідних супровідних документів)?

Який рік виготовлення наданого на дослідження об'єкта? (Вирішується комплексно з трасологічним дослідженням за умови наявності маркувальної інформації).

Яким характеристикам та властивостям відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності відповідає наданий на дослідження об'єкт?

Чи укомплектовано наданий на дослідження об'єкт відповідно до нормативно-технічної документації, якщо ні, то в чому саме полягає неуккомплектованість або невідповідність?

Чи відповідає якісний стан об'єкта вимогам стандартів, технічних умов, наданим зразкам? Якщо ні, то в чому полягає така невідповідність? (Вирішується комплексно з відповідними фахівцями з ремонту та експлуатації подібного майна).

Які дефекти, ушкодження має наданий на дослідження об'єкт? Чи є ці дефекти істотними? Чи можлива експлуатація об'єкта за призначенням при наявності виявлених дефектів? (Вирішується комплексно з відповідними фахівцями з ремонту та експлуатації подібного майна).

Чи можуть бути усунуті виявлені у наданого на дослідження об'єкта дефекти та ушкодження, якщо так, то в який спосіб? (Вирішується комплексно з відповідними фахівцями з ремонту та експлуатації подібного майна).

Який ступінь зносу наданого на дослідження об'єкта?

Яка залишкова вартість об'єкта станом на визначену дату?

Яка ринкова вартість об'єкта станом на визначену дату (з урахуванням наданої експерту інформації щодо укладених угод купівлі-продажу аналогічних об'єктів на міжнародному ринку)?

Яка вартість ліквідації об'єкта станом на визначену дату?

Який розмір матеріального збитку, завданий у результаті пошкодження об'єкта, в тому числі з урахуванням наданої у розпорядження експерта калькуляції відновлювального ремонту?

Який розмір матеріального збитку, завданий в разі повного знищення об'єкта, в тому числі в результаті бойових дій?

{Розділ IV доповнено новою главою згідно з Наказом Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

V. Експертиза об'єктів інтелектуальної власності

5.1. Основним завданням експертизи об'єктів інтелектуальної власності є визначення властивостей цих об'єктів, до яких належать об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права і суміжних прав.

5.2. При дослідженні об'єктів промислової власності вирішуються питання щодо властивостей цих об'єктів, а саме: знаків для товарів і послуг

(торговельних марок); комерційних найменувань; географічних зазначень; промислових зразків; винаходів і корисних моделей; комерційної таємниці і ноу-хау; раціоналізаторських пропозицій; топографії інтегральних мікросхем; сортів рослин; порід тварин тощо.

{Пункт 5.2 розділу V із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 131/5 від 14.01.2020}

5.3. При дослідженні об'єктів авторського права та суміжних прав вирішуються питання щодо властивостей таких об'єктів:

5.3.1. Літературних та художніх творів (романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; музичні твори (з текстом або без тексту); аудіовізуальні твори; твори живопису, архітектури, скульптури та графіки; фотографічні твори; твори ужиткового мистецтва; ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки; переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів; збірники творів, якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності).

5.3.2. Комп'ютерних програм, компіляцій даних (баз даних), якщо вони за добором або впорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності.

5.3.3. Виконань, фонограм, відеограм, програм (передач) організацій мовлення тощо.

5.4. Окрему групу становлять економічні дослідження об'єктів інтелектуальної власності, зокрема визначення вартості перелічених вище об'єктів інтелектуальної власності та розрахунок збитків, завданих у результаті порушення прав на них.

5.5. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

До пункту 5.2.

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) таким, що не мав розрізнявальної здатності на дату (зазначити дату)?

Чи складається знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) лише з позначень, що є загальноновживаними, як позначення товарів і послуг певного виду?

Чи складається знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) лише з позначень чи даних, що є описовими при використанні зазначених у свідоцтві товарів і послуг або у зв'язку з ними?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) оманливим?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) таким, що може ввести в оману щодо товару, послуги або особи, яка виробляє товар або надає послугу?

Чи складається знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) лише з позначень, що є загальноновживаними символами або термінами?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) тотожним або схожим зі знаком для товарів і послуг за свідоцтвом (номер) настільки, що їх можна сплутати?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) тотожним або схожим з фірмовим найменуванням (назва) настільки, що їх можна сплутати?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) тотожним або схожим з географічним зазначенням (назва) настільки, що їх можна сплутати?

{Абзац одинадцятий пункту 5.5 розділу V із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 131/5 від 14.01.2020}

Чи є позначення (назва), нанесене(а) на (вказати куди) або застосоване(а) у (вказати де), тотожним або схожим настільки, що його можна сплутати із зареєстрованим знаком для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер)?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) схожим з фірмовим найменуванням (назва) настільки, що їх можна сплутати?

Які ознаки промислового зразка є суттєвими?

Чи відповідає промисловий зразок за патентом України (номер) умові патентоздатності «новизна» відповідно до матеріалів справи?

Чи використано у виробі (назва) всю сукупність суттєвих ознак промислового зразка за патентом України (номер)?

Чи відповідає винахід за патентом (номер) умові патентоздатності «винахідницький рівень» відповідно до матеріалів справи?

Чи відповідає винахід (корисна модель) за патентом (номер) умові патентоздатності «новизна» відповідно до матеріалів справи?

Чи відповідає винахід (корисна модель) за патентом (номер) умові патентоздатності «промислова придатність» відповідно до матеріалів заявки?

Чи використовується у продукті (назва) кожна ознака винаходу (корисної моделі), що включена до незалежного пункту формули за патентом (номер), або ознака, еквівалентна їй?

Чи використовується у процесі (назва процесу) кожна ознака винаходу (корисної моделі), що включена до незалежного пункту формули за патентом (номер), або ознака, еквівалентна їй?

До підпункту 5.3.1:

Чи є об'єкт дослідження (назва) (або його частина, яка може використовуватися самостійно) результатом творчої праці згідно з відомостями, зазначеними в матеріалах справи?

Чи містить у собі об'єкт дослідження (або його частина, яка може використовуватися самостійно) ознаки об'єкта авторського права згідно з відомостями, зазначеними в матеріалах справи?

Чи є твір (назва 1) переробкою твору (назва 2)? Якщо так, чи має ця переробка творчий характер?

Чи є твір (назва 1) перекладом твору (назва 2)? Якщо так, чи має цей переклад творчий характер?

Чи мало місце відтворення твору (назва 1) (або його частина, яка може використовуватися самостійно) при створенні твору (назва 2)?

Чи відтворено назву (цитату, персонаж) твору (назва 1) у знаку для товарів і послуг (назва 2)?

Чи відтворено назву (цитату, персонаж) твору (назва 1) у комерційному (фірмовому) найменуванні (назва 2)?

До підпункту 5.3.2:

Чи мало місце відтворення комп'ютерної програми (назва 1) у комп'ютерній програмі (назва 2)?

Чи є вихідні тексти (вихідні коди) або їх частина комп'ютерної програми (назва 1) переробкою вихідних текстів (вихідних кодів) комп'ютерної програми (назва 2)?

Чи є комп'ютерна програма (назва 1) самостійним, оригінальним твором, відмінним від комп'ютерної програми (назва 2)?

Чи має ознаки неліцензійності використання комп'ютерної програми (назва)?

Чи відповідає комп'ютерна програма (назва) технічному завданню чи технічному опису?

Чи були внесені до комп'ютерної програми (назва) зміни (модифікації, вчинення дій, пов'язаних із функціонуванням комп'ютерної програми відповідно до її призначення, запис і збереження в пам'яті комп'ютера, виправлення явних помилок тощо) з метою забезпечення її функціонування на технічних засобах особи (назва юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи). Якщо так, то коли саме ці зміни були внесені?

До підпункту 5.3.3:

Чи має об'єкт, що досліджується, ознаки передачі (програми) організації мовлення? Якщо так, то які саме ознаки передачі (програми) організації мовлення притаманні об'єкту, що досліджується?

Чи мало місце повне або часткове використання програми (передачі) організації мовлення (назва) у процесі діяльності особи (назва юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи)?

До пункту 5.4:

Який розмір матеріальної шкоди завдано автору (правовласнику) об'єкта права інтелектуальної власності унаслідок дій особи (назва юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи)?

Яка ринкова вартість (або інший вид вартості згідно із законодавством) майнових прав (вказати назву об'єкта права інтелектуальної власності) станом на дату (вказати дату)?

Чи правильно визначено суму роялті за використання об'єкта?

Який мінімальний розмір авторської винагороди має сплатити роботодавець (замовник) автору об'єкта права інтелектуальної власності (назва)?

VI. Психологічна експертиза

6.1. Об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок,

потерпілий, позивач, відповідач: малолітні; неповнолітні; дорослого та похилого віку).

6.2. Психологічна експертиза також може бути часткою комплексного експертного дослідження, якщо в органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), виникають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань з різних галузей науки (психолого-психіатрична експертиза, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна та психолого-автотехнічна експертиза). До цього переліку також можуть належати психолого-почеркознавча та психолого-лінгвістична експертизи.

6.3. Психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки.

6.4. Основним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи:

індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів;

закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей.

6.5. При проведенні психологічних експертиз використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики і такі, що пройшли державну атестацію, та їх авторські модифікації, що відбираються з урахуванням специфіки експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою.

6.6. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Які індивідуально-психологічні особливості має підекспертна особа?

Чи має підекспертна особа індивідуально-психологічні особливості, які суттєво вплинули на характер її протиправних дій або злочину чи злочинних дій (зазначається, що саме має значення для органу (особи), який (яка) призначає експертизу (залучає експерта): підвищена агресивність, підкореність, жорстокість, нерішучість, етичні орієнтації, соціальні установки, мотиваційна сфера)?

Які психологічні особисті якості та провідні мотиваційні чинники поведінки має підекспертна особа? У якому зв'язку вони перебувають з обставинами справи?

Чи могли індивідуально-психологічні особливості підекспертної особи суттєво вплинути на її поведінку під час скоєння нею протиправних дій (або злочину)?

Який індивідуально-рольовий статус має підекспертна особа у злочинній групі (лідер, підвладний, ведений тощо) і чи це зумовлено її індивідуально-психологічними властивостями та особливостями соціально-психологічної структури злочинної групи (злочинного угруповання)?

Які особливості мають психологічні чинники сексуально-насильницької поведінки підекспертної особи (у справах про статеві злочини)?

Чи має підекспертна особа індивідуально-психологічні особливості, що суттєво вплинули на характер її свідчень у справі?

Яким чином сімейна ситуація, індивідуально-психологічні особливості батьків (зазначити, якщо треба, одного чи обох із них), особливості їх виховної поведінки впливають на емоційний стан, психічний розвиток та відчуття благополуччя дитини?

Яким чином можуть вплинути умови виховання кожного з батьків на психологічний стан та розвиток дитини?

Чи має залежність оцінка сімейної ситуації дитиною від впливу з боку батьків та інших дорослих?

Чи є у підекспертної особи зміни в емоційному стані, індивідуально-психологічних проявах, які перешкоджають активному соціальному функціонуванню її як особистості і виникли внаслідок впливу певних обставин (зазначити обставини: безпідставне обвинувачення, незаконне позбавлення волі, наклеп, образа, заподіяння шкоди її громадським інтересам тощо)?

Чи є ситуація, що досліджується за справою, психотравмувальною для особи (прізвище, ім'я та по батькові)? Якщо так, то чи завдані особі (прізвище, ім'я та по батькові) страждання (моральна шкода)?

Чи спричинені особі (прізвище, ім'я та по батькові) страждання (моральна шкода) за умов ситуації (зазначаються умови ситуації), що досліджуються у справі? Якщо особі (прізвище, ім'я та по батькові) завдані страждання (моральна шкода), який можливий розмір становить грошова компенсація за завдані страждання (моральну шкоду)?

Чи спроможна підекспертна особа з урахуванням її вікових особливостей, емоційного стану, індивідуально-психологічних властивостей, рівня розумового розвитку та умов мікросоціального середовища (залежність, погроза, омана тощо) усвідомлювати реальний зміст власних дій та повною мірою свідомо керувати ними і передбачати їх наслідки?

Чи здатна підекспертна особа з урахуванням її емоційного стану, індивідуально-психологічних особливостей та рівня розумового розвитку правильно сприймати обставини, що мають значення у справі, і давати про них відповідні показання?

Чи мали суттєвий вплив індивідуально-психологічні особливості та емоційний стан підекспертної особи на її поведінку в аварійній ситуації (у справах щодо керування транспортом або механізмами й автоматизованими системами на виробництві тощо)?

Чи перебувала підекспертна особа на момент скоєння протиправних дій в емоційному стані (і в якому саме (сильний страх, пригніченість, розгубленість, відчай, емоційний стрес, фрустрація тощо)), що суттєво вплинув на її свідомість і поведінку (або згідно зі справою на діяльність, виконання професійних обов'язків)?

Чи перебувала підекспертна особа в стані вираженого емоційного збудження або емоційного напруження, що може розглядатися як психологічна підстава стану сильного душевного хвилювання?

Чи перебувала підекспертна особа на момент скоєння протиправних дій у стані фізіологічного афекту як психологічної підстави сильного душевного хвилювання?

У якому емоційному стані перебувала підекспертна особа в період, який передував її самогубству?

Чи виник емоційний стан підекспертної особи в період, який передував її самогубству, унаслідок дій певної особи (зазначити: насильство, дії, які кваліфікуються як погрози, жорстоке ставлення чи систематичне приниження людської гідності тощо)?

Чи здатна підекспертна особа, виходячи з рівня її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей і емоційного стану, правильно розуміти характер та значення скоюваних з нею дій та здійснювати опір (у справах про статеві злочини)?

Чи здатна підекспертна особа з урахуванням рівня її розумового розвитку та індивідуально-психологічних особливостей розуміти характер і фактичний зміст власних дій, керувати ними та передбачати їх наслідки?

Чи має підекспертна особа відхилення у психічному розвитку, які не є виявами психічного захворювання? Якщо має, то якими саме є ці ознаки?

Чи вплинули (і яким чином) індивідуальні властивості психічних процесів підекспертної особи (зазначити залежно від того, що має значення у справі: пам'ять, увага, сприймання, мислення, особливості емоційних реакцій) чи функціонування сенсорних процесів (зір, слух, нюх тощо) на адекватність сприйняття нею особливостей та змісту ситуації (зазначити наявні ознаки ситуації, що досліджується у справі), на їх відтворення у показаннях?

Чи використовувались при проведенні семінарів та інших масових заходів, що проводили представники організації (зазначити якої), будь-які методи психологічного впливу на свідомість та поведінку присутніх? Якщо так, то які саме та в якій формі?

Чи формувався у потерпілих стан психологічної омани щодо цілей організації? Чи спонукались потерпілі до певної поведінки (вказати, якої саме)?

Чи мів психологічний вплив, якщо такий мав місце, суттєво змінити вільне волевиявлення учасників комунікативного процесу?

Чи мів психологічний вплив призвести до дій осіб без осмислення їх можливих наслідків та у заданому обвинуваченими напрямку?

Чи була ситуація, що пов'язана з перебуванням осіб у зазначеній організації, психотравмальною для них? Якщо так, то в чому саме полягав її психотравмувальний зміст?

Чи є методи психологічного впливу (якщо такі використовувались в організації) психологічно руйнівними для психіки учасників комунікативного процесу? Якщо так, то до яких наслідків вони призвели?

Які психологічні особливості має процес відтворення особою обстановки та обставин подій (за матеріалами відеозапису слідчих дій, проведених за участю цієї особи)?

Яка психологічна характеристика комунікативної діяльності особи (прізвище, ім'я та по батькові) у процесі відтворення нею подій (вказати, яких саме) під час проведення (вказати дату) за її участю слідчої дії (за матеріалами відеозапису зазначеної слідчої дії)?

Чи наявні в поведінці особи психологічні особливості, властиві для самостійного (несамостійного) відтворення нею певних подій під час проведення за її участю відповідної слідчої дії?

Чи є у відеозаписі відтворення обстановки та обставин подій (дата проведення) за участю особи (прізвище, ім'я та по батькові) ознаки здійснення на неї психологічного впливу з боку осіб, які брали участь у проведенні даної слідчої дії?

Відповідно до особливостей конкретних обставин справи вирішувани психологічною експертизою питання у разі потреби узгоджуються органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), при консультуванні з експертом з метою їх компонування у доцільні для справи блоки.

6.7. Перелік питань до справ про визнання угоди недійсною:

Які індивідуально-психологічні особливості має особа (прізвище, ім'я та по батькові)?

Яка особистісна значимість для особи обставин, за яких була укладена угода?

У якому емоційному стані була особа під час укладання угоди?

Чи здатною була особа з урахуванням визначених обставин повною мірою вільно та усвідомлено приймати рішення та реалізовувати його своїми діями?

Чи здатна була особа, з урахуванням визначених обставин, усвідомлювати — і якою мірою — фактичний зміст власних дій та їх наслідків?

Чи здатна була особа повною мірою прогнозувати наслідки власних дій?

Чи здатна була особа повною мірою усвідомлено приймати рішення, адекватне ситуації, та повною мірою усвідомлено реалізовувати його?

6.8. З метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу — комп'ютерного поліграфа.

6.8.1. Предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу — комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо:

ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації;
повноти наданої опитуваною особою інформації;
джерела отриманої опитуваною особою інформації;
уявлень опитуваної особи про певну подію;
іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій.

6.8.2. Такі опитування можуть проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходить опитування.

{Розділ VI доповнено новим пунктом 6.8 згідно з Наказом Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

6.9. Для проведення дослідження орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), надає експерту можливість психологічно-го обстеження підекспертної особи та матеріали справи.

Для проведення психологічної експертизи (з огляду на вік підекспертної особи та виходячи з питань, поставлених перед експертом) експерту необхідно надати: медичну документацію, особову справу, шкільні характеристики і характеристики з місця роботи, свідчення співучнів, педагогів, колег, друзів, знайомих, родичів та інших людей, з якими підекспертна особа близько спілкувалася. У свідченнях рідних та близьких повинні бути відображені особливості її розвитку та поведінки, умов життя, оточення, притаманні їй схильності, захоплення, інтереси. За наявності також надаються щоденники, листи, зразки творчості підекспертної особи.

6.10. Органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), особливу увагу слід приділити свідченням або відомостям про особливості поведінки підекспертної особи у проблемних ситуаціях (конфлікти, покарання, втрати тощо) та свідченням про особливості її емоційного стану в певних обставинах (безпосередньо у момент подій, у час, що передував подіям, а також після їх завершення).

6.11. Під час проведення психологічної експертизи досліджуються автентичні показання, тобто такі, які не залежать від будь-якого стороннього впливу або примусу.

VII. Мистецтвознавча експертиза

7.1. До числа об'єктів мистецтвознавчої експертизи належать предмети антикваріату та твори монументального та станкового живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, пам'ятки архітектури, скульптури, дрібної пластики, музичні інструменти, нотна література; нумізMATика, фалеристика, геральдика та вексилологія (герби, прапори); друкована продукція, аудіо- та відеозаписи, фотографія.

{Пункт 7.1 розділу VII в редакції Наказу Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

7.2. Основними завданнями мистецтвознавчої експертизи є:

проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, приналежність до певної школи тощо);

визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору;

визначення оціночної або страхової вартості твору;

визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі.

7.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є наданий на дослідження предмет оригіналом (авторською роботою), копією, виконаною від імені іншого автора, або копією, виконаною від імені автора?

Хто є автором наданого на дослідження твору мистецтва?

Чи підлягав даний твір мистецтва реставрації (який фрагмент тощо)?

Яку вартість має твір мистецтва, що досліджується?

Чи містяться на наданому носії інформації твори, що пропагують культ насильства та жорстокості?

Чи є наданий на дослідження твір автентичним?

Чи належить наданий на дослідження предмет до культурних цінностей, що мають художнє, історичнє, етнографічне, науковє значення?

{Абзац восьмий пункту 7.3 розділу VII в редакції Наказу Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Чи має інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях інформації, порнографічний характер?

Чи належать надані на дослідження предмети до продукції порнографічного характеру?

Чи мають місце в наданому на дослідження творі (літературному, кінематографічному, театральному, видовищному) сцени порнографічного характеру?

Чи належить інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях, до дитячої порнографії?

Чи містить наданий на дослідження об'єкт зображення комуністичної символіки?

{Пункт 7.3 розділу VII доповнено новим абзацом тринадцятим згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Чи містить наданий на дослідження об'єкт зображення націонал-соціалістичної (нацистської) символіки?

{Пункт 7.3 розділу VII доповнено новим абзацом чотирнадцятим згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

Якщо перед експертом ставиться питання про вартість твору, у документі про призначення експертизи (залучення експерта) обов'язково зазначається період (час), станом на який необхідно вирішити поставлене питання.

VIII. Екологічна експертиза

8.1. Об'єктами екологічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації, а саме: локальна земельна ділянка, на якій виявлені ознаки негативного антропогенного впливу, у тому числі забруднені земельні ділянки, ділянки із частковим або повним руйнуванням родючого шару ґрунту, забруднені площі зелених насаджень, території вивезення, складування й знищення відходів виробництва і споживання тощо; забруднені водні простори (ділянки рік, озер, водоймищ); забруднений повітряний простір; проби атмосферного повітря, води, ґрунту, відібрані в межах антропогенного забруднення навколишнього середовища; зразки флори й фауни, які піддалися негативному антропогенному впливу; виробничі й складські приміщення промислових, комунальних та інших підприємств і організацій, їх очисні спорудження, газоочисні й пилоуловлювальні установки тощо; механізми,

устаткування, їх вузли та деталі з місця, де відбулася надзвичайна екологічна ситуація; відомості з технічної документації й актів перевірки екологічного стану об'єктів; результати обстеження об'єктів навколишнього середовища санітарно-епідеміологічними, природоохоронними й іншими спеціально уповноваженими органами; інші джерела інформації про негативний антропогенний вплив на навколишнє середовище.

Екологічною експертизою (із залученням спеціалістів вузького профілю, спеціалізації) можуть також досліджуватись об'єкти, визначені Законом України «Про екологічну експертизу», а саме: екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища; документація з перепрофілювання, консервації та ліквідації діючих підприємств, окремих цехів, виробництв та інших промислових і господарських об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, у тому числі військового та оборонного призначення; документація із впровадження нової техніки, технологій, матеріалів і речовин (у тому числі тих, що закуповуються за кордоном), які можуть створити потенційну загрозу навколишньому природному середовищу; документація щодо генетично модифікованих організмів, які призначаються для використання у відкритій системі.

8.2. До основних завдань екологічної експертизи належать:

визначення виду й місця розташування джерела негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище;

визначення характеристики негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище в часі та просторі;

встановлення механізму негативного антропогенного впливу (механізму виникнення надзвичайної екологічної події);

встановлення невідповідностей екологічного характеру у проектах техніко-економічних розрахунків та техніко-економічних обґрунтувань будівництва (реконструкції) і планування певного об'єкта;

встановлення обставин, пов'язаних з порушеннями природоохоронного законодавства та умов експлуатації потенційно небезпечних об'єктів, а також з діями (бездіяльністю) спеціально уповноважених осіб у галузі охорони навколишнього середовища й природокористування, які сприяли заподіянню шкоди здоров'ю людини (смерті людини) або призвели до інших тяжких наслідків;

визначення екологічних наслідків, заподіяних навколишньому природному середовищу внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння;

{Пункт 8.2 розділу VIII доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

визначення розміру збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння.

{Пункт 8.2 розділу VIII доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

8.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Де знаходиться джерело негативного антропогенного впливу на конкретні об'єкти навколишнього середовища (наприклад, потенційно небезпечний об'єкт, у результаті діяльності якого відбулося забруднення навколишнього середовища)?

Чи є на конкретній земельній ділянці, водному об'єкті тощо ознаки негативного антропогенного впливу господарської діяльності людини? Якщо так, то які саме?

Чи є на об'єктах, наданих на експертизу (проба води, ґрунту), сліди забруднювальних і інших речовин, що негативно впливають на екологічний стан навколишнього середовища? Якщо так, то яких?

Чи є на навколишніх предметах (наприклад, будівлях, транспортних засобах) сліди забруднювальних і інших речовин, що негативно впливають на екологічний стан навколишнього середовища?

Чи належать речовини й матеріали (зазначити які) до групи потенційно небезпечних для екологічного стану навколишнього середовища?

Яка кількість джерел негативного антропогенного впливу на об'єкти навколишнього середовища (наприклад, за наявності на місці події декількох потенційно небезпечних об'єктів), які їх взаємозв'язок і послідовність негативного впливу на навколишнє середовище?

Які умови спричинили збільшення масштабів негативного антропогенного впливу на конкретні об'єкти?

Які шляхи поширення речовин, небезпечних для навколишнього природного середовища, що погіршують його стан?

Які екологічні ризики негативної зміни ґрунтового покриву виникають при здійсненні господарської діяльності функціонуючого об'єкта?

Чи є проведення передбачених природоохоронних заходів достатнім для усунення виявлених ознак негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище (водний об'єкт, ґрунтовий покрив тощо)?

Який період часу потрібен для відновлення екологічної рівноваги, порушеної внаслідок конкретного негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище?

Яка причина зниження біологічної різноманітності (наприклад, зменшення рибних запасів або усихання й загибель дерев) у межах локальної земельної ділянки або водного об'єкта?

Яким був стан (здорові/хворі) вирубаних дерев?

Чи належать виявлені речовини до радіоактивних? Якщо так, то які їх дози випромінювання й активність?

Чи є на певній ділянці (об'єкті) перевищення питомої активності й доз випромінювання порівняно з граничнодопустимими дозами (ГДД) і граничнодопустимими концентраціями (ГДК)?

Чи є в наданих на експертизу продуктах харчування радіоактивні речовини? Якщо так, то чи є перевищення концентрацій радіонуклідів порівняно з граничнодопустимими концентраціями (ГДК)?

Чи є на локальній земельній ділянці, у тому числі на місці смітника, радіоактивні речовини?

Яка площа радіоактивного забруднення?

Чи є в повітрі, що відібрано у житловому приміщенні і на прилеглий до будинку території, екологічно небезпечні речовини? Якщо так, то яка їхня концентрація, джерело їх походження та чи є перевищення їх концентрацій порівняно з граничнодопустимими концентраціями (ГДК)?

Чи є перевищення концентрації екологічно небезпечних речовин у повітрі або рівня випромінювання порівняно із значеннями, установленими нормативами?

Чи є перевищення концентрації екологічно небезпечних речовин у місці прориву промислових стоків порівняно з граничнодопустимими концентраціями (ГДК)?

Чи є на досліджуваній ділянці електромагнітне випромінювання, вібрація й інші впливи?

Чи є порушення у функціонуванні очисних споруд потенційно небезпечного об'єкта (зазначається конкретно)? Якщо так, то в чому вони полягають?

Чи могла виробнича діяльність потенційно небезпечного об'єкта (зазначається конкретно) призвести до погіршення якості повітря в житлових приміщеннях?

Чи перевищують параметри складу стічних вод граничнодопустимі концентрації (ГДК) забруднюючих речовин?

Чи є елементи речової обстановки (зазначаються конкретно) джерелом поширення екологічно небезпечних речовин?

Який критичний рівень забруднення (КРЗ) навколишнього середовища для даної місцевості, перевищення якого становить небезпеку для здоров'я населення й стану якості середовища?

Які граничнодопустимі викиди (ГДВ) шкідливих речовин у водойми, атмосферне повітря, ґрунт, інші шкідливі впливи на природне середовище для даного виробничо-господарського об'єкта?

Які граничнодопустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин в атмосферному повітрі, водоймах, ґрунті?

Яка екологічна шкода заподіяна в результаті порушень правил охорони навколишнього середовища, її можливі наслідки?

Які безпосередні причини заподіяної екологічної шкоди?

Чи є недоліки екологічного проектування, планування даного об'єкта (району), його експлуатації (очисних, уловлювальних та інших устроїв) причиною надзвичайної екологічної ситуації?

Які причини й умови призвели до порушень правил охорони навколишнього середовища та їх наслідків?

Які екологічні наслідки заподіяні навколишньому природному середовищу внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння?

{Пункт 8.3 розділу VIII доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

Який розмір збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння?

{Пункт 8.3 розділу VIII доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

8.4. У разі потреби питання з екологічної експертизи вирішуються шляхом проведення комплексної експертизи із залученням відповідних фахівців.

IX. Військова експертиза

9.1. Основними завданнями військової експертизи є:

встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків).

9.2. Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

Чи мали (могли мати) негативні наслідки для обороноздатності держави та боєздатності Збройних Сил України рішення про ліквідацію (розформування, скорочення) окремих родів військ, з'єднань, військових частин та підрозділів?

Яким чином було організовано керівником (командиром, начальником) отримання інформації (її джерел) від міжвідомчих органів щодо обстановки у районі ведення бойових (спеціальних) дій?

На яких посадових осіб (командирів, начальників) було покладено підготовку підрозділів, що залучалися до виконання бойових завдань, та здійснення контролю за їх готовністю та відповідністю їх покладання вимогам керівних документів?

Яким чином здійснювалося забезпечення бойових дій за видами забезпечення? Чи були складені плани забезпечення військ (сил) за видами забезпечення для угруповань, що були задіяні до виконання поставленого завдання?

Яким чином здійснювалося забезпечення підрозділів, які були визначені для виконання бойових завдань?

Які нормативні (керівні) документи застосовувались при плануванні та організації бойових дій?

Чи відповідали вимогам нормативних (керівних) документів, а також обстановці бойові документи (плани) за видами забезпечення частин та підрозділів, які залучалися до виконання бойового завдання?

Чи перебувають виявлені порушення у причинно-наслідковому зв'язку з настанням тяжких наслідків, які призвели до загибелі військовослужбовців (працівників) та інших осіб, втрати озброєння та військової техніки? Якщо так, то які саме та чіткими діями (бездіяльністю) вони спричинені?

Які дії (бездіяльність) керівництва (командирів, начальників) призвели до потрапляння в оточення частин та підрозділів, які залучалися до виконання бойового завдання у районі ведення бойових дій?

Яким чином та ким саме (керівниками, командирами, начальниками) визначалася можлива загроза оточення частин та підрозділів, які залучалися до виконання бойового завдання у районі ведення бойових дій?

Які заходи вживалися з метою запобігання оточенню та виведенню з оточення частин та підрозділів, які були задіяні до виконання бойових завдань та потрапили в оточення?

Яким чином була організована взаємодія у районі ведення бойових дій між підрозділами Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та іншими військовими формуваннями та державними органами влади?

Яким чином було організовано вихід (прорив, відхід) частин підрозділів з оточення, хто саме здійснював забезпечення виходу (прориву, відходу) зазначених частин та підрозділів?

Чи був виконаний передбачений нормативними актами порядок опрацювання, коригування та виконання бойових завдань?

Чи відповідають нанесені графічні зображення на робочих картах командирів усіх рівнів поставленим завданням з ведення бойових дій (виконання бойових завдань)?

Яким чином проводились фіксація участі у бойових діях (на усіх рівнях) та відображення щоденної звітності військових формувань перед керівництвом антитерористичної операції?

Чи відповідали фактичні дії відповідних посадових осіб оперативній обстановці, що склалась на момент виконання бойового завдання?

Дії (бездіяльність) яких посадових осіб, що здійснювали планування та проведення операції щодо розгрому незаконних збройних формувань (противника), перебувають у причинному зв'язку з настанням тяжких наслідків, що призвели до загибелі військовослужбовців (працівників) та інших осіб, втрати озброєння та військової техніки?

{Науково-методичні рекомендації доповнено новим розділом згідно з Наказом Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015}

Х. Судово-ветеринарна експертиза

10.1. Об'єктами судово-ветеринарної експертизи є: тварини живі (свійські, дикі, мисливські, зоопаркові (екзотичні)); трупи тварин (анатомічно-цілі, фрагментовані, скелетизовані);

сировина для ветеринарно-біологічної промисловості (ендокринна, ферментна, спеціальна, кишкова, шлункова);
корми тваринного походження, кормові добавки;
речові докази (послід, блювотні маси тварини тощо);
документи (матеріали досудових розслідувань і судових справ (протоколи розтину, акти епізоотичного обстеження господарства, журнал реєстрації і лікування хворих тварин, журнал видачі ветеринарних документів, декларація виробника, експлуатаційний дозвіл тощо)).

10.2. Основними завданнями судово-ветеринарної експертизи є:

оцінювання тяжкості спричинених пошкоджень, ступеня розладу здоров'я живих тварин, втрати їх продуктивності, оцінка своєчасності та повноти проведення лікувально-профілактичних, протиепізоотичних, санітарно-гігієнічних, карантинних заходів тощо;

встановлення насильницької смерті внаслідок вогнепальних пошкоджень, отруєння чи інших причин;

оцінювання своєчасності та повноти проведення заходів, передбачених чинним ветеринарним законодавством; комплексні ветеринарно-товарознавчі дослідження живих тварин;

вирішення питань у сфері технології тваринництва та ветеринарної медицини;

дослідження фактичних даних, що мали місце під час догляду, лікування, профілактичних заходів та вибракування тварин (своєчасність та адекватність надання ветеринарної допомоги тварині; відповідність дій фахівця вимогам ветеринарної медицини під час проведення лікувальних і профілактичних заходів);

встановлення відповідності ветеринарних документів чинному законодавству України.

10.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Яка причина смерті тварини?

Який ступінь тяжкості спричинених ушкоджень тварини?

Який механізм утворення ушкоджень тварини?

Яка давність виникнення ушкоджень тварини, труп якої було досліджено?

Якими є ушкодження тварини, труп якої було досліджено, прижиттєвими чи посмертними?

Який причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженнями і причиною смерті тварини, труп якої було досліджено?

Який час могла жити після отримання ушкоджень тварина, труп якої було досліджено?

Чи була здатна при житті після отримання травм самостійно переміщуватись тварина, труп якої було досліджено?

Які ускладнення здоров'я виникли від дії нанесених травм, чи спричинили вони страждання перед смертю тварини, труп якої було досліджено?

Від якої отрути настала смерть тварини?

Яким шляхом отруту введено в організм тварини (через рот, легені, не-ушкоджену шкіру чи ін'єкцією) та у якому вигляді (порошок, таблетки, ріди-на, розчин, газ)?

Яким способом отрута могла потрапити до організму тварини (з кормом, водою, як ліки або як протиотрута)?

Яка концентрація отрути в організмі тварини?

Як швидко настала смерть тварини після введення отрути?

Якщо отруту виявлено у трупному матеріалі, чи потрапила вона в ткани-ни після смерті тварини?

Чи пов'язана причина смерті тварини з виявленими отрутами?

Чи є виявлена отрута в організмі тварини лікарським препаратом і чи пов'язана наявність отрути з наданням ветеринарної допомоги тварині?

Чи пов'язане отруєння тварини з прийомом корму і води?

Чи свідчить характер травм про наявність дії певних (фізичних, хімічних, біологічних тощо) чинників зовнішнього середовища?

Які прижиттєві захворювання або інші чинники могли спричинити на-стання смерті?

Перед судово-ветеринарною експертизою можуть ставитись й інші пи-тання.

{Науково-методичні рекомендації доповнено розділом X згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

XI. Гемологічна експертиза

11.1. Об'єктами гемологічної експертизи є дорогоцінне каміння, діаман-ти, дорогоцінне каміння органогенного походження, напівдорогоцінне ка-міння, декоративне каміння та вироби з нього, ювелірні вироби зі вставками каміння та сировина (алмазна, бурштинова тощо).

11.2. Основними завданнями експертизи дорогоцінного каміння є визна-чення:

класифікаційних характеристик каміння (виробів з каміння та вставок з каміння в ювелірних виробах);

якісних характеристик каміння, виробів з каміння та ювелірних виробів зі вставками з каміння;

походження каміння;

облагородження каміння;

країни походження для бурштину;

родовища декоративного каміння;

відповідності маркування каміння його дійсним товарним характерис-тикам;

відповідності маркування та пакування виробів з каміння нормативно-технічній документації;

відповідності якості виробів з каміння стандартам, технічним умовам.

11.3. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є каміння, зразки якого надано для дослідження, дорогоцінним, де-коративним, природним, синтетичним чи імітацією? Якщо так, - яким саме?

Які якісні характеристики зразків каміння, наданого для дослідження?
Яким є походження зразків каміння, наданого для дослідження?
З якого родовища було видобуто декоративне каміння, надане для дослідження?

Яка країна походження бурштину, наданого для дослідження?

Чи піддавались зразки каміння, наданого для дослідження, облагородженню?

Яка вартість каміння, наданого для дослідження?

Чи відповідають маркувальні дані дійсним товарним характеристикам каміння?

Чи відповідає якість виробу з каміння вимогам стандартів, технічних умов за органолептичними показниками?

Умовою проведення експертизи є надання об'єктів дослідження (каміння, виробів з каміння, ювелірних виробів зі вставками з камінням).

Перед експертизою з дослідження дорогоцінного каміння можуть ставитись й інші завдання.

{Науково-методичні рекомендації доповнено розділом XI згідно з Наказом Міністерства юстиції № 83/5 від 10.01.2019}

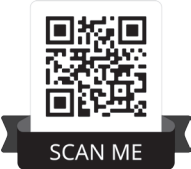
{Науково-методичні рекомендації в редакції Наказу Міністерства юстиції № 1950/5 від 26.12.2012}

**Начальник Управління експертного
забезпечення правосуддя**

Л. М. Головченко

	<p>Постанова Кабінету міністрів України від 19.11.2012 № 1104 «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України»</p>
---	--

<p>«Інструкція щодо заповнення та видачі лікарського свідоцтва про смерть (форма № 106/о)», затверджена наказом МОЗ України від 08.08.2006 № 545</p>	
--	---

	<p>Постанова Кабінету міністрів України від 07.05.2008 № 422 «Про затвердження Порядку зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу»</p>
---	---

<p>Наказ Генеральної прокуратури України «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» від 03.12.2012 № 4/1гн</p>	
---	--

	<p>«Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5</p>
---	--

Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів» від 29.03.2012 № 492/5

SCAN ME

SCAN ME

«Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» затверджена наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339

Наказ МВС України «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» від 03.11.2015 № 1343

SCAN ME

SCAN ME

Наказ Генерального прокурора «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення» від 30.06.2020 № 298

Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту» від 13.07.2016 № 654

SCAN ME

	<p>Наказ МВС України «Про затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю» від 08.06.2017 № 480</p>
---	--

<p>Наказ МВС України «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» від 06.07.2017 № 570</p>	
---	---

	<p>Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575</p>
---	---

<p>Наказ МВС України «Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами» від 24.07.2017 № 621</p>	
---	--

	<p>Наказ МВС України «Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» від 03.08.2017 № 676</p>
---	--

«Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини», затверджений спільним наказом МВС України, МОЗ України та ГПУ від 29.09.2017 № 807/1193/279

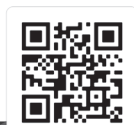
SCAN ME

SCAN ME

Наказ МВС України «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події» від 08.02.2019 № 100

Наказ МВС України та Міністерства інфраструктури України «Про затвердження Порядку взаємодії органів (підрозділів) поліції з підрозділами акціонерного товариства «Українська залізниця» від 02.03.2020 № 204/175

SCAN ME

SCAN ME

Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» від 27.04.2020 № 357

Наказ МВС України «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» від 20.05.2020 № 405

SCAN ME

Наукове видання

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ

Навчальний посібник

Підписано до друку 31.08.2020 р.
Формат 60x84/16. Друк офсетний. Ум. друк. арк. __, __.
Наклад ____ пр. Зам. _____

ДП «Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України»
01014, м. Київ, вул. Петра Болбочана, 8, корпус 6
тел./факс: 254-51-51

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 6368 від 23.08.2018